Міністерство освіти і науки України
Харківський обласний відділ Українського географічного товариства
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Університет м. Орадя (Румунія)
Могильовський державний університет ім. А.А. Кулєшова (Білорусь)
Харківська обласна станція юних туристів

РЕГІОН - 2016:

СТРАТЕГІЯ ОПТИМАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

МАТЕРІАЛИ

МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ

(м. Харків, 10 – 11 листопада 2016 р.)

Харків
2016

Редакційна колегія: В.С. Бакіров, д. соц. н., проф., акад. НАН України (голова редакційної колегії), **Л.М. Нємець**, д. геогр. н., проф. (заступник голови редакційної колегії), **М.О. Барановський**, д. геогр. н., проф., **А.П. Голіков,** д. геогр. н., проф., **Н.В. Гусєва**, к. геогр. н., доц., **Ю.І. Кандиба**, к. геогр. н., доц., **Л.В. Ключко**, к. геогр. н., доц., **С.В. Костріков**, д. геогр. н., проф., **К.В. Мезенцев**, д. геогр. н., проф., **К.А. Нємець**, д. геогр. н., проф., **Я.Б. Олійник**, д. екон. н., проф., акад. АПН України, **І.О. Пилипенко**, д. геогр. н., доц., **Г.П. Підгрушний**, д. геогр. н., ст. наук. співроб., **К.Ю. Сегіда**, к. геогр. н., доц.

Адреса редакційної колегії: Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, майдан Свободи, 4, м. Харків, 61022, к. 3-62, тел. 8(057) 707-52-74, e-mail: konfregion@ukr.net.

Затверджено до друку рішенням вченої ради факультету геології, географії, рекреації і туризму Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна (протокол № 3 від 17.10.2016 р.).

Регіон – 2016: стратегія оптимального розвитку: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 10 – 11 листопада 2016 р.). – Х.: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2016. – 347 с.

Тексти представлено у авторській редакції. Автори несуть повну відповідальність за зміст доповідей, а також добір, точність наведених фактів, цитат, власних імен та інших відомостей.

Матеріали пройшли внутрішнє рецензування.

ISBN 978-966-285-361-2

© Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, оформлення, 2016

З М І С Т

ПЛЕНАРНІ ДОПОВІДІ

Нємець Л.М., Ключко Л.В., Сегіда К.Ю., Нємець К.А., Кандиба Ю.І., Гусєва Н.В., Вірченко П.А.
РОЗВИТОК СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНОЇ НАУКИ В ХАРКІВСЬКОМУ УНІВЕРСИТЕТІ: ОСОБЛИВОСТІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ……. 12

Барановський М.О.
ДЕМОГРАФІЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЦЕНТРІВ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД РЕГІОНІВ УКРАЇНСЬКОГО ПОЛІССЯ ЯК ВАЖЛИВИЙ ЧИННИК ЕФЕКТИВНОСТІ АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ РЕФОРМИ …….….. 17

Бондаренко Е.Л.
ВИМОГИ ТА КРИТЕРІЇ ОЦІНКИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ГІС ПРИ ПРОВЕДЕННІ МОНІТОРИНГУ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ……..... 20

Костріков С.В.
СПЕЦІАЛІЗОВАНЕ ПРОГРАМНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГІС ДЛЯ АНАЛІЗУ УРБОГЕОСИСТЕМ …….. 23

Мальчикова Д.С.
МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ ФАКТОРНОГО АНАЛІЗУ У РЕГІОНАЛЬНОМУ АНАЛІЗІ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ ……. 26

Мезенцев К.В., Гаврилюк О.К.
ПОЛЯРИЗАЦІЯ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ ЗА РІВНЕМ УРБАНІЗОВАНОСТІ 30

Олійник Я.Б.
ЖИТЛОВО-КОМУНАЛЬНИЙ СЕКТОР РЕГІОНУ: ФОРМУВАННЯ ТА СТРУКТУРА ……..… 33

Пасько В.Ф.
РЕГІОНАЛЬНІ ВІДМІННОСТІ ТА ПРОБЛЕМИ СТВОРЕННЯ ОБ’ЄДНАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УКРАЇНІ …… 36

Пилипенко І.О. , Нападовська Г.Ю.
МЕТОДИКА ЗАСТОСУВАННЯ ТОПОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ ДЛЯ ПОШУКУ ПРОСТОРОВИХ ЗАКОНОМІРНОСТЕЙ ……... 39

Підгрушний Г.П., Іщенко Ю.Д.
КРЕАТИВНО-ІННОВАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ ПОЛЮСІВ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ……..…. 41

Яворська В.В., Паншина Ю.А., Лебединець Н.В.
ПРОБЛЕМИ РЕГІОНАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ ……. 44

Omoush M.M., Pokolodna M.M.
THE DEVELOPMENTAL ROLE OF ECOTOURISM …….…… 47

СЕКЦІЯ 1.
ТЕОРІЯ І МЕТОДОЛОГІЯ РЕГІОНАЛЬНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Андрійчук І.А.
ОЦІНКА РІВНІВ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ АДМІНІСТРАТИВНИХ РАЙОНІВ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ ……. 50

Барило І.М., Нємєц О.Р.
ДЕФІНІЦІЯ ПОНЯТТЯ «ТУРИСТСЬКО-РЕКРЕАЦІЙНІ РЕСУРСИ» …... 52

Бєліков В.О.
ПЕРИФЕРІЙНІ ТЕРИТОРІЇ ЯК ОБ'ЄКТ ДОСЛІДЖЕННЯ СУСПІЛЬНОЇ ГЕОГРАФІЇ …….…….. 54

Гавриленко О.П.
МЕТОДОЛОГІЯ РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОГЕОГРАФІЇ ……. 56

Гаталяк О.М.
ІСТОРИКО-ГЕОГРАФІЧНИЙ РЕГІОН: СУТНІСТЬ ТА ЗАГАЛЬНІ РИСИ 59

Грицевич В.С.
КАРТОГРАФІЧНЕ ВИВЧЕННЯ ФУНКЦІОНАЛЬНО-ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ РУХУ НАСЕЛЕННЯ ……... 61

Гукалова І.В.
ГЕОГРАФІЧНІСТЬ «ЯКОСТІ ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ»: НЕСКІНЧЕННИЙ ДІАЛОГ ПО СУТІ …… 64

Куделіна С.Б.
МЕТОДИЧНА СХЕМА ДОСЛІДЖЕННЯ РЕГІОНАЛЬНИХ КАРКАСІВ АНТРОПОГЕННО-ТЕХНОГЕННИХ НАВАНТАЖЕНЬ ……. 67

Мусійчук Д.В.
ПРОВЕДЕННЯ ҐЕНДЕРНОГО АНАЛІЗУ НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ 70

Пестич А.С.
АНАЛИЗ ГЕОГРАФИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ РОЛИ «ВТОРОГО ГОРОДА» И «ГОРОДА-КОНКУРЕНТА» В РЕГИОНЕ …… 72

Рибій А.О.
ПРОВЕДЕННЯ СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНОГО РАЙОНУВАННЯ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ (З ВИКОРИСТАННЯМ МЕТОДУ БАГАТОКУТНИКІВ ТІССЕНА) ……. 75

Світлична Д.А.
ПРИРОДНО-РЕСУРСНИЙ ПОТЕНЦІАЛ РЕГІОНУ: ЗМІСТ І ФУНКЦІЇ У СУСПІЛЬНІЙ ГЕОГРАФІЇ …….……. 79

Соколенко А.В.
МЕТОДИКА ОЦІНКИ ТУРИСТСЬКО-РЕКРЕАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНУ …… 82

Черномаз П.О.
ОФШОРИЗАЦІЯ ЕКОНОМІКИ ЯК ПРЕДМЕТ СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ …… 85

Чміль Г.О.
ОЦІНКА ТУРИСТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ ДЛЯ ПОТРЕБ РЕГІОНАЛЬНОГО КАРТОГРАФУВАННЯ …….. 88

Шевчук С.М.
АКАДЕМІК М. ПАЛАМАРЧУК – ЛІДЕР УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ СУСПІЛЬНОЇ ГЕОГРАФІЇ …….…….……. 90
Шолохова А.С., Михайленко В.М.
КЛАСТЕРНА МОДЕЛЬ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗБЕРЕЖЕННЯ ЯКОСТІ ЛАНДШАФТУ …….…. 93
Яворська В.В., Шулевський С. О.
ПОТЕНЦІАЛ ГЕОГРАФІЧНОГО ПОЛОЖЕННЯ РЕГІОНІВ …….…. 96
Телебєнєва Є.Ю., Щукіна Ю.О.
ДО ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «ТУРИСТСЬКО-РЕКРЕАЦІЙНІ РЕСУРСИ» …… 98
Чуєв О.С., Безрук В.А., Костріков С.В.
МОЖЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ КОНЦЕПЦІЇ КОНЦЕНТРИЧНИХ ЗОН МІСТА ЕРНСТА БЕРДЖЕССА ДЛЯ ДОСЛІДЖЕННЯ УРБОГЕОСИСТЕМ ……. 102
Мельник І.Г., Фоменко В.І.
ГЕОГРАФІЧНА СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ЯК МЕТОД ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗСЕЛЕННЯ НАСЕЛЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО РАЙОНУ (НА ПРИКЛАДІ БІЛОВОДСЬКОГО РАЙОНУ ЛУГАНСЬКОЇ ОБЛАСТІ) …… 105

СЕКЦІЯ 2.
МІЖДИСЦИПЛІНАРНИЙ ПІДХІД У РОЗРОБЦІ СТРАТЕГІЇ ОПТИМАЛЬНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ

Бут В.В.
ГЕОГРАФІЧНИЙ АНАЛІЗ ТА ПРОГНОЗУВАННЯ МІЖНАРОДНОЇ ОСВІТНЬОЇ МІГРАЦІЇ З УКРАЇНИ …… 108
Буц Ю.В., Крайнюк О.В.
АНАЛІЗ СТАНУ НАДЗВИЧАЙНИХ ТА АВАРІЙНИХ СИТУАЦІЙ НА ТЕРИТОРІЇ ХАРКІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ …… 111
Влащенко Н.М., Бутенко К.О.
ІНДИКАТОРИ ФОРМУВАННЯ ТУРИСТСЬКОГО ІМІДЖУ МІСТА …… 114
Гордієнко С.М., Шаходько М.Г.
ПРОБЛЕМИ ДОРІГ І ТРАНСПОРТНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ В УМОВАХ ФОРМУВАННЯ ОБ'ЄДНАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД …….…….. 117
Григоренко Я.О.
МІСЦЕ І РОЛЬ АГРАРНОГО ПОТЕНЦІАЛУ У ФОРМУВАННІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ ……. 120
Жидров А.Е.
ЗНАЧЕНИЕ ФАКТОРОВ КОНЪЮНКТУРЫ ДЛЯ ПРИНЯТИЯ ИНВЕСТИЦИОННЫХ РЕШЕНИЙ КРУПНОГО БИЗНЕСА В РЕГИОНАХ РОССИИ …….……. 123

Кіріяк Ю.П., Кіріяк С.Г.
ТЕМПЕРАТУРНІ СТРЕСИ, ЯК НАСЛІДОК КЛІМАТИЧНИХ ЗМІН,
ТА ЇХ ВПЛИВ НА ЛЮДИНУ ……. 126
Ковалевич Л.В.
ПЕРЕДУМОВИ ВИНИКНЕННЯ СЕЦЕСІОНІЗМУ В УКРАЇНІ …… 128
Кошова Б.Р.
ПРІОРИТЕТИ РОЗВИТКУ УРБАНІЗОВАНИХ ТЕРИТОРІЙ.
СТРАТЕГІЧНИЙ АСПЕКТ …….. 131
Краснов Р.С., Добровольська Н.В.
ЕКОНОМІЧНИЙ ЕФЕКТ РОЗВИТКУ ІГРОВОГО ТУРИЗМУ В МАКАО 133
Кузьменко Л.М., Солдак М.О.
ІНСТИТУЦІЙНІ ПЕРЕТВОРЕННЯ ЯК ПІДҐРУНТЯ ДЛЯ
МОДЕРНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ РЕГІОНІВ …… 137
Мамонов К.А., Радзінська Ю.Б., Олейник С.В.
ЗАСТОСУВАННЯ ГЕОІНФОРМАЦІЙНИХ СИСТЕМ ДЛЯ
ХАРАКТЕРИСТИКИ ЕКОЛОГІЧНОГО СТАНУ ХАРКІВСЬКОГО
РЕГІОНУ ……..…… 140
Мезенцева Н.І., Кривець О.О.
ГЕНДЕРНІ СПІВВІДНОШЕННЯ В УПРАВЛІННІ МІСТАМИ
В УКРАЇНІ ……...….. 142
Мельничук А., Остапенко П.
КРАЩІ ПРАКТИКИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ …….……. 144
Мороз Н.В., Панкеєва А.М.
РОЗРОБКА МІСТОБУДІВНОЇ ДОКУМЕНТАЦІЇ ДЛЯ
НОВОСТВОРЕНОГО ТЕРИТОРІАЛЬНО-ПРОСТОРОВОГО
ОБ’ЄДНАННЯ ГРОМАД …….…… 147
Перегуда Ю.А.
СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ФАКТОРИ ТА ЇХ ВПЛИВ
НА ФОРМУВАННЯ СЕРЕДНЬОГО КЛАСУ ……... 149
Романюк І.М.
ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПРОМИСЛОВОЇ ПОЛІТИКИ
В УМОВАХ НЕОІНДУСТРІАЛЬНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ
ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ …… 152
Семенов В.Т., Апатенко Т.М., Панкеєва А.М.
СТВОРЕННЯ ОБ’ЄДНАННЯХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД
ЯК СТИМУЛ РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ ……. 154
Семенюк Л.Л., Сільченко Ю.Ю., Уваєва Т.І.
СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ ФАКТОРИ ФОРМУВАННЯ
КРИМІНОГЕННОЇ СИТУАЦІЇ У КІРОВОГРАДСЬКІЙ ОБЛАСТІ ……. 157
Тодоров В.І.
ДОСВІД БОЛГАРІЇ У КОНТЕКСТІ АДМІНІСТРАТИВНО-
ТЕРРИТОРІАЛЬНОЇ РЕФОРМИ В УКРАЇНІ …… 160
Хільчевська І.Г.
МІСЬКІ ГОРОДИ ЯК ФОРМА ОРГАНІЗАЦІЇ СУСПІЛЬНОГО
ПРОСТОРУ ЗАДЛЯ СТІЙКОГО РОЗВИТКУ МІСТА …… 163

Ховалко А.Б.
ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЕКСТРЕМАЛЬНИХ ВИДІВ ТУРИЗМУ
В УКРАЇНІ ……. 166
Черноносова Т.О., Завальний О.В.
ПІДВИЩЕННЯ ЕНЕРГОЕФЕКТИВНОСТІ БЮДЖЕТНИХ УСТАНОВ
НА ПРИКЛАДІ СТАРОСАЛТІВСЬКОЇ ОБ'ЄДНАНОЇ
ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ …….. 168
Шелемеха Д.О.
РИНОК ОФІСНОЇ НЕРУХОМОСТІ МІСТА КИЄВА: ПРОБЛЕМИ
ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ …… 171
Шуканов П.В.
СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНЕ ЗНАЧЕННЯ ГЛОБАЛЬНОЇ СТРАТЕГІЇ
СТАЛОГО РОЗВИТКУ ……..… 174
Сегіда К.Ю.
СУЧАСНІ ОСОБЛИВОСТІ ДЕМОГРАФІЧНОГО ПЕРЕХОДУ
В ХАРКІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ …… 177

СЕКЦІЯ 3.
СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК РЕГІОНІВ

Афоніна О.О., Вергулес М.В.
АНАЛІЗ МІГРАЦІЙНОЇ АКТИВНОСТІ НАСЕЛЕННЯ ПІВНІЧНО-
СХІДНОГО СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНОГО РАЙОНУ УКРАЇНИ ……... 180
Бурла М.П.
КОРПОРАЦИИ И КРУПНЫЕ ПРЕДПРИЯТИЯ КАК ОБЪЕКТЫ
ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ПОЛИТИКИ ПРИДНЕСТРОВЬЯ …….. 182
Бурла О.Н.
ОСОБЕННОСТИ ДИНАМИКИ ЧИСЛЕННОСТИ НАСЕЛЕНИЯ
И ДЕМОГРАФИЧЕСКОЙ ПОЛИТИКИ В ПРИДНЕСТРОВЬЕ …….. 185
Вірченко П.А., Ключко Л.В.
АНАЛІЗ ОКРЕМИХ ПОКАЗНИКІВ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ
ОСВІТИ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ …….…….. 188
Горин І.В.
ВПЛИВ ЗОНУВАННЯ ТЕРИТОРІЇ НА ЦІНОВУ ПОЛІТИКУ НА РИНКУ
НЕРУХОМОСТІ М. ЛЬВОВА ……. 192
Губарева Ю.А.
ГЕОДЕМОГРАФИЧЕСКИЕ РАЗЛИЧИЯ СЕМЕЙНОЙ СТРУКТУРЫ
ГОРОДСКОГО И СЕЛЬСКОГО НАСЕЛЕНИЯ БЕЛАРУСИ В ПЕРИОД
СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИХ ИЗМЕНЕНИЙ …… 195
Гусаков Т.Ю.
КОТЛОВИНА ОЗЕРА НЕРО: СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКАЯ
ТРАНСФОРМАЦИЯ …….…... 198
Дольнік А.В.
ТУРИСТИЧНА ПРИВАБЛИВІСТЬ КРАЇН ПІВДЕННО-СХІДНОЇ
ЄВРОПИ ДЛЯ УКРАЇНЦІВ …….…… 201

Дук Н.М., Масалова К.Ю.
ВПЛИВ ПРИКОРДОННОГО ПОЛОЖЕННЯ НА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК ТЕРИТОРІЙ ЛОКАЛЬНОГО РІВНЯ ……. 203
Ємець А.В., Добровольська Н.В.
ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ МОРСЬКОГО ПЛЯЖНОГО ТУРИЗМУ У МИКОЛАЇВСЬКІЙ ОБЛАСТІ ……..…. 206
Запотоцький С.П., Левицька О.Л.
РЕВІТАЛІЗАЦІЯ ПРОМИСЛОВИХ ОБ'ЄКТІВ МІСТА (НА ПРИКЛАДІ М. ІВАНО-ФРАНКІВСЬКА) …….. 208
Заставецька О.В., Заставецька Л.Б.
ФОРМУВАННЯ ПЕРВИННИХ СИСТЕМ РОЗСЕЛЕННЯ У ПРОЦЕСІ УТВОРЕННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД …….……. 211
Захарченко О.Л., Гринюк Т.А.
ЕКОНОМІКО-ГЕОГРАФІЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ХІМІКО-ФАРМАЦЕВТИЧНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ В ЗАХІДНІЙ ЄВРОПІ …….… 214
Корнус О.Г., Філоненко О.С.
ОЦІНКА ЗАГАЛЬНОЇ ЗАХВОРЮВАНОСТІ ТА ПОШИРЕНОСТІ ХВОРОБ СЕРЕД НАСЕЛЕННЯ СУМСЬКОЇ ОБЛАСТІ ……. 218
Кравченко К.О.
РУХ НАСЕЛЕННЯ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ ЗА ОСТАННІ 20 РОКІВ (З 1995 ПО 2015 РР.) …….……... 222
Кришталь Г.О., Сюткін С.І.
ГАЛУЗЕВА І ТЕРИТОРІАЛЬНА СТРУКТУРА ВИРОБНИЧОГО (ІНДУСТРІАЛЬНОГО) ТУРИЗМУ СУМЩИНИ …….. 225
Кудіна К.О.
ГЕОГРАФІЧНО-ПРОСТОРОВИЙ АНАЛІЗ ЗАКЛАДІВ ГОТЕЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА ФРАНЦІЇ ЗА КАТЕГОРІЄЮ ЗІРКОВОСТІ ……... 228
Лінійчук А.А.
ДИНАМІКА ЧИСЕЛЬНОСТІ НАСЕЛЕННЯ МІСТ ЖИТОМИРСЬКОЇ ОБЛАСТІ У ПОСТРАДЯНСЬКИЙ ПЕРІОД …….…. 230
Малярчук Р.М.
ТУРИЗМ ЯК СФЕРА ПОСЛУГ В РІВНЕНСЬКІЙ ОБЛАСТІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ……...…….. 233
Мельник Л.В., Кривець О.О., Батиченко С.П.
СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНИЙ АНАЛІЗ ДИНАМІКИ ЧИСЕЛЬНОСТІ МІСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ …….. 236
Нагірна В.П.
СІЛЬСЬКІ РЕГІОНИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ПЕРЕТВОРЕНЬ В СИСТЕМІ ГОСПОДАРЮВАННЯ ……... 239
Неліпа К.Г.
СУЧАСНІ МІГРАЦІЙНІ ПОТОКИ ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСТІ ТА ЇХ ВПЛИВ НА РОЗСЕЛЕНСЬКИЙ ПОТЕНЦІАЛ РЕГІОНУ …… 241
Омельченко Н.В.
ЗАЙНЯТІСТЬ НАСЕЛЕННЯ ЯК АТРИБУТ УРБАНІЗАЦІЇ …… 244

Погребський Т.Г.
СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ СИСТЕМИ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я
ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ ……. 247
Редін В.І., Редіна В.А., Лаптєв В.Г.
ОСОБЛИВОСТІ РОЗМІЩЕННЯ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ ГОТЕЛЮ
«НАЦІОНАЛЬ» ……. 249
Рябоконь О.В.
ТЕРИТОРІАЛЬНА КОНЦЕНТРАЦІЯ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ
НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ …… 252
Сидорович А.А.
ГЕОГРАФИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ВНУТРЕННЕЙ МИГРАЦИИ
ГОРОДСКОГО И СЕЛЬСКОГО НАСЕЛЕНИЯ БЕЛАРУСИ
В НАЧАЛЕ XXI В. …… 256
Снігова О.Ю.
ЩОДО СТРУКТУРНОЇ ПЕРЕБУДОВИ ЕКОНОМІКИ
СТАРОПРОМИСЛОВИХ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ НА ЗАСАДАХ
«ПОСТІНДУСТРІАЛЬНОГО СИНТЕЗУ» ……. 259
Чугунова Н.В., Полякова Т.А., Лихневская Н.В.
ПРОСТРАНСТВЕННЫЕ ОСОБЕННОСТИ РАССЕЛЕНИЯ НАСЕЛЕНИЯ
В УСЛОВИЯХ НЕОЛИБЕРАЛЬНОЙ УРБАНИЗАЦИИ.
БЕЛГОРОДСКАЯ ОБЛАСТЬ РФ …….…... 262
Яворська В.В., Винокурова К.В.
РОЗВИТОК УРБАНІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНІ …….…… 265
Danilyuk O., Sumatokhina I.
CAVES AS A TOURIST OBJECT FOR EUROPEAN REGION ……. 267
Гусєва Н.В., Задєсєнцев О.М.
СЄВЄРОДОНЕЦЬКО-ЛИСИЧАНСЬКА АГЛОМЕРАЦІЯ: МЕЖІ,
СКЛАД, СТРУКТУРА …….…. 270
Нємець К.А., Ключко Л.В., Кобилін П.О., Татаренков В.М.
ДО ПИТАННЯ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ТОРГОВЕЛЬНОГО
ОБСЛУГОВУВАННЯ НАСЕЛЕННЯ СІЛЬСЬКОГО
АДМІНІСТРАТИВНОГО РАЙОНУ (НА ПРИКЛАДІ
ПЕРВОМАЙСЬКОГО РАЙОНУ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ) …….…….. 276

СЕКЦІЯ 4.
ПРИРОДНО-РЕСУРСНИЙ ПОТЕНЦІАЛ
ТА РЕГІОНАЛЬНА ЕКОЛОГІЧНА ПОЛІТИКА

Андрущенко О.С., Лобойко Т.П.
РІЧКА ЛОПАНЬ – «ОБЛИЧЧЯ» РІЧКОВОЇ СИСТЕМИ ДОНУ ……...… 280
Богадьорова Л.М.
ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЕКОЛОГІЧНОГО
ТУРИЗМУ НА ХЕРСОНЩИНІ …….. 283
Ілляшенко І.О.
СТРАТЕГІЧНЕ УПРАВЛІННЯ ЕКОЛОГІЧНИМИ РИЗИКАМИ
І ЗАГРОЗАМИ В РЕГІОНАХ …….. 285

Комлєв О.О., Довніч О.С., Жилкін С.В.
НОВА ГЕОМОРФОСИСТЕМНА ОСНОВА ДЛЯ РЕГІОНАЛЬНИХ РОБІТ ……. 288
Коробкова Г.В.
КОНСТРУКТИВНО-ГЕОГРАФІЧНИЙ ПІДХІД ПРИ ВИБОРІ ПУНКТІВ ДЛЯ ВСТАНОВЛЕННЯ ЕКОЛОГІЧНИХ НОРМАТИВІВ ЯКОСТІ ПОВЕРХНЕВИХ ВОД ……. 290
Линок Д.В., Корнус А.О.
СУЧАСНІ КЛІМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЛІВОБЕРЕЖНОГО ПОЛІССЯ УКРАЇНИ …….…… 293
Молодєєва К.А., Добровольська Н.В.
ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ ПЕЧЕР УКРАЇНИ ЯК РЕСУРСУ РОЗВИТКУ СПЕЛЕОТУРИЗМУ ……..…….……. 296
Нестерчук І.К., Довбиш Л.М.
ГЕОЕКОЛОГІЧНА ОЦІНКА СТАНУ ҐРУНТОВОГО ПОКРИВУ ТОВ «АГРО-ПРОМ-СЕРВІС» В КАМ`ЯНО-БРІДСЬКО-ЖИТОМИРСЬКОМУ ГЕОЕКОЛОГІЧНОМУ МІКРОРАЙОНІ ……...….. 299
Новицька С.Р.
ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК РОЗВИТКУ ПЕРСПЕКТИВНИХ РЕКРЕАЦІЙНИХ ТЕРИТОРІЙ З ФОРМУВАННЯМ РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОМЕРЕЖІ (НА МАТЕРІАЛАХ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ) ……... 302
Пакина А.А., Каржаурова М.К.
ЭКОЛОГО-ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ЭФФЕКТИВНОСТЬ ПРИРОДОПОЛЬЗОВАНИЯ КАК ОСНОВА СТРАТЕГИИ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ РЕГИОНА ……. 305
Прибилова В.М.
СТРАТЕГІЯ ВИКОРИСТАННЯ ПІДЗЕМНИХ ВОДНИХ РЕСУРСІВ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ …… 308
Сазонова Н.В.
К ВОПРОСУ О ВОЗДЕЙСТВИИ АВТОМОБИЛЬНОГО ТРАНСПОРТА НА ОКРУЖАЮЩУЮ СРЕДУ ГОРОДА БЕЛГОРОДА …….……..… 311
Сопов Д.С.
ПРИРОДНІ ТА ІСТОРИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ В ЛУГАНСЬКІЙ ОБЛАСТІ ТА ПОВ`ЯЗАНІ З НИМ ЕКОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ……... 314
Тищенко И.И., Гаврилюк О.В.
НАБЛЮДЕНИЕ ЗА ИЗМЕНЕНИЕМ ХИМИЧЕСКОГО СОСТАВА ПОДЗЕМНЫХ ВОД НА ТЕРРИТОРИИ ХАРЬКОВСКОЙ АГЛОМЕРАЦИИ …….. 317
Удалов И.В., Кононенко А.В.
РАДОНОВЫЕ ВОДЫ – ДОПОЛНИТЕЛЬНЫЙ ИСТОЧНИК РАЗВИТИЯ ГЕОЛОГО-ПРОМЫШЛЕННЫХ РАЙОНОВ СЕВЕРО-ВОСТОЧНОГО ДОНБАССА ……..…. 319

Цвелих Є.М.
ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ АЛЬТЕРНАТИВНИХ ДЖЕРЕЛ
ЕНЕРГІЇ НА ЗАКАРПАТТІ …….…….……. 321
Мазурова А.В.
ЗАБЕЗПЕЧЕНІСТЬ ЗЕЛЕНИМИ ЗОНАМИ МІСТА ХАРКОВА …… 324

СЕКЦІЯ 5.
ОСВІТА ДЛЯ ОПТИМАЛЬНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ

Мєщанін І.І.
ТЕХНОГЕННИЙ ТУРИЗМ – ВИД АКТИВНОГО ВІДПОЧИНКУ,
ЩО ПОЄДНУЄ НАВЧАННЯ З ЖИТТЯМ …….……... 327
Нич Т.В.
СТРУКТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ОСВІТНЬОГО
КОМПЛЕКСУ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ ……. 330
Поліщук Л.Б., Мороз А.А., Кравченко Р.В.
ЗАВДАННЯ ГЕОГРАФІЧНОЇ ОСВІТИ У ФОРМУВАННІ ЗНАНЬ
ПРО ОПТИМІЗАЦІЮ ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА РЕГІОНУ …… 332
Скриль І.А.
РОЛЬ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ У ФОРМУВАННІ ТВОРЧИХ
ЗДІБНОСТЕЙ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ …….. 335
Смирнов І.Г.
НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНИЙ АСПЕКТ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ
У ВИКЛАДАННІ ТУРИСТИЧНИХ ТА ЛОГІСТИЧНИХ ДИСЦИПЛІН
В КОНТЕКСТІ ОПТИМАЛЬНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ ……..….. 338
Фоменко В.Г.
ОЦЕНКА СОСТОЯНИЯ ЛОКАЛЬНОГО КРАЕВЕДЕНИЯ
В ПРИДНЕСТРОВЬЕ ……..…..… 341
Яворська В.В., Нос А.О.
ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ ……..….. 343

ПЛЕНАРНІ ДОПОВІДІ

УДК 911.3

РОЗВИТОК СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНОЇ НАУКИ В ХАРКІВСЬКОМУ УНІВЕРСИТЕТІ: ОСОБЛИВОСТІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Л.М. Нємець, Л.В. Ключко, К.Ю. Сегіда, К.А. Нємець, Ю.І. Кандиба, Н.В. Гусєва, П.А. Вірченко
soc-econom-region@karazin.ua
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, м. Харків, Україна

Суспільна географія є комплексною наукою, яка знаходиться на межі природничих й суспільствознавчих наук, широко застосовує міждисциплінарний підхід та характеризується цілісним сприйняттям дійсності й розуміння нерозривності природи, суспільства і господарства. Географічне мислення необхідне для виявлення регіональних відмінностей соціально-економічних процесів з їх складною обумовленістю рядом причинно-наслідкових зв’язків в межах конкретної регіональної системи. Отже, суспільна географія є ключовою наукою у комплексних дослідженнях регіональних особливостей території, виявленні проблем регіонального розвитку та визначенні шляхів оптимізації, адже вивчає територію через призму складних взаємозв'язків у системі «Природа. Суспільство. Господарство». Світовий досвід свідчить про необхідність підготовки затребуваних фахівців в галузі суспільної географії, що в нашій державі також має стати підґрунтям для формування висококваліфікованих фахівців у галузі територіального планування та управління регіональним розвитком, що забезпечить соціально-економічний розвиток регіонів та держави в цілому, її територіальну цілісність та обороноздатність.

Суспільна географія в Харківському регіоні бере свій початок із наукових досліджень засновника Університету Василя Назаровича Каразіна, якій спрямовував увагу на вивчення населення та його статистику, розвиток ярмаркової торгівлі та економічних зв’язків, сільського господарства та транспорту. Тож витоки суспільної географії простежуються з часу заснування Університету. Проте кафедра економічної географії (а з часом – соціально-економічної географії і регіонознавства) була заснована тільки у 1934 році, до цього часу на різних факультетах були окремі курси географічного спрямування.

Для підвищення ролі та статусу суспільної географії наукові надбання Харківського Університету та його засновника В.Н. Каразіна співробітниками кафедри соціально-економічної географії і регіонознавства ХНУ імені

© Нємець Л.М., Ключко Л.В., Сегіда К.Ю., Нємець К.А., Кандиба Ю.І., Гусєва Н.В., Вірченко П.А., 2016

В.Н. Каразіна було запропоновано проект сучасної виставкової експозиції «Харківщина, спрямована у майбутнє, очима суспільних географів Каразінського Університету», яка розкриватиме сутність та практичне значення суспільно-географічної науки та особливості тут її розвитку. Виставкова експозиція буде презентувати портрет Харківського регіону у ретроспективно-географічному вимірі та відображати його сучасний соціально-економічний розвиток, розкривати взаємозв'язки у тріаді «Природа. Суспільство. Господарство», підкреслюючи регіональну ідентичність, популяризувати регіон серед широких верств населення, зокрема науковців, викладачів, мешканців та гостей міста, учнівської молоді, абітурієнтів, студентів тощо, а також висвітлювати роль, місце та особливості сучасних суспільно-географічних досліджень в економіці, соціальній сфері та демографічній ситуації регіону.

Сучасні зміни та трансформації політичних інститутів, освітнього простору, громадської позиції висунули ряд важливих, якісно нових завдань у розвитку освіти та виховання, тому доволі актуальним стало становлення громадянського суспільства та його патріотичності. Створення зазначеної виставкової експозиції буде вирішувати ряд важливих функції, зокрема, ментальну, культурологічну, культурно-просвітницьку, популяризаційну, науково-дослідницьку, навчально-пізнавальну, методичну, патріотично-виховну, профорієнтаційну, соціальну та ін.

Отже, цільовою аудиторією виставкової експозиції можуть бути:

- науковці, викладачі, фахівці у галузі суспільних наук, наук про Землю, регіонознавства;
- вчителі;
- представники органів місцевого самоврядування, громадських організацій;
- активісти та громадські діячі;
- студенти Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна та інших вищих навчальних закладів Харкова;
- абітурієнти, учнівська молодь;
- туристи, гості міста Харкова, учасники конференцій, семінарів, круглих столів;
- всі особи, зацікавлені географією, культурними та туристичними особливостями Харківського регіону.

Особливостями виставкової експозиції буде широкий доступ громадськості; використання новітніх технологій для забезпечення доступності та презентабельності колекції; доступність в Інтернеті каталогів та ключових елементів виставки; надання консультацій фахівцями кафедри з питань тематики виставки; майданчик для освітньої та науково-дослідної роботи студентів, аспірантів, вчителів тощо; профорієнтація школярів та методична допомога вчителям освітніх закладів; постійне оновлення експозиції.

В основу виставкової зони буде покладена систематизована інформація про господарське освоєння та соціально-економічний розвиток Харківського регіону, його освітньо-науковий та інноваційно-інвестиційний потенціал.

Виходячи із зазначеного вище, планується організувати виставкову експозицію в органічному поєднанні історії Харківщини та Харківського університету за наступними темами:

Тема 1. Історико-демографічний та господарський розвиток Харківщини.

Підтема 1. Часові зміни природи, населення, господарства регіону в результаті природокористування.

Підтема 2. Визначні події та дати у розвитку регіону.

Тема 2. Виникнення, формування та розвиток суспільно-географічних досліджень та наукової суспільно-географічної школи у Харківському університеті.

Підтема 1. Особливості формування наукової школи суспільної географії та її місце серед наукових шкіл університету.

Підтема 2. Організація селфі-зони з географічною атрибутикою та логотипами університету.

Тема 3. Харків сучасний (перцепційний та суспільно-географічний портрет Харківщини).

Змістовне наповнення виставкової експозиції планується досить різноманітним і буде включати наступне:

- хронологічну вісь розвитку Харківського регіону (рис. 1);
- «Дерево розвитку» суспільної географії у Харківському університеті: формування наукової школи суспільної географії та її місце серед наукових шкіл університету (рис. 2);
- інтерактивні інформаційно-довідкові матеріали (карти, 3D моделі), що відображають особливості сучасного соціально-економічного розвитку Харківського регіону;
- фотографії, що ілюструють розвиток регіону;
- мультимедійні презентації, що відображають суспільно-географічні особливості регіону;
- відеоролики, що дають інформацію про цікаві природні, господарські та історико-культурні об’єкти регіону;
- інфографіку, блок-схеми, діаграми (рис. 3);
- довідковий атлас-проспект Харківської області в розрізі адміністративних районів.
- стратегічні напрями розвитку регіону та результати суспільно-географічних досліджень;
- буклети;
- анкети (з метою створення перцепційного портрету регіону очима відвідувачів);
- презентації матеріалів дослідження кафедри соціально-економічної географії і регіонознавства, основні напрями досліджень.

Для популяризації виставкової експозиції серед широких верств населення планується також розробка логотипу виставкової експозиції, створення її веб-сайту, виготовлення і розповсюдження брендованої презентаційної виставково-експозиційної продукції (буклети, календарі, візитки тощо).

Рис. 1. Приклад оформлення хронологічної вісі розвитку Харківського регіону в системі «Природа. Людина. Господарство»

Наукові школи в Університеті

Наукова школа	Головні досягнення	Видатні вчені	
Біологічна наукова школа	Революційні досягнення в дослідженні імунної системи людини, ембріології, імікробіології.	*І. Мечніков, І. Буланкін, В. Високович, Л. Грішман, А. Данилевський, Н. Трінклер.*	**І. Мечніков Нобелевський лоуреат**
Фізична наукова школа	Піонерські дослідження в галузі теорії конденсованих середовищ, стисливості газів.	*Л. Ландау, В. Лапшин, А. Шимков, М. Пильчиків, Д. Рожанський, Т. Кравець.*	**Л. Ландау Нобелевський лоуреат**
Астрономічна наукова школа	Вивчення відбивної здатності Землі, Місячної поверхні, отримання даних про Юпітер, Сатурн.	*М. Барабашов,А. Шидловський, Г. Левицький, Л. Струве.*	**М. Барабашов астроном, педагог**
Економічна наукова школа	Розробка концепцій «Економіка, населення, капітал», дослідження економічного зростання.	*С. Кузнець, В. Левитський; О. Рославський-Петровський;*	**С. Кузнець Нобелевський лоуреат**
Історична наукова школа	Фундаментальні дослідження історії Слобожанщини, нові концепції історії України.	*Д. Багалій, В. Бузескул, А. Вязигін, Є. Редін, М. Дринов, В. Надлер.*	**Д. Багалій історик, етнограф**
Філологічна наукова школа	Активний розвиток української класичної, літературної мовності, писемності.	*І. Срезневський, О. Потебня, П. Гулак-Артемовський,*	**С. Гулак-Артемовський драматург, ректор**
Математична наукова школа	Дослідження небесній механіки, теорії ймовірностей, функціональних множин.	*В. Імшенецький, О. Ляпунов, В. Стєклов, Т. Осиповський,*	**О. Ляпунов математик, педагог**
Соціологічно-правова наукова школа	Дослідження проблем права, розробка концепції державних доходів, фундаментальні соціологічні дослідження.	*М. Таубе, І. Тимковський, Г. Данилович, М. Чубинський, А. Стоянов, В. Ястржембський*	**Г. Данилович правознавець, викладач**
Суспільно-географічна наукова школа	Дослідження взаємозв'язку «природа-виробництво-суспільство», проблем сталого розвитку.	*С. Рудницький, О. Діброва, О. Ващенко, Ф. Трипілець, А. Голіков, Л. Нємець*	**С. Рудницький географ, картограф**

Рис. 2. Елементи виставкової експозиції за темою «Формування наукової школи суспільної географії та її місце серед наукових шкіл Харківського Університету»

Рис. 3. Елементи виставкової експозиції за темою «Відомі харків’яни»

Окрім цього, планується створення відеороликів про райони Харківської області, де буде представлено всі дані про особливості господарства, населення та соціальної сфери. Зазначені відеоролики будуть важливою складовою виставкової експозиції.

Отже, створення виставкової експозиції «Харківщина, спрямована у майбутнє, очима суспільних географів Каразінського університету» на базі кафедри соціально-економічної географії і регіонознавства є актуальним і своєчасним, оскільки вирішує ряд важливих завдань та виконує низку функцій, дозволить більше дізнатися про особливості формування, становлення та сучасний розвиток Харківської суспільно-географічної наукової школи, Харківського Університету, слоганом якого сьогодні є «Класика, що випереджає час», та Харківського регіону в цілому.

УДК 911.3.30 (477.41/42)

ДЕМОГРАФІЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЦЕНТРІВ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД РЕГІОНІВ УКРАЇНСЬКОГО ПОЛІССЯ ЯК ВАЖЛИВИЙ ЧИННИК ЕФЕКТИВНОСТІ АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ РЕФОРМИ

М.О. Барановський
Brnm@ukr.net
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, м. Ніжин, Україна

Децентралізація управління для сучасної України є одним із визначальних напрямків реформування її соціально-економічного та суспільно-політичного життя. Стрімкий початок адміністративно-територіальної реформи 2015 р. показав, з одного боку, її важливість і необхідність, з іншого, – низку суперечливих питань, дискусійних аспектів, ризиків і загроз. Темпи проведення реформи уповільнилися, проте її важливість не підлягає сумніву і потребує вагомого наукового супроводу. Серед низки питань, які уже окреслилися тепер чи ймовірно постануть у майбутньому, важливе місце посідає проблема вибору центрів територіальних громад. Ці аспекти адміністративно-територіальної реформи лише частково порушувалися у дослідженнях М. Барановського [1], Л. Заставецької [2] на прикладі окремих регіонів України. Водночас від правильного обрання центрів громад значною мірою залежить ефективність проведення адміністративно-територіальної реформи.

Спроектовані та затверджені обласними радами громади є вкрай диспропорційними за багатьма параметрами. Окрім того, значна частина із них формується навколо поселень, які не володіють необхідним соціально-економічним потенціалом для самодостатнього розвитку, що ставить під сумнів доцільність їхнього існування. Оцінка демографічного потенціалу центрів громад регіонів Українського Полісся здійснювалася на основі аналізу даних, які містяться у розроблених для окремих областей паспортів громад, а також на основі даних із офіційного сайту Інституту геодезії і картографії, який забезпечує картографічний та інформаційний супровід адміністративно-територіальної реформи в Україні. У даному дослідженні до регіонів Українського Полісся віднесені Волинська, Рівненська, Житомирська, Київська, Чернігівська та Сумська області. Відповідно до затверджених КМ України перспективних планів формування територіальних громад, у межах Українського Полісся передбачається створити 269 громад – від 29 од. у Київській до 54 од. у Рівненській областях (табл. 1).

Кількість територіальних громад, перелік їхніх центрів є своєрідним компромісом, який був досягнутий між керівниками органів регіонального управління, місцевого самоврядування та населенням громад під час обговорення питань реформування адміністративно-територіального устрою.

© Барановський М.О., 2016

Таблиця 1

[1]Структура центрів ймовірних територіальних громад регіонів Українського Полісся

Області Українського Полісся	Загальна кількість затверджених КМ України центрів громад, од.	Частка центрів громад за адміністративним статусом, %			Пересічна людність центрів громад, осіб		
		Міста	Селища	Села	Міста	Селища	Села
Волинська	52	11,5	28,8	59,6	9694	5366	1261
Житомирська	37	13,5	51,4	35,1	73272	3820	1707
Рівненська	54	20,4	20,4	59,3	42714	5799	1910
Київська	29	37,9	41,4	20,7	16970	7346	2289
Сумська	49	26,5	30,6	42,9	46583	4100	1817
Чернігівська	48	27,1	41,7	31,3	11131	4491	1426
Усього	269	22,8	35,7	41,5	33394	5158	1735

КМ України, затверджуючи перспективні плани територіальних громад, особливу увагу звертав та їхню фінансову самодостатність. Через це ціла група громад не отримали офіційного визнання. Наприклад, із 81 громади, яка була затверджена рішенням Чернігівської обласної ради, підтвердження у КМ України отримали лише 48 із них. Аналогічна ситуація виникла і в інших регіонах Українського Полісся.

Як уже зазначалося, успішність проведення адміністративно-територіальної реформи значною мірою буде залежати від того, які поселення стануть центрами громад. Відомо, що найпотужнішим економічним і демографічним потенціалами володіють міста, тому саме вони, у першу чергу, мають претендувати на статус майбутніх центрів громад. Аналіз списку центрів громад регіонів Українського Полісся показав, що питома вага міст у ньому становить лише близько 23%. Натомість частка сільських поселень перевищує 41%. У Волинській та Рівненській областях, які характеризуються низьким рівнем урбанізованості та незначною мережею міських поселень, частка сіл з-поміж центрів територіальних громад сягає майже 60%.

Із позиції суспільної географії важливо встановити причини такої ситуації, адже сільські поселення не володіють належним соціально-економічним потенціалом для забезпечення ефективного функціонування громад. На перший погляд видається, що структура центрів громад залежить від адміністративного територіального устрою регіонів Українського Полісся. Водночас проведений кореляційний аналіз показав, що зазначена залежність є різновекторною. Так, між кількістю міст у регіонах Полісся і часткою останніх у структурі центрів громад практично відсутній будь-який зв’язок (r=-0,0004). Натомість для селищ міського типу сила кореляційної залежності є досить значною і становить r=0,455.

Своєрідним індикатором демографічного потенціалу центрів територіальних громад регіонів Українського Полісся є їхня людність.

[1]Розраховано автором за даними офіційного сайту Інституту геодезії та картографії

Через брак інформації про економічну діяльність у центрах громад, людність може розглядатися одночасно і як побічна характеристика соціально-економічного розвитку останніх.

Проведені обчислення пересічної людності центрів територіальних громад різного статусу засвідчують наявність значних диспропорцій за цим показником у розрізі регіонів Українського Полісся. У першу чергу це стосується міст. Так, у Житомирській області пересічна людність міст центрів громад перевищує 73 тис. осіб, а у Волинській не досягає і 10 тис. осіб (табл. 1). На рівні селищ міського типу різниця у людності є не такою значною (перевищення максимального значення над мінімальним становить 2 рази), на рівні сільських поселень – ще нижчою (1,8 разів). З-поміж регіонів Українського Полісся найвищими значеннями пересічної людності центрів громад, особливо селищ міського типу та сільських поселень, вирізняється Київська область. Як показали результати кореляційного аналізу, вагома залежність між людністю центрів громад і кількістю різних за адміністративним статусом поселень, існує лише для селищ міського типу (r=-0,579).

Перспективи розвитку окремих територіальних громад орієнтовно можна оцінити на основі аналізу динаміки людності їхніх центрів. Через відсутність необхідної кількості достовірних даних він може бути проведений лише для міст і селищ міського типу. Так, із 59 міст центрів громад регіонів Українського Полісся позитивну динаміку людності упродовж 1989-2015 рр. мали лише 10 поселень (17%). Найкраща ситуація склалася у Рівненській області, що визначається відносно сприятливою демографічною ситуацією у цьому регіоні. Динаміка людності селищ міського типу також є невтішною – із 91 поселення даного типу позитивну динаміку чисельності населення мають лише п’ять (5,5%). В окремих селищах міського типу (Червоне, Терни Сумської області, Дмитрівка, Любеч Чернігівської області), які мають стати центрами територіальних громад, темпи скорочення населення за 1989-2015 рр. склали від 38 до 44%. Негативна динаміка демографічного потенціалу більшості центрів громад регіонів Українського Полісся, яка зазвичай супроводжується виснаженням їхнього соціально-економічного потенціалу, є однією із тих загроз, яку необхідно враховувати при проведенні адміністративно-територіальної реформи.

Список використаних джерел: *1. Барановський М.О. Адміністративно-територіальна реформа в Україні: особливості реалізації, перші результати, місія суспільної географії / М.О. Барановський // Українська географія: сучасні виклики. – Зб. наук. праць у 3-х т. – К.: Прінт-Сервіс, 2016. – Т. ІІ. – С.18-20. 2. Заставецька Л.Б. Системи розселення і геопросторові проблеми вдосконалення адміністративно-територіального устрою України: монографія / Л.Б. Заставецька. – Тернопіль: Видавничий центр ТНПУ імені В. Гнатюка “Вектор”, 2013. – 332 с.*

УДК 528.92

ВИМОГИ ТА КРИТЕРІЇ ОЦІНКИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ГІС ПРИ ПРОВЕДЕННІ МОНІТОРИНГУ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

Е.Л. Бондаренко
edbe@ukr.net
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна

Природокористування будь-якої форми характеризується певними екологічними наслідками, які призводять до зміни навколишнього природного середовища і, відповідно, – еколого-географічної ситуації. Разом з тісними взаємозв'язками з проблемами екології, система природокористування визначається природними, соціально-економічними й історичними факторами та безпосередньо впливає на людину. Важливою складовою системи моніторингу навколишнього природного середовища, яка дозволяє наочно представити просторові закономірності розподілу природних і соціально-економічних факторів сфери природокористування, може слугувати відповідна географічна інформаційна система (ГІС). Розробка та створення таких ГІС безперечно сприятиме реалізації державної системи екологічного моніторингу довкілля, регіональних екологічних програм відповідно до існуючих нормативних документів [2–4, 6 та ін.]. Крім того розробка такої інформаційної системи значно полегшить доступ і пошук необхідної інформації у відповідній базі даних, що обов'язково є складовою частиною геоінформаційного забезпечення та дозволить формувати різноманітні проблемно-орієнтовані картографічні моделі стосовно різних завдань, які безпосередньо пов'язані з прогнозом, експертизою, динамікою, контролем і оцінкою стану природного середовища. Перераховані можливості ГІС відповідають основним завданням моніторингу як багатоцільової інформаційної системи.

При створенні даної системи необхідно передбачити її відповідність наступними вимогам:

– моніторинг доцільно будувати як багаторівневу систему, причому кожен її територіальний рівень повинен відрізнятися узагальненням вихідних даних;

– основою моніторингу повинні стати комплексні дистанційні, наземні та підземні спостереження за станом і динамікою розвитку об'єктів природокористування;

– показники стану та динаміки природного і техногенного середовища, що отримані різними методами, повинні бути узгоджені між собою;

– періодичність спостережень має залежати від інтенсивності розвитку природних і антропогенних процесів, тобто, чим вони інтенсивніші та швидкоплинніші, тим доцільніше вибирати менші інтервали спостережень;

© Бондаренко Е.Л., 2016

– для формування та функціонування системи моніторингу необхідна організація постійно діючих еталонних полігонів, на яких проводяться системні спостереження, відпрацьовується методика моделювання та прогнозування.

Головним науковим підходом до створення та застосування ГІС необхідно обрати системний підхід, що полягає в розгляді об'єкта дослідження як складової частини цілісної складної системи, утвореної низкою підсистем і з функціональними залежностями та зв'язками в межах системи, між її окремими підсистемами. Він (підхід) забезпечує єдність створення технічного, математичного, інформаційного і лінгвістичного забезпечення, їх сумісність, а також визначає методи дослідження та проектування ГІС, її структуру. Можливості використання вказаного підходу при розробці ГІС доцільно розглядати у взаємопов'язаних аспектах, а саме як:

– концептуальну основу створення і застосування єдиної системи картографічних моделей;

– науковий метод розробки комп'ютерних технологій та ефективної організації робіт в ГІС;

– методологію та методику дослідження і проектування ГІС.

Важливим етапом розробки методологічних основ геоінформаційного забезпечення природокористування є визначення критеріїв оцінки функціонування ГІС та ефективності вирішення завдань за їх допомогою.

Ефективність функціонування пропонованої ГІС визначається призначенням, результатами використання за призначенням та витратами на створення і експлуатацію. При розробці методів оцінки ефективності доцільно керуватися методологічними принципами, що передбачають оцінку ефективності з позицій системного підходу, отримання не тільки загального показника, але і часткових оцінок, забезпечення гнучкості методик до зміни умов роботи ГІС. Ці принципи наступні:

– *спадковості* передбачає те, що актуальна інформація повинна доповнюватися ретроспективною;

– *системної відповідності* передбачає, що всі екологічні фактори знаходяться у взаємозв'язку з техногенними та іншими природними факторами і використовуються при екологічних обстеженнях окремих природних об'єктів та населених пунктів;

– *неперервності* дозволяє постійне оновлення інформаційного забезпечення за допомогою моніторингу;

– *послідовності* полягає в необхідності поетапного збору, систематизації та аналізу інформації;

– *репрезентативності* вимагає достовірно відображати суттєві ознаки та властивості природних об'єктів, що досліджуються;

– *масштабності* передбачає формування вимог до дотримання масштабу господарсько-економічної діяльності, складу та питомої ваги інформації, що необхідна для вирішення конкретних задач;

– *економічності* полягає у відповідності ціни отримання інформації до загальної вартості розробки природоохоронних заходів для їх проведення.

За структурою ГІС повинна складатися із програмної оболонки та інформаційного її наповнення, що засноване на функціональних можливостях програмного забезпечення та відповідних форматах даних, що воно підтримує (в тому числі обмінних).

В якості програмного забезпечення інформаційної системи можуть бути використані багатофункціональні ГІС [1, 3]. Оскільки відомості про стан, структуру, динаміку та охорону земельних, лісових, водних, мінеральних ресурсів, тваринного світу є різноманітними і динамічними, то до інформаційного забезпечення ГІС доцільно висунути наступні вимоги:

– необхідно враховувати весь комплекс природних, соціальних та економічних характеристик природних об’єктів;

– використовувати тематичні та спеціальні карти різного змісту і призначення;

– картографічні матеріали доцільно доповнювати статистичними, текстовими даними, що відображають статику і динаміку об’єктів та явищ, які представлені на картах;

– потрібно проводити періодичне оновлення інформаційного забезпечення ГІС з використанням матеріалів дистанційного зондування.

За архітектурним рішенням ГІС воно повинне бути розподіленим, що зумовлено регіональним характером існуючої системи збору та накопичення інформації, а також існуючою структурою відповідних органів управління екологічної галузі. На державному рівні має бути створений головний центр обслуговування ГІС, на регіональному – відповідно регіональний центр, які об’єднуються в єдину розгалужену мережу зі збору, накопичення та видачі необхідних просторових даних. Для нормативної підтримки функціонування ГІС необхідна розробка, затвердження та удосконалення відповідних нормативних документів. База даних ГІС формується з декількох модулів, чільне місце серед яких відводиться картографічній частині, призначеній для збору, накопичення, уніфікації, зберігання і регламентованого використання географічних даних про екосистему країни та її регіонів у вигляді карт. Вона включає основні шари, співставні з базовими наборами інфраструктури просторових даних (ІПД) відповідного рівня.

Інший модуль складають тематичні дані, які називаються базами атрибутивних даних і утворюються з трьох наступних частин: стан природних ресурсів; використання природних ресурсів; природоохоронна діяльність [1, 5], які містять цифрові тематичні карти, створені на основі географічних основ з картографічної бази даних і по суті є профільними наборами ІПД.

Тематична частина «Стан природних ресурсів» включає статистичні та текстові дані про природу, техносферу, ендогенні та екзогенні процеси, оцінку стану природного середовища та інші характеристики. Інша складова – «Використання природних ресурсів» містить числову та текстову інформацію про фактичне та граничне використання природних ресурсів у виробничій діяльності – обсягах водоспоживання, землекористування та добування мінеральної сировини, про нормативи використання та запаси природних ресурсів. Частина «Природоохоронна діяльність» включає інформацію про

необхідні природоохоронні заходи, що спрямовані на збереження, рекультивацію та охорону природних ресурсів, терміни проведення заходів з охорони водних, лісових, земельних ресурсів тощо.

Результатом функціонування спеціалізованої ГІС повинні стати картографічні моделі інформаційного забезпечення прийняття практичних рішень з охорони навколишнього природного середовища та екологічної безпеки на усіх можливих територіальних рівнях картографування.

Список використаних джерел: *1. Бондаренко Е.Л. Геоінформаційне еколого-географічне картографування: монографія / Бондаренко Е.Л. – К. : Фітосоціоцентр, 2007. – 272 с. 2. Закон України "Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000–2015 роки" [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua. 3. Закон України "Про охорону навколишнього природного середовища" [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua. 4. Закон України "Про природно-заповідний фонд України" [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua. 5. Охорона навколишнього середовища: Монографія / [за ред. Я.Б. Олійника]. – К.: Ніка-центр, 2006. – 264 с. 6. Положення про державну систему моніторингу довкілля / Постанова Кабінету Міністрів, № 391 від 30 березня 1998 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: ktu.gov.ua.*

УДК 004.9+004.451

СПЕЦІАЛІЗОВАНЕ ПРОГРАМНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГІС ДЛЯ АНАЛІЗУ УРБОГЕОСИСТЕМ

С.В. Костріков

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, м. Харків, Україна

Автор доводив у низці своїх попередніх публікацій, що можна вважати окремим ГІС-застосуванням впровадження просторового аналізу структури і функцій урбаністичних соціогеосистем за умовою розробки відповідного спеціалізованого програмного забезпечення [1-3]. За такою умовою розроблена для вказаних цілей ГС-платформа має стати не тільки ефективним засобом просторового аналізу особливостей окремо взятого міста (або зв'язаної сукупності населених пунктів міського типу), але і потужним інструментом узагальнення, аналізу, перевірки і оновлення всіх суспільно-географічних атрибутів і соціально-економічних атрибутів, під якими розуміються відповідні властивості даного міста.

На підставі відомих понять «урбоекосистема» та «урбосистема» автор свого часу сформулював таку похідну дефініцію як *урбогеосистеми* (УГС). Під останньою розуміється така урбаністична система, яка знаходиться у визначеному географічному екстенті, і є водночас несталою природно-антропогенною системою та взаємозв'язаною сукупністю архітектурно-будівельних об'єктів (забудов) і різко порушених природних екологічних систем. Нами також доводилося, що урбогеосистему можна моделювати, аналізувати, а потім і візуалізувати за допомогою трьох *ГІС-сутностей:*

© Костріков С.В., 2016

1) сукупності *точкових об'єктів*, які подають суспільно-географічні та економічні атрибути міст; 2) сукупності *лінійних об'єктів*, що визначають особливості взаємодій між окремими містами (або частинами одного міста); та за допомогою 3) сукупності *площинних об'єктів*, які описують території різнорангового впливу даного міста на прилеглі площі іншого типу землекористування. Вказані сутності співпадають із *графічними ГІС-примітивами*, що надає неабиякі можливості для подальшого ГІС-аналізу і моделювання.

Через викладені вище принципові положення можна створити повну *алгоритмічну послідовність аналізу УГС за допомогою ГІС-засобів*, яка була вперше викладена в одній із наших публікацій [2]. Нами підкреслювалося, що таке алгоритмічна послідовність переводить ГІС-концепцію аналізу урбогеосистем в практичну площину. Саме на підставі цієї послідовності з'я вилась можливість створити *дворівневу ГІС-модель урбогеосистем* [4]. Подібна модель поєднує різні етапи та стадії урбогеосистемного аналізу: ведення атрибутивних даних, зібраних під час міського моніторингу; застосування обраної предметної моделі (наприклад, *гравітаційної урбомоделі*); заключне впровадження *ГІС-моделі урбогеосистеми*. ГІС-модель УГС виявляє *емерджентні властивості* реально існуючого міста, і в цьому випадку буде відтворювати як *екстернальні* (зовнішні), так і *інтернальні* (внутрішні) зв'язки компонентів урбогеосистеми (сукупності міст або сукупності виокремлених частин одного міста). Екстернальні та інтернальні співвідношення ставляться у відповідність двом рівням масштабування, що і обумовлює необхідність побудови дворівневої ГІС-моделі. Першому рівню моделі відповідає блок згаданої вище алгоритмічної послідовності *Лінійні об'єкти – Зв'язки між різними містами*; другому – блок *Емерджeнті властивості окремої УГС* (зв'язки між відособленими районами одного міста).

На підставі концептуального підходу, викладеного вище, за безпосередньою участю автора у ІП «Геоклауд» (компанія, що розробляє програмне забезпечення ГІС) був створений спеціалізований продукт – *UrbanGeo™*, основна функціональність якого подається на наступній ілюстрації (рис. 1). Через вхідні *LiDAR*-дані *UrbanGeo* впроваджує ефективні аналітичні можливості ГІС-засобу щодо аналізу урбогеосистем. Після виконання необхідних процедур *геообробки*, *аналізу* та *візуалізації* результатів організовується розрахований на багато користувачів доступ до великих обсягів видаленої просторової інформації. На такій підставі виокремлюються структуровані зміни в урбогеосистемах.

Інші риси основної функціональності цього програмного забезпечення на додаток до тих, що подаються на ілюстрації, а також ключові характеристики ГІС-інтерфейсу можна узагальнити у чотири наступні пункти: структура первинних та похідних даних організована у вигляді Проекту; присутній широкий перелік засобів та інструментів щодо візуалізації та інтеграції даних; існують *Інтерфейсні помічники* («Візарди» – *Wizards* - англ.); реалізовано понад 3000 географічних проекцій і координатних систем щодо всього спектру задач просторового аналізу.

Рис. 1. Функціональність *UrbanGeo ™* - програмного забезпечення для аналізу урбогеосистем

Ключовими алгоритмами є автоматизовані процедури класифікації «точкових хмар» *LiDAR*-точок. *UrbanGeo* приписує точки до *певного класу об'єктів міського середовища* (наприклад, *ground* (поверхня), *vegetation* (рослинність), *buildings* (забудови)). На наступному кроці використовується тематичне картографування для наочної візуалізації результатів класифікації. Будь-який певний клас *LiDAR*-точок розміщається в окремий шар даних для наступного аналізу. *Можливості програмного забезпечення*: надвеликий обсяг вхідних даних (до мільярда точок у файлі *.LAS формату*); паралельний процес геобробки; час обрахунку для 10-20 мільйонів точок – менш ніж одна година. *Параметри змін, в урбогеосистемах, що визначаються:* цільові зміни – зміни в архітектурних формах та у міській інфраструктурі; точність відтворення динаміки УГС повністю залежіть від щільності сканованих точок; присутня фільтрація незначних змін за критеріями площі та відносного перевищення форм поверхні, що сканується.

Таким чином, забезпечуються наочна візуалізація і ефективне подання результатів аналізу УГС та створення семантичних і топологічних моделей даних щодо різнорангових міст аж до великої агломерації.

Список використаних джерел: *1. Костріков С.В. Деякі особливості впровадження ГІС-застосувань при суспільно-географічних дослідженнях / С.В. Костріков // Регіон-2013: Стратегія оптимального розвитку. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. – Харків, 2013. – С. 98-100. 2. Костріков С.В. Програмне забезпечення ГІС для LiDAR-технології дистанційного зондування в цілях аналізу урбогеосистем / С.В. Костріков, Д.Л. Кулаков, К.Ю. Сегіда // Проблеми безперервної географічної освіти і картографії – ГІС-форум'14. Збірник наукових праць – 2014. – Вип. 19. – С. 45-52. 3. Костріков С.В., Чуєв О.С. Аналіз дворівневих урбогеосистем через засоби ГІС / С.В. Костріков, О.С. Чуєв // Вісник ХНУ.– Вип. 44 – Геологія - Географія – Екологія. - Харків: Видавництво ХНУ, 2016. – С. 98-109. 4. Костріков С.В., Чуєв О.С. Дворівнева ГІС-модель для аналізу урбогеосистем / С.В. Костріков, О.С. Чуєв // Регіон – 2015: Стратегія оптимального розвитку: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. – Харків, 2015. – С. 20-22.*

УДК 911.3:711.1.25

МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ ФАКТОРНОГО АНАЛІЗУ У РЕГІОНАЛЬНОМУ АНАЛІЗІ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ

Д.С. Мальчикова
darina13@i.ua
Херсонський державний університет, м. Херсон, Україна

Оцінка території з погляду цілей розвитку суспільства, забезпечення збалансованого регіонального розвитку і формування повноцінного життєвого середовища дозволяє визначити закономірності просторової взаємодії різних сфер життєдіяльності суспільства і здійснити моделювання раціональної територіальної організації. В контексті пошуку шляхів оптимізації природокористування на регіональному рівні таке моделювання дозволяє:

© Мальчикова Д.С., 2016

- розкрити передумови і обмеження розвитку в часі і просторі різних видів природокористування і показати можливості їх комбінації;
- встановити просторові відмінності цих умов;
- встановити оптимальний режим розвитку окремих територій;
- обґрунтувати шляхи найбільш ефективного використання природних і економічних ресурсів, охорони і збагачення природного середовища.

В результаті з'являється можливість здійснювати не тільки просторову організацію, але і передбачити профіль і масштаби розвитку господарського комплексу регіональної соціогеосистеми [5]. На сьогоднішній день розроблені численні методи і підходи географічного [2, 4, 7, 8], управлінського аналізу території [1, 9], оцінки територіальних ресурсів [6] тощо. Разом з тим, поповнення арсеналу методів і підходів аналізу регіонального природокористування залишається актуальним.

Прикладом модельного апробування застосування факторного аналізу у регіональному аналізі природокористування в процесі формування геопланувальної структури сільської місцевості можна вважати наші розробки, виконані на прикладі території Херсонської області [3]. Згідно запропонованої методичної схеми було проведено аналіз специфіки природокористування та опрацьовані статистичні дані, що характеризують природокористування регіону (табл. 1).

Таблиця 1

Статистичні показники, що характеризують природокористування в межах сільських районів Херсонської області

Ознака	**Статистичні показники**
X1	Середній розмір землекористування, га
X2	частка сільськогосподарських угідь, %
X3	Частка ріллі, %
X4	Частка багаторічних насаджень, %
X5	частка сіножатей, %
X6	частка пасовищ, %
X7	частка земель під сільською забудовою, %
X8	частка земель під міською забудовою, %
X9	частка земель під промисловою забудовою, %
X10	частка лісів і лісовкритих площ, %
X11	частка заболочених земель, %
X12	Частка відкритих земель з особливим рослинним покривом або без нього, %
X13	Частка земель під природними водоймами, %
X14	Частка земель під штучними водоймами, %
X15	Частка зрошуваних земель, %
X16	Середній вміст в ґрунті гумусу, %
X17	Середній вміст в ґрунті рухомого фосфору, (мг/кг) P_2O_5
X18	Середній вміст в ґрунті обмінного калію, (мг/кг)
X19	Характеристика сільськогосподарських земель за якісним станом ґрунтів: частка засолених земель, %
X20	Характеристика сільськогосподарських земель за якісним станом ґрунтів: частка солонцюватих земель, %

Продовження таблиці 1

Ознака	Статистичні показники
X21	Характеристика сільськогосподарських земель за якісним станом ґрунтів: частка земель з солонцевими комплексами, %
X22	Характеристика сільськогосподарських земель за якісним станом ґрунтів: частка перезволожених земель, %
X23	Частка природних територій в агроландшафтах, %
X24	Територіальна продуктивність земельного потенціалу (бал)
X25	Середній бал бонітету по району ріллі
X26	Середній бал бонітету по району пасовищ
X27	Зазнають дії водної ерозії (слабозмиті), % від загальної площі
X28	Зазнають дії водної ерозії (середньозмиті), % від загальної площі
X29	Зазнають дії водної ерозії (сильнозмиті), % від загальної площі
X30	Розмиті грунти та виходи порід, % від загальної площі
X31	Зазнають дії вітрової ерозії (слабодефльовані), % від загальної площі
X32	Зазнають дії вітрової ерозії (середньодефльовані), % від загальної площі
X33	Зазнають дії вітрової ерозії (сильнодефльовані), % від загальної площі
X34	Слабодефляційно-небезпечні сільськогосподарські угіддя, частка у %
X35	Середньодефляційно-небезпечні сільськогосподарські угіддя, частка у %
X36	Сильнодефляційно-небезпечні сільськогосподарські угіддя, частка у %
X37	Охоплено сумісно водною і вітровою ерозією
X38	Відношення ріллі до середовищестабілізуючих угідь, %
X39	Всього зернові, частка посівів у % від загальної площі ріллі
X40	Озимі, частка посівів у % від загальної площі ріллі
X41	Ярі зернові, круп’яні, частка посівів у % від загальної площі ріллі
X42	Кукурудза, частка посівів у % від загальної площі ріллі
X43	Зерно-бобові, частка посівів у % від загальної площі ріллі
X44	Всього технічні, частка посівів у % від загальної площі ріллі
X45	Цукрові буряки, частка посівів у % від загальної площі ріллі
X46	Соняшник, частка посівів у % від загальної площі ріллі
X47	Картопля, овочі, баштанні, частка посівів у % від загальної площі ріллі
X48	Всього кормові, частка посівів у % від загальної площі ріллі
X49	Корнеплоди та баштані, частка посівів у % від загальної площі ріллі
X50	Кукурудза на силос і зелений корм, частка посівів у % від загальної площі ріллі
X51	Однорічні, частка посівів у % від загальної площі ріллі
X52	Багаторічні, частка посівів у % від загальної площі ріллі
X53	Чисті пари, %
X54	Загальна посівна площа ерозійно-небезпечних культур та пар, % до площі ріллі

Для групування чинників формування відмін у природокористуванні, редукції великої кількості статистичних показників, було використано факторний аналіз, який дозволив виділити за групуванням ознак природокористування 11 факторів, з яких ми обрали 7 провідних факторів, спираючись на аналіз графіку дисперсій факторних навантажень показників природокористування сільських районів Херсонської області: а) специфіки сільськогосподарського використання (посівних площ); б) ерозійної небезпеки; в) дефляційної небезпеки; г) поширення середовищестабілізуючих елементів землекористування; д) поширення руральних ознак СМ; е) поширення урбаністичних ознак СМ; ж) солонцюватості ґрунтів.

Ці 7 факторів в цілому накопичують 72,3% відсотків частки загальної дисперсії, що дозволяє говорити про їх значущість. Для аналізу найбільш вагомих чинників формування специфіки природокористування та просторових особливостей їх впливу були визначені значення (ваги) факторів природокористування сільських районів Херсонської області. Також були побудовані статистичні поверхні розподілу значення факторів природокористування в межах Херсонської області та побудовані дендрограми типізації сільських районів Херсонської області за значенням факторів природокористування. Регіональний аналіз специфіки природокористування, проведений за запропонованими методами і підходами дав змогу виділити декілька типів суспільно-просторових комплексів сільських районів, подібних за поширенням поєднань певних типів природокористування. Запропонований підхід щодо регіонального аналізу природокористування, детальне вивчення картографічних матеріалів щодо сучасної просторової диференціації основних складових суспільно-просторового комплексу Херсонської області можуть стати основою подальшого моделювання раціональної територіальної організації і пошуку траєкторії оптимального розвитку регіональної соціогеосистеми. Суспільно-просторові комплекси регіонів, виділені з використанням зазначених підходів, характеризуються не тільки значними відмінностями у природокористуванні, але і диференціюються за функціями, що виконують території СМ в їх межах, факторами і можливостями подальшого розвитку в контексті організації території.

Список використаних джерел: *1. Боков В.А. Пространственно-временной анализ в территориальном менеджменте. Часть 1. Учеб. пособие / [Боков В.А., Тимченко И.Е., Черванев И.Г., Рудык А.Н.]. – Симферополь: СПД Барановский А. Э., 2005. – 184 с. 2. Булигін С.Ю. Оцінка географічного середовища та оптимізація землекористування / С.Ю. Булигін, Ю.Д. Думін, М.В. Куценко. – Харків: ТОВ «Світло зі Сходу», 2002. – 168 с. 3. Мальчикова Д.С. Теоретико-методологічні і методичні засади геопланування сільської місцевості на регіональному рівні: Монографія. / Д.С. Мальчикова. – Херсон: Грінь Д.С., 2014. – 362 с. 4. Мезенцев К.В. Регіональний розвиток в Україні: суспільно-просторова нерівність і поляризація: Монографія / К.В. Мезенцев, Г.П. Підгрушний, Н.І. Мезенцева. – К.: ДП «Прінт сервіс», 2014. – 132 с. 5. Немец К.А. Просторовий аналіз у суспільній географії: нові підходи, методи, моделі / К.А. Немец, Л.Н. Немец. – Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2013. – 228 с. 6. Топчієв О.Г. Територія: сучасний зміст поняття; функції; ресурсний потенціал / О.Г. Топчієв // Український географічний журнал. – 2010. – № 4 (72). – С. 3-9. 7. Царик Л.П. Еколого-географічний аналіз і оцінювання території: теорія та практика (на матеріалах Тернопільської області) / Л.П. Царик. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2006. – 256 с. 8. Шишенко П.Г. Принципы и методы ландшафтного анализа в региональном проектировании / П.Г. Шищенко. – К., Фитоцентр, 1999. – 284 с. 9. Marsden T. New rural territories: regulating the differentiated rural spaces / T. Marsden // Journal of Rural Studies – 1998. – №14 (1). - – P.107-117.*

УДК 911.3

ПОЛЯРИЗАЦІЯ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ ЗА РІВНЕМ УРБАНІЗОВАНОСТІ

К.В. Мезенцев, О.К. Гаврилюк
mez@ukr.net
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

Урбанізація – багатоаспектний та полімасштабний процес, який не зводиться лише до зростання частки міських жителів. Проте при оцінці рівня урбанізованості території саме цей показник є найпоширенішим. Він не завжди адекватно відображає внутрішні особливості поширення міського населення та міського способу життя, рівень складності міських систем розселення регіону. Багато вчених наголошують на тому, що поряд із показником частки міського населення потрібно враховувати розподіл чисельності міського населення між поселеннями різної людності, зважаючи на те, що чисельність населення міста впливає на його роль у соціально-економічному розвитку регіону та поширенні ознак урбанізованості території. Великі та найбільші міста зазвичай є головними носіями процесу урбанізації. Тому не менш важливими є показники, які відображають частку жителів, що проживають у містах з різною людністю.

За часткою міських жителів найбільш урбанізованими є столичний та східні регіони (Донецька, Луганська, Київська, Дніпропетровська, Харківська області), найменш урбанізованими – західні регіони (Закарпатська, Чернівецька, Івано-Франківська, Тернопільська, Рівненська області). Одним з ключових факторів такого розподілу є процес індустріалізації. Подолання часткою міського населення позначки в 50% розглядається як перехід від переважно аграрного до індустріально-урбанізованого суспільства. В п’яти найменш урбанізованих регіонах України частка міських жителів не перевищує 50%.

Другий показник – частка населення міст людністю понад 100 тис. у загальній чисельності населення – відображає роль великих міст як ядер урбанізації. За цим показником до п’ятірки лідерів замість Луганської області потрапляє Запорізька. У регіонах-лідерах понад 50% населення проживає у великих містах.

З метою врахування ієрархії міських поселень О. Терещенко запропонував розраховувати рівень урбанізації з наданням вагових коефіцієнтів залежно від чисельності населення міст [5]:

$$РУ = 0{,}25 \cdot X_1 + 0{,}5 \cdot X_2 + 0{,}75 \cdot X_3 + X_4,$$

де X_1 – частка населення, що проживає в містах з чисельністю жителів до 100 тис. осіб; X_2 – від 100 до 250 тис. осіб; X_3 – від 250 до 500 тис. осіб; X_4 – понад 500 тис. осіб.

За даним показником склад регіонів-лідерів такий самий як, і при врахуванні тільки великих міст. Регіонами-аутсайдерами переважно є західні області України, проте до них приєднується Кіровоградська область.

© Мезенцев К.В., Гаврилюк О.К., 2016

Наступний показник, запропонований Е. Арріага (Eduardo Arriaga), розраховується за формулою [6]:

$$U_j = \frac{\sum_{i=1}^{n} C_i^2}{P_j},$$

де U_j – індекс урбанізованості j-го регіону; C_i – людність i-го міста, тис. осіб; P_j – загальна чисельність населення j-го регіону, тис. осіб.

Цей показник завдяки піднесенню до квадрату чисельності населення міських поселень дозволяє більшою мірою враховувати роль великих і найбільших міст, що є головними носіями процесу урбанізації. Е. Арріага наголошує, що навіть при суттєвих недоліках статистичної інформації щодо населення міст і агломерацій різних країн, значення індексу є достатньо близьким до реальних уявлень про рівень урбанізації на конкретній території.

За індексом урбанізованості Арріага, серед регіонів-лідерів відсутні Донецька та Луганська області, натомість входять Одеська та Запорізька області. До регіонів-аутсайдерів відносяться західні області – Закарпатська, Івано-Франківська, Тернопільська, Волинська, Рівненська.

З метою врахування ступеня освоєння міськими поселеннями тих територій, на які вони поширюють свій вплив, І. Зорін та І. Канцебовська запропонували розраховувати територіальний індекс урбанізації [3]

$$T_j = U_j \frac{1 - S_j/S}{S_j/S},$$

де U_j – індекс урбанізованості j-го району/регіону; S_j – площа j-го району/регіону; S – площа регіону/країни.

Якщо розрахувати цей показник для індексу урбанізованості Арріага, то склад регіонів-лідерів залишається без змін, а до регіонів-аутсайдерів поряд із Закарпатською областю відносяться Житомирська, Волинська, Кіровоградська та Чернігівська.

Для визначення рівня «реальної» урбанізації Г. Гольц запропонував поряд із часткою міського населення враховувати ще п’ять додаткових індикаторів [1]: частка міських поселень у загальній кількості поселень; частка міст з населенням понад 100 тис. у міському населенні; частка міст у загальній кількості міських поселень; частка населення столичного міста регіону у загальному населенні; частка обжитої території. І. Гукалова для обрахунку рівня реальної урбанізації використовує замість двох останніх такі показники: частка населення обласного центру у населенні регіону та частка забудованих земель в загальній площі регіону [2]. Зважаючи на поліцентричність міських систем розселення окремих регіонів для обрахунку рівня реальної урбанізації ми використовували не частку населення обласного центру, а частку населення регіоанльних центрів (регіонополісів) у населенні регіону. Нами запропоновано виділяти на території України 30 регіонополісів [4].

Найвищий рівень реальної урбанізації характерний для Київської, Донецької, Дніпропетровської, Луганської, Запорізької областей, найнижчий - Житомирської, Закарпатської, Волинської, Рівненської та Івано-Франківської областей.

Таким чином, за шістьма обраними показниками рівня урбанізованості території України можна виділити дві групи регіонів-лідерів (Київська, Донецька, Луганська, Дніпропетровська, Запорізька, Харківська, Одеська) та регіонів-аутсайдерів (Закарпатська, Івано-Франківська, Тернопільська, Чернівецька, Рівненська, Волинська, Житомирська, Кіровоградська та Чернігівська). Першу групу формують столичний регіон, індустріальні регіони Сходу та Придніпров'я, а також регіони з центрами у містах-мільйонниках. Водночас найменш урбанізованими є західні регіони (окрім Львівської області), регіони центрального та західного Полісся, а також центральна за розташуванням та периферійна за показниками економічного розвитку Кіровоградська область.

Таблиця 1

Поляризація регіонів України за рівнем урбанізованості
(дані на початок 2013 року)

Регіони-лідери	**Регіони-аутсайдери**	**Лідери / Аутсайдери**	**MAX / MIN**
Частка міського населення в населенні регіону			
Донецька, Луганська, Київська, Дніпропетровська, Харківська	Закарпатська, Чернівецька, Івано-Франківська, Тернопільська, Рівненська	1,99	2,44
Частка населення міст людністю понад 100 тис.			
Київська, Дніпропетровська, Запорізька, Харківська, Донецька	Закарпатська, Івано-Фрнківська, Тернопільська, Волинська, Житомирська	3,36	7,19
Рівень урбанізації з урахуванням ієрархії міських поселень			
Київська, Донецька, Дніпропетровська, Харківська, Запорізька	Закарпатська, Івано-Франківська, Тернопільська, Волинська, Кіровоградська	3,75	5,96
Індекс урбанізованості Арріага			
Київська, Харківська, Дніпропетровська, Одеська, Запорізька	Закарпатська, Івано-Франківська, Тернопільська, Волинська, Рівненська	16,9	91,3
Територіальний (площинний) індекс урбанізації			
Київська, Харківська, Дніпропетровська, Запорізька, Одеська	Закарпатська, Житомирська, Волинська, Кіровоградська, Чернігівська	10,3	39,1
Рівень реальної урбанізації			
Київська, Донецька, Дніпропетровська, Луганська, Запорізька	Житомирська, Закарпатська, Волинська, Рівненська, Івано-Франківська	1,82	2,24

Ряд вчених наголошують на важливості врахування й такого показника, як рівень «побутової» урбанізації, що відображає поширення міського способу життя. Зокрема, за рівнем забезпеченості квартир та будинків міст централізованим водопостачанням та каналізацією лідируючі позиції займають Київська, Дніпропетровська, Запорізька, Львівська області. Найнижчий рівень

«побутової» урбанізації – в регіонах центральної та західної України (Черкаська, Кіровоградська, Житомирська, Вінницька, Івано-Франківська області). Обраховані показники дозволяють оцінити рівень поляризованості території України за поширенням процесів урбанізації (таблиця 1).

Розрив між регіонами-лідерами та регіонами аутсайдерами за офіційним (частка міського населення) та реальним рівнем урбанізації є порівняно незначним: 1,99 та 1,82 відповідно. Проте з урахуванням ролі великих міст поляризованість значно посилюється: за часткою населення міст людністю понад 100 тис. – 3,36, за рівнем урбанізації з урахуванням ієрархії міських поселень – 3,75, а за індексом урбанізованості Арріага – 16,9.

Список використаних джерел: *1. Гольц Г.А. Культура и экономика России за три века, XVIII-XX вв. – Том 1. Менталитет, транспорт, информация (прошлое, настоящее, будущее) / Г.А. Гольц. – Новосибирск: Сибирский хронограф, 2002. – 535 с. 2. Гукалова І.В. Якість життя населення України: суспільно-географічна концептуалізація: Монографія / І.В. Гукалова. – К.: Інститут географії НАН України, 2009. – 347 с. 3. Зорин И.В. Некоторые методы измерения уровня урбанизации / И.В. Зорин, И.В. Канцебовская // Проблемы современной урбанизации. – М., 1972. – С. 191-203. 4. Мезенцев К.В. Поляризація розселення населення України крізь призму концепції регіонополізації / К.В. Мезенцев, О.К. Гаврилюк // Регіональні проблеми України: географічний аналіз а пошуки шляхів вирішення. – Херсон, 2015. – С. 248-254. 5. Терещенко О.В. Потенциал городов (методы статистического изучения): Монография / О.В. Терещенко. – Новосибирск: Новосиб. университет, 1991. – 174 с. 6. Arriaga E.A new approach to the measurement of urbanization / E. A. Arriaga // Economic development and culture change. – 1970. – Vol. 18, N 2. – P. 206–218.*

УДК 911.3

ЖИТЛОВО-КОМУНАЛЬНИЙ СЕКТОР РЕГІОНУ: ФОРМУВАННЯ ТА СТРУКТУРА

Я.Б. Олійник
521ya.ol.53@ukr.net
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна

Житлово-комунальне господарство – один із найважливіших секторів економіки держави та її регіонів, який значною мірою визначає середовище життєдіяльності суспільства, і, як наслідок, впливає на процеси економічного та соціального розвитку будь-якої території. З позицій суспільної географії житлово-комунальне господарство варто трактувати як складне, цілісне, багатогалузеве угрупування житлового фонду з одного боку, та підприємств, установ, організацій та відповідної інфраструктури комунальної сфери регіону, з іншого, основним завданням якого є максимальне задоволення житлово-комунальних потреб кінцевого споживача. Суспільно-географічний аналіз житлово-комунального господарства визначає його системний, комплексний характер. Підтвердженням цього є загальносистемні властивості, які йому притаманні, а саме:

1. Цілісність. Зміна структури, зв’язків чи поведінки будь-якого суб’єкта

© Олійник Я.Б., 2016

здійснює вплив на всі інші суб'єкти і змінює систему в цілому. І навпаки: будь-які зміни у системі житлово-комунального господарства викликають різного роду переформування структури, зв'язків та поведінки його компонентів.

2. Ієрархічність. Дана особливість ЖКГ як системи виявляється у підпорядкуванні складових нижчих рівнів вищим, а в кінцевому етапі приналежність житлово-комунального комплексу до національної економіки держави.

3. Інтегративність (синергетичність). Характеристика ЖКГ, яка проявляється у наявності особливих властивостей системи в цілому, які не притаманні її складовим.

Однак, крім вище виділених, житлово-комунальному господарству притаманні специфічні властивості, а саме: нечіткість кордонів підсистем, саморозвиток, залежність структури системи від адміністративної підзвітності та приналежності, динамічність та стохастичність тощо.

Крім властивостей, доцільно виокремити і особливості житлово-комунального господарства як об'єкта дослідження суспільної географії, які виділяють даний комплекс серед інших і які необхідно враховувати в процесі аналізу його функціонування. Можна виділити наступні особливості ЖКГ:

1. Поєднання виробничих та невиробничих функцій, пов'язаних з матеріальним виробництвом та сферою надання послуг.
2. Значна соціальна спрямованість (виробництво суспільного продукту), яка вимагає посиленого контролю з боку держави та споживачів послуг і матеріальних благ.
3. Необхідність гарантованого забезпечення мінімуму послуг (нагальних потреб), незалежно від платоспроможності споживачів.
4. Неспівпадіння місця виробництва та споживання вироблених послуг.
5. Нееластичний попит на послуги, що надаються (технічна побудова інженерних комунікацій при відсутності в більшості випадків відповідних приладів обліку робить попит на послуги підприємств житлово-комунального господарства практично незалежним від діючої системи цін і тарифів).
6. Сезонність споживання різних видів житлово-комунальних послуг (газопостачання і централізоване теплопостачання – обсяг споживання збільшується, починаючи з жовтня і закінчуючи травнем, найбільший пік спостерігається в січні; водопостачання і водовідведення – більший обсяг споживання в літній період; утримання будинків і вивіз побутових відходів – протягом року особливо не змінюється).
7. Просторова розосередженість та диференціація у рівні обслуговування.
8. Несумісність функціональної та адміністративної підпорядкованості (незалежно від форм власності підприємства функціонально підпорядковані відповідним галузевим органам, а адміністративно несуть підпорядкованість через органи державного управління).
9. Особлива значущість екологічного та санітарно-епідеміологічного контролю.
10. Різноманіття споживачів (громадяни, їх об'єднання, підприємства,

бюджетні установи).

11. Поєднання комерційних та некомерційних організацій різних за своїми організаційно-правовими статусами, формами власності.

12. Діяльність як природних монополій, так і наявність конкурентних ринків.

13. Необхідність не тільки кількісної, але й якісної оцінки діяльності (оцінка споживачів послуг).

14. Ресурсомісткість.

15. Багатогалузевий характер.

16. Тісний зв'язок з галузями промислового комплексу.

Важливо здійснювати поділ житлово-комунальних послуг відповідно до форми їх споживання, зокрема:

1. Послуги, адресовані всім жителям міста. Дані послуги викликані загальною потребою системи організації території і мають суспільний, або знеособлений характер. Прикладом таких послуг є: утримання та експлуатація громадських доріг, вулиць, площ, мостів, магістралей та інших інженерних споруд, вуличне освітлення, озеленення, благоустрій тощо.

2. Послуги, що мають колективну спрямованість. Це діяльність з технічного обслуговування житлових будинків і прилеглих до них територій. Всередині будівлі – це роботи з обслуговування так званих місць загального користування (ліфти, сміттєпроводи, загальні телеантени, горища та підвали), а поза будівлями – прибирання території, зовнішнє освітлення, догляд за зеленими насадженнями, дитячими майданчиками. Названі види послуг відповідають загальним потребам мешканців створити всередині будинків і навколо них екологічно та санітарно чисте середовище, забезпечити збереження будівлі та окремих його елементів. Іншими словами, вони являють собою групову/колективну потребу людей, що живуть в окремому під'їзді, будинку, мікрорайоні.

3. Послуги, призначені для задоволення індивідуальних потреб. Це послуги, що надаються безпосередньо в окремі житлові осередки (квартири) і споживаються їх жителями у відповідності до їх особистих бажань: подача в квартири холодної та гарячої води, водовідведення, опалення, газу, електричної енергії тощо. Незважаючи на індивідуальну форму споживання послуг даного виду, їм притаманні властивості суспільних благ.

Доречним видається також вживання терміну «житлово-комунальне обслуговування», яке охоплює різноманітні економічні відносини, що складаються у сфері житлово-комунального господарства, а не лише ті, які пов'язані з наданням послуг.

Особливий акцент хотілося б зробити на тому, що надання житлово-комунальних послуг супроводжується поставкою певних видів товарів. Так, житлово-комунальні контори, управлінські компанії, приватні підприємства тощо надають послуги посередництва між виробником товару та його споживачем, який у кінцевому рахунку отримує воду, газ, електроенергію тощо як товарів, за який платять відповідні кошти.

Житлово-комунальне господарство – це складний конгломерат, до складу

якого входять житловий фонд та підприємства, установи, організації відповідної інфраструктури комунальної сфери, основним завданням якого є максимальне задоволення потреб кінцевого споживача у належних умовах їх життєдіяльності. Крім того, ЖКГ є багаторівневою організаційно-економічною, техніко-технологічною системою, яке включає ряд галузей, які між собою пов'язані єдиною метою функціонування, забезпечуючи збалансований розвиток регіону.

УДК 911.3

РЕГІОНАЛЬНІ ВІДМІННОСТІ ТА ПРОБЛЕМИ СТВОРЕННЯ ОБ'ЄДНАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УКРАЇНІ

В.Ф. Пасько
pask_volf@ukr.net
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна

Сучасний стан регіонального розвитку України характеризується певними негативними тенденціями, зокрема, поглибленням міжрегіональних суперечностей, зростанням територіальних диспропорцій та загостренням економічних і соціальних проблем регіонів. Основними причинами цих тенденцій є те, що в Україні не створено цілісної дієвої системи реалізації державної регіональної політики, не сформовано ефективного механізму взаємовідносин центру з регіонами та регіонів між собою.

З метою підвищення ефективності реалізації заходів регіональної політики сьогодні в Україні активно проходить процес децентралізації влади через формування спроможних територіальних громад як базової ланки адміністративно-територіального устрою. Необхідність створення об'єднаних територіальних громад в Україні викликана наступними причинами:

- надмірна кількість адміністративно-територіальних одиниць низового та районного рівнів, що знижує ефективність управління територіями (на 01.01.2016р. в Україні нараховувалось 490 районів, 460 міст, 885 селищ міського типу, 10278 сільських рад, 28385 сільських населених пунктів);
- деградація системи сільського розселення та прискорена депопуляція населення в малих сільських радах. З 1991 року чисельність сільського населення в Україні зменшилась на 2,5 млн. осіб, кількість сільських населених пунктів скоротилась на 348 одиниць. Водночас, кількість сільських рад збільшилась на 1067 одиниць. Чисельність населення половини територіальних громад становить менше 3 тис. осіб, у 4,8 тис. громад (40% від загальної кількості) проживає менше 1 тис. осіб, а в понад 1,1 тис. сільських громад (9,4%) - менше 500 осіб [1];
- невідповідність статусу адміністративно-територіальних одиниць їхньому кадровому, ресурсному та організаційному потенціалу. Більшість

© Пасько В.Ф., 2016

сільських громад дотаційні, публічні послуги в них надаються на низькому рівні або ж відсутні взагалі. Дотаційність 5,4 тис. бюджетів місцевого самоврядування становить понад 70%, 483 територіальні громади на 90% утримуються за рахунок коштів державного бюджету. Лише 5% сільських громад, можна вважати самодостатніми, здатними забезпечувати поступальний соціально-економічний розвиток своїх громад;

- складна й ієрархічно невпорядкована структура адміністративно-територіального устрою: наявність у складі адміністративно-територіальних одиниць інших одиниць цього ж рівня, розривність території адміністративно-територіальних одиниць;

- відсутність у деяких випадках точно визначених меж адміністративно-територіальних одиниць або встановлення частини меж таких одиниць без урахування місцевих географічних та інших факторів, відсутність відповідних картографічних матеріалів;

- нерівномірна доступність та віддаленість від адміністративного центру адміністративно-територіальних одиниць [2].

На сьогодні всі адміністративні області України долучились до створення об’єднаних територіальних громад (ОТГ) на своїй території. Але в той же час існують суттєві регіональні відмінності у кількості новостворених ОТГ та процесах створення нових ОТГ.

Так станом на 10 жовтня 2016 року об’єдналися 889 територіальних громад, які створили 184 ОТГ. На 11 та 18 грудня 2016 року призначено вибори ще в 184 об’єднаних територіальних громадах. Отже на кінець 2016 року в Україні буде створено 368 ОТГ [2].

Аналіз новостворених ОТГ дозволяє виявити деякі особливості та проблемні питання, які необхідно врахувати в процесі подальшого реформування:

- інтенсивність реформування в окремих областях є дуже різною. Найбільше ОТГ створено в Тернопільській (26), Хмельницькій (22), Дніпропетровській (16), Львівській (16), Рівненській (14), Полтавській (14), Чернівецькій (10), Житомирській (10) областях, що сумарно становить 69,6% від всіх створених ОТГ в Україні. Натомість найменша кількість ОТГ створена у Миколаївській (1), Херсонській (1) та Сумській (1) областях, що на нашу думку пов’язано із певною недосконалістю механізму створення ОТГ, низьким рівнем поінформованості органів місцевого самоврядування щодо процесів децентралізації та небажанням місцевих чиновників та населення щось змінювати на своїй території;

- створені сільські об’єднані територіальні громади суттєво відрізняються за чисельністю населення та кількістю об’єднаних територіальних громад. Майже третина з усіх об’єднаних територіальних громад (50 громад, або 27,2%) мають чисельність населення менше 5 тисяч осіб., а 4 з них – менше 2 тисяч осіб. Найбільшими за чисельністю населення є міські ОТГ, які об’єднують не лише міське, а й сільське населення. Так, в Донецькій області створена Лиманська міська ОТГ, до складу якої увійшли 1 міська та 12 сільських рад із

загальною чисельністю населення 45,6 тис. осіб. В Хмельницькій області найбільшими за чисельністю є Дунаєвецька міська ОТГ (1 міська та 25 сільських рад, 39,6 тис. осіб) та Волочиська міська ОТГ (1 міська та 17 сільських рад, 34,4 тис. осіб). В Дніпропетровській області найбільшої ОТГ є Апостолівська міська ОТГ (1 міська та 4 сільські ради, 34,2 тис. осіб). Це свідчить про те що в цих регіонах саме міста є центрами економічного зростання, які здатні об'єднати навколо себе території задля подальшого поступального розвитку створених ОТГ;

- в окремих регіонах місцевим громадам для того, щоб об'єднатися, доводиться долати значний спротив органів влади районного й обласного рівнів. Так, Закарпатська область єдина в Україні, в якій перспективний план формування територій громад досі не схвалено обласною радою. Разом з тим на сьогодні в області створено і успішно функціонують дві громади в Тячівському районі (Тячівська міська та Вільховецька сільська), які спромоглися навіть без наявності в області перспективного плану формування територій (закон це дозволяє) утворити власні об'єднання [2].

В діяльності новостворених ОТГ України спостерігаються певні позитивні зрушення. Так за І півріччя 2016 року власні ресурси ОТГ зросли більше ніж у 3 рази порівняно з І півріччям 2015 року з 0,42 млрд. грн. до 1,3 млрд. грн. Ці ресурси ОТГ громади могли використати для фінансування місцевих закладів освіти, об'єктів сфери охорони здоров'я, об'єктів дорожньо-транспортної інфраструктури. Середній показник власних доходів бюджетів ОТГ на одного жителя склав 955 грн. в І півріччі 2016 року проти 288 грн. на одного жителя в І півріччі 2015 року [3] .

Отже в Україні на сьогодні активно проходить процес децентралізації, що покликаний створити ефективну систему місцевого самоврядування та забезпечити стабільний поступальний розвиток всіх регіонів та держави в цілому. І тому на нашу думку цілком обґрунтованим є твердження, що майбутнє України та її регіонів в організованій, самодостатній та процвітаючій громаді.

Список використаних джерел: *1. Презентація законопроектів щодо об'єднання та співробітництва територіальних громад: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.minregion.gov.ua/attachments/contentattachments/3562/Obednannya_spivrobitnuctvo.pdf. 2. Територіальна громада як базова ланка адміністративно-територіального устрою України: проблеми та перспективи реформування. Аналітична доповідь. - К.: НІСД, 2016. – 61 с. 3. Бюджети об'єднаних громад: І півріччя 2016 року: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://decentralization.gov.ua/infographics/item/id/31.*

УДК 911.3

МЕТОДИКА ЗАСТОСУВАННЯ ТОПОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ ДЛЯ ПОШУКУ ПРОСТОРОВИХ ЗАКОНОМІРНОСТЕЙ

І.О. Пилипенко, Г.Ю. Нападовська
pilipenko11@i.ua; *anyanapadovskaya@gmail.com*
Херсонський державний університет, м. Херсон, Україна

Виявлення просторових закономірностей суспільного розвитку є однією з найважливіших науково-практичних задач суспільної географії. В українській географії існує суттєвий науковий доробок, що дозволяє вдало вирішувати поставлені завдання та виявляти (і формулювати) закономірності і закони географічних аспектів організації суспільства на всіх просторових рівнях. До таких праць останнього десятиріччя слід віднести роботи Мезенцева К.В. [1], Немця К.А та Немець Л.М. [2], Топчієва О.Г. [6].

Нами запропоновано та апробовано методику проведення топологічного аналізу геопростору, який, на нашу думку, може бути вдало застосований для вирішення широкого кола задач суспільної географії [3, 4, 5].

Загальна ідея методу полягає в трансформації метричного простору в квазіметричний з виявленням просторових трендів. Основні етапи топологічного аналізу геопростору в узагальненному вигляді наводимо нижче:

1. Вибір регіону дослідження. Топологічний аналіз дає найбільший результат в суспільно-географічних дослідженнях при застосуванні його до геопросторів з високим рівнем зв’язності, для геосистем з чітко визначеним суспільним центром, який визначається високим економічним, демографічним та соціальним місцем в регіоні;

2. Вибір операційних територіальних одиниць дослідження. В якості операційних територіальних одиниць (ОТО) традиційно виступають адміністративно-територіальні одиниці – райони в складі областей та міста обласного підпорядкування. На нашу думку, найбільш ефективним є застосування ОТО, які на два ієрархічних рівня нижчі за статус регіону дослідження. Наприклад: для рівня країни ОТО виступають райони та міста обласного підпорядкування, для рівня області – міські, селищні та сільські ради;

3. Вибір метричних ознак аналізу та їх трансформації. В залежності від завдань дослідження, об’єктно-предметною базою, дослідником обираються різноякісні показники розвитку і функціонування ОТО. Подальший етап – стандартизація чи нормалізація даних, що дозволить проводити їх порівняння. Географам відомий широкий арсенал подібної стандартизації (z-нормалізація, ранжування, «від середнього», «відносно мінімума» тощо);

4. Сполучений аналіз умовнометричних властивостей і топологічних ознак геопростору. Враховуючи таку властивість топологічного геопростору як зв’язність, та результати попередніх етапів дослідження, при обґрунтуванні таких методичних прийомів базовими положеннями вважаємо наступні:

© Пилипенко І.О., Нападовська Г.Ю., 2016

а) топологічна відстань (ранг сусідства) виступає як одиниця просторового виміру (заміна метричної відстані ребром графа); б) сукупність ОТО однакової топологічної відстані від центра або початкової вершини графа (варіант – від периферії, географічного центру тощо) формує топологічні «смуги»: точка (вершина) відліку – нульова смуга, сусіди 1-го порядку – 1-а смуга і т.д.; в) топологічна смуга отримує значення як середнє (арифметичне, геометричне) аналогічних значень ОТО, що її складають. Таким чином запропонований підхід дозволяє поєднувати переваги топологічних і метричних вимірів геопростору;

5. Власне топологічний аналіз. За результатами попередніх етапів дослідження, топологічний геопростор морфологічно трансформується з мережевої структури в лінійну, де одиницею відстані виступає топологічна відстань. Подальше дослідження геосистем різного рівня можливе в напрямках аналізу наступних параметрів змін: а) опис морфології профілю соціально-економічних показників адміністративно-територіальних одиниць; б) потужність – чисельність «шарів», «смуг» адміністративно-територіальних одиниць; в) градієнт (зміни показника на одиницю відстані). Об’єктами аналізу можуть стати власне смуги та їх особливості, характер якісних та кількісних змін в смугах. Крім того, можливим елементом аналізу можуть стати дослідження змін в різних секторах геосистеми, векторах (центр-периферія, периферія-центр, центр 1-центр 2 тощо).

Список використаних джерел: *1. Мезенцев К.В. Суспільно-географічне прогнозування регіонального розвитку: Монографія / К.В. Мезенцев. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2005. – 253 с. 2. Нємець К.А. Просторовий аналіз у суспільній географії: нові підходи, методи, моделі / К.А. Нємець, Л.М. Нємець. – Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2013. – 228 с. 3. Пилипенко І.О. Використання теорії графів для виявлення просторових закономірностей процесів формування населення Херсонської області // Регіон – 2007: стратегія оптимального розвитку: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (17-18 квітня 2007 року, м. Харків / Гол. ред. колегії В.С. Бакіров // РВВ Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. – Харків, 2007. – С. 138-141. 4. Пилипенко І.О. Суспільно-географічна периферія: концепція, параметризація і делімітація: Монографія / І.О. Пилипенко. – Херсон: Грінь Д.С., 2015. – 264 с. 5. Пилипенко І.О. Топологічний аналіз геопростору за ознаками «Центр - Периферія» / І.О. Пилипенко // Регіональні проблеми України: географічний аналіз та пошук шляхів вирішення. Зб. наук. праць. – Херсон: ПП Вишемирський, 2011. – С. 250-253. 6. Топчієв О.Г. Суспільно-географічні дослідження: методологія, методи, методики: навч. посібник / О.Г. Топчієв. – Одеса: Астропринт, 2005. – 632 с.*

УДК 911.3

КРЕАТИВНО-ІННОВАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ ПОЛЮСІВ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Г.П. Підгрушний, Ю.Д. Іщенко
pidgrush@meta.ua , muskie@i.ua
Інститут географії НАН України, м. Київ, Україна

Необхідністю формування механізмів активізації соціально-економічного розвитку регіонів України в сучасних умовах зумовлюється низкою чинників. Основними з них є: низький рівень соціально-економічного розвитку переважної більшості регіонів держави; стагнація регіоно- та містоформуючих видів економічної діяльності; зростання територіальних диспропорцій в розвитку країни та розширення депресивних ареалів; депопуляція і стрімке погіршення умов і якості життя населення. Все це вимагає розробки та впровадження дієвих заходів регіональної політики держави з урахуванням прогресивного світового досвіду.

Як засвідчує світова практика, при вирішенні проблем регіонального розвитку, ключову роль серед інших заходів відіграє формування системи полюсів зростання. Створення цих полюсів пов’язано із стимулюванням окремих видів економічної діяльності, що характеризуються потужним мультиплікативним ефектом і поширюють імпульси розвитку на оточуючу територію.

Аналіз наукових розробок та вивчення досвіду функціонування полюсів розвитку дає підстави розглядати їх як центри соціально-економічної активності, що характеризуються викладеною нижче низкою ознак.

1. Для полюсів притаманна вища, ніж у навколишніх господарських центрах, динаміка розвитку, яка зумовлює ускладнення їх внутрішньої економічної, соціальної, планувальної та організаційної структури;

2. Така динаміка зумовлена наявністю в полюсах певних видів економічної діяльності, матеріальних (пам’ятки історії та культури, сакральні об’єкти тощо) та нематеріальних (бренд території, креативна та ділова активність населення тощо) активів, здатних створювати ефекти мультиплікатора і акселератора;

3. Визначальною ознакою розвитку полюсів слід вважати активну реалізацію зовнішніх функцій, що зумовлюють стимулюючий вплив на соціально-економічний розвиток прилеглої до них території. Тут йдеться про генерування полюсом імпульсів розвитку, що поширюються на навколишню території.

Слід зазначити, що в умовах становлення постіндустріального суспільства ключову роль у створенні мультиплікативного ефекту відіграє не стільки наявність в окремих центрах регіону пропульсивним видів господарської діяльності, скільки креативна та інноватива поведінка переважної частини населення, що формують локальні та регіональні соціуми.

© Підгрушний Г.П., Іщенко Ю.Д., 2016

Креативність та інновації займають особливе місце серед атрибутів сучасного прогресивного суспільства, пронизуючи всі сфери людської діяльності. Деякі вчені, зокрема Ч. Лендрі, Ф. Біанчіні, Р. Флорида, А. Скотт та інші, визнають креативність основним ресурсом людства та головним фактором розвитку в XXI столітті. Із цим важко не погодитись. Справді, господарства провідних постіндустріальних країн світу значною мірою орієнтовані на створення інновацій та різного роду символічних цінностей, що є продуктами інноваційної та креативної діяльності. Так, наприклад, в ЄС, в середньому, понад 60 % продукції та послуг є інноваційними, а креативна діяльність за темпами зростання випереджає решту сфер бізнесу.

На відміну від інноватики, креативна діяльність є відносно новим об’єктом досліджень в економіці та суспільній географії. Теорія і практика досліджень в цьому напрямі активно розвивається за кордоном, в першу чергу — в ЄС та США. Так, наприклад, Р. Бошма, Р. Мартін, П. Санлі, Е. Мелекі та інші вчені вивчають взаємозв’язки між розвитком креативної діяльності в містах та їх статусом як економічних та політичних центрів, а відтак і як полюсів соціально-економічного розвитку країн та регіонів.

С. Сассен, І. Тейлор, Е. Глезер, М. Портер, А. Саксеніан, Х. Бательт та інші аналізують процеси територіальної організації креативної діяльності під впливом таких класичних факторів, як трудові ресурси, капітал, інституційне середовище, інфраструктура тощо, а Р. Флорида, Ч. Лендрі, Т. Кларк та інші розглядають цю ж проблематику під кутом суб'єктивних, так званих “гнучких факторів” – іміджу міста, архітектури та культури, наявності мовних бар'єрів, ступеню толерантності та відкритості суспільства тощо.

Отже, наразі існує ціла низка підходів до розуміння креативної діяльності та її галузевої структури. Однак, узгодженої методики її дослідження поки що не сформовано. Так, зокрема, за поширеною в науковій спільноті класифікацією Департаменту з питань культури, медіа та спорту Великобританії, креативними галузями є реклама, маркетинг, архітектура, різного роду ремесла та дизайн, кіно та відеоіндустрія, радіомовлення та музика, інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ), видавнича діяльність, образотворче та театральне мистецтво, діяльність музеїв, галерей, бібліотек тощо. Втім і така класифікація є вельми умовною і дискусійною.

Креативну діяльність загалом можна визначити як таку, що спрямована на комерціалізацію людського таланту і творчості, результати якої набувають форми товарів і послуг. Таким чином, креативна діяльність є спорідненою з інноваційною, що має на меті створення, освоєння, поширення та комерціалізацію різних типів нововведень. Безумовно, творчість є невід'ємним компонентом інноваційного процесу, особливо на його початкових стадіях, тому, на нашу думку, доцільно розглядати креативну та інноваційну діяльність в комплексі.

Креативно-інноваційна діяльність є важливим об’єктом суспільно-географічних досліджень, в першу чергу – в контексті формування полюсів соціально-економічного зростання та стимулювання регіонального розвитку в

Україні. Це обумовлено тим, що основними ресурсами такої діяльності є ідеї, талант та творчість, а їх носіями – люди. Відтак певний творчий потенціал присутній практично в кожному поселенні. При залученні відповідної ініціативи, цей потенціал може стати основою розвитку населеного пункту на основі креативно-інноваційної діяльності.

Що стосується тенденцій територіальної організації креативно-інноваційної діяльності, спостерігається її виражена концентрація в великих містах та міських регіонах. Це призводить до утворення креативно-інноваційних структур – «кластерів», «хабів», спеціалізованих кварталів, районів тощо. Прикладами є Познанський науково-технологічний парк та Старий Бровар (Познань, Польша), біомедичний кластер «Онкополь» (Тулуза, Франція), технопарк «Графісофт» та науковий парк «Інфопарк» (Будапешт, Угорщина), Мюнхенський медіакластер (Мюнхен, Німеччина), райони Темпл-Бар (Дублін, Ірландія) та Дігбет (Бірмінгхем, Великобританія) тощо. Зазначені структури відіграють помітну роль в господарстві і культурному житті міст, значною мірою визначають їх розвиток та впливають на навколишню територію. Вітчизняним прикладом креативного-інноваційного кластеру, що активно розвивається, є «Арт-завод Платформа» в м. Київ.

Креативно-інноваційна діяльність розвивається не тільки в містах. Природно, що науко- і капіталоємні галузі тяжіють до відповідних центрів, але цілий ряд напрямів креативної діяльності, що пов’язані із народною творчістю, різноманітними ремеслами, місцевим колоритом тощо, може розгортатися в приміській зоні та в сільській місцевості. Це в тому числі стосується проведення культурних заходів – фестивалів, концертів, ярмарок тощо.

Креативно-інноваційні структури різних просторових рівнів мають значний потенціал у перетворенні на полюси соціально-економічного зростання. Їх формування може стати дієвим інструментом вирішення проблем міського та регіонального розвитку.

Таким чином, креативно-інноваційні структури стають важливими об’єктами для вітчизняної суспільної географії. Подальші дослідження дадуть змогу оцінити рівень розвитку таких структур в Україні та ступінь їх впливу на господарство і соціальну сферу міст, визначити передумови та перспективи їх формування, та зрештою окреслити напрямки активізації становлення вітчизняної креативної економіки. Останнє завдання є особливо актуальним в контексті майбутньої інтеграції України в ЄС, що є одним із провідних креативно-інноваційних регіонів світу.

УДК 911.3

ПРОБЛЕМИ РЕГІОНАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ

В.В. Яворська, Ю.А. Паншина, Н.В. Лебединець
yavorskaya@onu.edu.ua, juliapanshyna@gmail.com, lebedynetsnata@mail.ua
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова, м. Одеса, Україна

Державна регіональна політика, започаткована у 2011 р., позначилась на всіх головних аспектах життєдіяльності нашого суспільства. Можна говорити, що Україна входить у «добу регіоналізації», яка потребує теоретико-методологічного перегляду попередніх концепцій і принципів територіальної організації населення та господарства. На даний час в Україні ще відсутня офіційна регіоналізація країни. Наголосимо, що це обов'язкова норма ЄС для країн-кандидатів на вступ до Європейського Союзу.

Регіональну політику у нас розробляють за чинним адміністративно-територіальним устроєм на рівні областей, АРК, Києва і Севастополя, що не відповідає рекомендованим ЄС базовим регіонам (NUTS-2). Маємо достатньо розроблений поділ України на історико-географічні регіони, а також чимало проектів економічного, соціально-економічного, суспільно-географічного регіонування (регіоналізації) країни. Потрібен завершальний крок: сформувати професійну робочу групу і підготувати законопроект щодо регіоналізації країни. І географи повинні очолити таку розробку, принаймні бути головними фахівцями регіоналізації.

З проблемою Регіоналізації країни безпосередньо пов'язана адміністративно-територіальна реформа в Україні. По-перше, досвід країн Центрально-Східної Європи переконливо засвідчує необхідність АТР: нова політична система потребує нової територіальної організації влади. По-друге, переважна більшість проектів регіоналізації країни спирається на її адміністративно-територіальний устрій (АТУ). Чи не можна поєднати регіоналізацію з АТР?

Такі підходи вже відомі: пропонують на першому рівні АТУ замість сучасних областей виділяти регіони або край. Це вагомий крок до децентралізації державного управління, оскільки головною функцією регіонів (країв) буде саме розробка та реалізація державної регіональної політики. Ще одна важлива новація: на всіх вступних рівнях АТУ органів центральної державної влади вже не повинно бути. Це вже управлінська сфера місцевого самоврядування. Державну владу представлятимуть уповноважені на контроль додержання місцевими органами конституційних норм.

Україна дещо уповільнено, але послідовно рухається до адміністративно-територіального реформування. У 2000 р. була створена державна комісія з питань АТУ України. У 2004 р. введена посада віце-премєр міністра з питань

© Яворська В.В., Паншина Ю.А., Лебединець Н.В., 2016

АТР, розроблені перші пілотні проекти щодо змін АТУ. У 2007 р. утворено міністерство регіонального розвитку) нині міжрегіонбуд – міністерство регіонального розвитку будівництва та житлово-комунального господарства).

На даний час розпочато формування територіальних громад – базових одиниць нового АТУ. У міжрегіонбуді накопичені і систематизовані матеріали для проведення АТР, яка невдовзі відбудеться. Регіоналізація країни створює якісно нову основу для систематики розселення населення. У вітчизняному містобудуванні територіальні системи розселення (ТСР) жорстко прив'язані до чинного АТУ: національна, регіональні (обласні, АРК) та регіони ТСР. Винятком є між районові та локальні системи розселення. Змінюються межі області – міняється склад регіональної ТСР. Для прикладу згадаємо, що склад і межі Одеської області протягом радянського часу змінювались п'ять разів. Відтак, маємо п'ять різних ТСР.

На нашу думку, така методологія не прийнятна: не системи розселення слід прив'язувати до АТУ, а навпаки – адміністративний устрій повинен максимально враховувати системи розселення. Географи мають певний досвід систематики розселення населення за історико-географічними краями та регіонами, такими як Полісся, Поділля, Слобожанщина, Причорномор'я, Карпатський регіон та ін. Вже зроблені перші узагальнення і характеристики демографічних процесів за їх прив'язкою до історико-географічних регіонів.

Таку прив'язку розселення на відміну від адміністративної називають «генетичною». А науковий напрям географії населення, що вивчає розселення населення та демографічні процеси спів ставно з історико-географічними регіонами вже має назву «геодемографія».

Таким чином регіоналізація країни спричиняє перехід від традиційної систематики населення за територіальними системами розселення на адміністративно-територіальній основі на територіальну організацію населення і розселення на регіональних історико-географічних засадах. Методологічна складність такого переходу зумовлена тим що статистична інформація щодо обліку населення має чітку адміністративно-територіальну прив'язку і жодним чином не узгоджена з майбутніми регіонами. Методи і проблеми трансформації баз даних про населення прив'язаних до АТУ. На рівень регіонів вже оговорюються.

І ще одне методологічне положення. І в демографії, і у географії населення посилюється увага до демографічних процесів. Традиційну динаміку населення вивчали методом порівняння чисельності і складу населення на різні дати. Базовим поняттям геодемографії стали геодемографічні процеси, зо характеризують демографічний розвиток регіонів і створюють якісно нову основу для розроблення регіональної демографічної політики.

Більш змістовним є підхід до вивчення динаміки населення, за яким якісні і кількісні зміни населення розглядають як цілісний процес, що показує демографічний розвиток території. Від простого порівняння статичних картинок чисельності населення та його складу вивчають зміни кількості і

якості населення за їх безперервним рухом, які називають демографічними процесами. Раніше демографічний розвиток розглядали методом порівняння різночасових характеристик населення.

Новий підхід представляє його як безперервний рух, як процес, що має свої передумови і чинники, механізми та тенденції, який потрібно вивчати і мірою управляти ним. Так само, як для територіальної прив'язки розселення населення були введені територіальні системи розселення, для просторового впорядкування демографічних процесів розроблене поняття «геодемографічний процес», що представляє демографічний розвиток конкретних регіонів співвідносно з особливостями їх природно-економічних передумов. Систематика і типізація геодемографічних процесів повинна стати основою для розроблення державної демографічної політики на рівні регіоні – геодемографічної політики. З регіоналізацією пов'язане формування нового напряму сучасної географії – планування території.

Традиційні методи впроваджування природного середовища, розселення, господарської діяльності беруть відлік з кінця XIX ст. у вигляді крупно масштабних проектних розробок розвитку міст (генеральні плани міст) та густозаселених і інтенсивно освоєних планувальних районів (регіоні планіровки), та буквальним перекладом – районні планування. У 1990-х роках у Європі започатковане планування територій, що маж на меті проектне впроваджування природного середовища, розселення населення та розміщення господарської діяльності для регіонів і цілих країн.

Такі розробки на відміну від попередніх ведуть у середніх і дрібних оглядових картографічних масштабах. Але всі вони – проекти ген. Планів міст, схеми районних планіровок, проектні схеми планувань регіонів і крахн, представляють один напрям конструктивної географії, який одержав сучасну назву «геопланування». Україна вже імплементувала європейску практику планування території , яку в окремих країнах називають також «ландшафтним плануванням» та «територіальним плануванням».

Генеральна схема планування території України була розроблена за урядовою постановою (1997 р.) державним проектним інститутом «Діпромісто» (затверджена як офіційний документ Законом України (2002 р). Її основні положення нормують і регламентують використання природного середовища, розселення населення та господарського використання території і мають на меті покращення якості життя населення та збереження природи, Забезпечення соціально-екологічної безпеки суспільства та раціонального природокористування.

Планування територій обґрунтовує перспективу організації території країни та її регіонів за такими законами: проектна розробка природного середовища має на меті формування природного каркасу екологічної безпеки території:

- Перспективна схема розселення населення забезпечує його екологічну безпеку та максимальну доступність робочих місць та хон відпочинку;

- Проектний розвиток господарського використання території повинен мінімалізувати технологічне навантаження на довкілля та екологічну шкоду природному середовищу
- Головні складові життєдіяльності – природне середовище, населення, інфраструктура, господарська діяльність, у проектних схемах планування території повинні бути раціонально поєднані та збалансовані.

Після розроблення і затвердження Генеральної схеми планування території країни розпочались роботи з розробки регіональних схем планування територій у контексті державної регіональної політики та децентралізації управління економікою.

Список використаних джерел: *1. Топчієв О.Г. Регіоналістика: географічні основи регіонального розвитку і регіональної політики/ О.Г. Топчієв, Д.С. Мальчикова, В.В. Яворська. – Херсон: ОЛДІ ПЛЮС, 2015. – 372 с. 2. Топчієв О.Г. Планування територій / О.Г. Топчієв, Д.С. Пальчикова. – Херсон: Грінь Д.С., 2014. – 268 с. 3. Яворська В.В. Регіональні геодемографічні процеси в Україні / В.В. Яворська. – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2013. – 384 с.*

UDC 376.85

THE DEVELOPMENTAL ROLE OF ECOTOURISM

[1]M.M. Omoush, [2]M.M. Pokolodna
muthana-tourism@hotmail.com, mari.pokolodna@ukr.net
[1]Irbid National University, Irbid, Jordan
[2]O.M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv, Ukraine

Improving the tourism industry is well-known as one of the most important objective for wider economic and social development. This importance for tourism is due to its role in enhancing the GDB and creating new jobs, and improving the income of individual. As unemployment one of the most challenges in Jordan alike most countries in the world, the tourist industry contributes significantly to solve these problems. Ecotourism which contributes in ensure the balance between the services provided for visitors and preserving the ecosystem to attain sustainable development. This vision comes through making a balance between investment projects with what is known of environmental preservation of the natural and heritage resources.

Although the development of tourism industry in Jordan, there is a potential to improve this sector to support the economic development in Jordan through proper planning. One of the tourism component in Jordan is the ecotourism which can be widely promoted due to its attractive features plentiful. Even though the small Geographical area of Jordan, but its biodiversity, moderate climate and richness of archaeological sites for over than 100 thousand sites of different civilizations ,in addition to very good infrastructure ,and awareness of tourism can be well invested to improve the tourism sector and reflected positively on the Jordanian economy.

© Omoush M.M., Pokolodna M.M., 2016

The tourism industry in Jordan is one the most important productive sectors due to its contribution by 14% to GDB, in addition to its significant role to alleviate poverty and employment for the country.

The study aims to discuss the relationship and impact between level of attention paid to tourism on environment and local development. Also the present study aims to discuss the developmental role of ecotourism, and introduce recommendations to relevant stakeholders.

Eco- tourism. Ceballos-Lascurain [1] is one of the pioneer researchers who tried to identify the term of ecotourism in its wide meaning. Ceballos-Lascurain defines it as "That form of environmentally responsible tourism that involves travel and visitation to relatively undisturbed natural areas with the object of enjoying, admiring, and studying the nature (the scenery, wild plants and animals), as well as any cultural aspect (both past and present) found in these areas". Whereas, Martha [4] describes the term of ecotourism as travelling to experiencing natural areas that fosters environmental and cultural understanding, appreciation and conservation". Similarly, Bathatho [5] defines ecotourism as worthy economic industry without negative effects on the human and natural resources of the archaeological site since its difficult to determine the improving process due to the need to combine between tourism requirements and anxiety about the future. While Fennell [2] defined ecotourism as a sustainable form of tourism, which relies mainly on natural resources and the development of experience and education with regard to respect nature by a visitor and the host to reduce the risk. Accordingly, Goueli has defined it as the dynamic of the existing economic and social resources to satisfy human needs and aspirations.

Through the abovementioned definition of ecotourism, it can be characterised by:

- Tourism bases on enjoying and respected nature.

ensuring economic returns of tourism activity.

- encourage the local community on the compatibility with the visitors and the other accepted.
- fueling eco-tourism concept of moral affiliation to preserve the environment, contributing to conservation of the natural environment visited, such as building awareness or providing direct funds for environmental conservation.

The tourism industry has a fundamental impact on the economy through the sale of goods and services for visitors, which in turn leads to increase demand for diversity and level of services provided to result in increasing projects and the investment volume. This expansion provides tourist industries which in turn create new employment for various tourism activities, and this in turn leads to what is known as local development and flourish the local community and to increase region's tourist attractions. Accordingly to the definition of Ani [7] for the tourism investment to meet the needs of tourists, sites, future opportunities, and to achieve the requirements of the social-economic factors and the environmental issues as well.

Maintaining the financial resources of the tourism sector, preserving the social-cultural role of tourism, supporting the cooperation model between public and private

sector based on their role in the development of the tourism sector, preserving the environment and natural resources, taking into account the environmental variables with following its changes by identifying its capacity, and training workers to suit and tourism projects.

Governments are required to take the responsibility to support the concept of eco-tourism and its role in development, including:

- The development of plans and policies governing environmental tourist projects.
- Intensify the awareness activities for environmental protection for visitors and the local community
- Activating the role of media to increase the awareness of public about the environment
- Continuous assessment and permanent tourism projects to determine the environmental effects.
- Work to find a balance between tourism activities and the preservation of environmental resources.
- Find the laws and private tourism investment legislation through the principle of preserving the ecological balance.
- Addressing the environmental imbalances through attention to natural areas.

References: *1. Ceballos-Lascueain, H., (1991), Tourism, Ecotourism, and Protected area In Kusler, (ed), ecotourism and research conservation. 2. Fennell, D.A., (1999). Ecotourism: An Introduction, New Yourk, Routledge. 3. Jwaili, Said, "The Right of Human in the Environment" Dar Alnahdah Alarabyah, Cairo, 2001. 4. Honey, Martha, "Ecotourism and Sustainable Development" 2008, Island Press. 5. Badado, Sarayrih, "Ecotourism between Theory and Practice" Dar Alwaraq, Amman, 2011 6. Alhouri, Aldabbagh, "Travel and Tourism Economics", Dar Alwarraq, Amman, 2013. 7.Al-Ani, Ra'ed," Tourism Investment and Marketing", Konoz Al-mae'refah, 2008.*

СЕКЦІЯ 1.
ТЕОРІЯ І МЕТОДОЛОГІЯ РЕГІОНАЛЬНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

УДК 911.3

ОЦІНКА РІВНІВ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ АДМІНІСТРАТИВНИХ РАЙОНІВ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

І.А. Андрійчук
irochka_1994@ukr.net
Київський національний університет імені Т.Г. Шевченка,
м. Київ, Україна

Без об’єктивної оцінки економічного розвитку області неможливе здійснення ефективної регіональної політики, а отже, й оптимізація розвитку регіону. Одне з головних завдань регіональної політики – забезпечення рівноцінних умов життя та діяльності населення й необхідна оцінка розвитку сучасного стану всіх адміністративних районів. Для оцінки економічного розвитку Волинської області було використано статистичні дані по економічним показникам в розрізі районів за 2015 рік. Загалом в роботі було використано 5 показників, але можна використовувати і більше для більш точної картини. Для обрахунку статистичних даних було використано коефіцієнт рівня розвитку адміністративно-територіальних одиниць (АТО), який визначається на основі підрахунку відносних відхилень показників кожного адміністративного району від максимальних та мінімальних значень таких показників інших районів.

$$R = X\ max - X\ /\ X\ max - X\ min$$

Після розрахунків необхідно знайти суму усіх індексів. Найкращим є той район, сума індексів чи рейтингова оцінка якого є найменшою.

На основі отриманих даних (табл. 1) було проведено групування районів за рівнем економічного розвитку: 1 група (високий): Луцький район; 2 група (вище середнього): Володимир-Волинський; 3 група (середній): Горохівський, Ківерцівський, Ковельський, Маневицький; 4 група (нижче середнього): Рожищенський, Ратнівський, Локачинський, Турійський, Камінь-Каширський, Іваничівський, Любомльський, Любешівський; 5 група (низький): Шацький, Старовижівський.

Висока позиція Луцького району пояснюються перш за все найвищими показниками майже по всіх показникам. Це центральний район області і відповідно найбільш розвинений в економічному плані. Разом з тим, основною діяльністю тут є сільське господарство. Воно спеціалізується на вирощуванні зернових, цукрових буряків, великої рогатої худоби м’ясо-молочного напряму. З промисловості розвиваються легка промисловість, машинобудування, лісова та деревообробна. Є підприємства хімічної промисловості.

© Андрійчук І.А., 2016

Таблиця 1

Економічні показники розвитку адміністративних районів Волинської області [1]

Назва району	Використання електроенергії	R1	Обсяги експорту-імпорту товарів	R2	Капітальні інвестиції на одну особу	R3	Кількість підприємств, що здійснюють експортну торгівлю	R4	Продукція сільського господарства	R5	∑R	Група
Луцький	64689	0,00	207882	0,00	6626,0	0,00	32	0,00	616,5	0,08	0,08	1
Володимир-Волинський	13115	0,83	464	1,00	4884,9	0,28	3	0,94	636,3	0,05	3,09	2
Горохвіський	18000	0,75	1006	1,00	1385,8	0,85	4	0,90	666,4	0,00	3,51	3
Ківерцівський	18489	0,75	11114	0,95	1434,2	0,85	20	0,39	282,3	0,64	3,57	3
Ковельський	14876	0,81	7247	0,97	1386,9	0,85	10	0,71	353,8	0,52	3,85	3
Маневицький	15425	0,80	8596	0,96	1228,7	0,88	10	0,71	307,8	0,60	3,94	3
Рожищенський	11671	0,86	3561	0,98	991,7	0,92	7	0,81	362,1	0,51	4,07	4
Ратнівський	6894	0,93	1879	0,99	1813,4	0,78	5	0,87	318,1	0,58	4,16	4
Локачинський	9266	0,90	1109	1,00	1466,9	0,84	1	1,00	398,3	0,44	4,18	4
Турійський	4591	0,97	773	1,00	1846,2	0,78	3	0,94	356,3	0,51	4,20	4
Камінь-Каширський	6450	0,94	4513	0,98	589,0	0,98	7	0,81	344,6	0,53	4,25	4
Іваничівський	11157	0,87	798	1,00	531,3	0,99	4	0,90	339,7	0,54	4,30	4
Любомльський	8109	0,91	1185	0,99	754,0	0,96	6	0,84	232,4	0,72	4,43	4
Любешівський	4134	0,98	1322	0,99	504,2	1,00	5	0,87	286,2	0,63	4,47	4
Шацький	3162	0,99	126	1,00	2550,8	0,66	2	0,97	68,1	1,00	4,62	5
Старовижівський	2843	1,00	781	1,00	494,9	1,00	3	0,94	186,4	0,80	4,73	5
Xmax	64689		207882		6626,0		32		666,4			
Xmin	2843		126		494,9		1		68,1			
Xmax-Xmin	61846		207756		6132,0		31		598,3			

До 2 групи входить лише один район – Володимир-Волинський. Районний центр є містом обласного значення і тому характеризується доволі високим рівнем розвитку. Важливою галуззю економіки є сільське господарство, що спеціалізується на виробництві зернових, цукрових буряків, картоплі, овочів. Розвинуте тваринництво м’ясо-молочного напрямку. Найбільшого розвитку мають галузі легкої та харчової промисловості, машинобудування.

Райони 3 і 4 груп є схожими. Це райони середнього та нижче середнього рівня розвитку. До цих груп відноситься більша частина – 12 районів області. Райони в економічному плані є аграрним. Основними галузями сільського господарства в районах є: картоплярство, вирощування зернових культур, м’ясо-молочне тваринництво. Певне місце у народногосподарському комплексі району займає лісове господарство. Підприємства виробляють пиломатеріали, консервовану продукцію. Розвивається торгівля, харчова промисловість, легка промисловість, промисловість будівельних матеріалів. Значного розвитку набуло машинобудування.

Для районів 5 групи характерними є найнижчі соціально-економічні показники. Це Шацький і Старовижівський райони. Ці райони є невеликими за розмірами, більша половина їх мешканців проживає у сільській місцевості. Головною проблемою є тривала промислова криза, що і зумовила такі низькі позиції. Сільське господарство базується на вирощуванні зернових, зернобобових, проса, сої. Розвивається торгівля, приватне підприємництво.

В цілому райони області мають аграрну спеціалізацію, промисловість головним чином розвивається у Луцькому та Ковельському районах. Сільське господарство спеціалізується на тваринництві м'ясо-молочного напрямку, а також на виробництві зерна, цукрових буряків, овочів, картоплі. Виробництвом промислової продукції займаються понад 200 підприємств. Провідні галузі — харчова, машинобудування, паливна, хімічна та промисловість будівельних матеріалів. На підприємствах області виробляються автомобілі, автобуси, торгівельне обладнання, машини для тваринництва і кормовиробництва, вироби із пластмас, тканини, цеглу будівельну, меблі, кондитерські, макаронні, ковбасні та горілчані вироби, консерви та інше. В усіх районах розвивається лісова та деревообробна промисловості. Найбільш розвинутим є Луцький район, найменше – Шацький і Старовижівський. Для більшості районів спільними є проблеми безробіття та промислової кризи, недостатку корисних копалин, що зумовлює їх слабкорозвиненість в соціально-економічному плані.

Список використаних джерел: *1. Статистичний щорічник Волинь 2015 рік / за ред. В.Ю. Науменка; Головне управління статистики у Волинській області. – Луцьк: ТзОВ «Друкмаркет», 2016. – 496 с. 2. Офіційний сайт Головного управління статистики у Волинській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.lutsk.ukrstat.gov.ua. 3. Потапова А.Г. Оцінка економічного потенціалу Волинського регіону / А.Г. Потапова // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Географічні науки. – 2012. – №9 (234). – С. 64-69. 4. Тищенко О.М. Оцінка ефективності використання економічного потенціалу / Тищенко О.М. – К.:ВНТУ, 2004. – 350 с.*

УДК 911.3

ДЕФІНІЦІЯ ПОНЯТТЯ «ТУРИСТСЬКО-РЕКРЕАЦІЙНІ РЕСУРСИ»

І.М. Барило, О.Р. Нємєц
irina.barilo16@gmail.com, olnemets96@mail.ru
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна
м. Харків, Україна

На сьогодні туризм та рекреація є потужним сектором світового господарства. Людська зацікавленість різними природно-географічними, історико-культурними місцями виступає рушійною силою для подорожей, відвідування культурних закладів, здійснення різнопланових туристичних маршрутів з метою отримання нових вражень та відпочинку від буденності. Швидкий розвиток туристичної сфери сприяє значному соціально-

© Барило І.М., Нємєц О.Р., 2016

економічному розвитку та підвищенню рівня економіки країни чи окремого регіону. Окрім того, використання наявної рекреаційної бази слугує формуванню інфраструктури туризму, підвищенню рівня зайнятості населення та задоволення людських потреб. Як наслідок, виявлення особливостей наявних туристсько-рекреаційних ресурсів є актуальним та своєчасним. Динамічний розвиток туристичної індустрії підіймає проблему обґрунтування такого поняття як «туристсько-рекреаційні ресурси». Нині багато вітчизняних та закордонних вчених розглядають це поняття у своїх працях, зокрема О. Бейдик, Ю. Вєдєнін, П. Дефера, О. Любіцева, О. Малиновська, П. Мальська, П. Масляк, М. Мироненко, Т. Панченко, В. Стафійчук, І. Смаль, М. Труасі, М. Чабба та інші. Розглянемо дефініцію поняття «туристсько-рекреаційні ресурси» більш детально.

За І. Смалем основною характеристикою туристичних ресурсів виступає сукупність природних, соціальних і культурних комплексів, які задовольняють фізіологічні та соціальні проблеми людини, сприяють відновленню працездатності населення й можуть бути використані для опосередкованого споживання туристичного продукту [4].

О. Бейдик в туристсько-рекреаційних ресурсах, перш за все, виділяє закономірність поєднання компонентів природи з культурними цінностями та соціально-економічними умовами, які слугують для задоволення туристично-рекреаційних потреб соціуму та організації господарського комплексу [1].

П. Мальська зазначає, що для подальшого розвитку туристично-рекреаційної сфери туристичні ресурси постають як специфічні поєднання та властивості природного середовища, саме тому природні, соціально-культурні та історичні об’єкти, що викликають найбільший інтерес у туристів, стимулюють їх до подорожей та здатні задовольнити процес відновлення й розвитку фізичних, психологічних та інтелектуальних сил. Крім того ресурсами можуть бути не лише історичні пам’ятки чи природний ландшафт, а й чисте повітря, тиша та гостинність місцевих жителів [2].

В. Стафійчук розглядає туристсько-рекреаційні ресурси як складові довкілля, а також об’єкти антропогенної діяльності, які використовуються в рекреації через свої унікальні властивості, а також присутність естетичної привабливості, оригінальності та історико-культурної значущості [5].

На думку М. Мироненко, рекреаційними ресурсами виступають всі природні й антропогенні явища та об’єкти, які можуть бути використані в організації рекреаційної діяльності [6].

П. Масляк вважає, що під рекреаційними ресурсами слід розуміти всі явища, об’єкти й процеси природного чи антропогенного походження, що можуть бути основою для оздоровлення та відпочинку населення. Тобто, головною властивістю рекреаційних ресурсів є здатність відновлювати й розвивати духовні та фізичні сили людини, мається на увазі саме курортно-лікувальний та рекреаційний вид туризму [3].

Польський економіст М. Труасі у своєму понятті туристичні ресурси окрім сукупності основних ресурсів, які створені людською працею, виділяє ще й додаткові, які охоплюють всю інфраструктуру району та обслуговування туристів [6].

За французьким економістом П. Деферем туристичні ресурси слід визначати не тільки як сукупність природних й антропогенних ресурсів, а і як всі види людської діяльності, що викликають туристичний інтерес [6].

Отже, проаналізувавши роботи деяких українських та закордонних авторів можна спостерігати деякі спільні та відмінні риси. В першу, чергу, схожим є те, що автори в понятті туристичні ресурси віддають перевагу функціональному підходу. Тобто увага приділяється саме відпочинку, задоволенню та відновленню працездатності людських потреб, за допомогою природних та соціально-культурних комплексів. В той час як інші вчені більш схильні до територіального підходу, тобто головними виступають туристичні потреби населення, що змінюються в результаті розвитку досліджуваної території.

Туристсько-рекреаційні ресурси складають природну, історико-культурну цінність, яка розглядається в суспільстві як соціально-економічна складова територіального розвитку. Тому є досить актуальним дослідження туристичної інфраструктури, особливостей її формування та розвитку для окремих регіонів України, що і матиме місце в подальших наших дослідженнях.

Список використаних джерел:*1. Бейдик О.О. Методологія та методика аналізу рекреаційно-туристських ресурсів України: Методологія та методика аналізу, термінологія, районування / О.О. Бейдик. – К.: ВПЦ «Київ, унт», 2001. – 298 с. 2. Мальська М.П. Туристичний бізнес: теорія та практика. Підручник. 2- вид. перероб.та доп. / М.П Мальська, В.В. Худо. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – 368 с. 3. Масляк П.О. Рекреаційна географія: навч. посібник / П.О. Масляк. – К.: Знання, 2008. – 343 с. 4. Смаль І.В. Туристичні ресурси світу / І.В. Смаль. – Ніжин: Вид-во Ніжин. держав. університету імені Миколи Гоголя, 2010. – 336 с. 5. Стафійчук В.І. Туристичне країнознавство: туристичні ресурси світу. Європа, Азія, Австралія та Океанія: [навч. посіб.] / В.І. Стафійчук, О.Ю. Малиновська. – К.: Альтерпрес, 2009. – 427 с. 6. Теоретичні основи типології та специфіки туристичних ресурсів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://tourlib.net/statti_ukr/matvijchuk2.htm.*

УДК 911.3

ПЕРИФЕРІЙНІ ТЕРИТОРІЇ ЯК ОБ’ЄКТ ДОСЛІДЖЕННЯ СУСПІЛЬНОЇ ГЕОГРАФІЇ

В.О. Бєліков
dance09101992@gmail.com
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ,Україна

У суспільній географії велика роль приділяється вивченню регіональних ядер, зокрема об’єктом багатьох досліджень є центр і центральність. З одного боку, мабуть, правильно вважати, що більший вплив на соціально-економічний розвиток мають центри, але водночас, не можна ігнорувати периферійні території, що територіально охоплюють значно більшу площу країни. При цьому периферійні території суттєво відрізняються за типами та особливостями розвитку, впливаючи на соціально-економічний розвиток країни та

© Бєліков В.О., 2016

регіонів. Відповідно, периферійні території як об'єкт дослідження суспільної географії, потребують досконалого вивчення та окремої уваги з боку суспільної географії. Актуалізація досліджень периферійних територій України викликана в першу чергу специфікою їх економіко-географічного положення і соціально-економічного розвитку. Периферійність суттєво впливає на формування географічного портрету (образу, іміджу) цих територій. Для периферійних регіонів (областей, районів, сільських та депресивних територій), характерний особливий менталітет населення, який історично сформувався внаслідок їх освоєння і заселення, що, у свою чергу, проявляється в особливостях їх економічного, соціального, культурного розвитку. Тому комплексне дослідження периферійних регіонів, виявлення особливостей розвитку окремих сфер життєдіяльності суспільства на цих територіях є важливою і актуальною проблемоюсуспільно-географічних досліджень.

В Україні регіональний соціально-економічний розвиток характеризується нерівномірністю і зумовлений відмінностями у впливі факторів розвитку регіонів (від забезпеченості природними ресурсами до ефективності управлінських стратегій) [2]. Внаслідок такого розвитку безповоротним є формування не тільки центрів концентрації людської діяльності, але й периферійних територій, для яких характерними є нерозвиненість соціальної інфраструктури, відставання в економічному та культурному розвитку.

Однією з основних проблем в Україні, як і в багатьох інших (особливо пострадянських) державах, є проблема забезпечення сталого розвитку регіонів та подолання диспропорцій у соціально-економічному розвиткові периферії регіонів та районів. До такого висновку приводить аналіз нормативних документів, які врегульовують відповідний напрям державної діяльності. Зокрема, в положеннях «Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2015 року» в якості основної мети визначено: «створення умов для підвищення конкурентоспроможності регіонів та усунення значних регіональних диспропорцій» [1].

Ще більш контрастнішою є диференціація розвитку на рівні адміністративних районів та невеликих міст України, в третині з яких тривалий час зменшується як економічна активність, так і чисельність населення. Слід відмітити, що міжрегіональні диспропорції стримувалися повільним розвитком країни в останнє десятиліття в цілому.

З огляду на зростання ролі міст у загальноекономічному розвитку, вони будуть продовжувати у більшій мірі визначати характер подальшої територіальної диференціації соціально-економічного становища в країні: більша динаміка економічного зростання у великих міських агломераціях пришвидшить міграційний рух із сільських територій та невеликих міст з обмеженим потенціалом розвитку, що у довготривалій перспективі може призвести до посилення моноцентричного розвитку країни [4].

Периферія, як і будь-яка інша територія неоднорідна. В той час як одні території розвиваються, інші деградують. Окремо слід розглянути дослідження нерівномірності регіонального розвитку. Н. Зубаревич у своїх дослідженнях

доводить, що просторовий розвиток завжди нерівномірний; охарактеризувала фактори, що зумовлюють нерівномірність сучасного розвитку регіонів Росії.

Для периферії характерне стиснення простору до ядер. Відбувається депопуляція (старіння) населення та концентрація економіки на конкурентоспроможних територіях (ядрах або центрах). Тому під впливом природного скорочення та міграційних процесів до більш розвинених ядер, спостерігаємо стиснення «населеного» простору. Отже, з'являється проблема поляризації простору, концентрації соціально-економічних ресурсів і явищ в найбільших міських центрах.

Як зазначає Т. Нефьодова, [3, с. 42 – 57] «стиснення сільського освоєного простору» відповідає тим ресурсам, які наявні в сільській місцевості. Такий процес зумовлений двома основними факторами – незавершеною урбанізацією на фоні скорочення чисельності населення і поляризацією сільської місцевості. В результаті сільський простір стискається до окремих ареалів, між якими виникає «соціально-демографічна пустеля». Як бачимо, питанням виділення периферійних територій, його дослідженням займалося багато науковців. А це говорить, у свою чергу, про актуальність цієї проблеми, її нерозв'язаність. Периферійні території й надалі залишаються «полем з великим врожаєм проблем», які потребують негайного вирішення.

Список використаних джерел: *1. Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2015 року затверджена постановою Кабінету міністрів України від 21.07.2006 р. № 1001. [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua. 2. Мезенцев К.В., Підгрушний Г.П., Мезенцева Н.І. Регіональний розвиток в Україні: суспільно-просторова нерівність і поляризація: Монографія. – К.: ДП „Прінт Сервіс", 2014. – С. 12. 3. Нефедова Т.Г., Тейвиш А.И. Города и сельская местность: состояние и соотношение в пространстве России // Региональные исследования. - № 2. – С. 42-57. 4. Проект державної стратегії регіонального розвитку до 2020 року [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://www.csi.org.ua/www/wp-content/uploads/2013/05/nsrdu2020_1.pdf.*

УДК 91:504(075.8)

МЕТОДОЛОГІЯ РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОГЕОГРАФІЇ

О.П. Гавриленко
olena.geo@gmail.com
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна

Загальною тенденцією розвитку науки нині є екологізація її різних галузей, а здорова конкуренція за лідерство у створенні фундаменту для розв'язання екологічних проблем тільки сприяє прогресивному розвитку науки. В результаті екологізації географії екологічні проблеми неминуче прив'язуються до ландшафтної структури території, а об'єктами оптимізації стають самі ландшафти. Цілком логічно, що екологічний підхід може і має бути надбанням різних наук. Проте найбільші перспективи щодо розробки загальних принципів

© Гавриленко О.П., 2016

гармонізації природно-суспільної взаємодії має географія, озброєна екологічним підходом. Передбачене К. Троллем «злиття» географії та екології у єдину науку – «ecosciense» [2] – нині відбувається у межах екогеографії, де на теоретичній базі ландшафтознавства вирішуються завдання екологічної оптимізації природного середовища.

Якщо об'єктом дослідження загальної екології є екосистеми, а фізичної географії і ландшафтознавства – геосистеми, логічно припустити, що об'єктом дослідження екогеографії є їхнє певне поєднання – екогеосистеми (ЕГС). Ці складні територіальні просторово-часові утворення перебувають під прямим чи опосередкованим впливом людини і складаються з трьох взаємопов'язаних блоків (підсистем) – природи, господарства і населення. Щодо предмету дослідження екогеографії, то поєднання географічного і екологічного підходів дозволяє вивчати складні взаємозв'язки сукупності екологічних факторів у екогеосистемах різних ієрархічних рівнів, відповідно до їхньої просторової диференціації та інтеграції.

Виходячи з цього, екогеографію можна визначити як розділ географічної науки, що вивчає географічне середовище з метою розв'язання екологічних проблем глобального, регіонального і локального рівнів на основі застосування теоретичних концепцій та дослідницьких методів географії [1]. При цьому екогеографічні дослідження за своїм змістом залишаються географічними, а за кінцевою метою – екологічними.

Загальний алгоритм регіональних екогеографічних досліджень складається з трьох частин: теоретичної (фундаментальної), еколого-географічного аналізу стану ЕГС конкретних територій і прикладної (конструктивної) – розробки географічних основ екологічної оптимізації природного середовища. Для досягнення своєї головної мети – оптимізації ЕГС – екогеографія використовує весь арсенал методів природничих наук і ландшафтознавства – польових і камеральних, традиційних і новітніх, загальнонаукових і специфічних. Оптимізація ЕГС має плануватися з урахуванням закономірностей їхнього метаболізму і головних факторів, що забезпечують їхню динамічну рівновагу (гомеостаз). Тільки таким чином екогеосистемна концепція забезпечує гармонійне поєднання двох наукових підходів – географічного і екологічного.

Серед традиційних *загальнонаукових* методів у екогеографії передусім застосовуються спостереження (у польових дослідженнях), описовий і експериментальний методи, аналіз і синтез, порівняння та аналогія, узагальнення і абстрагування, моделювання і прогнозування. Методи досліджень базуються на системному аналізі та загальних принципах об'єктивності, причинності, актуалізму і еволюційності. Методологічну основу становлять польові, описові, стаціонарні й напівстаціонарні методи, а також картографування, геоекологічне моделювання, аерокосмічні й геоінформаційні методи, моніторинг стану природного середовища тощо. Перевагою польових досліджень є їхня детальність та конкретність, можливість надання фактичного матеріалу для розроблення і складання оригінальних екогеографічних карт, а також встановлення залежності між просторовою неоднорідністю природно-ресурсного потенціалу території та провідними видами природокористування.

Картографічний метод дає змогу фіксувати результати спостережень за допомогою систем позначок у легенді карти, де природні об'єкти класифікуються за різними ознаками і критеріями. Найкращий результат досягається шляхом інтерпретації результатів досліджень у вигляді серії взаємозалежних прикладних карт, складених на основі ландшафтної карти і схеми ландшафтного районування. Серед інших методів широко застосовуються різноманітні класифікації, серед яких описові, сутнісні, комплексні. Екогеографічне районування, як один з методів аналізу і синтезу, здійснюється шляхом визначення інтегрального показника на основі комплексної оцінки галузевих карт. Оцінювальні методи досліджень застосовуються з метою виявлення ступеня придатності властивостей ЕГС або їхніх окремих компонентів для конкретного виду природокористування.

Методи прогнозування дозволяють виявляти вторинні впливи і можливі довготривалі зміни природного середовища, а також запобігати руйнівним природним процесам, які посилюються технічними засобами. Вони зводяться передусім до екстраполяції, моделювання і експертизи. Повноцінне екогеографічне дослідження містить етапи, орієнтовані як на вивчення суспільних потреб, так і на контроль за практичним упровадженням результатів та їхньою подальшою підтримкою. Якщо взяти за основу модель процесу екологічного планування ландшафту, послідовність дослідження виглядає так (рис. 1). Спочатку визначається суспільна проблема, яку можуть розв'язати результати дослідження; на основі проблеми формулюються цілі – визначається мета і завдання, а також методи дослідження.

Рис. 1. Загальні етапи екогеографічних досліджень

Потім здійснюються інвентаризація і оцінка обраних типів екогеосистем, прогнозування їхніх змін та ймовірних наслідків. Після розробки рекомендацій щодо оптимізації ЕГС планується упровадження результатів дослідження. Заключним етапом має бути контроль за процесом практичного упровадження

результатів, що передбачає оперативне управління ЕГС і вчасне попередження про відхилення від заданих параметрів. Конструктивний характер екогеографічних досліджень підтверджується практичною значимістю їхніх результатів – з одного боку, вони обґрунтовують негативні наслідки техногенних змін природного середовища для суспільства, а з іншого – пропонують конкретні шляхи подолання чи усунення кризових ситуацій.

Отже, екологізація географії передбачає дослідження взаємозв'язків у екогеосистемах та інтегрування здобутих знань у практику територіального планування і менеджменту. Важливим шляхом обґрунтування проектів природокористування є моделювання оптимальної структурно-функціональної організації території на основі ландшафтного аналізу, функціональної типології та оцінки ЕГС, їхньої класифікації залежно від можливості виконання різних соціально-економічних функцій. Перспективними є розроблення і наступне упровадження алгоритмізованих схем екогеографічних досліджень, особливо для проектно-планувальних цілей. Вони мають базуватися на результатах польових, стаціонарних і експериментальних досліджень усіх процесів, що нині відбуваються у природному середовищі.

***Список використаних джерел**: 1. Исаченко А.Г. Экологизированная география от Геродота до наших дней / А.Г. Исаченко // Известия РГО. – 1994. – Т. 126. – Вып. 2. – С. 26-34. 2. Тролль К. Ландшафтная экология (геоэкология) и биогеоценология. Терминологическое исследование / К. Тролль // Изв. АН СССР. Серия геогр. – 1972. – № 3. – С. 114-120.*

УДК 911.3

ІСТОРИКО-ГЕОГРАФІЧНИЙ РЕГІОН: СУТНІСТЬ ТА ЗАГАЛЬНІ РИСИ

О.М. Гаталяк
oksana.hatalyak@gmail.com
Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів, Україна

Для багатьох країн світу, в т.ч. і для України характерна наявність таксономічних одиниць, які мали специфічні умови (як природні, так і соціально-економічні, історико-політичні, етнічні) для свого генезису, становлення і розвитку. Ці таксони відрізнялися адміністративно-територіальними особливостями, своєрідним історичним розвитком, специфічними демографічними, соціально-економічними, суспільно-політичими рисами, що дозволяє об'єднати їх під назвою – історико-географічні регіони. Рушійною силою, двигуном росту такої територіальної одиниці є її мешканці, які ідентифікують себе з територією, яку вони вважають своєю батьківщиною, підтримують її культуру і традиції.

У науковому доробку вітчизняних дослідників є чимало напрацювань, що стосуються історико-географічної регіоналізації як України, так і світу загалом. Ці питання досліджували М. Дністрянський, Ф. Заставний, Я. Жупанський, В. Круль, І. Ровенчак, О. Шаблій та ін.

© Гаталяк О.М., 2016

Ф. Заставний (1992) поділяє територію України на ряд історико-географічних та етнографічних земель (країв), які мали різний час виникнення і виконували різноманітні функції. Під історико-географічними (етнічними) землями він розуміє території, де історично сформувалися групи людей, які характеризуються спільністю мови, традицій, культури, побуту, особливостями психічного складу [5, с. 31].

Я. Жупанський та В. Круль виділяють такі таксономічні одиниці історико-географічного районування: суцільна етнічна територія, історико-географічна зона, історико-географічний край, історико-географічна область та історико-географічна земля [2, с. 31-32]. Під історико-географічним краєм (аналог або політико-адміністративна єдність регіонів в минулому; чітка локалізація у сучасній свідомості людей; суспільно-географічні району) дослідники розуміють територію, для якої властиві подібність природних умов, особливості індивідуального історичного розвитку, однорідність соціально-економічного рівня розвитку, але обов'язкова адміністративно-територіальна оформленість в минулому. Також враховуються характерні процеси заселення і розселення, індивідуальні риси населення, його етнорегіональна психологія, матеріальна та духовна культура [4, с.14].

О. Шаблій порушує питання етногеографічної регіоналізації України. Одним з підходів до неї він вважає поділ території України на історико-географічні області К Поділля, Галичину, Закарпаття, Волинь, Буковину, Запоріжжя, Слобожанщину, Донеччину тощо.

Цікавим є підхід до історико-географічного районування М. Дністрянського, який в його основу кладе картографічне відтворення основних етапів адміністративно-територіальних змін із виділенням основних історичних ядер адміністративного і соціально-економічного тяжіння на різних рівнях ієрархії [1, с. 88].

На нашу думку, історико-географічний регіон (ІГР) – це територіальне утворення, яке має цілісне поєднання елементів суспільного, економічного і природничого характеру з чіткою культурною, соціальною, адміністративною, інколи політичною ідентичністю і тривалим історичним розвитком. ІГР розвиваються в різних природних і суспільно-економічних умовах, що зумовлюють особливості їх функціонування.

Слід також відмітити головні риси ІГР: територіальність (тобто на його специфіку будуть впливати площа, конфігурація та ін.), цілісність (внутрішня єдність, автономність), структурність (внутрішня організація регіону виступає як єдність стійких взаємозв'язків між його елементами), динамічність (можливі зміни, які не викликають перетворень у його структурі), циклічність (періодична зміна і повторюванисть головних процесів), інерційність (здатність зберігати основні властивості при впливі зовнішніх чинників).

Вивчення ІГР вимагає дотримання цілого ряду принципів: 1) принцип територіальної цілісності; 2) принцип історико-генетичного підходу; 3) принцип актуалізму; 4) принцип конструктивізму; 5) принцип порівнянь і аналогії; 6) принцип синхронності аналізу; 7) принцип інерційності; 8) принцип циклічності.

Дотримання принципу теріторіальної цілісності дає можливість порівняти отримані результати з даними по інших періодах і об'єктивно оцінити всі зміни. Принцип історико-генетиного підходу допомагає сформувати уявлення про весь історичний процес розвитку ІГР включно до сучасного стану. Тут важливо враховувати періоди історичного розвитку, наявності оборотних і необоротних змін. Принцип порівнянь дозволяє порівнювати різні історико-географічні регіони, які подібні умовами, але різняться рівнями розвитку, часом виникнення тощо. Принцип інерційності враховує стійкість напрямку і темпів розвитку розвитку ІГР, які тривалий час зберігають свої головні особливості. Важливим є також дотримання синхронності аналізу матеріалу. Необхідно вивчати всі компоненти ІГР з врахуванням тісного взаємозв'язку з іншими.

Список використаних джерел: *1. Дністрянський М.С. Кордони України. Територіально-адміністративний устрій / М.С. Дністрянський. – Львів: Світ, 1992. – 141 с. 2. Жупанський Я. І. Історія географії в Україні / Я. І. Жупанський. – Львів: Світ, 1997. – 262 с. 3. Заставний Ф.Д. Українські етнічні землі / Ф. Д. Заставний. – Львів: Світ, 1993. – 176 с. 4. Круль В.П. Ретроспективна географія поселень Західної України: Монографія / В.П. Круль. – Чернівці: Рута, 2004. – 382 с. 5. Шаблій О.І. Історичні виміри української географії // Історія української географії. – Тернопіль, 2000. – Випуск 1. – С. 7-15.*

УДК 911.3:528.0

КАРТОГРАФІЧНЕ ВИВЧЕННЯ ФУНКЦІОНАЛЬНО-ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ РУХУ НАСЕЛЕННЯ

В.С. Грицевич
gvsmg@ukr.net
Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів, Україна

В сучасній суспільній географії розроблені і використовуються поняття функції території та функції місця. Однак, картографічна наука і практика приділяють недостатньо уваги суспільно-географічному картографуванню, в тому числі атласному, функціональних особливостей досліджуваних територій. Як виняток можна назвати окремі карти функціонального районування міських територій. Не розробленим є комплексний багатосторонній підхід такого картографування функцій для його атласної реалізації [1].

Тому доцільно розробити номенклатуру станів руху населення (а на загал функціональних демографічних станів) для ефективного картографування функціонально-територіальної демографічної ситуації з метою її атласного зображення та поглибленого вивчення. Ця ідея повинна працювати на різних територіальних рівнях. Тут розглянемо функціонально-територіальні аспекти суспільно-географічного дослідження, зокрема функції, пов'язані з природним та механічним рухом населення.

Функціональні стани, пов'язані з природним рухом населення. У цьому аспекті кожен територіальний елемент (регіон, або поселення)

© Грицевич В.С., 2016

характеризується певним функціональним станом. Виділимо чотири картографічних сюжети функціонального районування. Будемо користуватися триелементною шкалою значень відповідних показників {низький, середній, високий}. Конкретні межі значень показника для кожної шкали встановлюються окремо для кожного конкретного дослідження.

Перший картографічний сюжет. Функціональні стани територіальних елементів за коефіцієнтом народжуваності:

1-й стан (S_1^{α}): коефіцієнт народжуваності низький;

2-й стан (S_2^{α}): коефіцієнт народжуваності середній;

3-й стан (S_3^{α}): коефіцієнт народжуваності високий.

Другий картографічний сюжет. Функціональні стани територіальних елементів за коефіцієнтом смертності:

1-й стан (S_1^{β}): коефіцієнт смертності низький;

2-й стан (S_2^{β}): коефіцієнт смертності середній;

3-й стан (S_3^{β}): коефіцієнт смертності високий.

Третій картографічний сюжет. Функціональні стани територіальних елементів за поєднанням особливостей народжуваності та смертності населення:

1-й стан ($S_1^{\alpha\beta}$): низька народжуваність і низька смертність;

2-й стан ($S_2^{\alpha\beta}$): низька народжуваність і середня смертність;

3-й стан ($S_3^{\alpha\beta}$): низька народжуваність і висока смертність;

4-й стан ($S_4^{\alpha\beta}$): середня народжуваність і низька смертність;

5-й стан ($S_5^{\alpha\beta}$): середня народжуваність і середня смертність;

6-й стан ($S_6^{\alpha\beta}$): середня народжуваність і висока смертність;

7-й стан ($S_7^{\alpha\beta}$): висока народжуваність і низька смертність;

8-й стан ($S_8^{\alpha\beta}$): висока народжуваність і середня смертність;

9-й стан ($S_9^{\alpha\beta}$): висока народжуваність і висока смертність.

Четвертий картографічний сюжет. Функціональні стани територіальних елементів за різницею народжуваності і смертності, тобто за природним приростом населення:

1-й стан ($S_1^{\alpha-\beta}$): від’ємна різниця, тобто природна депопуляція населення;

2-й стан ($S_2^{\alpha-\beta}$): нульова різниця, тобто природна стагнація населення;

3-й стан ($S_3^{\alpha-\beta}$): додатна різниця, тобто природна репопуляція населення.

При потребі можна скористатись п’ятиелементною шкалою значень {низький, нижче середнього, середній, вище середнього, високий}, або {дуже низький, низький, середній, високий, дуже високий}, однак у цьому видадку кількість станів та їхніх поєднань відповідно збільшується. Бувають шкали і вищих порядків [1].

Функціональні стани, пов’язані з механічним рухом населення. Тут також виділимо чотири картографічних сюжети функціонального районування за триелементною шкалою значень відповідних показників.

Перший картографічний сюжет. Функціональні стани територіальних

елементів за коефіцієнтом прибуття:

1-й стан (S_1^{ξ}): коефіцієнт прибуття низький;

2-й стан (S_2^{ξ}): коефіцієнт прибуття середній;

3-й стан (S_3^{ξ}): коефіцієнт прибуття високий.

Другий картографічний сюжет. Функціональні стани територіальних елементів за коефіцієнтом вибуття:

1-й стан (S_1^{η}): коефіцієнт вибуття низький;

2-й стан (S_2^{η}): коефіцієнт вибуття середній;

3-й стан (S_3^{η}): коефіцієнт вибуття високий.

Третій картографічний сюжет. Функціональні стани територіальних елементів за поєднанням особливостей прибуття та вибуття населення:

1-й стан ($S_1^{\xi\eta}$): низьке прибуття і низьке вибуття;

2-й стан ($S_2^{\xi\eta}$): низьке прибуття і середнє вибуття;

3-й стан ($S_3^{\xi\eta}$): низьке прибуття і високе вибуття;

4-й стан ($S_4^{\xi\eta}$): середнє прибуття і низьке вибуття;

5-й стан ($S_5^{\xi\eta}$): середнє прибуття і середнє вибуття;

6-й стан ($S_6^{\xi\eta}$): середнє прибуття і високе вибуття;

7-й стан ($S_7^{\xi\eta}$): високе прибуття і низьке вибуття;

8-й стан ($S_8^{\xi\eta}$): високе прибуття і середнє вибуття;

9-й стан ($S_9^{\xi\eta}$): високе прибуття і високе вибуття.

Четвертий картографічний сюжет. Функціональні стани територіальних елементів за різницею прибуття та вибуття, тобто за механічним приростом населення:

1-й стан ($S_1^{\xi-\eta}$): від’ємна різниця, тобто механічна депопуляція населення;

2-й стан ($S_2^{\xi-\eta}$): нульова різниця, тобто механічна стагнація населення;

3-й стан ($S_3^{\xi-\eta}$): додатна різниця, тобто механічна репопуляція населення.

Висновок. Запропонована номенклатура каротографічних сюжетів, а також відповідних функціональних станів, з доповненням картографічних умовних позначень функціональних станів, може бути ефективно використана для картографічного (зокрема атласного) вивчення функціональної мінливості демографічної ситуації.

Список використаних джерел. *1. Грицевич В.С. Функціонально-територіальний підхід до атласного картографування руху населення / В.С. Грицевич // Національне картографування: стан, проблеми та перспективи розвитку. Зб. матеріалів V всеукраїнської науково-практичної конференції «Національні атласи у формуванні глобального інформаційного простору». – К.: ДНВП «Картографія», 2012. – С.42-44.*

УДК 911.3

ГЕОГРАФІЧНІСТЬ «ЯКОСТІ ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ»: НЕСКІНЧЕННИЙ ДІАЛОГ ПО СУТІ

І.В. Гукалова
iryna.gukalova@gmail.com
Інститут географії НАН України, м. Київ, Україна

Час лише підсилює цінність наукових концепцій, що здатні осмислити географічний простір. А сучасний простір – це і людина, без якої він не існує. А людина – це і всі атрибути її життя, ось чому якість життя людей, концепція людського розвитку і всі існуючі соціальні процеси, проблеми дійсності підпадають під пильне око науковців. Чому саме географів? Географічна наука володіє оригінальним підходом до пізнання якості життя людей. З огляду на теоретичні напрацювання суспільної географії, категорія якості життя населення (ЯЖН) розглядається як інтегруюча по відношенню до інших, близьких за змістом категорій «умови – рівень – спосіб життя населення». Географічний підхід дозволяє виділяти територіальні відмінності у перебігу соціогеографічних процесів, фіксувати неоднорідність соціокультурного, економічного розвитку, яка часто носить характер яскраво виражених диспропорцій. З іншого боку, географія дозволяє пояснити цю неоднорідність, виходячи з причинно-наслідкових зв'язків між окремими компонентами та процесами життєдіяльності населення в межах окремих населених пунктів, регіонів, країн. Із суспільно-географічних позицій звертають на себе увагу наступні основні властивості ЯЖН, що виявлені багатьма авторами (рис. 1):

- якість життя населення є *комплексною (інтегральною)* категорією, що враховує окрім різних життєвих цінностей територіальні відмінності в якості життя населення міських і сільських, моно- і поліетнічних поселень на різних рівнях територіальної ієрархії;
- категорія носить *оціночний характер*, вказуючи на рівень розвитку та ефективність функціонування тієї чи іншої територіальної соціально-економічної системи;
- якість життя населення найчастіше пов'язується із задоволеністю життям загалом та/або його окремими компонентами і має бути адекватною певним *нормам і стандартам*, (у т.ч. конкретного місця і часу), що склалися на даній території;
- дана досліджувана категорія має *суб'єктивно-об'єктивний характер*, відображаючи об'єктивну картину умов і процесів життєдіяльності, їх оцінку самим населенням, а також експертами, які досліджують тенденції змін якості життя населення на певній території;
- якість життя населення *територіально ідентична*, адже передбачає наявність просторових відмінностей у поєднанні специфічних умов, ресурсів,

© Гукалова І.В., 2016

способу життя і характеристик самого населення, що у підсумку формує якість життя населення [1, 3]. При цьому середовище життєдіяльності територіальних спільностей розглядається не тільки як об'єктивна даність, заздалегідь задані умови їх життя, до яких вони адаптуються, а як предмет соціального проектування, використання сукупного потенціалу території для створення тих чи інших умов життя.

Рис.1. Основні властивості категорії «якість життя населення»

Так само, як любитель витончених сирів шукає сир Рокфор (який виготовляється в однойменному французькому містечку) тільки у Франції, так і географи розглядають якість життя населення крізь призму простору (території), якій приписуються певні якісні властивості і репутація, що впливають на суспільство, утворюють з ним унікальний для даного місця і часу «тандем». Більше цього, географи очікують ці особливі властивості-якості у конкретному місці. З цим зрозуміло, що недостатньо казати про якість життя як про його «добротність». На наш погляд, якість життя населення «фіксує» здатність конкретного географічного середовища (економічного, соціального, політичного, культурного) «конвертувати» наявні на сьогодні й історично сформовані на певній території умови життя в характеристики самого соціуму через відповідний спосіб життя і здобутий на основі цього рівень життя [2]. При цьому географи мають абстрагуватися від тривіального розуміння якості життя населення як міри задоволення потреб і зосередитися на пізнанні того, в яких умовах і яким чином це відбувається.

В умовах негласної але тривалої боротьби парадигм географічного детермінізму і географічного посибілізму, які апелюють до взаємовідносин між природним (географічним) середовищем – аргументом і поведінкою людей, способом їх життя – слід визнати те, що обидві з них визнають вплив середовища на життя людей. Тільки у першому випадку цей вплив визначальний, прямий, а у випадку посибілізму йдеться про те, що людина сама обирає можливості, які надає чи формує середовище її буття. Можливості розвитку суспільства – а звідси і варіанти розвитку територій – стають наріжним каменем всіх сучасних досліджень. Географічна зумовленість можливостей людини, окреслена нерідко цілком конкретними регіональними чинниками, визначає і предметне поле географії якості життя.

Потрібно вказати і на принципові методологічні зрушення, які призводять до іншого розуміння фундаментальної категорії географії – категорії «простір». Тепер це – соціально-географічний продукт (конструкт) – результат економічного і культурного виробництва і суб'єктивного сприйняття. А це зумовлює широке запозичення знань і методичного інструментарію інших наук – соціології, культурології, поведінкової географії (behavioral geography) тощо. Через так зване «присвоєння» простору осмислюються найважливіші теоретичні проблеми науки – автентичності і репрезентації процесів, які відбуваються чи відбувалися на території, механізмів і факторів утворення «образів» міст і регіонів. Не менш цікавим є аналіз того, чиї інтереси, системи репрезентації, чия пам'ять і культурний спадок втілені в окремих місцях простору (міста, регіону) і наскільки це впливає на якість життя населення.

Розглядаючи якість життя як фактор формування регіональної ідентичності (дослідження якої є вкрай актуальними сьогодні), слід відзначити, що об'єктивні показники (дані офіційної статистики) характеризують зовнішню ідентичність країни чи певного регіону, їх соціально-економічний статус в системі просторових зв'язків різного виду. В свою чергу, суб'єктивні показники (дані соціологічних опитувань) відображають процес самоідентифікації регіонального співтовариства (внутрішньої ідентичності), образ регіону з позицій оцінки його місцевим населенням з приводу власного життя і задоволення певних потреб та інтересів.

Список використаних джерел: *1. Гукалова І.В. Якість життя населення України: суспільно-географічна концептуалізація: монографія / Інститут географії НАН України. – К., 2009. – 347 с. 2. Гукалова І.В. Статус категорії «якість життя населення» в географії і сучасна її динаміка у регіонах України // Український географічний журнал, 2013. - № 4. – С. 48-55. 3. Мальганова И.Г. География качества жизни: некоторые подходы к исследованию / А.М. Трофимов, И.Г. Мальганова // Экономико-географический вестник РГУ. – Ростов-на-Дону, 2004. – № 1. – С. 76-79.*

УДК 911.3

МЕТОДИЧНА СХЕМА ДОСЛІДЖЕННЯ РЕГІОНАЛЬНИХ КАРКАСІВ АНТРОПОГЕННО-ТЕХНОГЕННИХ НАВАНТАЖЕНЬ

С.Б. Куделіна
kudelina.lana@mail.ru
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова,
м. Одеса, Україна

В умовах постійно зростаючого впливу суспільства на природне середовище особливе значення набуває регіональний аналіз стану навколишнього середовища. При цьому науковий інтерес представляє дослідження і регулювання антропогенно-техногенних навантажень на територію та їх каркасів.

Велику роль в формуванні теоретичного й методологічного базису географічного вивчення проблеми взаємодії суспільства з природою відіграють роботи вітчизняних учених О.М. Адаменко, В.О. Бокова, К.І. Геренчука, З.В. Герасимчука, І.М. Дудника, Ф.Д. Заставного, А.М. Маринича, С.І. Сюткіна, О.Г. Топчієва, М.І. Фащевського, О.І. Шаблія, Г.І. Швебса, П.Г. Шищенка та інших [1-8].

Суспільно-географічні дослідження каркасів антропогенно-техногенних навантажень (АТН) спрямовані на пошук оптимального просторового співвідношення між суспільством і природним середовищем, вони мають на меті визначити напрями планування території, яке сприятиме підвищенню економічної ефективності суспільного виробництва, збереженню цілісності природно-територіальних комплексів та забезпеченню сприятливих умов життєдіяльності населення.

Для оцінки загального рівня антропогенно-техногенних навантажень на територію необхідно представити каркас антропогенно-техногенних навантажень за просторовим розподілом його основних складових. Складність та різноманітність елементів каркасу АТН обумовлює застосування множини методів та прийомів його дослідження. Вивчення регіональних каркасів найбільш доцільно проводити з позицій системно-структурного підходу. При такому підході єдина структура елементів каркасу, яка розглядається під різними кутами зору, розчленовується на окремі складові. Основними з них є компонентна та територіальна структура. Кожна з структур характеризується відповідним набором елементів, між якими існує ієрархічний взаємозв’язок.

Виходячи з особливостей і специфіки об’єкта і предмета дослідження, можна сформулювати методичну схему дослідження регіональних каркасів АТН, яка складена чотирма блоками. Слід зауважити, що окремі напрямки дослідження ще не мають методологічного та методичного обґрунтування та потребують подальших розробок.

© Куделіна С.Б., 2016

І. Визначення завдання, масштабів та інформаційної бази дослідження.

Головним завданням дослідження регіональних каркасів АТН є оцінка загального рівня АТН території. Різноманітні види використання території мають різні вимоги щодо їх оцінки, тому потрібно представити каркас антропогенно-техногенних навантажень, виділити та оцінити його складові елементи. Для елементів каркасу АТН регіону проводиться інвентаризація та формується інформаційна база.

Інвентаризація проводиться на різних ієрархічних рівнях – точковому, локальному, мікро-, суб- та регіональному. Інвентаризації підлягають різні види використання території, серед яких виділені забудовані території (селищна та промислова забудова), інженерно – технічна інфраструктура, сільське, лісопромислове, рибне, рекреаційне господарства, природоохоронні ділянки, пам'ятки історії та культури та ін. Вивчення елементів каркасу передбачає збір статистичних матеріалів, статистичний аналіз повинен забезпечити вірогідність даних про об'єми, склад та ступінь впливу окремих елементів каркасу АТН на природне середовище. Вивчення передбачає збір не тільки статистичних, але й планово-проектних, картографічних і літературних матеріалів. Крім того допускається додаткове обстеження окремих елементів каркасу АТН, яке зберігає форму польових суспільно-географічних досліджень.

Методи польових суспільно-географічних досліджень використовуються для дослідження точкових елементів каркасу – господарств і підприємств: сільськогосподарських, промислових, лісогосподарських, будівельних, транспортних, рекреаційних, населених пунктів (у крупних масштабах), а також вузлових та ареальних елементів каркасу – місць зосередження виробництва й інфраструктури: промислових, транспортних, енергетичних, водогосподарських центрів і вузлів, портово-промислових комплексів, рекреаційних районів та ін. (у середніх та дрібних масштабах).

ІІ. Систематика та типізація елементів каркасу. Узагальнення статистичних матеріалів під кутом зору поставленого завдання.

Класифікувати можна будь-які елементи каркасу АТН. На підставі багатьох часткових класифікацій розробляють загальну типізацію досліджуваних елементів каркасу. На найнижчому, точковому рівні, підсумком дослідження є типізація елементів каркасу за характером їх впливу на природне середовище. Цей вплив віддзеркалюють показники: об'єм, фізичний та хімічний склад та властивості відходів; об'єм та склад викидів і скидів; співвідношення показників відходів та викидів і скидів; переважний механічний, хімічний та інші види впливів на навколишнє середовище. На локальному рівні дослідження вивчається сумарний вплив конкретних елементів каркасу на навколишнє середовище. З цією ціллю встановлюється характер та основні напрямки такого впливу, визначаються типи елементів за особливостями впливу антропогенних та техногенних об'єктів на природу, з'ясовується їх сумісність, можливість та доцільність співіснування. Визначення сумарного впливу елементів каркасу дозволяє вияснити величину навантаження. На регіональному рівні дослідження проводиться районування регіону за ступенем та характером впливу з виявленням територій з різним АТН.

III. Дослідження просторової організації елементів каркасу АТН.

Дослідження необхідно для встановлення характеру територіального розміщення елементів каркасу та виявлення їх закономірних просторових сполучень. В цілому системно-структурне дослідження регіональних каркасів АТН дозволяє виявити недоліки основних структурних елементів, визначити шляхи їх усунення, розробити науково обґрунтовані напрями вдосконалення розміщення господарства й населення.

Елементи територіальної структури регіональних каркасів відрізняються кількісними та якісними характеристиками, які ускладнюються, як правило, з підвищенням їх таксономічного рангу. Деякі з них мають не тільки власну структуру, але й включають елементи територіальної структури більш низького ієрархічного рівня. Виходячи з особливостей регіональних каркасів АТН, їх територіальна структура представляється як сукупність різних форм територіальних сполучень (вузлів, районів, агломерацій) на основі прояву і взаємодії загальних та локальних факторів формування.

Проводиться також розробка принципів співставного аналізу просторової організації природних та антропогенно-техногенних каркасів з ціллю забезпечення їх раціональних територіальних сполучень та накладень.

IV. Визначення оптимальних норм використання і господарського навантаження різнотипових ділянок природного середовища. Обґрунтування напрямів і методів нормування антропогенно-техногенних навантажень.

Проводиться розробка заходів щодо зменшення техногенних навантажень на довкілля для вдосконалення територіальної організації регіональних каркасів, оздоровлення довкілля та забезпечення сталого соціально-економічного розвитку території. Запропонована методична схема дослідження регіональних каркасів АТН має пошуковий характер, її можна уточнювати й доповнювати, зокрема за регіональними особливостями видів використання території, принципами і методами їх представлення як об’єктів дослідження, рівнями та масштабами.

Список використаних джерел: *1. Адаменко О.М., Адаменко Я.О. та ін. / О.М. Адаменко, Я.О. Адаменко, Л.В. Міщенко, О.М. Журавель та ін. Методика екологічної оцінки техногенного впливу на трансформацію ландшафтів // Український географічний журнал. – 2004. - № 2. – С. 22-32. 2. Боков В.А., Черванев И.Г. Методология и методика оценки экологических ситуаций / В.А. Боков, И.Г. Черванев. – Симферополь: Таврия – Плюс, 2000. – 100 с. 3. Герасимчук З.В. Комплексна оцінка рівня екологічної напруженості регіонів України / З.В. Герасимчук // Український географічний журнал. – 2002. - № 2. – С. 28–35. 4. Сюткін С.І. Суспільно-географічні напрями оптимізації виробничого комплексу Сумської області з метою поліпшення екологічної ситуації / С.І. Сюткін. – Автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. геогр. наук. – Київ, 2001. 5. Топчієв О.Г. Екологічна безпека і раціональна територіальна організація суспільства / О.Г. Топчієв // Український географічний журнал. – 1993. - № 2. – С.3-8. 6. Топчиев А.Г. Геоэкология: географические основы природопользования / А.Г. Топчиев. – Одесса: Астропринт, 1996. – 392 с. 7. Топчієв О.Г. Географічні дослідження для цілей формування екологічних мереж / О.Г. Топчієв // Географічна наука і освіта в Україні. Тези доповідей II Міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 26 – 27 березня 2003 р.). – К.: ВГЛ „Обрії”, 2003. – С. 11-12. 8. Топчієв О.Г. Планування території у контексті сталого розвитку регіонів / О.Г. Топчієв // Регіональні проблеми України: географічний аналіз та пошук шляхів вирішення. Зб. наук. праць. – Херсон: П.П.Вишемирський, 2005. – С. 118 – 123.*

УДК 305-055

ПРОВЕДЕННЯ ҐЕНДЕРНОГО АНАЛІЗУ НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ

Д.В. Мусійчук
Dmusiychuk@ukr.net
Національна академія державного управління при Президентові України, м. Київ, Україна

Ґендерний аналіз – це інноваційний метод оцінювання та інтерпретації, який бере до уваги соціальні та економічні відмінності між чоловіком і жінкою і застосовується або в процесі розроблення напрямків державної політики і програм, або для дослідження звичайних життєвих ролей, таких як сімейні або виробничі. Він узгоджується з більш широкою концепцією ґендерної рівності, використовуючи різноманітні навички і вміння для залучення чоловіків і жінок до розбудови суспільного життя та побудови майбутнього.

Метою ґендерного аналізу є інтеграція ідеї ґендерної рівності у процес розроблення та аналізу державної політики.

Інтеграція ґендерного аналізу в процес розроблення державної політики пов’язана з необхідністю подолання ґендерно нейтрального підходу, який панував донедавна в урядовій практиці. Ґендерно нейтральний підхід, згідно з яким рівність розглядається як однакове ставлення до всіх незалежно від особистих обставин, виходить із переконання у тому, що всі люди вже рівні від народження, а, отже, однакове ставлення до всіх є справедливим. Однак такий підхід ігнорує відмінні фізичні, соціальні, економічні характеристики та життєвий досвід чоловіків і жінок та їх особливих груп (інвалідів, різного роду меншин). Отже, рівність має означати забезпечення всім людям, незалежно від їх статі, раси або здібностей, однакових можливостей доступу до позитивних результатів урядової політики, що здійснюється на даний момент.

Ґендерний аналіз:

– покликаний стати одним із аспектів комплексного підходу до проблеми ґендерної рівності, а також забезпечити якість поточного аналізу;

– ставить чоловіків і жінок, в усій їх багатоманітності, у центр процесу розроблення публічної політики;

– сприяє застосуванню адресного підходу, надає можливість виробникам політики максимізувати результати публічної політики, програм, проектів, послуг;

– забезпечує кращу відповідність публічної політики, програм, проектів та послуг потребам цільових груп чоловіків і жінок, надає їм комплексності та недискримінаційності.

– зміцнює демократичні засади публічної політики шляхом консультування з чоловіками та жінками, іншими зацікавленими сторонами під час процесу розроблення публічної політики;

© Мусійчук Д.В., 2016

– дозволяє оцінити прихильність органів влади принципу рівності, зокрема ґендерної, в усіх сферах урядової діяльності;

– інтегрує ґендерну складову в усі етапи процесу розроблення та впровадження публічної політики;

– сприяє розбудові індивідуальної спроможності публічних службовців та інституційної спроможності груп, громад, організацій, органів влади [1].

Для здійснення ефективного ґендерного аналізу необхідним є:

– кількісне і якісне дослідження ресурсів, потреб та стану різних груп чоловіків і жінок;

– високий рівень розуміння реальних життєвих ситуацій різних груп чоловіків і жінок;

– розширення участі жінок на всіх етапах розробки публічної політики та програм, а також конструктивний розгляд й урахування їх думок і поглядів;

– наявність в органів влади політичної волі до досягнення ґендерної рівності;

– наявність достатніх ресурсів для виконання всього переліченого вище.

Впровадження ґендерного аналізу в діяльність обласних державних адміністрацій сприятиме:

- накопиченню та систематизації ґендерно роз'єднаних даних, що стосуються конкретного напряму публічної політики;
- виявленню питань або проблем, що потребуватимуть докладнішої інформації для прийняття обґрунтованих рішень в контексті ґендерної рівності;
- перегляду базових припущень та вивченню відмінностей між ґендерними групами щодо проблем, які, на перший погляд, є ґендерно нейтральними, з метою зменшення негативних наслідків ненавмисної дискримінації;
- кращому розумінню державними службовцями обласних державних адміністрацій ґендерних проблем у контексті галузевої регіональної політики, поглибленню їх знань щодо застосування інструментарію ґендерного аналізу на різних етапах вироблення публічної політики;
- підвищенню економічної та соціальної ефективності регіональної політики шляхом розробки й реалізації ґендерно чутливих стратегій, регіональних цільових програм, проектів, рішень і заходів.

Як дієвий інструмент розроблення і реалізації соціально відповідальної та ґендерно чутливої публічної політики, ґендерний аналіз має застосовуватися під час виконання таких основних завдань:

– формування і проведення державної регіональної політики;

– аналіз стану та тенденцій соціально-економічного розвитку області, а також формування пріоритетних напрямків регіональної політики;

– аналіз і оцінка поточних заходів реалізації відповідних проектів, програм;

– моніторинг і оцінювання регіональних цільових програм;

– підготовка пропозицій з питань формування бюджету області, реалізації регіональних проектів, підготовки поточних документів Дніпропетровської ОДА тощо;

– розробка і подання пропозиції до проекту Державної програми економічного і соціального розвитку України, а також проектів державних цільових програм;

– планування та розроблення програм соціально-економічного і культурного розвитку області та регіональних цільових програм [2].

Проведення ґендерного аналізу:

Крок 1. Визначення ключових проблем галузі в контексті ґендерного аналізу;

Крок 2. Пошук необхідної інформації, її накопичення та аналіз;

Крок 3. Формулювання та вибір альтернатив;

Крок 4. Розробка ґендерно чутливого проекту регіональної чи галузевої програми;

Крок 5. Проведення підсумкового обговорення проекту програми та її затвердження;

Крок 6. Здійснення підсумкового оцінювання політики (програми).

Впровадження ґендерного аналізу в процес вироблення публічної політики пов'язане з необхідністю подолання ґендерно нейтрального підходу, який розглядає рівність як однакове ставлення до всіх, незалежно від соціальних чи інших обставин. Водночас, рівність має означати забезпечення всім громадянам, незалежно від їх статі, раси, етнічних, регіональних, культурних, інших відмінностей, однакових можливостей доступу до позитивних результатів урядової політики та програм, що здійснюються на даний момент. Ефективність здійснюваної політики залежить від якнайповнішого урахування відмінних фізичних, соціальних, економічних характеристик та життєвого досвіду жінок і чоловіків, та їх особливих груп. Одним із таких способів урахування цих особливостей є запропонована вище Методика проведення ґендерного аналізу політик і програм.

Список використаних джерел: *1. Основи ґендерного аналізу. Навч. посіб. / уклад. О. Рудик. – К.: К.І.С., 2013. – 112 с. 2. Методика проведення ґендерного аналізу та інтегрування ґендерної складової в регіональні політики / програми Дніпропетровської обласної державної адміністрації – К.: К.І.С., 2011. – 22 с.*

УДК 910.1

АНАЛИЗ ГЕОГРАФИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ РОЛИ «ВТОРОГО ГОРОДА» И «ГОРОДА-КОНКУРЕНТА» В РЕГИОНЕ

А.С. Пестич
alpestich@gmail.com
МГУ имени М.В. Ломоносова, Москва, Россия

Идеи В.В. Покишишевского. Одним из первых географов, поставивших вопрос о месте подобной группы городов в регионе, стал В.В. Покшишевский, занимавшийся данной тематикой в 1970-х. Принципиально важным является

© Пестич А.С., 2016

определение значимости городов второго и третьего уровня иерархии; в противном случае система городов моноцентрична и является «территориально-хозяйственно незрелой» [6, 7, 9]. Покшишевским было проведено выделение вторых городов в регионах СССР. Преобладающие системы расселения в регионах СССР были «моноцентричными». Отдельное исследование было посвящено исключительно союзным республикам и национальным автономиям. «Гипертрофированность» центров союзных республик, по мнению автора, показывала особое значение столиц национальных регионов в условиях социалистического строя как центров развития национальной культуры [4].

В ряде случаев второй по численности населения город входил в состав агломерации региональной столицы, и в таком случае система была квазимоноцентричной. В качестве допустимого расстояния для формирования собственного поля влияния Покшишевский называл 100 км [4].

Было отмечено, что из проанализированных 44 «вторых городов», численность населения которых превышает 40% от регионального центра, порядка 70% приходилось на города, в структуре экономики которых абсолютно преобладала промышленность. Таким образом, автор делает вывод о наличии связи между развитием промышленности в регионе и развитостью уровней иерархии городов, в связи с чем формулируется финальный вывод: главным инструментом для развития «выпадающих» уровней иерархии является индустриализация региона; форма расселения твердо связана с размещением промышленности [1,4].

Идеи Г.М. Лаппо. Идеи Лаппо о роли «вторых городов» основаны на работах Покшишевского. В их отношении применяется термин «вице-столицы» [3]. Критериями их выделения служат: численность населения (не меньше 100 тыс. жителей); удалённость от регионального центра (для городов-миллионеров – 100 км, для остальных – 50-70 км); наличие собственного хинтерланда; наличие относительно развитого сектора услуг.

Лаппо отдельно выделяет старые (возникшие до XX в.) и новые (возникшие в XX в.) «вице-столицы». Под «возникновением» в данном случае подразумевается не дата основания, а начало формирования города как центра окружающей его территории.

Появление в регионе «вице-столицы» оказывало положительное влияние на региональную систему расселения. Зачастую расстояние между столицей и «вице-столицей» крайне мало, однако, по мнению Лаппо, это не означает, что второй город обязательно полностью включен в сферу влияния первого или что они имеют общий хинтерланд. Разная специализация, разное транспортное положение определяют для этих городов свои собственные задачи.

В работах Лаппо прослеживается эволюция взглядов на проблему вторых городов в сравнении с предшественниками. Индустриализация больше не называется единственным необходимым фактором для развития городов второго ранга. Появляются новые виды классификации «вице-столиц»: по времени основания, по отрасли. Удалённость от регионального центра является важным, но не определяющим критерием выбора города второго ранга.

Идеи В.Л. Каганского. В. Каганский предлагает следующие критерии для выбора «второго города»: относительно высокая численность населения; наличие определённой автономности в территориальном и/или другом (экономическом, институциональном, культурном) пространстве; несоответствие реального размера статусу; представленность на высоком территориальном уровне и наличие его элементов [2]. По мнению автора, тот факт, что «вторые города» не являются региональными центрами, является преимуществом, поскольку снимает с городов ответственность за остальной регион. Он называет «вице-столицы» наиболее свободными с экономической точки зрения городами региона. «Вторые города» являются, по мнению автора, инструментом для осуществления финансовых связей между федеральным центром и регионами, к тому же не отягощенными необходимостью в управлении регионом. Речь идёт об «инверсии региональных центров и «вице-столиц». «Вторые города» оказываются более расположены к эффективному экономическому росту, в том числе за счет собственных сил, а не на основе перераспределения приходящих в регион средств [2].

Идеи А.И. Трейвиша. В отличие от многих других исследователей, А.И. Трейвиш вместо термина «вторые города» употребляет термин «города-конкуренты», тем самым в значительной степени расширяя географию и выборку своего исследования. Таким образом, рассматривается вариант наличия в регионе не одного, а нескольких городов, соперничающих с центром в определённой сфере. Более того, как будет показано дальше, рассматривается наличие разных типов таких городов [5]. Конкуренция или её отсутствие между центром региона и другими городами выявляется на основании следующих показателей: численность населения, объём промышленного производства, оборот розничной торговли (в абсолютных и в относительных показателях), объём платных услуг населению (в абсолютных и в относительных показателях), объём инвестиций.

«Города-конкуренты» делятся на две большие группы: реальные конкуренты (в которых величина какого-либо показателя превышает значения в региональном центре) и формальные (в которых величина какого-либо показателя составляет не менее 50% от значения в региональном центре) [5].

География городов конкурентов на внутрирегиональном уровне имеет свои особенности. Отмечается повышенная важность «вторых городов» и «городов-конкурентов» в промышленных районах и в районах нового освоения. Феномен конкуренции, по оценкам Трейвиша, наиболее характерен для национальных и географических окраин.

Выводы. Изучение опыта исследования «вторых городов» и «городов-конкурентов» показало, что:

- Нет единых критериев выделения «вторых городов» и «городов-конкурентов».
- «Города-конкуренты» крайне неоднородны.
- Многие «города-конкуренты», занимающие заметное место в регионе, являются крупными промышленными центрами.
- Исследование «городов-конкурентов» в настоящее время практически не проводится.

Список исполдьзованных источников: *1. Блажко Н.И., Григорьев С.В., Заботин Я.И. Математико-географические методы исследования городских поселений. – Казань, Изд-во КГУ, 1970. 2. Каганский В.Л. Бум вторых городов [Электронный журнал] // Русский журнал, 2005 г. 3. Лаппо Г.М. Вице-столицы российских регионов. – М.: Газета «География», №3/2008. 4. Покшишевский В.В. О проблеме «второго города». Территориальные системы производства и расселения // Учён. зап.Пермск. ун-та им. А.М. Горького. – N 311. – 1973. – С. 20-29. 5. Трейвиш А.И. Город, район, страна и мир. развитие России глазами страноведа. [Книга] // Москва: Новый хронограф, 2009.*

УДК 911.3

ПРОВЕДЕННЯ СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНОГО РАЙОНУВАННЯ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ (З ВИКОРИСТАННЯМ МЕТОДУ БАГАТОКУТНИКІВ ТІССЕНА)

А.О. Рибій
rybii.alina@gmail.com
Київський національний університет імені Тараса Шевченка,м. Київ, Україна

Побудова багатокутників (полігонів) Тіссена на практиці є однією з операцій, що поділяють територію, яка розглядається, на сукупність районів, що визначають просторові асоціації і взаємодії.

Цей вид аналізу широко використовується для розподілу поверхні на основі визначених користувачем критеріїв і атрибутів (в даному випадку використовувались найбільші міста області за чисельністю населення, що відіграли роль районоутворюючих центрів).

Розрахунки були здійсненні за формулою: $\mathbf{b_{1=}\ d_{1;2} \div 1+ \frac{p2}{p1}}$, де $\mathbf{b_1}$ **–** відстань до точки проведення перпендикуляра від першого ядра; $\mathbf{d_{1;2}}$ **–** відстань між районоутворюючими ядрами; $\mathbf{p_{1,2}}$ **–** показники потенціалів (чисельність населення) [4].

Спочатку було встановлено 8 найбільших за населенням міст області, що могли бути вагомими центрами утворення суспільно-географічних районів області (Хмельницький – 269,1 тис. осіб, Кам’янець-Подільський – 101,2 тис. осіб, Шепетівка – 42,9 тис. осіб, Нетішин – 37,0 тис. осіб, Славута – 36,1 тис. осіб, Старокостянтинів – 35,3 тис. осіб, Полонне – 21,5 тис. осіб, Волочиськ –19,4 тис. осіб) [2].

При розрахунках та побудові багатокутників Тіссена було помічено, що територія області поділяється на три суспільно-географічні райони, так як найбільша сфера впливу у таких міст як Хмельницький, Кам’янець-Подільський та Шепетівка. Таким чином, взявши до уваги роль трьох головних міст, можна виділити наступні суспільно-географічні райони: Центральний (Хмельницький), Північний (Шепетівський) та Південний (Кам’янець-Подільський).

© Рибій А.О., 2016

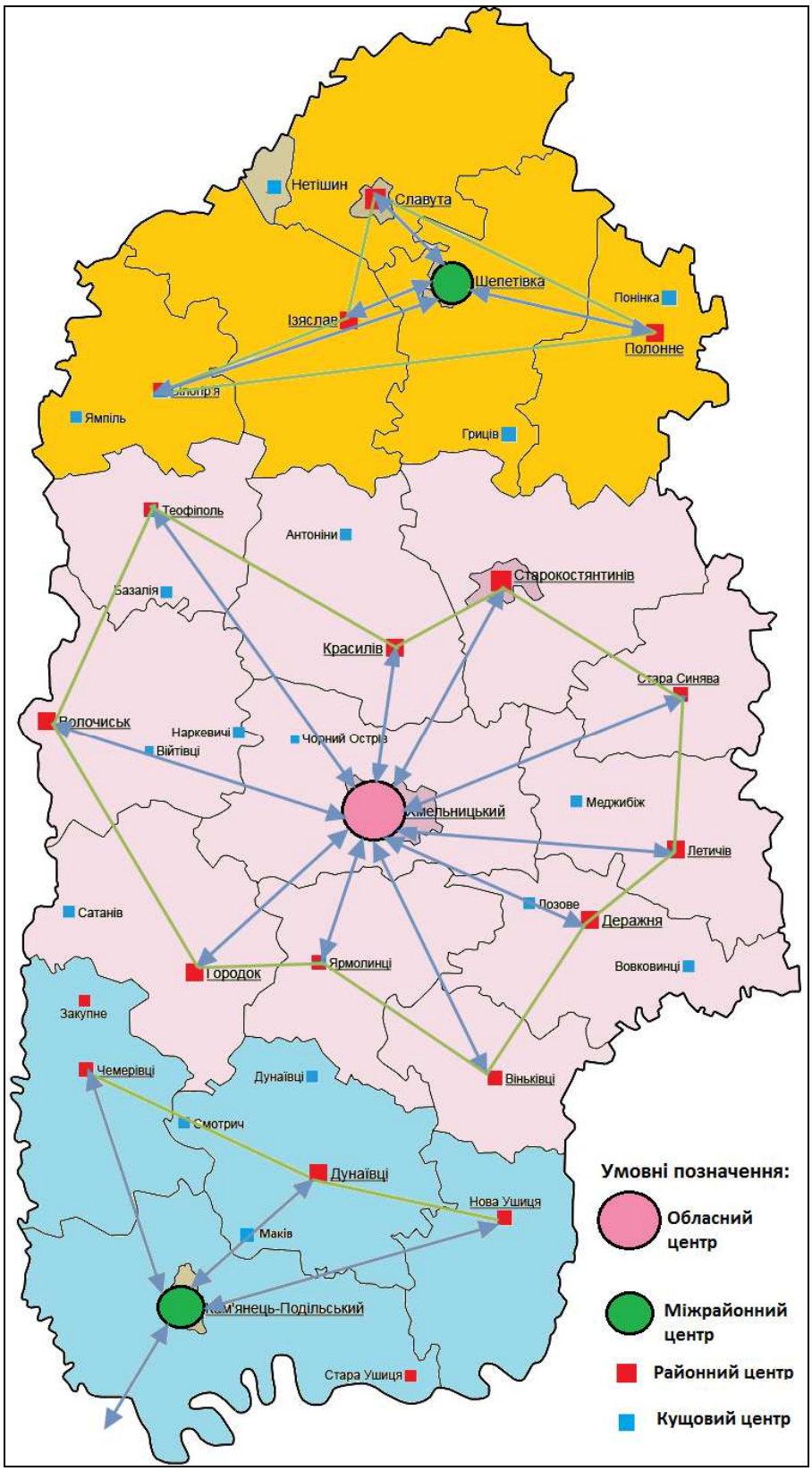

Рис. 1. Сфера впливу міжрайонних центрів на території Хмельницької області

Центральний (Хмельницький) район. До складу району входять: Хмельницький, Староконстянтинівський, Волочиський, Старосинявський, Красилівський, Городоцький, Ярмоленецький, Віньковецький, Летичівський, Деражнянський, Теофіпольський адміністративні райони області. Цей район найбільший за площею, його ядром є місто Хмельницький, що одночасно є

ядром розселення обласного, міжрайонного та районного рівнів. Географічний центр області майже співпадає з місцем розташування обласного центру, що є дуже вигідним чинником соціально-економічного розвитку та системи розселення адміністративної області.

Хмельницький є найбільшим населеним пунктом в області, де мешкає 269,1 тис. осіб, що складає 17,8% від загальнообласної чисельності населення, це місто — значний історичний та сучасний економічний і культурний центр Поділля [5].

Хмельницький суспільно-географічний район сформувався на базі однойменного багатогалузевого економічного вузла, що виділяється у внутрішньо обласному поділі праці, виробництві продукції машинобудування, легкої промисловості та промисловості будівельних матеріалів.

За проявом соціально-економічних зв'язків в даному районі можна виділити три зони:

А) місто Хмельницький — центр міжрайонної системи розселення з розвиненими галузями обробної промисловості, що виконує адміністративно-управлінські, освітньо-наукові, культурно-побутові, транспортні та інші функції. Формуванню потужного ядра у Хмельницькому сприяє те, що місто є не тільки центром міжрайоного, а й обласного значення. Рівновіддаленість шляхів ставить, майже, усі районні центри у однакові умови суспільного розвитку.

Б) Зона інтенсивних зв'язків (приміська зона), в якій відбувається розвиток міського способу життя, а населення інтенсивно взаємодіє з ядром району (саме в цій зоні розміщені селища міського типу, які одночасно є міграційними донорами для ядра району та центрами притягання робочої сили із сусідніх поселень: поселення Ярмолинецького, Хмельницького, Красилівського, Староконстянтинівського, Летичівського, Городоцького, Волочиського та Теофіпольського адміністративних районів).

В) Периферійна зона, яка має дещо слабші зв'язки із ядром, що пояснюється віддаленістю від м. Хмельницького. Зокрема, до периферійної зони відносяться частини Віньковецького, Волочиського, Городоцького, Деражнянського, Теофіпольського, Старосинявського районів.

Для розвитку промисловості тут є сприятливі умови: достатня кількість трудових ресурсів, нерудних копалин, сільськогосподарської сировини. На їх основі сформувались галузі харчової, легкої, машинобудівної промисловості, виробництво будівельних матеріалів. Розвинуті також деревообробна, паливно-енергегична, хімічна та інші галузі. Важливе місце серед галузей промисловості займає машинобудування, воно має швидкі темпи розвитку і досить складну структуру. Провідне місце займає харчова промисловість.

Південний (Кам'янець-Подільський) район. До складу району входять: Кам'янець-Подільський, Новоушицький, Дунаєвецький та Чемеровецький адміністративні райони. Кам'янець-Подільський – значний промислово-транспортний, культурно-освітній центр області (у минулому політико-адміністративний центр). Друге за значенням місто в області, колишній

обласний центр, історико-архітектурний центр краю, на нього припадає понад 13% виробленої промислової продукції області

Район здебільшого має агропромисловий розвиток без значного промислового і паливно-ресурсного потенціалу, тому важливе значення має його положення на транспортному шляху. Розвинута машинобудівна, харчова, легка промисловість, туризм. Провідне місце займає харчова промисловість. На базі місцевих покладів нерудних корисних копалин розвивається промисловість будівельних матеріалів. В районі налагоджено виробництво культтоварів (Кам'янець-Подільський).

Північний (Шепетівський) район. До складу даного суспільно-географічного району увійшли: Білогірський, Полонський, Шепетівський, Славутський та Ізяславський адміністративні райони, а також територія міста Нетішин, як міста обласного значення.

Шепетівка – ядро району, багатогалузеве промислове місто, важливий транспортний вузол, центр міжрайонної системи розселення. Шепетівський суспільно-географічний район — аграрно-промисловий. Основними галузевими напрямками району є виробництво та переробка сільськогосподарської продукції, продукції тваринництва, широко розвинута інфраструктура лісового та лісопереробного господарства.

Важливе місце займає скляна і фарфоро-фаянсова промисловість. Розвивається електроенергетика: в м. Нетішин діє Хмельницька АЕС, що підключена до енергосистем України і країн Центральної Європи.

Висновки. Виділення даних районів, може бути використано в подальших розробках наукової теми районування Хмельницької області. Отримані результати дослідження можуть стати підґрунтям для науково-практичного обґрунтування, щодо нового адміністративно-територіального устрою в регіоні, в ході нової адміністративно-територіальної реформи України.

Список використаних джерел: *1. Адміністративно-територіальний устрій Поділля. Історія і сучасність: Монографія / Олуйко В.М., Слободянюк П.Я., Балюк М.І. / За заг. ред. Смолія В.А,. Слободянюка П.Я. – Хмельницький, 2005. – 400 с. 2. Міста і райони Хмельниччини. 2011: стат. зб. / ред. В.В. Скальський; держ. служба статистики України; гол. упр. статистики у Хмельницькій обл. – Хмельницький: [б. в.], 2012. – 268. 3. Паламарчук М.М. Соціальне районування України як основа її адміністративно-територіального устрою // Адміністративно-територіальний устрій України крізь призму інтересів регіону та держави. – Тези допов. – Харків: Вид-во Харк. ун-ту, 1994. 4. Основи геоінформатики : Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / О.О. Світличний, С.В. Плотницький; ред.:. – Суми: ВТД "Унів. кн.", 2006. – С. 69-71. 5. Офіційний сайт головного управління статистики у Хмельницькій області / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.km.ukrstat.gov.ua*

УДК 911.3

ПРИРОДНО-РЕСУРСНИЙ ПОТЕНЦІАЛ РЕГІОНУ: ЗМІСТ І ФУНКЦІЇ У СУСПІЛЬНІЙ ГЕОГРАФІЇ

Д.А. Світлична
daria_s@list.ru
Одеський національний університеті ім. І.І. Мечникова, м. Одеса, Україна

Головні суперечності у взаєминах людини і природи виникають саме в процесі природокористування, в якому природно-ресурсному потенціалу належить провідна роль. Природокористування реалізується передусім у споживанні природних ресурсів. Особливостями розвитку системи природокористування сьогодення є всезростаючий антропогенний тиск на навколишнє середовище, який порушив його відновлювальний механізм і створив реальну небезпеку виникнення необоротних глобальних процесів, загрозу існування людства.

Згідно з [9] частину ландшафтної оболонки, освоєну людиною і втягнену у суспільне виробництво, називають *природним середовищем* або *географічним середовищем* суспільної життєдіяльності. Змістовно ці поняття подібні, але їх можна розмежовувати за такою схемою:

- *природне середовище* – це суто природне оточення суспільства, яке характеризують за двома складовими – природними умовами і природними ресурсами, а також за природними ландшафтами;
- *географічне середовище* – природно-техногенне оточення населення, що охоплює природні умови і ресурси, а також антропогенно-техногенні ландшафти та техносферу – штучний матеріальний світ, створений людиною.

Природне середовище має свій *природно-біосферний* та *природно-ресурсний потенціал*. *Природно-біосферний потенціал* охоплює такі біосферні характеристики: біотичний потенціал; агровиробничий потенціал; сировинний; вологозабезпечення; забезпечення атмосферного повітря; забудови; окремих видів господарської діяльності; біотичного відновлення (регенерації); потенціал очищення (поглинання та утилізації відходів). Більш вузьку ресурсну характеристику природного середовища надає *природно-ресурсний потенціал*, який оцінює наявні природні ресурси різних видів та можливості їхнього освоєння та використання. Поняття «природно-ресурсний потенціал», незважаючи на досить широке поширення в науковій літературі, не має однозначного трактування. Найбільш характерні визначення даного поняття представлені в табл. 1. Аналіз визначень, представлених в табл. 1, дозволяє виділити 2 підходи до визначення поняття «природно-ресурсний потенціал» (ПРП):

1) визначення, в яких до складу ПРП включаються тільки природні ресурси: В.П. Руденко [8], А.К. Запольський, А.І. Салюк [5], Н.Ф. Реймерс [7], Ю.Д. Дмитриевський [2];

© Світлична Д.А., 2016

2) визначення, в яких до складу ПРП включаються природні ресурси і природні умови: Б.М. Данилішин, С.І. Дорогунцов, В.С. Міщенко та ін. [6], В.Н. Чапек [11], Н.Ф. Реймерс [7], Т.П. Галушкіна, М.Д. Балджи [1].

В суспільної географії під *природно-ресурсним потенціалом* розуміється сукупна продуктивність природних ресурсів території (акваторії), як засобів виробництва і предметів споживання, яка відображається в їх споживчій вартості [8]. ПРП розглядається як ланка між природним середовищем регіону і суспільним виробництвом.

Таблиця 1

Визначення поняття «природно-ресурсний потенціал»

№ п/п	Автор	Визначення
1	В.П. Руденко [8]	Природно-ресурсний потенціал – сукупна продуктивність природних ресурсів території (акваторії), як засобів виробництва і предметів споживання, яка відображається в їх споживчій вартості.
2	Б.М. Данилішин, С.І. Дорогунцов, В.С. Міщенко та ін. [6]	Природно-ресурсний потенціал – сукупність природних ресурсів і природних умов, які знаходяться в певних географічних межах, що забезпечують задоволення економічних, екологічних, соціальних, культурно-оздоровчих та естетичних проблем людини і суспільства.
3	В.Н. Чапек [11]	Природно-ресурсний потенціал – весь обсяг енергії, яка знаходиться в численних компонентах природи і може засвоюватися в одиницю часу в межах функціонуючої територіальної організації суспільства у вигляді необхідної людству продукції або корисної роботи без нанесення шкоди існуючим екосистемам.
4	А.К. Запольський, А.І. Салюк [5]	Природно-ресурсний потенціал – частина природних ресурсів Землі та ближнього космосу, яка може бути залучена в господарську діяльність людського суспільства при даних технічних і соціально-економічних можливостях при збереженні середовища людства.
5	Н.Ф. Реймерс [7]	Природно-ресурсний потенціал це: — здатність природних систем без шкоди для себе віддавати необхідну для людства продукцію або виконувати корисну дію в межах господарства певного історичного типу; — доступна при певних технологіях і соціально-економічних відносинах сукупність природних ресурсів; — система природних ресурсів, умов, явищ і процесів, яка є територіальною і ресурсною базою життєдіяльності товариств і протистоїть йому, як об’єкт антропогенного впливу.
6	Ю.Д. Дмитрієвський [2]	Природно-ресурсний потенціал – сукупність природних ресурсів території, доступна при даному рівні розвитку техніки, технологій і економічних відносин.
7	Т.П. Галушкіна, М.Д. Балджи [1]	Природно-ресурсний потенціал – вся сукупність природних ресурсів і природних умов, які можуть бути мобілізовані для забезпечення функціонування економіки регіону.

До природних умов відносяться: клімат, рельєф місцевості, геологічна будова літосфери, географічна зональність і т.п. Існує безліч варіантів класифікації природних ресурсів [1; 3; 4; 6; 8] в залежності від того з якою метою проводиться їх систематизація, однак, сучасна систематика природних ресурсів має чимало обмежень та недоліків. Згідно з [10] в офіційних класифікаціях природних ресурсів відсутня категорія біосферних ресурсів, які приймають безпосередню участь у формуванні всіх природних ресурсів, з одного боку, і визначають загальну ландшафтно-біосферну оцінку території – з другого.

Слід підкреслити, що поняття ПРП не є просто абстрактним поняттям, а воно має тісний зв'язок з конкретною територією, і не може розглядатися поза зв'язком з досягнутим рівнем розвитку продуктивних сил, а також економічними умовами, що зумовлює його вивчення в якості системного утворення, що є невід'ємною частиною регіональної природно-соціально-економічної системи. Природно-ресурсний потенціал також характеризується емерджентністю, ієрархічністю, відновлюваністю та ін [8].

На сучасному етапі розвитку суспільства, а також у зв'язку з інтенсивним використанням природних ресурсів, їх виснаженням і деградацією вони стають предметом все більшого вивчення багатьох галузей науки. Це обумовлює необхідність створення науково обґрунтованої системи раціонального та ефективного використання природно-ресурсного потенціалу території. Але це неможливо без обґрунтованої методології та методики кількісного визначення величини та структури природно-ресурсного потенціалу.

Список використаних джерел: *1. Галушкіна Т.П. Економіка природокористування: навч. Посібник / Т.П. Галушкіна. – Харків: Бурун Книга, 2009. – 480 с. 2. Дмитриевский Ю.Д. Природно-ресурсный потенциал и природно-ресурсное районирование / Ю.Д. Дмитриевский // Географические исследования регионального природно-ресурсного потенциала. – 1991. – С. 13–20. 3. Екологічний менеджмент: навчальний посібник / [В.Ф. Семенов та ін.]. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 516 с. 4. Екосередовище і сучасність. Т1. Природне середовище у сучасному вимірі: монографія / [С.І. Дорогунцов та ін.]. – К.: Кондор, 2006. – 424 с. 5. Запольський А.К. Основи екології: підручник / А.К. Запольський, А.І. Салюк; за ред. К.М. Ситника. – К.: Вища шк., 2003. – 358 с. 6. Природо-ресурсний потенціал сталого розвитку України / [Данилишин Б.М., Дорогунцов С.І., Міщенко В.С. та ін.]. – К.: РВПС України, 1999. – 716 с. 7. Реймерс Н.Ф. Природопользование: словарь-справочник / Н.Ф. Реймерс. – М.: Мысль, 1990. – 637 с. 8. Руденко В.П. Географія природно-ресурсного потенціалу України. – У 3-х част.: підручник / В.П. Руденко. – Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2010. – 552 с. 9. Топчієв О.Г. Суспільно-географічні дослідження: методологія, методи, методики: навч. посібник для студ. вищ. навч. закл. / О.Г. Топчієв. – Одеса, Астропринт, 2005. – 632 с. 10. Топчієв О.Г. Регіоналістика: географічні основи регіонального розвитку і регіональної політики: навч. посіб. / О.Г. Топчієв, Д.С. Мальчикова, В.В. Яворська. – Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2015. – 372 с. 11. Чапек В.Н. Экономика природопользования / В.Н. Чапек. – Ростов-на-Дону: Феникс, 2003. – 320 с.*

УДК 911.3

МЕТОДИКА ОЦІНКИ ТУРИСТСЬКО-РЕКРЕАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНУ

А.В. Соколенко
ann_sokolenko@ukr.net
Харківський національний універсистет імені В.Н. Каразіна,
м. Харків, Україна

Оцінка туристсько-рекреаційного потенціалу території та ресурсів, що можуть бути використані для цілей рекреації та туризму, слугує базисом для подальшої оптимізації, визначення пріоритетних напрямів розвитку території,оптимізації просторової організації територіальних рекреаційних систем та, у підсумку, виявлення шляхів раціонального використання наявних ресурсів регіону. *Метою* статті є огляд методів та підходів до оцінки природних та інших ресурсів для рекреаційної діяльності. Для цілей даної роботи весь комплекс ресурсів доцільно поділити на природні та історико-культурні.

Одне з найбільш популярних визначень терміну рекреаційний потенціал належить Т.В. Ніколаєнко, який визначає його як сукупність природних, культурно-історичних і соціально-економічних передумов для організації рекреаційної діяльності на певній території [2]. За оцінками В.П. Руденка, на Харківську область припадає 6,57 % природно-рекреаційного потенціалу (ПРП) України. Окрім того, даний вид природних ресурсів становить 15,3% в складі інтегрального показника природно-ресурсного потенціалу [3].

Поняття **рекреаційний потенціал** пов’язано з поняттям ємності природних ресурсів. Рекреаційні ресурси володіють ємністю – тобто здатністю приймати певну кількість туристів. Ємність рекреаційних ресурсів визначається виходячи з норм рекреаційного навантаження, яка визначається кількістю відпочиваючих на території в 1 га. Нормування навантажень на основі кількісних показників стало основним методом управління туризмом в уразливих природних територіях в 70-х рр. минулого століття. При цьому за аксіому приймалося положення, що чим більше відвідувачів, тим сильніше зміна природного середовища. Однак цей підхід мав серйозні недоліки, так як був оснований на концепції заборони, обмеження та регулярного контролю за станом території. Новий підхід виражений в методиці меж допустимих змін – ГДЗ (гранично допустимих змін, англ. limits of acceptable change, LAS). У сучасному викладі ця методика була розроблена в 1985 р в США. В даний час вона застосовується не тільки американської Службою національних парків, а й аналогічними структурами управління в багатьох інших країнах. Про її важливість для збереження стійкості екосистем і визначення оптимальних рівнів відвідування туристами природних резерватів свідчать і матеріали V Всесвітнього конгресу з охоронюваним природним територіям [4].

© Соколенко А.В., 2016

Методика ГДЗ дозволяє перейти від традиційно формулювання і неоднозначно розв'язуваної проблеми визначення кількісних параметрів граничних навантажень до визначення якості тих природних умов, які повинні бути збережені на території, що охороняється.

Граничним рекреаційним навантаженням у науковій літературі вважається гранична місткість території для забезпечення нормальних умов відпочинку без порушення відновлювальних властивостей природних комплексів. Ці межі визначаються нормативами рекреаційного навантаження щодо функціональних зон (лісової, лісопаркової, паркової), або в залежності від величини міста [4].

Для ***лісових територій*** встановлено нормативи від 1 до 10 чоловік на гектар;

для лісопаркових – від 8 до 20 осіб;

для паркових – від 20 до 150 [1].

Середнє допустиме навантаження на ***водойму*** розраховується за формулою:

$$H = 1/K*(FV/Tg)$$

Де H – щоденна допустима норма кількості рибалок-любителів на водойму;

F – площа водойми в га;

V – оптимальний вилов риби з одного гектара кг/га;

T – кількість днів продуктивного вилову риби;

g – норма вилову риби на одного любителя рибалки, що дорівнює 5 кг;

K – поправочний коефіцієнт «на вдачу», що дорівнює 0,33.

Оцінка ***кліматичних умов*** організації відпочинку проведена тільки для літніх рекреаційних занять здорових дорослих людей. Дев'ять типів погоди розділені на п'ять оціночних категорій: комфортні, жаркі дискомфортні, жаркі субкомфортні, прохолодні субкомфортні, холодні дискомфортні [2].

В.І. Преловським розроблено та апробовано методи якісної оцінки привабливості різних природних об'єктів екскурсійного показу і методи кількісної оцінки рекреаційних ресурсів. В даному випадку, як приклад наведено метод кількісної оцінки ***пляжно-купальних ресурсів***. При цьому, саме поняття «пляжно-купальні ресурси» (R, чол-днів) розглядається як добуток площі пляжу (S, га), його екологічного та психофізіологічного навантаження (N, чол./Га) і тривалості (T, днів) пляжно-купального сезону, тобто у вигляді формули:

$$R = S \times N \times T$$

Далі, знаючи величину ресурсів (R, люд.-днів) і визначивши вартість одного відвідування пляжу (C, грн./люд.-днів), ми можемо розрахувати економічний ефект використання даного виду ресурсу (E_e, грн.) за формулою :

$$E_e = R \times C$$

У науковій літературі граничним рекреаційним навантаженням вважається максимально допустима місткість території для забезпечення нормальних умов відпочинку без порушення відновлювальних властивостей природних комплексів. Ці межі визначаються нормативами рекреаційного навантаження щодо певної функціональної зони (лісової, лісопаркової або паркової), чи в залежності від величини міста [2].

Історико-культурний потенціал є основою пізнавального туризму. Він представлений різними видами історичних пам'ятників, меморіальних місць, народними промислами, музеями, тобто поєднаннями об'єктів матеріальної і духовної культури. До цієї категорії входить також усе соціокультурне середовище з традиціями і звичаями, особливостями побутової та господарської діяльності. Туристи, що відвідують ту чи іншу країну, сприймають культурні комплекси в цілому. Для культурних комплексів, так як і для природних, важливими характеристиками є надійність і ємність. Для ***культурних комплексів***, також як і для природних, важливими характеристиками є надійність і ємність. Надійність обумовлюються двома факторами: стійкістю до рекреаційних навантажень, а ємність визначається тривалістю періоду, протягом якого туристи можуть сприймати міститься в ньому інформацію, і залежить від двох чинників: атрактивності об'єкта огляду та психофізіологічних можливостей людини, які відрізняються значною індивідуальністю і мають певну межу. Оцінка культурних комплексів для рекреаційних цілей проводиться двома основними методами:

1) ранжуванням культурних комплексів за їх місцем у світовій та вітчизняній культурі. Проводиться експертним шляхом: встановлюються об'єкти світового, федерального, регіонального та місцевого значення;

2) необхідним і достатнім часом для огляду. Цей метод дозволяє порівнювати різні території по перспективності історико-культурного потенціалу для туризму [2].

Тому тут доцільно використовувати бальну система оцінок, що має досить широке розповсюдження. Як зазначає В.І. Мацола, сутність бального підходу полягає в тому, що оціночні шкали побудовані на подальшій структуризації видових компонентів у відповідності з історико-культурною важливістю явищ, що їх характеризують і часу, необхідного для огляду таких об'єктів. Необхідний час огляду визначають спеціалісти-експерти. Чим більше часу необхідно, тим вища пізнавальна цінність та вищий оціночний бал [5].

Висновки. Проаналізовано існуючи моделі оцінки ресурсів для цілей рекреації та туризму. Для природних комплексів, так само як і для історико-культурних, основними критеріями є привабливість для рекреантів та здатність витримати певне навантаження внаслідок зацікавленості відвідувачами в ресурсі. Враховуються також психофізіологічні можливості людини, що сприймає об'єкт. Бальна система оцінок регламентує певні нормативи, що в свою чергу гарантують якість відпочинку, відсутність негативної реакції середовища і її зберігання на досить тривалий період.

Список використаних джерел: *1. Закон «Про природно-заповідний фонд України». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2456-12. 2. Кусков А.С., Голубева В.Л., Одинцова Т.Н. Рекреационная география. Учебно-методический комплекс. – М.: МПСИ, Флинта, 2005. – 496 с. 3. Руденко В.П. Географія природно-ресурсного потенціалу України. У 3-ох частинах: підручник [для студ. вищ. навч. закл] / В.П. Руденко. – К.: К.-М. Академія – Чернівці: Зелена Буковина. – 1999. – 568 с. 4. Матеріали V Всесвітнього конгресу з охоронюваним природним територіям 2003 Durban world parks congress. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.iucn.org/sites/dev/files/import/downloads/14_2lowres.pdf. 5. Мацола В.І. Рекреаційно-туристичні ресурси України: монографія / Мацола В.І. – Львів, 1997. – 259 с.*

УДК 330.111:334.7(1-194)

ОФШОРИЗАЦІЯ ЕКОНОМІКИ ЯК ПРЕДМЕТ СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

П.О. Черномаз
pavel.chernomaz@gmail.com
ДП «Харківський регіональний науково-виробничий центр стандартизації, метрології та сертифікації»,
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, м. Харків, Україна

Однією з особливостей сучасного економічного розвитку світу в умовах глобалізації є функціонування так званих офшорів, або офшорних зон.

Під офшорними зонами (або офшорний центрами, податковими гаванями) розуміють країни або адміністративні території, що надають фізичним та юридичним особам інших країн, зареєстрованих в цих країнах і територіях, сприятливий податковий режим у вигляді низьких або навіть нульових ставок податків, а також забезпечують конфіденційність фінансових, комерційних та інших операцій іноземних фізичних і юридичних осіб.

Незважаючи на переваги, які надають офшорні зони бізнесу, є й істотні недоліки для суспільства – це нелегальне «відмивання» грошей, нечесна податкова конкуренція, сприяння криміналу, в тому числі контрабанді зброї та наркотиків, і навіть тероризму. Тому останнім часом офшорна проблематика загострилася, особливо у зв’язку з оприлюдненням «панамських документів» – конфіденційних матеріалів панамської фірми Mossack Fonseca, що спеціалізується на консалтингових послугах із ухиляння від сплати податків.

Метою даної публікації є визначення поняття «офшоризація економіки», яке може бути предметом вивчення в суспільно-географічних дослідженнях.

У зв’язку з широким розповсюдженням офшорної діяльності, яка чинить значний вплив на світову економіку та економіки конкретних країн, на початку XXI ст. в засобах масової інформації та в наукових публікаціях почав використовуватися термін «офшоризація». Зокрема, С.О. Басова розглянула офшоризацію як закономірність глобалізації та визначила термін «офшоризація світової економіки» як «процес формування і функціонування глобальної ринкової офшорної мережі» [1, с. 15]. Т.С. Шепель запропоновано трактування поняття «оффшоризація» як «трирівневого процесу, що протікає на мікрорівні бізнес-структур, на макрорівні національних економік, на мегарівні світової економіки» [2, с. 17]. Багато науковців, зокрема, О.А. Артемьєв, Є.В. Редзюк, А.Г. Сараган, Б.А. Хейфец, використовують у своїх публікаціях термін «офшоризація», проте його визначення не подають. Виходячи із сутності створення офшорних зон, під терміном «офшоризація економіки» будемо розуміти процес впливу офшорної діяльності на економіку, що відображається у відтоку капіталу за допомогою створення та реалізації спеціальних бізнес-схем з

© Черномаз П.О., 2016

використанням офшорних фірм з метою уникнення або мінімізації оподаткування. Як кількісний показник ступеня офшоризації економіки пропонуємо використовувати коефіцієнт офшоризації економіки (**$К_{of}$**):

$$К_{of} = OC/GDP, \quad (1)$$

де **OC** – офшорний капітал (offshore capital), тобто обсяг коштів, виведених з економіки за допомогою офшорних схем протягом певного періоду (наприклад, року); **GDP** – валовий внутрішній продукт, створений економікою за той же період [3, с. 366-367]. Таким чином, чим більшим є коефіцієнт офшоризації економіки певної країни, тим значніший вплив на неї офшорних схем, а отже, тим більша загроза економічній стабільності та безпеці країни.

Оскільки офшорні компанії мають конкретне географічне положення (місце реєстрації), а офшорні зони є територіями, тому процес офшоризації економіки може бути предметом суспільно-географічного дослідження. Особливістю країн, які є офшорними зонами, є те, що залучення іноземного капіталу за допомогою низьких податків стає в них метою державної політики. При цьому деякі країни виробили спеціалізовані схеми функціонування в них офшорних компаній. Так, судноплавний флот реєструється в основному в Панамі та Ліберії, міжнародні банки діють в основному на Багамах, Кайманових островах, Джерсі, посередницькі структури – в Швейцарії, Нідерландах та Ліхтенштейні, страхові компанії – на Бермудських островах. Внутрішнє законодавство офшорних юрисдикцій разом зі спеціальними міжнародними угодами забезпечують легальність схем відходу від податкового тягаря країни, звідки походить фірма, і дозволяють уникнути подвійного оподаткування. Зокрема, однією з таких відпрацьованих схем є використання угоди України з Республікою Кіпр про уникнення подвійного оподаткування. У результаті капітали з України цілком легально виводяться на Кіпр через зареєстровані там офшорні компанії, а потім у разі необхідності можуть повертатися у вигляді прямих іноземних інвестицій з Кіпру в Україну.

За даними звіту «Незаконний вивіз капіталу з країн, що розвиваються» американської неурядової організації «Global Financial Integrity» Україна потрапила в двадцятку рейтингу зі 149 країн з найвищими обсягами нелегального відтоку капіталів у період з 2004 по 2013 роки [4]. У звіті зазначається, що Україна посідає 14 місце із близько 11,676 млрд. дол. США щорічної суми нелегального відтоку капіталу. Своєрідний рекорд було зафіксовано в 2012 р., коли відтік капіталу з України перевищив 21 млрд. дол. США. Загалом за 10 років з України нелегально виведено 116,762 млрд. дол. США. Лідирують у рейтингу «Global Financial Integrity» Китай (щорічно втрачав через нелегальне вивезення капіталу близько 139,228 млрд дол. США) та Росія (щорічний відтік капіталу – 104,977 млрд. дол. США). Якщо використати формулу (1) та розрахувати на основі даних незаконного вивозу капіталу коефіцієнти офшоризації економік країн, які потрапили у першу двадцятку рейтингу, то виявляється, що лідери рейтингу не відзначаються найвищим ступенем офшоризації економіки, при цьому цей ступінь у різних країн змінювався протягом часу в різних напрямах (табл. 1).

Наприклад, коефіцієнт офшоризації лідера за вивозом капіталу Китаю становив у 2004 р. 0,042, а в 2013 р. знизився до 0,027, хоча якщо порівняти

зміну обсягу незаконного вивозу китайського капіталу за ці роки, то він збільшився в 3,2 рази. Отже, країни з великим загальним обсягом відтоку капіталу не обов'язково мають високий ступінь офшоризації, оскільки вони виробляють значний обсяг ВВП, а тому вплив офшорної діяльності є менш значимим для сталого розвитку їх економік.

Таблиця 1

Розрахунок показників вивозу капіталу деяких країн[1]

Країна	**Показники в 2004 р.**			**Показники в 2013 р.**		
	Незаконний вивіз капіталу, млн. дол. США	ВВП за номіналом, млн. дол. США	Коефіцієнт офшоризації економіки	Незаконний вивіз капіталу, млн. дол. США	ВВП за номіналом, млн. дол. США	Коефіцієнт офшоризації економіки
Азербайджан	1147	8680,512	0,1321	14736	73560,484	0,2003
Бразилія	89	669642,735	0,0001	28185	2392082,464	0,0118
Венесуела	19601	112451,400	0,1743	9162	218433,000	0,0419
В'єтнам	4034	49424,108	0,0816	17837	171222,025	0,1042
Індія	19447	721584,805	0,0270	83014	1861801,615	0,0446
Індонезія	18466	256836,883	0,0719	14633	910478,729	0,0161
Ірак	0	36627,901	0	15994	232497,236	0,0688
Казахстан	8951	43151,647	0,2074	24529	231876,282	0,1058
Китай	81517	1941745,602	0,0420	258640	9490602,600	0,0273
Коста-Ріка	5465	18596,366	0,2939	21383	49236,710	0,4343
Малайзія	26591	124749,737	0,2132	48251	323342,854	0,1492
Мексика	34239	770267,586	0,0445	77583	1258773,797	0,0616
Нігерія	1680	87845,404	0,0191	26735	514964,650	0,0519
ПАР	12137	228593,704	0,0531	17421	366243,783	0,0476
Польща	4926	253528,543	0,0194	16793	524059,039	0,0320
Російська Федерація	46064	591016,691	0,0779	120331	2079024,783	0,0579
Таїланд	7113	172895,476	0,0411	32971	420166,569	0,0785
Туреччина	9677	392166,276	0,0247	26487	823242,587	0,0322
Україна	4380	64883,061	0,0675	13911	183310,146	0,0759
Філіппіни	9192	91371,240	0,1006	7938	271927,428	0,0292

Список використаних джерел: *1. Басова С.А. Оффшоризация как закономерность глобализации и ее воздействие на экономику России / С.А. Басова: Афтореф. дис. канд. экон. наук: 08.00.01. – Кемерово, 2006. – 22 с. 2. Шепель Т.С. Трансформация механизма функционирования мирового хозяйства: роль процесса оффшоризации / Т.С. Шепель: Афтореф. дис. канд. экон. наук: 08.00.14. – Ростов-на-Дону, 2015. – 26 с. 3. Черномаз П.О. Офшоризація економіки як економічна категорія / П.О. Черномаз, І.С. Субачєва // Актуальні проблеми світового господарства і міжнародних економічних відносин. – Х.: ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2016. – С. 365-370. 4. Kar D. Illicit Financial Flows from Developing Countries: 2004-2013 / D. Kar, J. Spanjers. – Global Financial Integrity, 2015: [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.gfintegrity.org/wp-content/uploads/2015/12/IFF-Update_2015-Final.pdf. 5. The World Bank: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.worldbank.org.*

[1] *Розраховано автором за матеріалами [4, 5].*

УДК 910.3:379.831

ОЦІНКА ТУРИСТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ ДЛЯ ПОТРЕБ РЕГІОНАЛЬНОГО КАРТОГРАФУВАННЯ

Г.О. Чміль
juliaandmary.com@mail.ru
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, м. Харків, Україна

Якість туристичної інфраструктури справляє на туриста враження не менше, ніж природні чи культурно-історичні об'єкти та явища. При виборі території подорожування турист обов'язково звертає увагу на розмаїтість та якість послуг гостинності, харчування, транспортування. При використанні для інформування потенційних туристів методу середньомасштабного картографічного моделювання найбільш доцільним є використання способу картограми. Першим кроком до цього є проведення оцінки загального стану мережі закладів туристичної інфраструктури окремих локальних територій.

У цьому ракурсі слід зазначити недосконалість для цих цілей методик оцінки об'єктів туристичної інфраструктури, представлених у наукових та навчально-довідкових виданнях.

Таким чином, зазначимо, що при оцінці інфраструктурних ресурсів особливу увагу слід надавати закладам гостинності, харчування, а також транспортному обслуговуванню. Саме вони зможуть головним чином забезпечити туристам повноцінний комфортний відпочинок.

До закладів харчування можна віднести ресторани, кафе, їдальні, закусочні, кав'ярні тощо. У залежності від виду закладу змінюються розцінки в меню. І дуже важливо, щоб кожен рекреант зміг для себе підбирати відповідні заклади харчування, ґрунтуючись на свої економічні можливості. Інший момент стосується меню закладу харчування: чи наявне спеціалізоване меню для людей з особливими потребами (дієти, проблеми зі здоров'ям, певні релігійні погляди і т.д.), чи є можливість спробувати національні страви регіону подорожування. Далі слід звернути увагу на фактор щільності розміщення закладів харчування, тобто як часто вони зустрічаються рекреантам під час подорожі, і чи є у рекреанта можливість вибору. Розглянемо можливу шкалу оцінювання закладів харчування (табл. 1) для потреб картографічного моделювання способом картограми.

Бальна шкала оцінювання закладів розміщення (табл. 2) дещо схожа з характеристиками оцінювання закладів харчування. Тут так само важливу роль відіграють варіанти вибору та економічні можливості рекреанта.

Якщо у рекреанта немає можливості скористатися власним транспортом для пересування, то можна скористатися громадським транспортом. У такому разі туристу має надаватися вибір серед галузевої структури транспорту: сухопутного, водного та повітряного.

© Чміль Г.О., 2016

Таблиця 1

Бальна шкала оцінювання закладів харчування

Бал	Характеристика
5	Значна різноманітність видів закладів харчування з наявним меню для людей з особливими потребами в харчуванні (дієтичне, дитяче тощо) та блюдами національної кухні
4	Значна різноманітність видів закладів харчування зі стандартним меню
3	Окремі види закладів харчування (2-3 види) зі стандартним меню та національними стравами
2	Лише один вид закладу харчування, але часто розміщені
1	Лише один вид закладу харчування, зустрічаються рідко або зовсім відсутні будь-які види закладів харчування

Таблиця 2

Бальна шкала оцінювання закладів розміщення

Бал	Характеристика
5	Представлена значна різноманітність видів закладів розміщення (готелі, хостели, мотелі, кемпінги, флайтелі, туристичні котеджі, шале, бунгало, турбази). Їх щільність розміщення по території висока
4	Наявні лише окремі види закладів розміщення, однак їх щільність розміщення висока
3	Наявні лише 2-3 види закладів розміщення, їх щільність розміщення по території доволі висока
2	Наявний лише один вид закладу розміщення, їх щільність розміщення по території середня
1	Наявний лише один вид закладу розміщення, їх щільність по території дуже низька або відсутні будь-які види закладів розміщення

Таблиця 3

Бальна шкала оцінювання різноманітності видів транспорту

Бал	Характеристика
5	Представлені усі види транспорту (залізничний, автомобільний, морський, водний, авіаційний)
4	Представлені такі види транспорту: залізничний, автомобільний та авіаційний
3	Представлений залізничний та автомобільний транспорт
2	Представлений тільки автомобільний або залізничний транспорт
1	Відсутнє пряме сполучення

Вибір певного громадського транспорту буде залежити від його цінової політики квитка, комфортності, швидкості та безпечності перевезення пасажирів. Отже, необхідно надавати рекреанту якомога більший вибір транспортних засобів задля задоволення його потреб. Пропонується використовувати бальну шкалу оцінювання різноманітності видів транспорту для кращого вивчення інфраструктурного потенціалу території (табл. 3). Основними видами транспорту, що використовуються на сьогодні не тільки в Україні, а й в усьому світі для перевезення пасажирів, є залізничний та

автомобільний. Саме тому вони є головними показниками для характеристики різноманітності видів транспорту.

Отже, вищеперераховані бальні шкали оцінювання закладів харчування, розміщення та транспорту сприяють кращому вивченню потенціалу певної території. Ці оцінювання припускають першочергове вивчення обраних об'єктів та зображення їх на карту. Картографування закладів харчування, розміщення та транспорту полегшить процес оцінки території і нанесених об'єктів інфраструктурних ресурсів. Це також сприяє подальшому аналізу та прогнозу потенціалу території, проектуванню та конструюванню певних соціально-економічних рішень щодо поліпшення туристично-рекреаційного потенціалу території.

Список використаних джерел: *1. Кузнецова Н.М. Основи економіки готельного та ресторанного господарства: навч. посібник / Н.М. Кузнецова. – К.: Федерація профспілок України. Інститут туризму, 1997. – 173 с.*

УДК 911.3:94:001.32(477)

АКАДЕМІК М. ПАЛАМАРЧУК – ЛІДЕР УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ СУСПІЛЬНОЇ ГЕОГРАФІЇ

С.М. Шевчук
S_Sevchuk@online.ua,
Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка,
м. Полтава, Україна

У 2016 р. виповнюється 100 років з дня народження видатного українського вченого-географа, доктора економічних наук, професора, академіка НАН України, заслуженого діяча науки – Максима Мартиновича Паламарчука. Персональна наукова школа акад. М. Паламарчука є найбільшою за чисельністю та найпотужнішою за своїм кадровим потенціалом науковою школою, створена в українській суспільній географії. Під його керівництвом було підготовлено 15 докторів та 32 кандидати наук в галузі економічної географії. М. Паламарчук народився в 1916 р. у селі Воробіївка на Хмельниччині у селянській родині. В 1931 р. після закінчення семирічної школи і невдалої спроби вступу до Шепетівського індустріального технікуму працював у сільському господарстві. У 1932 р. все ж вступив до технікуму, однак провчившись один рік перейшов на робітфак Київського університету (м. Славута), який закінчив у 1934 р. Тоді ж вступив на геологічне відділення геолого-географічного факультету Київського університету, а після закінчення першого курсу перевівся на географічне відділення. У 1939 р. закінчив геолого-географічний факультет Київського університету за спеціальністю «економічна географія» та був направлений на роботу викладача економічної географії у Херсонський педагогічний інститут. Приймав участь у Великій Вітчизняній війні.

© Шевчук С.М., 2016

Після війни М. Паламарчук упродовж 1946–1962 рр. працював у Львівському торгово-економічному інституті: до1952 р. – старший викладач кафедри економічної географії, з 1953 р. – доцент, завідувач кафедри, у 1954 – 1962 рр. – проректор з наукової роботи. У 1951 р. М. Паламарчук в Інституті економіки АН УРСР захистив дисертацію «Західні області УРСР як райони бурякосіяння і цукрової промисловості» (науковий керівник акад. П. Першин) на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук. В дисертації було досліджено економічні і природно-історичні умови для розвитку бурякосіяння і цукрової промисловості в Західних областях УРСР (Волинська, Дрогобицька, Львівська, Рівненська, Станіславська, Тернопільська), охарактеризовано основні етапи розвитку галузей; розроблено перспективи розвитку бурякосіяння й цукрової промисловості: визначено масштаби бурякосіяння, подальше розміщення посівів цукрового буряку, обґрунтовано мережу будівництва нових цукрових заводів. В 1953 р. М. Паламарчуку було присвоєно вчене звання доцента У 1956 р. М. Паламарчук вступив у докторантуру Інституту економіки АН СРСР, а у 1958 р., під науковим керівництвом член-кор. Я. Фейгіна захистив докторську дисертацію «Економічні проблеми розвитку і розміщення цукробурякового виробництва в Українській РСР» в якій розглянув питання концентрації виробництва, оптимізації розміщення і розмірів цукрових заводів та їх сировинних зон, тривалості виробничого періоду, підвищення продуктивності праці. У 1961 р. М. Паламарчуку було присвоєно вчене звання професора.

У 1962 р. М. Паламарчук переїхав до Києва, де розпочав наукову роботу в АН УРСР – у 1962 – 1964 рр. він працював завідувачем відділу у Раді з вивчення продуктивних сил АН УРСР. В науковій роботі вченого великого значення набули дослідження проблем територіальної організації виробництва, М. Паламарчук розпочав розробку теоретичних основ агропромислового комплексоутворення, що стало одним із важливих напрямків його наукової школи. У 1964 р. Президія Академії наук УРСР доручила М. Паламарчуку створити і очолити Сектор географії при Інституті геологічних наук АН УРСР. Створивши Сектор географії при Інституті геологічних наук у1964–1965 р. він був його керівником і завідувачем відділу економічної географії, а в 1965–1967 рр. М. Паламарчук був заступником директора Інституту геологічних наук АН УРСР. У 1967 р. М. Паламарчука було обрано членом-кореспондентом АН УРСР. В 1967–1969 рр. – він голова Ради по вивченню продуктивних сил УРСР, завідувач відділу теорії економіки районів та економічної географії.

З 1970 по 1991 рр. М. Паламарчук – завідувач відділу теоретичних проблем економічної географії Відділення географії Інституту геофізики АН УРСР. В 1973 р. М. Паламарчук обраний академіком Академії наук УРСР. З 1975 р. за сумісництвом працював професором на кафедрі економічної географії Київського державного університету, а на громадських засадах один навчальний рік (1975 – 1976) був завідувачем новоствореної кафедри економічної географії Київського педагогічного інституту імені О.М. Горького. В 1976 р. акад. М. Паламарчуку присвоєно звання Заслуженого діяча науки УРСР, а 1978 р. присуджено премію імені А.Г. Шліхтера за цикл робіт з дослідження

територіальних комплексів і економічної географії Української РСР.

Дослідження акад. М. Паламарчука у 1980 – 1990-х рр. були спрямовані на подальше обґрунтування основ господарського комплексоутворення та розробку теорії суспільно-територіального комплексу і його структури. Особливу увагу на цьому етапі вчений також звертав на підготовку вузівського і шкільного підручника із суспільної географії України. Помер акад. М. Паламарчук 26 лютого 2000 року.

Акад. М. Паламарчук є автором теорії системного вивчення суспільно-географічних об'єктів, теоретико-методологічних основ вивчення виробничо-територіальних комплексів, розробником теорії господарського комплексоутворення. Фундаментальним вкладом акад. М. Паламарчука в суспільну географію є розробка теорії територіальної організації виробництва, виробничо-територіального комплексоутворення і суспільно-територіальних систем. Наукові основи комплексного розвитку і розміщення виробництва були ним обґрунтовані ще у 1950-х рр., а виявлення закономірностей, принципів розвитку та територіальної організації промислових і агропромислових комплексів стало головним напрямком діяльності вченого та його наукової школи. Важливе місце у ній посідали також дослідження проблем природокористування, територіальної структури природно-ресурсного потенціалу та розселення населення, трудоресурсного потенціалу суспільно-територіальних систем. Отже, акад. М. Паламарчуком була розроблена теорія територіального комплексоутворення, а подальше дослідження її різних аспектів відбувалося спільно з його учнями.

У статті «Ідеї комплексоутворення та їх роль у сучасних умовах розвитку регіонів України» [1] проф. М. Фащевський, відзначає, що акад. М. Паламарчук здійснив неоціненний внесок у розробку теоретичних засад пізнання природи й суспільства, розробку нових знань про їх взаємодію з метою обґрунтування шляхів раціональної територіальної організації суспільства в цілому та його окремих елементів – розселення населення, виробництва умов життя людей. В основу теорії формування ТВК ним була покладена закономірність комплексності у взаємодії суспільства та природи, виходячи з якої акад. М. Паламарчук обґрунтував основні принципи територіальної організації виробництва і функціонування його територіальної структури.

Теорія господарського комплексоутворення стала основою для формування наукової школи акад. М. Паламарчука – школи географічних основ удосконалення територіальної організації суспільства та комплексоутворення в матеріальному виробництві, відому далеко за межами України. Свідченням цього є тематика дисертаційних досліджень представників його наукової школи, які поглиблювали цю теорію, розробляючи нові підходи до пізнання процесів комплексоутворення в різних галузях і сферах господарського життя.

Дослідженню теоретико-методологічних засад суспільно-географічних досліджень у працях акад. М. Паламарчука присвячена стаття Л. Руденка та В. Нагірної [2]. Аналізуючи спектр наукових досліджень акад. М. Паламарчука вони відзначають його різноманітність: методологічні основи науки (об'єктно-предметна сфера); закономірності взаємодії суспільства і природи; природно-

ресурсний потенціал; виробничо-територіальні комплекси і системи; галузева, функціональна та територіальна структура господарства України; соціально-економічне районування; регіональні проблеми соціально-економічного розвитку.

Список використаних джерел: *1. Паламарчук Максим Мартинович. Серія Видатні географи України / Упоряд. Л.Г. Руденко, В.П. Нагірна. – К.: Академперіодика, 2006. – 146 с. 2. Нагірна В.П. Теоретико-методологічні засади суспільно-географічних досліджень у працях академіка М.М. Паламарчука / В.П. Нагірна, Л.Г. Руденко // Український географічний журнал. – 2008. – № 3. – С. 3-8.*

УДК 911.2

КЛАСТЕРНА МОДЕЛЬ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗБЕРЕЖЕННЯ ЯКОСТІ ЛАНДШАФТУ

А.С. Шолохова, В.М. Михайленко
nastya.sholokhova2@gmail.com
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна

Зростаючий потік твердих побутових відходів (ТПВ) перетворився у вагомий небезпечний чинник, що впливає на якість ландшафтів та стає однією з реальних загроз національній безпеці. Відповідно до «Порядку денного на 21 століття» [4] Україна має зосередитись на виробленні наукових принципів і проведення досліджень з різноманітних аспектів боротьби із забрудненням, пов’язаним з відходами. Збереження якості ландшафтів передбачає розвиток чотирьох програмних напрямів у сфері поводження з відходами: мінімізація їх утворення, повторне використання, екологічно безпечне вилучення та переробка, розширення охоплення операцій, пов’язаних з відходами.

Україна знаходиться на початковому етапі впровадження цих програмних областей. Згідно з даними Мінрегіону за 2015 рік 94,3% ТПВ були захоронені на більше ніж 6000 полігонах без попередньої обробки, з яких 24% не відповідають нормам екологічної безпеки [5]. Така практика не тільки завдає шкоди довкіллю, а й призводить до постійного збільшення площ геоекосистем полігонів. Відсутність національної стратегії поводження з ТПВ значно ускладнюють ситуацію. Україні необхідно реформувати застарілу систему поводження з ТПВ з урахуванням світового досвіду. Кращі Європейські практики впроваджуються в рамках міжнародної технічної допомоги. Одним із прикладів є проект DESPRO, який впроваджується в Тульчинському районі Вінницької області. Серед сучасних підходів в сфері сталого розвитку територій набула широкого поширення модель потрійної спіралі розвитку (ТНА) [6], одним із варіантів якої є кластерна модель [2].

Метою роботи є дослідження впливу кластерного підходу для раціоналізації сфери ТПВ та сталого розвитку територій шляхом зменшення навантаження на ландшафти місць довготривалого утримання ТПВ на прикладі Тульчинського регіону.

© Шолохова А.С., Михайленко В.М., 2016

Інструментами дослідження є аналіз позитивних змін у геокеосистемі Тульчинського району внаслідок впровадження кластерної моделі поводження з ТПВ в контексті концепції сталого розвитку територій.

Тульчинський район, як і більшість сільських районів в Україні страждає від постійного збільшення антропогенного навантаження на ландшафт та недосконалих практик поводження з ТПВ. Найбільший в районі, Тульчинський полігон переповнений і несе загрозу для населення навколишніх населених пунктів. Площа полігона 2 га, але площа території впливу полігону, геоекосистема полігона значно більша. Фільтрат, що утворюється в тілі полігону просочується у ґрунтові води та забруднює води м.Тульчин та с.Кинашів. До того ж внаслідок анаеробного розкладу відходів органічного походження в тілі полігона утворюється біогаз. За методикою ДБН було розраховано очікувані викиди біогазу з 1 тонни ТПВ за годину, вони склали 40 $м^3$/год [1]. До складу біогазу входить багато токсичних сполук, тому його емісія викликає забруднення геоекосистеми полігону небезпечними речовинами. З Тульчинського полігону ці викиди складають: толуолу – 9,8 т/рік, аміак – 7,2 т/рік, ксилол – 5,9 т/рік, формальдегід – 1,3 т/рік, етилбензол – 1,3 т/рік [3].

Головною перешкодою раціоналізації сфери поводження з ТПВ є значна вартість первинних інвестицій та операційних витрат. Громади окремих міст чи сіл не мають достатні фінансові та трудові ресурси. Тульчинський регіон не виняток. Виникає необхідність об’єднання зусиль та ресурсів сусідніх громад, в даному випадку м. Тульчин, с. Кинашів та с. Суворівське, бізнесу та місцевої влади в кластер задля сталого управління територією. Кластер – це автономна системи комплексного управління ТПВ, яка заснована на взаємодії муніципального та приватного сектора, держави і соціуму з використанням інноваційних технологій в межах певної територіальної одиниці [2]. Такі заходи роблять можливим створення комплексної моделі управління з відходами і як наслідок зменшення впливу ТПВ на довкілля.

Об’єднання громадян в даному регіоні відбулось під керівництвом швейцарсько-українського проекту «DESPRO». За рахунок активної співпраці місцевої влади, екологічній освіті громади та об’єднання громад вдалось ввести роздільний збір сміття створити єдину всеохоплюючу систему збору та перевезення відходів. Додатково планується запровадити рециклінг відходів, так як переробка вторинної сировини дозволяє зменшувати негативний вплив на ландшафт. За прогнозами за рахунок рециклінгу та компостування зелених відходів кількість відходів зменшиться з 8788 т у 2015 році до 4865 т у 2020 році. Вилучення органічних відходів також зменшать обсяги викиду звалищних газів в атмосферу, емісія яких на глобальномі рівні впливає на кліматичні зміни, а на локальному призводить до самозаймання полігону, забруднення прилеглої території токсичними речовинами та до придушення рослинного покриву,.

В багатьох населених пунктах проблемним питанням є закриття стихійних сміттєзвалищ і перевантажених полігонів, їх рекультивація. На ці заходи потрібні значні капіталовкладення та трудові ресурси. Об’єднання громад та співпраця з бізнесом вирішує ці питання. Спільними зусиллями та фінансами проекту DESPRO, місцевої та регіональної влади вдалось закрити усі

сміттєзвалища у регіоні та побудувати новий регіональний полігон, який буде оснащений дренажною системою виводу фільтрату та протифільтраційною мембраною. Діючий, переповнений полігон поступово рекультивується. За рахунок цих заходів, вплив на ландшафти довготривалих місць утримання ТПВ значно зменшиться. Фільтрат за рахунок технічного оснащення не буде проникати в ґрунтові води, і як наслідок забруднювати води м.Тульчин та с.Кинашів. Обсяги викидів біогазу з території полігону значно скоротяться через зменшення обсягів відходів і вже з нового полігону будуть складати 35 $м^3$/год. А викиди токсичних сполук складатимуть: толуолу – 8.6 т/рік, аміак – 6,3 т/рік, ксилол – 5,2 т/рік, формальдегід – 1 т/рік, етилбензол – 1 т/рік [3]. Задля повного вилучення біогазу необхідна побудова біогазової установки. Бізнес поки не виявляє зацікавленості в інвестуванні установки, тому важливим наразі є залучення приватного бізнесу в цю сферу.

Отже, перспективність кластерної моделі як інструменту досягнення сталого розвитку антропогенно-змінених ландшафтів в Україні доведена прикладом сучасної системи поводження з ТПВ на основі кластерного підходу. Показано, що об’єднання сусідніх громад та налагодження співробітництва між владою, бізнесом та громадою дозволяє вирішити проблему не достатку фінансів, трудових ресурсів та створити ефективну комплексну екологічно безпечну систему поводження ТПВ. Завдяки такій системі можливо уповільнити антропогенний тиск на ландшафт: зменшити обсяги відходів, мінімізувати вплив полігону на водне середовище, ґрунти, атмосферне повітря та зменшити площі земель, уражених ТПВ. Кластерна модель може стати частиною національної стратегії поводження з ТПВ і ключовим елементом її реалізації.

Список використаних джерел: *1. ДБН В.2.4-2-2005 «Полігони твердих побутових відходів. Основи проектування» [Електронний ресурс]. – Режим доступу:dbn.at.ua/load/normativy/dbn/1-1-0-289 2. Дорош О.С. Ландшафтно-кластерний підхід до територіального планування розвитку землекористування [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1909 3. Методика расчёта количественных характеристик выбросов загрязняющих веществ в атмосферу от полигонов твердых бытовых и промышленных отходов. М.: 2004 [Електронний ресурс]. – Режим доступу:aquagroup.ru/normdocs/140 4. Програма дій "Порядок денний на XXI століття" ("Agenda 21") / Переклад з англійської: ВГО "Україна. Порядок денний на XXI століття", - К.: Інтелсфера, 2000. - 360 с, п. 21-35. 5. Стан сфери поводження з побутовими відходами в Україні за 2015 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.minregion.gov.ua/ 6. Saad, M. and Zawdie, G. (eds.) (2010). Theory and Practice of Triple Helix Model in Developing Countries: Issues and Challenges. London: Routledge.*

УДК 911.3

ПОТЕНЦІАЛ ГЕОГРАФІЧНОГО ПОЛОЖЕННЯ РЕГІОНІВ

В.В. Яворська, С.О. Шулевський
shulevskyy@gmail.com
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова, м. Одеса, Україна

Географічне положення регіонів – обов'язкова їх характеристика, яка звичайно має свої якісні оцінки за спрощеною шкалою «вигідне-невигідне». При цьому для кожного регіону знаходять певну «вигідність положення», а кількісних оцінок географічного положення територій і міст практично немає. Методологічні принципи аналізу місць (місцеположень) поширюються на географічні об'єкти різних видів і на різні рівні територіальної організації життєдіяльності суспільства. Географи традиційно вивчають положення географічних об'єктів різних видів – природно-географічне, природно-ресурсне, розселенське, транспортно-комунікаційне, геоекономічне, геополітичне, етнокультурне і т. д. Разом з тим географічне положення об'єктів аналізують на різних рівнях територіальної організації суспільства – мікро-, мезо-, макрогеографічне положення.

На рівні регіонів головні напрями аналізу географічного положення ми визначаємо так.

1. Географічне положення регіонів у національній транспортно-комунікаційній мережі, у системі регіонів України. Цей напрям має на меті аналіз і оцінку **транспортно-географічного положення регіонів**.
2. Географічне положення регіонів за їх участю у міжрегіональних та глобальних транспортно-логістичних структурах, пан'європейських транспортних зонах, міжнародних транспортних коридорах (МТК) – **міжнародне транспортно-логістичне положення регіонів.**
3. Географічне положення регіонів за їх участю у міжнародному транзиті, зокрема у транзиті енергоносіїв – **геоекономічне транзитно-географічне положення регіонів.**

Географічне положення регіонів за їх участю у зовнішньоекономічній діяльності (регіональні інтеграції, єврорегіони та ін.) – **геоекономічне та геополітичне положення регіонів**.

Наводимо перелік ***єврорегіонів***, утворених у трансграничних зонах України (табл. 1). Ми не ставимо завдання характеризувати ці міжнародні договірні формування. Наша мета – показати переваги географічного положення приграничних регіонів та їх можливості у нарощуванні зовнішньоекономічної діяльності. Як вже підкреслювалось, географічне положення – багатоаспектне та багаторівневе поняття. Надалі ми розглядаємо ті його характеристики, які представляють більшу-меншу участь у міжрегіональному та міжнародному поділі праці.

© Яворська В.В., Шулевський С.О., 2016

Таблиця 1

Єврорегіони, сформовані у трансграничній смузі України

Назва єврорегіону	**Дата створення**	**Склад єврорегіону**
1. Карпатський єврорегіон	14 лютого 1993 р.	Львівська, Івано-Франківська, Закарпатська, Чернівецька області (Україна), Підкарпатське воєводство (Польща), Кошицький та Пряшівський краї (Словаччина), медьє Боршод-Абауй-Земплен, Хайду-Біхар, Хевеш, Яс-Надькун-Сольнок та Сабольч-Сатмар- Берег (Угорщина); повіти Біхор, Селаж, Сату- Маре, МарамурешДаргіта, Сучава та Ботошань (Румунія)
2. Єврорегіон «Буг»	29 вересня 1995 р.	Волинська область, Жовківський та Сокальський райони Львівської області (Україна), Люблінське, воєводство (Польща), Брестська область (Білорусь)
3. Єврорегіон «Нижній Дунай»	14 серпня 1998р.	Одеська область (Україна), райони Вулканешти, Кагул , Кантемір (Молдова), повіт Бреіла, Галац, Тульча (Румунія)
4. Єврорегіон «Верхній Прут»	22 вересня 2000р.	Чернівецька та Івано-Франківська області (Україна), Ботошанський та Сучавський повіти (Румунія), Фалештський, Єдинецький, Глоденський, Окницький, Ришканський та Бриченський (Молдова).
5. Єврорегіон «Дніпро»	29 квітня 2003р.	Чернігівська область (Україна), Брянська область (Росія), Гомельська область (Білорусь)
6. Єврорегіон «Слобожанщина»	7 листопада 2003р	Харківська область (Україна), Бєлгородська область (Росія)
7. Єврорегіон «Ярославна»	24 квітня 2007р	Сумська область (Україна), Курська область (Росія)
8. Асоціація «Чорноморський єврорегіон»	26 вересня 2008р.	Азербайджан, Албанія, Болгарія, Греція, Грузія, Молдова, Російська Федерація, Румунія, Сербія, Туреччина, представлені на рівні міст, областей, провінцій, країв, автономних республік, У країна (Одеська, Миколаївська, Херсонська, Запорізька, Донецька області, Автономна Республіка Крим, а також місто Севастополь).
9.Єврорегіон «Донбас»	29 жовтня 2010 р.	Луганська область, Донецька область (Україна), Ростовська область (Росія)
10. Єврорегіон «Дністер»	2 лютого 2012 року	Вінницька область України, Сорокський, Флорештський і Шолданештський повіти Молдови

Єврорегіон – це договірна форма транскордонного співробітництва між територіальними громадами або місцевими органами влади прикордонних регіонів двох або більше держав, що мають спільний кордон, спрямованого на

координацію спільних зусиль і здійснення ними узгоджених заходів у різних сферах життєдіяльності відповідно до національних законодавств і норм міжнародного права, для розв'язання спільних проблем і в інтересах людей, що заселяють його територію по різні сторони державного кордону. Єврорегіони сприяють інтеграції країни до європейських структур, дають змогу вирішувати проблеми, пов'язані зі становленням національної економіки.

Входження до єврорегіону є добровільним. На прийняття рішень найбільший вплив має очікування передусім економічної вигоди. Важливе значення має також співробітництво в галузі науки і культури. Значна роль відводиться сподіванням на інвестиції, введення пільгових податків тощо. Найістотнішим з позиції європейської інтеграції є взаємне пізнання і порозуміння між представниками приграничних територій та створення більш сприятливих умов життєдіяльності. У Західній і Центральній Європі налічується понад 90 єврорегіонів. На даний час в Україні створено 10 єврорегіонів.

Список використаних джерел: *1. Куйбіда В.С. Територіальне планування в Україні: європейські засади та національний досвід / В.С. Куйбіда, Ю.М. Білоконь. – К.: Логос, 2009. – 107 с. 2. Долотіна К.В. Єврорегіони на території України: стан та проблеми розвитку. / К.В. Долотіна // Вісник Східноукраїнського Національного Університету ім. Володимира Даля. – 2013. – Випуск № 4 (193). – Ч. 2. – С. 194-198. 3. Топчієв О.Г. Регіональний розвиток України і становлення державної регіональної політики. / О.Г. Топчієв, Т.М. Безверхнюк, З.В. Тітенко; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. Одес. регіон. ін-т держ. упр.- О.: ОРІДУ НАДУ, 2005. – 224 с. 4. Топчієв О.Г. Суспільно-географічні дослідження: методологія, методи / О.Г. Топчієв. – О.: Астропринт, 2005. – 632 с.*

УДК 911.3

ДО ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «ТУРИСТСЬКО-РЕКРЕАЦІЙНІ РЕСУРСИ»

Є.Ю. Телебєнєва, Ю.О. Щукіна
telebenevae@mail.ru, shchukinajulia@mail.ru
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, м. Харків, Україна

Туристсько-рекреаційні ресурси є дуже важливими для будь-якої країни, оскільки крім досить значного економічного значення, вони несуть естетичну насолоду для людей, пізнання, відпочинок і можливість побачити щось нове та цікаве. Понятійно-термінологічний апарат, який використовується в туристсько-рекреаційних дослідженнях, характеризується відсутністю чітко визначеної системи дефініцій, а також їх багатозначністю та різноманіттям. Це пояснюється тим, що, по-перше, наукові пошуки, які ведуться у цій галузі є динамічними, а по-друге, дослідження здійснюються в рамках декількох спеціальностей: рекреаційна географія, економіка рекреації та туризму, соціологія туризму, освіта (в рамках професійної підготовки кадрів для

© Телебєнєва Є.Ю., Щукіна Ю.О., 2016

галузі туризму), туристичний менеджмент та маркетинг тощо. Сьогодні існує декілька визначень понять «рекреаційні ресурси», «туристичні ресурси» та «туристсько-рекреаційні ресурси» (табл. 1).

Таблиця 1

Визначення понять «рекреаційні ресурси» та «туристичні ресурси» за різними авторами

№ п/п	Визначення, поняття	Автор
Рекреаційні ресурси		
1.	Рекреаційні ресурси – це природні, природно-технічні та соціально-економічні геосистеми та їх елементи, які можуть бути використані при існуючих технічних та матеріальних можливостях для організації рекреаційного господарства [1].	Багрова Л. А.
2.	Рекреаційні ресурси – об’єкти і явища природи, результати людської (антропогенної) діяльності, які можна використовувати для відпочинку, туризму та лікування [6].	Мироненко М. С.
3.	Рекреаційні ресурси – це компоненти природного середовища і феномени соціокультурного характеру, які завдяки певним властивостям можуть бути використані для організації рекреаційної діяльності [7].	Ніколаєнко Т. В.
4.	Рекреаційні ресурси – це об’єкти і явища природного і антропогенного походження, які використовуються для оздоровлення, відпочинку і туризму [10].	Фоменко Н. В.
5.	Рекреаційні ресурси – це об’єкти, процеси та явища природного й антропогенного походження, що виступають матеріальною базою для відпочинку й оздоровлення людей через їх відповідні параметри [5].	Масляк П. О.
Туристичні ресурси		
1.	Туристичні ресурси – специфічні властивості природного середовища, а також їх поєднання, прояви людської діяльності, природні, історичні, соціально-культурні об’єкти, які є предметами зацікавлення туристів, стимулюють їх до подорожі, здатні задовольнити їхні потреби у відновленні та розвитку фізичних, емоційних та інтелектуальних сил. Ресурсом є не лише пейзаж чи історична пам’ятка, а й тиша, чисте повітря, гостинність жителів тощо [4].	Мальська М. П.
2.	Туристичні ресурси – це сукупність природних та соціально-культурних комплексів та їх елементів, що сприяють задоволенню фізіологічних та соціальних потреб людини, відновленню її працездатності і які при сучасній та перспективній структурі рекреаційних потреб і техніко-економічних можливостях, використовуються для прямого і опосередкованого споживання та виробництва туристичного продукту [8].	Смаль І. В.
3.	Туристичні ресурси – це об’єкти природи, історії, культури, поточні події, явища, які можуть бути використані у процесі створення та реалізації туристичного продукту, будучи мотиваційною підставою для його вибору, наприклад, за видом, сезоном чи іншими ознаками [3].	Любіцева О. О.

Враховуючи природну, соціальну та історико-культурну складові у визначеннях рекреаційних та туристських ресурсів, орієнтацію на споживання і задоволення потреб людей (туристів) найчастіше ці поняття вважають близькими за значеннями і об'єднують єдиним поняттям – туристсько-рекреаційні ресурси.

Стафійчук В. І. під *туристсько-рекреаційними ресурсами* розуміє компоненти географічного довкілля, об'єкти антропогенної діяльності, які завдяки таким властивостям, як унікальність, історична або художня цінність, оригінальність, естетична привабливість і лікувально-оздоровча значущість, можуть бути використані для організації різноманітних видів рекреаційних занять [9].

Бейдик О. О. визначає *туристсько-рекреаційні ресурси* як закономірні поєднання компонентів природи, соціально-економічних умов та культурних цінностей, які на даному рівні розвитку продуктивних сил виступають як передумови задоволення туристично-рекреаційних потреб людини та організації господарського комплексу, що спеціалізуються на туристично-рекреаційному обслуговуванні населення [2].

Найбільш важливими кількісними та якісними характеристиками туристичних ресурсів є:

- обсяг запасів (дебіт джерел мінеральних вод, екскурсійний потенціал туристичних центрів і маршрутів), необхідний для визначення потенційної ємності туристичних комплексів, рівня освоєння, оптимізації техногенного й антропогенного навантаження;
- площа поширення (розміри водоносних горизонтів, пляжів, лісів, площа територій зі стійким сніговим покривом), яка дозволяє визначити потенційні рекреаційні території, встановити межі санітарної охорони;
- період можливої експлуатації (тривалість сприятливого погодно-кліматичного періоду, купального чи лижного сезону), який визначає сезонність рекреаційних процесів і ритмічність туристичних потоків;
- територіальна зосередженість у місцях виникнення чи поширення, яка обумовлює тяжіння туристичної інфраструктури і туристичних потоків до місць їх концентрації;
- порівняно низька капіталомісткість і невисока вартість експлуатаційних затрат, що дозволяє досить швидко створювати інфраструктуру й отримувати соціальний та економічний ефект, а також самостійно використовувати окремі види ресурсів;
- багаторазовість використання при дотриманні норм раціонального природокористування і проведення заходів із рекультивації та благоустрою;
- універсальність, яка дозволяє використовувати один і той же ресурс для організації різних видів рекреаційно-туристичної діяльності;
- масовість, унікальність, інформативність і доступність, від яких залежить потужність туристичних потоків і можливість створення інфраструктури;

- соціальність – незалежно від походження і використання, туристичні ресурси характеризуються «цільовим призначенням» – покращання соціальних параметрів у суспільстві.

У географії рекреації і туризму існують декілька підходів до оцінки туристсько-рекреаційних ресурсів території:

- психолого-естетична оцінка – аналізується характер емоційної дії природного чи культурного середовища на туристів, оцінюється атрактивність (привабливість) природних і культурно-історичних об'єктів;

- технологічна оцінка – дозволяє визначати придатність ресурсів для організації певних видів туризму, оцінити можливість формування туристичних комплексів і визначити обсяг потенційних затрат;

- рентна або грошова оцінка – дозволяє визначати економічну ефективність використання природних ресурсів у туризмі у межах певних територій, регіонів, країн і порівнювати її з іншими формами господарського використання;

- медико-біологічна або фізіологічна оцінка – застосовується для визначення ступеню комфортності природного середовища для організації певних видів рекреаційно-туристичної діяльності;

- кадастрова оцінка – проводиться офіційними установами і містить систематизовані зведені відомості про території, призначені для організації туристичної діяльності, відпочинку і відновлення здоров'я людини;

- бальна оцінка – застосовується у тих випадках, коли будь-яке явище чи ресурс не піддається точному виміру, але є потреба хоча б у приблизному його оцінюванні, а також тоді, коли немає потреби в точному вимірі явища.

В цілому, туристсько-рекреаційні ресурси – це категорія історична, змінна в часі, оскільки переінакшення структури й обсягу рекреаційних потреб суспільства призводить до залучення в рекреаційну і туристичну діяльність нових елементів природного і соціально-антропогенного характеру.

Список використаних джерел. *1. Багрова Л.А. Рекреационные ресурсы (подходы к анализу понятия) / Л.А. Багрова, В.С. Преображенский. – Известия АН СССР. Сер. География. – 1977. 2. Бейдик О.О. Рекреаційно-туристські ресурси України: Методологія та методика аналізу, термінологія, районування / О.О. Бейдик – К.: ВПЦ «Київський університет», 2001. – 395 с. 3. Любіцева О.О. Туристичні ресурси України: навчальний посібник / О.О. Любіцева. – К.: Альтерпрес, 2007. – 369 с. 4. Мальська М.П. Міжнародний туризм і сфера послуг: навчальний підручник / М.П. Мальська, Н.В. Антонюк. К.: Знання, 2008. – 661 с. 5. Масляк П.О. Рекреаційна географія: навчальний посібник / П.О. Масляк. – К.: Знання, 2008. – 343 с. 6. Мироненко М.С. Рекреаційна географія / М.С. Мироненко, І.Т. Твердохлебов. – М.: МГУ, 1981. – 207 с. 7. Ніколаєнко Т.В. Рекреаційна географія: навч. сел. для студентів вищих навч.закладів/Т.В. Ніколаєнко. – М.: ВЛАДОС, 2001. – 44 с. 8. Смаль І.В. Основи географії, рекреації і туризму: навчальний посібник. – Ніжин: Вид-во НДПУ імені Миколи Гоголя, 2004. – 264 с. 9. Стафійчук В.І. Туристичні ресурси України: навчальний посібник / В.І. Стафійчук. – К.: Альтерпрес, 2007. – 369 с. 10. Фоменко Н.В. Рекреаційні ресурси та курортологія. – К.: Центр навчальної літератури, 2007. – 312 с.*

УДК 004.9+004.451+911.3+502.22

МОЖЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ КОНЦЕПЦІЇ КОНЦЕНТРИЧНИХ ЗОН МІСТА ЕРНСТА БЕРДЖЕССА ДЛЯ ДОСЛІДЖЕННЯ УРБОГЕОСИСТЕМ

О.С. Чуєв, В.А. Безрук, С.В. Костріков
chuevalexey93@gmail.com, bezruk.v@yandex.ua, sergiy.kostrikov@gmail.com
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, м. Харків, Україна

Урбогеосистема є несталою природно-антропогенною системою, що знаходиться у визначеному екстенті географічного простору та є взаємозв'язаною сукупністю архітектурно-будівельних об'єктів і різко порушених природних екосистем [3, 4]. Для цього класу системних утворень характерною є щільна інфраструктурна забудова. Протягом останніх років підходи, методології і методики аналізу урбаністичних систем отримали суттєвий розвиток. Один із підходів до візуалізації та моделювання таких систем – використання наступних сутностей: точкових об'єктів та їх сукупностей (характеристика економічних та суспільно-географічних властивостей населених пунктів); лінійних об'єктів (наприклад, відображення напрямків та шляхів взаємодії міст); сфер чи зон, полігон (різноранговий вплив окремого міста на прилеглі сільськогосподарські та інші райони) [2]. Дані сутності повністю співвідносяться з так званими графічними примітивами геоінформаційного програмного забезпечення, і саме тому ГІС виявляється дуже ефективним інструментом для аналізу просторових закономірностей, що відбиваються у суспільно-географічних характеристиках великого мегаполісу [5].

На думку відомого американського соціолога Ернста Берджесса, ріст урбанізованих територій перш за все стимулює міграція, або мобільність, причому просторова мобільність іноді є показником і прискорювачем соціальної мобільності [1]. Міграція всередині міста, мобільність і рухливість просторових і соціальних кордонів міської структури, іншими словами, динаміка міських процесів лежить в основі ідеї концентричних зон. Ернст Берджесс стверджував, що міста в індустріалізованих суспільствах приймають форму шести концентричних зон. Внутрішня зона – це центральний діловий район, в якому розташована більшість респектабельних магазинів, офісів, банків, дорогих ресторанів, розважальних закладів і служб сервісу. Наступна зона – фабрична, де розміщуються великі підприємства. Третя зона - зона переходу, є по суті територією розвитку в зв'язку з розширенням центрального ділового району та фабричної зони: в результаті ця зона виявляється зубожілою частиною міста з відносно дешевим житлом. Четверту зону складають будинки, в яких проживають робітники, зайняті фізичною працею, а п'яту – передмістя, заселені середнім класом. Околиці міста – зона проживання людей, які здійснюють регулярні поїздки на роботу в місто [1].

© Чуєв О.С, Безрук В.А., Костріков С.В., 2016

Ця модель зарекомендувала свою корисність для багатьох дослідницьких цілей. Модель концентричних зон може використовуватися і при дослідженні розвитку урбогеосистем (рис. 1).

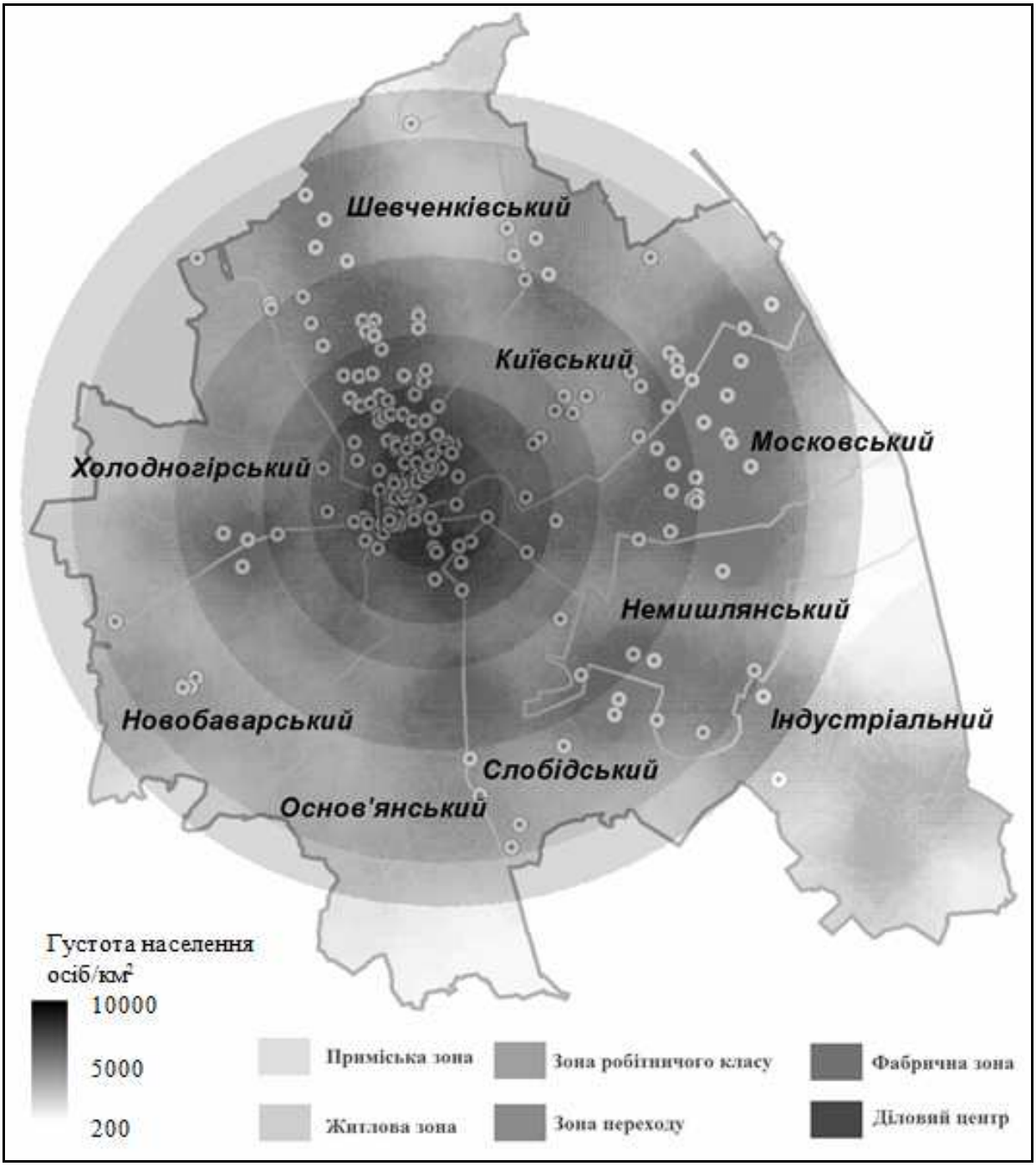

Рис.1. Картографічна модель концентричних зон Ернста Берджесса урбогеосистеми міста Харкова у порівнянні з показником щільності населення та розміщенням ресторанів

В попередніх публікаціях одне з таких досліджень авторами вже проводилося. Ідея дослідження полягала в тому, що більшість закладів громадського харчування, особливо вищого рангу, нагромаджуються саме в центрі міста, і це цілком поєднується з концепцією концентричних зон міста Ернста Берджесса, а саме з тим твердженням, що центральна зона – це простір, на якому переважають адміністративні та торгівельні установи, банки, театри,

заклади громадського харчування та коштовні ресторани [1]. Власне, ця ідея базується виключно на припущенні, що місто є системним утворенням.

Концепція Ернста Берджесса демонструє типову залежність в районуванні міста щодо віддаленості від центру цього міста. Ситуація характерна для більшості урбанізованих територій, але вона не може бути застосована безпосередньо до всіх міст. Концентрична модель типова для міст з радіально-кільцевою структурою.

Подібна концепція може бути використана як альтернатива інтерполяційній моделі щільності розподілу точкових об'єктів (наприклад, закладів громадського харчування) та при просторовому аналізі маятникових щоденних міграцій в межах міст.

Якщо за допомогою інтерполяції та кригінгу створюються моделі з довільною формою зон та районів, то у випадку концентричних кіл візуально інформація може сприйматися більш наглядно. При накладанні кіл на картосхему щільності населення чи розподілу інших показників може виконуватись комплексне дослідження урбогеосистеми та її окремих характеристик. Співставлення розміщення більшості інфраструктурних об'єктів (особливо тих, що належать до соціальної сфери) із концентричними колами Ернста Берджесса демонструє чітку залежність щільності їх нагромадження від розташування в межах міста. Аналогічне співставлення може бути виконано також у розрізі благоустрою території населеного пункту міського типу.

1. ***Список використаних джерел:*** *1. Бёрджесс Э. Рост города: Введение в исследовательский проект / Э. Берджесс // Социальные и гуманитарные науки за рубежом. Сер. 11. Социология, 2000, № 4. – С. 140-178. 2. Костріков С.В., Чуєв О.С. Аналіз дворівневих урбогеосистем через засоби ГІС / С.В. Костріков, О.С. Чуєв // Вісник ХНУ.– Вип. 44 – Геологія – Географія – Екологія. – Харків: Видавництво ХНУ, 2016. – С. 98-109. 3. Костріков С.В. Геоінформаційне моделювання природно-антропогенного довкілля. Наукова монографія / С.В. Костріков // Харків: Вид-во ХНУ ім. В.Н. Каразіна. – 2014. – 484 с. 4. Костріков С.В. Програмне забезпечення ГІС для LiDAR-технології дистанційного зондування в цілях аналізу урбогеосистем / С.В. Костріков, Д.Л. Кулаков, К.Ю. Сегіда // Проблеми безперервної географічної освіти і картографії. – 2014. – Вип. 19. – С. 45-52. 5. Чуєв О.С., Костріков С.В. Оцінка через ГІС-заоби просторової диференціації благоустрою міста як функції урбогеосистеми (на прикладі м. Харків) / О.С. Чуєв, С.В. Костріков // Часопис соціально-економічної географії. – Вип. 18 (1). – Харків: Видавництво ХНУ, 2015. – С. 52-62.*

УДК 911.3

ГЕОГРАФІЧНА СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ЯК МЕТОД ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗСЕЛЕННЯ НАСЕЛЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО РАЙОНУ (НА ПРИКЛАДІ БІЛОВОДСЬКОГО РАЙОНУ ЛУГАНСЬКОЇ ОБЛАСТІ)

І.Г. Мельник, В.І. Фоменко
irgenmaks@gmail.com, ikafomenko2009@mail.ru
ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»,
м. Старобільськ, Україна

Систематизація тих чи інших об’єктів, як відомо, полягає в розподілі їх на певні групи або класи та типи, виділені за певною кількісною (класифікація) або якісною (1 або декількома) ознаками. Географічною систематизація стає тоді, коли в її основі зберігається принцип географічного сусідства об’єктів. Географічна систематизація є дієвим методом дослідження регіону не лише за наявності в його межах великої кількості різноманітних об’єктів, які потребують упорядкування, але й тоді, коли ці об’єкти є, на перший погляд, подібними (однорідними). При цьому важливо не обмежитись лише описовим етапом, а спробувати пояснити закономірності формування цих класів або типів. Будь-яке географічне дослідження розпочинається та закінчується географічною систематизацією, однак вибір критеріїв та підходи до упорядкування об’єктів (процесів, явищ) є відмінними, залежно від мети, завдань, об’єкту та території, що вивчається.

У нашому дослідженні метод географічної систематизації застосовано для вивчення локальної системи розселення Біловодського адміністративного району Луганської області, який має всі ознаки периферійності (низька густота населення, відсутність міст як опорних центрів розвитку території, аграрна спеціалізація, безробіття, міграційний відплив населення тощо). Застосування методу географічної систематизації дозволило диференціювати поселення, виділивши їх у класи або типи за різними критеріями, що важливо для вирішення багатьох проблеми регіонального розвитку (розміщення лікарень, шкіл, інших об’єктів соціальної інфраструктури, оптимізація транспортної мережі тощо).

Поселенську мережу Біловодського району складають 33 населені пункти: 1 селище міського типу, районний центр – Біловодськ (на нього припадає 34% населення району) та 32 сіл. Частка сільського населення становить 66%.

Класифікація сільських поселень за людністю має на меті виявити найбільші за демографічним потенціалом сільські поселення (перспективні для розвитку соціальної інфраструктури), а також найменші (часто - глибоко проблемні села). Аналізуючи розмір та розміщення поселень по території адміністративного району можна з’ясувати ступінь дисперсності поселенської мережі.

© Мельник І.Г., Фоменко В.І., 2016

За людністю сільські поселення Біловодського району групуються наступним чином: 6 – дрібні (до 50 осіб); 1 – малі (від 50 до 100 осіб), 12 – середні (від 100 до 500 осіб); 9 – великі (від 500 до 1000), 4 – крупні (від 1000 до 5000 осіб). До крупних сільських поселень належать села Семикозівка (перше за рейтингом), Городище, Євсуг, Бараниківка. Найменшими поселеннями в районі є села Гончарове (на 01.01.2016 р. – 4 жителя), Вітрогон (12 жителів) та Ноздрівка (20 жителів). Незважаючи на тенденцію до збільшення кількості малих за людністю сіл та зменшення кількості великих, у цілому локальна система розселення характеризується наявністю стійкого «мікрокаркасу» у вигляді великих та крупних сіл, які складають 41% від загальної кількості сільських поселень.

Усі сільські поселення за їх функціями поділяють на три типи: сільськогосподарські (де більшість населення зайнята в сільському господарстві), несільськогосподарські (зайнятість у несільськогосподарських видах діяльності) та змішані (де сільськогосподарська зайнятість поєднується із зайнятістю в промисловості або послугах). Серед сільських поселень Біловодського району представлені два типи, що мають: 1) сільськогосподарські функції – 19 поселень; 2) змішані – 13 (усі – центри сільрад).

Для оцінки історико-культурного потенціалу сільських поселень району важливого значення набуває їх історико-географічна класифікація (за часом виникнення). До найдавніших поселень (не лише в районі, а й в межах Луганської області) належать ті з них, що виникли в XVII ст. – крім смт Біловодськ, це ще 3 сільських поселення (Зелеківка, Бараниківка, Нижньобараниківка); 11 – датуються XVIII століттям; 4 – XIX століттям; інші – «молоді», що виникли в XX столітті. Найдавніші поселення мають потенціал для розвитку екскурсійно-туристичної діяльності в районі.

Природним фактором сільського розселення в степовій зоні є гідрографічна мережа. За цією було поділено сільські поселення на такі типи: 1) розташовані на берегах основних річок (р. Деркул); 2) наближено до русел річок та в заплавах основних річок; 3) на берегах малих річок; 4) на середніх та підвищених терасах річкових долин та 5) на вододілах. Виявлено, що менше третини сільських поселень (28,12%) – це ті, що розміщені на вододілах, 15,63% – на берегах основних річок (р. Деркул), 21,88 % – розташовані наближено до русел річок та в заплавах основних річок, 18,75 % – на берегах малих річок та 15,62% – на середніх та підвищених терасах річкових долин. У підсумку 71% поселень Біловодського району локалізуються близько до гідрологічних об’єктів. Ймовірно, що цей відсоток раніше був більшим, адже значна кількість малих водотоків з часом обміліла, що загострило проблему водозабезпеченості сільських поселень.

Можливості розвитку сучасного сільського розселення значною мірою визначаються транспортно-географічним положенням сільських поселень, а саме, близькістю до шляхів з твердим асфальтовим покриттям, залізничним станціям тощо. Наближення населених пунктів до транспортних ліній та вузлів визначає можливість функціонування системи міжпоселенського соціально-інфраструктурного обслуговування, що в умовах слабоурбанізованих районів набуває важливого значення.

Територія Біловодського району позбавлена можливості залізничного сполучення з іншими регіонами. За особливостями транспортно-географічного положення всі сільські поселення Біловодського району розташовані: на транспортних лініях (тип А) та поза транспортними лініями (тип Б). Серед поселень типу А за транспортно-географічним положенням виділено такі підтипи населених пунктів: 1) на автошляхах національного значення; 2) на автошляхах регіонального значення; 3) на автошляхах місцевого значення та 4) з глухим розташуванням (коли поселення є кінцевим пунктом транспортного шляху);

Переважна більшість сільських поселень Біловодського району – 29 (90% від усіх поселень) – розташовані на транспортних лініях (тип А), 3 поселення (10%) лежать поза транспортними лініями Серед поселень типу А, лише 1 (3%) поселення знаходиться на автошляху національного значення; 8 (28%) розташовані на автошляхах місцевого значення; 15 (52%) – глухі (кінцеві пункти на шляху сполучення). Закономірно, що найбільші за людністю поселення лежать саме на транзитних напрямах шляхів сполучення і, навпаки, дрібні села мають найгірші транспортні умови й характеризуються крайньою формою периферійності.

Вищенаведені варіанти систематизації сільських поселень не є вичерпними. Вони побудовані за різними критеріями та визначають різні об’єктивні угрупування сіл, що зручно для аналізу факторів розвитку поселень, а з практичної точки зору – для вирішення конкретних господарських завдань.
Перспективним напрямом досліджень представляється типологія сільських поселень Біловодського району відразу за декількома ознаками, що дозволить визначити комплекс проблем, притаманний кожному типу поселень, а також окреслити потенційні шляхи поліпшення соціально-економічної ситуації в них.

СЕКЦІЯ 2.
МІЖДИСЦИПЛІНАРНИЙ ПІДХІД У РОЗРОБЦІ СТРАТЕГІЇ ОПТИМАЛЬНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ

УДК 911.3

ГЕОГРАФІЧНИЙ АНАЛІЗ ТА ПРОГНОЗУВАННЯ МІЖНАРОДНОЇ ОСВІТНЬОЇ МІГРАЦІЇ З УКРАЇНИ

В.В. Бут
Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара, Україна

В сучасному світі з розвитком глобалізаційних процесів значення міжнародної освітньої міграції, як важливої, інтелектуальної за змістом форми міграційних переміщень населення закономірно зростає. Відбувається формування єдиного освітнього простору і світового ринку освітніх послуг, невід'ємною складовою якого є Україна. Термін «міграція» походить від латинського слова *«migratio»*, що означає переселення, тобто просторове пересування. В основному в науковій літературі міграція визначається як винятково територіальні переміщення людей. Так, Н. Ноздріна розуміє її як «будь – яку форму територіальної мобільності населення: щоденні пересування до місця роботи і назад, поїздки в торговельні, видовищні та інші заклади, сезонні міграції, пов'язані зі зміною праці або відпочинком населення» [1].

На сьогоднішній день у науковій сфері відсутнє єдине адекватне визначення освітньої міграції, яке було б прийняте більшістю наукового співтовариства. В. Іонцев визначає освітню міграцію як територіальне пересування з одного населеного пункту (держави) в інший з метою навчання (або стажування) в одному з навчальних закладів населеного пункту (держави) в'їзду. Особливості освітньої міграції в структурі міграційних потоків досліджували О. Біляковська, Ю. Чекушина, О. Овчиннікова та інші [4].

Основне джерело відомостей про освітню міграцію населення - державна статистика, що включає поточний облік міграції та матеріали переписів населення; крім того, організуються вибіркові обстеження, та дані досліджень як міжнародних, так і спеціалізованих недержавних організацій [2].

В Україні на сьогодні гостро стоїть проблема відсутності статистичної інформації щодо кількості та напряму виїзду українських студентів за кордон з метою отримання освіти [1].

У 1998 році спільними зусиллями ЮНЕСКО, Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) і Євростату був запущений проект «Індикатори освітніх систем», що дозволив зібрати дані з навчання міжнародних (іноземних) студентів в університетах країн-членів ОЕСР, які

© Бут В.В., 2016

представляють собою аналітичну базу для створення первинної картини студентської мобільності [4].

Аналізуючи інформацію за 2014 рік, надану Інститутом статистики ЮНЕСКО, автором було виявлено, що приблизно 47000 студентів з України здобувають освіту в 116 країнах світу, причому більша їх частка припадає на країни Європи. та Північної Америки. Найбільша кількість українських студентів (понад 5000 осіб) навчаються в Німеччині, Польщі та Російській Федерації. Також значна частина українців виїжджає на навчання в США, Францію, Іспанію, Італію, Чехію тощо. І, навпаки, дуже мала кількість українських студентів в країнах Африки, Азії та Південної Америки.

Одним із основних показників освітньої міграції та студентської мобільності українців є динаміка їх кількості. Статистичною базою для визначення цього показника у дослідженні стали дані, представлені Українським Центром досліджень суспільства, який здійснює моніторинг чисельності українців, що навчаються в закордонних ВНЗ за даними статистичних зборів в країнах-реципієнтах. Для розрахунку динаміки зміни чисельності використовувався такий показник як середній темп росту, що показує скільки відсотків становить значення необхідного показника в певний період у порівнянні зі значенням цього показника в іншому періоді. Оскільки в даному дослідженні аналізуються показники кількості українських студентів, що навчаються за кордоном за 6 навчальних років, то доцільним буде визначити середній темп росту за ці роки. Для цього використовується формула 1.1:

$$T_{р\ сер.} = \frac{\frac{Yi}{Yi-1}}{5} \cdot 100\%, \qquad (1.1)$$

де: Y_i – кількість студентів з України, що навчалися за кордоном в кінці досліджуваного періоду (2013-2014 навчальний рік);

Y_{i-1} – це кількість студентів з України, що навчаються за кордоном на початку досліджуваного періоду (2008-2009 навчальний рік).

Якщо отриманий результат переважає 100%, то темп приросту збільшується, а якщо менше 100%, то темп приросту відповідно падає.

Дослідження показали, що в країнах Європи чисельність студентів з України з 2008 по 2014 роки змінювалася досить нерівномірно. Найвищий показник темпу росту (понад 140%) характерний для Польщі та Латвії, а найменшими темпами приріст українських студентів збільшується у Австрії, Німеччині, Швейцарії, Фінляндії тощо. А от для таких країн як Франція, Молдова, Білорусь, Угорщина, Швеція, Естонія притаманне зменшення чисельності наших студентів. В досліджуваних країнах Азії та Австралії відсутній процес зменшення чисельності студентів із України, а найвищий темп росту чисельності українських студентів (понад 170%) спостерігається в Азербайджані. В країнах Північної Америки темпи росту чисельності студентів з України не однакові. Для Канади властивий значний темп росту (в проміжку 111-120%), а для США – то тут спостерігається не значне зменшення темпів росту їх чисельності. Дослідивши сучасні показники чисельності студентів-

українців за кордоном і їх середні темпи росу, було здійснено прогнозування міжнародної освітньої міграції з України. Метою цього методу є демонстрація майбутнього стану об'єкта, якщо його розвиток здійснюватиметься з тією ж швидкістю або прискоренням, що і в минулому за інших незмінних умов.

Для обчислення прогнозованих показників використовувалася формула, що була виведена з формули визначення темпу росту 1.2:

$$Y_i = \frac{Тр\ сер * Yi - 1}{100\%}, \qquad (1.2)$$

де: Y_i – це прогнозована чисельність студентів з України, що виїхали за кордон з метою навчання у 2020-2021 навчальному році;

Y_{i-1} – це кількість студентів з України, що виїхали за кордон з метою навчання у 2013-2014 навчальному році;

$Т_{р\ сер}$ – середній темп росту кількості українських студентів, що навчаються за кордоном.

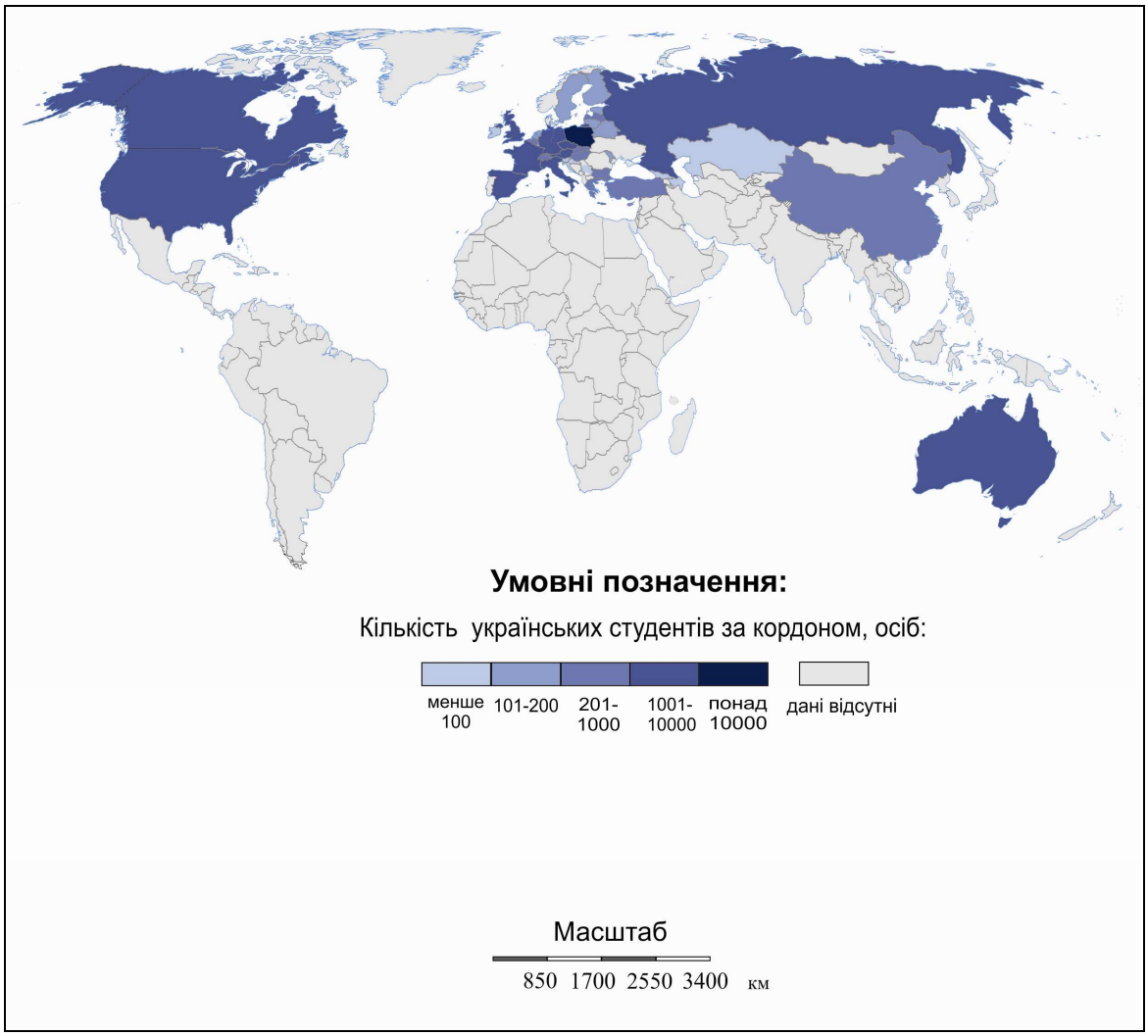

Рис. 1. Прогнозована кількість українських студентів за кордоном у 2020 – 2021 навчальному році

Результати прогнозування демонструють, що загалом чисельність українських студентів, які навчаються у іноземних ВНЗ буде постійно зростати. Якщо у 2008-2009 навчальному році цей показник становив більше 26 тисяч

осіб, то у 2020-2021 – він становитиме понад 56 тисяч осіб. Найбільша кількість студентів з України буде навчатися у країнах Європи (більше 50600 осіб), а найбільші потоки наших студентів у прогнозовані роки будуть направлені до таких країн, як Польща (понад 20937 осіб), Німеччина (понад 9349 осіб) та Російська Федерація (понад 6520 осіб). Тобто, ми бачимо, що суттєво трійка країн-лідери за кількість українських студентів не зміниться. Разом з тим спостерігається зменшення кількості українських студентів в таких європейських країнах як Естонія (менше 120 осіб), Білорусь (менше 142 осіб), Угорщина (менше 805 осіб) тощо.

Схожа тенденція спостерігається і серед країн Азії та Австралії, де показники чисельності українських студентів буде перевищувати 800 осіб та 1290 осіб відповідно. Для країн Північної Америки ситуація доволі цікава, адже в США за 5 років кількість студентів з України буде поступово зменшуватися і у 2020-2021 навчальному році становитиме приблизно 1418 осіб. В Канаді ж, навпаки, їх кількість збільшиться до 2540 осіб. Слід зазначити, що даний прогноз буде виконуватись, за умови, що темп росту не буде змінюватися.

Результати прогнозування демонструють, що загалом чисельність українських студентів, які навчаються у іноземних ВНЗ буде постійно зростати. Якщо у 2008-2009 навчальному році цей показник становив більше 26 тисяч осіб, то у 2020-2021 – він становитиме понад 56 тисяч осіб. Найбільша ж кількість студентів з України буде навчатися у країнах Європи.

***Список використаних джерел**: 1. Біляковська О.В. Освітня міграція українців до Польщі: соціопсихологійний аспект / Ольга Біляковська // Соціально-економічні та етнокультурні наслідки міграції для України: зб. матеріалів наук.-практ. конф. – К.: НІСД, 2011. – С. 231-237. 2. Петрова Т.П. Концепція державної міграційної політики України: цільова орієнтація і основні напрямки / Т.П. Петрова. – К.: НДЗРП, 1996. – 41 с. 3. Пуригіна О.П. Міжнародна міграція / О.Г. Пуригіна, С.Е. Сардак. – К.: ВЦ «Академія», 2007. – 312 с. 4. Чекушина Ю.В. Види інтелектуальної міграції населення України / Ю.В. Чекушина // Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво. - 2013 р. – № 3 (72). – С. 76-79.*

УДК 614.8

АНАЛІЗ СТАНУ НАДЗВИЧАЙНИХ ТА АВАРІЙНИХ СИТУАЦІЙ НА ТЕРИТОРІЇ ХАРКІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ

[1]Ю.В. Буц, [2]О.В. Крайнюк,
butsyura@ukr.net, alenauvarova@ukr.net
[1]Харківський економічний університет імені Семена Кузнеця,
[2]Харківський національний автомобільно-дорожній університет,
м. Харків, Україна

Будь-яка діяльність потенційно небезпечна, а самі небезпеки мають безперервний характер. На жаль, небезпеки не обходять стороною і Харківську область, викликаючи надзвичайні ситуації. У 2015 році на території Харківської

© Буц Ю.В. Крайнюк О.В., 2016

області відбулося 9 надзвичайних ситуацій (НС), тобто за цією статистикою Харківщина на третьому місті після м. Києва (14 НС) та Київської області (13 НС). За видами надзвичайні ситуації у Харківській області розподілено наступним чином: 3 – соціального характеру, 5 – природного та 1 техногенного характеру. Кількість загиблих у надзвичайних ситуаціях становить 21 людина, з яких четверо дітей, постраждалих 35 осіб – з них 11 дітей [1].

Аналіз природних небезпечних явищ показав велику кількість зсувів на території Харківській області – 1615, загальною площею 40,3 км^2. На забудованій території знаходяться 68 зсувів, у зоні їх впливу розташовані житлові будинки. Активізація зсуву продовжується на північно-східній околиці міста Куп'янськ, що загрожує цілісності дорожнього полотна.

Надзвичайна ситуація, що виникли 25-26 липня у Сахновщинському районі Харківської області, пов'язана із пожежами на полях. Знищено посіви озимої пшениці на площі 72 га (загальна площа поля 132,6 га). Польову пожежу віднесено до надзвичайних ситуацій об'єктового рівня.

НС з отруєнням людей була пов'язана з отруєнням чадним газом (місцевого рівня). Причинами НС стало порушення експлуатації газового та пічного опалення. У області відмічено також 10 спалахів інфекційних захворювань та харчових отруєнь, кількість захворілих 57 осіб.

За 2015 рік у Харківському регіоні виникло 6918 пожеж, це менше тільки ніж у Дніпропетровському регіоні, де відбулося 8383 пожежі [1]. За кількістю загиблих на пожежі Харківська область на третьому місці (141 людина) після Дніпропетровської та Донецької областей. Середня кількість пожеж на 100 тис. населення в Україні становить 1,6, у той же час для Харківського регіону ця величина значно більше і дорівнює 25,4. Показник кількості загиблих унаслідок пожежі на 100 тис. населення по Україні становить 4,5, у Харківській області цей показник перевищено до 5,2. У 2015 році більша частка пожеж (55,3 %) припадає на міста та селища міського типу. У Харківській області питома вага пожеж у містах та смт. перевищує середньодержавний показник (69,5 %).

Водні об'єкти також становлять небезпеку та загрозу життю людей в усі пори року. Збільшилась кількість загиблих на воді на 13%, протягом року загинуло на воді 47 осіб, з них 7 дітей (у 2014 році загинула 41 людина, у 2013 – 37). Разом з загальним зростанням кількості врятованих по країні на водних об'єктах показники врятованих на 100 тис. населення у Харківській областях складає тільки 0,1, а у цілому по країні – 2,13 осіб/на 100 тис. населення. Показник кількості людей, які потонули по країні становить 3,5 осіб/на 100 тис. населення, для Харківського регіону цей показник нижче і складає 1,7. Незважаючи на такі дані у сфері безпеки на водних об'єктах України, кількість потонулих залишається досить високою [1].

Для забезпечення радіаційної безпеки від ДСП «Харківський ДМСК» передано на захоронення кондиційовані радіоактивні відходи у кількості 74 упаковки загальною масою 123588 кг до державного спеціалізованого підприємства ДСП «ЦППРВ». У процесі видобування, переробки нафти, газу, вугілля, в інших видах виробничої діяльності постійно накопичуються

відходи, забруднені техногенно-підсиленими джерелами природного походження (ТПДПП). Забруднені техногенно-підсиленими джерелами відходи створюють додаткове опромінення персоналу, населення, негативно впливають на природне середовище. Разом з тим спеціалізованими підприємствами з поводження з радіоактивними відходами здійснюються заходи щодо відпрацювання технологій з дезактивації відходів, забруднених ТПДПП. ДСП «Харківський ДМСК» протягом 2014-2015 років велись експериментальні роботи з відпрацювання технологій дезактивації насосно-компрессорных труб, що забруднені природними радіонуклідами.

Значного резонансу набула НС на транспорті, що сталася на території Харківської області з причин порушення правил дорожнього руху: на 371 км автошляху Київ-Харків, поблизу с. Зеленківка Чутівського району, де внаслідок зіткнення вантажного автомобіля Daf з маршрутним мікроавтобусом Volkswagen LT загинуло 9 осіб та 9 осіб з травмами різних ступенів важкості госпіталізовано.

За підрахунками спеціалістів, зношеність об’єктів у різних галузях економіки становить 50–70% і має тенденцію до зростання. Детальніше зупинимося на технічному стані об’єктів життєзабезпечення, які мають найбільший вплив на життєдіяльність населення. Найбільша в країні питома вага аварійних каналізаційних мереж від загальної їх протяжності у Харківській області – 58,0% [1]. У багатьох регіонах експлуатується житло, вік якого становить понад півстоліття. Так, у Харківській області близько 30% складають житлові будинки, побудовані в 1950-х роках і раніше.

Критична ситуація і з ліфтовим обладнанням, що експлуатуються понад 25 років. У Харківській області 78,1% ліфтів віднесено до даної категорії.

Утилізація побутових відходів здійснюється за допомогою сміттєспалювальної установки в м. Люботин Харківської області та двох пересувних сміттєспалювальних установках в м. Харкові.

За даними Державної служби надзвичайних ситуацій під вплив можливого зараження хімічно небезпечними речовинами підпадають 8 об’єктів, що належать УМГ «Харківтрансгаз».

Аналіз стану промислової безпеки в Україні свідчить, що у 2015 році кількість нещасних випадків, пов’язаних з виробництвом, порівняно з минулим роком зменшилась на 33%. На підприємствах 16 областей України та міста Києва кількість нещасних випадків зі смертельним наслідком зменшилась у 2015 році порівняно з 2014 роком: у Харківській області на 12 (20, було 32). На підприємствах 18 областей України та міста Києва загальна кількість нещасних випадків, пов’язаних із виробництвом, зменшилась порівняно з 2014 роком: у Харківській області на 65 (143, було 208) [2].

У Харківській області зареєстровано 124192 випадки нещасних випадків невиробничого характеру, це складає 8% від загальної кількості по країні [2].

На основі проведеного комплексного аналізу пропонуються наступні шляхи попередження надзвичайних ситуацій та мінімізації збитків від них на території Харківської області: спостереження (моніторинг) за виникненням і поведінкою НС різного характеру; накопичення бази даних про НС різного

характеру для їх комплексного аналізу; періодичний комплексний аналіз НС, визначення їх динаміки, циклічності; вироблення прогнозів виникнення НС; вироблення і проведення превентивних заходів, спрямованих на попередження НС, або пом'якшення їх наслідків при ліквідації НС.

Список використаних джерел: *1. Аналітичний огляд стану техногенної та природної безпеки в Україні за 2015 рік [Електронний ресурс]/ Режим доступу: http://www.dsns.gov.ua. 2. Профілактика нещасних випадків [Електронний ресурс] / Офіційна сторінка Фонду соціального страхування від нещасних випадків та професійних захворювань. – Режим доступу http://www.social.org.ua/activity/profilactika*

УДК 332.14

ІНДИКАТОРИ ФОРМУВАННЯ ТУРИСТСЬКОГО ІМІДЖУ МІСТА

Н.М. Влащенко, К.О. Бутенко
wlagenko@bigmir.net, karina.butenko.93@mail.ru
Харківський національний університет міського господарства імені О.М. Бекетова, Харків, Україна

Останнім часом у зв'язку з розвитком ринкових відносин, інноваційними процесами в економіці, науці, освіті, культурі особливий інтерес викликає специфіка змісту та формування іміджу окремих територій (у нашому випадку – міст). В умовах загострення конкуренції природні умови і вигідне географічне положення вже не є основними факторами привабливості території. У боротьбі за присутність міжнародних компаній, висококваліфікованих працівників і туристів країни, регіони і міста ведуть активну діяльність по зміцненню позицій у напрямку так званих м'яких (якісних) факторів. В останні десятиліття почав накопичуватися цікавий досвід міст різних країн щодо застосування потенціалу маркетингу з метою підвищення їхньої туристської та комерційної привабливості. Для формування іміджу, а згодом і бренда міста, необхідно проаналізувати макроекономічні показники: індикатори, індекси, рейтинги, які відображують соціально-економічний стан території, що досліджується.

Соціологічна група «Рейтинг» спільно з «International Republican Institute» у 2015 р. провела муніципальне дослідження: як жителі українських міст оцінюють якість послуг, роботу місцевої влади та інші показники, що визначають якість життя. Респонденти оцінювали свій рівень життя за 21 критерієм, які стосувалися міської економіки та благоустрою. Інтегровані показники були оцінені за 5-бальною системою: 1 – «жахливо»; 2 – «погано»; 3 – «середньо»; 4 – «добре»; 5 – «відмінно». За результатами дослідження кращими містами для життя в Україні виявилися Вінниця і Харків. При цьому високі оцінки (у межах 4–5 балів) не отримало жодне місто України.

Незважаючи на існуючу корупцію, місцеві чиновники викликають у городян більше довіри, ніж центральні органи влади. Середньо український показник довіри до влади показує, що тільки 25,25 % городян схвалюють

© Влащенко Н.М., Бутенко К.О., 2016

роботу президента, 15,75 % – задоволені роботою парламенту, 13,45 % – схвалюють роботу Кабінету Міністрів. Роботу мерів своїх міст схвалюють 40,41 % опитаних [2].

Отже, основним шаром інформації щодо оцінки іміджу міста є зазначені макроекономічні показники (індикатори, індекси, рейтинги). Однак, на наш погляд, аналіз іміджу міста необхідно доповнювати показниками туристської привабливості, а також суміжними показниками, які на неї впливають (екологічний стан, рівень безпеки міста) оскільки саме вони творять визначальний вплив на формування іміджу міста (табл. 1).

Таблиця 1

Аналіз розвитку рекреаційної діяльності та туризму [1]

Показники, як підлягають аналізу	**Склад показників**
Характеристика ресурсів для розвитку туризму	– Наявність об’єктів туристської привабливості: визначних пам’яток історії, культури, архітектури, мистецтва та ін.; – наявність природних національних парків, заповідників, заказників та інших об’єктів природи, які охороняються державою; – наявність інших об’єктів туристсько-рекреаційної привабливості; – наявність туристських підприємств (туристських операторів, агентів, екскурсійних бюро), їх кількість, режим (сезон) роботи; – характеристика діючих туристсько-екскурсійних маршрутів, оцінка ступеня включення об’єктів туристсько-рекреаційної привабливості до діючих маршрутів.
Характеристика екологічного стану	– Характеристика техногенних факторів міста, об’єктів (підприємств), які є екологічною загрозою; – стан водоймищ, атмосферного повітря; – проблеми і перспективи поліпшення екологічної ситуації.
Безпека регіону	– Характеристика криміногенної ситуації у регіоні; – динаміка правопорушень; – статистика інших загроз, притаманних досліджуваному регіону.

Окрім показників, що характеризують ресурси для розвитку туризму, екологічний стан та безпеку міста, ми пропонуємо доповнити аналіз стану міста показниками, які відображують його атракційну привабливість (табл. 2).

Таблиця 2

Дослідження атракційної привабливості міста [1]

Назва заходу	**Термін проведення (дата)**	**Місце проведення**	**Характеристика заходу (діловий, розважальний та ін.)**	**Характеристика учасників**
1.				
2.				
…				

Отже, в процесі аналізу міста необхідно:

– навести характеристику ділових заходів, що проводилися в ньому одноразово або на постійній основі (конференцій, форумів, виставок, ярмарок тощо);

– навести характеристику ділової інфраструктури міста, яка є основою розвитку ділового туризму (виставкові холи, конференц-зали, торговельно-виставкові, демонстраційні зали): кількість, технічний стан, рівень затребуваності;

– охарактеризувати ділові кола (ділових клієнтів), які залучені у проведення ділових заходів: туристи з яких країн, якої сфери діяльності, соціальний статус клієнтів. У разі проведення спеціалізованих ділових заходів, слід дослідити, яке підприємство (організація) є їх організатором.

За результатами систематизації наведених вище даних необхідно зробити висновки щодо атракційної привабливості досліджуваного міста.

Найважливішим інструментом позиціонування, оцінки маркетингової привабливості міста виступає міський продукт у розрахунку на одну людину. Це показник продуктивності праці міського населення. За своєю суттю він аналогічний валовому національному продукту, показує загальний обсяг виробництва у місті та визначається за методикою, прийнятою для системи національних рахунків. Перший метод краще в силу його більшої точності, але другий забезпечує хороше охоплення оцінками. Міський продукт може визначатися або за його створення – аналогічно національному доходу, як сума всієї новоствореної вартості (заробітна плата + прибуток + податки + імпорт), або за розподілом – аналогічно сукупному кінцевому попиту (споживання + інвестиції + імпорт).

Панкрухин О. П. [3] окрім міського продукту, також визначає аргументи функціонування міст, в яких центральною ланкою виступає сфера комунального обслуговування, важлива для сприйняття жителями якості життя у місті.

Після виконання досліджень соціально-економічних показників і показників туристської привабливості, включаючи атракційну привабливість міста, є доцільним застосування матричних методів оцінки іміджу території, таких як SWOT-аналіз і PEST-аналіз.

Таким чином, доповнення макроекономічних показників аналізом розвитку рекреаційної діяльності та туризму в місті, його атракційної привабливості на рівні з оцінкою міського продукту дасть змогу досягти комплексності та об’єктивності отриманих даних, які складатимуть базис для формування іміджу міста.

Список використаних джерел: *1. Влащенко Н.М. Сіті-брендинг: навч. посібник / Н.М. Влащенко; Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О.М. Бекетова. – Харків : ХНУМГ ім. О.М. Бекетова, 2016. – 153 с. 2. Офіційний сайт порталу «Бізнес-ліга» [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://biz.liga.net/ekonomika/all/stati/3310047-gorod-mechta-reyting-gorodov-ukrainy-po-urovnyu-zhizni.htm. 3. Панкрухин А.П. Маркетинг территорий / А.П. Панкрухин. – 2-е изд., допол. – СПб : Питер, 2006. – 413 с.*

УДК 625.7; УДК 656.025

ПРОБЛЕМИ ДОРІГ І ТРАНСПОРТНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ В УМОВАХ ФОРМУВАННЯ ОБ'ЄДНАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

С.М. Гордієнко, М.Г. Шаходько
gordy6@yandex.ua; Mihail_ha@mail.ru
Харківський національний університет міського господарства імені О.М. Бекетова, м. Харків, Україна

У відповідності до Закону України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» [1] сьогодні особливої актуальності набувають питання реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади, планування та соціально-економічного розвитку територій.

Нині в Україні вже існує близько 12 тис. територіальних громад для яких реалізовано понад 1300 проектів розвитку, що передбачають запровадження енергоощадних заходів у сільських школах, дитячих садочках та медичних закладах, ремонт амбулаторій, закупівлю медичного обладнання, ремонт систем водопостачання та закупівлю шкільних автобусів та інші заходи [2].

Безумовним лідером серед таких громад у Харківській області є Старосалтівська ОТГ, яка знаходиться у Вовчанському районі і, згідно з проектом планування приміської зони м. Харкова, входить до Печенізької зони відпочинку однією з основних рекреаційних зон Харківської агломерації. На цей час для неї розроблено стратегія і складено план-соціально-економічного розвитку до 2020 р., бажаним результатом яких, є досягнення територіальною громадою так званої «фінансової спроможності» та «фінансової незалежності».

Взагалі успішна реалізація Стратегії пов'язана з цілим рядом перед усім організаційних та фінансових проблем, які були предметом дослідження різних фахівців, і зокрема Ю. Ращупкіної [3], В. Щербаченко [3], О. Мельниченко [4], О. Сунцової [5] та ін. Разом з тим об'єднані територіальні громади гостро відчувають нестачу фахівців, через що пошук шляхів вирішення більшості проблем ОТГ повинен відбуватись із обов'язковим залученням науковців, підприємців і громадськості. Так, на кафедрі міського будівництва Харківського національного університету міського господарства імені О.М. Бекетова було створено тимчасовий творчий колектив для розробки першочергових заходів з розвитку території Старосалтівської ОТГ, завдяки чому вже за кілька місяців поточного року було отримано ряд позитивних результатів. Відзначимо, що стосуються вони різних аспектів життєдіяльності громади, але найактуальнішими з них можна вважати розробки проектів: земельного адміністрування, містобудівної документації, та реконструкції дорожньо-транспортної мережі.

Варто також зазначити, що проблеми дорожньо-транспортного обслуговування потребують окремої уваги, оскільки вони перешкоджають

© Гордієнко С.М., Шаходько М.Г., 2016

розвитку будь-якої ОТГ. До того ж відповідна інфраструктура вже неодноразово відпрацювала свій ресурс, а 90% доріг потребують капітального ремонту. А ще існують проблеми з організацією та безпекою дорожнього руху.

Зважаючи на означені проблеми а також незадовільну транспортну досяжність окремих населених пунктів, для забезпечення зростаючих вимог до транспортного обслуговування населення слід скласти план необхідних заходів. Ці заходи повинні відповідати діючій стратегії розвитку і бути дійсно практичними кроками в напрямку наближення територіальної громади до стандартів сталого розвитку і світових критеріїв якості життя, а також на досягнення конкурентних позицій в регіональному та національному вимірах.

В зв'язку з цим, для поліпшення стану дорожньо-транспортної інфраструктури і транспортного обслуговування, наприклад Старосалтівської ОТГ, доцільно вирішити наступні задачі:

- оцінити стан організації та безпеки дорожнього руху;
- проаналізувати головні недоліки дорожньої мережі та транспортного обслуговування території;
- розробити проект вдосконалення організації дорожнього руху й заходів з облаштування зупиночних пунктів;
- розробити рекомендації щодо вдосконалення маршрутної мережі перевезень пасажирів;
- розробити рекомендації щодо вдосконалення системи перевезень дошкільників та учнів загальноосвітніх шкіл (див. діаграму потреби в транспортному обслуговуванні на рис. 1,2);
- розробити проекти капітального ремонту автомобільних доріг.

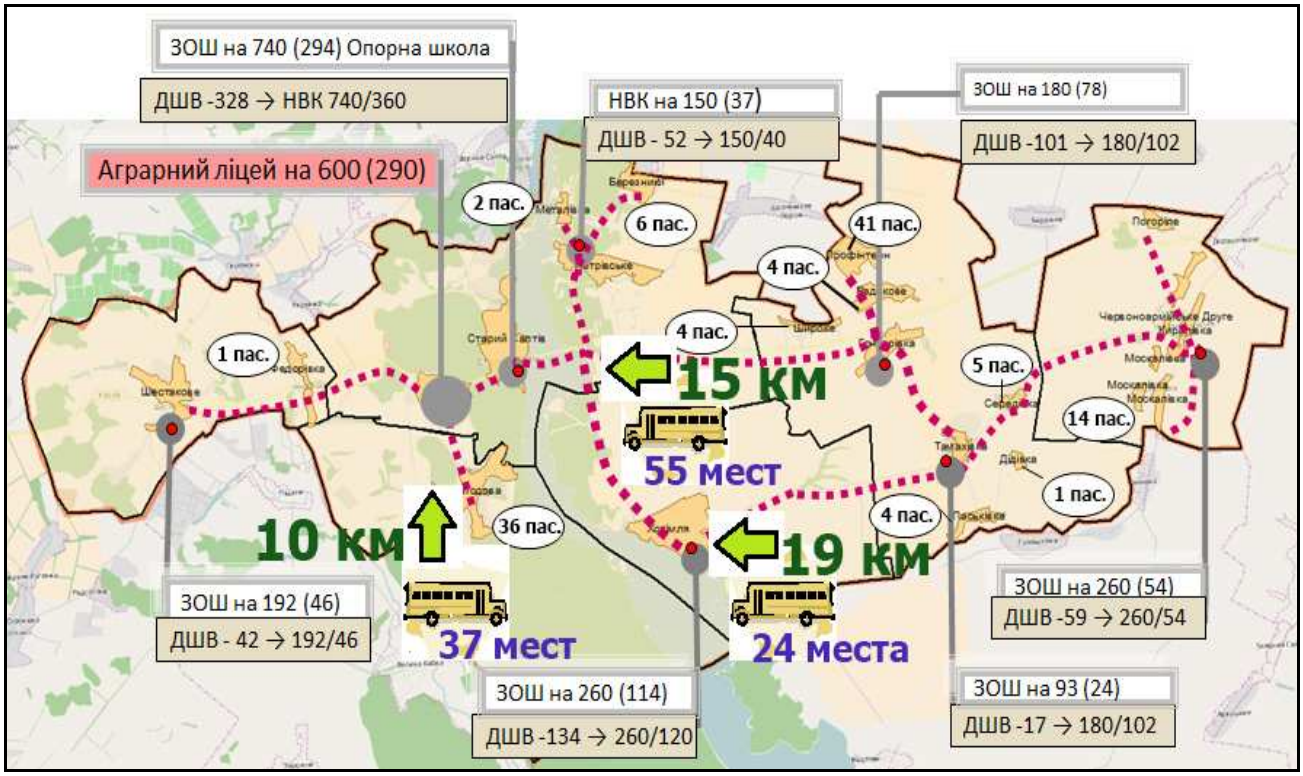

Рис. 1 Діаграма потреби в транспортному обслуговуванні загальноосвітніх закладів

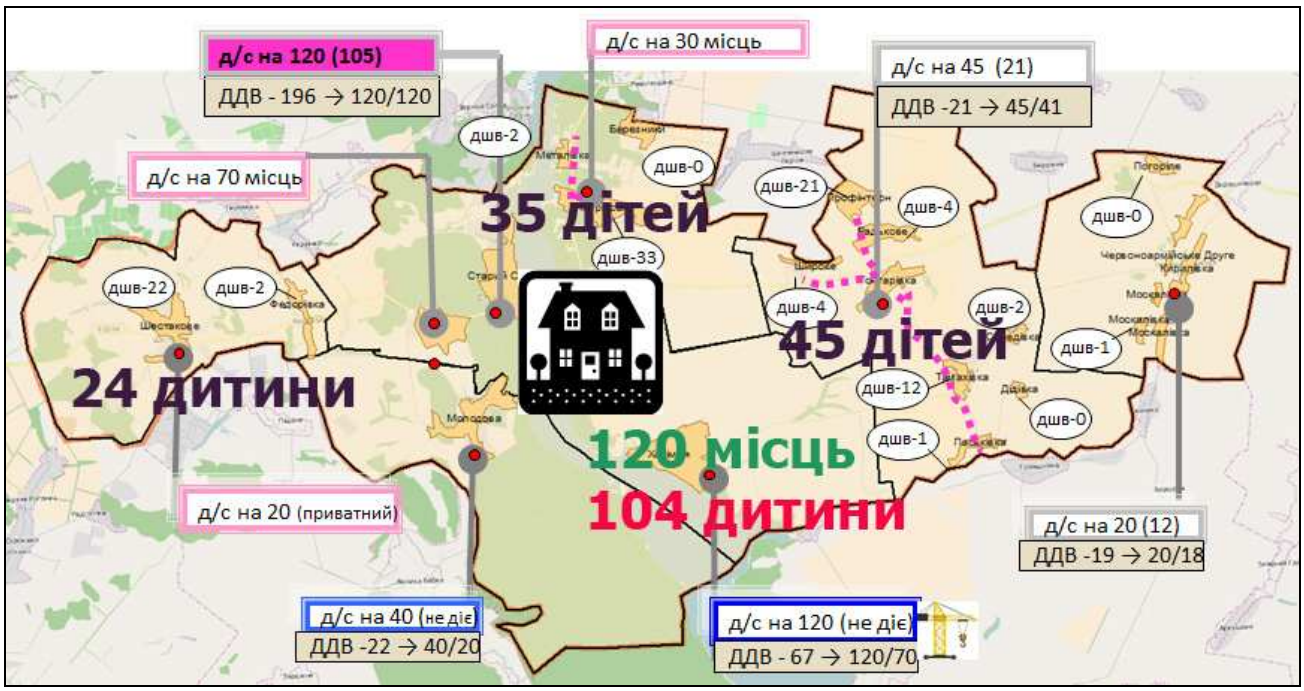

Рис. 2. Діаграма потреби в транспортному обслуговуванні дошкільних закладів

І на додаток зазначимо, що в кожній територіальній громаді слід провести інвентаризацію і скласти Реєстр всього майна і всіх власників. Також необхідно актуалізувати картографічні й зібрати геопросторові дані для розробки Генерального плану чи інших проектів [6]. Без них неможливо запобігти корупції та прозорій передачі в оренду (управління) громадської власності, щоб встановити обґрунтовані місцеві збори або плату за її використання. В іншому випадку громада ніколи не буде мати достатньо коштів на утримання та розвиток власних комунальних служби, лікарень, дитячих садків, шкіл, доріг і громадського транспорту.

Список використаних джерел: *1. Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад». 2. Відомості Верховної Ради України, 2015 №4 2, стор. 2153. 3. Ращупкіна Ю. Економічний розвиток громади й адміністративно-теріторіальна реформа [Текст]: проблеми, потреби, побоювання та бачення майбутнього (на прикладі Луганщини) / Ю. Ращупкіна, В. Щербаченко // Економічний розвиток громади. – 2007. – № 3. – С. 5-11. 4. Мельниченко О. Фінансові установи на основі громад [Текст]: канадський досвід / О. Мельниченко, О. Федоренко // Економічний розвиток громади. – 2007. – № 3. – С. 17-19. 5. Сунцова О. О.Місцевий економічний розвиток: фінансовий аспект [Текст] / О.О. Сунцова // Наукові записки НаУКМА. Серія: Економічні науки. – 2005. – Том 44. – С. 71-74. 6. Гордієнко С.М. Деякі аспекти нормативно-правового забезпечення доступу громадськості до генеральних планів міст та населених пунктів України [Текст]: Як втаємничуються генеральні плани міст і які наслідки це має для суспільства: матеріали громадської експертизи діяльності Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України у сфері формування Переліку відомостей, що становлять службову інформацію/ Східноукраїнський центр громадських ініціатив. Укладач В.В. Щербаченко. – Луганськ: Янтар, 2013. – С. 127-136.*

УДК 338.43

МІСЦЕ І РОЛЬ АГРАРНОГО ПОТЕНЦІАЛУ У ФОРМУВАННІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

Я.О. Григоренко
k3p@ukr.net
Національний інститут стратегічних досліджень, м. Київ, Україна

На сьогодні спостерігається еволюція поглядів щодо визначення поняття економічної безпекияк важливої складовою національної безпеки держави. Грунтовний аналіз поняття економічної безпеки належить О. С. Власюку, який визначив економічну безпеку держави як вертикально-інтегровану трирівневу (національний, регіональний та місцевий рівень) систему з розвинутими горизонтальними зв'язками, що характеризується самодостатністю системи, забезпечує стійкість економіки від негативних зовнішніх і внутрішніх дій і сприяє її сталому поступальному розвитку [1]. Узагальнюючи висновки О.С. Власюка, можна констатувати, що категорію «економічна безпека» слід розглядати у функціонально-структурному аспекті як сукупність взаємопов'язаних систем безпеки, які відображають функціонування: окремих систем різних рівнів ієрархії (світовий, національний, регіональний, галузевий та інші рівні); окремих «блоків» або складових системи економічної безпеки (виробнича, демографічна, енергетична, зовнішньоекономічна, інвестиційно-інноваційна, макроекономічна, продовольча, соціальна, фінансова безпеки).

Однією з важливих складових економічної безпеки є продовольча безпека. У відповідності до функціонально-структурного підходу можна виділити два аспекти дослідження цього поняття: дослідження продовольчої безпеки на різних рівнях ієрархії; визначення головних складових системи продовольчої безпеки. За масштабами виділяють глобальний і національний рівні продовольчої безпеки.

На національному рівні продовольча безпека розглядається як частина концепції національної економічної безпеки. Фундаментальним міжнародним актом, що визначив це поняття, є Римська декларація «Про всесвітню продовольчу безпеку», згідно якої національна продовольча безпека - це стан економіки держави, за якого населенню країни у цілому та кожному громадянину гарантується забезпечення доступу до продуктів харчування, питної води та інших харчових продуктів у якості, асортименті та обсягах, які необхідні та достатні для фізичного і соціального розвитку особистості, забезпечення здоров´я населення [2]. Це визначення акцентує увагу на таких елементах продовольчої безпеки, як фізична і економічна доступність населення до продовольства належних обсягів і якості, а також економічна самостійність і надійність національних продовольчих систем, їх спроможність до сталого розвитку.

© Григоренко Я.О., 2016

Серед українських фахівців існують різні підходи до визначення продовольчої безпеки, немає єдиного підходу до визначення цього поняття і в національному законодавстві. Так, в Законі України «Про державну підтримку сільського господарства України» продовольча безпека визначається як «захищеність життєвих інтересів людини, яка виражається у гарантуванні державою безперешкодного економічного доступу людини до продуктів харчування з метою підтримання її звичайної життєвої діяльності» [3]. У Методиці розрахунку рівня економічної безпеки України, розроблених Міністерством економічного розвитку і торгівлі у 2007 р., продовольча безпека була визначена як «рівень продовольчого забезпечення населення, який гарантує соціально-економічну та політичну стабільність у суспільстві, стійкий та якісний розвиток нації, сім'ї, особи, а також сталий економічний розвиток держави» [4]. У новій методиці від 2013 р. продовольча безпека розглядається, як «стан виробництва продуктів харчування в країні, що здатний повною мірою забезпечити потреби кожного члена суспільства в продовольстві належної якості за умови його збалансованості та доступності для кожного члена суспільства» [5].

Узагальнюючи існуючи підходи до визначення поняття національної продовольчої безпеки, можна зробити висновок про те, що усі вони зводяться до виділення двох аспектів цієї категорії: соціального і економічного. Перший аспект характеризує здатність держави забезпечувати своїм громадянам споживання основних продуктів харчування відповідно до прийнятих стандартів і норм. Другий аспект визначає здатність держави мобілізувати внутрішній ресурсний потенціал аграрного сектору для організації продовольчого забезпечення населення переважно за рахунок власного виробництва і тим самим гарантувати економічну самостійність і політичний суверенітет. Отже, сучасне трактування продовольчої безпеки має певні відмінності, хоча принципова характеристика сутності цього поняття дозволяє визначити такі основні елементи системи продовольчої безпеки [6]:

- доступність продуктів харчування, яка передбачає фізичну доступність (тобто наявність на споживчому ринку життєво необхідних продуктів), економічну доступність (фінансову можливість їх придбати), соціальну доступність (однакову доступність різних верств населення);
- система якості продуктів, яка включає повноцінність харчування (збалансованість раціону людини за показниками енергетичної цінності, поживності та забезпечення організму необхідними вітамінами та мікро- і макроелементами у межах встановлених раціональних норм), а також безпечність продуктів харчування (організація контролю якості та нешкідливості харчової продукції, незалежно від її походження);
- самодостатність держави, яка вимірюється рівнем розвитку і ефективністю використання потенціалу аграрного сектору держави (розвиток власного виробництва і створення достатніх державних резервів стратегічно важливих видів харчових продуктів);
- продовольча незалежність держави (оптимальне поєднання власного виробництва з імпортом окремих видів продукції).

Забезпечення всіх складових системи продовольчої безпеки пов'язане з формуванням, розвитком і ефективним використанням ресурсного потенціалу аграрного сектору, або аграрного потенціалу. Слід зазначити, що концептуальними засадами дослідження економічної категорії «потенціал» переважно виступає ресурсна теорія [7].

При такому підході потенціал являє собою узагальнену характеристику максимально можливої сукупності активних і пасивних, явних і прихованих ресурсів розвитку певної системи. У відповідності до цього, можна стверджувати, що основою аграрного потенціалу є потенційні ресурси з їхніми біологічними і фізичними властивостями, які можуть бути використані в процесі виробництва. Таким чином, аграрний потенціал формується в результаті взаємодії природно-кліматичних умов і головних виробничих факторів сільського господарства, тобто визначається сукупністю природних, матеріальних, трудових і фінансових ресурсів, які здатні забезпечити функціонування і розвиток аграрного сектору економіки. Ефективне використання аграрного потенціалу здійснює безпосередній вплив на забезпечення продовольчої безпеки в системі економічної безпеки держави.

Список використаних джерел: *1. Власюк О.С. Теорія і практика економічної безпеки в системі науки про економіку [Текст] / О.С. Власюк; Нац. ін-т пробл. міжнар. безпеки при РНБО України. – К.: 2008. – 48с. –ISBN 978-966-7521-38-7. 2. Римская Декларация о всемирной продовольственной безопасности и План действий Всемирной встречи на высшем уровне по проблемам продовольствия, Рим, 13 ноября 1996 г. [Електронний ресурс] / Продовольственная и сельскохозяйственная организация Объединённых Наций. — Режим доступа: http://www.rau.su/observer/N3-4_97/019.htm. 3. Про державну підтримку сільського господарства України [Електронний ресурс] : Закон України від 24.06.2004 № 1877-IV // Законодавство України ВР. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi. 4. Про затвердження Методики розрахунку рівня економічної безпеки України [Електронний ресурс] : наказ Міністерства економіки України від 2 бер. 2007 р. № 60 // Нормативні акти Міністерства економ. розвитку і торгівлі. – Режим доступу: http://me.kmu.gov.ua/control/uk/publish/expire/archive?cat_id=32854&showExpire=1. 5. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України [Електронний ресурс]: Наказ Міністерства економ. розвитку і торгівлі України від 29 жовт. 2013 р. № 1277 // Міністерство економ. розвитку і торгівлі України. – Режим доступу: http://me.kmu.gov.ua/control/uk/publish/category/main?cat_id=38738. 6. Пабат О.В. Продовольча безпека як складова економічної безпеки держави [Текст] / О.В. Пабат // Економіка АПК. – 2010. - № 12. – С. 86-90. 7. Кафлевська С.Г. Потенціал як фактор розвитку економічних систем [Текст] // Зб.наук. праць ВНАУ. - 2012. - № 1 (56). – Т. 2. – С. 170-175.*

УДК 911.3

ЗНАЧЕНИЕ ФАКТОРОВ КОНЪЮНКТУРЫ ДЛЯ ПРИНЯТИЯ ИНВЕСТИЦИОННЫХ РЕШЕНИЙ КРУПНОГО БИЗНЕСА В РЕГИОНАХ РОССИИ

А.Е. Жидров
aleksandrzhidrov@gmail.com
Московский государственный университет имени М.В. Ломоносова, г. Москва, Российская Федерация

Конъюнктурные факторы, в особенности при значительной доле сырьевой ренты в доходах страны, имеют большое значение для экономики. Инвестиционные стратегии бизнес-структур формируются под непосредственным воздействием конъюнктуры, ввиду необходимости учёта возможных колебаний цен на товары, занимающих значительную долю в объёме отгруженной продукции компании. Специфика значительного числа компаний российского крупного бизнеса такова, что существенная доля в структуре отгруженной продукции компаний приходится на природные ресурсы и результат первичной переработки, цены на которые в высокой степени подвержены влиянию конъюнктуры.

Цель исследования – оценка масштабов изменения инвестиционных стратегий крупного бизнеса под воздействием конъюнктурных факторов, и их отражение на регионах и муниципалитетах присутствия. Информационной базой исследования служат статистические данные Федеральной службы государственной статистики, единой межведомственной информационно-статистической системы, инвестиционные стратегии и годовые отчё- ты бизнес-групп, а также региональные стратегии развития и инвестиционные паспорта муниципальных образований.

Влияние на экономику отдельно взятой компании факторов внешней среды бесспорно, причём с учётом цикличности развития экономики и регулярной смены тренда динамики цен на основные ресурсы, существует возможность прогнозирования и учёта данного фактора при планировании возможных изменений конъюнктуры. Так, кризис 2008-2009 гг. неоднократно предсказывался рядом исследователей (Р. Нуриэль, Р. Рагхурам, А.А. Акаев, В.Л. Бабурин и др.), которые на основе циклического подхода предрекали возможность спада экономики. Крупный бизнес имеет крайне важную роль для экономики России и, в особенности, для некоторых регионов и муниципалитетов. Влияние крупного бизнеса распространяется на экономику (например, доля интегрированных бизнес-групп в выпуске продукции по Уральскому экономическому району, достигает 59,7%), социальную сферу (в наибольшей степени проявляется в моногородах, где на предприятии может быть занято более 50% трудоспособного населения), развитие инфраструктуры и другое.

© Жидров А.Е., 2016

Один из возможных способов доказательства влияния конъюнктуры на объём осуществляемых инвестиций, – сопоставление цен на три наиболее крупных по объёму производства вида металлов и инвестиций в металлургическое производство (рис. 1).

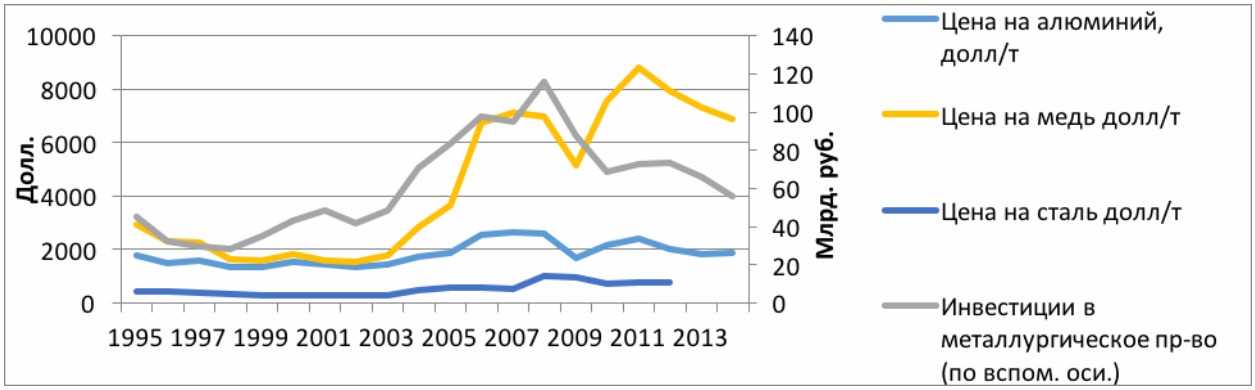

Рис. 1. Цена на основные виды металлов (долларов за 1 тонну на лондонской бирже металлов (LME)) и объём инвестиций в металлургическое производство в Российской Федерации в ценах 1995 г. (1995 – 2014). (Составлено автором по данным [6])

Данная связь объясняется сокращением инвестиционных расходов компаний во внеоборотные активы во время кризиса, связанное со снижением выручки. Зависимость инвестиционных процессов от экономической конъюнктуры особенно показательна в тех регионах, где расположены предприятия крупного бизнеса, например металлургической отрасли. Для более подробного анализа были взяты регионы, для экономики которых металлургическое производство имеет наибольшее значение (более 50% в структуре обрабатывающих производств в валовой добавленной стоимости в 2014 г.) (рис. 2).

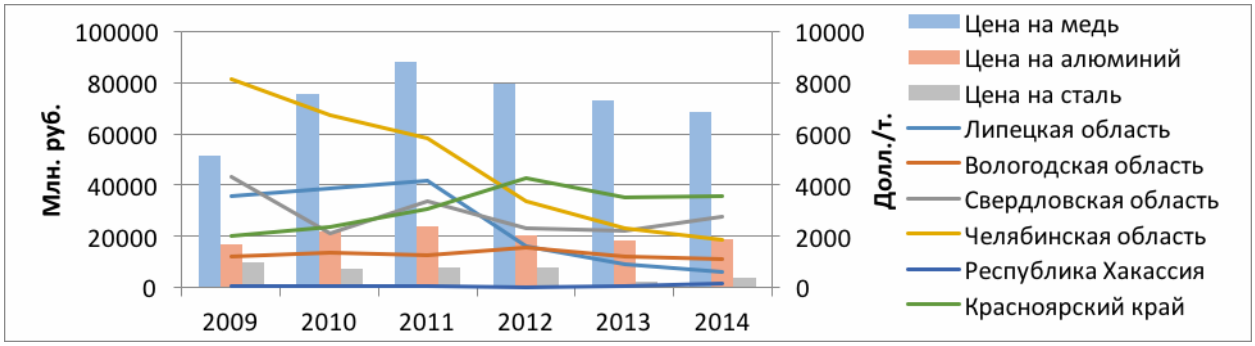

Рис. 2. Инвестиции в металлургическое производство в сопоставимых ценах (левая шкала) и цены на наиболее распространённые металлы (правая шкала). (Составлено автором по данным [6])

Рисунок 2 наглядно отражает, что изменения цен на металлы, как основную продукцию анализируемых регионов, повлияло на объёмы инвестиционных вложений крупных компаний, что связано с корректировкой их инвестиционных приоритетов. Наибольшее падение объёма инвестиций характерно для регионов чёрной металлургии: Липецкой и Челябинской

областей, что отчасти связано с падением мировых цен на сталь в 2009-2013 гг. При этом в данных регионах доля инвестиций в металлургию в суммарных инвестициях превышала 50% в 2010-2011 гг. В настоящий момент в связи с завершением крупных инвестиционных проектов ИБГ и снижением цен на металлы показатели для регионов не превышают 20-30% .

Невозможно напрямую связывать уровень цен на товары и объём инвестиций, потому как наблюдается временной лаг, связанный с реализацией длительных инвестиционных программ. Так, например, несмотря на снижение цен на медь, в Свердловской области не наблюдается снижение объёма инвестиций в годы спада, что связано с крупными инвестиционными проектами, реализовывавшимися в регионе. В феврале 2012 г. на предприятии «Уралэлектромедь» (группа «УГМК») был пущен новый цех электролиза меди (объём инвестиций составил более 4,4 млрд руб.), что не могло не повлиять на инвестиции по отрасли в целом. Кроме того, завершился крупный инвестиционный проект по техническому перевооружению рельсобалочного цеха на Нижнетагильском металлургическом комбинате (группа «ЕВРАЗ»).

Экономическая конъюнктура неизбежно оказывает значительное влияние на положение и деятельность компаний на многих товарных рынках, что приводит к необходимости корректировки инвестиционных стратегий крупных бизнес-структур при любом её изменении. В том числе, возможно сокращение инвестиционных расходов до 50% (что произошло в ОК «Русал» в 2009 г. при снижении цен на алюминий на 55% за один год). Инвестиционный процесс быстро реагирует на конъюнктурные изменения, так в 2009 г. в РФ произошло снижение инвестиций на 16 п.п., к 2008 г., в 2014 г. на 3 п.п. к 2013 г. В наибольшей степени негативные эффекты проявляются в моногородах, где многие градообразующие предприятия имеют устаревшее оборудование, что приводит к консервации производства для сокращения издержек и, следовательно, высвобождению занятых, сокращению объёма отгруженной продукции и поступлений в бюджет муниципалитета и региона. При значительных постоянных расходах на крупные инвестиционные проекты (например, Богучанский алюминиевый завод в группе «Русал») и вынужденном сохранении занятых на наименее рентабельных предприятиях в связи с социальными гарантиями государства (например, Надвоицкий АЗ), группа компаний вынуждена сокращать прочие инвестиционные расходы, что проявляется в откладывании модернизации предприятий и консервации ряда производств.

Список использованных источников: *1. Возвращение волгоградского алюминия // Эксперт ЮГ, № 1-4 (341), 2014 2. Пространство циклов: Мир – Россия – регион / Под. ред. В.Л. Бабурина, П.А. Чистякова. – М.: Издательство ЛКИ, 2007. – 320 с. 3. Зубаревич Н.В. Крупный бизнес в регионах России: территориальные стратегии развития и социальные интересы. Аналитический доклад / Независимый институт социальной политики. – М.: Поматур, 2005. 4. Годовые отчёты бизнес-групп 5. Официальные статистические данные федеральной службы государственной статистики, www. gks.ru 6. Официальные данные Мирового банка, http://databank.worldbank.org.*

УДК 551,583

ТЕМПЕРАТУРНІ СТРЕСИ, ЯК НАСЛІДОК КЛІМАТИЧНИХ ЗМІН, ТА ЇХ ВПЛИВ НА ЛЮДИНУ

[1]Ю.П. Кіріяк, [2]С.Г. Кіріяк
kiriyak_y@ukr.net, gidromet_kherson@ukr.net
[1] Херсонський обласний центр з гідрометеорології, м. Херсон,
[2] Херсонський гідрометеорологічний технікум ОДЕКУ, м. Херсон,

Глобальні зміни клімату, які ще називають «Глобальним потеплінням», в найближчому майбутньому безперечно вплинуть на життєдіяльність людини.

За оцінками ВООЗ зміни клімату в теперішній час є причиною приблизно 150 тисяч передчасних смертей і втрати приблизно 55 мільйонів чоловіко-років непрацездатності у середньому за рік у світі, що становить 0,3 і 0,4% світових показників відповідно. За 2001-2010рр. більше 370 тис. осіб вмерло через явища, пов’язані з потеплінням, це на 20% більше, ніж у 1991-2000 роках. Основний внесок зробила екстремальна жара в Європі у 2003 році і у Росії у 2010 році. [11].

За даними експертів ВООЗ, щорічно в Україні кількість смертей, пов’язаних з впливом навколишнього середовища і екологічних факторів, яким можна запобігти, становить 155 тис. або 19% від показників загальної смертності. [9].

Зміна клімату супроводжується зростанням кількості днів з аномально високою температурою. Відомо, що стійка, тривала жарка погода спричиняє підвищення смертності і загострень серцево-судинних хвороб.

У Європі літо 2003 року було визнано найжаркішим літом за останні 500 років. Аномально високі температури спостерігалися у липні-серпні: у Великобританії – до 38.1 С°, у Баварії до 40,4 С°, у Франції - до 35 С° [1,3].

За допомогою **Humidex-based Heat Stress Calculator** [2,5] розраховані індекси температурного стресу та визначена ступінь комфортності існування людини. Зроблено аналіз взаємозв’язку між розрахованими параметрами індексів температурних стресів та фактичними даними медичних установ щодо кількості викликів машин екстреної медичної допомоги в м. Херсоні.

Науково доведено, що основним параметром глобального потепління є поступове зростання температури оточуючого середовища і, як наслідок, зміна умов існування живих організмів.

Так за 2010-2014рр., по даним агрометеорологічної станції Херсон, сума активних температур по відношенню до середньо багаторічної температури збільшилась в середньому від 12% (активні вище 0°С) і до 40% (ефективні вище +15°С). [8].

З метою з’ясування впливу зазначених змін температурного режиму на життєдіяльність живих організмів ми вирішили за допомогою індексу

© Кіріяк Ю.П., Кіріяк С.Г., 2016

температурного стресу «Humidex» [5] дослідити наскільки комфортно себе відчуває головний представник живого світу-людина при різному співвідношенні зазначених вище метеорологічних факторів.

За останні роки максимальні температури мали місце у 2007, 2010, 2012 та 2013 роках [6,7]. Таким чином для порівняння індексів температурних стресів було прийнято рішення проаналізувати останні 16 років з 2000 по 2015 рік [4].

Аналіз проведено за двома основними параметрами, а саме: максимальною температурою повітря за добу та відносною вологістю повітря в цей час. Враховуючи, що основні температурні максимуми припадають на літні місяці, до розрахунку були включені дані за червень, липень і серпень.

Індекс Humidex характеризує наскільки комфортно ми себе відчуваємо при різних значеннях таких метеорологічних величин, як температура та вологість повітря. Враховуючи значний вплив на стан живого організму саме температури повітря, окремо виділено дні, в які температура повітря підвищувалась до +30°С позначки і вище.

В результаті проведеного дослідження встановлено, що із 92 літніх днів, комфортними для нашого існування в середньому були лише 30 днів, що складає 32%. В той же час, днів з незначним дискомфортом, налічувалось в середньому 52, що становить 57%. Окремо слід відмітити дні зі значним дискомфортом, яких в середньому було 11, що становить 11%, при цьому цей показник коливається від 0 днів у 2003 році до 25 днів у 2010 році. Також ми бачимо, що небезпечних днів не зафіксовано.

Що стосується днів з температурою повітря +30°С і вище, то їх в середньому було 62, що становить 67%, при цьому цей показник коливається від 59 у тому ж 2003 році до 88 у 2010 році.

Наявність температурних стресів неминуче призводить до погіршення стану здоров’я людей, і особливо тих хто має певні хронічні захворювання. Нами здійснено аналіз кількості викликів машин екстреної медичної допомоги за період 2004-2014 роки [10]. Максимальна кількість викликів машин швидкої допомоги має зв’язок з індексами температурного стресу.

Так максимальна кількість дискомфортних днів спостерігалась:

- у 2010 році – 81день, що становить 88% від загальної кількості літніх днів, 2007 році -78(84%) та у 2012 році – 69(75%), в той же час максимальна кількість викликів машин швидкої медичної допомоги спостерігалась у літні місяці 2010 року – 2592 виклики, що становить 25,5% від усіх викликів за рік, у 2007 році – 25066 (24,5%) та у 2014 році – 24584 (23,3). Також слід відмітити, що абсолютним лідером в обох параметрах є серпень 2010 року коли із 31 дня комфортними були лише 5 днів, незначний дискомфорт мали 10 днів і значний дискомфорт мали аж 16 днів. Саме в цей місяць 2010 року було відмічено максимальну кількість викликів машин швидкої допомоги, а саме 9545, що на 1245 більше ніж середня кількість за 11 років.

Висновки. Проведені розрахунки з застосуванням індексів **Humidex-based Heat Stress** вказують, що кліматичні умови на території Південного степу України мають стійку тенденцію до змін в бік підвищення температурних

параметрів, що створює дискомфортні умови життєдіяльності людини. Температурні стреси призводять до погіршення стану здоров'я людей, що підтверджується зростанням викликів машин екстреної медичної допомоги. Так у серпні 2010 року було зафіксовано найбільшу кількість дискомфортних днів (26) і саме в цей місяць кількість викликів машин екстреної медичної допомоги збільшилась на 14%. Така ж тенденція спостерігається і в інші періоди.

Враховуючи вище викладене нам необхідно звертати більшу увагу на використанні зазначених індексів при плануванні заходів по адаптації до майбутніх змін клімату.

Список використаних джерел: *1. Climate Change 2007. Impacts, Adaptation and Vuinerability. Contribution of Working Group II to the Fourth Fssessment Report of the Intergovemmental Panel on Climate Change, Parry M.L., Canziani O.F., Palutikof J.P., van der Linden P.J. and Hanson C.E., eds., Cambridge, UK, Cambridge University Press. – 976 p. 2. INVS (Impact sanitaire de la vague de chaleur d'aout 2003 en France. Bilan et perspectives), 2003. Health impact of the head wave in August 2003 in France. Institute de Veile Sanitaire, Saint-Maurice, 120 p. 4. Kiriyak Y. Factors of global warming in the Kherson region and features of metabolism of eukaryotes under these conditions/ Y. Kiriyak, M. Tyshchenko, I. Gorbatenro// Вісник аграрної науки Причорномор'я. – 2015. – Вип.. 3. – С. 171-181. 5. Thom E.C. The discomfort index / E.C. Thom // Weatherwise. – 1959 - 12. –P. 57-59. 6. Агрокліматичний довідник по Херсонській області (1986-2005рр.). 7. Агрокліматичні бюлетні по Херсонській області. - Херсон: Обласний центр з гідрометеорології, 1972 – 2015 рр. 8. Кіріяк Ю. П. Зміни та коливання клімату в південно-степовій зоні України та його можливі наслідки для зерновиробництва / Ю. П. Кіріяк, А.М. Коваленко // Зрошуване землеробство. Херсон: - 2015. – Вип. 63. – С. 63-89. 9. Обиход А. Человек и жара: оптимизация воздействия «Зеркало недели. Украина», № 26, 3 августа 2012. С.І. Мельничук. – Одеса: "Астропринт", 2011. 10. Статистичні дані "Обласного територіального центру екстреної медичної допомоги та медицини катастроф" Херсонської обласної ради (2004-2014рр.) 11. Степаненко С.М., Польовий А.М., Лобода Н.С., та ін. Кліматичні зміни та їх вплив на сфери економіки України [монографія] / колектив авт.: С.М. Степаненко, А.М. Польовий, Н.С. Лобода [та ін.];// Одеса: Вид. «ТЕС», 2015. – 520 с.*

УДК 911.3

ПЕРЕДУМОВИ ВИНИКНЕННЯ СЕЦЕСІОНІЗМУ В УКРАЇНІ

Л.В. Ковалевич
ludmylkakovalevych@gmail.com
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна

Сепаратизм і його крайня форма – сецесіонізм – явище, яке потенційно присутнє у будь-якій поліетнічній державі. Сепаратизм активізується за певних умов, під впливом різноманітних факторів, які пов'язані з політичними та соціокультурними перетвореннями в суспільстві, посиленням або ослабленням центральної влади. Загалом сецесіоністський рух як прагнення певних регіонів країни до відділення, набуття суверенітету є частково проявом захисної реакції на ті процеси, які не влаштовують частину суспільства в переломні періоди його розвитку [4]. Також конфлікти, породжені територіальними претензіями,

© Ковалевич Л.В., 2016

суттєво ускладнюють відносини між сусідніми державами. Намагання певних спільнот усередині держави політично відокремитися від неї часто призводять до тривалих внутрішніх суперечностей, які далеко не завжди вдається подолати мирними засобами.

Потенціал сецесіонізму залежить насамперед від потужності та активності спільноти регіону, у середовищі якої поширюються або можуть поширюватися сепаратистські настрої. Тут важливе значення мають її чисельність, привабливість відповідної ідентичності; спільні інтереси, що відрізняються від інтересів решти жителів країни; існування відмінних мовних, культурних, релігійних особливостей, зумовлених історією регіону [5]. Досить часто формуванню такої спільноти сприяє існування географічних бар'єрів, які ускладнюють комунікації всередині держави (водні перешкоди, гори тощо), як приклад – Кримський півострів України.

Ще одним важливим фактором посилення сецесійних процесів є наявність у сепаратистів зовнішніх союзників та їхня відносна сила порівняно з державою, де існує відцентровий рух. Зовнішні союзники здатні стати джерелом ресурсів, надавати інформаційну та політичну підтримку, здійснювати економічний, дипломатичний чи навіть військовий тиск на користь сецесіоністів. Проте, існування подібних регіональних спільнот із вираженою ідентичністю не становить безпосередньої загрози територіальній цілісності держави. Реальною вона стає тоді, коли ідею відділення починає розділяти регіональна еліта, або принаймні її значна частина. Окрім цих головних факторів, у кожній державі існують свої специфічні, характерні лише для даного суспільства, чинники активізації сепаратистських рухів [3]. Для України можна виділити наступні:

- Історичний – довготривале перебування окремих частин сучасної території України у складі інших держав, де сформувалася особлива регіональна ідентичність.
- Зовнішній чинник. Доводиться констатувати, що сусідні держави, насамперед Росія, менше Румунія та Угорщина, здійснюють спроби використати представників відповідних національних меншин для просування своїх національних інтересів. Занепокоєння викликає також проблема незаконного набуття громадянами України громадянства сусідніх держав, зокрема у прикордонних регіонах. Проте, на сьогодні, найбільший вплив на події в Україні здійснює Російська Федерація. Це одна з причин чому сецесіонізм в Україні носить іредентистський характер і спрямований, насамперед, на возз'єднання відокремлюваних регіонів із сусідньою державою.
- Етнічний чинник – існування більш зросійщеної південно-східної частини країни і більш української північно-західної. Оцінюючи дію відповідних чинників в Україні, необхідно зазначити, що вона має відносно низьку частку національних меншин у населенні – 22,2% [1]. При цьому абсолютну більшість представників національних меншин складають росіяни. У всіх регіонах, крім Автономної Республіки Крим та міста Севастополь, представники титульної нації складають більшість населення. Водночас як особливості функціонування соціалістичної економіки, так і свідомі зусилля зі

створення «нової історичної спільноти» – радянського народу, зумовили не лише зростання абсолютної чисельності етнічних росіян в Україні, а й до утворення на її території російськомовної «радянської» культурної спільноти, до якої приєдналося чимало етнічних українців. Тому основні поділи в українському соціумі фактично пов'язані швидше із соціокультурними та регіональними, ніж власне етнічними відмінностями [2].

• Економічний – наявність значної різниці в рівнях соціально-економічного розвитку окремих регіонів. В Україні це залежний від постачання сировини з Росії лівобережний регіон з переважанням важкої промисловості, машинобудування та енергетики, військового виробництва та більш аграрний правобережний регіон.

• Політичний чинник. Конкуренція ідентичностей певною мірою консервується внаслідок її експлуатації окремими політичними силами для отримання підтримки виборців. В українській політичній історії були випадки, коли групи політичного істеблішменту, відчуваючи загрозу своїм позиціям з боку опонентів, використовували завуальовані погрози територіальній цілісності України, однак такі кроки мали виключно демонстративний характер. Потужні угруповання, сформовані в окремому регіоні, зацікавленні у поширенні свого впливу на національному рівні [4].

• Географічний чинник. Тут можна виділити умовність межі кордону на сході країни (кордон міг проходити крізь населений пункт) і відсутність природних перешкод, а також відокремленість Кримського півострова.

• Незавершеність становлення компетенції та статусу центральних органів державної влади. Як результат – стихійна регіоналізація функцій державного управління та прийняття рішень у соціально-економічній сфері.

• Досить низький рівень кооперації виробництв між окремими територіями всередині України на тлі переважно односторонньо спрямованих зовнішніх господарських зв'язків, особливо Сходу та Півдня України на Росію.

• Різновекторна спрямованість геополітичних та ціннісних орієнтацій населення. Якщо східні та південні регіони України спрямовані більше до Росії, то західні ближчі до сусідніх країн Європи та Євросоюзу.

• Мовний чинник – переважання у західних регіонах та на Правобережжі України української мови, а у східних та в Криму – російської.

Аналіз сепаратистських тенденцій в Україні за роки незалежності дає підстави стверджувати, що вони не стали наслідком діяльності потужних регіональних рухів, партій чи організацій, які опираються на суттєву підтримку місцевого населення. Натомість їх можна визначити як певні інформаційні операції, які націлені продемонструвати слабкість України, як держави, або є засобом тиску на позицію органів центральної влади з боку частини регіональної політичної еліти. Зазвичай, ідеї дезінтеграції України та відокремлення деяких актуалізуються під час революційно транзитивних періодів, як це трапилося в Україні у 1991 і 2004 роках та в кінці 2013 – на початку 2014 року [4].

Досягнення внутрішньополітичної стабільності, високого рівня розвитку економічних, правових і соціокультурних відносин стає запорукою подолання сепаратистських настроїв, посилення державної інтеграції та збереження територіальної єдності України.

Список використаних джерел: *1. Всеукраїнський перепис населення 2001 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://2001.ukrcensus.gov.ua/ 2. Кривицька, О. Міжрегіональний «розкол» України : чинники поглиблення / Олена Кривицька // Політичний менеджмент. – 2008. – № 2. – С. 51–65. 3. Паламарчук М. О. Виклики сепаратизму в Україні. Сучасний стан / М.О. Паламарчук // Стратегічні пріоритети. – 2011. - № 4 (21). – С. 64-68. 4. "Потенціальні загрози регіонального сепаратизму в Україні". Аналітична записка [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/articles/1478/ 5. Horowitz D. Ethnic groups in conflict / D. Horowitz. – Los Angeles : University of California Press, 1985. – 707 p*

УДК 332

ПРІОРИТЕТИ РОЗВИТКУ УРБАНІЗОВАНИХ ТЕРИТОРІЙ. СТРАТЕГІЧНИЙ АСПЕКТ

Б.Р. Кошова
bohdanabrunets@gmail.com
Національний університет «Львівська політехніка», м. Львів, Україна

Зростання чисельності населення планети та нестабільність геополітичних процесів призводить до значних міграційних тенденцій, котрі у майбутньому лише посилюватимуться. Міста завжди притягували робочу силу, адже саме у них можливо швидше знайти роботу, а отже й засоби для існування. Зважаючи на світові тенденції Україна не залишається осторонь від глобальних потрясінь. Ситуація на Сході України значно пришвидшила процеси розбудови міст на Заході та Півдні країни, лідерами серед котрих є Хмельницька, Одеська та Львівська області у яких будівництво нового житла зросло на 68,3%, 57,7% і 55,1% відповідно [1]. Динамічне зростання міст, котре здійснюється без розробленої довгострокової стратегії подальшого розвитку у майбутньому призведе до значних економічних, соціальних та екологічних втрат. Сьогодні не враховуються навантаження на інженерно-технічну, соціальну, транспортну, водогосподарську, енергетичну, інституційну інфраструктуру, не говорячи вже про екологічну чи агропромислову.

Встановлення глобальних пріоритетних напрямів розвитку урбанізованих територій у довгостроковій перспективі і становить науковий інтерес, адже століття – у розрізі людського життя – це вічність, у розрізі міста – це мить. Динамічне зростання чисельності населення у містах призводить до різного роду антропогенного та техногенного навантаження в наслідок діяльності котрих спотворюється довкілля – рельєф, повітря, водна система, грунти, клімат, рослинний та тваринний світ та завдає неминучої шкоди як фізичному так і психологічному здоров’ю людини. Виявлення та дотримання принципів

© Кошова Б.Р., 2016

розвитку урбанізованих територій на засадах сталого розвитку дозволить у майбутньому якщо і не повністю забезпечити можливість його реалізації, то хоча б мінімізувати негативні наслідки людської діяльності.

Розростання нових районів міст із збільшенням житлової площі вимагає задоволення всезростаючих енергетичних, водних та інших ресурсних потреб, котрі призводять до порушення балансу природокористування та збідніння переважно прилеглих до них територій. Збереження екологічної рівноваги виступає перед суспільством пріоритетним напрямом, недотримання котрого у короткому майбутньому може призвести до вкрай негативних наслідків, таких як спалахи різноманітних пандемій, нестача ресурсів задовольняючих первинні потреби людини (вода, їжа, чисте повітря) та як наслідок соціальних зрушень (бунтів, маніфестацій, проявів тероризму і т.п.). Вже сьогодні спостерігається розрив між добробутом міського та сільського населення.

Перед сучасним суспільством стоїть виклик переусвідомлення та вжиття негайних заходів з метою забезпечення сталого розвитку містобудування, дотримуючись таких основних принципів як:

1) сучасне містобудування повинно враховувати вимоги розвитку еко інфраструктури, котра являє собою «соціально-екологічну підсистему, динамічний комплекс взаємопов'язаних між собою природних, природно–антропогенних і штучних об'єктів та систем, предметів і явищ, які забезпечують умови збереження середовища життя людини» [2, с.238]. У міжнародних наукових колах її ототожнюють із «зеленою інфраструктурою» проблематика розвитку котрої активно висвітлюється в останні двадцять років. Так під цим поняттям розглядають як «природну систему життєзабезпечення та підтримки функцій екосистеми в межах природних та відкритих просторів» [3,с.2]. Конфлікт, котрий виникає при використанні земель для міських потреб, наприклад під житлову забудову чи створення комерційних площ, пов'язаний із зменшенням водопроникнення поверхонь, що виступає ключовим чинником скорочення екосистемних властивостей урбанізованої території. Необхідність негайного озеленення міст завдяки створенню парків, озер, фонтанів, лісів, вуличних насаджень, зелених дахів в урбанізованому світі носить глобальний характер, так як вони є основним носієм екосистемних послуг та значно покращують якість життя населення. Вони виконують не лише естетичну та заспокійливу роль впливу на людський організм, а й підтримують регулюючі екосистемні функції за рахунок котрих для прикладу, збільшується проникливість води у міські ґрунти, що створює позитивний загальний мікроклімат у місті.

Зелена інфраструктура дозволяє не лише розробляти у межах проектування урбанізованих територій багатофункціональні, інноваційні та стійкі місця, а й сприяє збереженню екосистеми котра позитивно впливає на здоров'я людини, а отже і її добробут, забезпечує абіотичні, біотичні та культурні функції сприяючи при цьому формуванню сталого розвитку міст у майбутньому.

2) створення сприятливого соціально-політичного клімату сприяє розвитку інноваційного виробництва та інноваційних галузей науки на базі діяльності котрих утворюються потужні економічні центри, які за принципом

«ефекту маховика» призводять до позитивних динамічних зрушень суміжних сфер діяльності та сприяють розвитку прилеглих територій.

3) забезпечення можливостей креативного розвитку для усього населення і з подальшою його самореалізацією безпосередньо носить глобальний стратегічний характер запорука успішності реалізації котрого гарантує високу ефективність урбанізованої території. При цьому слід врахувати світові міграційні процеси із ментальною сумісністю корінного та мігруючого населення із подальшою його соціалізацією. Актуальність розвитку загального культурного, освітнього рівня дає змогу урівноважити співіснування різноманітних соціальних груп проживаючих на урбанізованій території зважаючи на їх релігійні, традиційні особливості світобачення.

4) використання відновлюваних джерел енергії сонця, вітру, води та інших з метою скорочення залежності від базових енергетичних ресурсів робить урбанізовану територію менш вразливою до економічних спадів та цінових коливань на них.

5) створення інноваційної транспортної системи сповідуючи принципи енергоощадності та мінімізації шкідливих викидів у навколишнє середовища із забезпеченням високої мобільності населення повинно бути одним із пріоритетних напрямів розвитку урбанізованих територій, адже навіть у XXI столітті транспортна доступність є одним із визначальних критеріїв привабливості території, як для ведення виробничо - господарської діяльності, так і для проживання.

Узагальнюючи вище вказане слід зауважити, що сучасне місто повинне відповідати таким основним критеріям як: бути соціальним, інтегрованим у міжнародні відносини та солідарним із світовими процесами.

Список використаних джерел: *1. Будівельний бум на заході та півдні України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.dpa.cv.ua/analitika/budivelniy-bum-na-zahodi-ta-pivdni-ukrayini.html; 2.Назарук М. Вісник Львів. ун-ту Серія геогр. 2010. – Вип. 38. – С. 238-242; 3. Benedict, M. A. and McMahon, E. T. (2006). Green infrastructure Linking landscapes and communities, Island Press, Washington, DC.*

УДК 379.851

ЕКОНОМІЧНИЙ ЕФЕКТ РОЗВИТКУ ІГРОВОГО ТУРИЗМУ В МАКАО

Р.С. Краснов, Н.В. Добровольська
smartty71@gmail.com, natalie-d@mail.ru
Харківський торговельно-економічний інститут
Київського національного торговельно-економічного університету, Україна

На початку XX ст. почалась епоха швидкого розвитку туристичної галузі. Людство стрімко почало сприймати туризм, як можливість до саморозвитку, пізнання нового, а отже виникла потреба до створення організованої

© Краснов Р.С., Добровольська Н.В., 2016

туристичної подорожі. Саме тоді почали з'являтися перші туристичні компанії в багатьох країнах Європи та США. Після закінчення Другої світової війни туризм отримує важливе соціальне значення, він стає інструментом в руках держави для підтримки культурної, виховної діяльності, організації дозвілля громадян. Розпочалася епоха масового туризму, його всебічна інтеграція в глобалізаційні світові процеси, яка триває й досі.

На сьогоднішній день туристична діяльність є важливим елементом економіки. Тому кожна країна намагається максимально використовувати свій туристичний потенціал для отримання максимального економічного ефекту. В світі є багато країн (наприклад, Єгипет, Кіпр, Греція), де туризм посідає провідне місце в структурі економіки. Більше того, є такі країни, де туризм є основної статтею доходу до державного бюджету (наприклад, Макао, Республіка Науру), що підкреслює важливість проведення наукових досліджень з питань впливу розвитку туризму та його окремих видів на економіку країн. Серед видів туризму, що привносять до бюджету країн найбільший прибуток варто відзначити ігровий, за рахунок якого можуть існувати і розвиватися міста або навіть окремі регіони країн світу.

Більшість країн світу в тій чи іншій мірі дозволяють легально займатися ігровим бізнесом на своїй території. Кожна держава встановлює законодавчими рішеннями обмеження та дозволи щодо цього виду бізнесу. Дуже часто його заборона мотивується морально-етичними причинами, що відбувається, наприклад у Китаї або Україні. Але, як показує досвід, неможливо заборонити людині вгамовувати свої пристрасті до азарту. Тому в легальній або нелегальній формі ігровий бізнес є в кожній країні. Ціна цього питання полягає у дохідності і прозорості економіки. Ліцензований бізнес приносить прибуток державі у вигляді податків, також здійснюється контроль за ігровою діяльністю, що значно зменшує випадки шахрайства, та захищає клієнтів ігрових закладів.

Яскравим прикладом розвитку регіону за рахунок ігрового туризму і бізнесу є такі міста, як Лас-Вегас та Макао. Але для більш наглядного прикладу буде розглянуто ігровий туризм у Макао, адже це місто найбільше ілюструє, як сприятливий інвестиційний клімат та менеджмент дозволяють отримати максимальну віддачу від розвитку даного виду туризму.

До 1999 року у Макао на ведення ігрової діяльності була видана лише одна ліцензія. Її мала компанія SJM Holdings, яка стала монополістом, і надавала свої франшизи іншим підприємцям. Але у 1999 році строк дії цієї ліцензії завершився, і влада Макао взяла курс на створення конкурентоспроможної ігрової зони, за рахунок інвестицій іноземних компаній, як реальних так і портфельних. Було влаштовано державний тендер на 3 ліцензії. Право на участь вибороли дві американські компанії Las Vegas Sands і WYNN, та гонконгська SJM Holdings [1]. Саме з цього часу почався «бум» розвитку ігрової індустрії цього регіону. Слід зауважити, що до 1999 року Макао було португальською колонією, і потім передано до КНР. У зв'язку з цим виник ризик закриття ігрової зони (ігорний бізнес заборонений в Китаї),

але Китай не мав наміру перешкоджати цієї діяльності, тому на сьогоднішній день, це є єдина зона азартного бізнесу в країні.

Доля ігрового бізнесу у ВВП Макао складає 40%, кожного року сюди прибувають близько 23 млн. туристів. За 2014 рік Макао збільшив свій ВВП на душу населення на 18% і обігнав Швейцарію за цим показником. Для порівняння, ВВП на душу населення Швейцарії – 80528 дол. США, а в Макао – 91376 дол. США. Прибуток від ігрового бізнесу у 2014 році був 45 млрд. дол. США, що в 7 разів більше, ніж у Лас-Вегас. Основну частину доходу забезпечують китайці, що приїжджають з материкової частини. З 1999 року економіка Макао виросла на 557% [2].

Такі економічні показники дозволяють надавати малозабезпеченим жителям Макао (кількість населення Макао на 2014 рік – 541200 жителів) дотації в розмірі 1200 дол. США. Не дивлячись на підвищення цін на нерухомість, харчування, транспорт, місцеві жителі змогли отримати нові робочі місця, що знизило рівень безробіття до 1,7% (2014 рік) [2]. За прогнозами аналітиків у 2018 році дохід від ігрового бізнесу має досягнути 90 млрд. дол. США. Причиною такого підвищення може стати покращення швидкісного залізничного сполучення, завершення у 2017 році будівництва найбільшого в світі мосту між Макао і Гонконгом (30 хв. їзди), що відкриє доступ до міжнародного аеропорту в Гонконзі, який значно більший за аеропорт у Макао, а отже дозволить збільшити пасажиропотік. Також зараз будується новий район Cotai Strip з новими фешенебельними готелями та казино. До того ж, сприятливим є візовий режим, громадяни 72 країн світу можуть перебувати на території Макао обмежений термін без віз (від 14 до 180 днів в залежності від країни). В’їзна віза оформлюється при в’їзді на територію [3].

Такі показники влада Макао досягла саме через лібералізацію ігорної справи. До того ж, Макао має досить ліберальну фіскальну політику, але насамперед не для самих казино, а для компаній що працюють в інших сферах. Ігрові компанії платять 40% податків від свого доходу, що є найбільшим в Азії. Податки йдуть на розвиток інфраструктури міста, соціальні виплати. В подальшому податок може зрости ще на 3%. Компанія, яка не працює в ігровому бізнесі, і яка була створена в Макао звільняється від податку на перші 32000 дол. США доходу, а далі платиться 12%. Всі компанії, що зареєстровані та працюють в даному регіоні повинні платити податки, подавати фінансову звітність. Річний дохід в розмірі 15000 дол. США звільняється від податку, а більший дохід оподатковується по прогресивній ставці від 2% до 12%. Також в Макао немає НДС та податку з продажів. В результаті такої податкової системи та орієнтації на ігровий бізнес бюджет Макао на 70% формує ігрова індустрія. Діяльність операторів ігрових закладів регулюється жорсткими вимогами, так, наприклад, в казино може бути задіяні чітко визначена кількість і види ігор. З кожною компанією укладається ліцензійна угода, регламентується порядок діяльності казино. Інспекція з азартних ігор і координаційне бюро Макао пильно стежить за їх діяльністю [4, 5].

Сьогодні в Макао працює 33 казино, серед яких є найбільше – «Венеція». Але у 2015 році, через проведення антикорупційної політики в Китаї, дохід у казино Макао значно знизився у порівнянні з попереднім 2014 роком на 34% [6]. Справа в тому, що більшість основних клієнтів казино є корумпованими чиновниками з Китаю, яким учать у азартних іграх забороняється. Для виправлення ситуації влада разом з компаніями вирішила проводити диверсифікацію послуг. Така велика частка ігрового бізнесу у структурі прибутку мала негативний наслідок при першій нестабільності. Для зменшення ризиків недоотримання доходу вирішено приділити особливу увагу до супутніх послуг – розвивати готельний бізнес, будувати готелі курортного типу, розвивати індустрію громадського харчування, розвивати шопінг-туризм, складати грандіозні шоу-програми тощо. Було побудовано спортивну арену «Котай Арена», де проходять різні міжнародні шоу. Будуються нові архітектурні споруди, що мають стати визначними пам’ятками. Створюються розважальні центри. Слід відмітити, що Макао – це офшорна зона, тому планується приділити увагу розвитку банківській сфері та фінансовій. Зараз більшість туристів проводить в середньому в Макао 1-2 дні, що є малим строком. Тому, диверсифікація послуг, розвиток інших видів туризму, призведе до збільшення перебування туристів, об’єму їх витрат [3, 7].

Отже, на прикладі Макао було розглянуто переваги і недоліки легалізації ігрового бізнесу і розвитку ігрового туризму в країні. Прийнявши закон, що дозволяє ігрові заклади, держава отримує наступні переваги. По-перше, дохід з податків, що при правильному підході може бути визначними для формування економіки всього регіону. По-друге, відбувається відкрите регулювання і контроль за ігровою діяльністю, зменшення економічних злочинів в регіоні. Також, відбувається стимулювання туристичного попиту, створення ігрового бренду країни. Але все це можливо за умови створення сприятливого інвестиційного клімату для іноземних партнерів (оподаткування, правова захищеність, пільги для юридичних і фізичних осіб). Для зручності контролю і регулювання ігрового бізнесу, його обмежують територіальною приналежністю – ігровою зоною. Таким чином, розвиток ігрового туризму та бізнесу при правильному підході є дуже перспективною, економічно ефективною індустрією для країни або регіону в якому він розвивається.

Список використаних джерел: *1. Economy of Macau. – Режим доступу: https://en.wikipedia.org. 2. Электронная газета «Ведомости». Азартные игры сделали Макао богаче швейцарцев. – Режим доступу: http://www.vedomosti.ru. 3. Перспективы развития Макао как туристической дестинации // Все о туризме. – Режим доступу: http://tourlib.net. 4. Налоговый портрет Макао // TaxToday. – Режим доступу: http://tax-today.com. 5. Как там. Модели регулирования игорного бизнеса. МАКАО // Вестник игорного бизнеса. – Режим доступу: http://vib.adib92.ru. 6. Игорный доход Макао снизился на 34% // News Gambling. – Режим доступу: http://newsofgambling.com. 7. Борьба с коррупцией в Китае снижает доходы казино Макао // Вестник игорного бизнеса. – Режим доступу: http://vib.adib92.ru.*

УДК 330.341.2:332.1:338.45

ІНСТИТУЦІЙНІ ПЕРЕТВОРЕННЯ ЯК ПІДҐРУНТЯ ДЛЯ МОДЕРНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ РЕГІОНІВ

Л.М. Кузьменко, М.О. Солдак
laramir@ukr.net
Інститут економіки промисловості НАН України, м. Київ, Україна

Політика розвинутих країн спрямована на збільшення промислового виробництва, а технологічні зміни визнаються одним з факторів довгострокового зростання. У 2015 р. Організація Об'єднаних Націй прийняла Програму сталого розвитку до 2030 року. Нові цілі були розроблені на заміну Цілям розвитку тисячоліття, які діяли протягом останніх п'ятнадцяти років. Ціль 9 «Створити гнучку інфраструктуру, сприяти всеохоплюючій і сталій індустріалізації, заохочувати інновації» стосується активного збільшення питомої ваги промислового виробництва у загальному показнику зайнятості та ВВП до 2030 року шляхом інтеграції малих промислових підприємств та інших підприємств у ланцюзі створення вартості, модернізації інфраструктури та промислових галузей стосовно підвищення ефективності використання ресурсів, чистих та екологічно безпечних технологій та промислових процесів, а також розширення наукових розробок, модернізації технологічних можливостей та підтримки інновацій.

Технології мають дуже важливу роль у підвищенні продуктивності у виробництві, однак розвиток технологій тісно пов'язаний із еволюцією організаційних форм, а також супутніх інститутів і механізмів регулювання [1, с. 40]. У регіонах «ресурсного типу», базовими галузями яких є добувні галузі або галузі переробної промисловості первинного переділу, які є експортно-орієнтованими, інституціональне середовище, що склалося, надає суперечливий вплив на стимули та обмеження вибору підприємців. Іноді галузі «ресурсної економіки» демонструють приклади модернізації виробництв − оновлення агломераційного та доменного виробництв на металургійних підприємствах Донбасу, модернізація енергоблоків на підприємствах ДТЕК − завдяки чому значно знизився обсяг викидів забруднюючих речовин в атмосферу [2]. Проте такі приклади модернізації обмежені, переважно, самим «ресурсним сектором» і не ведуть до розвитку регіональної економіки як цілого.

Проблеми інституційних інновацій пов'язують із діяльністю груп спеціальних інтересів. Під групами спеціальних інтересів, як правило, розуміють сукупність агентів, які характеризуються збігом економічних інтересів, і на яких діють виборчі стимули для виробництва спільного колективного блага [3]. Виявлення форм і механізмів взаємодії груп інтересів та інститутів влади є важливим для розуміння сутності соціально-економічних і політичних процесів у державі, причин і механізмів прийняття рішень,

© Кузьменко Л.М., Солдак М.О., 2016

формування політики. Вплив груп інтересів на політичний процес відбувається на різних рівнях організації суспільства – державному, регіональному, місцевому. З огляду на різноманіття функціонування регіональних політичних співтовариств, яке викликане об'єктивними розходженнями в соціально-економічному та політичному становищі регіонів України, значний інтерес представляють особливості взаємин груп інтересів і органів регіональної влади. І хоча дослідження проблематики груп інтересів лежить скоріше в площині політичних наук, аналіз специфіки цих відносин має велике значення у дослідженні сучасного стану розвитку регіонів [4]. Для розуміння перешкод модернізації потребують більш пильної уваги політичні процеси у контексті якісних досліджень дискурсів та інститутів, що нав'язуються домінуючими елітами.

Групи інтересів концентрують зусилля на формуванні потрібної їм позиції, не стільки самих виборців, скільки органів влади. Це досягається за рахунок лобіювання – роз'яснення позиції відповідної групи та її аргументації. Існують різні види лобіювання: галузеве (захист інтересів галузей або крупних об'єднань за галузевою ознакою через комітети або галузеві міжфракційні депутатські групи); регіональне (відстоювання інтересів регіону); соціально-політичне (захист інтересів політичних партій через фракції); індивідуальне (захист інтересів конкретних осіб і бізнес-структур по лінії окремих депутатів і комітетів).

Невдачі пострадянської модернізації пояснюють ефектом функціонування інституту влади-власності та пов'язаних із владою груп спеціальних інтересів. Ступінь впливу груп спеціальних інтересів може лімітувати політичною культурою, ефективним функціонуванням демократичних інститутів [5]. Відсутність демократичних інститутів неминуче призводить до їх формування та суперництва. Наразі необхідним компонентом демократизації України виступає децентралізація управління. Вона сприятиме становленню демократії на місцях, зростанню ролі територіальних громад у суспільному житті та їх відповідальності за свої справи.

Регіоналізація і децентралізація стали провідними принципами у світовій політиці, яка відповідає модернізації, про що свідчить зарубіжний досвід управління розвитком регіонів. Значну роль децентралізація (наприклад, у Польщі) відіграє у процесах економічного розвитку та реструктуризації промисловості. На початку 90-х рр. минулого століття ця країна, зізналася схожих із Україною викликів після розпаду СРСР у зв'язку з переорієнтацією експорту з радянського ринку збуту на європейський. На думку експертів відновлення старопромислових регіонів стало можливим завдяки співпраці державної влади та місцевого самоврядування. Якщо реструктуризація економіки була завданням уряду, то розвиток малого і середнього бізнесу на місцях – відповідальність місцевої влади. Для залучення інвестицій місцева влада забезпечувала необхідну інфраструктуру, мала податкові повноваження та пільги щодо комунальних платежів, право комуналізації підприємств тощо. Як стверджують експерти, внаслідок ефективного місцевого розвитку Польща

збільшила частку високотехнологічного експорту [6]. Слід додати, що Польща мала також значну фінансову підтримку від ЄС.

В Україні наразі державний рівень управління економікою занадто сконцентрований в центрі, територіальний рівень не забезпечено фінансовими ресурсами і, відповідно, функціонування виконавчої системи на місцях не є досить динамічним, спостерігаються суперечності в системі органів місцевої влади відносно правових питань. Не маючи зв'язку зі своїми громадянами і не орієнтуючись на їхні потреби, влада спроможна запустити лише один варіант модернізації – мобілізаційний, тобто той, що нав'язується з гори і обмежує, а іноді виключає можливості вибору і свободи для громадян, а значить з малою ймовірністю відповідає їхнім потребам [7].

Для успішної модернізації промисловості в умовах децентралізації управління потребують чіткого визначення повноваження, ресурси та відповідальність стосовно проведення промислової політики, закріплені за кожним суб'єктом владно-управлінської діяльності. При цьому місцеве самоврядування має слугувати вирішенню проблем промислового розвитку території, а не створювати нові адміністративні та бюрократичні механізми, що будуть стояти на заваді місцевих ініціатив. Доцільно використовувати досвід країн, які мають позитивні результати проведення промислової політики в умовах децентралізації державного управління, адаптуючи його з урахуванням національних та регіональних особливостей.

Список використаних джерел: *1. Вольчик В.В. Институциональные изменения в контексте модернизации хозяйственных порядков / В.В. Вольчик, В.В. Кот // Journal of Institutional Studies (Журнал институциональных исследований). – 2013. - № 4. – С. 36-57; 2. Вызовы для ответсвенного бизнеса: отчет об устойчивом развитии группы СКМ за 2014 год // Режим доступа: http://www.scm.com.ua/m/documents/SCM_Group_Sustainability_Summary_Report_2014_Ru.pdf; 3. Вольчик В. Группы интересов и качество экономических институтов / Вольчик В., Бережной И. // Экономический вестник Ростовского государственного университета. – 2007. – Том 5. – № 2. – С. 57-66; 4. Кузьменко Л.М., Солдак М.О. Регіональні аспекти характеристики якості інституціонального середовища // Управление экономикой: теория и практика. – НАН Украины. Ин-т экономики пром-сти. – Донецк, 2010. – С. 31-43; 5. Сиротовский А.С. Гармонизация интересов субъектов экономики в теории общественного выбора / А.С. Сиротовский // Вестник Саратовского государственного социально-экономического университета. – 2012. - № 2. URL: http://cyberleninka.ru/article/n/garmonizatsiya-interesov-subektov-ekonomiki-v-teorii-obschestvennogo-vybora (дата обращения: 06.10.2016); 6. Децентралізація передбачає право на помилку – польські реформатори [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://uacrisis.org/ua/12805-decentralizaciya-2; 7. Кіндзерський Ю.В. Промисловість України: стратегія і політика структурно-технологічної модернізації: монографія / Ю.В. Кіндзерський; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України». – К., 2013. – С. 35.*

УДК: 528.9

ЗАСТОСУВАННЯ ГЕОІНФОРМАЦІЙНИХ СИСТЕМ ДЛЯ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЕКОЛОГІЧНОГО СТАНУ ХАРКІВСЬКОГО РЕГІОНУ

К.А. Мамонов, Ю.Б. Радзінська, С.В. Олейник
kostia_mamonov@mail.ru, lisenok2103@rambler.ru, setta18@mail.ru
Харьковський національний університет міського господарства імені О. М. Бекетова, м. Харків, Україна

Стан міста Харкова з екологічної точки зору характеризується як стабільно напружений. Спад обсягів виробництва лише частково стримують зростання небезпечних процесів деградації навколишнього природного середовища. Харківська область посідає 9 місце в Україні за масштабами забруднення навколишнього природного середовища. Найнебезпечнішими показниками антропогенного впливу на довкілля є:

- стрімке зростання кількості автомобільного транспорту при надзвичайно низьких екологічних параметрах автомобілів, що спричинило збільшення шкідливих викидів в атмосферу;
- утворення та накопичення мулового осаду на очисних каналізаційних спорудах міста;
- замулення русел, забруднення вод та в цілому погіршення технологічного стану та гідрологічного режиму річок через неочищений поверхневий стік;
- накопичення величезної кількості твердих побутових відходів в межах міста через відсутність сучасних підприємств із переробки твердих побутових і промислових відходів.

Вирішенням проблем екологічного розвитку міст, застосування інформаційного інструментарію займались науковці: Т. Жиравецький та О. Кравченко [1], В. Джигирей [2], В. Тарасов, А. Малиновський і М. Рибак [3], Н. Макаров, Л. Гармідер, Л. Михальчук[4], В. Шевчук, Ю. Саталкін, Г. Білявський[5].

Для виконання представлених завдань запропоновано використовувати геоінфораційні системи, оскільки:

- можливо проаналізувати значні обсяги екологічної та іншої інформації, яка має велику кількість параметрів;
- досліджуються динамічні характеристики процесів природно-антропогенних систем;
- визначаються наслідки екологічного, економічного та соціального характеру для різних ситуацій.

У результаті дослідження проведено просторовий аналіз, із застосуванням геоінформаційних систем, динаміки забруднень атмосферного повітря міст за останні 5 років (рис. 1).

© Мамонов К.А., Радзінська Ю.Б., Олейник С.В., 2016

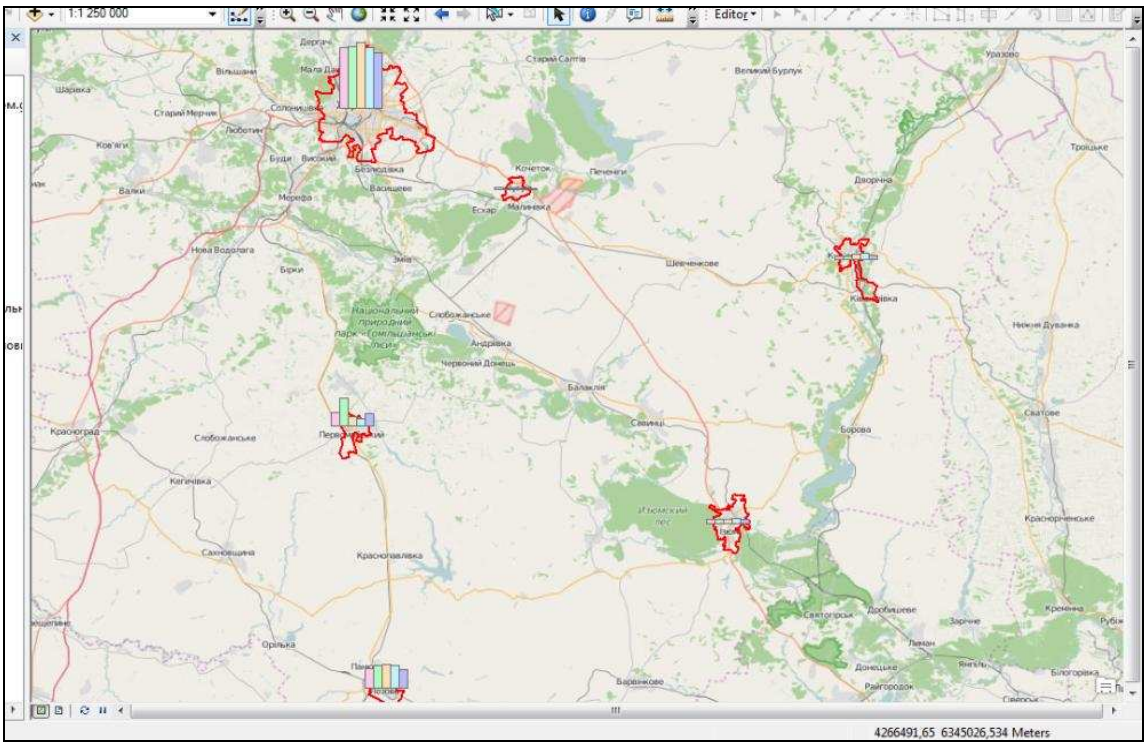

Рис. 1. Динаміка забруднень атмосферного повітря міст Харківського регіону за останні 5 років

Геоінформаційний аналіз динаміки викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря Харківської області показав, що показники вмісту діоксиду сірки, сульфатів, оксиду вуглецю, діоксиду азоту, оксиду азоту, сірководню, фенолу, формальдегіду, кадмію, марганцю та міді залишилися на рівні минулого року. Спостерігалось несуттєве збільшення вмісту пилу, середньорічна концентрація якого складає 0,10 мг/м3 (у 2013 р. 0,07 мг/м3), сажі – 0,02 мкг/м3 (0,01 мкг/м3 в 2013 р.), нікелю – 0,03 мкг/м3 (0,02 мкг/м3 в 2013 р.), свинцю – 0,05 мкг/м3 (0,03 мкг/м3 в 2013 р.), хрому – 0,05 мкг/м3 (0,02 мкг/м3 в 2013 р.). Незначне зменшення вмісту аміаку, середньорічна концентрація 0,008 мг/м3 (в 2013 р. 0,01 мг/м3), заліза – 0,89 мкг/м3 (1,32 мкг/м3 в 2013 р.) та цинку – 0,06 мкг/м3 (0,15 мкг/м3 в 2013 р.). У цілому індекс забруднення атмосфери міст (ІЗА) в 2014 р. дорівнює 3,85 у 2013 р. – 3,47.

Таким чином, екологічний стан міст Харківського регіону визначається як задовільний, що відповідає встановленим нормативам. Проте, спостерігаються негативні тенденції із зростанням деяких викидів, що знижує рівень екологічної безпеки міст.

Список використаних джерел: *1. Правова охорона атмосферного повітря: практичні аспекти [Текст]: посібник; заг. ред. Т.М. Жиравецького, О.В. Кравченко. – Л. : ЕПЛ, 2011. – 118 с. 2. Екологія та охорона навколишнього природного середовища [Текст]: навч. посібник / В.С. Джигирей. – К.: Знання, 2007. – 422 с.3. Екологічна стандартизація і нормування антропогенного навантаження на природне середовище [Текст]: навч. посібник для вузів / В.В. Тарасова, А.С. Малиновський, М.Ф. Рибак. – Київ: ЦУЛ, 2007. – 274 с. 4. Економіка природокористування [Текст]: навч. посібник / Н.С. Макарова, Л.Д. Гармідер, Л.В. Михальчук. – К.: Центр навчальної літератури, 2007. – 332 с. 5. Екологічне управління як механізм гармонізації системи «Природа – суспільство» [Текст]: посібник / В.Я. Шевчук, Ю.М. Саталкін, Г.О. Білявський та ін. – Київ: Либідь, 2004. – С. 9-73.*

УДК 911.3

ГЕНДЕРНІ СПІВВІДНОШЕННЯ В УПРАВЛІННІ МІСТАМИ В УКРАЇНІ

Н.І. Мезенцева, О.О. Кривець
provotarnat@ukr.net, like_mila@ukr.net
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна

Трансформація діяльності органів місцевого самоврядування в Україні потребує врахування світового досвіду гендерної політики з метою розширення участі громадян в управлінні містом та оптимізації прийняття рішень і формування заходів щодо соціально-економічного і культурного розвитку міст. Важливе значення для оцінки гендерних реалій України в європейському просторі має гендерна ідентифікація в управлінні містами та реальні гендерні співвідношення в складі структур, що приймають рішення на місцевому рівні.

В ЄС головна увага зосереджена на новій гендерній концепції: від принципу однакового ставлення, що передбачає рівні права і можливості для всіх громадян, – до стратегії позитивної дії. Вона передбачає зміщення акцентів із забезпечення рівних можливостей до забезпечення відповідних соціальних умов, які сприяли б утвердженню фактичної гендерної рівності. Позитивна дія передбачає заходи для досягнення рівних стартових можливостей і умов для життєдіяльності жінок та чоловіків. В своєму крайньому прояві це може бути пов’язаним з наданням певних пільг чи запровадженням квот для підвищення соціального статусу жінок. Так, в половині парламентів світу застосовується той чи інший тип гендерних квот на виборах до національних парламентів. Партійні квоти застосовуються в 61 державі, електоральні – в 33, а резервування місць у парламенті – в 12 країнах. В ряді країн квоти або застосовувалися раніше, або пропонується їх запровадити. Нині частка жінок-парламентарів в ЄС становить 37 %. Найбільше представництво жінок в парламенті Мальти (67 %), у вищих законодавчих органах влади Ірландії, Швеції, Фінляндії, Естонії та Латвії (по 50-55 %), в Хорватії, Австрії, Іспанії, Нідерландах, Франції, Великобританії та Італії (по 40-45 %). З огляду на актуальність гендерних аспектів міського управління, детальніше зупинимось на аналізі гендерних співвідношень очільників міст в Україні та кількох країнах ЄС.

Для аналізу ми обрали міста Австрії, Італії і Франції та визначили частку жінок-мерів в них станом на 2016 рік. В Австрії з 76 міст, чисельність населення яких складає понад 10 тис. осіб, жінки є мерами лише в 9 містах. Це складає 9,8 % від чисельності міст. В Італії з 156 міст з чисельністю населення понад 50 тис. осіб мери-жінки працюють в 11 містах (7,5 % міст), в т. ч і в Римі. З 280 малих міст Італії, що мають чисельність жителів до 50 тис. у провінціях Агрідженто, Алессандрія та Анкона жінки є очільницями 27 міст (9,6 % міст). У Франції із 431 міста з чисельністю населення понад 20 тис. осіб жінки є мерами

© Мезенцева Н.І., Кривець О.О., 2016

у 53 містах (11,5 % міст). Розподіл жінок-мерів у містах Франції відповідно до чисельності їх мешканців є таким: жінки є мерами у 38 містах з чисельністю населення від 20 до 50 тис. осіб, у 7 містах з чисельністю населення від 50 до 100 тис. осіб та у 8 містах, де проживає понад 100 тис. мешканців.

Отже, серед взятих для аналізу країн найбільші частки міст, в яких мерами є жінки в Австрії (11,8%) та Франції (11,5%). Суттєво нижча частка міст, де мером є жінка, в Італії. В Україні частка жінок-мерів міст є дуже низькою і складала у 2015 році 5,1 %. Проаналізуємо просторово-часові особливості гендерних співвідношень серед мерів міст в Україні у 2009-2015 роках.

Серед голів міських рад в 2009 році жінки складали 6,4%, тобто жінки були головами 20 міських рад із 455 [1]. В АР Крим, Волинській, Дніпропетровській, Івано-Франківській, Запорізькій, Кіровоградській, Рівненській, Чернівецькій та Черкаській серед мерів міст не було жодної жінки. Найбільше жінок-мерів міст було в Миколаївській, Одеській, Полтавській, Сумській, Тернопільській, Харківській, Хмельницькій, Херсонській та Чернігівській областях. Найвищим відсоток жінок серед мерів міст був у Миколаївській, Сумській та Хмельницькій областях (22,2 %, 22,0 % та 18,2 % відповідно) [1].

Серед голів міських рад в період з 2010 по 2015 роки жінки складали 3,7%. Жінки були мерами у 17 містах. В одинадцяти регіонах України, а саме у АР Крим, Волинській, Вінницькій, Івано-Франківській, Запорізькій, Кіровоградській, Миколаївській, Сумській, Херсонській, Чернігівській та Черкаській областях мером не працювала жодна жінка. Найбільше жінок-мерів міст було в таких восьми областях: Житомирській, Рівненській, Чернівецькій, Полтавській, Тернопільській, Харківській, Хмельницькій та Закарпатській. Найвищий відсоток жінок серед мерів міст був у Рівненській та Закарпатській областях (по 18,1 %), де жінки були мерами 2 міст із 11.

У 2015 році після чергових виборів органів місцевої влади жінки-мери були обрані у 23 містах Це склало 5,1 % від загальної кількості міст. В АР Крим, Вінницькій, Закарпатській, Житомирській, Миколаївській, Полтавській, Сумській, Херсонській та Черкаській областях серед мерів міст жінок немає. Найбільше жінок-мерів було обрано у містах Запорізької, Дніпропетровської, Рівненської та Тернопільської областей. Найвищим відсоток жінок серед мерів міст був у Запорізькій та Рівненській областях (21,4 % та 18, 1% відповідно), де жінки були мерами 3 міст із 14 та 2 міст із 11 відповідно.

Варто зауважити, що гендерні співвідношення в органах державної влади є нестійкими [2]. Це стосується і органів місцевого самоврядування, зокрема посади голів міських рад. Аналіз гендерних співвідношень в управлінні містами в регіонах України дає можливість зробити такі висновки:

- частка жінок-мерів міст в цілому в Україні у період 2009-2015 років мала тенденцію до зменшення;
- для регіонів України за досліджуваний період були характерні різні тенденції щодо зміни частки жінок-мерів (при цьому інформація по Донецькій, Луганській області та АР Крим взята за 2009 та 2012 роки);
- в Донецькій, Луганській, Львівській, Одеській, Тернопільській,

Харківській, Хмельницькій та Чернівецькій областях у 2009-2015 роках жінки протягом всього періоду були представлені в управлінні містами;

- за період з 2009 по 2015 роки лише у Черкаській області мером жодного міста не побувала жінка;
- за результатами виборів до органів місцевої влади у 2010-2015 роках жінки не обирались мерами міст у Вінницькій, Миколаївській, Сумській та Херсонській областях;
- регіони з найвищою часткою жінок-мерів міст з 2009 по 2015 роки постійно змінювались, що було пов'язане, насамперед, з електоральними вподобаннями різних політичних сил та, відповідно, їх висуванців на посаду голів міських рад;
- найнесприятливіша динаміка співвідношення чоловіків і жінок в управлінні містами характерна для Миколаївської та Сумської областей (лише у 2009 році в регіонах жінки складали п'яту частину мерів міст, а вже з 2010 року серед мерів не було жодної жінки);
- найсприятливіша динаміка співвідношення чоловіків і жінок в управлінні містами характерна для Запорізької, Дніпропетровської, Кіровоградської та Івано-Франківської областей.

Список використаних джерел: *1. Мезенцев К.В., Мезенцева Н.І. Гендерні співвідношення в державному управлінні в Україні // Наукові пошуки географічної громадськості: вчора, сьогодні, завтра. Мат-ли міжн. наук.-практ. конфер. – Луганськ, 2009. – С.16-17. 2. Мезенцева Н.І. Гендерна географія як новий напрям суспільно-географічних досліджень в Україні // Регіональні проблеми України: географічний аналіз та пошук шляхів вирішення. Зб.наук.праць. - Херсон:: ПП. Вишемирський, 2009. - С. 315-321. 3. Мезенцева Н.І., Кривець О.О. Гендер і географія в Україні : Монографія. – К.: Ніка-Центр, 2013. - 194 с.*

УДК 911.3

КРАЩІ ПРАКТИКИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

А. Мельничук, П. Остапенко
melan97@ukr.net, ostapenkopavlo@gmail.com
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна

Десятки міст України мають тисячолітню історію, іншим – лише декілька десятків років. Ми знаємо сотні сіл, де зберігаються українські традиції та побут, з котрих пішли у світ тисячі українських геніїв. Ми можемо довго сперечатись чиє місто та село є найкращим. Однак, кращих визначає не лише їх потенціал – а й реальні справи та дії.

У квітні 2014 року Урядом України було ухвалено Концепцію реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади. Прийнята Концепція дала старт проведенню реальних змін у системі адміністративно-територіального устрою та підвищенні ролі місцевого самоврядування у повсякденному житті населення.

© Мельничук А., Остапенко П., 2016

Ще у 2012 році, для визначення лідерів розвитку територіальних громад міст, селищ та сіл,Радою Європи, у рамках програми «Посилення інституціональної спроможності органів місцевого самоврядування в Україні» було засновано конкурс «Кращі практики місцевого самоврядування. З 2014 року цей конкурс проходить під егідою Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України (Мінрегіону).Конкурс мав не меті такі завдання:

1) Виявлення та поширення серед широкого загалу кращих практик та ініціатив;
2) Публічне визнання досягнень органів місцевого самоврядування;
3) Сприяння органам місцевого самоврядування у здобутті нових знань та обміні досвідом із іншими територіальними громадами.

Особливістю проведення конкурсу є те, щометодологія його проведення розроблена і впроваджена Центром експертизи реформ місцевого самоврядування Генерального директорату з питань демократії Ради Європи [1, ст. 8].

Методологія конкурсу вже успішно апробовано вже у декількох країнах Європи. Україна стала однією з європейських країн, де Рада Європи допомогла запровадити подібний конкурс. Визначення переможців проходить шляхом аналізу реалізованих соціально-економічних програм та планів розвитку, впроваджених заходів із енергозбереження, співробітництва територіальних громад, які самостійно подали його учасники. Оцінювання поданих заявок на участь, проходить за п’ятьма найбільш суттєвими критеріями: ініціативність, інноваційність, ефективність, впливовість практики та сталість результатів[1, ст. 8]. У конкурсі можу брати участь органи місцевого самоврядування (ОМС) усіх рівнів – місцевого (міські, селищні та сільські ради) та регіонального (районні та обласні ради). В кожній із трьох номінацій окремо визначаються переможці і серед ОМС – серед обласних та районних рад, міських рад, сільських та селищних рад. Таким чином у кожній номінації в середньому повинно бути по 9 призерів.

Конкурс проводиться уже вп’яте . І поки триває період подачі заявок від органів місцевого самоврядування на цього річний етап, ми вирішили проаналізувати географію, кількість поданих заявок та кількість переможців від кожного регіону за останні два роки проведення конкурсу, таким чином визначивши найбільш активні регіони та населені пункти.

У 2014 році переможців конкурсу визначали у трьох номінаціях:

1) Енергозбереження та енергоефективність;
2) Влада та бізнес: сприяння, партнерство;
3) Влада та громада: інформування, діалог та участь.

Переможцями у цих номінаціях стали 37 практик, майже 20% від загальної кількості поданих заявок. Загалом кількість поданих заявок була близько 200. Серед регіонів-лідерів найбільша кількість переможців по трьох номінаціях була у Дніпропетровській області – 12. Тут, слід відмітити окремо Дніпропетровську обласну раду, яка стала призером у кожній номінації. Значно відстає, але займає друге місце Кіровоградська область – 3 переможця, ще 7

областей мали по два переможця (Волинська, Вінницька, Івано-Франківська, Сумська, Харківська, Хмельницька, Чернігівська області)та 8 областей мали по 1 переможцю (Закарпатська, Запорізька, Донецька, Житомирська, Київська, Миколаївська, Черкаська та Чернівецька області).

У 2015 році кількість номінацій збереглась, але змінились дві їх теми:

1) Енергозбереження та енергоефективність;
2) Співробітництво громад: практичні результати і вигоди;
3) Стимулювання економічної активності, створення робочих місць.

Про учасників конкурсу у 2015 році маємо більше інформації. Тому можемо проаналізувати активність ОМС у процесі подач заявок. Загалом 2015 рік був менш активним проти 2014 року за загальною кількістю поданих заявок – лише 98 у 2015 році проти 180 у 2014 році. Відповідно до цього зменшилась і кількість призерів конкурсу 19 у 2015 р., проти 37 – у 2014 р.

У 2015році регіон-лідер за кількістю поданих заявок, як у і в 2014 р. був незмінним – Дніпропетровська область (19 заявок), друге місце – Хмельницька область (12), третє місце за Львівською областю (11). Традиційно, найбільше поданих заявок отримано від міських рад – 54, за ними йдуть сільські ради – 34, і районні – 12. Не було отримано жодної заявки від обласних рад. Не було отримано жодної заявки на участь у конкурсі від ОМС Закарпатської, Одеської та Луганської областей.

Рис. 1. Переможці конкурсу «Кращі практики місцевого самоврядування» у 2014 та 2015 роках за регіонами України

Призери конкурсу по регіонах визначились наступним чином: найбільше переможців мала Волинська область – 4, друге місце посіла Львівська – 3 переможці, Вінницька, Дніпропетровська та Житомирська області мали по 2 переможці. У решти областей (Івано-Франківська, Запорізька, Полтавська, Сумська та Чернігівська області) мали по одну переможцю.

Аналізуючи переможців конкурсу за два останні роки можна виділити регіони-лідери. Найбільш активним є ОМС Дніпропетровської області – 14 призерів конкурсу. Друге місце займає Волинська область, яка за два роки має 6 призерів. Третє місця у Вінницькі області – 4 призери. Ще 7 областей

мають по три призери, 2 області – по два та 7 по одному. Не мають жодного призера 5 областей (Луганська, Одеська, Рівненська, Тернопільська та Херсонська області).

Висновки. На думку авторів, конкурс має цілком практичне значення для визначення основних полюсів росту на кожному рівні адміністративно-територіального устрою нашої країни: на регіональному - показує найбільш активні області та райони; на місцевому – визначає кращі міста, селища та села.

Запропонований рейтинг органів місцевого самоврядування, який визначався на основі аналізу переможців та призерів конкурсу, визначає найбільш активні, надійні та відкриті до співпраці населені пункти. На які можуть звертати увагу як інвестори для розвитку свого бізнесу, так і міжнародні фінансові донори у процесі пошуку надійних учасників власних проектів.

Список використаних джерел: *1. Збірник практик-переможців конкурсу «Кращі практики місцевого самоврядування» 2014 року/ [І.А. Абрам'юк, М.М. Юрченко]; М-во регіон. розвитку, буд-ва та житл. комун. госп-ва України, Рада Європи. – К.: К.І.С., 2015. – 112 с. 2. http://www.minregion.gov.ua/napryamki-diyalnosti/regional-dev/rozvytok-mistsevoho-samovryaduvannya/konkurs/*

УДК 711.01:711.4.01:711.5

РОЗРОБКА МІСТОБУДІВНОЇ ДОКУМЕНТАЦІЇ ДЛЯ НОВОСТВОРЕНОГО ТЕРИТОРІАЛЬНО-ПРОСТОРОВОГО ОБ'ЄДНАННЯ ГРОМАД

Н.В. Мороз, А.М. Панкеєва
kafedrambg@mail.ru
Харківський національний університет міського господарства імені О.М. Бекетова, м. Харків, Україна

В сьогоднішніх умовах зростання ролі регіональної політики й самоврядування держава при визначенні перспектив міст і територій орієнтується на місцеві ресурси. В Україні розпочалася довгоочікувана реформа місцевого самоврядування та децентралізація влади, яка передбачає передачу більших повноважень і ресурсів на рівень територіальних громад. Важливою складовою та запорукою реалізації цієї реформи є формування спроможних громад, яке відбувається шляхом об'єднання територіальних громад.

У відповідності до Закону України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» (№157-VIII від 05.02.2015) [1] сьогодні особливої актуальності набувають питання розробки містобудівної документації для новостворених територіально-просторових об'єднань громад з метою забезпечення планування та сталого розвитку територій кожного окремого територіального утворення.

Питання ефективного просторового планування та містобудівного проектування ще й тому, що зростає роль територіальних громад, які інколи

© Мороз Н.В., Панкеєва А.М., 2016

мислять вузькими інтересами, що може спричинити втрату системної цілісності територій, викликати загострення соціально-економічних проблем та погіршення стану природного середовища. Так, однією з означених проблем є раціональне використання містобудівних засобів регулювання відносин населених пунктів, які входять до складу об'єднаних територіальних громад.

Об'єднані територіальні громади при здійсненні проектів свого розвитку, незважаючи на чисельність населення та розмір мають спиратися на містобудівну документацію. Сьогодні, правовою основою містобудування та просторової організації держави виступають: Конституція України, Закони України «Про основи містобудування», «Про місцеве самоврядування і Україні», «Про місцеві державні адміністрації», «Про архітектурну діяльність», «Про планування і забудову територій», «Про охорону культурної спадщини», «Про відповідальність підприємств, їх об'єднаних установ та організацій за порушення у сфері містобудування», Земельний Кодекс України, а також Указ Президента України «Про заходи щодо розвитку та регулювання ринку земель населених пунктів, інших земель несільськогосподарського призначення», Постанови Кабінету Міністрів України, нормативні акти Держбуду, зокрема Державні будівельні норми України «Склад, зміст, порядок розроблення, погодження а затвердження генеральних планів міських населених пунктів (ДБН Б.1-3-97), «Порядок створення й ведення містобудівних кадастрів населених пунктів (ДБН Б,1-1-93), «Містобудування. Планування та забудова міських і сільських поселень» (ДБН 360-92) та інші законодавчі акти центральних і місцевих органів виконавчої влади [2].

Більшість містобудівних документів розроблено на умовних підосновах 1970-1980-х років, забезпечення містобудівною документацією населених пунктів в контексті всієї держави залишається неповним, не відповідає існуючій містобудівній ситуації, сучасним соціально-економічним умовам і потребує оновлення, коригування або нового розроблення. Проте нині розпочався процес створення електронних карт областей для потреби розробки Схем планування їх території.

Розробка генеральних планів на кожен населений пункт вимагає великих коштів. Так, в сільських територіях слід розумно підходити до етапності виконання робіт з формування комплекту місцевих планувальних і містобудівних документів. Адже зрозуміло, що неможливо відразу знайти в місцевих або в державному бюджеті достатніх коштів, щоб відразу розробити генеральні плани для всіх населених пунктів. Але це напевно і не потрібно.

Однак у сільрадах з більш ніж одним селом лише центральний населений пункт є досить численним, має бюджетну інфраструктуру, там розміщуються невеликі виробництва чи торговельні точки. Значна кількість сіл мають населення менше 100 чоловік, не є центрами сільрад, і мають дуже негативну демографічну складову. Розробка генерального плану для такої категорії сіл сьогодні навряд чи зможе забезпечити їх розвиток, але кошти будуть витрачені. Тому говорити про можливість і доцільність розробки в рамках однієї селищної або сільської ради генеральних планів усіх сіл, що входять до складу сільради – недоцільно, а витрати на їх розробку не є виправданими. Також слід

враховувати розміщення на землях сільрад в рекреаційних зонах та за їх межами садових товариств, дачних будинків, промислових об'єктів та ін. й сільська рада не вирішить питання планування навіть за наявності генерального плану оскільки ці території розташовані за межами населених пунктів тобто виведені з-під юрисдикції сільради. Землі за межами сільради тепер належать до іншого виду містобудівної документації – схеми планування території району. А це вже поза компетенцією сільради.

Тому, на сьогоднішній день, враховуючи Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад», доцільно почати розробку схем планування місцевих громад та генеральних планів на адміністративні центри для раціонального використання коштів місцевого та державного бюджетів з одночасним внесенням змін до системи планування територій додавши таку містобудівну документацію як – «Схеми планування місцевих громад».

Список використаних джерел: *1. Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua 2. Габрель М.М. Просторовий потенціал в обґрунтуванні розвитку нових територіальних громад [Текст] / М.М. Габрель, Г.М. Юрчишин // Архітектурний вісник КНУБА: Наук.-вироб. збірник. – К.: КНУБА,2016. – Вип. 8-9. – С. 206-216.*

УДК 911.3

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ФАКТОРИ ТА ЇХ ВПЛИВ НА ФОРМУВАННЯ СЕРЕДНЬОГО КЛАСУ

Ю.А. Перегуда
Julia_pereguda@ukr.net
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна

На формування середнього класу в регіональному розрізі впливають різні фактори, в той час соціально-економічні є досить значними, тому, що відображають ефективність функціонування економіки, фінансових ринків, ринку праці, землі, інвестицій і ґрунтуються на доходах населення [1]. Теоретико-методологічне підґрунтя дослідження нерівності населення з позиції суспільної географії розкриті в працях М. Барановського, Т. Богомолової, Н.С. Гаєвської, І. Гукалової, С. Іщука, К. Мезенцева, Н. Мезенцевої, І. Мельник, Я. Олійника, А. Степаненка, О. Топчієва, В. Тапіліної, О. Черкашиної, О. Хомри, О. Шаблія. Праці представлених вчених мають вагоме значення для розкриття проблеми формування середнього класу, але розкриття соціально-економічних факторів в даному контекстів досліджувалось фрагментально та потребує ґрунтовної структуризації.

Як вважають дослідники М.Д. Пістун, В.О. Тьорло та К.В. Мезенцев передумови та чинники регіонального розвитку охоплюють усю сукупність зовнішніх і внутрішніх обставин життєдіяльності населення, що зумовлюють її

© Перегуда Ю.А., 2016

територіальну диференціацію [2, с. 115]. Таким чином, дослідження суспільно-географічного спрямування набуває вагомого значення для регіонів, які характеризуються географічними відмінностями та мають різну специфіку територіальної організації господарства. Увага дослідників зазвичай сконцентровано на нерівності в доходах, оскільки саме цей параметр найбільш чітко представлений і доступний для вимірювання (рис. 1).

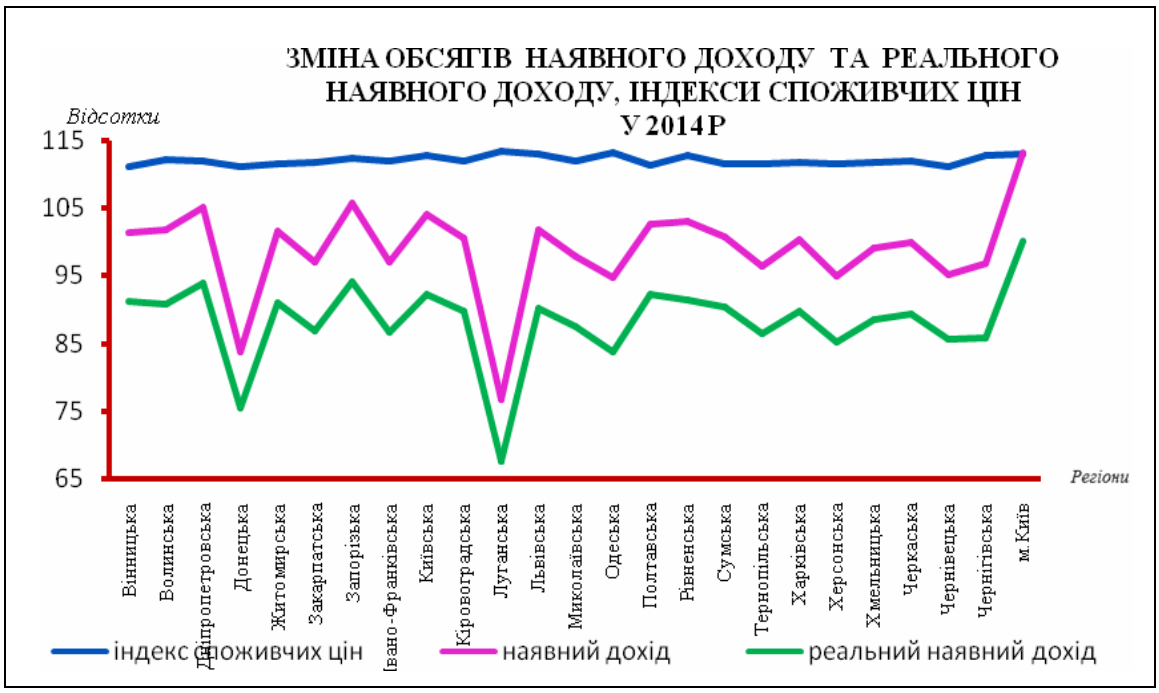

Рис. 1. Зміна обсягів доходів та витрат населення за регіонами
(за даними Державної служби статистики України [3])

Аналізуючи статистичні дані доходів та витрат населення за регіонами можна помітити вплив нестабільної ситуації на теренах нашої країни, особливо в Донецькій та Луганській областях. Враховуючи статистичні показники найбільша частка наявного та реального доходу припадає на м. Київ. Виходячи з цього доцільно зазначити, позицію І.В. Гукалової, що столиця концентрує в собі соціально-економічні переваги для населення та вказує, що суспільний розвиток особливо інтенсивний там, де географічне середовище спричиняє зростання потреб та інтересів населення [4, с. 52].

Рівень матеріального добробуту (наявність сучасної побутової техніки, власного житла та автомобіля, повноцінного харчування тощо). Деякі дослідники виділяють даний параметр як окрему ознаку належності до середнього класу [5, с. 235]. Проте очевидно, що існує прямо пропорційна залежність між матеріальним добробутом та розміром доходів домогосподарства. Варто зазначити, що фактори географічного спрямування складно не помітити, адже саме природні умови і ресурси та соціально-економічне становище території відображає специфіку середнього класу. Тільки завдяки географічним чинникам можна чітко простежити структуру формування середнього класу на регіональному рівні. Вони мають важливе

значення для розробки заходів щодо підвищення ефективності економічного розвитку і якості життя населення на конкретній території, що є важливою складовою формування середнього класу суспільства.

Середній клас є соціально-економічним феноменом потребує комплексного підходу для дослідження його на різних рівнях. До числа вимог, які потрібно реалізувати на рівні регіону, відносяться розробки плану економічних змін, який буде націлений на зменшення розриву між багатими і бідними [6]. Регіональна специфіка дії і поєднання різних чинників регіонального розвитку середнього класу в рамках територіальних суспільних систем дозволяє говорити про структуру останнього і про його вплив на збалансований розвиток суспільства [7;8].

На основі вищевикладеного можна зробити висновок, що неоднорідність середнього класу залежить від факторів соціально-економічного спрямування в поєднанні з економіко-політичними чинниками, а також від особливостей конкретної території. Досвід різних країн доводить, що продуктивний економічне зростання і високий рівень життя безпосередньо пов'язаний з державною політикою, спрямованою на розвиток середнього класу і оптимізацію рівня доходів населення, його соціального статусу, професійної та освітньої структури. Вивчення проблеми розвитку середнього класу суспільною географією розширює методологічну базу прийомів дослідження цієї категорії, що включає в себе групу людей, які за різними показниками входять в неї, і з соціально-економічної точки зору дозволяє виявити основні просторово-часові особливості й закономірності поширення нерівності в межах території. Процес формування середнього класу має враховувати наукові розробки в даній сфері, які могли б бути в подальшому розглянуті на державному рівні та запроваджені на регіональному рівні виходячи із специфіки території.

Список використаних джерел: *1. Alkire S., Foster J.E. Counting and Multidimensional Poverty Measurement // Journal of Public Econom-ics. 2011. № 95. P. 476–487. 2. Пістун М.Д., Тьорло В.О., Мезенцев К.В. Основні передумови формуванняі реалізації регіональної політики в Україні // Українське Полісся: вчора, сьогодні, завтра. Зб. наук. праць. – Луцьк: Надстир`я, 1998. – С.114-117. 3. Статистична інформація [Електронний ресурс]: Офіційний сайт Державної служби статистики України. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/ 4. Гукалова І.В. Статус категорія «Якість життя населення» в географії і сучасна її динаміка у регіонах України / І.В. Гукалова // Український географічний журнал: науково-теоретичний журнал / Інститут географії НАН України. – Київ: «Академперіодика». – 2013 р. - № 1. – С. 48-55. 5. Симончук О.В. Середній клас у соціальній структурі українського суспільства / О. В. Симончук // Структурні виміри сучасного суспільства: навч. посібник. / за ред. С. Макєєва. — К.: Інститут соціології НАН України, 2006. – С. 209-243. 6. Baker L.D., Grosh Margaret E. Measuring the Effects of Geographic Targeting on Poverty Reduction // Living Standards Measurement Study Working Paper. 1994. N 99. P. 626-637. 7. Homi Kharas, Geoffrey Gertz. The New Global Middle Class: A Cross-Over from West to East // Wolfen-sohn Center for Development at Brookings // Beyond Economic Transformation (Cheng Li, editor), Wash-ington, DC: Brookings Institution Press, 2010. [Электронный ресурс]: URL: http://www.brookings. edu/~/media/research/files/papers/2010/3/china%20middle%20class%20kharas/03_china_middle_ class_ kharas.pdf 8. The Global Middle Class Views on Democracy, Religion, Values, and Life Satisfaction in Emerging Na-tions Pew Global Attitudes Project. [Электронный ресурс]: URL: http://www.pewglobal.org*

УДК 338.45.01:332.14(477)

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПРОМИСЛОВОЇ ПОЛІТИКИ В УМОВАХ НЕОІНДУСТРІАЛЬНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ

І.М. Романюк
irina.rom.gm@gmail.com
ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України», м. Київ, Україна

Проведення неоіндустріальної трансформації вітчизняної промисловості і підвищення ефективності промислового виробництва значною мірою залежить від промислової політики, яку формує і реалізує держава як на національному рівні загалом, так і на регіональному зокрема. В умовах децентралізації публічної влади і розширення повноважень регіональних органів влади та органів місцевого самоврядування в сфері економічного розвитку регіонів набувають особливої актуальності питання формування і реалізації регіональної промислової політики. По-перше, досягнення цілей національної промислової політики можливо тільки в тому випадку, якщо буде відбуватися тісний взаємозв’язок зазначеної політики із забезпеченням вирішення завдань, поставлених перед господарюючими суб’єктами на регіональному рівні. По-друге, регіональна промислова політика має найбільш широкий спектр інструментального впливу на окремі економічні суб’єкти регіону. По-третє, існуючий територіально-просторовий взаємозв’язок між регіональними органами влади, органами місцевого самоврядування та промисловими підприємствами створює додаткові можливості для оптимальної взаємодії трьох рівнів державного регулювання (національний, регіональний і місцевий), проведення більш якісного і оперативного моніторингу її здійснення, коригування цілей і завдань стратегії розвитку регіону загалом і розвитку його промислового комплексу зокрема. По-четверте, регіональна промислова політика може бути ефективною сполучною ланкою між промисловою політикою держави і стратегією промислових підприємств.

Аналіз зарубіжної практики регіональної промислової політики доводить, що єдиного підходу до вибору моделі реалізації її механізмів не існує. Більшість країн використовують інтеграційний підхід при виборі шляхів вирішення завдань регіональної промислової політики. Водночас в процесі пошуку і розробки більш ефективних методів та інструментів регіональної промислової політики сформувався новий її тип, орієнтований на стратегічне управління та планування розвитку регіону, який отримав назву нової (сучасної) регіональної промислової політики. Характерними особливостями, що відрізняють її від регіональної промислової політики традиційного типу є такі [1]: 1) має більш широку сферу дії, охоплюючи такі сектори, як матеріальна та інституційна інфраструктура, підприємницьке середовище, освіта і наука, туризм,

© Романюк І.М., 2016

навколишнє середовище тощо; 2) охоплює проблеми економічного розвитку всіх регіонів, а не тільки обраних в якості об'єктів державної підтримки; 3) забезпечує підвищення ефективності ланцюгів доданої вартості і збільшення частки доданої вартості з метою стимулювання локального економічного розвитку; 4) використовує локальні форми державного регулювання з метою підвищення ефективності використання місцевих, регіональних факторів розвитку; 5) стимулює створення ланцюгів доданої вартості в промислових секторах на територіальному, національному і транснаціональному рівнях.

В контексті неоіндустріальної моделі розвитку вітчизняної промисловості основною метою сучасної регіональної промислової політики є збільшення темпів і масштабів соціально-економічного розвитку регіонів країни шляхом стимулювання і задоволення внутрішнього платоспроможного попиту на сучасну вітчизняну конкурентоспроможну промислову продукцію, істотне розширення географії поставок і обсягів продукції українських підприємств на внутрішньому і зовнішніх ринках з паралельним забезпеченням ефективності промислового виробництва та адаптації його як до національних, так і до міжнародних вимог [2].

Для реалізації поставлених цілей промислової політики на регіональному рівні, на думку автора, повинні бути вирішені певні завдання, зокрема:

- здійснення реструктуризації промисловості регіону з акцентом на розвиток пріоритетних галузей і видів промислової діяльності;
- нарощування потенціалу розширеного виробництва в промислових секторах регіону і підвищення конкурентоспроможності промислової продукції на внутрішньому і зовнішніх ринках;
- диверсифікація експорту промислової продукції і розширення географії поставок промислових товарів;
- розвиток високотехнологічних і наукоємних промислових секторів, сприяння підвищенню частки інноваційної продукції в загальному обсязі промислової продукції;
- розвиток технологій подвійного призначення, включаючи технології отримання нових матеріалів, інформаційні технології, високопродуктивне промислове обладнання, для захисту навколишнього середовища та ін.;
- вдосконалення виробничої та організаційної структури управління промислових підприємств, здійснення заходів щодо підвищення ефективності їх функціонування в сучасних ринкових умовах;
- стимулювання економічного зростання через підтримку створення ланцюгів створення доданої вартості;
- визначення і реалізація необхідних методів і форм державного стимулювання розвитку пріоритетних видів діяльності промислового виробництва;
- залучення інвестиційних ресурсів і забезпечення їх ефективного використання;
- сприяння розвитку МСБ в регіоні шляхом створення інституційної інфраструктури фінансово-ресурсного та інвестиційного забезпечення підприємництва, розвитку регіональних та місцевих інвестиційно-інноваційних кластерів, технопарків, індустріальних парків за участю суб'єктів господарювання

у базових видах економічної діяльності та пріоритетних сферах економіки;

- приведення українського законодавства у відповідність до європейських стандартів безпечності і якості продукції, відповідно до технічних вимог і фітосанітарних заходів;

- побудова ефективних взаємовідносин між промисловими підприємствами і державою, що враховують державні, регіональні, місцеві інтереси та інтереси промислових підприємств.

Для досягнення цілей регіональної промислової політики і вирішення завдань неоіндустріальної трансформації вітчизняної промисловості найбільш доцільним є сценарій випереджаючого розвитку тих галузей, продукція яких користується попитом на внутрішньому і світових ринках, а також тих галузей, розвиток яких сприятиме відновленню індустріального потенціалу регіону.

Важливим інституціональним механізмом реалізації основних завдань неоіндустріальної трансформації промислового потенціалу на рівні регіонів України є їх стратегічні та програмні документи. Нова промислова політика повинна бути вбудованою в стратегію соціально-економічного розвитку регіону. Головною умовою при цьому є досягнення збалансованості економічних інтересів та інтересів суб'єктів державної і регіональної промислової політики. Також наявність специфічних особливостей у соціально-економічного розвитку регіонів, наявного виробничо-економічного, науково-технічного та людського потенціалів, інфраструктури тощо вимагає дотримання принципів гнучкості і цілеспрямованості при формуванні як державної, так і, зокрема, регіональної промислової політики неоіндустріального типу.

Список використаних джерел: *1. Современная региональная промышленная политика: проблемы формирования и механизм реализации / [С.М. Лисовский, А.В. Яковлев, Е.И. Мазилкина и др.]. – Саратов: ГОУ ВПО «Поволжская академия государственной службы им. П.А. Столыпина», 2012. – 202 с. 2. Жидких А.А. Регионы и политика реиндустриализации российской экономики / А.А. Жидких. Электронный ресурс. – Доступен с: <https://cyberleninka.ru/article/n/regiony-i-politika-reindustrializatsii-rossiyskoy-ekonomiki>*

УДК 711.01: 711.4.01: 711.5

СТВОРЕННЯ ОБ'ЄДНАННЯХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД ЯК СТИМУЛ РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ.

В.Т. Семенов, Т.М. Апатенко, А.М. Панкеєва
kafedrambg@mail.ru
Харківський національний університет міського господарства імені О.М. Бекетова, м. Харків, Україна

Керівництво Старосалтівської об'єднаної територіальної громади (ОТГ) звернулось до Харківського національного університету міського господарства імені О.М. Бекетова з проханням розробки Плану соціально-економічного розвитку Старосталтівської об'єднаної територіальної громади до

© Семенов В.Т., Апатенко Т.М., Панкеєва А.М., 2016

2020 року та підготовлення проектної заявки на отримання субвенцій з державного бюджету на формування інфраструктури ОТГ.

Науковці Харківського національного університету міського господарства імені О.М. Бекетова мають вагомий досвід в розробці подібного роду проектів. в останні роки було розроблено: Концепцію системного розвитку міста Харкова до 2010р. (2000 р.); Концепцію сталого розвитку Харкова (2010 р.), (2020 р.); (2004-2011 р.р.); Правила забудови м. Харкова (2007 р.); Стратегію розвитку м. Чугуєва, як структурної частини Харківської агломерації до 2020 р. (2013 р.); Концепцію розвитку та реформування м. Харкова та Харківський області (2005-2010 р.р.) тощо.

Також науковці та спеціалісти Харківського національного університету міського господарства імені О.М. Бекетова залучалися до науково-дослідних розробок зі сталого розвитку галузей житлово-комунального господарства України в цілому.

За останні роки процес концентрації адміністративно-територіальних одиниць європейських країн набув ознаки постійності. Деякі країни Європи провели реформи, які суттєво зменшили кількість адміністративно - територіальних одиниць базового рівня (муніципалітетів). Кожна така реформа відбувалась шляхом встановлення параметрів майбутніх об’єднаних одиниць і створення на цій основі карт об’єднання. Для визначення нових кордонів муніципальних новоутворень бралися різні критерії, але всі вони мали комплексний, кількісно-якісний характер. Підсумком цієї діяльності стала підготовка карти взаємозв’язків і взаємозалежностей окремих територій. Також було проведено детальний аналіз «ефекту масштабу» з метою оптимізації надання населенню різних типів соціальних послуг [1].

Закордонний досвід свідчить, що ефективність застосування тих чи інших критеріїв адміністративно-територіальних перетворень визначається тим, що критерії повинні носити різноаспектний характер, враховувати не лише кількісні, але й якісні показники. Перелік їх не повинен бути надто великим; критерії мають бути усталеними, а для цього вони повинні мати нормативно-правове закріплення [2].

Згідно із законом України № 676-VIII від 04.09.2015 «Про добровільне об’єднання територіальних громад» передбачено об’єднання територіальних громад та встановлено порядок регулювання відносин, що виникають у процесі добровільного об’єднання цих громад, сіл, селищ, міст [3].

Тому, Харківська обласна рада прийняла «Проект перспективного плану формування територій громад Харківської області», яким передбачено створення 59 спроможних територіальних громад замість 459 існуючих на сьогоднішній день [1].

Однією з перших ОТГ стала Старосалтівська громада, для якої тимчасовий творчий колектив ХНУМГ ім. О.М. Бекетова розробив План соціально-економічного розвитку Старосалтівської ОТГ до 2020 року. З перших днів роботи над цим найважливішим документом було сформовано тимчасовий творчій колектив (ТТК). По ходу роботи над Планом соціально-економічного розвитку ТТК збігався з низкою проблем.

По-перше: багата кількість документів, розроблених для Харківської області (План розселення Харківської області, паспорт сіл тощо) є безнадійно застарілими внаслідок відсутності реєстрації суттєвих змін, які відбувалися за останні роки, це, насамперед, розвиток територій, приватизаційний процес найпривабливіших земель та об'єктів нерухомості. Достовірної інформації щодо розміщення, потужностей, технологічних схем та ін.. знову створених або конверсійних промислових підприємств не існує.

По-друге: багата кількість сіл та селищ, районних центрів не мають планів економічного та територіального розвитку й навіть мінімальних проектних пропозицій у вигляді програм з покращення стану інфраструктурної та транспортної систем.

Орієнтуючись на недоліки в недосконалості або відсутності необхідної документації, ТТК прийнял рішення самостійно розробити картографічну підоснову населених пунктів Старосалтівської ОТГ, по крупинках збираючи інформацію (реставрація паперових джерел планів детального планування з внесенням деяких змін, аналіз даних з паспортів сіл та селищ громади тощо), створюючи тим самим прецедент для розробки в першому наближенні «ГІС-документацію». В ході розробки плану разом з певними недоліками були виявлені основні напрямки та пріоритети розвитку Старосалтівської ОТГ, притаманні специфіці цього регіону на основі узгодження та тісного співробітництва з керівництвом та активом ОТГ. В результаті цієї діяльності ТТК було напрацьовано проекти і концептуальні пропозиції в т.ч. проектні заяви щодо поліпшення соціальної та технологічної інфраструктур: Реконструкція дорожньо-транспортної мережі; Система земельного адміністрування; Створення комплексної інтегрованої системи поводження з побутовими відходами; Формування рекреаційної інфраструктури як складової соціально-економічного розвитку; Комплексна реновація будівлі дитячого садка «Барвінок-100» в смт. Старий Салтів; Реконструкція систем водопостачання смт Старий Салтів; Розробка містобудівної документації.

Розуміючи, що створення ОТГ переслідує, в першу чергу, економічні функції управління, слід пам'ятати, що дії всіх учасників цих процесів мають проходити на певній території й досконально знаючи її основні характеристики можливо сподіватися на серйозну віддачу при її розумній експлуатації. У цих умовах увага має перебазуватися з визначення показників планування й прогнозування на дослідження та аналіз існування проблем, а також наявних ресурсів. Тобто планово-нормативний підхід має змінитися проблемно-ресурсним, адже сьогодні при визначенні міст і територій та зростання ролі регіональної політики й самоврядування держава орієнтується на місцеві ресурси [4].

Активна робота, яка розпочата з формування ОТГ, дозволить виявити скриті резерви, підвищення ефективності планування та розвитку цих утворень, які при масштабних, державних розробках навіть таких, як «Регіональна схема перспективного розселення» не мають можливості ураховувати широкий спектр вимог. Саме тому розроблені матеріали по формуванню ОТГ можливо ретельно прогнозувати інтегруючи пріоритети кожного з них, намітити прогнози

формування ієрархічної структури систем розселення. В результаті розглядання всього спектру проблем громади отримують можливість чітко організувати диференційний підхід, при тому не обмежуючи прав ОТГ, але використовувати всі засоби державних механізмів.

Список использованных источников: *1. Анимица Е.Г. Основы местного самоуправления / Е.Г. Анимица, А.Т. Тертышный. – М.: ИНФРА-М, 2000. — 208 с. – (Серия «Высшее образование») – ISBN 5-16-000134-4 2. Бодрова І.І. Європейський досвід удосконалення місцевого самоврядування / І.І. Бодрова; Нац. акад. прав. наук України, Наук.-дослід. ін-т держ. буд. та місц. самоврядування; редкол. Ю.П. Битяк [та ін.]. – Х.: Оберіг, 2012. – 64 с. 3. Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua 4. Габрель М.М. Просторовий потенціал в обґрунтуванні розвитку нових територіальних громад [Текст]/ М.М. Габрель, Г.М. Юрчишин // Архітектурний вісник КНУБА: НАУК.- вироб. збірник. – К.: КНУБА,2016. – Вип.8-9. – С. 206-216.*

УДК 911.3

СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ ФАКТОРИ ФОРМУВАННЯ КРИМІНОГЕННОЇ СИТУАЦІЇ У КІРОВОГРАДСЬКІЙ ОБЛАСТІ

Л.Л. Семенюк, Ю.Ю. Сільченко, Т.І. Уваєва
semenyuk_larisa@ukr.net, yusilchenko@kspu.kr.ua, tanyauvaeva@yandex.ru
Кіровоградський державний педагогічний університет
імені Володимира Винниченка, м. Кропивницький, Україна

Геокриміногенна ситуація регіону залежить від дії об'єктивних обставин, які призводять до виникнення певного злочину та різноманітних економічних, соціально-демографічних, політичних, культурних, духовних та етико-психологічних процесів, що відбуваються в суспільстві. Важливість та актуальність вивчення умов та факторів формування криміногенної ситуації визначається погіршенням за останнє десятиліття показників рівня злочинності у Кіровоградській області. Так, у 2015 році зафіксовано 18361 кримінальних правопорушень, що на 47,5% більше ніж у 2005 році (9632 правопорушення (рис. 1.).

До найважливіших економічних факторів, що інтенсивно впливають на зростання злочинності в області, належать: рівень середньомісячної заробітної плати, падіння купівельної спроможності гривні та ріст нелегальних грошових доходів, високий рівень безробіття, інтенсивність вивільнення працівників тощо. Так, з'ясовано, що у Кіровоградській області з рівнем злочинності корелюються рівень середньомісячної заробітної плати, що є одним з найнижчих і складає 75% від середньодержавного рівня; рівнем інфляції (відповідно зниження купівельної спроможності населення), що зросла з 10,3 % у 2005 році до 43,3 % у 2015 році; рівнем безробіття, яке зросло з 9,6% до економічно активного населення у 2005 до 11,9% у 2015 році. За

© Семенюк Л.Л., Сільченко Ю.Ю., Уваєва Т.І., 2016

інформацією МВС України у Кіровоградській області питома вага працездатних осіб, підозрюваних у скоєні злочинів у 2015 році, які на момент учинення злочину не працювали і не навчалися, становила 56,9%, безробітних – 21,6% [2].

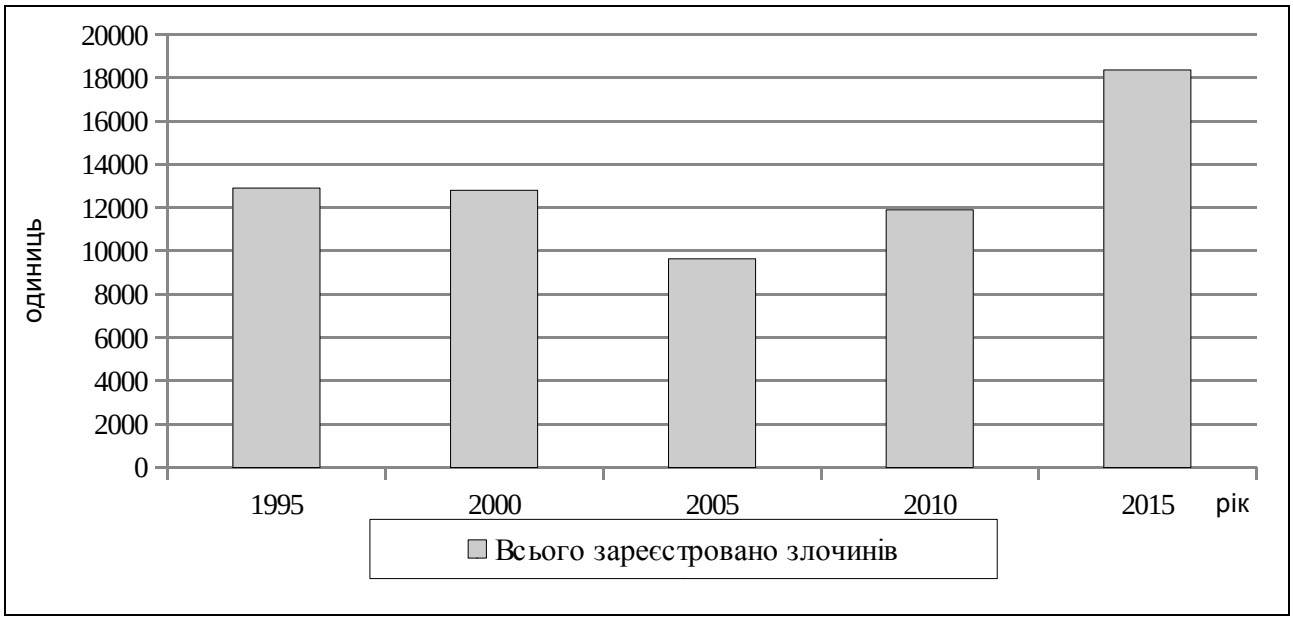

Рис. 1. Динаміка злочинності у Кіровоградській області (побудовано за даними [2]).

Економічні чинники впливають на злочинність не відразу, а через певний час, оскільки злочинність викликають не власне економічні процеси, а негативні наслідки недостатнього врахування чи ігнорування цих процесів в управлінській діяльності.

До найважливіших соціально-демографічних факторів формування рівня злочинності в області можна віднести: рівень освіти, релігійність, колишню судимість, поширення алкоголізму та наркоманії серед населення, рівень урбанізації. Вони безпосередньо впливають на криміногенну ситуацію. Освіта визначає соціальний статус, зумовлює соціальну поведінку у суспільстві. Кіровоградська область належить до групи областей, де частка осіб з вищою освітою складає менше 15%. До того ж за останнє десятиліття суттєво зменшилась (на 53,8%) кількість студентів ВНЗ – з 20,8 тис. осіб у 2005/06 н.р. до 9,6 тис. осіб у 2015/16 н.р., тоді як чисельність населення за ці ж роки зменшилась на 10, 2% (з 1083,9 до 973,1 тис. осіб) [1]. Рівень релігійності населення є одним із важелів моральної поведінки та визначає особливості криміногенної ситуації у регіоні. Кіровоградська область займає останнє місце в Україні за кількістю релігійних організацій — 641 зареєстрованих за даними 2014 року. Рівень релігійності та кількість релігійних організацій співставний із показниками злочинності, тому що зниження релігійності спостерігається із заходу на схід, а зниження злочинності — зі сходу на захід. Наприклад, у західному Голованівському районі зареєстровано 36 релігійних організацій, у східному Світловодському — 18. Відповідно, кількість зареєстрованих злочинів у цих районах — 711 та 1500 [1]. Алкоголізм призводить до низки проблем: втрати роботи, професійної непридатності, соціальної нестабільності, сімейних

проблем чи конфліктів, відчуття неповноцінності, погіршення матеріального стану, насильства тощо. Показники алкоголізму зафіксовані на рівні 141,5, а наркоманії та токсикоманії на рівні 24,8 осіб на 100 тис. постійного населення, що є набагато вищим середньоукраїнського показника. Серед виявлених осіб, які вчинили злочини 30,2% – особи, що мали судимість; 13,6% – вчинили злочин у групі; 14,8% – знаходилися у стані алкогольного сп'яніння; 11,4% – жінки, 6,7% – неповнолітні.

Беззаперечним є факт вищого рівня злочинності у містах порівняно з сільською місцевістю. Висока щільність населення у містах, рівень розвитку соціальної інфраструктури, низький рівень міської культури співжиття, міграції населення (адаптація «новоселів»), проблеми із працевлаштуванням населення, промисловий і транспортний травматизм, послаблення родинних зв'язків призводять до зростання рівня злочинності в області.

Із загальної кількості зафіксованих правоохоронними органами кримінальних проявів у 2014 році в Кіровоградській області тяжкі та особливо тяжкі склали 36,5%. У загальній кількості злочинів 72,3% становили злочини проти власності, 10,1% – злочини проти життя та здоров'я особи, 3,2% – злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші злочини проти здоров'я населення, 2,6% – злочини проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян, 2,3% – злочини проти безпеки руху та експлуатації транспорту, 2,2% – злочини проти громадського порядку та моральності, 1,8% – злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, 1,7% – злочини проти правосуддя (рис. 2).

Авторами розраховані показники рівня злочинності населення за кількістю скоєних злочинів на 10 тис. осіб, що дало можливість згрупувати райони Кіровоградської області.

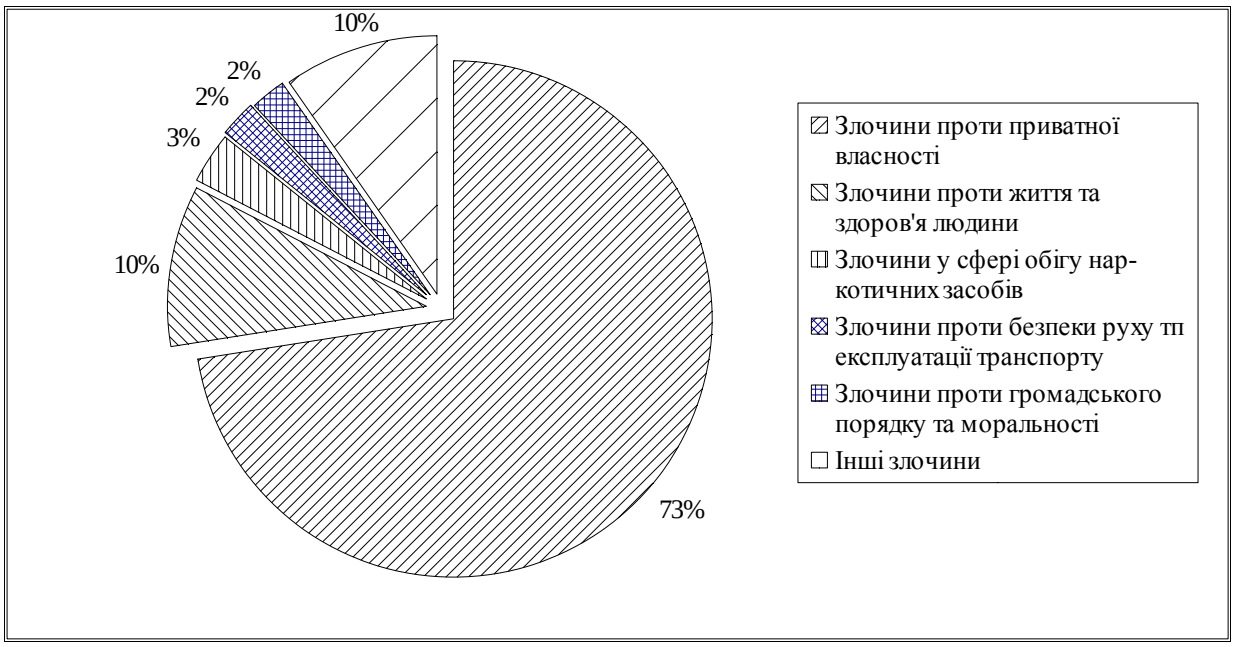

Рис. 2. Структура злочинності у Кіровоградській області, 2014 р.
(побудовано за даними [3])

Високий рівень злочинності в області спостерігається у Світловодському, Онуфрієвському, Устинівському районах. Середній рівень у Вільшанському, Знам'янському, Кіровоградському, Компаніївському, Новгородківському, Новоархангельському, Ульянівському районах. Низький рівень у Бобринецькому, Гайворонському, Голованівському, Добровеличківському, Долинському, Маловисківському, Новомиргородському, Новоукраїнському, Олександрійському, Олександрівському, Петрівському районах. Загалом територіальні відмінності у поширені асоціальних явищ та рівня злочинності в області є незначними, що зумовлено приблизно однаковим рівнем і якістю життя її мешканців на всій території.

Список використаних джерел: *1. Головне управління статистики у Кіровоградській області. – Режим доступу: http://www.kr.ukrstat.gov.ua 2. ГУ НП у Кіровоградській області. – Режим доступу: https://kg.npu.gov.ua 3. Статистичний щорічник Кіровоградської області за 2014 рік / [за ред. Л. Б. Дівель]. – Кіровоград: Головне управління статистики у Кіровоградській області, 2015. – 535 с.*

УДК 911.3

ДОСВІД БОЛГАРІЇ У КОНТЕКСТІ АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРРИТОРІАЛЬНОЇ РЕФОРМИ В УКРАЇНІ

В.І. Тодоров
todorov_sl@ukr.net
Ізмаїльський державний гуманітарний університет, м. Ізмаїл, Україна

Для України актуальним є досвід постсоціалістичних країн Східної Європи в питанні здійснення адміністративно-територіальної реформи. Підвищений інтерес мають викликати країни, які є історичними батьківщинами основних етносів нашої держави. В цьому контексті звернемося до досвіду Болгарії.

Республіка Болгарія знаходиться в східній частині Балканського півострову та займає близько 22% його площі. Чисельність населення за станом на 1.01.2016 р. складала 7,15 млн. чол. У столиці, місті Софія, офіційно мешкає близько 1,27 млн. чол. Площа держави – 111 тис. км. кв. [1]. Рельєф країни неоднорідний. Головною особливістю території є чергування полос високого та низького ландшафту, які проходять зі сходу на захід через всю країну (Нижньодунайська низина, Стара-Планина, Верхньофракійська низина та Рило-Родопський гірський масив). Східні регіони середньовисокі зі збільшенням висоти на захід, а західна частина високогірна. Більше двох третин країни – рівнини, плато та гористі землі з висотою до 600 метрів. Відповідно третина території займають гори. Наведені загальні риси Болгарії свідчать про основні проблеми, які мали вирішуватися при побудові оптимального адміністративно-територіального поділу країни.

Болгарія – унітарна моноетнічна держава з наявністю ареалів компактного розселення етнонаціональних меншин, яка провела успішну адміністративно-територіальну реформу (АТР). На шляху вступу до Європейського Союзу вона

© Тодоров В.І., 2016

здійснила перехід від трирівневого територіального поділу до дворівневого. До реформи 1998 р. ця країна була поділена на 8 областей (Бургаська, Варненська, Ловечська, Монтанська (до 1993 р. – Михайловградська), Пловдивська, Русенська (до 1990 р. - Розградська), Софійська, Хасківська) та місто Софія. Адміністративно-територіальні одиниці більш низьких рангів були представлені округами та громадами.

Зараз Болгарія складається з 28 областей (такий статус має і столиця – місто Софія), які є адміністративно-територіальними одиницями вищого рівня, та 264 громад, які репрезентують нижчий рівень. Відзначимо, що кількість громад регулярно змінювалася в другій половині XX-го століття. При цьому сучасні базові адміністративні одиниці почали формуватися в 1979 р., коли в адміністративно-територіальному устою (АТУ) Болгарії з'являються принципово нові за сутністю територіальні спільноти – поселенські системи («селищни системи»). Вони відображали тогочасні зміни в соціально-економічному розвитку країн та регіонів, урбанізації та індустріалізації, колективізацію в сільському господарстві, концентрацію обслуговуючих сфер діяльності, зміну шляхової мережі тощо. Фактично ще більше ніж за 10 років до розпаду соціалістичної системи в Болгарії зробили вдалу спробу формування АТУ на основі територіальних утворень, що реально існували.

Складовими адміністративно-територіальними одиницями в громадах є кметства та райони (створювалися тільки в містах за умови що мінімальна чисельність населення району 25 тис. чол.), а територіальними одиницями є населені місця та поселенські утворення. Населенні місця поділяються на міста та села, а населені місця як хутора, станції, промислові селища, що існували на той час, отримали статус сіл. На виконання Регламенту Європейського Союзу (№ 1059/2003) для планування, програмування, управління, ресурсного забезпечення, спостереження та оцінки регіонального розвитку у відповідності до загальної класифікації територіальних одиниць для потреб статистики, що використовуються в ЄС були утворені регіони. Тобто, ці регіони не є адміністративно-територіальними одиницями, а тільки статистичними зонами. Болгарія поділена на два регіони першого порядку (Північна та Південно-Східна Болгарія; Південно-Західна та Південно-Центральна Болгарія) та шість регіонів другого порядку (Північно-Західний, Північно-Центральний, Північно-Східний, Південно-Східний та Південно-Західний, Південно-Центральний).

Законом Болгарії «Про адміністративно-територіальний устрій Республіки Болгарія» законодавчо врегульовані питання територіального поділу країни і, зокрема, регламентовані механізми створення та ліквідації областей, громад та інших територіальних одиниць. Болгарія є прикладом успішної реалізації адміністративно-територіальної реформи у відповідності з європейськими правилами та вимогами.

Генетична складова формування адміністративно-територіального устрою передбачена Законом «Про адміністративно-територіальний устрій Республіки Болгарія» [2]. Так, стаття 8 передбачає, що адміністративним центром громади має стати традиційний об'єднуючий центр з відповідною соціальною та технічною інфраструктурою, що забезпечує обслуговування населення. Серед

інших важливих чинників створення громад слід відзначити: наявність більше 6000 мешканців, максимальна віддаленість населених пунктів до центру громади не має перевищувати 40 км., можливість фінансування витрат з власних доходів на рівні не меншім, ніж середній показник для громад передбачений державним бюджетом на відповідний рік.

Рішенням ради громади в межах громади можуть бути створені кметства (мерства), які можуть складатися з одного або декількох сусідніх поселень та відповідають двом умовам передбаченими статтею 16 закону «Про адміністративно-територіальний устрій Республіки Болгарія»: наявність більше 100 мешканців та можливість здійснення наданих громадою функції. Тобто, поселення з чисельністю населення менше 100 чол. не мають право на створення адміністративно-територіальної одиниці та відповідно населення не може отримати жодні адміністративні послуги.

Громада є базовою адміністративно-територіальною одиницею в Болгарії, в якій здійснюється місцеве самоврядування. Орган місцевого самоврядування в громаді – рада громади.

Принципова відмінність проведеної в Болгарії адміністративно-територіальної реформи від всіх варіантів, що обговорюється в Україні, міститься в статті 7 Закону Болгарії «Про місцеве самоврядування та місцеву адміністрацію» [3]. В неї передбачається, що область є адміністративною одиницею в якій не створюються органи місцевого самоврядування. Управління здійснює обласний керуючий, якого призначає Рада Міністрів Болгарії. Він має забезпечити здійснення державної регіональної політики, захист національних інтересів, законність та суспільний порядок та здійснює адміністративний контроль. Виключенням є місто Софія як обласний регіон, яка складається з однієї громади – столичної. Тут обласний керуючий не призначається, вся влада належить місцевому самоврядуванню. Відзначимо, що остання адміністративно-територіальна реформа йшла знизу, спочатку була утворена мережа громад з широким набором функції місцевого самоврядування на яку наклали мережу областей з насамперед контролюючими функціями.

Враховуючи проведений аналіз, можемо зробити деякі висновки. Остання АТР в Болгарії стала результатом критичного аналізу попередніх реформ. В цій країні історико-географічний (генетичний) чинник формування адміністративно-територіальних одиниць розглядається як основний близько сорока років. Ще одним позитивним моментом болгарської реформи є значна дебюрократизація держави. Також слід зазначити, що успішна адміністративно-територіальна реформа не є визначальним чинником переходу будь-якої країни до стійкого розвитку.

Список використаних джерел: *1. Население – демография, миграция и прогнози. – София: Национален статистически институт, 2016. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nsi.bg/nrnm/index.php?i=1&ezik=bul#top. 2. Закон за административно-територориалното устройство на Република България (1994) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.lex.bg/bg/laws/ldoc/2133622784. 3. Закон за местното самоуправление и местната администрация [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.lex.bg/bg/laws/ldoc/2132580865.*

УДК 911.3

МІСЬКІ ГОРОДИ ЯК ФОРМА ОРГАНІЗАЦІЇ СУСПІЛЬНОГО ПРОСТОРУ ЗАДЛЯ СТІЙКОГО РОЗВИТКУ МІСТА

І.Г. Хільчевська
i.khilchevska@i.ua
Київський національнийуніверситетімені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна

Століття глобалізації принесло із собою цілий ряд явищ і процесів, які прийнято називати глобальними, тобто всеохоплюючими, як-то глобальна торгівля, глобальна мережа інтернет, глобальні проблеми і т.д. Серед цих глобальних проблем особливо слід виділити ті, які пов'язані з неухильно зростаючою кількістю населення планети Земля – це продовольча проблема, збільшення населення міст і ще більше зростання населення і площі мегаполісів, як наслідок проблема шумового і газового забруднення, зменшення площ зелених насаджень, теплового навантаження від хмарочосів і просто бетонних будівель, темп і спосіб життя, який унеможливлює повноцінне харчування «здоровими» (органічними, еко) продуктами, в кінці кінців зростання кількості захворювань дихальних шляхів, кишково-шлункового тракту і, що значно небезпечніше, нервових розладів і зривів.

Міста стають усе більш небезпечними місцями для життя. Так зване явище «міський тепловий острів» проявляється у тому, що міські будівлі не відбивають сонячне випромінення, а поглинають його і випускають лише вночі. До цього додається тепло від продуктів забруднення і у сукупності це здатне піднімати температуру повітря на 5-10 градусів вище, аніж на околицях. Міське середовище стає небезпечно жарким місцем у літній час. Дані досліджень факультету управління охорони здоров'яім. Мейлмана (MailmanSchoolofPublicHealth)Колумбійського університету прогнозують, що до 2020 року частка смертей унаслідок теплового ефекту буде вищою, аніж унаслідок переохолодження. Вони показали збільшення смертності від спеки в середньому на 20%. Показники смертності від холоду, навпаки, знижуються на 12%. Цей розрив продовжить зростати до 2080 року, тому як ефект глобального потепління пом'якшує зими та робить більш спекотними літні періоди. Аналогічні результати були отримані і Агенцією з охорони здоров'я (HPA) у Великій Британії. Згідно з рейтингом урбанізації країн світу, понад 80% населення проживає у містах [2]. Ми неухильно віддаляємо та видаляємо себе від природи. Сучасні міські діти часом не мають наочного уявлення про те, як зростають томати чи розвивається квасоля. Швидка урбанізація призводить до того, що ми, дивлячись в екрани моніторів, у найближчий час почнемо себе переконувати, що це наше природне середовище існування.

Ми повинні негайно «запросити» природу назад у наше життя і у суспільний простір. Рослини зможуть зробити все що необхідно у наших

© Хільчевська І.Г., 2016

містах, від поглинання забруднюючих повітря речовин до скорочення ефекту міського теплового острову. Нестача природи у нашому повсякденному житті призвела до того, що люди почали шукати цьому вирішення.

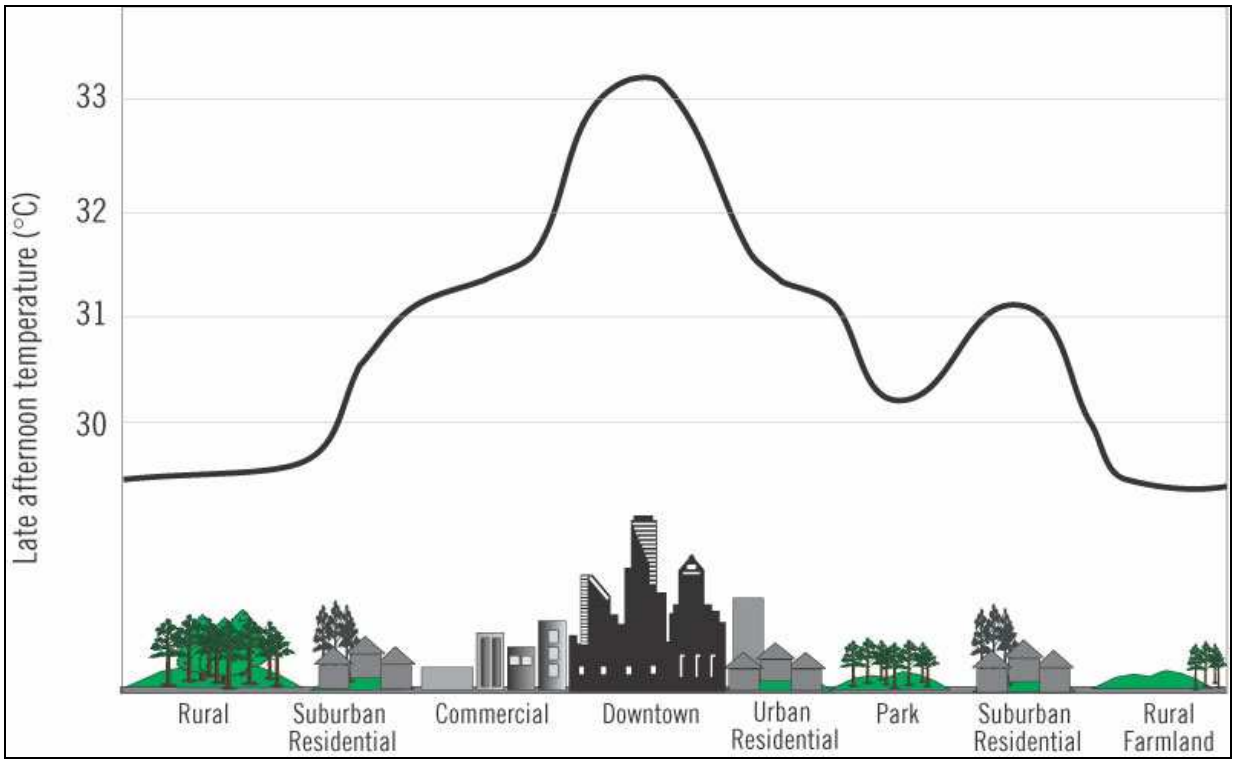

Рис. 1. Профіль міського теплового острова [1]

Хоча ідея вертикальних садів уже існувала, концепція озеленення фасадів і стін будівель живими насадженнями є відносно новою. Включивши переваги рослин в архітектурні рішення, вони зможуть перетворити міста у зручні компроміси для життя.

Поступово «перебудовуючи» свої харчові традиції і повертаючи їх до ідеї здорового харчування, у промислово розвинених країнах офіси стрімко створюють власні городи. Це не лише смачно і корисно, але має і чудовий розслаблюючий та оздоровлюючий ефект для співробітників, які багато часу проводять у бетонно-скляних офісах. У Канаді стають популярними вертикальні городи, що розміщені по усьому фасаду бізнес-центрів. У США, у Нью-Йорку, зароджується справжній бум на «міські городи» та «міські ферми». Будівлі уже почали проектувати з початково закладеною можливістю землеробства. Так, наприклад, із січня 2016 року жителям міста Сан-Антоніо дозволено створювати ферми у межах міста, а також реалізовувати свою продукцію прямо на своїх фермах. Для цих цілей можно використовувати алеї, задні подвіря та дахи будівель. У Сан-Франциско подібний дозвіл діє з 2011 року.

На цю ідею почали активно реагувати і девелопери, які займаються торгівлею люксової нерухомості. Наявність власного тренажерного залу у такому комплексі є звичною річчю, а от город як частина архітектурного проекту (до того ж з можливістю споживання) – це вже щось новеньке.

А от рекрутингова японська компанія Pasona стала відомою не стільки своїй роботі, скільки через найбільший офісно-фермерський город у Токіо. Штаб-квартира компанії розміщується у центрі Токіо і являє собою 9-поверхову споруду площею 20 тис.м^2, 4 тисячі з яких вкриті зеленими насадженнями. Двісті видів рослин, що зростають на території будівлі, включають в себе фрукти, овочі, рис, які збирають, готують та подають у кафе, що знаходяться всередині будівлі. Це насправді реалізує концепцію нульової відстані від місця виробництва продуктів до місця їхнього споживання. Дана концепція являє собою більш стійку систему доставки їжі та пропонує зниження спожитої енергії та витрат на транспортування. Міська ферма Pasona є місцем роботи з унікальною атмосферою, що підвищує ефективність роботи, соціальну взаємодію та зацікавленість інших жителів Токіо, де наочно демонструються переваги міського сільського господарства.

Міські городи, які влаштовані на дахах будівель, можуть стати частинами соціальних проектів із зайнятості населення. До того ж це унікальний природний спосіб терморегуляції будівель. Такі міські городи можуть стати джерелом постачання овочів та ягід у місцеві кафе та ресторації.

Міські городи можуть стати джерелом відродження збанкрутілих або депресивних територій. Прикладом цьому може стати американське місто Детройт. Колись промислова столиця Америки (четверте за величиною місто США із населенням 1,8 млн. чоловік у 1960-х роках) у 2013 році офіційно була визнана містом-банкрутом. Нині Детройт переживає друге народження, активно перетворюючись на місто-ферму. За десять років у місті було створено від 80 міських ферм у 2003 році до 1416 – у 2013 році. У Детройті вирощують 50 сортів фруктів та овочів, які користуються попитом не лише серед населення, а і у модних ресторанів. Близько 90% посівів розподіляються серед сімей та общин, які їх вирощують. Решта 10% збирають у кооператив GrowninDetroit, який обєднав 75 виробників. Вони продають свій врожай на фермерські базари та ресторани. Для сімей та районів врожай є безкоштовним джерелом продуктів, окрім витраченого часу. Середньорічний оборот кооперативу становить у середньому 80 тисяч дол. США [3].

Таким чином, міські городи мають стати невід’ємною частиною організації міського суспільного простору, які вирішують одночасно цілий ряд соціальних та екологічних проблем, в тому числі і в Україні.

Список використаних джерел: *1. Urban Heat Islands (UHIs) [Електронний ресурс] // http://www.urbanheatislands.com/home 2. Рейтинг урбанизации стран мира. Гуманитарная энциклопедия [Електронний ресурс] // Центр гуманитарных технологий, 2006-2016 (остання редакція 12.10.2016). http://gtmarket.ru/ratings/urbanization-index/info 3. Городские фермы спасают Детройт от банкротства [Електронний ресурс] // http://rodovid.me/urban_farming/gorodskie-fermy-spasayut-detroyt-ot-bankrotstva.html*

УДК 614.8.084:796.525(477:292.452)

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЕКСТРЕМАЛЬНИХ ВИДІВ ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

А.Б. Ховалко
anna.khovalko@gmail.com
Львівський національний університет імені Івана Франка,м. Львів, Україна

Туризм є невід'ємною частиною життя людини, оскільки пов'язаний з закономірним бажанням людини мандрувати, відвідувати нові місця, країни, ознайомитися з унікальними природними та рекреаційними ресурсами, а також культурними та етнографічними особливостями населення.

Екстремальний туризм – один з видів активного відпочинку, в тій чи іншій мірі пов'язаний з ризиком [1, с. 1148]. Це один із найперспективніших видів туризму, оскільки розвивається швидкими темпами і залучає до себе усе більше людей. З'являються нові місця для активного відпочинку, як штучні, наприклад гірськолижні курорти, так місця створені природою, про які раніше не було відомо, наприклад, печери. Про інтенсивність розвитку цього виду туризму свідчить поява щоразу нових його видів. Все більше людей надають перевагу активному відпочинку, що передбачає подолання труднощів та небезпек. Це стосується не тільки професіональних туристів, для яких ризик – це стиль життя, а й для простих людей. Ринок екстремальних туристичних послуг – це сфера задоволення потреб населення у послугах, пов'язаних з екстремальним відпочинком, змістовним проведенням дозвілля чи оздоровленням [3]. Головним в екстремальному туризмі є наявність природних умов для обраного виду відпочинку і досвідчених організаторів. Усі маршрути екстремального туризму мають різні категорії складності. Більшість не вимагають багаторічного досвіду і ретельних підготовки і, як правило, вони під силу будь-якій здоровій активній людині. Невід'ємний атрибут екстремального туризму – спорядження, спецодяг та належне взуття, які роблять екстремальний туризм дорогим і від них значною мірою залежить життя туриста [3]. На сьогодні важко визначити загальну кількість екстремальних видів туризму. Це зумовлено широким підходом до впровадження екстремальних розваг в різних сферах людської діяльності. В Україні перспективним вважається розвиток таких видів екстремального туризму, як польоти на повітряних кулях, парашутизм, гірський, гірськолижний туризм, рафтинг, спелеотуризм тощо.

Організацією екстремальних турів займаються приватні підприємці, спортивні федерації, а їхніми агентами, що працюють безпосередньо із клієнтами є туристичні фірми, готелі, приватні підприємці. Саме так організований цей бізнес у світі. В Україні туроператорам важко залучати закордонних туристів через недоліки в роботі готелів, ресторанів і організації системи розваг, а це і є головною проблемою.

© Ховалко А.Б., 2016

Для розвитку вільного туристичного повітроплавання в Україні є всі необхідні передумови, насамперед природні. Перспективними вважаються такі місця, як Крим, Карпати, міста Кам'янець-Подільський, Київ, Львів, які є вражаючими історичними місцями. Стрибки з парашутом – відпочинок для екстремальних туристів з гарною фізичною підготовкою. Є два головних напрямки розвитку парашутного туризму – стрибки для спортсменів і стрибки для аматорів (туристів). Для тих і для інших (особливо іноземців) пропозиція такої послуги в Україні буде дуже привабливою внаслідок конкурентної ціни в порівнянні із західноєвропейськими країнами. Найголовнішими місцями цього виду туризму є Київ, Дніпро, у Львівській області є м. Городок і м. Цунів [4].

Перспективним видом екстремального туризму вважається водний туризм. Сплави по річках – це один з видів спорту, що плавно переходить в екстремальний відпочинок – сплави по річці на спеціальних плавзасобах (рафтах, каяках, байдарках, катамаранах). Річки височин нашої держави – це полігон для набуття водними туристами базової тактичної і технічної підготовки з метою участі у змаганнях, підвищення власної спортивної майстерності. На багатьох таких річках організовуються навчально-тренувальні бази і проводяться всеукраїнські та міжнародні змагання. Змагання з техніки водного туризму проводяться на річці Південний Буг біля села Соколець та на Мізоцькому крязі. До екстремальних водних видів туризму відносять сплави гірськими річками Карпат, які належать до третьої категорії складності. Найбільш освоєні туристами є Білий Черемош, Чорний Черемош, Стрий у Передкарпатті й Тиса з притоками на Закарпатті. Розвиток техніки водного туризму і збільшення її масштабів привели до освоєння р. Бистреця, р. Прут і р. Стрий. В Україні є широкі можливості для заняттям таким видом екстремального відпочинку, як гірськолижний і лижний. Гірські лижі один з найстаріших видів активного відпочинку. Останнім часом кількість охочих покататися на гірських лижах не зменшується, а збільшується. До того ж, зараз набагато якісний і різноманітніше гірськолижний сервіс, ніж років 10 тому, не говорячи вже про 80-і, 70-і роки. Майже в будь-якому гірськолижному курорті (Буковель, Драгобрат, Захар Беркут, Плай, Пилипець, Ізкі тощо) є спуски, як для професіоналів, так і для новачків. Яких завжди можуть навчити правильно кататися місцеві інструктори. Спорядження: комплект лижів, кріплення, палиці, черевики, костюм, шолом, маска, рукавички обійдеться в середньому в $700-800. А оренда – приблизно $30-40 в день. Сноубординг – спуск по снігу з гірських схилів на спеціально обладнаній дошці. Це агресивніший, активніший і екстремальний вигляд, ніж гірські лижі. Сноубординг як окремий вид спорту з'явився в Америці в 60-х роках XX століття.

Наземний вид екстремального туризму не потребує настільки дорогого спорядження і є найменш ризикованим з-поміж усіх видів екстремального туризму, тому він є найбільш привабливим для усіх вікових категорій населення. Наземний вид екстремального туризму включає в себе широкий спектр розваг таких як мото-, авто- і піші подорожі, відвідування печерних систем, вело-прогулянки. На даний час є велика кількість пішохідних туристичних маршрутів різної складності, такі маршрути можуть пропонуватися як туристичними фірмами, так і організовуватися самостійно за допомогою карт місцевості і

комп'ютерних програм. В Україні, зокрема в Карпатах такі походи є досить популярними. Щоб займатися спелеотуризмом, необхідно мати фізичну, технічну, а також психологічну підготовку. Так як більшість карстових печер України не є туристично облаштованими, окрім печер: Кришталева, Вертеба, Еміне-Баїр-Хосар, Мармурової.

Отже, аналіз екстремального туризму показав, що є різні види такого відпочинку, що приваблює до себе різні групи споживачів і робить екстремальний туризм масовим явищем. Основними проблемами розвитку екстремального туризму в Україні є недостатньо розвинена інфраструктура та реклама екстремального продукту, що гальмує його розвиток. Ринок екстремальних туристичних потребує значної підтримки з боку державних та приватних структур. Для подальшого розвитку цього сегменту ринку туристичних послуг необхідно здійснювати ґрунтовні дослідження у цій сфері, які повинні супроводжуватись системними організаційними моментами, а саме – плануванням та прогнозуванням розвитку цього сегменту ринку туристичних послуг. Інтенсивний розвиток екстремального туризму в Україні сприятиме зміцненню її економіки та утвердженню окремих туристичних регіонів. Вирішення проблем розвитку туризму вплине, як на покращення економічного, так і соціального розвитку України.

Список використаних джерел: *1. Великий енциклопедичний словник / під. ред. Лапіна І.К. – М.: АСТ, 2008. – 1248 с. 2. Мальська М.П. Навчально-методичні вказівки з курсу «Екстремальні види туризму» для студентів напряму підготовки «Туризм» / М.П. Мальська, А.Б. Ховалко. – Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2016. – 50 с. 3. Наукова бібліотека «Буковина» – Підручники / Туризм / Проблеми географії та менеджменту / Розвиток екстремальних різновидів спортивно-оздоровчого туризму. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://buklib.net/component/option,com_jbook/task,view/Itemid,99999999/catid,240/id,10628/.*
4. Розвиток екстремальних різновидів спортивно-оздоровчого туризму: Підручник [Електронний ресурс] // Явкін В.Г., Руденко В.П., Король О.Д. та ін. – Чернівці: Рута, 2006. – 260 с. – Режим доступу: http://buklib.net/component/option,com_jbook/task,view.

УДК 624:69:72

ПІДВИЩЕННЯ ЕНЕРГОЕФЕКТИВНОСТІ БЮДЖЕТНИХ УСТАНОВ НА ПРИКЛАДІ СТАРОСАЛТІВСЬКОЇ ОБ'ЄДНАНОЇ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ

Т.О. Черноносова, О.В. Завальний
chernonosova1962@meta.ua
Харківський національний університет міського господарства імені О.М. Бекетова, Харків, Україна

Сучасна економіка України є однією з найбільш енергоємних і витратних у світі. За оцінками фахівців, неефективне використання енергії призводить до втрати 40% усієї виробленої енергії в країні. При цьому основними

© Черноносова Т.О., Завальний О.В., 2016

споживачами, як і в більшості європейських країн, залишаються житлові будинки та будівлі соціального призначення, які споживають понад 30% кінцевої енергії. Низькі, у порівнянні з європейськими, ціни на паливо стримують процес підвищення енергоефективності будівлі. Але збільшення вартості енергоносіїв з кожним днем підвищує інтерес громадськості до енергоефективних технологій [1-2].

Харківський національний університет міського господарства імені О.М. Бекетова разом з керівництвом Старосалтівської ОТГ розробив «План соціально-економічного розвитку Старосалтівської об'єднаної територіальної громади Вовчанського району Харківської області».Серед найважливіших умов сталого розвитку є вирішення проблем ефективного використання енергії в бюджетних установах і на промислових підприємствах при експлуатації систем теплопостачання будівель, які протягом останніх років були і залишаються одними з основних чинників економічної безпеки. При цьому енергетична ефективність буде залежати від науково-обґрунтованого економічного аналізу проведених енергетичних обстежень та оптимізації впровадження енергоефективних заходів. Дослідження вітчизняного та зарубіжного досвіду в області енергореновації будівель переконують, що вдалих результатів можна домогтися лише після проведення заходів, на основі яких має формуватися план енергоспоживання конкретного будинку. Найбільш важливими в теперішній час мають стати такі чинники енергетичної політики: термомодернізація будівель, застосування систем контролю та управління енергоспоживанням, збільшення в енергетичному балансі частки альтернативних джерел енергії та видів палива [1-2].

Видатки на придбання енергоносіїв на території Старосалтівської ОТГ невпинно зростають внаслідок національних і світових тенденцій до підвищення цін на паливно-енергетичні ресурси та зростанням споживання енергоресурсів кінцевими користувачами. Таким чином проблема енергоспоживання з кожним роком стає все більш актуальною для громади.

Теплопостачання на території ОТГ здійснює Вовчанське підприємство теплових мереж, до складу якого входять 7 діючих котелень, 2 з них у смт. Старий Салтів, та топкові, які здійснюють теплозабезпечення закладів культури, освіти та охорони здоров'я.

Основними споживачами енергоресурсу для опалення будівель бюджетних установ Старосалтівської ОТГ є: дошкільні заклади, заклади освіти, заклади охорони здоров'я.

Одним з передбачених планом соціально-економічного розвитку проектів, які можуть реалізовуватися за рахунок коштів субвенції з державного бюджету місцевим бюджетом на формування інфраструктури Старосалтівської ОТГ є «Проект комплексної реновації будівлі дитячого садка «Барвінок-100».

Мета проекту - збереження будівлі закладу соціальної сфери від руйнації, підвищення її енергоефективності.

Діяльність у рамках проекту спрямована на впровадження:

- технічних (технологічних) заходів: впровадження новітніх технологій для зменшення тепловтрат через огороджувальні конструкції будівель

(термомодернізація будівель, погодозалежна система управління режимами системи опалення, встановлення термостатичних клапанів на опалювальних приладах, заміна опалювальних приладів, використання комбінованих котелень, котлів на альтернативних видах палива);

- структурних заходів: зменшення обсягів використання імпортованих енергоносіїв; заміщення в енергетичному балансі вуглеводневого палива іншими джерелами енергії, в першу чергу відновлюваними.
- організаційних заходів: формування місцевої системи моніторингу і контролю за ефективним використанням паливно-енергетичних ресурсів; популяризація серед широких верств населення через засоби масової інформації ефективного та ощадливого споживання паливно-енергетичних ресурсів.

Будівля дитячого садка «Барвінок–100» збудована та здана в експлуатацію в 1983 році. На даний час будівля в незадовільному технічному стані і потребує капітального ремонту та реконструкції фасаду, даху із запровадженням новітніх енергозберігаючих технологій; заміни дерев'яних віконних та дверних блоків на сучасні енергозберігаючі блоки; капітального ремонту внутрішньої системи електромережі з повною заміною застарілого електрообладнання на сучасне; капітального ремонту мережі внутрішнього теплопостачання; капітального ремонту інженерних комунікацій каналізації та водопостачання; внутрішніх та зовнішніх ремонтно-будівельних робіт.

Основна проблема будівлі дитячого садка – порушення навчально-виховного процесу у зв'язку з протіканням покрівлі, нестабільним температурним режимом, збільшенням захворюваності учасників навчально-виховного процесу (діти, вихователі та ін. співробітники закладу). В рамках проекту планується, провести енергоаудит будівлі, визначити енергоплан і основні енергозберігаючі заходи з поліпшення конструктивних, теплозахисних якостей об'єкту з урахуванням їх відповідності сучасним нормативам з енергозбереження; запропонувати послідовний комплекс заходів щодо енергореновації будівлі за рахунок реконструкції та утеплення стін, заміни вікон, реконструкції і утеплення даху із запровадженням новітніх енергозберігаючих технологій, установки енергорегулюючих приладів, енергореновації системи освітлення, опалення, водопостачання та водовідведення; розрахувати економічний ефект запропонованих заходів. При відповідному фінансуванні всі рекомендовані заходи можна проводити одночасно.

Для досягнення стратегічної мети підвищення енергетичної ефективності будівель бюджетних установ, необхідним є створення дієвого управління енергоефективністю на місцевому рівні.

Для оптимізації структури енергетичного балансу пропонується розглянути наступні види відновлюваних джерел енергії: сонячна енергія; біоенергія; комбіновані енергетичні системи на основі нетрадиційних і відновлюваних джерел енергії та системи акумулювання.

В результатів провадження комплексних реноваційних та енергоефективних заходів, спрямованих на скорочення бюджетних витрат, Старосалтівська ОТГ зможе забезпечити скорочення обсягів енергоспоживання

бюджетними установами більше ніж на 30%, а також забезпечити конкурентоспроможність підприємств агропромислового комплексу шляхом впровадження альтернативних джерел енергії. Для реалізації інноваційної стратегії розвитку інфраструктури, соціальної сфери громади та фінансів в системі адміністрування громади має з'явитись спеціальна ланка керування – система енергетичного менеджменту, яка повинна забезпечити раціональне використання енергетичних ресурсів у процесі забезпечення потреб міста необхідними енергетичними послугами.

Список використаних джерел: *1. Практика інноваційних розробок у сфері територіально-просторового розвитку міст і регіонів: монографія / В.Т. Семенов, О.В. Завальний, Т.О. Черноносова та ін. 2. Государственная целевая экономическая программа энергоэффективности на 2010-2015 годы. Утверждена Постановлением Кабинета Министров Украины от 1 марта 2010 № 243. 3. Бабаев В.Н. Повышение энергоэффективности зданий на основе их термомодернизации. / В.Н. Бабаев, Ф.П. Говоров, Т.В. Рапина, К.А. Рапина. / Науково-технічний збірник «Енергозбереження в будівництві та архітектурі». Випуск 3. – Київ, 2012.*

УДК 911.3

РИНОК ОФІСНОЇ НЕРУХОМОСТІ МІСТА КИЄВА: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Д.О. Шелемеха
shelemeha@yandex.ru
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна

Актуальність. Розвиток ринку комерційної нерухомості напряму залежить від економічної ситуації в країні, політичної стабільності та інвестиційного клімату в її регіонах. Офісна нерухомість є однією з складових частин ринку комерційної нерухомості, тому її стан безпосередньо пов'язаний від вказаних чинників. В зв'язку з ситуацією, яка склалася в країні, ринок офісної нерухомості переживає не найкращі часи. За 2015 рік в Києві обсяг нових офісних приміщень склав лише 56 тис. кв. м, що є мінімальним значенням для ринку з 2008 року. Таке скорочення нової пропозиції орендних площ може бути пов'язане з падінням інвестиційної привабливості будівництва нових об'єктів офісної нерухомості через суттєве зниження орендних ставок. Інвестори просто не впевнені в можливості реалізації тих чи інших проектів. Рівень вакантності на ринку офісної нерухомості має досить високі показники, що також може бути причиною низького обсягу введення нових площ.

Метою дослідження є аналіз сучасного стану ринку офісної нерухомості міста Києва та виявлення проблем і перспектив його розвитку.

За даними компанії Jones Lang LaSalle станом на 2016 рік в Києві розміщено 184 бізнес-центра. Площа київських класифікованих об'єктів оцінюється в 1600 – 1750 тис. кв. м.

© Шелемеха Д.О., 2016

Площа офісних об’єктів Києва, яких можна віднести до непрофесійних або непіддатливих класифікації, не піддається точному підрахунку і по різних оцінках складає від мільйона до декількох мільйон квадратних метрів [3].

В Києві зосереджена переважна більшість представництв іноземних бізнесових та громадських організацій, контор банківських установ, сконцентровано 19% суб’єктів підприємницької діяльності від загальної кількості усіх зареєстрованих в Україні. Офісні площі столиці в основному зосереджені в Шевченківському і Голосіївському районах, меншою мірою – у Дніпровському, Оболонському та Дарницькому районах міста. Найбільш насиченими офісними площами є вулиці Хрещатик, Жилянська, В. Васильківська, Б. Хмельницького, а також район Печерського моста, БК «Україна», площі Перемоги, вулиць Бульварно-Кудрявська (Воровського), Великої Житомирської [1].

В 2014 році галузева організація Ukrainain Real Estate Club прийняла рішення про заснування Комітету з офісної нерухомості для створення нового класифікатора офісної нерухомості. Дана класифікація покликана відповідати новим очікуванням з боку гравців ринку, вимогам сучасного ділового співтовариства і мінливим умовам міського простору. Метою створення нової класифікації є сприяння підвищенню якості майбутнього будівництва офісних центрів, підтримка розвитку впровадження енергоефективних технологій, підвищення якості робочого середовища в сучасних офісах і створення об’єктивних правил співпраці в сегменті офісної нерухомості в Києві. Перша класифікація офісних будівель Києва була розроблена в 2004 році Форумом операторів ринку нерухомості України та затверджена Торговою Палатою США. Нова класифікація включає в себе два класи будівель: клас А та клас В, на відміну від першої, до якої входило три класи (А, В та С) [2].

Всі критерії класифікації розподілені на 5 основних функціональних груп: місцерозташування, архітектурні особливості будівлі, парковка, інженерні системи та управління будівлею. Всього в оновлену класифікацію включено 40 критеріїв, які є обов’язковими або рекомендованими для виконання. Наступним кроком розвитку даної класифікації та задачею Комітету по офісній нерухомості стане перегляд меж CBD (Центрального Ділового Району) Києва.

Об’єкт класу А може розташовуватись поза межами CBD, але в локаціях, які відповідають критерію мізцерозташування. Для офісної будівлі класу А класифікація визначає 30 обов’язкових та 10 рекомендованих критеріїв, а для класу В – 18 обов’язкових та 22 рекомендованих. Абсолютно новим критерієм для офісних будівель стала рекомендована відповідність вимогам сертифікації одного чи декількох стандартів оцінки екологічної ефективності будівель.

Критерій місцерозташування в новій класифікації дозволяє об’єкту класу А знаходитись поза межами CBD, але передбачає пішохідну доступність від станцій метро та наявність добре розвиненої соціально-побутової інфраструктури. Крім того, в класифікаторі прописано відсутність поруч з офісним центром промзон, звалищ, в’язниць, кладовищ, а також об’єктів, які забруднюють оточуюче середовище. Щодо критерію транспортної доступності, то це має бути зручний під’їзд та розташування поблизу основних транспортних

артерій міста. Ці критерії є одними з основних в класифікації офісних приміщень. Перегляд класифікації планується кожні три роки, тобто її потрібно вважати актуальної до 1 січня 2018 р. [2].

В 2015 році нова пропозиція класифікованих офісних приміщень склала 56 000 м². При умові своєчасного вводу в експлуатацію всіх анонсованих на 2016-2017 роки офісних будівель, на ринок вийде близько 98 000 м² нових офісних приміщень. Серед основних офісних будівель, які вийшли на ринок в 2015 році: БЦ по проспекті Голосіївському, 132 (площа – 15 300 м²), БЦ по вул. Верхній Вал,10 (площа – 10 000 м²), БЦ по проспекті Червонозоряний, 56 (площа – 8 700 м²), БЦ по вул. Антоновича, 46 (площа – 8 000 м²), БЦ по вул. Дорогожицька, 8 (площа – 8 000 м²), БЦ по вул. Нововокзальна, 3 (площа – 5 500 м²).

Загальний рівень вакантності зменшився з 19,8% на початок року до 17,5% на кінець 2015 року. Рівень максимальної базової орендної ставки (prime headline rent) практично не змінився і склав $28/м²/місяць. В той час середній рівень орендних ставок в офісних приміщеннях класів А та В дещо знизився, і склав $15,7/м²/місяць [4].

В структурі попиту лідируючі позиції займають компанії сфери інформаційних технологій, консалтингові компанії (юридичні, страхові, колекторські та ін.), виробничі компанії, фармацевтична сфера та ін. [5].

Основними проблемами ринку офісної нерухомості міста Києва є зниження попиту на офісні приміщення, що спричиняє зменшення об’єму введення нових площ; зростання рівня вакантності та зменшення рівня орендних ставок в офісах.

В результаті наведених досліджень нам вдалося встановити, що ситуація, яка склалась в 2015 році, відображає стан ринку, при якому для заповнення офісних приміщень орендодавці були змушені зменшити рівень орендної ставки, що спричинило переїзд компаній в більш якісні приміщення на співставних або ж більш вигідних комерційних умовах. В зв’язку з передумовами для стабілізації економічної ситуації в країні в 2016 році та зростання активності серед орендаторів планується введення нових площ, що сприятиме відновленню попиту на офісну нерухомість в столиці України.

Список використаних джерел: *1. Тенденції ринку нерухомості України: реалії та прогнози. 2007–2013: монографія/ за ред. О. І. Драпіковського, І. Б. Іванової. – К.: «Арт Економі», 2012. – 240 с. 2. Классификация офисов Киева 2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.officeclass.com.ua 3. Офісна нерухомість України: тенденції та перспективи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.mayger.ua/uk/analitika/ofisna-neruhomist-ukrayini-tendentsiyi-i-perspektivi 4. Colliers International [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.colliers.com/ru-ua/ukraine/insights 5. Ukrainian Trade Guild [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://utgcompany.com/static/content/download3/obzor-rynka-torgovoy-2014-5.pdf*

УДК: 911.3:81’373

СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНЕ ЗНАЧЕННЯ ГЛОБАЛЬНОЇ СТРАТЕГІЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

П.В. Шуканов
pavel.3399@mail.ru
ВНЗ Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі», м. Полтава, Україна

Науковий аналіз загальнопланетарних проблем людства свідчить про стрімкий рух світу в напрямку до універсально-системної глобальної кризи. При вивченні даної проблеми особливе значення має географія та суспільно-географічні методи дослідження антропосфери в контексті взаємозв’язку «людина – суспільство – природа». При цьому особлива увага приділяється адаптації світової цивілізації до можливих соціо-природних змін, з метою підготувати людство до неминучих кризових трансформацій, які можна змоделювати, а потім їх же ініціювати та контролювати (форсайт-технологія). Тому представники Римського клубу в якості альтернативи «екологічному колапсу» висунули концепцію «глобальної рівноваги», яка, по суті, зводилася до ідеї «антиростового світогляду». Було сформульовано тезу про необхідність відмови від недиференційно-кількісного зростання та переходу до диференційно-якісного розвитку світу. Таким чином, в процесі формування загальнопланетарної суспільно-географічної системи передбачається виділення як мінімум кількох макрорегіональних підсистем, що фактично відповідає процесам регіоналізації світу на макроцивілізаційному рівні.

Для цього були розроблені Цілі сталого розвитку на період з 2016 по 2030 роки, які офіційно затверджені на засіданні Генеральної Асамблеї ООН 25 вересня 2015 р. (м. Нью-Йорк) як стратегія розвитку світу, що містить 17 глобальних цілей і 169 відповідних завдань трансформації суспільства та геосфери в цілому [1]. В процесі реалізації даної програми глобальна криза передбачається як необхідна передумова поступової заміни існуючої світової системи, яка функціонує на основі пріоритетів держави-нації, на макрорегіональну систему традиційно-культурного типу з пріоритетами держави-корпорації. При цьому все більш актуальним є питання, на яке особливу увагу звертає завідувач відділу екологічної та природно-техногенної безпеки Державної установи «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України», професор А.В. Степаненко: «Формується новий світ ТНК зі своїми геостратегічними інтересами. Сукупні валютні резерви цього світу у 5-6 разів перевищують резерви центральних банків усіх країн планети… Роль національних держав відходить на другий план, транснаціональний капітал перебуває поза юрисдикцією урядів. Головна регулююча особливість глобального ринку

© Шуканов П.В., 2016

в тому, що він знищує не відсталість, а відсталих.» [2, с. 259]. Таким чином, ми приходимо до висновку про існування безпосереднього взаємозв'язку між стратегією сталого розвитку та трансформацією загальнопланетарної соціогеосистеми.

Отже, за своєю суттю, стратегія сталого розвитку використовується глобальною олігархією для переходу від офіційно функціонуючих, але стрімко деградуючих національно-державних систем та відповідних інститутів влади до нового світового порядку на чолі з представниками транснаціонально-корпоративного бізнесу. Тому в цілому сталий розвиток – це керований розвиток суспільства та його впливу на природу. Основою такої керованості є системний підхід та сучасні інформаційні технології, які дозволяють дуже швидко програмувати різні варіанти напрямків розвитку, з високою точністю прогнозувати їхні результати та вибирати оптимальний варіант трансформації системи. Це означає, що для вирішення глобальних проблем потребується подальша історична модернізація світу, з врахуванням наступних етапів розвитку та функціонуванням відповідних соціогеосистем (СГС):

■ традиційний етап (премодерн, аграрний або доіндустріальний) – домінує держава-імперія, як СГС релігійно-цивілізаційного типу;

■ сучасний етап (модерн, індустріальний – відносно часу розробки та використання типології – з XX до початку XXI ст.) – домінує держава-нація, як СГС етно-цивілізаційного типу;

■ інформаційний етап (постіндустріальний, віртуально-технологічний) – домінує держава-корпорація, як СГС інформаційно-цивілізаційного типу.

Основні ознаки постіндустріального суспільства*:*1) глобалізм (глобалізація) та глокалізація; 2) планетарний космополітизм (замість традиційно-національного патріотизму); 3) масова культура (замість традиційної етнонаціональної культури); 4) поширення інформаційних технологій та відповідних послуг (віртуалізація світу, автоматизація і роботизація виробництва); 5) міжнародна інтеграція і трансформація державно-національного устрою в СГС наднаціонально-макрорегіонального типу.

Для більш повного та об'єктивно-змістовного усвідомлення глобальної стратегії сталого розвитку необхідно враховувати наступні **принципи дослідження трансформації соціогеосистем:** 1) принцип концептуально-стратегічного розвитку та модернізації СГС; 2) принцип оперативно-тактичного моніторингу глобальної трансформації та регіонального розвитку СГС; 3) принцип індивідуальної та колективної адаптації людини в умовах формування СГС нового постіндустріального типу. На основі даних принципів приходимо до висновку про існування безпосереднього взаємозв'язку між стратегією сталого розвитку та трансформацією загальнопланетарної соціогеосистеми, які в сукупності є ідеологічним та практичним засобом у процесі формування майбутнього глобального цивілізаційного простору [3].

В контексті екологізації навчального процесу в Полтавському університеті економіки і торгівлі розроблена і викладається авторська дисципліна **«Глобальна стратегія сталого розвитку»** для студентів ступеня магістра. Мета дисципліни – отримання студентами науково-теоретичних знань та практичних

навичок концептуально-стратегічного аналізу і оперативно-тактичного моніторингу глобальної трансформації та регіонального розвитку людства (антропосфери) і природи. Об'єкт дисципліни – глобальна стратегія сталого розвитку, як науково-теоретичне обґрунтування розуміння та вирішення загальнопланетарних проблем людства. Предмет дисципліни – вивчення концептуальних основ Цілей сталого розвитку як програми глобальної трансформації та постіндустріального переходу до суспільно-екологічних систем інформаційно-цивілізаційного типу. Завдання дисципліни полягає в отриманні студентами науково-теоретичних знань щодо розкриття сутності глобальної стратегії сталого розвитку та її значущості в процесах трансформації національних і формування макрорегіональних суспільно-екологічних та бізнес-корпоративних систем. У результаті вивчення дисципліни студенти засвоюють таки компетенції, як спеціальні знання та вміння щодо наукового використання понять і дефініцій стосовно концепції сталого розвитку, теорії та досвіду концептуально-стратегічного аналізу та мислення людини, практичного застосування оперативно-тактичного моніторингу розвитку людства і природи, поширення та розкриття сутності екологізації в процесі глобально-регіональної трансформації антропосфери, використання глобальної стратегії сталого розвитку для підвищення ефективності професійної діяльності та адаптації людини в умовах постіндустріального суспільства.

Вцілому, з точки зору суспільної географії, глобальна стратегія сталого розвитку має як наукове так і освітницке значення. З наукового погляду розвиток світу потребує ретельного вивчення на основі методологічного апарату інтегративних наук. При цьому розкриваються нові можливості саме для суспільно-географічних досліджень, які передбачають вивчення соціогеосистем як на глобальному так і на локальному рівнях. Одночасно все більш актуальним стає питання про екологізацію освіти та ефективне використання відповідних знань з метою посилення індивідуально-колективної життєстійкості суспільства в умовах загострення глобальної кризи.

Список використаних джерел: *1. Глобальні цілі сталого розвитку 2030 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.un.org.ua/images/documents/3615/цілі_web(2).pdf. 2. Інноваційно-інвестиційна і технологічна безпека трансформації регіональних економічних систем: [монографія] / За наук. ред. акад. НААН України М. А. Хвесика. – К.: Наукова думка, 2013. – 488 с. 3. Шуканов П.В. Глобальний цивілізаційний простір: науково-методологічні засади суспільно-географічного дослідження: [монографія] / П.В. Шуканов; за наук. ред. проф. К.А. Нємця. – Полтава: ПУЕТ, 2013. – 287 с.*

УДК 911.3

СУЧАСНІ ОСОБЛИВОСТІ ДЕМОГРАФІЧНОГО ПЕРЕХОДУ В ХАРКІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ

К.Ю. Сегіда
kateryna.sehida@gmail.com
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, м. Харків, Україна

Зміни у тенденціях народжуваності та смертності, які в своїй сукупності призводять до змін у відтворенні населення, знаходяться в центрі уваги дослідників-демографів протягом багатьох десятиліть. Вчені спрямовували свою увагу на пошук причин, механізмів та закономірностей зміни чисельності населення. В якості спроби пояснення зміни типів відтворення населення, поступового переходу до демографічної моделі з низькими рівнями народжуваності та смертності й усталеної чисельністю населення запропоновано концепцію демографічного переходу, яка бере витоки з робіт американського вченого У. Томпсона в 1929 році. В подальшому розроблялась А. Ландрі, Ф. Нойтсайном, Дж. Колдуелом, К. Девісом, Дж. Блейком та іншими вченими, які шукали причинно-наслідкові зв’язки між особливостями демографічної ситуації та соціально-економічним зростанням залежно від стадій демографічного розвитку, які країни і регіони проходять в різний час.

У відповідь до соціально-демографічних змін, які мали місце в економічно-розвинених країнах, Р. Лестегом та Д. Ван де Каа у 1986 році було запропоновано концепцію другого демографічного переходу, в якій вчені доводили появу нових чинників, які зумовили подальше зменшення народжуваності до рівня, який не забезпечує просте відтворення населення [3]. Враховуючи демографічні особливості багатьох європейських країнах, вивчення передумов та чинників демографічних процесів не втрачають своєї актуальності та у все більшій кількості праць доводяться риси другого демографічного переходу, який має місце в економічно розвинених країнах, які свого часу першими перейшли до сучасного типу відтворення населення.

Україна пройшла перший демографічний перехід, перебуваючи у складі Радянського Союзу, ми не ставимо за мету ретроспективний аналіз цього процесу. Чверть століття новітньої історії нашої держави характеризуються значними демографічним зрушеннями, які мають певні особливості на національному та регіональному рівнях. Розглянемо сучасні соціально-демографічні особливості Харківської області як одного з найбільш населених та економічно розвинених регіонів України та їх співвідношення до характеристик другого демографічного переходу.

Харківська область є високоурбанізованою областю, більше половин населення проживає в обласному центрі – м. Харкові, що значно впливає на основні демографічні процеси та особливості регіону. У 1989 році востаннє рівень народжуваності перевищував рівень смертності та спостерігався

© Сегіда К.Ю., 2016

позитивний природний приріст в області 0,7 ‰, після чого чисельність населення зменшувалась різними темпами (рис. 1). Під впливом політичних зрушень та соціально-економічної кризи впродовж 1990-2000 рр. відбувалось зниження рівня народжуваності до найнижчої позначки 6,7 ‰ та підвищення рівня смертності до максимального значення 16,3 ‰, через що у 2000 році природний приріст склав -9,6 ‰ [1].

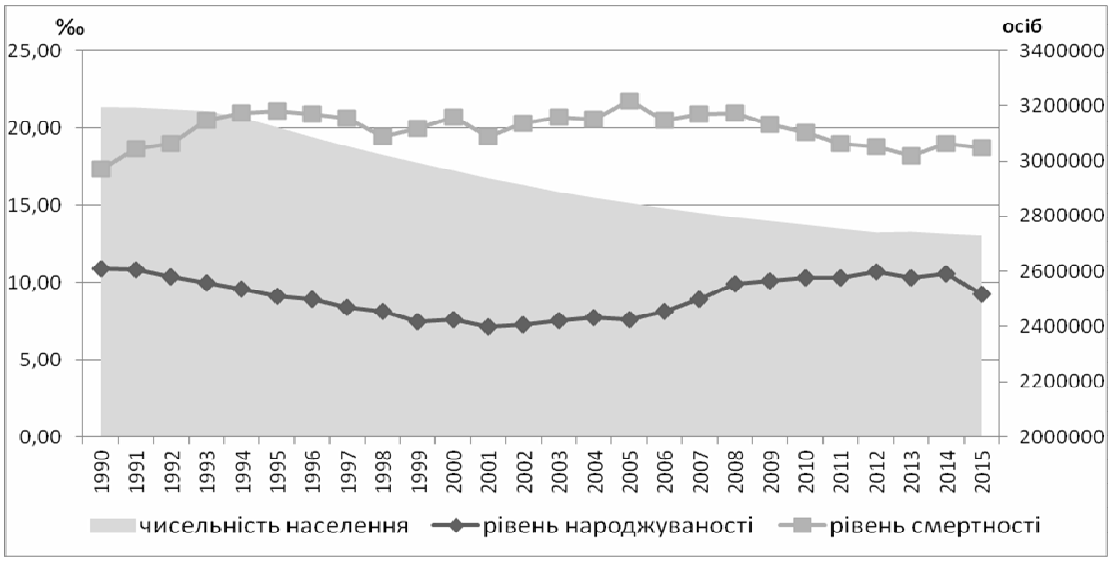

Рис. 1. Динаміка народжуваності, смертності та чисельності населення Харківської області, 1990-2015 рр. (побудовано за [2])

Після чого із соціально-економічним зростанням рівень народжуваності збільшувався, смертності – зменшувався, протягом 2009-2013 рр. показник природного приросту становив близько -5 ‰ (при чому, у сільській місцевості він майже вдвічі перевищує показник міської місцевості (-3,8 ‰ та -7,8 ‰ відповідно у 2013 р.). Враховуючи соціально-економічну ситуацію, яка має місце в Україні, у 2014-2015 рр. в області збільшився показник смертності та знизився показник народжуваності (на 1,5 ‰ та 1 ‰ відповідно) [1, 2]. Так в загальних рисах можна окреслити зміну рівня народжуваності та смертності в регіоні, варто детальніше зупинитись на причинах зміни рівнів народжуваності та смертності та характерних рисах демографічної поведінки населення регіону.

Відбулись зрушення у шлюбно-сімейній структурі населення: поширення юридично неоформлених форм спільного життя і альтернативних форм сім'ї, збільшення рівня позашлюбної народжуваності: 12,6 % у 1990 р., 17,2 % у 1995 р., 22,5 % у 2000 р., на рівня 25-26 % з 2005 до 2015 рр.[1]. Відбулись зміни в процесі самовідтворення сім'ї: перехід від дводітної до однодітної моделі репродуктивної поведінки, перехід від дітоцентричної моделі сім'ї до індивідуалістично орієнтованої «зрілої» пари партнерів з однією дитиною, підвищення віку вступу до шлюбу, свідоме планування сім'ї і народжень.

Відбулись зрушення у репродуктивній поведінці населення: підвищення віку народження першої дитини, обмеження репродуктивних можливостей, поширення феномену «пізнього материнства», зменшення внеску в сумарну народжуваність молодших вікових груп (15-19 рр.) та збільшення внеску

старших вікових груп (рис. 2): в період 1995-2000 рр. стрімке зменшення рівня народжуваності у віці до 25 років, збереження тенденції в подальші роки, але з меншими темпами. З 2000 р. збільшення рівня народжуваності у вікових групах 25-29 (з 49,7 ‰ до 84,2 ‰), 30-34 (з 22,7 ‰ до 52,4 ‰), 35-39 (з 7,5 ‰ до 25,6 ‰), 40-44 (з 1,4 ‰ до 5,4 ‰) [1, 2], що може бути як наслідок реалізації відкладених народжень, зміни соціальних стереотипів та демографічної поведінки населення, та що у своєму кінцевому значені призводить до формування нової вікової структури народжуваності в регіоні.

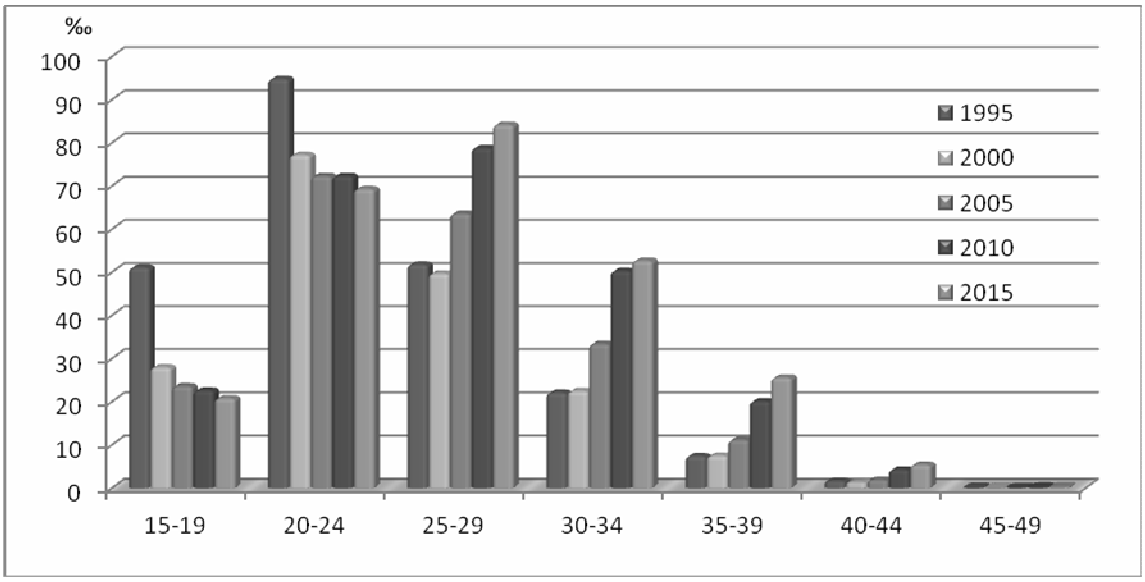

Рис. 2. Динаміка повікових коефіцієнтів народжуваності в Харківській області за період 1995-2015 рр. (побудовано за [1])

Варто відзначити соціальні передумови, які спричинили зміни демографічної поведінки, зокрема це переорієнтація система цінностей, прагнення до саморозвитку та самореалізації, збільшення ступеню свободи, гендерна рівність, економічна незалежність жінок та їх кар'єрна амбіційність, «вестернізація» – поширення «західної» моделі поведінки та способу життя тощо. Тож, на відтворення населення мають вплив широкий спектр чинників, які не можуть обмежуватись соціально-економічним розвитком території. Виходячи із демографічних тенденцій XXI століття, для Харківського регіону притаманні риси другого демографічного переходу. Проте скрутність соціально-економічного становища населення області, як і України в цілому, в останні роки пов'язане із військовими діями на Донбасі та тими суспільно-політичними подіями і соціально-економічними процесами, які мають місце сьогодні в державі, призводить до погіршення демографічних показників та зміни населення, що в найближчій перспективі позначиться на демографічній системі регіону.

Список використаних джерел: *1. Головне управління статистики в Харківській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://kh.ukrstat.gov.ua/ 2. Населення України: Демографічний паспорт території. Харківська область [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://database.ukrcensus.gov.ua/MULT/Dialog/statfile_c.asp 3. Lesthaeghe R. The Unfolding Story of the Second Demographic Transition/ R. Lesthaeghe // Population and Development Review, Vol. 36, No. 2 (JUNE 2010), pp. 211-251 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.jstor.org/stable/25699059.*

СЕКЦІЯ 3.
СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК РЕГІОНІВ

УДК УДК 314.7(47.52/.54)

АНАЛІЗ МІГРАЦІЙНОЇ АКТИВНОСТІ НАСЕЛЕННЯ ПІВНІЧНО-СХІДНОГО СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНОГО РАЙОНУ УКРАЇНИ

О.О. Афоніна, М.В. Вергулес
afon_elena@mail.ru, masha.vergules@yandex.ru
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, м. Ніжин, Україна

Особливе місце в суспільно-географічному дослідженні міграції населення України посідає Північно-Східний суспільно-географічний район. Міграційні процеси в даному районі обумовлені особливостями соціально-економічного розвитку та економіко-географічним положенням регіону. Останнім часом міграційні процеси зазнали суттєвих трансформацій. Змінився міграційний оборот, набули широкого поширення нові форми міграційних переміщень – рух внутрішньо переміщених осіб, транзит нелегальних мігрантів.

На початок 2016 р. загальна чисельність мігрантів на території Північно-Східного суспільно-географічного району становила 160,3 тис осіб [1;2;3]. Міграційний приріст населення зафіксовано на рівні 0,95 на 1000 осіб. Найвищий міграційний приріст населення характерний для Харківської області (1,83‰), найнижчий для Сумської області (-0,87‰). Однією з головних причин такої ситуації є значна внутрішня територіальна диференціація, яка зумовлює зростання міграційного відтоку населення з поселень меншої людності до великого міста. Переважну більшість мігрантів складає молодь віком від 18 до 35 років, питома вага якої у загальній чисельності населення сільських поселень та малих за людністю міських поселень неухильно скорочується. Необхідно пам’ятати, що молодь – найбільш працездатна та освічена категорія, будує сім’ю, на неї припадає більше 70% дітонароджень, прагне до підвищення кваліфікації, реагує на незадовільну організацію, умови та режим праці, беззмістовний відпочинок, дефіцитність локальних ринків праці. При цьому територію Північно-Східного суспільно-географічного району залишили 77621 особа, у тому числі 35568 осіб виїхало з Харківської, 22745 осіб – Полтавської, 19308 осіб – з Сумської областей. У 2015 р. за рахунок міграцій чисельність населення Харківської та Полтавської областей збільшилася на 4981 особу та 990 осіб відповідно, а Сумської області зменшилася на 974 особи.

Для аналізу міграційних процесів на території Північно-Східного суспільно-географічного району, нами були використані відносні показники (коефіцієнт прибуття та вибуття населення). Динаміка коефіцієнта прибуття населення

© Афоніна О.О., Вергулес М.В., 2016

характеризувалася тенденцією зменшення, за винятком 2012 р. коли показник збільшився до 18,7‰ порівняно з попереднім періодом. Найвищі значення показника прибуття припали на 2009 р. – 23,8‰, найнижчі – на 2015 р. – 15,6‰. З-поміж областей, найбільші значення показника були характерні для Харківської області (20,5‰ у 2012 р.), найменші – для Сумської області (15,2‰ у 2014 р.). Динаміка коефіцієнта вибуття населення показувала чітку тенденцію до зростання протягом 2009-2013 рр., а згодом змінилася на протилежну. Найвищі значення коефіцієнта вибуття населення спостерігалися у 2010 р. – 16,5‰, найнижчі у 2014 р. (14,1‰). Серед областей, найбільші значення показника характерні для Сумської області (19,1‰ у 2010 р.), найменші - для Харківської області (13,0‰ у 2015р.) [1;2;3]. Аналіз відносних показників міграційної рухливості населення свідчить про те, що Харківська область є центром притягнення мігрантів, натомість Сумська область – районом відштовхування населення та робочої сили. Протягом досліджуваного періоду спостерігається тенденція до уповільнення міграційної рухливості мешканців району. За період 2009-2015 рр. показник міграційного обороту зменшився на 9,0% за рахунок скорочення кількості прибулих (на 6,3% порівняно з 2009 р.) та вибулих (на 11,9% порівняно з 2009 р.). Міграційна рухливість мешканців міських та сільських поселень Північно-Східного суспільно-географічного району була різною. Так, у 2015 р. міграційна рухливість міського населення була на 39,3% більшою, ніж рухливість населення сільської місцевості. Показники рухливості становили 21,8 та 8,6‰ відповідно. Це обумовлюється вищою міграційною мобільністю міських мешканців у міжрегіональній та міждержавній міграції населення. У внутрішньорегіональних переміщеннях рухливість сільських жителів перевищувала відповідний показник міського населення.

Особливістю міграційних процесів на території Північно-Східного суспільно-географічного району та інших регіонів України є вимушена міграція, яка стала одним з найбільших викликів для України в контексті анексії Криму та конфлікту на Донбасі. За даними державної міграційної служби України, на початок 2016 року кількість внутрішньо переміщених осіб з Донецької та Луганської областей на територію Північно-Східного суспільно-географічного району становила 255 тис осіб. Кількість внутрішньо переміщених осіб з АР Крим становила 1666 осіб [4]. Проблеми, пов’язані із вимушеним переміщенням громадян виявляються у зростанні навантаження на об’єкти соціальної інфраструктури. Але з іншого боку, масштабна вимушена внутрішня міграція населення має позитивний вплив пов’язаний із формуванням нового людського потенціалу.

Сучасні міграційні процеси в Північно-Східному суспільно-географічному районі залежить від багатьох соціально-економічних факторів, зокрема демографічної кризи, не достатнього розвитку промислового та сільського господарства, соціальної інфраструктури, тощо. Визначальну роль у динаміці міграційних процесів відіграє попит на робочу силу, рівень зайнятості та безробіття, забезпеченість населення соціальними благами. Також важливими передумовами формування сучасної міграційної ситуації в регіоні є історичний розвиток та транспортно-географічне положення регіону.

Міграційні процеси, незважаючи на уповільнення міграційної активності населення Північно-Східного суспільно-географічного району, продовжують негативно впливати на зміну вікової структури населення, зокрема зменшується частка осіб репродуктивного віку, а це позначається на погіршенні показників природного руху населення у майбутньому.

Список використаних джерел: *1. Головне управління статистики у Полтавській області. Статистична інформація [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.poltavastat.gov.ua/. 2. Головне управління статистики у Сумській області. Статистична інформація [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://sumy.ukrstat.gov.ua/. 3. Головне управління статистики у Харківській області. Статистична інформація [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://kh.ukrstat.gov.ua/. 4. Оперативний звіт з моніторингу міграційних процесів (15-21 січня 2016 року). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dmsu.gov.ua/images/pro-dms/centr/zvit_vypusk_18.pdf*

УДК 332.145 (478.9)

КОРПОРАЦИИ И КРУПНЫЕ ПРЕДПРИЯТИЯ КАК ОБЪЕКТЫ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ПОЛИТИКИ ПРИДНЕСТРОВЬЯ

М.П. Бурла
burla57@list.ru
Приднестровский университет, Тирасполь, Приднестровье, Молдова

Крупные предприятия и корпоративные структуры на современном этапе определяют основные макроэкономические параметры Приднестровья, возможности исполнения социальных обязательств, экологическую ситуацию, позицию региона в международных экономических отношениях.

На крупных предприятиях производится 100% цемента, кирпича, стали и проката, синтетических смол и пластмассовых изделий, крупных электромашин и взрывобезопасных двигателей, хлопчатобумажных тканей, коньяков и ароматизированных вин, более 85% электроэнергии, оказывается 100% услуг железнодорожного транспорта, более 90% услуг связи, реализуется более 50% объема фиксируемого розничного товарооборота [1, с. 100-101].

Крупные предприятия обеспечивают основную часть экспорта и валютных поступлений в республику. Например, в 2014 г. доля ОАО «Молдавский металлургический завод» («ММЗ») в суммарном экспорте составила 31,8%, в 2015 г. – 21,3%, ЗАО «Молдавская ГРЭС» - 23,3% в 2014 г., 37,2% в 2015 г., ЗАО «Тиротекс» в 2014-2015 гг. – более 10%, крупных обувных предприятий («Софтшуз», «Флоаре», «Тигина», «Терри-Па») в 2014-2015 гг. – более 5%. На долю крупных предприятий приходится более 90% занятых в индустрии, производства и экспорта промышленной продукции региона [1, с. 166-169].

Крупные предприятия и корпоративные структуры являются основными налогоплательщиками и источником валютных ресурсов, обладают существенным инвестиционным и инновационным потенциалом, создают

© Бурла М.П., 2016

подавляющее количество рабочих мест. Например, в 2015 г. доля холдинга «Шериф» в суммарных налоговых поступлениях в бюджеты и внебюджетные фонды составила около 25%, ОАО «Энергокапитал» – 5,1%, ЗАО «Молдавская ГРЭС» – 4,9%, ОАО «Тираспольтрансгаз-Приднестровья» – 2,1%, ОАО «ММЗ» – 2,1%, ЗАО «Рыбницкий цементный комбинат» (РЦК) – 1,1% [2, с. 34-37].

На долю крупных предприятий и корпоративных структур приходится подавляющая часть инвестиций. Конгломератные структуры позволяют подучить существенный эффект (сокращение себестоимости) за счет масштабов производства и рационального использования вторичных ресурсов.

Многие крупные предприятия Приднестровья являются составными частями внутренних, смешанных и внешних корпоративных структур. Например, Молдавская ГРЭС входит в состав «ИнтерРАО ЕЭС», ОАО «ММЗ» и ЗАО «РЦК» входили (до 2014 г.) в состав российской корпорации «Маталлоинвест», завод «Прибор» является филиалом российского ФГУП «Салют», ЗАО «Молдавкабель» входит в состав «Севкабель-Холдинг» (Россия), ОАО «Литмаш» (Тирасполь) – в состав «Литмаш-Комплект» (Украина).

Корпорации с иностранным участием обеспечивают приток технологий, новые подходы к организации работы персонала, выход на зарубежные рынки.

Вхождение предприятий в состав корпораций обеспечивает их антикризисную устойчивость. Выход из состава корпоративных структур (например, ОАО «ММЗ» и ЗАО РЦК» из состава российской корпорации «Металлоинвест» в 2014 г.) привело к концу 2016 г. к дестабилизации работы, ухудшению экономических показателей и отсутствию антикризисных ресурсов.

Самой крупной корпоративной структурой в Приднестровье является диверсифицированный холдинг «Шериф», который включает в свой состав: ООО «Шериф», СЗАО «Интерднестрком», ЗАО «Тиротекс», ЗАО ТВКЗ «KVINT», ЗАО «Агропромбанк», ЗАО «Тираспольский хлебокомбинат», ЗАО «Завод Молдавизолит», ООО «ИнвестКапиталГрупп», ОАО «Планта», ЗАО СК «Шериф», ЗАО «Метан-авто», ЗАО «Бендерский комбинат хлебопродуктов», ЗАО «Тираспольский комбинат хлебопродуктов», «Тираспольский пивзавод», ЗАО «Бендерский крахмалопаточный комбинат», медицинский центр «Медин», розарий, ОАО «Акватир», продовольственный рынок ОАО «Центр-маркет».

Холдинг играет системообразующую роль в хозяйстве Приднестровья. Он полностью обеспечивает мобильную связь и цифровое телевидение, производство хлопчатобумажных тканей, коньяков, осетровых, электроизоляционных материалов. Существенна роль холдинга в торговле, гостиничном хозяйстве, автозаправочной деятельности, производстве электроэнергии, вин, цветоводстве, медицинской и спортивной деятельности. Он обеспечивает львиную долю корпоративных инвестиций и существенную часть (более 25%) суммарных налоговых поступлений.

На предприятиях холдинга постоянно создаются высокооплачиваемые рабочие места. В настоящее время доля занятых в организациях холдинга превышает 10% общей численности работающих в Приднестровье. Холдинг реализовал множество абсолютно новых для региона инновационных проектов – создал гипермаркет и сеть супермаркетов, цифровую мобильную

связь, цифровое телевидение, тепловую электростанцию когенеративного типа, комплекс по производству осетровых, розарий. Осуществил модернизацию действующих предприятий и организаций (ЗАО «Тиротекс», ЗАО ТВКЗ «KVINT», ЗАО «Молдавизолит», центрального продовольственного рынка г. Тирасполь), создал ряд организаций конкурентов на новой технической основе – пивной завод, стадион, плавательный бассейн, медицинский центр «Медин».

Существенна роль холдинга в импортозамещении – производстве винограда, рыбы, пива, вин, коньячных спиртов, цветов, оказании медицинских и спортивных услуг. Холдинг реализует множество социальных программ, включающих создание, восстановление и поддержание памятников истории и культуры, в том числе культовых учреждений, оплату лечения за рубежом, оказание продовольственной помощи определенным категориям населения, поддержку начинающих спортсменов, основание специального фонда для предоставления стипендий студентам, получающих высшее профессиональное образование, оплату проезда студентам, обучающимся в зарубежных вузах.

Для холдинга характерна постоянная диверсификация бизнеса, переход от торгового и сервисного предпринимательства – услуги стационарной и мобильной связи, радио- и телевещания, услуги бензозаправочных станций (с высокой скоростью оборота капитала) к производственному бизнесу со средним и длительным жизненным циклом продуктов – выращивание цветов, овощей, винограда, осетровых, производство электроизоляционных материалов, хлопчатобумажных тканей и швейных изделий из них, пива, марочных вин и коньячных спиртов, строительство крупных объектов.

Для холдинга «Шериф» характерны: инновационность, высокое качество выпускаемых товаров и предоставляемых услуг, поступательное развитие и устойчивость в кризисных ситуациях, активная инвестиционная деятельность, постоянный рост количества единиц бизнеса и рабочих мест, внедрение современных технологий, оптимальное внутреннее перераспределение ресурсов (финансовых, материальных, человеческих), эффективный стратегический, оперативный и антикризисный менеджмент, способность оптимально использовать льготы. Холдинг на практике показал, вариант максимально эффективного использования льгот, что выразилось в росте количества единиц бизнеса, объемов произведенных и реализованных материальных ценностей и услуг, объемов инвестиций и налоговых выплат.

Внедрение энергосберегающих, замкнутых и природоохранных технологий, обусловило существенное сокращение отрицательного влияния возрастающего количества объектов холдинга на окружающую среду.

Проведенный анализ подтверждает, что перспективная модель развития малой открытой экономики региона должна быть основана на максимальную поддержку (налоговую, ценовую, тарифную) крупных корпораций, особенно диверсифицированных. Только они в условиях Приднестровья, способны обеспечивать экономическую стабильность, поступательное развитие и эффективно конкурировать с внешними экономическими агентами.

Список использованных источников: *1. Статистический ежегодник Приднестровской Молдавской Республики за 2015 г. – Тирасполь: ГСС ПМР, 2016. – 185 с. 2. Показатели «Финансовой прозрачности в Приднестровье». 2015 г. – Тирасполь: Министерство экономического развития, 2016. – 146 с.*

УДК 314.87 (478.9)

ОСОБЕННОСТИ ДИНАМИКИ ЧИСЛЕННОСТИ НАСЕЛЕНИЯ И ДЕМОГРАФИЧЕСКОЙ ПОЛИТИКИ В ПРИДНЕСТРОВЬЕ

Бурла О.Н.
olga-dnestr2008@mail.ru
Приднестровский университет, Тирасполь, Приднестровье, Молдова

Демографические процессы, происходящие в Приднестровье, оказывают влияние на все аспекты хозяйственной деятельности и должны учитываться как при решении текущих задач, так и при разработке стратегии социально-экономического развития. Это обусловливает необходимость глубокого анализа параметров, характеризующих население, выявления трендов демографической ситуации и разработки эффективной демографической политики.

Демографическая политика рассматривается нами в широком смысле, как совокупность мероприятий направленных на стимулирование рождаемости, сокращение общей и инфантильной смертности, увеличение продолжительности жизни, ограничение эмиграции, в том числе «утечки умов», оптимизацию расселения, семейной и половозрастной структуры населения.

Для анализа использованы данные текущего статистического учета и переписей населения Приднестровья за 1989 г., 2004 г. и 2015 г. [1-3].

В конце 80-х – начале 90-х годов для ПМР было характерно расширенное воспроизводство населения. В 1994 г. был зафиксирован простой тип воспроизводства населения, а начиная с 1995 г. - суженный тип (табл. 1).

Таблица 1

Естественное движение населения ПМР, человек[1]

Год	Число родив-шихся	Число умер-ших	Естественный прирост (+), убыль (-)	Год	Число родив-шихся	Число умер-ших	Естественный прирост (+), убыль (-)
1990	12043	7256	+4787	1996-2000	27326	39531	-12205
1991	10969	8019	+2950	2001-2005	23080	40286	-17206
1992	8697	7477	+1220	2006-2010	25429	39568	-14139
1993	8285	7344	+941	2011-2015	24926	35843	-10917
1994	8349	8358	-9	1990-2015	156221	201919	-45698
1995	7117	8237	-1120				

[1] Рассчитано по данным Государственной службы статистики Приднестровья

© Бурла О.Н., 2016

В 1990-1991 гг. Приднестровье еще сохраняло положительное сальдо миграций. Миграционная привлекательность региона обусловливалась сравнительно высоким уровнем жизни, экономической и политической стабильностью, благоприятными природными условиями.

Распад СССР, военно-политический конфликт 1992 г., отсутствие международного политико-правового статуса, распространение множества кризисных экономических явлений, внешние ограничения, невозможность реализации в полном объеме гражданских прав лицами, имеющими гражданство иных стран (России, Украины), обусловили потерю миграционной привлекательности и интенсивную эмиграцию населения из республики.

Особенно следует выделить 1992 г., когда, вследствие военного конфликта, отрицательное сальдо миграции населения достигло существенных величин. В 1993 г. в целом по республике было зафиксировано положительное сальдо миграций, которое носило компенсационный характер после военно-политических событий 1992 г. Начиная с 1994 г. численность выбывших ежегодно превышала численность прибывших (табл. 2).

Таблица 2

Миграционное движение населения ПМР[1]

Годы	Прибыло	Выбыло	Миграционный прирост (миграционная убыль)	Годы	Прибыло	Выбыло	Миграционный прирост (миграционная убыль)
1990	36029	32926	3103	1996-2000	67380	94957	-27577
1991	30359	29095	1264	2001-2005	49778	74758	-24980
1992	21478	32242	-10764	2006-2010	34207	49649	-15442
1993	22658	21539	1119	2011-2015	35758	46088	-10330
1994	18326	20184	-1858	1990-2015	330486	424215	-93729
1995	14513	22777	-8264				

В 1990-1991 гг. был зафиксирован абсолютный прирост населения. Миграционный отток населения, вызванный военно-политическими событиями 1992 г., обусловил абсолютную убыль населения. В 1993 г. зафиксирован абсолютный прирост населения, обусловленный поствоенным компенсационным миграционным проростом. С 1994 г. началась абсолютная убыль населения, обусловившая тенденцию к депопуляции территории.

По данным переписи 1989 г., в населенных пунктах, находящихся под юрисдикцией Приднестровья, проживало 680,9 тыс. человек [1]. За межпереписной период (1989-2004 гг.) численность населения сократилась на 125,5 тыс. человек (на 18,4%) и составила 555,4 тыс. человек. По данным переписи населения 2015 г., численность населения региона составила 475,1 тыс. человек (85,5% от численности 2004 г.). Абсолютное уменьшение численности населения за 2004-2015 гг. составило 80,3 тыс. человек. Особенности демографической ситуации оказали существенное влияние на

[1]Рассчитано по данным Государственной службы статистики ПМР

воспроизводство и расселение людей, рынок труда и занятость. Например, численность трудовых ресурсов сократилась с 409,3 тыс. человек в начале 2001 г. до 311,0 тыс. в начале 2016 г., экономически активного населения - с 208,4 до 140,0 тыс. человек, занятого населения - с 205,5 до 136,4 тыс. человек [4; 5].

Уменьшение рождаемости привело к сокращению количества дошкольных учреждений, общеобразовательных школ и численности детей в них. Также существенно сократилось количество студентов начальных, средних и высших профессиональных учебных заведений.

Произошел рост численности и доли пожилых людей, что привело к увеличению общей смертности, коэффициента демографической нагрузки пенсионерами (в 2015 г. на 1000 занятых пришлось более 1 тыс. пенсионеров), росту спроса и затрат на гериатрические услуги.

В условиях интенсивной трудовой эмиграции произошла деформация семейных ценностей, проявляющаяся в значительном количестве разводов, сокращении количества браков, увеличении количества неполных семей.

Сложившаяся демографическая ситуация обусловливает необходимость разработки эффективной государственной демографической политики, включающей совокупность правовых, экономических, административных, здравоохранительных, воспитательных, этических мероприятий, направленных на стимулирование рождаемости, совершенствование системы пособий и льгот для многодетных семей, восстановление системы семейных ценностей, сокращение заболеваемости, смертности и рост продолжительности жизни, сокращение эмиграции трудоспособной части населения, в том числе «утечки умов», создание привлекательных рабочих мест и рост доходов населения.

Ограничение оттока населения из сельских поселений обусловливает необходимость интенсивного развития сельской социально-бытовой и производственной инфраструктуры, создания в сельской местности привлекательных рабочих мест, возможно путем развития перерабатывающих мини-предприятий АПК и филиалов крупных предприятий, придания ряду деперссивных территорий статуса зон свободного предпринимательства.

Руководством республики разработан и реализуется ряд мер, направленных на оптимизацию демографической ситуации и поддержку семьи. В частности, был создан Фонд охраны материнства и детства, увеличены единовременные пособия при рождении ребенка и пособия по содержанию детей до достижения ими 1,5 лет, создан льготный механизм жилищного кредитования для молодых семей, разработаны отдельные элементы возврата молодежи, выехавшей на обучение в другие страны.

Проведенное исследование показывает, что кардинальное улучшение демографической ситуации в Приднестровье возможно только при разработке оптимальной стратегии социально-экономического развития региона, создания разнообразных привлекательных рабочих мест, реализации инновационных проектов, основанных на современных информационных технологиях. Важнейшим фактором ограничения эмиграции молодежи должна стать долгосрочная программа ипотечного жилищного кредитования. Эти задачи

могут быть решены при создании исключительно благоприятного инвестиционного климата для резидентов и нерезидентов.

Список использованных источников: *1. Материалы Всесоюзной переписи населения. 1989. Т. 2. – Кишинев: ГДС РМ, 1990. -209 с. 2. Итоги переписи населения ПМР 2004 г. Т. I-IV. – Тирасполь: ГСС ПМР, 2006. 3. Предварительные данные переписи населения ПМР 2015 г. // Отчет Правительства ПМР за 2015 г. С. 16-17. 4. Статистический ежегодник ПМР за 2005 г. – Тирасполь: ГСС ПМР, 2006. С. 23-29. 5. Статистические ежегодник ПМР за 2015 г. – Тирасполь: ГСС ПМР, 2016. С. 26-36.*

УДК 911.3:377 (477.54)

АНАЛІЗ ОКРЕМИХ ПОКАЗНИКІВ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

П.А. Вірченко, Л.В. Ключко
japasha@ukr.net, Kllud9@gmail.com
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, м. Харків, Україна

На сучасному етапі розвитку України та її регіонів, важливе місце займає проблема забезпеченості національного господарства висококваліфікованими фахівцями, здатними забезпечити стале зростання економічного розвитку держави, підвищити ефективність виробництва, прискорити її інноваційний поступ. Вирішити дану проблему може гнучка й адаптована до сучасних реалій ринкової економіки професійно-технічна освіта, яка є базисом не тільки науково-технічного та технологічного розвитку соціуму, а й основою вдосконалення суспільного виробництва в цілому.

Сучасна професійно-технічна освіта має бути спрямована не тільки на здобуття фахових компетентностей громадянином, а й на розвиток його професіоналізму, професійної культури особистості. Цінність професійно-технічної освіти полягає й втому, що навчальні заклади цієї освітньої ланки переважно готують кваліфікованих фахівців багатьох робітничих професій, яких дуже потребує сучасний ринок праці.

До регіонів України, які мають значний попит на фахівців робітничих професій, відноситься й Харківська область, у системі професійно-технічної освіти якої за останні роки відбулись певні зміни, які пропонуємо проаналізувати у даному дослідженні.

Станом на початок 2015/16 н. р. у Харківській області функціонували 54 професійно-технічних навчальних заклади (ПТНЗ) [3], що складало 6,7 % від їх загальноукраїнської кількості. Однак, у порівнянні з 1995/96 н. р., коли в області спостерігалась найбільша кількість ПТНЗ, їх чисельність зменшилась на 9 одиниць (рис. 1).

Тенденцію щодо зменшення кількості закладів професійно-технічної освіти (ПТО) Харківщини, на нашу думку, можна пояснити кількома причинами, зокрема, зменшенням чисельності випускників загальноосвітніх

© Вірченко П.А., Ключко Л.В., 2016

навальних закладів (ЗНЗ), скороченням попиту серед випускників ЗНЗ на ПТО, а також тим, що частина колишніх ПТНЗ змінила свій статус й перейшла до категорії вищих навчальних закладів (ВНЗ) I-II рівнів акредитації (р. а.).

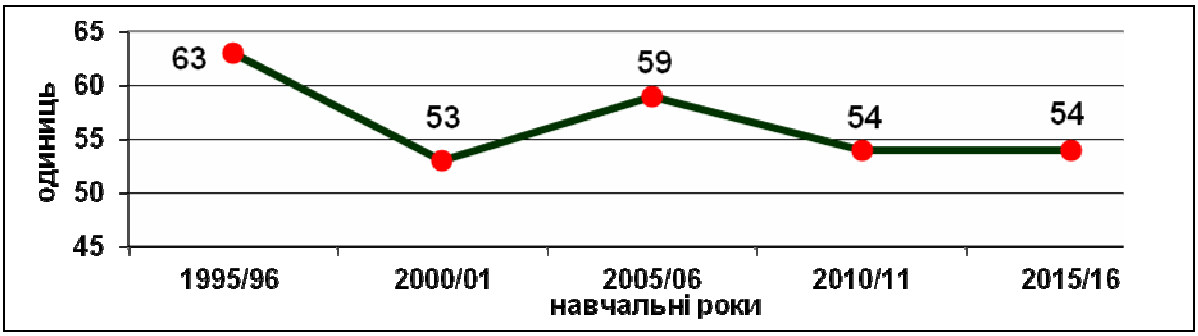

Рис. 1. Кількість ПТНЗ Харківської області за період з 1995/96 по 2015/16 навчальні роки (побудовано за даними [3])

По території області ПТНЗ розміщені досить нерівномірно. Так, за кількістю ПТНЗ у межах Харківської області можна виділити п’ять груп адміністративно-територіальних одиниць: райони, у межах яких відсутні ПТНЗ; райони, у межах яких функціонує 1 ПТНЗ; райони, у межах яких функціонує 2 ПТНЗ; райони, у межах яких функціонує 3 ПТНЗ; в окрему групу варто виділити місто Харків, де сконцентрована майже половина всіх ПТНЗ області.

До першої групи увійшло 8 районів Харківщини (табл. 1), які, переважно, знаходяться на периферії та, здебільшого, відносяться до депресивних територій області. У цих районах області заклади ПТО взагалі відсутні.

Другу групу утворює переважна більшість районів області. До неї входять 15 адміністративних районів, де функціонує по 1 ПТНЗ. У 3-х адміністративних районах Харківщини (Ізюмському, Лозівському та Чугуївському) функціонує по 2 ПТНЗ. Найбільша кількість ПТНЗ серед адміністративних районів області розташована у Куп’янському районі, де діє 3 заклади ПТО. До четвертої групи нами віднесене місто Харків, де сконцентрована найбільша кількість ПТНЗ.

Більшість ПТНЗ, які функціонували поза межами міста Харкова, розміщені у районних центрах області (15 з 24). Крім того, 4 ПТНЗ Харківщини вели професійну підготовку при установах виконання покарань. З 54 ПТНЗ Харківської області тільки 8 функціонували у сільських населених пунктах.

У переважній більшості районів, де функціонували заклади ПТО, готували спеціалістів для сільського господарства та інших галузей агропромислового комплексу. Незважаючи на це, проблема забезпечення професійними кадрами у сільській місцевості залишається актуальною.

Варто також зазначити, що майже половина закладів ПТО Харківщини розташовані в обласному центрі (34 з 54), що складає 62,96 % від їх загальнообласної кількості.

Суттєвих змін за досліджуваний період зазнали і кількісні показники наповнюваності закладів ПТО Харківської області. Якщо в 1995/96 н. р. чисельність учнів та слухачів у ПТНЗ складала 29,4 тис. осіб, то у 2015/16 н. р. вона скоротилась більше ніж на 14 тис. (майже у 2 рази до рівня 1995/96 н. р.) і

дорівнювала 15,0 тис. осіб [3]. Динаміку чисельності учнів та слухачів у закладах ПТО Харківщини за період з 1995/96 по 2015/16 н. рр. демонструє графік на рисунку 2.

Таблиця 1

Розподіл ПТНЗ за адміністративно-територіальними одиницями Харківської області станом на початок 2015/2016 навчального року (складено за даними [1,2])

Кількість ПТНЗ у межах адміністративно-територіальної одиниці	***Адміністративно-територіальні одиниці, які входять до складу групи***
ПТНЗ відсутні	Близнюківський, Борівський, Валківський, Великобурлуцький, Зачепилівський, Коломацький, Печенізький, Сахновщинський.
Функціонує 1 ПТНЗ	Балаклійський, Барвінківський, Богодухівський, Вовчанський, Дворічанський, Дергачівський, Зміївський, Золочівський, Кегичівський, Красноградський, Краснокутський, Нововодолазький, Первомайський, Шевченківський, Харківський.
Функціонує 2 ПТНЗ	Ізюмський, Лозівський, Чугуївський.
Функціонує 3 ПТНЗ	Куп'янський.
Функціонує більше 3-х ПТНЗ	місто Харків.

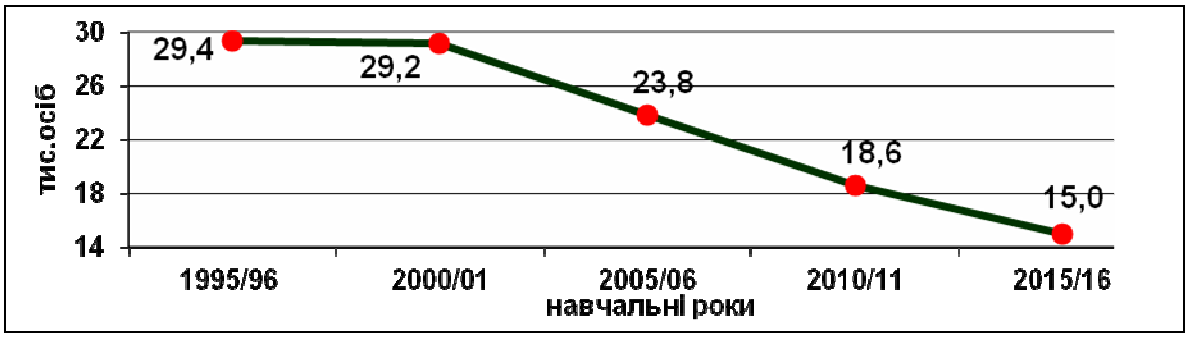

Рис. 2. Динаміка чисельності учнів та слухачів у закладах ПТО Харківської області за період з 1995/96 по 2015/16 н. рр. (побудовано за даними [3])

Зменшення чисельності учнів та слухачів у закладах ПТО, на нашу думку, пов'язане не тільки з сучасною демографічною ситуацією (за розрахунками автора чисельність випускників шкіл у Харківській області буде скорочуватись до 2020 року), а й зі зростанням престижу вищої освіти, небажанням сучасної молоді займатися фізичною працею, неефективною державною і регіональною політикою у сфері зайнятості населення, недостатньою інформованістю випускників шкіл, щодо потреб сучасного ринку праці, слабкою роботою відповідних служб з професійної орієнтації серед школярів та абітурієнтів, недостатньою матеріальною та соціальною мотивацією майбутніх фахівців з боку роботодавців тощо. Також, зменшення чисельності учнів та слухачів у закладах ПТО Харківської області безпосередньо впливає на забезпечення регіонального ринку праці спеціалістами робітничих професій. Так, у 2015/16 н. р. ПТНЗ області випустили 7,7 тис. осіб кваліфікованих робітників [3], що на

0,8 тис. осіб менше (або на 9,4 % менше), ніж у попередньому році. А у порівнянні з 2010/11 н. р. чисельність випускників ПТНЗ області скоротилась на 3,5 тис. осіб або на 31,25 %.

В той же час, за даними обласної служби зайнятості населення у Харківській області, станом на початок 2015 року, банк вакансій налічував 10 тис. вільних робітничих місць. Зокрема, на регіональному ринку праці станом на початок 2016 року були потрібні такі фахівці: фрезерувальник, токар, слюсар, ремонтник оператор верстатів з програмним керуванням, електромонтер, налагоджувальник верстатів, маніпулятор із програмним керуванням, водій трамваїв, тролейбусів, продавці, кухарі, офіціанти, перукарі, робітники фермерського господарства: тваринник, дояр, овочівник, робітник на лісокультурних роботах, фармацевт, провізор, сестра медична [4]. Фахівців зазначених професій готують переважно заклади ПТО.

Отже, проведений аналіз окремих показників професійно-технічної освіти Харківської області засвідчив її важливе місце в освітньому комплексі регіону. Однак, по території області професійно-технічні навчальні заклади розміщені нерівномірно, що створює певні диспропорції у підготовці фахівців певних професій на рівні адміністративних районів. Крім того, зменшення чисельності випускників ЗНЗ та збільшення попиту на повну вищу освіту призвели до зменшення чисельності учнів професійно-технічних навчальних, що створило дефіцит працівників робітничих професій на регіональному ринку праці. Така ситуація є загрозливою, адже для сталого зростання суспільного виробництва регіону необхідно мати стабільне забезпечення не тільки матеріальними, а й трудовими ресурсами, які відповідають сучасним вимогам ринку праці.

Для покращення ситуації з підготовкою фахівців робітничих професій, на нашу думку, варто змінити підходи до формування державного замовлення для закладів ПТО, збільшити їх державну підтримку та створити передумови для отримання робітничої професії всіма випускниками ЗНЗ після отримання базової середньої освіти тощо.

Список використаних джерел: *1. Мережа ПТНЗ Харківської області [Електронний ресурс] / Інформаційно-освітній портал «Професійно-технічна освіта Харківської області». – Режим доступу: http://ptu.org.ua/?page_id=12. 2. Перелік державних професійно-технічних навчальних закладів [Електронний ресурс] / Сайт порталу «Професійно-технічна освіта в Україні». – Режим доступу: http://proftekhosvita.org.ua /uk/establishment/region/20/list/ei/. 3. Професійно-технічні навчальні заклади [Електронний ресурс] / Головне управління статистики у Харківській області. – Режим доступу: http://kh.ukrstat.gov.ua/index.php/profesiino-tekhnichni-navchalni-zaklady. 4. ТОП-професії на регіональному ринку праці [Електронний ресурс] / Харківський обласний центр зайнятості. – Режим доступу: http://www.dcz.gov.ua/kha/control/uk/publish/ article?art_id=66067.*

УДК 911.3

ВПЛИВ ЗОНУВАННЯ ТЕРИТОРІЇ НА ЦІНОВУ ПОЛІТИКУ НА РИНКУ НЕРУХОМОСТІ М. ЛЬВОВА

Горин І. В.
iryna.horyn@gmail.com
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна

Ринок нерухомості м. Львова, будучи самостійним видом діяльності, виступає провідною галуззю міста. Його основна мета полягає у забезпеченні об'єктивною, доступною та достовірною інформацією тих осіб, які планують здійснення тих чи інших операцій на ринку нерухомості [6]. На теперішній час ринок житла м. Львова зазнає найбільшого впливу таких факторів свого розвитку:

1. географічне положення поселення, адміністративний статус, демогеографічні тенденції, рівень безробіття та купівельної спроможності жителів міста;
2. кількість та якість об'єктів житлової, комерційної нерухомості та інтенсивність житлового й комерційного будівництва у м. Львові;
3. промисловий та інфраструктурний потенціали міста;
4. наявність вільних виробничих площ;
5. сформований інвестиційний клімат та інвестиційна привабливість території;
6. формування осередків новітніх форм поєднання підприємств;
7. приваблива соціальна адреса проживання та організації бізнесу [2].

Вони створюють всі необхідні умови для приходу на ринок житла все нових і нових іноземних забудовників, збільшення кількості об'єктів нерухомості через розширення площі м. Львова (проект Великий Львів) та прийняття в експлуатацію новобудов, підвищення числа земельних ділянок під забудову, будівництва житлових об'єктів різного типу за світовими стандартами, посилення конкуренції на ринку нерухомості в середовищі функціонування об'єктів його інфраструктури, зокрема, страхових компаній і ріелторських організації та реалізація проектів оновлення існуючого житлового фонду міста [1]. Наше дослідження показало, що протягом 2015 р. на ринку нерухомості м. Львова нараховувалося 4186 об'єктів [3, 4], з яких: 77,2 % — об'єкти житлової нерухомості (квартири вторинного ринку), 6,5 % — об'єкти житлової нерухомості (квартири первинного ринку), 4,4 % — об'єкти комерційної нерухомості, 11,4 % — об'єкти житлової нерухомості (цілісні будинки, котеджі), 0,5 % — земельні ділянки.

Максимум об'єктів житлової нерухомості вторинного ринку м. Львова, які були в продажу у 2015 р., спостерігався у Франківському районі (20,0 % усіх об'єктів), оскільки йому властивий високий ступінь інтенсивності

© Горин І.В., 2016

функціонування ринку житла даного сегменту. Проте вже у Сихівському районі розвиток вторинної нерухомості перебуває на стадії сповільнення, не дивлячись при цьому на значні обсяги житлового фонду (табл. 1).

Таблиця 1

Кількість об'єктів житлової нерухомості вторинного ринку м. Львова[1]

Тип квартир	Назва адміністративних районів м. Львова											
	Галицький		Залізничний		Личаківський		Сихівський		Франківський		Шевченківський	
	2014 р.	2015 р.	2014 р.	2015 р.	2014 р.	2015 р.	2014 р.	2015 р.	2014 р.	2015 р.	2014 р.	2015 р.
1 кімнатні	176	148	105	110	126	101	65	42	121	138	192	142
2 кімнатні	265	178	178	149	143	128	121	96	181	156	218	191
3 кімнатні	124	97	136	72	116	67	129	102	216	174	122	129
4 кімнатні	45	48	22	38	34	29	45	57	39	27	36	30
5 і більше	11	7	3	1	7	7	5	3	8	8	9	5

Галицький район відзначається найвищою ціною за 1 кв. м. соціального житла — 1500 дол. США [4]. Головна причина цього – центральність його розташування та неофіційне приватне використання житлових приміщень з комерційною метою. Сихівський район характеризується як найдешевшим соціальним житлом, так і найнижчою середньою вартістю квартир. Адже віддаленість району розташування від центру міста, низький рівень розвитку транспортної інфраструктури та неприваблива соціальна адреса проживання – причини, що впливають, головним чином, на формування цінової політики на ринку житла Сихівського району. Квартири з найбільшими цінами зосереджені, в основному, у Франківському, Личаківському районах [5].

Головна причина привабливості соціальної адреси проживання у даних районах – розташування на їхній території паркових зон та домінування у структурі житла квартир сектору елітного та бізнес-житла (рис. 1, 2).

Аналізуючи цінову політику на вторинну нерухомість окремих мікрорайонів м. Львова, доцільно зазначити, що найвища ціна на житло представлена у Лисиначах (1120 дол.), Погулянці (1073 дол.) і Великих Кривчицях (1040 дол.). Така ситуація склалася через те, що вони розташовані поблизу самого центру міста. Їхня специфічна риса – наявність достатньої кількості невеликих вулиць з переважно малоповерховою забудовою довоєнного періоду, яка є автентичною і по сьогодні. Мінімальна ціна спостерігається у Козельниках (927 дол.), Рясному (927 дол.) і Рясному-2 (933 дол.). Це зумовлено розташуванням тут найбільшого житлового масиву та спального району міста – Сихова, значним розвитком транспортної мережі, зокрема, існуванням залізничної станції, наявністю малоповерхової забудови, яка ще і до тепер у значній мірі зберегла свій архетип, та розташуванням основних промислових зон, які створюють для населення додаткові робочі місця.

[1] *Дані: Професійна оціночна компанія «Профоцінка» [4]*

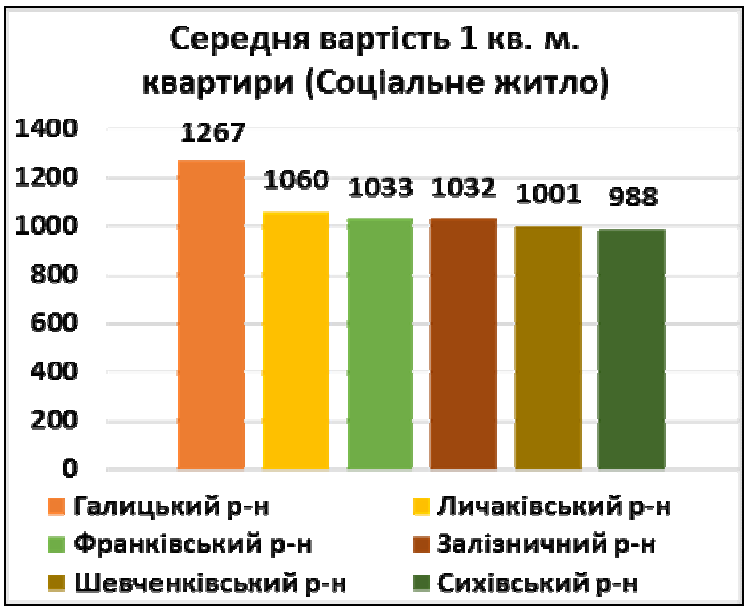

Рис. 1. Середня вартість соціального житла м. Львова за вересень 2016 р.

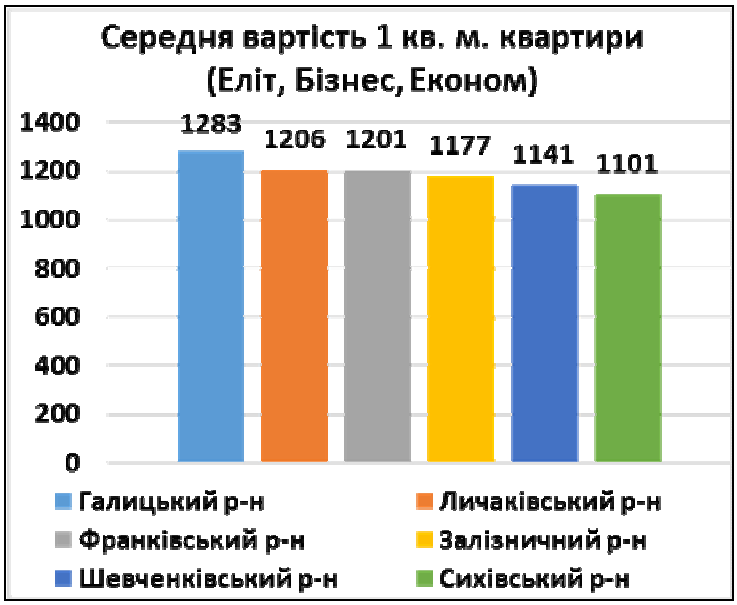

Рис. 2. Середня вартість житла еліт-, бізнес-, економ-класу м. Львова за вересень 2016 р.

Висновки. На сьогоднішні ринок житла м. Львова виступає складною системою, що швидко відповідає на ті соціально-економічні явища, які відбуваються у суспільстві та перебуває у процесі створення інфраструктури та сегментів власного ринку. На його розвиток позитивний вплив мають вигідність географічного положення території, привабливість соціальної адреси проживання населення, розвиток історичної й культурної спадщини міста, велика чисельність поселення, додатній міграційний приріст, значний рівень розвитку соціальної інфраструктури, високі обсяги введення в експлуатацію житла міста, широкий асортимент житлових і комерційних споруд, прогрес у розвитку ринкової інфраструктури та стрімке будівництво новобудов. Слабкими сторонами ринку житла м. Львова є депопуляція населення, зниження його купівельної спроможності, низький рівень економічної та юридичної грамотності громади міста, занепад його транспортної інфраструктури, висока

зношеність об’єктів інфраструктури житлово-комунального господарства та вторинного ринку житла і скорочення площ земель міста під забудову.

Список використаних джерел: *1. Sarah Sayce, Judy Smith, Richard Cooper, Piers Venmore-Rowland (2006) Real Estate Appraisal: From Value to Worth. Oxford: Blackwell Publishing Ltd, 9600 Garsington Road. 2. Воронін В.О. Ринок нерухомості в умовах фінансово-економічної кризи // «Янус-Нерухомість». – К.: видавець “Агенція нерухомості «ЯНУС»”, 2009. – № 11–12. – С. 9-12; С. 14-17. 3. Офіційний сайт продажу та оренди нерухомості [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dom.ria.com/uk. 4. Офіційний сайт професійної оціночної компанії «Профоцінка» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.profocinka.com.ua. 5. Офіційний сайт Головного управління статистики у Львівській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.lv.ukrstat.gov.ua/. 6. Стерник Г.М., Стерник С.Г. Анализ рынка недвижимости для профессионалов. – М.: Изд. «Экономика» 2010. – 601 с.*

УДК 314.8

ГЕОДЕМОГРАФИЧЕСКИЕ РАЗЛИЧИЯ СЕМЕЙНОЙ СТРУКТУРЫ ГОРОДСКОГО И СЕЛЬСКОГО НАСЕЛЕНИЯ БЕЛАРУСИ В ПЕРИОД СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИХ ИЗМЕНЕНИЙ

Ю.А. Губарева
ygubareva@gmail.com
Белорусский государственный университет, г. Минск, Республика Беларусь

Период социально-экономических трансформаций, начавшийся в Республике Беларусь в начале 1990-х гг., характеризуется в области семейно-брачных отношений негативными тенденциями сокращения числа браков, сокращения продолжительности первого брака, роста числа разводов, омоложения разводов и др. Данные изменения имплицируются на негативные демографические процессы снижения рождаемости, естественной убыли населения, старения населения. В результате кризис института семьи в стране стал выступать одной из главных демографических проблем и угроз национальной безопасности [1]. В ходе исследования был проведен анализ современной семейной структуры сельского и городского населения республики и выявлены на микроуровне основные пространственные закономерности распределения типов семей в семейной структуре населения. Статистической базой исследования стали данные переписи населения Республики Беларусь 1989г., 1999 г. и 2009 г. [3], и фондовые материалы Национального статистического комитета Республики Беларусь [2], анализ которых позволил сделать ряд общих и региональных выводов.

Семейная структура городского и сельского населения Беларуси близка к общереспубликанской, однако, имеет некоторые отличительные черты. В первую очередь ввиду высокого уровня урбанизации в стране большее количество семейно проживает в городской местности. При этом существует тенденция роста числа городских семей. Так, если в конце 1990-х гг.

© Губарева Ю.А., 2016

в городской местности проживало более 1,9 млн. семей, что в 2 раза было больше, чем в сельской местности, то в 2009 г. в городах республики было зафиксировано более 2 млн. городских семей, что почти в 3 раза больше, чем в сельской местности (табл. 1.). Основными причинами сокращения числа сельских семей и роста городских являются урбанизация, депопуляция и старение сельского населения. На микроуровне наибольшее количество как городских, так и сельских семей привязано к районам, расположенных в зоне влияния крупных по численности населения городов. При этом наблюдается рост численности сельских семей в урбанизированных районах, а также в южных приграничных с Украиной районов. За период 1999-2009 гг. число городских семей увеличилось практически во всех районах республики.

Таблица 1

Семейная структура городского и сельского населения Беларуси, 1999-2009 г. [сост. автором по ист. 3]

	Республика Беларусь		**Городское население**		**Сельское население**	
Показатель	**1999 г.**	**2009 г.**	**1999 г.**	**2009 г.**	**1999 г.**	**2009 г.**
Количество семей, млн. семей	2,83	2,71	1,96	2,01	0,87	0,68
Средний размер семьи, чел.	3,00	3,07	3,09	3,16	3,00	2,98
Нуклеарные семьи, %	69,66	62,68	65,83	60,82	73,49	66,43
Расширенные семьи, %	8,69	9,67	9,62	9,87	7,75	9,53
Составные семьи, %	2,33	3,23	2,85	3,49	1,80	2,62
Неполные семьи, %	15,22	20,65	17,23	21,97	13,20	17,73
Прочие семьи, %	4,11	3,77	4,47	3,85	3,75	3,70

Отличительной чертой семейной структуры городского и сельского населения является преобладание нуклеарного типа семей. При этом, в сельской местности доля нуклеарных семей выше, чем в городской. Тем не менее, за период исследования, как в городской, так и в сельской местности отмечается сокращение доли нуклеарных семей. На микроуровне в сельской местности произошел структурный сдвиг в сторону увеличения числа районов с долей нуклеарных сельских семей ниже средней.

Аналогичная тенденция перехода большинства нуклеарных семей из группы с высокой долей нуклеарных семей в группу с долей нуклеарных семей ниже среднего характерна и для городской местности. Если в 1999 г. низкая доля городских нуклеарных семей была характерна для центрального региона, ряда восточных районов и районов влияния крупных городов, то в 2009 г. большинство центральных и восточных районов уже характеризовались низкой долей нуклеарных семей. При этом высокая доля нуклеарных городских семей остается характерной для южных крупноселенных районов, а также ряда районов малых городов центральной и северной Беларуси.

Одну десятую часть всех семей, как в городской, так и в сельской семейной структуре приходится на семьи расширенного типа. Также отмечается существенный рост доли расширенных семей в сельской местности и

нивелирование различий между сельской и городской местностью. Так, в городской местности доля расширенных семей также увеличилась, но темпы прироста значительно ниже, чем в сельской местности.

В сельской местности рост доли расширенных семей охватил всю территорию Беларуси, оставив небольшие «вкрапления» районов с низкой долей расширенных семей в южной части страны. Вместе с этим увеличилось число районов с долей расширенных семей более 10%. Преимущественно это районы центральной и северной части республики, а также районы в зоне влияния крупных городов. Особенно выделяется зона Минской агломерации.

На долю составных семей в семейной структуре городской и сельской местности приходится 3,5% и 2,6% соответственно. При этом отмечается рост доли составных семей в обоих типах структур. Стоит отметить, что на микроуровне за период исследования отмечался рост доли составных семей в юго-западной части Полесья, центральной в зоне влияния столичной агломерации, а также на юго-востоке в промышленной зоне по линии Рогачев-Добруш. Аналогичные тенденции прослеживаются в городской местности.

Отличительной чертой семейной структуры как сельского, так и городского населения Беларуси является тот факт, что существенная доля в семейной структуре приходится на неполные семьи, которая за период исследования увеличилась в обоих типах местности. Связано это с особенностями проводимой в республике демографической политики, направленной на поддержку, преимущественно финансовую, родителей-одиночек. Также необходимо отметить рост доли неполных семей в урбанизированных и субурбанизированных районах в зоне влияния крупных городов, а также районов пострадавших от аварии на ЧАЭС. Около 4% в семейной структуре городского и сельского населения приходится на прочие семьи. На микроуровне в сельской местности выделяется зона на юго-востоке страны, где доля прочих семей не превышает 3%, при этом за 2000-е гг. она распространилась на восток. Связано это с распространением среди населения протестантизма, согласно идеям которого семейные отношения должны быть традиционными. В городской местности на микроуровне отмечается структурный сдвиг в сторону увеличения числа районов с низкой долей прочих семей.

Таким образом, геодемографическое пространство Беларуси неоднородно по характеру семейной структуры населения в зависимости от типа местности. Ввиду данного обстоятельства необходима корректировка государственной политики на местном уровне в зависимости от региональных особенностей формирования семейной структуры городского и сельского населения государства. В противном случае достижение положительных количественных показателей не решит эволюционных проблем развития семейной структуры населения и демографической системы в целом.

Список использованных источников: *1. Антипова Е.А. Геодемографические проблемы и территориальная структура сельского расселения Беларуси. – Минск, 2008. 2. Демографический ежегодник Республики Беларусь. Национальный статистический комитет Республики Беларусь, 2014. 3. Перепись населения 2009. Число и состав домашних хозяйств Республики Беларусь. Жилищные условия домашних хозяйств. В 8 т. – Минск, 2010. Т. 5, ч. 1.*

УДК 911.3

КОТЛОВИНА ОЗЕРА НЕРО: СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ТРАНСФОРМАЦИЯ

Т.Ю. Гусаков
gusakov.timur@mail.ru
Московский государственный университет имени М.В. Ломоносова, г. Москва, Российская Федерация

Котловиной озера Неро называют местность, раскинувшуюся по его берегам, а жители её с древних времён промышляют огородничеством. С XIII века эти территории относились к районам первоначального заселения. Быстрорастущее население Северо-Восточной Руси до XV века практически не покидало пределов междуречья Волги и Оки и в сельскохозяйственный оборот завлекались все наиболее благоприятные территории, к которым относилась и котловина озера Неро. С появлением Московского государства возникает географическое разделение труда между отдельными местностями – распределяется специализация этих местностей на отдельных видах сельского хозяйства, с тех пор котловина является крупнейшим центром огородничества [4]. В современный период вся без исключения приозёрная территория Неро входит в состав Ростовского района Ярославской области с центром в городе Ростов, лежащем на северо-западном побережье озера.

Высокий уровень развития огородничества и близость к Москве издавна привлекали сюда множество путешественников, исследователей и прочих известных личностей. В данной статье произведён анализ того, как изменялась социально-экономическая ситуация в котловине озера Неро на протяжении XX века, отражённая в работах «Этнографического бюро» князя В.Н. Тенишева (1897 – 1901 гг.), труде Ю.Г. Саушкина «Географические очерки природы и сельскохозяйственной деятельности населения в различных районах СССР» (1947 г.) и очерке Е.Я. Дороша «Деревенский дневник» (1952 – 1972 гг.).

«Этнографическое бюро» князя В.Н. Тенишева – это частное коммерческое предприятие, созданное в 1897 году, реализовавшее широкомасштабный проект по изучению крестьянства в Европейской части Российской империи посредством привлечения сотрудников (корреспондентов), проживавших в сельской местности. В поле зрения корреспондентов попала и котловина озера Неро, относившаяся в те времена к Ростовскому уезду Ярославской губернии [1].

Корреспондент А. Балов, освещая занятия крестьян Ростовского уезда, сообщает: «… *Огородничеством Ростовский уезд, как известно, прославился чуть ли не на всю Россию, и действительно, практические знания местных крестьян в этой отрасли хозяйства весьма основательны. Центрами ростовского огородничества являются главным образом села и деревни близ*

© Гусаков Т.Ю., 2016

озера…» Основными культурами, возделываемыми на землях являлись картофель, цикорий, зелёный горошек, мята, огурцы, лук и др., для переработки которых в уезде насчитывалось свыше 1000 заводов различной специализации, находившихся в руках крестьян. Корреспондент А. Балов отмечает, что, например, мятно-масляные заводы села Поречье (Рыбное) Ростовского уезда отличаются высоким качеством выгонки мятного и других эфирных масел [3].

Ввиду благоприятных природных условий сельские общины котловины отличались высоким уровнем зажиточности. Это подкрепляется приведёнными статистическими данными о грамотности лиц, призываемых в армию на 1897 год, где абсолютное большинство является грамотными [3]. Крестьяне в виду наличия финансовых излишков жертвовали их на развитие образования в своём уезде. Стоит отметить, что в соседних уездах показатели грамотности существенно ниже ростовских. Говоря о культуре труда и методам производство, приводятся факты привлечения ростовскими хозяйствами квалифицированных специалистов в области агрономии для усовершенствования производства. Так агроном Черняев, объехавший уезд с лекциями, предложил крестьянам при огневой сушке овощей использовать сушилки Ридера, повысившие в несколько раз производство горошка и цикория. Корреспондент А. Балов сообщает: «… *в тех местах, где появились сушилки Ридера, замечается переворот в огородничестве*».

Корреспондент Краснораменская пишет: «… *ввиду высокой плодородности почв крестьяне вынесли за пределы котловины возделывание ржи и льна, а на берегах озера занимаются исключительно огородничеством, изредка чередуя его с узкими полосами зерновых культур*». Тоже произошло и с животноводством, которое в пределах озёрной котловины развития не получило. Что же касается механизации хозяйства, то на рубеже веков крестьянство неохотно привлекало в сельскохозяйственные работы различную технику, предпочитая ручной труд при возделывании земельных угодий. Исключением является усовершенствованный деревянный плуг, прозванный «ростовским самолётом» и используемый при распашке земель [3].

Собственно термин «Котловина озера Неро», как название огородного района впервые было предложено именно Ю.Г. Саушкиным в своей диссертации «Географические очерки природы и сельскохозяйственной деятельности населения в различных районах Советского Союза» в 1946 году. В своём труде автор даёт достаточно подробное социально-экономическое описание колхозного хозяйства котловины.

По материалам Ю.Г. Саушкина можно сделать вывод, что, как и в начале XX века, в 1930-е годы основу посевной площади пашни занимают овощи (на 1937 год – 80%) и незначительными «анклавами» представлены зерновые и кормовые культуры. Однако процессы индустриализации позволили вывести огороднические культуры за пределы приозёрной котловины на окружающие её моренные холмы, то есть площадь огородного района увеличилась практически в 2 раза. Большинство привлечённых земель было занято под овощи и кормовые культуры. Автор пишет: «…*очевиден сильный сдвиг овощных культур вверх – на склоны моренных холмов; очень сильно выросла роль цикория, который*

постепенно вытесняет менее доходный картофель; совсем исчезла потребительская культура льна…» Также отмечается, что в приозёрных хозяйствах нерационально выращивать зерновые культуры [4]. Это объясняется отсутствием дополнительной рабочей силы в районе для замены зерновых более трудоёмкими, но более эффективными огородными культурами. Что касается животноводства, то, как и в начале XX века, в 1930-е оно развито незначительно. Автор объясняет это сильной в котловине культурой земли, неполным использованием кормовой базы и сильным отвлечении рабочих рук огородничеством.

В советское время дореволюционная «вольная» система смены культур, рассчитанная в основном на потребителя, была заменена правильным севооборотом. Это обстоятельство послужило поводом для возникновения проблемы дефицита рабочих рук в хозяйствах котловины, так как вовлечение в новых земель и введение плановой системы производства культур требовало дополнительных рабочих. Ещё одно проблемой огородничества котловины является недостаточная механизация производства огородных культур, которая тормозит увеличение производства культуры зелёного города, названной автором «очень перспективной и ценной». Перспективными направлениями развития огородного района Ю.Г. Саушкин считает использование озёрного ила (сапропеля) для повышения плодородия почв, как альтернативу дефицитному в ростовских хозяйствах навозу [4].

Озером Каово в своём очерке «Деревенский дневник» Е.Я. Дорош называет озеро Неро. Автор довольно подробно описывает жизнь ростовских крестьян, расположившихся на берегах озера. Повествующий не проходит мимо процессов, которые происходят на берегах озера. Так, например, описывает попытки использовать сапропель для повышения уровня плодородия занятых под огородничество земель: «*…вот А.В. предложил качать землесосом сапропель со дна озера и намывать его на бесплодные, обезображенные кочками и поросшие осокой берега…*»

Колхозники же в очерке Е.Я. Дороша выступают подневольными, которые, при незаинтересованности районных властей в повышении производительности, «*…работают вслепую, ничего не зная о земле, на которой сеют…*» Автор не проходит мимо проблемы недостаточной механизации огородничества, заявляя, что возделывание огородных культур требует немалого ручного труда в отличие от зерновых культур. Котловина озера Неро представляется читателю районом безграничных возможностей, которые при попустительстве руководства района, безжалостно губятся. По заверению автора жизнь колхозников стала значительно тяжелее, а уровень доходов существенно снизился по сравнению с довоенными, а тем более дореволюционными годами [2].

В заключении стоит отметить, что при нерациональном управлении в годы советской власти крестьянские хозяйства котловины озера Неро из самодостаточных сельских общин трансформировались из-за неэффективной экономической политики в неперспективные колхозы. Всё больше и больше выпячивается проблема опустошения деревень в результате переезда бывших

огородников в города на постоянное место жительства. А последующий отказ от плановой экономики и развал колхозов в 1990-х годах поставил под вопрос само существование одного из крупнейших огородных районов России.

Список использованной литературы: *1. Быт великорусских крестьян-землепашцев. Описание материалов этнографического бюро князя В.Н. Тенишева (На примере Владимирской губернии). Авт.-сост.: Б.М. Фирсов, И.Г. Киселева. – СПб., 1993. 2. Дорош Е.Я. Деревенский дневник (Дождь пополам с солнцем). – М., 1972. 3. Русские крестьяне. Жизнь. Быт. Нравы. Материалы «Этнографического бюро» князя В.Н. Тенишева. Т. 2. Ярославская губерния. В 2-х частях. – СПб., 2006. 4. Саушкин Ю.Г. Географические очерки природы и сельскохозяйственной деятельности населения в различных районах СССР. – М.: ОГИЗ, 1947. С. 157-192.*

УДК 911.3

ТУРИСТИЧНА ПРИВАБЛИВІСТЬ КРАЇН ПІВДЕННО-СХІДНОЇ ЄВРОПИ ДЛЯ УКРАЇНЦІВ

А.В. Дольнік
Дніпропетровський національний університет імені О. Гончара
м. Дніпро, Україна

Образ країни у сучасному світі стає важливим економічним ресурсом і одним з ключових чинників її конкурентоспроможності. Образ країни, її репутація у вітчизняних та зарубіжних джерелах є основою успішного просування країни на світовому туристичному ринку. Актуальність створення позитивного туристичного образу країни визначається нині всіма експертами і розглядається як найпріорітетніше завдання державної політики і безпеки.

Відоме ім’я країни, підкріплене привабливим туристичним образом, сприяє стабільному соціально-економічному розвитку і залученню інвестицій в її економіку. Позитивний імідж сприяє тому, щоб ту чи іншу країну поважали, прагнули свою відпустку провести саме в цій країні. Тому географічне вивчення процесу створення туристичного образу країн є актуальним в нинішніх умовах глобалізації світу.

Метою роботи є дослідження туристичної привабливості країн Південно-Східної Європи для українського споживача туристичних послуг.

Формування туристичного образу країни починається з оцінки рекреаційно-географічного положення та визначення особливостей територіального поділу праці на світовому ринку туристичних послуг (місце країни в просторовій структурі туризму, типології країн світу за рівнем розвитку туризму, туристична спеціалізація) [2].

До внутрішніх відносяться: економіко-географічне положення, економічний розвиток держав, розвиток рекреації та туризму, наявність культурно-історичних пам’яток та інфраструктури. Внутрішніми чинниками є дані ЗМІ, інтернет-ресурсів, реклама, наявність тур-продукту, який продається за межами регіону.

© Дольнік А.В., 2016

Регіон Південно-Східна Європа охоплює 10 країн колишнього соціалістичного табору, розташованих у південно-східній частині Європи, які не ввійшли до регіону Східної (Центральної) Європи: Албанія, Болгарія, Боснія і Герцеговина, Македонія, Молдова, Румунія, Словенія, Хорватія, Сербія, Чорногорія.

Регіон має досить вигідне економіко-географічне положення, зумовлене розташуванням на шляхах із Південно-Західної Азії до Центральної Європи. Держави регіону межують із країнами Східної, Південної та Західної Європи, а також Південно-Західної Азії.

Омиваються морями Атлантики (Чорним, Адріатичним), а через Середземне море мають вихід до транспортних шляхів в Атлантичному океані. На території регіону розташовані Карпатські та Балканські гори, що сприяє розвитку гірськолижного туризму.

Клімат більшості країн помірно-континентальний, лише на півдні – субтропічний середземноморський. Середні температури січня коливаються від -1 ° до 2 °С, а липня +21 ° … +24 °С. Такі температури є сприятливими для людського організму.

Є в регіоні значні рекреаційні ресурси: узбережжя Адріатики (Ядран, як його називають хорвати) з його історичними пам’ятками (Дубровнік, Котор), теплим блакитним морем і середземноморською рослинністю, альпійські та карпатські гірські краєвиди з мальовничими озерами (Блед, Бохинське), а також знаменитими карстовими печерами і цілющими мінеральними джерелами. Розташований тут 31 національний парк. До списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО занесено 38 об’єктів.

В країнах Південно-Східної Європи розвинуті всі сучасні види відпочинку: морський гірськолижний, спелео-туризм, полювально-спортивний, культурно-пізнавальний тощо. Щорічно країни регіону відвідує до 20 млн. туристів. Лідирує Хорватія, яка щороку приймає до 8 млн. туристів [1].

Туристична привабливість регіону для українських туристів нами досліджена на прикладі найбільшого тур-оператору України «Акорд-тур». Визначено, що із 1394 турпродуктів туроператор пропонує 346 автобусних турів до 37 країн Європи. З них 171 тур (або 49,4%) передбачає відвідування країни Південно-Східної Європи. Серед всіх країн даного регіону найбільшим попитом у українських туристів користуються такі країни як Болгарія (26 %), Румунія (30 %), Словенія (15 %), Сербія (12 %), Хорватія (6 %).

Всього туроператор «Акорд-тур» налічує 346 автобусних турів до 37 країн Європи. З них 171 тур включає в себе країни даного регіону. Це 49,4% від загальної кількості подорожей. Серед всіх країн Південно-Східної Європи найбільше українського турпродукту припадає на такі країни як Болгарія (26 %), Румунія (30 %), Словенія (15 %), Сербія (12 %), Хорватія (6 %) (рис. 1).

Часткам туристів з України, які скористувалися послугами турагенств найбільш популярними напрямками у 2015 році стали подорожі до Болгарії та Чорногорії (відповідно 8% і 3% від загальної кількості подорожуючих). За підсумками минулого року України зайняла 19 місце за кількістю туристів, що відвідали Хорватію.

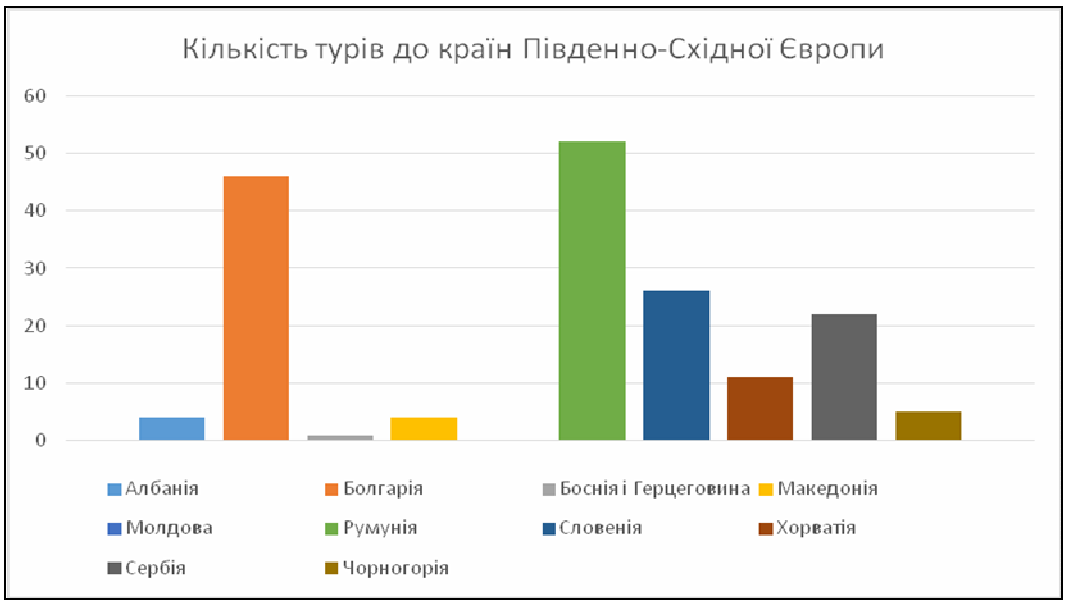

Рис. 1. Кількість туристичних маршрутів до країн Південно-Східної Європи, що пропонується туроператором «Акорд-тур» (Складено за даними [3])

Отже, туристичний ринок Південно-Східної Європи почав формуватись пізніше більшості європейських країн, але на сьогодні він вже користується достатньою популярністю завдяки наявності унікальних природних умов, цікавих природно- та історико-культурних туристичних об'єктів. Країни цього регіону є привабливими для українського споживача туристичних послуг навіть незважаючи на економічну кризу.

Список використаних джерел: *1. Безуглий В.В. Регіональна економічна і соціальна географія світу. Навчальний посібник. / В.В. Безуглий, С.В. Козинець. – 2-ге видання, доповнене, перероблене. – К.: Академія, 2007. – 688 с. 2. Мечковская О.А. Формування туристичного образу країни як найважливіша умова підвищення ефективності виробництва туристичного продукту / О.А. Мечковская // Матеріали X Міжнародної наукової конференції «Білорусь в сучасному світі». – Мінськ, 28 жовтня 2011 р. – С. 201-203. 3. Офіційний сайт туроператору «Акорд-тур». – Режим доступу: http://www.akkord-tour.com.ua/*

УДК 911.3

ВПЛИВ ПРИКОРДОННОГО ПОЛОЖЕННЯ НА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК ТЕРИТОРІЙ ЛОКАЛЬНОГО РІВНЯ

Н.М. Дук, К.Ю. Масалова
natalya.duk@gmail.com, ekaterina_masalova@ukr.net
Дніпропетровський національний університет ім. Олеся Гончара, м. Дніпро, Україна

Європейська інтеграція наразі набуває в Україні нового змісту: після підписання Угоди про асоціацію України з ЄС вона поступово з декларативного зовнішньополітичного курсу перетворюється на комплексну внутрішню

© Дук Н.М., Маслова К.Ю., 2016

політику реформ. На даному етапі надзвичайно актуальним є вивчення можливостей та проблем розвитку прикордонних територій, що межують з країнами ЄС.

Аналіз досліджень і публікацій свідчить про широкий інтерес до проблем вивчення кордонів, прикордонних та транскордонних регіонів з боку науковців. Відповідні теми розглянуто у працях багатьох вітчизняних вчених: М. Долішного, З. Петренко, О. Стельмаха, А. Балян, Н. Перстневої, Р. Дацьківа, М. Лендьєл, Н. Луцишин, П. Луцишина, Ю. Макогона, С. Максименко, М. Максимюка, П. Бєлєнького, С. Писаренко, Н. Мікули, С. Федонюка, В. Пили, Д. Стеченка, І. Студеннікова, О. Гонти, А. Лавренчука, В. Будкіна, О. Кірюхіна, Г. Підгрушного та ін. Ці наукові розробки пов'язані здебільшого з вивченням співробітництва прикордонних регіонів у рамках функціонування єврорегіонів та використання відповідного досвіду для України. Питання вивчення територій локального рівня з точки зору впливу їх прикордонного положення на соціально-економічний розвиток залишається ще недостатньо вивченим.

Для дослідження означеного питання нами обрано прикордонні адміністративні районі (АР) Львівської області:, Жовківський, Мостиський Сокальський, Старосамбірський, Турківський та Яворівський. Такий вибір зумовлено тим, що відтинок кордону з Польщею у Львівській області становить 258 км і є другим за довжиною серед країн ЄС, які межують з Україною. Після входження Польщі до складу ЄС в Україні з'явився спільний кордон з Євросоюзом, що об'єктивно відкриває для України, а особливо Львівської області, яка історично має тісні зв'язки з Польщею, додаткові інтеграційні можливості, враховуючи геополітичне розташування країни. В 2008 р. у Києві було підписано Угоду між Україною та Польщею про правила місцевого прикордонного руху, що також створює додаткові преференції для прикордонних районів, на які поширюється дія цієї Угоди.

Одним з основних чинників економічного співробітництва, суспільних і пізнавальних контактів є прикордонна інфраструктура. На українсько-польському кордоні діє 14 міжнародних пунктів пропуску (ПП) у тому числі 8 автомобільних та 6 залізничних [38]. Аналіз соціально-економічних показників показав, що наявність пунктів пропуску через державний кордон, а також супутньої інфраструктури є основою формування в цих місцях ядер розвитку прикордонних районів. Найбільшим є міжнародний автомобільний ПП «Краковець», розташований в Яворівському районі, на який припадає 30% фактичної потужності пропуску через кордон на добу серед ПП у Львівській області. ПП «Рава-Руська» у Жовківському районі та «Шегині» Мостиського району здійснюють 27% та 25% пропуску відповідно. Найбільша кількість автобусів перетинає кордон через «Шегені». На ПП «Смільниця» Старосамбірського району, припадає всього 18% фактичної потужності. Найбільші обсяги пропуску, а відтак і розвиток соціальної інфраструктури та обсягів виробництва сфери послуг, спостерігаються на пунктах пропуску, розташованих на шляху транспортних коридорів.

Вплив прикордоння простежується в особливостях розміщення, руху та зайнятості населення. Львівська область є однією з найбільш населених областей

з високою щільністю населення. Прикордонне положення та наявність потужних пунктів пропуску впливають на чисельність та щільність населення ПАР. На шість прикордонних АР (всього в області 20 районів) приходиться 44% населення області. Щільність населення у прикордонні дуже неоднорідна. Середня густота населення в прикордонних АР нижча, ніж в області і становить 62,6 осіб на 1 км^2. В Яворівському та Жовківському районах з потужними ПП середня густота складає 80.6 та 85,2 відповідно, тоді як в периферійних Сокальському і Турківському районах, де працюють лише місцеві ПП, показники густоти населення найнижчі: 59 та 41.8. З п'яти АР області, що мають додатній природний приріст, три прикордонних, в тому числі Яворівський та Жовківський, які мають найвищі коефіцієнти приросту (0,4 та 0,2‰). Міграційний приріст населення Львівської області здебільшого є додатнім. Тільки 8 районів з 20 мають від'ємний міграційний приріст, три з яких є прикордонними. Основна причина від'ємного міграційного приросту – трудові міграції за кордон, переважно в Польщу. Значний відтік трудових ресурсів з прикордонних районів є однією з причин відносно низьких показників безробіття. Частка безробітних у прикордонних районах від загальної кількості безробітних по області коливається від 3% до 7%. Загалом на прикордонні райони припадає 28% безробітних Львівської області. Це пояснюється тим, що багато людей прикордоння є трудовими мігрантами та не реєструються у центрах занятості. Львівська область займає перші позиції у Карпатському економічному районі за обсягами реалізованої промислової продукції, але на прикордонні райони припадає всього 20% від усієї реалізації по області. Найвищі обсяги характерні для районів, де проходять міжнародні транспортні коридори, найнижчі – в районах периферійного та гірського положення.

Вплив прикордоння чітко простежується і в інвестиційній діяльності. На прикордонні райони припадає 26% від усіх капітальних інвестицій області. В Яворівський, Жовківський та Сокальський АР спрямовані значні інвестиційні потоки, що обумовлено їх розташуванням відносно міжнародних транспортних коридорів та розміщенням промислових підприємств. Південні прикордонні райони мають низькі показники капітальних інвестицій через віддаленість від міжнародних транспортних коридорів та здебільшого гірський рельєф. В цілому прикордонне розташування області значною мірою впливає на привабливість регіону з точки зору іноземних інвестицій і сприяє залученню прямих іноземних інвестицій в економіку області. Відбувається інтеграція регіону в європейський економічний, науковий та освітній простір, покращення можливостей для розширення на нові зовнішні ринки регіональних організацій, що працюють у секторах транспортних, інформаційно-комунікаційних, туристичних, наукових та освітніх послуг. Значною мірою цьому сприяє функціонування Карпатського Єврорегіону. Так, завдяки спільній діяльності в рамках Карпатського Єврорегіону вдалось відновити Турківський район, у розвиток якого в 2014-2015 рр. було інвестовано 9 млн грн [22].

Проведений аналіз не є всеохоплюючим, однак він дає можливість виявити основні аспекти впливу прикордонного положення на соціально-економічну ситуацію в адміністративних районах. Позитивний вплив прикордоння

демонструють показники розміщення та руху населення, що пояснюється більшою зайнятістю у сфері прикордонних послуг та спеціальними правилами перетину кордону для населення прикордонної зони. З іншого боку ці ж правила обумовили значний неофіційний відтік трудових ресурсів. Прикордонні райони, особливо з потужними міжнародними пунктами пропуску є привабливими для капітальних та іноземних інвестицій, а функціонування Карпатського Єврорегіону дозволяє сприяти розвитку депресивних районів.

УДК 379.851

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ МОРСЬКОГО ПЛЯЖНОГО ТУРИЗМУ У МИКОЛАЇВСЬКІЙ ОБЛАСТІ

А.В. Ємець, Н.В. Добровольська
alina.emets@bk.ru, natalie-d@mail.ru
Харківський торговельно-економічний інститут
Київського національного торговельно-економічного університету, Україна

Південні регіони України добре забезпечені природними ресурсами для розвитку морського пляжного туризму – сприятливий клімат, вихід до Чорного та Азовського морів, піщані пляжі є основою для формування нових центрів пляжної рекреації, що можуть стати гідною заміною труднодоступному для вітчизняного туриста Кримського півострова.

За думками експертів, вихід України на світовий ринок з конкурентоспроможними морськими пляжно-оздоровчими ресурсами значною мірою визначатиметься перспективністю політики соціально-економічної реконструкції Приморського регіону. Практична реалізація такої грамотної політики забезпечила б необхідні соціально та екологічно орієнтовані зміни у всіх галузях господарства вітчизняного Приморського регіону [1].

В умовах нестабільного соціально-економічного та політичного становища пересічні українці потребують доступного за ціновою категорією морського пляжного відпочинку. Альтернативою пляжного відпочинку на Кримському півострові на сьогодні вже стали узбережжя Одеської, Херсонської та Запорізької областей з численними відомими курортними містами. На їх фоні дещо поступається популярністю та освоєністю у туристів узбережжя Миколаївської області, за винятком декількох курортних міст, що підкреслює важливість та актуальність проведення аналізу ресурсів та можливостей цього регіону для подальшого розвитку морського пляжно-оздоровчого туризму.

Туристично-рекреаційні зони Миколаївської області – це піщані пляжі чорноморських курортів, тихі озера й ущелини Південного Бугу, лікувальні грязі Тилігульського і Бейкушського лиманів. Миколаївська область нараховує близько 250 санаторіїв і пансіонатів, 120 територій та об’єктів природно-заповідного фонду, регіональних ландшафтних парків, близько 19 парків.

© Ємець А.В., Добровольська Н.В., 2016

Плавні й цілинний степ, гранітні скелі й реліктові лісові гаї – все це заповідні території, відвідання яких урізноманітнює пляжний відпочинок туристів. За сезон Миколаївщина приймає понад півмільйона туристів і відпочиваючих. У Миколаєві розташований найстаріший в Україні яхт-клуб. Яхтовий спорт, як і яхтові туристичні круїзи – візитна картка краю. З кожним роком зростає популярність активного відпочинку в регіоні: рафтингу на бузьких порогах, фотополювання в заповідних урочищах і плавнях [1].

Коблево – найбільший курорт на Чорноморському узбережжі Миколаївської області. Відпочинок в Коблево стає все більш популярним у молодих і активних людей, яких приваблює поєднання можливостей для пляжного та розважального туризму – ресторани, дискотеки, нічні клуби з шоу-програмами, луна-парк, аквапарк, прокат водних мотоциклів, дельтапланів тощо. До того ж Коблево – відомий виноробний центр, вина якого можна спробувати, вирушивши у дегустаційний тур на місцеві виноградники.

Очаків – кліматичний курорт, санаторії і будинки відпочинку якого найкраще прилаштовані для сімейного відпочинку. Узбережжя цікаве унікальними природними об’єктами – піщаними косами, живописними обривами, балками, мілководними затоками, озерами і солончаками. Саме місто багате на туристичні об’єкти – музей Суворова, залишки турецької фортеці Ачи-Кале. Поблизу курорту знаходиться Кінбурнська коса, легендарний штучний острів Первомайський – колишня база «морських котиків».

Курортне місто Рибаківка спеціалізується на дитячому й сімейному відпочинку. Цей курорт славиться поєднанням настояного на травах степового аромату з морським свіжим повітрям, яке створює прекрасну оздоровчу атмосферу. З часів Радянського Союзу тут діють десятки дитячих таборів та баз відпочинку.

Кінбурнська коса – унікальна територія, яка не має аналогів в Україні. Коса являє собою півострів, який омивається з півночі Дніпровським лиманом, із заходу – Чорним морем, з півдня – Ягорлицькою затокою. Загальна довжина берегової лінії становить 71 кілометр, більша частина якої – піщані пляжі з базами відпочинку. Серед природних атракцій – лісові масиви, які чергуються з ділянками недоторканого степу, а також унікальне поле диких орхідей. На десятках дрібних озер і заток збираються до півмільйона водоплавних птахів [2].

Таким чином, Миколаївська область володіє всім необхідним набором природних ресурсів для формування потужного центру розвитку морського пляжного туризму, хоча місцеві курорти дещо поступаються в популярності курортам Одеської чи Херсонської області. Туристична інфраструктуру області потребує оновлення шляхом залучення інвестицій як з державного бюджету, так і приватних капіталовкладень. Розвитку пляжного туризму у Миколаївській області сприяє проведення спортивних змагань з яхт-спорту та популярність яхтових круїзів, що стимулює зростання туристичних потоків у даний регіон. До того ж, у Миколаївській області діє потужна транспортна система, яка забезпечує доступність до будь-якого курорту.

Отже, регіон має необхідні складові для розвитку пляжного морського туризму, а за умови більш ефективного використання свого туристичного потенціалу може стати одним з лідерів в Україні за цим видом туризму.

Список використаних джерел: *1. Сайт Миколаївської державної обласної адміністрації. Стратегія розвитку Миколаївської області на період до 2020 року. – Режим доступу: http://www.mk.gov.ua/ua/economy/strateg. 2. Соціально-економічне становище Миколаївської області (повідомлення для засобів масової інформації) / [відп. за вип. М.О. Григорчук]. – М.: Головне управління статистики у Миколаївській області, 2015. – 13 с.*

УДК 911.3

РЕВІТАЛІЗАЦІЯ ПРОМИСЛОВИХ ОБ'ЄКТІВ МІСТА (НА ПРИКЛАДІ М. ІВАНО-ФРАНКІВСЬКА)

С.П. Запотоцький, О.Л. Левицька
zapototsk@ukr.net, charmyolichka@gmail.com
Київський національний університет ім. Т. Шевченка, Київ, Україна

Сьогодні одним з найважливіших напрямів міського планування розвинених країн світу є дослідження та можливості використання в подальшому міського простору. Мова йтиме про відновлення, реконструкцію та переформатування старих промислових об'єктів на сучасні громадські простори. Таке явище в західній літературі дістало назву ревіталізації. Хоча місто Івано-Франківськ важко назвати потужним промисловим центром, проте за радянських часів все ж таки деякі промислові підприємства функціонували на території міста і зараз будівлі та приміщення багатьох з них перебувають у дуже критично занедбаному стані і потрібно шукати рішення щодо відновлення та реконструкції даних просторів, зміни їх функціонального призначення.

Мета: дослідити старі промислові об'єкти на території міста Івано-Франківська та запропонувати шляхи їх переформатування з метою відновлення цих просторів для мешканців міста.

Ревіталізація (з лат. re ... — відновлення та vita — життя, дослівно: повернення життя) — поняття, яке характеризує процеси відновлення, оживлення, відтворення. В урбаністиці це поняття означає відновлення міського середовища, при якому вона стає більш придатною для проживання[2] Таке явище, як ревіталізація давно вже стало звичною справою на Заході. Воно передбачає реконструкцію, переформатування окремих комплексів будівель, в тому числі промислової нерухомості, промислових районів і навіть цілих населених пунктів з метою більш ефективного використання як самих приміщень, так і території, перетворюючи простори на різного роду житлові та культурні об'єкти: гастрономічні, музейні, мистецькі, виставкові тощо.

Так, успішними прикладами ревіталізації на Заході можна назвати музей ABS в Іспанії на місці старої пивоварні, перетворення колишньої промислової

© Запотоцький С.П., Левицька О.Л., 2016

території – парк на місці металургійного комбінату в Люксембурзі, в Німеччині таким прикладом може слугувати парк розваг «Wunderland Kalkar», обладнаний на території недобудованої атомної електростанції.

У місті Івано-Франківську під промислову забудову виділено близько 1300 га земельних ділянок, а за призначенням використовується тільки близько 10-15%, тобто решту територій не використовуються, більшість з них перебувають в занедбаному стані.

Для прикладу візьмемо кілька таких об'єктів і розпочнемо з приміщень старого пивоварного заводу, два його цехи (варний та солодовий) розташовувались по обох боках на вул. Новгородської . Збудований завод був ще у 1767 році німецькою сім'єю Зедельмайєрів і багато поколінь цієї родини варили пиво на Прикарпатті до приходу радянського етапу. Комплекс пивоварного заводу було занесено до Державного реєстру пам'яток архітектури національного значення і він функціонував приблизно до початку 2000 рр., коли він перейшов у власність компанії «Гаразд», яка взяла на себе відповідальність по відновленню даної пам'ятки. Проте ця організація не реставрувала варний цех, як було домовлено, а знищила дану будівлю і на її місці побудувала нову, в приміщенні якого зараз знаходиться заклад швидкого харчування. Інший солодовий цех знаходиться в аварійному стані і наразі потрібно докласти значних зусиль для його реставрації. На нашу думку, розміщення даного цеху в центральній частині міста є основним пріоритетом, так як тут добре транспортне сполучення, велика кількість людей, потенційних споживачів послуг, добре розвинена навколишня інфраструктура. Також при реконструкції потрібно будь яким чином зберегти споруду цеху і задля збереження історичної та культурної спадщини зберегти і її цільове призначення, тобто пивоваріння. Тут можна обладнати якусь невеличку броварню та на її базі створити невеликий тематичний заклад громадського харчування, типу пабу, або заснувати музей пивоваріння, який міг би стати чудовою туристичною дестинацією як для мешканців Івано-Франківська, так і для гостей міста.

Також уваги потребує одне з найстаріших промислових підприємств Прикарпаття у галузі приладобудування завод «Промприлад». На сьогоднішній день підприємство є діючим, але досить збитковим і з великою кількістю пустих площ, функціональне призначення яких є сенс змінити. Що стосується пропозицій Генплану до даної території, то пропонується виділити 3 функціональні зони на території заводу, а саме житлово- громадська, громадська з освітньою функцією та окремо планується виділити зелену територію, яка сполучатиме прохід між Університетом імені Данила Галицького, який знаходить недалеко від території заводу, з Меморіальним сквером. [4] Переваги розміщення даного промислового підприємства є також близькість до історичного центру міста, близькість до важливих транспортних артерій Івано-Франківська, зокрема вулиць Незалежності та Коновальця. Тому доцільно, на нашу думку, спершу знайти діалог з власниками підприємства, місцевою владою та міською громадою щодо можливості зміни функціонального призначення корпусів та території підприємства, і дані приміщення можна перетворити на певну освітню платформу, так як спостерігаємо близькість до

цілого ряду міських вузів, які знаходяться в пішохідній доступності до підприємства, також варіантом використання даних приміщень може бути переобладнання їх під сучасні «лофти».

Прикладом вже успішної ревіталізації промислових підприємств в місті Івано-Франківську можна назвати колишній завод «Позитрон», сучасний «Родон», побудований у 1967 р. який в свій час займався виготовленням електроніки. Навколо даного підприємства облаштувався цілий житловий спальний район, який в свою чергу і по теперішній час зберігає стару назву підприємства – Позитрон. Після здобуття Україною незалежності, потужності підприємства значно впали, була проведена реструктуризація підприємства. Багато земель і приміщень після цього було здано в оренду заводом. І, починаючи з 2000 рр., в старих приміщеннях заводу розмістився гіпермаркет торгової мережі «METRO», а в адміністративному корпусі колишнього підприємства розмістився вищий навчальний заклад «Галицька Академія». Бачимо чітку зміну функціонального призначення приміщень колишнього промислового підприємства на освітні та торговельні. Проте ще дотепер багато приміщень заводу знаходяться в занедбаному стані та пустують і, відповідно, потребують уваги як місцевої влади, так і громадськості.

На нашу думку, основними проблемами, що заважають ввійти інвесторам для ревіталізації старих промислових підприємств є: 1) відсутність доступу та актуального переліку об’єктів міста, які потребують відновлення; 2) відсутність чіткого подальшого бачення як у власників так і міських планувальників довгострокового використання об’єктів; 3) відсутність законодавчого регулювання щодо відновлення старих промислових територій, як пропозицію було б доцільно прийняти ряд законопроектів про стягнення штрафів власниками промислових підприємств за відсутність діяльності на території заводів та за неналежне утримання приміщень; 4) складність діалогу між місцевою владою, власниками підприємств, підприємцями – потенційними інвесторами та міською громадою.

Було б доцільно виділити наступні принципи ревіталізації старих промислових підприємств, а саме: 1) індустріальні споруди – це також історична спадщина, яку потрібно зберігати і, по можливості, реконструювати та відновлювати; 2) старі промислові підприємства необхідно розглядати як актив, який може приносити користь як місту, так і їх власникам, а не просто як земельні ділянки та приміщення; 3) повинен працювати принцип соціальної відповідальності; 4) при реконструкціях потрібно враховувати принцип екологічності.

Висновки. Проведене дослідження дало можливість показати, що ревіталізація справді відіграє важливу роль в міському плануванні. В Івано-Франківську цілий ряд колишніх промислових об’єктів потребують уваги, адже багато як територій так і приміщень знаходяться в занедбаному стані та не несуть жодної суспільної користі. Основними членами цього процесу мають стати безпосередньо саме місто і його представницькі органи влади, власники підприємств, потенційні інвестори та громадськість і дуже важливим є побудувати конструктивний діалог між ними. І як результат такої взаємодії

можна отримати по-перше, створення нового іміджу об'єкта чи території, через зміну їх функцій, по-друге – залучення інвестицій в місто і, як наслідок, розвиток як певного району міста, так і міської економіки в цілому, по-третє - розвиток нових громадських та публічних просторів для містян.

Список використаних джерел: *1. Головне управління статистики в Івано-Франківській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ifstat.gov.ua 2. Попова О. А. Основные требования к лофт-жилью и преимущества промышленных зданий в условиях их реорганизации. – Вестник БГТУ им. В.Г. Шухова 2013, № 4. 3. Ревіталізація [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://wikipedia.ua. – Назва з екрана. 4. Схема генерального плану міста Івано-Франківська [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.dma.if.ua/page/genplan-ivano-frankivska. 5. Форрестер Дж. Динамика развития города: монография / Форрестер Дж. – М.: Прогресс, 1974. – 287 с. 6. Функции городов и их влияние на пространство / под ред. Л.Г. Руденко. — К.: Феникс, 2015. – 292 с. 7. Хохлачева С.Г. К проблеме архитектурно-планировочной организации реконструируемых промышленных зон города // Изв. вузов. Строительство. – 1996. – № 2. – С. 109-113.*

УДК 911.3:314(447)

ФОРМУВАННЯ ПЕРВИННИХ СИСТЕМ РОЗСЕЛЕННЯ У ПРОЦЕСІ УТВОРЕННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

О.В. Заставецька, Л.Б. Заставецька
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка, м. Тернопіль, Україна

Дослідження систем розселення різних таксономічних рівнів показали, що найбільші зміни в територіальній організації відбуваються на сучасному етапі на низовому рівні: саме для первинних систем розселення характерними є переорієнтація розселенських зв'язків, зміна функцій їх центрів, децентралізація функцій, зміна меж систем. Тому важливим поштовхом для організації нових систем з оптимальною геопросторовою організацієюможе бути формування територіальних громад – нових одиниць адміністравтивно-територіального устрою низового рівня. Як відзначається в Законі України «Про місцеве самоврядування» (1997), територіальною громадою є «жителі, об'єднані постійним проживанням у межах села, селища чи міста, що є самотійними адміністративно-територіальними одиницями, або добровільне об'єднання жителв кількох сіл, що мають єдиний адміністративний центр».

Формування таких громад, на думку вчених, має бути спрямоване на надання громадянам максимальної кількості якісних послуг. Сае в межах громади здійснюватиметься дошкільне виховання на освіта дітей, первинне медичне обслуговування, культура і дозвілля мешканців, побутове забезпечення (водо-, енерго-, теплопостачання, каналізація), використання землі і охорона довкілля, транспорт та зв'язок тощо. На сьогоднішній день маємо досвід створення перших в Україні територіальних громад в багатьох областях. Однією

© Заставецька О.В., Заставецька Л.Б., 2016

з вимог до формування таких громад, згідно з положеннями Закону України «Про децентралізацію влади» (2015) має бути значна людність таких громад (понад 10 тис. осіб), а також площа (відстань від центра громади до її меж має становити близько 25 км). Великі за площею і людністю громади можуть бути конкурентоздатними. Це має, за словами чиновників, значно скоротити управлінський апарат (будуть лквідовані численні сільради) і максимально наблизити надання послуг да населення за рахунок перенесенення багатьох важливих послуг на рівень центру громади (адміністративних, соціальних тощо). За сучасних умов розвитку соціальної інфраструктури (а також скорочення кількості дошкільних та загальноосвітніх навчальних закладів, медичних установ різного рівня спеціалізації та ін.) та транспортних шляхів зробити це буде вкрай важко, а то й неможливо.

Створення територіальних громад насьогодні, попри задекларовану доброввільність, є нерідко примусовим. Особливо це стосується сільської місцевоті, де велика відстань між поселеннями, нерозвинена транспортна мережа. Об'єднання декількох сіл у територіальну громаду за методикою інуючої влади нерідко призводить до погіршення доступності людей до закладів соціальної фнфраструктури, до соціально-економічної деградації сіл, що знаходяться на периферії громади. Це відбувається тому, що питання наукового обгрунтування меж територіальних громад, яке досить активно обговорювалось серед науковців, в т.ч. і суспільно-географів, не знайшло відображення в реалізації програми децентралізації влади в Україні.

Важливою проблемою є обгрунтування оптимальної територіальної організації територіальних громад. Межу сучаних територіальних громад визначаються за двома критеріями – транспортна доступність до меж громади не має перевищувати півгодини і співпадати з межами добровільно об'єднаних сільрад. На нашу думку, доречним було б ще врахування таких принципів:

1) розселенського, тобто територія громад має базуватись на вже сформованих системах розселення, функції при цьому мають розширюватися, при встановленні меж громад необхідно враховувати міжпоселенські зв'язки;

2) територіального, тобто громади мають охоплювати компактну територію, всі пункти на якій мають високий рівень транспортної доступності (це можуть бути і поселення рзних районів, розташовані близько одне до одного);

3) демографічного, тобто враховувати тенденції відтворення населення, зміну його вікової структури, міграційні потоки;

4) соціально-економічного, тобто громада має здійснювати економічну діяльність з ефективним використанням місцевих ресурів, вона має забезпечувати повсякденні потреби людей;

5) самоврядного, тобто представляти інтереси громади, забезпечувати їхнє право на самоврядування.

Ці принципи також покладені в основу просторової організації первинних систем розселення, що формуватимуться у процесі проведення адміністративно-територіальної реформи.

При цьому населені пункти у такій громаді будуть розвиватися у тісному взаємозвязку один з одним, на відміну від сучасних сільрад, що відзначаються низьким економічним потенціалом, недостатньо розвиненою виробничою та соціальною інфраструктурою. Маючи у своєму складі по 5-10 населених пунктів, значну територію (понад 90 км^2) та кількість населення (5-7 тис. осіб), такі громади забезпечуватимуть комплекний розвиток території. На їх основі буде здійснено оптимізацію геопросторової організації розселення населення регіону, формуватимуться нові системи т.з. мережевої організації, з широким розвитком горизонтальних зв'язків.

Населені пункти, що входитимуть в громаду, розвиватимуться згідно з їх місцем і роллю в цій громаді. Звичайно, найбільший соціально-економічний розвиток має бути передбачений для центрів громад, якими визначені великі села і селища міського типу. У них мають бути зосереджені важливі виробничі і соціальні об'єкти, що забезпечуватимуть населення роботою і різноманітними послугами. Такий пункт повинен мати добре транспортне сполучення із всіма селами громади, із районним центром. Це будуть своєрідні «полюси зростання», які стануть центрами нових систем розселення і сфери територіального управління.

Інші поселення громади повинні також отримати соціально-економічний імпульс, позаяк вони не повинні стати «периферійними» у прямому значенні. У випадку нерозвитку в них неаграрних видів діяльності, невисокої транспортної дотупності такі села можуть стати знелюдненими і поступово зліквідованими. Тому населені пункти в кожній громаді мають розвиватися відповідно до встановлених для них функцій згідно з їх соціально-економчним потенціалом.

Внаслідок того, що у сучасних умовах у виробничій сфері відбувається перехід від строгої ієрархіності до мережевої просторової організації, що характерно для інформаційно-організованої економіки, то й у розселенні відбуваються процеси деієрархізації. Нові умови функціонування систем розселення накладуть відбиток на формування розселенських зв'язків, зокрема внаслідок реалізації принципів децентралізації та субсидіарності, які передбачають утворення самостійних одиниць як носіїв місцевого самоврядування, у громадах посиляться горизонтальні зв'язки.

Майбутні системи розселення (територіальні громади) внаслідок часткового перерозподілу повноважень з районного на місцевий рівень, а також перерозподілу функцій між поселеннями у системі, матимуть іншу геопросторову організацію, ніж сучасні. Нова мережева форма розселення буде своєрідним кластером. Виходячи з розуміння кластера, як мережі об'єктів, можемо вважати, що система розселення може перетворюватись у кластер за умови розвитку зв'язків між поселеннями. А ці зв'язки можуть розвиватися тільки тоді, коли відбудеться перерозподіл функцій між поселеннями.

У такому випадку пов'язані між собою поселення матимуть спільне завдання – реалізацію спільних програм соціально-економічного розвитку на певній території. Перехід до політики сільського розвитку тане основою поступу різних за людністю і функціями сільських поселень, умовою їх соціально-економічного зростання.

УДК 615:001:378

ЕКОНОМІКО-ГЕОГРАФІЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ХІМІКО-ФАРМАЦЕВТИЧНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ В ЗАХІДНІЙ ЄВРОПІ

О.Л. Захарченко, Т.А. Гринюк
Tatjana1307@bk.ru
Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, м. Київ, Україна

Актуальність теми. В сучасному світі все більшого значення для людини набуває обробна промисловість, що являє собою сукупність галузей підприємства яких переробляють сировину і матеріали. Найбільш молодою і перспективною в структурі світового хімічного комплексу вважають хіміко-фармацевтичну галузь. Як відомо, фармацевтична промисловість набуває винятково важливого значення для охорони здоров'я населення планети. Стабільна потреба в продукції обумовлена: швидким по старінням населенням, перш за все в багатьох високо розвинутих постіндустріальних держав світу, що вимагає впровадження новітніх складних препаратів в лікувальну практику; збільшенням серцево-судинних і екологічних захворювань, а отже й появою нових хвороб та частковим поверненням старих, для боротьби з якими потрібні все більш ефективні препарати; створення нових поколінь ліків через пристосування мікроорганізмів до їх старих форм. Це вимагає подальшого пріоритетного розвитку та виробництва продукції хіміко-фармацевтичної промисловості як в державах лідерах, так і в традиційних, піонерських регіонах світової обробної промисловості, яким є Західна Європа.

Аналіз попередніх досліджень та публікацій. Результати проведеного дослідження дозволяють констатувати, що даний науковий напрям на сучасному моменті напрацьований, на нашу думку, недостатньо. Більшість публікацій присвячені історіографії питання, а хіміко-фармацевтична промисловість як сучасна наукоємна галузь розвивається неповно, головним чином, на основі економічної природи. Тенденції розвитку хіміко-фармацевтичного ринку характеризують світ, проте роль окремих районів потребує деталізації. В той же час серед провідних науковців з даної проблеми слід зазначити таких як: М. Гаєвий, В. Глумсков, Б. Громовик, Г. Гасюк, О. Левицька, І. Каракай, В. Усенко, О. Тридід, І. Голофаєва, З. Мнушко,тощо.

Мета дослідження — виявити особливості формування та розвитку хіміко-фармацевтичної промисловості в державах Західної Європи в історичному аспекті та на сучасному етапі.

Виклад основного матеріалу. Фармацевтична промисловість — галузь виробництва, пов'язана з дослідженням, розробкою, масовим виробництвом, вивченням ринку і розподілом лікарських засобів, переважно призначених для профілактики, полегшення і лікування хвороб.[1] Незважаючи на потужний

© Захарченко О.Л., Гринюк Т.А., 2016

арсенал наявних лікарських засобів, проблема пошуку нових високоефективних лікарських препаратів залишається актуальною. Це зумовлено відсутністю та недостатньою ефективність лікарських препаратів для лікування окремих захворювань, та наявності їх побічної дії. Пошук нових лікарських препаратів здійснюється різними шляхами. Однин з них полягає у вивченні хімічної структури біологічно активних природних сполук і одержання на їх основі лікарських препаратів-аналогів за біологічною активністю, а також синтез попередньо відібраних структур. На цій стадії здійснюється відбір, в результаті якого речовини, що відрізняються нестабільністю, трудомісткістю синтезу, дорожнечею вихідних речовин, не піддаються подальшому дослідженню. Тобто здійснюється фармакологічний скринінг; на цьому етапі відсіваються безперспективні речовини. Згодом біологічно активні речовини, що пройшли фармакологічний скринінг, піддаються клінічним випробуванням. Так відбувається процес запуску нових ліків.

В сучасному розумінні фармація – комплекс наук і знань, що займаються питанням пошуку, створення, розробки, виготовлення, дослідження, стандартизації, зберігання, оптового і роздрібного відпуску лікарських препаратів і виробив медичного призначення [2]. Історичний екскурс підтверджує розвиток фармації в Європі в XVIII–XIX ст., що пов’язаний насамперед з видатними відкриттями в хімії. У той час видатні аптекарі відкривали нові хімічні сполуки, при цьому створювали нове зілля, а видатні хіміки, хоч і вважали хімію самостійною наукою, поєднували свої хімічні дослідження з аптечною практикою. Період між першою половиною XVIII ст. і першою половиною XIX ст. називають «золотим століттям аптекарства». Ні в епоху Середньовіччя, ні після вказаного періоду фармація не розвилася такими швидкими темпами.

Такий тісний взаємозв’язок хімії і фармації пояснюється й економічними причинами. В аптечні лабораторії надходило немало замовлень на виготовлення хімічних речовин для потреб промисловості: замовлення на різні барвники, лаки, компоненти косметичних засобів і харчових продуктів. Виконуючи ці замовлення, вчені-аптекарі удосконалили технологію і методи хімічного виробництва, винаходили точнішу апаратуру для своїх досліджень. Основи фармацевтичного менеджменту були покладені в кінці XVIII – початку XIX ст., було розроблено регламентовані «методичні рекомендації» щодо створення аптек. У цей період створюються асоціації фармацевтів — «Obercollegium Medicum et Sanitatis» в Берліні (1796 р.) і «Королівська аптекарська школа» в Лондоні (1842 р.). У Дармштадті (Німеччина) в 1827 р. було закладено основу фабричного виробництва морфіну, хініну, стрихніну та інших рослинних продуктів. З аптечних лабораторій утворилися фірми Schering (Німеччина), Berrouz-Velkom (Англія), Parke-Davis (Америка). Разом із заводами, що виникли з аптек, фармацевтична промисловість починає розвивати при заводах аніліново-фарбової промисловості, базуючись на її відходах та напівфабрикатах. Таким чином виникли фірми Bayer та Meister Lucius. Переважному розвитку цих заводів в Німеччині сприяла вдала війна Пруссії проти Австрії (1866 р.) і Франції (1879-1871), а також закон про патенти (1877), що утворив конкуренцію іноземних

підприємств з німецькими заводами. Сприяло розвитку фармацевтичних виробництв й введення «патентових назв». Згідно з законом, заявник мав виняткове право користуватися придуманою ним назвою, хоча цей препарат могли випускати й інші заводи. Сприятлива митна політика також була на руку великим фармацевтичним заводам. До Першої Світової війни Німеччина посідала перше місце в світовій фармацевтичній промисловості, забезпечуючи близько 20% світового виробництва медикаментів. Значно пізніше центр світової фармацевтичної промисловості перемістився в США [2].

Сучасна територіальна концентрація фармацевтичної промисловості по країнах та регіонах є значною. Близько 75% медикаментів забезпечують промислово-розвинені держави світу, на держави, що розвиваються припадає до 20% і близько 4% виробляють країни Східної Європи. Склалася найпотужніша промисловість з випуску лікарських засобів: в окремі роки вона забезпечує від 1/4 до 1/3 медикаментів у світі, що визначає роль окремих регіонів у виробництві. Роль фармацевтичних фірм простежується у витратах на НДДКР: у США на восьми з них припадає близько 40% витрат на дослідження. Потужний внутрішній ринок обмежує експорт, зокрема він складає в США не більше 30-35% виробленої продукції. Західна Європа – другий за рівнем розвитку галузі регіон світу з обсягами виробництва медикаментів, що становлять 25-33%. Проте галузь розосереджена по багатьох країнах, серед яких частка ФРН у світі близько 8%, що в 3 рази менше, ніж у США. Експортні можливості Західної Європи аналогічні таким як у США (квота—35%), хоча в окремих державах вона показово значна. У Швейцарії провідні фірми спрямовують на експорт до 95% продукції. Переважають внутрішньо регіональна торгівля ліками та імпорт новітніх лікарських засобів із США.

Сучасний світовий хіміко-фармацевтичний ринок є складним, багаторівневим, поліфункціональним утворенням зі стабільно високими темпами зростання виробництва, продажу і, відповідно показниками рентабельності. Ці причини пов’язані зі специфікою лікарських препаратів як товару, попит на який зростає незалежно від економічних і політичних чинників. На три фармацевтичні регіони планети (США, Європа і Японія) припадає близько 80% всього ринку продукції. Незважаючи на суттєвий розвиток Китаю, Індії, Бразилії, Туреччини, фармацевтичний ринок США залишається найбільшим у світі зі щорічними темпами зростання (понад 8%). Частка США в глобальному фармацевтичному ринку становить 36%,тоді як п’ять років раніше – 54%. Відповідно, сьогодні в Європі відзначається деяке зниження темпів росту фармацевтичного ринку: (на 1-2 % на рік за рахунок входження до нього східноєвропейських країн). При Цьому Франція, Німеччина, Великобританія, Італія та Іспанія забезпечують понад 70%обсягів продажу фармацевтичної промисловості в Європі.

В рейтингу п’ятдесяти фармацевтичних компаній світу на 2014 рік західно-європейські компанії посідають 16-ть місць. За найбільшими витратами на досліди та розробки відзначаються, перш за все, фармацевтичні компанії Швейцарії (близько 6,5 млрд $), Великобританії (5-6 млрд $). За доходами від розвитку компаній в першій п’ятірці рейтингу друге, третє та п’яте місця посідають західноєвропейські компанії. Серед найбільш відомих та впливових

фармацевтичних компаній на сучасному ринку: Novartis (Швейцарія), Poche (Швейцарія), Sanofi (Франція), Gkaxo Smith Kline (Великобританія), Bayer (Німеччина), Rresenius (Німеччина), Astra Zaneca (Ірландія), UCB (Бельгія), тощо. Наприклад, дохід швейцарської компанії Novartis, що посідає другу позицію в рейтингу, за підсумками 2014 року становив 57,9 млрд $. Вищий рейтинг має лише американська компанія Johnson & Johnson з показником дохідної частини 67,2 млрд $. Novartis International AG – це транснаціональна фармацевтична кооперація,що працює у 140 країнах зі штаб-квартирою в Бозелі. Вона спеціалізується на розробці та вивченні нових препаратів,що застосовуються в онкології, імунології, трансплантології, кардіології, психіатрії та багатьох інших галузях медицини [5].

Структура реалізації окремих фармакотерапевтичних груп лікарських препаратів в основному зумовлена національними та регіональними особливостями. На ринках Німеччини, Франції, Італії, Великобританії, та Іспанії традиційно більше реалізуються препарати для терапії серцево-судинних захворювань. Існують національні переваги стосовно лікарських форм: у Великобританії та Нідерландах це таблетки, у Франції — свічки, в Німеччині — препарати для ін’єкцій. Особливо великі темпи зростання виробництва та продажу відзначаються на ринку онкологічних препаратів. Понад 70% усіх онкологічних препаратів реалізуються в США (45%) та п’яти провідних європейських країнах (26%) [3].

Отже, фармацевтична промисловість увібрала в себе найкращі здобутки всіх галузей господарства, що допомагають їй створювати унікальний, неповторний та незамінний для всього людства продукт — ліки. Західна Європа виступає одним з основних флагманів світової фармацевтичної промисловості. Одним з важливих чинників цього є НТР, на базі якого створюються унікальні лікарські препарати, що не мають аналогів у світі. Не менш важливим чинником залишається матеріальна база регіону. Щороку на нові розробки та патенти витрачаються мільярди доларів, величезна кількість науковців, тонни сировини з метою досягнення бажаного результату. Хіміко-фармацевтична промисловість є молодою галуззю, проте має надзвичайно довгий шлях розвитку від примітивних підвальних приміщень до ТНК, авторитет яких є незламним та закріплений багатьма роками плідної праці та високоякісної продукції. Хіміко-фармацевтична галузь промисловості буде актуальною, допоки існуватиме людство. Нажаль, скільки б інновацій та розробок не було створено, їх не досить аби задовольнити всі потреби населення на оздоровлення,профілактику та лікування. Мотивований суспільними потребами розвиток хіміко-фармацевтичної промисловості Західної Європи відповідає світовим запитам в контексті концептуації сталого розвитку.

Список використаної літератури.*1. Гаєвий М.Д. Фармакологія [підручник] / Гаєвий М.Д. – К.:Астон, 2006. 2. Глумсков В. Мировой фармацевтический рынок: состояние и тенденции // Експерт. – 2007. - № 20. 2. Горлова И.С. Обзор фармацевтического рынка Украины по итогам 2007 года // Провизор. – 2008. - № 8. 3. Лиценированое в Европейском Союзе: фармацевтический сектор / Ред. сост. В.А. Усенко, А.Л. Спасркукоцкий. – К., 1998. 4. Фармацевтический сектор: основы современного издательства в Европейском Союзе / Авт.-сост. Н.А. Ляпунов, В.А. Усенко. 5. Международный маркетинг в фармации: монографія / З.Н. Мнушко, Н.В. Чмыхало, Н.М. Мусиенко и др. – Х.: 2006. 6. hh://www.rlsnet.ru/film_list.htm.*

УДК 911.3 : 33 (477.52)

ОЦІНКА ЗАГАЛЬНОЇ ЗАХВОРЮВАНОСТІ ТА ПОШИРЕНОСТІ ХВОРОБ СЕРЕД НАСЕЛЕННЯ СУМСЬКОЇ ОБЛАСТІ

О.Г. Корнус, О.С. Філоненко
Olesya01041979@yandex.ru
Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка, м. Суми

Стан здоров'я населення є одним з індикаторів соціально-економічного розвитку держави. Сьогодення, позначене багатьма негативними тенденціями в житті українського суспільства, у т.ч. загостренням демографічних та соціально-економічних проблем і неухильним погіршенням екологічної ситуації, ставить перед науковцями питання щодо причин зростання захворюваності населення та поширення захворювань у залежності від територіального чинника. Не є винятком і Сумська область, серед адміністративних районів якої рівень захворюваності населення, як і розповсюдженість різних нозологій, є неоднорідними. Відмінності цих показників залежать від статево-вікового складу населення, повноти реєстрації захворювань та інших чинників, зокрема впливу різних факторів навколишнього середовища, роль якого з'ясована недостатньо. Крім прямих негативних соціально-демографічних наслідків, високий рівень захворюваності призводить і до значних економічних втрат (тимчасова непрацездатність населення, вихід на інвалідність тощо).

Висока поширеність хвороб серед населення, тенденція до зростання рівня захворюваності на окремі нозології, а також відсутність порівняльних даних про захворюваність, недостатня вивченість факторів, що її спричиняють, визначають особливу важливість вивчення стану здоров'я жителів регіону. Крім того, аналіз тенденцій захворюваності та поширеності хвороб серед населення є важливою складовою планування стратегічних напрямів розвитку медичного обслуговування, основою для розробки ефективної науково обґрунтованої системи збереження та зміцнення здоров'я населення, дослідження захворюваності населення є досить актуальним.

Значною мірою високий рівень захворюваності населення зумовлюється великою часткою людей похилого віку, низьким рівнем медичного обслуговування, особливо у сільській місцевості, несприятливими умовами життя та праці значної частини населення, складною екологічною ситуацією, поширеністю серед мешканців регіону шкідливих звичок та нехтування нормами здорового способу життя. Усі названі вище чинники призводять до того, що протягом уже досить тривалого періоду первинна захворюваність населення регіону продовжує зберігатися на відносно однаковому рівні, хоча у цілому по Україні цей показник, починаючи з 2010 р., демонструє тенденцію до зниження.

© Корнус О.Г., Філоненко О.С., 2016

Однак поки що, незважаючи на названу негативну тенденцію, первинна захворюваність серед населення регіону залишається найнижчою в Україні – за кількістю діагнозів, встановлених вперше у житті, – 50063,8 випадків на 100 тис. осіб – Сумська область у 2013 р. посіла останнє місце серед регіонів України, поступившись навіть АРК та м. Севастополю [2, С. 18]. Відносно невисоким є й показник поширеності захворювань серед населення області – 161252,5 випадків на 100 тис. осіб. Ще нижчі значення цього показника мали лише три регіони України – АРК, Запорізька та Луганська області.

Структура захворюваності населення України станом на 2013 р. характеризується переважанням хвороб органів дихання (41,5%), захворювань системи кровообігу (7,64%), травм і отруєнь (7,08%), а також захворювань органів травлення (4,17%). Захворюваність населення у Сумському регіоні у цілому близька за структурою до захворюваності по Україні. Перші місця у структурі первинної захворюваності населення області також посідають хвороби органів дихання (20930,16 випадків на 100 тис. осіб, або 41,01%), травми, отруєння та деякі інші наслідки дії зовнішніх чинників (4582,51 або 8,98), частими серед населення є хвороби системи кровообігу (4404,34 або 8,63%), захворювання сечостатевої системи (3309,74 або 6,49%), а також хвороби шкіри та підшкірної клітковини (2713,01 випадків на 100 тис. осіб, або 5,32%).

Лідируючі позиції за захворюваністю своїх мешканців займають Кролевецький (55448,81 випадків на 100 тис. осіб) та Тростянецький (54603,13) райони, а також м. Суми (71638,77), у той час як середньообласний показник первинної захворюваності населення у 2013 р. становив 51029,09 випадків на 100 тис. осіб. Високий показник захворюваності у м. Суми пояснюється тим, що тут розташовані обласні лікарняні заклади, які надають медичні послуги жителям усіх районів області, але за медичною статистикою відносяться до обласного центру. Найменші показники первинної захворюваності мають два північні райони області – Ямпільський (33081,84) та Середино-Будський (36143,77 випадків на 100 тис. осіб).

Щодо первинної захворюваності, то можна сказати, що вона тримається на приблизно одному рівні, у той же час поширеність захворювань серед населення Сумської області відзначається негативною тенденцією до зростання розповсюдженості більшості хвороб. П’ятірку найбільш розповсюджених нозологій складають: захворювання системи кровообігу, органів дихання, хвороби органів травлення та розлади харчування, захворювання ендокринної та сечостатевої системи. Лідерами за поширеністю хвороб серед населення так само є Кролевецький і Тростянецький райони та м. Суми. Найнижча розповсюдженість захворювань, як і первинна захворюваність фіксується серед мешканців у Ямпільського та Середино-Будського районів.

Проаналізувавши статистичні дані щодо поширеності усіх видів хвороб серед населення Сумської області та загальну структуру первинної захворюваності населення, можемо сказати, що як первинна захворюваність населення, так і поширення хвороб серед мешканців регіону залишаються на стабільно високому рівні, а в деяких випадках – зростають.

Для групування адміністративно-територіальних одиниць за рівнем поширеності хвороб серед їхнього населення спочатку було проведено їх ранжування за показниками, що відображають як загальну поширеність усіх хвороб (випадків на 100 тис. осіб), так і розповсюдженість окремих нозологій, серед яких були враховані: інфекційні та паразитарні хвороби, новоутворення, хвороби ендокринної системи та розлади харчування, хвороби крові та кровотворних органів, органів дихання, травлення, кістково-м'язової та нервової системи, системи кровообігу, хвороби ока та його придаткового апарату, захворювання вуха та соскоподібного відростку, хвороби шкіри та підшкірної клітковини, захворювання сечостатевої системи, травми, отруєння та деякі інші наслідки зовнішніх негативних впливів, поширеність уроджених аномалій (вад розвитку), деформацій і хромосомних порушень.

На другому етапі дослідження було підраховано суму рангів і визначено агрегований рейтинг районів, що дозволило з'ясувати відмінності адміністративних одиниць Сумської області у рівні поширеності хвороб та первинній захворюваності їхніх мешканців.

За результатами рейтингування (показник агрегованого рейтингу) було проведено групування адміністративних одиниць Сумської області, яке враховує обидва названі вище показники (рис. 1).

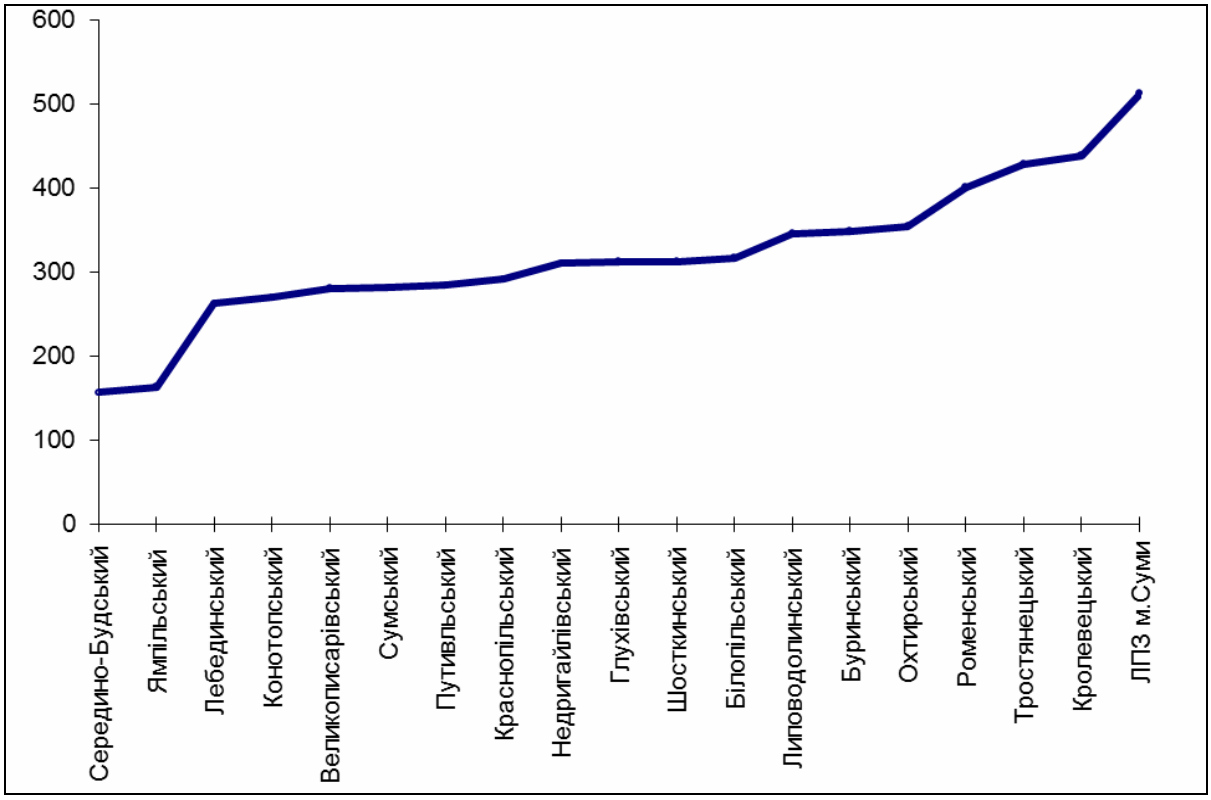

Рис. 1. Рейтинг адміністративних одиниць Сумської області за рівнем захворюваності та поширеності хвороб населення

І групу (з високим рівнем первинної захворюваності та поширеності хвороб) складають Роменський, Тростянецький, Лебединський та Білопільський райони. Для мешканців названих адміністративних одиниць характерні

найбільші значення і первинної захворюваності, і поширеності хвороб. Липоводолинський, Краснопільський, Глухівський, Сумський, Путивльський, Кролевецький, Недригайлівський, Конотопський, Шосткинський, Буринський, Великописарівський райони та м. Суми включено до ІІ групи (середній рівень первинної захворюваності та поширеності хвороб серед їхніх мешканців). До ІІІ групи нами було віднесено два північні райони – Середино-Будський та Ямпільський, де зафіксовані найнижчі показники як поширеності хвороб, так і первинної захворюваності.

У підсумку, дослідивши захворюваність населення Сумської області та поширеність різноманітних хвороб, можна сказати, що структура первинної захворюваності у регіоні схожа з захворюваністю населення України в цілому. Найбільш поширеними захворюваннями серед населення регіону є хвороби системи кровообігу, органів дихання, захворювання органів травлення та розлади харчування, хвороби ендокринної та сечостатевої системи.

На нашу думку, серед основних причин високої захворюваності населення області є складна соціально-демографічна ситуація, вплив навколишнього середовища, низький рівень життя населення, несвоєчасне звертання за медичною допомогою до лікарів та низький рівень або ж відсутність профілактичних оглядів. Крім того, ключовим фактором, що впливає на рівень реєстрації хвороб під час звертання до лікарів, є територіальний, адже забезпеченість лікарями, діагностичні можливості медичних закладів у містах та сільській місцевостях значно відрізняються між собою.

У нинішній системі охорони здоров’я у регіоні вкрай недостатньою є профілактика захворювань, яка зумовлює постійне збільшення кількості виявлених гострих і хронічних захворювань. Відомо, що основою профілактичної медицини є організація і проведення диспансерного обстеження населення з наступним динамічним спостереженням. Однак нині діючі принципи диспансеризації не дозволяють вирішувати поставлені перед нею завдання, зокрема, – знизити рівень захворюваності.

Недостатня увага приділяється дослідженню стану здоров’я на рівні різних функціональних груп, вкрай рідко на практиці застосовуються нові технології діагностики, не практикуються принципи єдиного підходу до спостереження за станом здоров’я пацієнта протягом тривалого часу. Важливо також підвищити рівень обізнаності населення щодо значимості профілактичних оглядів та самообстеження. Головним завданням системи охорони здоров’я на сьогодні залишається організація масової і загальнодоступної лікувальної та профілактичної допомоги населенню. Пріоритет здорового способу життя та акцент на профілактику захворювань допоможуть підвищити результативність медичного обслуговування населення, тим самим забезпечивши покращення показників здоров’я населення та демографічної ситуації в регіоні.

Список використаних джерел: *1. Довідник показників діяльності установ охорони здоров’я Сумської області за 2013 рік. – Суми: Обласний інформаційно-аналітичний центр медичної статистики м. Суми, 2014. – 285 с. 2. Результати діяльності галузі охорони здоров’я України у 2013 р.: Аналітична доповідь. – К.: Міністерство охорони здоров’я. – 172 с.*

УДК 911.37

РУХ НАСЕЛЕННЯ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ ЗА ОСТАННІ 20 РОКІВ (З 1995 ПО 2015 РР.)

К.О. Кравченко
kate4465@gmail.com
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, м. Харків, Україна

Компоненти сучасного стану демографічних процесів в Україні формувалися протягом декількох десятиліть під впливом значної кількості внутрішніх та зовнішніх факторів. Необхідність аналізу демографічної ситуації підтверджується дуалістичним характером її значення: демографічна ситуація не тільки виступає результатом і відображенням соціально-економічного розвитку, а є впливовим чинником суспільного розвитку держави. Аналіз конкретних регіональних демографічних процесів дозволяє виявляти закономірності й особливості демографічного розвитку території, спрогнозувати особливості її подальшого розвитку. Впродовж останніх десятиліть Харківська область стала одним з найбільш потужних промислових регіонів України, тому особливості демографічного розвитку регіону та особливості руху населення є основою для встановлення пріоритетів її подальшого розвитку, розробки та втілення ефективної регіональної політики [1, 2].

Для аналізу особливостей руху населення Харківської області доцільно використовувати статистичні дані періоду Незалежності України, а для отримання проміжних результатів визначити період короткострокового прогнозування терміном 5 років. Показниками, які кількісно характеризують рух населення є коефіцієнти росту та приросту населення.

Коефіцієнт *росту* населення демонструє зміну чисельності населення одного періоду стосовно попереднього і виявляє динаміку чисельності населення [4].

Коефіцієнт *приросту* населення – це величина, рівна відношенню приросту населення до середньорічної чисельності та є найбільш показовою характеристикою темпів зростання населення [4].

Коефіцієнт *росту населення* визначено за формулою 1.1 [1], коефіцієнт *приросту населення* визначено за формулою 1.2. [4]

$$K_{росту} = \frac{S_1}{S_0} \times 100 \qquad (1.1)$$

$$K_{приросту} = \frac{S_1 - S_0}{S_0} \times 100 \qquad (1.2)$$

де: S_1 – чисельність населення наступного року;
S_0 – чисельність населення попереднього року.

За досліджуваний період рух населення Харківської області був досить активним, що демонструють отримані результати (рис. 1).

© Кравченко К.О., 2016

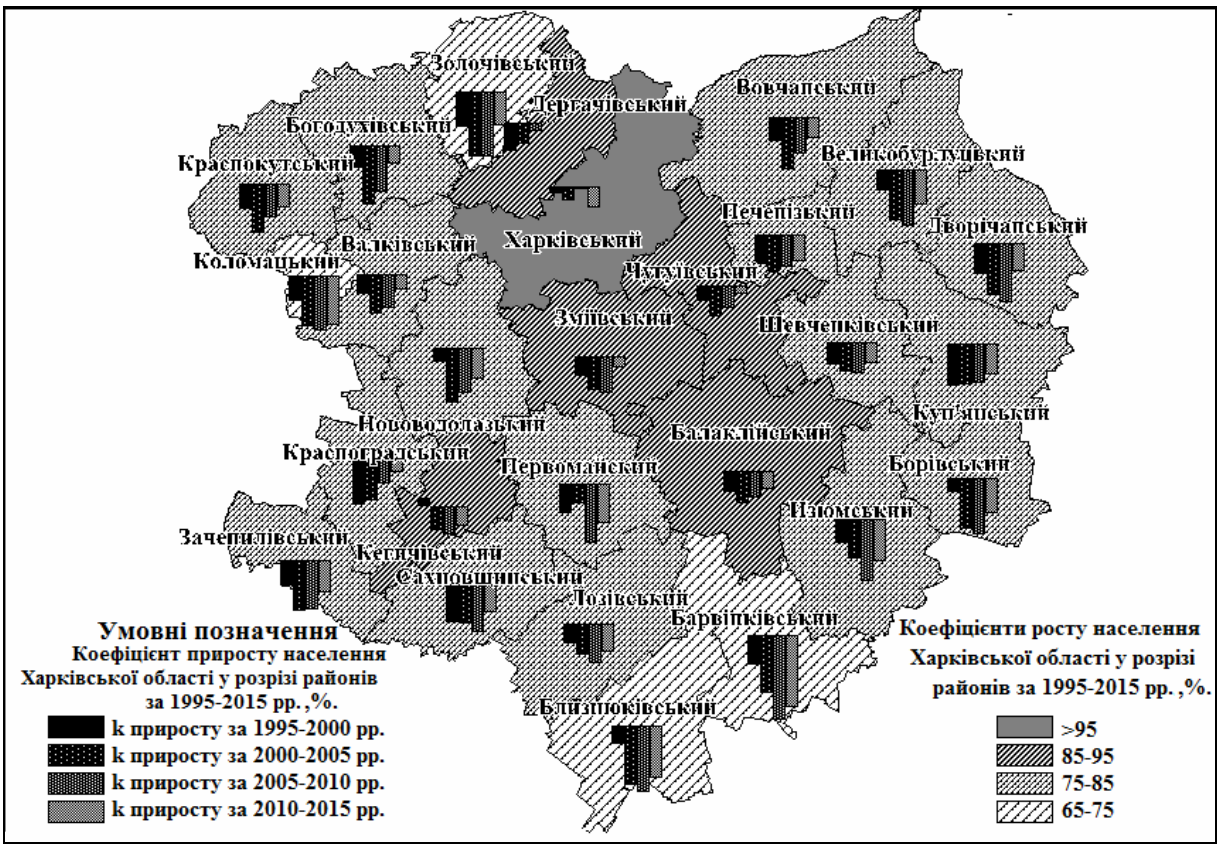

Рис. 1. Коефіцієнти росту та приросту населення Харківської області у розрізі районів за 1995-2015 рр. (розраховано та побудовано автором за даними [3,5])

За останні 20 років чисельність населення Харківської області динамічно змінювалась з огляду на ряд соціально-економічних, політичних та екологічних чинників. Згідно коефіцієнту росту, загальна чисельність населення області за досліджуваний період різко скоротилась за рахунок депопуляційних та міграційних процесів. Відносно стабільною є ситуація лише у Харківському районі (коефіцієнт росту > 95%) дякуючи тяжінню населення до адміністративного центру області.

Повільні показники росту населення спостерігаються також у центральних районах області: Чугуївському, Зміївському, Балаклійському та Кегичівському. Дещо гірша ситуація у східних та західних районах області: Зачепилівському, Краснокутському, Дворічанському та ін., що пов’язане з міграційними процесами.

Нейменші показники росту населення виявлені у периферійних південних та північних районах переважно аграрної спеціалізації: Близнюківському, Барвінківському, Золочівському та Коломацькому що пояснюється занепадом сільського господарства, розпадом значної кількості колгоспів, втраті селянами робочих місць..

Показники приросту населення є від’ємними за весь період дослідження повсюдно, за винятком показника періоду 1995-2000 рр. у Кегичівському районі, що пов’язане з активним розвитком господарства у районі: розробкою та промисловим добуванням природного газу, відкриттям Кобзівське родовище, активним розвитком хліборобства, функціонування 2 переробних підприємств.

За період 1995-2000 рр. скорочення населення було досить незначним, що пов'язано з стабілізацією політико-економічної ситуації у країні, припиненням гіперінфляції, затвердженням державної валюти. Порівняно стабільна ситуація спостерігалась у центральних та промислово розвинених регіонах: Харківському, Чугуївському, Шевченківському, Лозівському, Ізюмському. Значно скоротилось населення у периферійних районах: Красноградському, Дворічанському, Золочівському, Сахновщинському, Красноградському.

За період 2000-2005 рр. зберіглась тенденція до зменшення показників приросту, та в деяких районах прискорилась майже у двічі (Близнюківський, Коломацький, Великобурлуцький, Вовчанський, Чугуївський). Стабільно негативна ситуація збереглась у Сахновщинському, Куп'янському та Красноградському районах. Незначно змінились показники приросту в центральних та економічно розвинених регіонах: Харківському, Балаклійському, Зміївському завдяки початку реалізації Стратегії економічного та соціального розвитку 2000-2004 рр.

За період 2005-2010 рр. спостерігаємо подальше зниження приросту населення у Коломацькому, Сахновщинському, Ізюмському, Великобуорлуцькому, Первомайському та Барвінківському районі. Незначно змінились показники у Золочівському, Богодухівському, Печенізькому, Близнюківському та Куп'янському районі. Покращення демографічної ситуації спостерігаємо у Харківському, Краснокутському, Богодухівському, Чугуївському, Балаклійському та Дергачівському районах. Цей період ознаменовано Світовою фінансово-економічною кризою (2008-2009 рр.), що вплинуло на посилення міграційних процесів.

Коефіцієнт приросту за період з 2010-2015 рр. демонструє поступове збільшення показників приросту населення та покращення демографічної ситуації на території області, що пов'язане з реалізацією регіональної демографічної політики. Дещо знизились показники приросту у Харківському районі, з огляду на посилення тяжіння населення безпосередньо до м. Харків.

Отже, за досліджуваний період показники росту та приросту населення динамічно змінювались з огляду на нестабільність політичної, соціально-економічної ситуації у країні. За останні роки спостерігається певне збільшення показників росту та приросту населення з огляду на активізацію внутрішньодержавних міграційних процесів, збільшення темпів економічного розвитку області в цілому.

Список використаних джерел: *1. Джаман В.О. Регіональні системи розселення: демографічні аспекти / В.О. Джаман. – Чернівці: Рута, 2003. – 392 с. 2. Нємець Л.М. Демографічний розвиток Харківського регіону: монографія / Л.М. Нємець, К.Ю Сегіда, К.А. Нємець. – Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2012. – 200 с. 3. Офіційний сайт Державної служби статистики в Харківській області. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kh.ukrstat.gov.ua. 4. Сегіда К.Ю. Методичні рекомендації до виконання курсової роботи з дисципліни «Географія населення з основами демографії. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dspace.univer.kharkov.ua/handle/123456789/9844 5. Стратегія розвитку Харківської області на період до 2020 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://kharkivoda.gov.ua/ru/document/view/id/16203//4.*

УДК 911.3:504.03(477.52)

ГАЛУЗЕВА І ТЕРИТОРІАЛЬНА СТРУКТУРА ВИРОБНИЧОГО (ІНДУСТРІАЛЬНОГО) ТУРИЗМУ СУМЩИНИ

Г.О. Кришталь, С.І. Сюткін
krishtal-95@mail.ru, siutkin-sergiy@ukr.net
Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка, м. Суми, Україна

Туризм сьогодні є однією з найприбутковіших та найперспективніших галузей світового господарства. Він став частиною стилю життя більш ніж третини людства. Останнім часом туристична індустрія почала пропонувати нові види туристичних послуг. Інтерес до традиційних видів туризму поступово знижується, тоді як превалюючого значення почали набувати екологічний, сільський, науковий, конгресний, освітній, діловий, що об'єднані спільним поняттям «альтернативний туризм». Одним з таких видів є виробничий (індустріальний) туризм, що почав стрімко розвиватися в останні роки.

В науковій літературі поки що відсутні єдині підходи до визначення самого поняття «виробничий (індустріальний) туризм». На наш погляд, виробничий (індустріальний) туризм доречно трактувати як вид активного туризму, зосередженого в промислових регіонах, що має за мету споглядання виробничих (індустріальних) ландшафтів, ознайомлення з витворами індустріальної архітектури, відвідування працюючих або покинутих виробничих підприємств з метою задоволення пізнавальних, професійних, ділових інтересів. У багатьох країнах виробничий туризм давно вже став важливим видом бізнесу, вигідним як великим промисловим компаніям, так і туроператорам. В світі виділяються 5 основних макрорегіонів за особливості розвитку індустріального туризму: Європейський, Російський, Азійсько-Тихоокеанський, Американський та Африканський [2].

Європейський туристичний макрорегіон вважається провідним туристичним регіоном світу; виробничий туризм найбільше представлений у таких країнах, як Австрія, Бельгія, Великобританія, Німеччини, Данія, Ірландія, Італія, Іспанія, Нідерланди, Норвегія, Польща, Україна, Франція, Чехія, Швейцарія. У Російському макрорегіоні найбільш популярними є виробничі екскурсії на підприємства у місті Москва. Виробничий (індустріальний) туризм в Азійсько-Тихоокеанському макрорегіоні добре розвинений у Китаї та Японії. Американський туристичний макрорегіон характеризується високими показниками розвитку цього виду туризму. Найбільша кількість об'єктів зосереджена у США, Канаді, Мексиці та Бразилії. В Африканському макрорегіоні туристичні потоки здебільшого спрямовані до Південної Африки.

Для України виробничий (індустріальний) туризм – це нова нестандартна галузь, яка тільки починає розвиватися. У багатьох областях України є

© Кришталь Г.О., Сюткін С.І., 2016

промислові об’єкти, які можуть викликати інтерес у туристів з різних причин. Так, найбільш привабливими територіями для «виробничих» туристів є східні та західні регіони України, а також Київська та Одеська області. Сумська область – це індустріально-аграрний регіон України, який теж має певні перспективи розвитку цього виду туризму.

Виробничий (індустріальний) туризм на Сумщині тільки набирає поширення, зокрема у таких районах як Сумський, Тростянецький, Охтирський, Роменський, Шостинський тощо. Це й не дивно, адже саме в них ступінь концентрації промислового виробництва є найвищою. Так у Сумах виробляється майже половина всієї промислової продукції області, у Охтирці – понад $^{1}/_{5}$. Значна кількість промислових підприємств зосереджена у Шостці та Ромнах. На промисловість Сумщини припадає близько 25,9% виробленої в області валової доданої вартості. Всього у цій галузі функціонує 1809 промислових підприємств і зайнято близько 80 тис. працівників [3].

Екскурсії дозволені на підприємства таких галузей промисловості як чорна металургія, машинобудування, деревообробна, харчова, легка, промисловість будівельних матеріалів, а також сільське господарство.

Основним підприємством чорної металургії, яке впроваджує виробничі екскурсії та маршрути є ДП «Завод ОБ та ВТ» (виробництво бурильних труб) у складі ПАТ «Сумське НВО»; важкого машинобудування – ВАТ Сумський завод «Насосенергомаш». «Приймаючими» підприємствами харчової промисловості є ТОВ «Горобина» (виробництво горілчаних напоїв), ТОВ «Охтирський пивоварний завод», ПАТ «Охтирський м’ясокомбінат», ВАТ хлібозавод «Залізничник» та Тростянецька шоколадна фабрика «Україна» ПАТ «Монделіс Україна» (відвідати можна лише Музей шоколаду).

Основними об’єктами виробничого туризму хімічної промисловості в області стали ПАТ «Сумихімпром» та Казенне підприємство «Шосткінський казенний завод «Імпульс», але відвідати можна лише музеї заводів. Продукція заводів є небезпечною для здоров’я людей і тому «технологічні» екскурсії безпосередньо в цехах заборонені. Підприємствами легкої промисловості, на які дозволені екскурсії, є ПАТ «Роменська гардинно-тюлева фабрика», ПП Будинок моделей «Петро Сорока», ТОВ «Сумиремвзуття». Промисловість будівельних матеріалів представлена ДП «Глухівський кар’єр кварцитів» ПАТ «Запорізький алюмінієвий комбінат». З особливостями лісової та деревообробної галузі можна ознайомитися під час виробничих екскурсій на підприємства ТОВ «Кондор» у місті Ромни та Державне підприємство «Тростянецьке лісове господарство».

Із сільськогосподарських підприємств Сумської області можна відвідати страусину ферму «Страус» та «Перший Сумський племінний кінний завод».

Провідними елементами територіальної структури виробничого туризму Сумщини є Сумський промисловий вузол, такі промислові центри як Шостка, Конотоп, Ромни, Охтирка, Тростянець тощо, промислові пункти (на кшталт смт Баничі Глухівського району) та інші локальні об’єкти (наприклад, село Патріотівка Лебединського району).

Становлення виробничого туризму в області характеризується рядом позитивних факторів, а саме: значна площа, концентрація та широкі хронологічні межі існування виробничих об'єктів, що дає можливість організації різних напрямків виробничого (індустріального) туризму; багата індустріальна спадщина; унікальність та естетична цінність певних виробничих ландшафтів [1].

Регіон має порівняно розвинену транспортну систему, представлену залізничним, автомобільним, авіаційним та міським електричним транспортом. Для прийому туристів в районі дослідження існує досить потужна інфраструктура, представлена закладами для тимчасового перебування, туристичними підприємствами, об'єктами громадського харчування.

Зростання виробничого туризму в області повинно бути спрямоване на вирішення багатьох соціально-економічних завдань місцевих громад, найважливішими серед яких є: збільшення зайнятості населення, зростання його добробуту, наповнення місцевих бюджетів, забезпечення соціокультурного розвитку людей та поліпшення якості життя.

Виробничі екскурсії також відіграють важливу роль і в навчальному процесі. Вони мають велике освітнє, політехнічне і виховне значення, а також служать формою наочного ознайомлення дітей з технікою і технологіями, формами організації виробництва, змістом та умовами праці. Такі екскурсії можуть використовувати вчителі географії, хімії, фізики в якості наочної демонстрації явищ і процесів, що вивчаються ними безпосередньо на уроках, а також класні керівники в позаурочній діяльності для профорієнтації учнів старших класів середньої школи. Виробничі екскурсії на підприємства сприяють розвитку особистості дитини. Внаслідок відвідин виробничих об'єктів у дитини формується інтерес до різних професій та повага до праці людей.

Список використаних джерел: *1. Кулєш В.Г. Перспективи розвитку промислового туризму в світі та Україні / В.Г. Кулєш // Вісник ДІТБ. – 2010. – № 14. – С. 90-95.*
2. Пацюк В.С. Аналіз світового досвіду становлення туризму індустріальної спадщини / В.С. Пацюк // Теоретичні, регіональні, прикладні напрями розвитку антропогенної географії та геології: Матеріали III Міжнар. наук. конф. – Кривий Ріг, 2011. – С. 273-278.
3. Статистичний щорічник Сумської області за 2013 рік. – Суми: Головне управління статистики у Сумській області, 2014. – 672 с.

УДК 911.3

ГЕОГРАФІЧНО-ПРОСТОРОВИЙ АНАЛІЗ ЗАКЛАДІВ ГОТЕЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА ФРАНЦІЇ ЗА КАТЕГОРІЄЮ ЗІРКОВОСТІ

К.О. Кудіна
Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара, Україна

Готельне господарство – одна із складових частин туристичної індустрії. Матеріальна база, призначена для розміщення туристів посідає одне із перших місць під час формування туристичної інфраструктури, а якість проживання та відповідне обслуговування впливають на рівень туристичного сервісу [3].

В останні роки спостерігається збільшення швидкості розвитку світової туристичної індустрії, яка завдяки своїй масовості досягла глобального рівня, покращились форми і технології організації відпочинку [1].

У економіці Франції туризм займає одне із головних місць. На сьогоднішній день, Франція перша країна за кількістю туристичних ресурсів в її межах. За рік цю країну відвідує більше ніж 80 млн. туристів, лише декілька відсотків з них – проїздом. Тому, завдяки високому рівню відвідуваності у країні стрімко розвивається готельна інфраструктура [2].

У 2009 році в Франції відбулися зміни у класифікації готелів, вона стала максимально наближеною до класифікації міжнародної системи оцінки готельного сервісу. Із старої класифікації готелів збереглися лише готелі класу Palace.[5]

Варто відзначити, що попередня система класифікації готелів у Франції була розроблена на початку 1960-х років. Вона передбачала декілька ступенів якості готелів:

- готель класу НТ – готель без категорії;
- готель класу 2* – бюджетний готель у класичному варіанті;
- готель класу 3* – середній клас готелю;
- готель класу 4* – бізнес-клас;
- готель класу 4* Luxe – готель високого класу;
- готель класу Palace – розраховані на прийом вищого суспільства, починаючи від королівських сімей і закінчуючи олігархами з різних куточків світу [4].

Для оцінки закладів готельного господарства Франції за категорією зірковості автором були використані статистичні дані за 2016 рік, а також методологічні праці українських та зарубіжних авторів: Скибінський С.В, Іванова Л.О, Моргун О.Ф, Пуцентейло П.Р та інші.

За підрахунками автора на початок 2016 року на території Франції налічувалося 54 174 заклади готельного розміщення різних класів [6].

Найбільша частина готелів відноситься до категорії «без зірок» (37 161 готель), а найменша до категорії Palace – 15 готелів (рис.1).

© Кудіна К.О., 2016

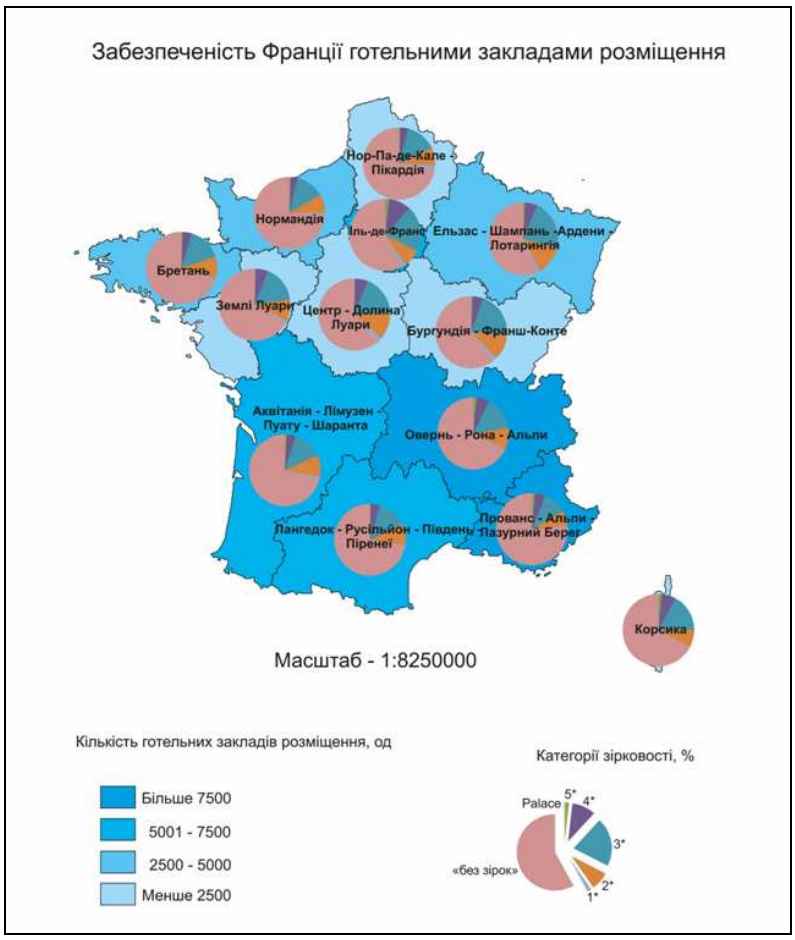

Рис.1. Забезпеченість Франції готельними закладами розміщення (складено автором за [6])

Регіон-лідер за загальною кількістю готельних закладів розміщення – Прованс – Альпи – Лазурний Берег. В ньому нараховується 10 320 готелів різних категорій, з яких 75,9%, готельні заклади категорії «без зірок». І лише 4 заклади категорії Palace, а це складає 0,03%. Найменша кількість готельних закладів розміщення знаходиться у регіоні Корсика – 1383 заклади, з яких 66,8 % відноситься до категорії «без зірок». Готелі категорії Palace взагалі відсутні.

Проаналізувавши розміщення готельних закладів різної категорії зірковості на території Франції можна відмітити, що найбільша густота готелів спостерігається саме у тому регіоні, де потік туристів не зменшується на протязі року. Прикладом такого регіону є Прованс – Альпи – Лазурний Берег. Взимку цей регіон відвідують туристи, які захоплюються гірськолижним спортом, а влітку в регіоні відпочивають туристи, які прагнуть засмагнути і відвідати низку розважальних закладів.

Список використаних джерел: *1. Александрова А.Ю. Международный туризм: учебник / А.Ю. Александрова. – М.: Аспект Пресс, 2002. – 470 с. 2. Артёмова Е.Н. Основы гостеприимства и туризма. [Учебное пособие] / Е. Артёмова, В. Козлова. – Орёл: Орёл ГТУ, 2005. – 104 с. 3. Коцан Н.Н. Науковий вісник: [Навчальний посібник] / Коцан Н.Н., Мазурець Р.Р., Хоружина О.О. – Луцьк: Волинський національний університет імені Лесі Українки, 2009. – 378-382 с. 4. Папирян Г.А. Менеджмент в индустрии гостеприимства (отели и рестораны): учебник / Г.А. Папирян. – М.: Экономика, 2000. – 207 с. 5. Отели Парижа 4 звезды [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://otel-paris.ru/oteli-parizha-4-zvezdy. 6.Офіційний сайт Туризму Франції [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.booking.com.*

УДК 911.3

ДИНАМІКА ЧИСЕЛЬНОСТІ НАСЕЛЕННЯ МІСТ ЖИТОМИРСЬКОЇ ОБЛАСТІ У ПОСТРАДЯНСЬКИЙ ПЕРІОД

А.А. Лінійчук
Anutka041291@mail.ru
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна

У пострадянський період для міських поселень України та регіонів характерні суттєві трансформації, що пов'язані як з демографічними змінами, так і економічними трансформаціями. Особливий інтерес в цьому відношенні становить Житомирська область, що характеризується розташуванням у двох природних зонах (поліській і лісостеповій) та на межі кількох історико-етнографічних земель (Полісся, Київщина, Волинь, Поділля), які мають свою історично сформовану специфіку міського розселення.

Систему міських поселень регіону формують 12 міст (п'ять з них мають статус міст обласного значення – Житомир, Бердичів, Коростень, Новоград-Волинський та Малин, сім – районного значення – Андрушівка, Баранівка, Коростишів, Овруч, Олевськ, Радомишль, Чуднів) та 43 селища міського типу. У 2014 році міське населення Житомирської області складало 58,6 %. Розміщення та щільність населення є нерівномірними, середня щільність становить 42,7 чол. на км^2. Більшість населених пунктів розміщені на півдні області, менше в центральній її частині, на півночі розташовані лише два міста – Олевськ та Овруч [1].

Основними тенденціями розвитку міських населених пунктів Житомирщини є депопуляція та деіндустріалізація. Залежно від рангу, статусу, розміщення міських поселень ці процеси є досить відмінними.

Метою даного дослідження було виявлення особливостей зміни людності міських поселень та їх типізація за обсягами і динамікою демографічних змін. Для цього за даними чисельності населення з 1989 по 2014 роки нами проведений аналіз приросту/скорочення чисельності населення міст в цілому та кривих динаміки чисельності населення міських поселень Житомирської області. В результаті виділено чотири типи населених пунктів за динамікою зміни чисельності населення:

1) зі стабільним скороченням чисельності населення;
2) з нестабільним скороченням чисельності населення;
3) з переходом від скорочення до зростання чисельності населення;
4) із нестійкою динамікою чисельності населення.

До першого типу віднесено три міста – Андрушівка, Баранівка та Радомишль, для яких характерне стабільне скорочення чисельності населення. Така тенденція пов'язана з їх географічним положенням та господарським потенціалом: вони не є транспортними центрами, спеціалізуються на галузях

© Лінійчук А.А., 2016

промисловості, що працюють переважно для місцевих потреб (легка промисловість, промисловість будівельних матеріалів). При цьому для міста Андрушівка характерні катастрофічні обсяги скорочення населення за період з 1989 по 2014 рік (-30,2%).

До другого типу відносяться міста Житомир, Бердичів, Коростень, Малин, Овруч та Олевськ. В даному типі нами виділено два підтипи: а) Житомир, Бердичів, Коростень та Малин (найбільш економічно розвинені міста регіону), б) Овруч та Олевськ. Такий розподіл є очевидним, оскільки міста першого підтипу є лідерами в регіоні як за кількістю населення, так і за рівнем розвитку господарства та соціальної сфери; ці міські населені пункти є центрами притягання робочої сили, важливими транспортними вузлами/центрами. Міста другого підтипу (Овруч та Олевськ) є найбільшими містами на півночі області, вони є центрами притягання робочої сили для навколишніх сіл та селищ міського типу, виконують функції районних центрів, мають залізничне сполучення з Києвом та Житомиром. За рахунок того, що ці міста розташовані в поліській природній зоні, їх господарський профіль формують галузі лісозаготівлі та деревообробної промисловості. Їхньою особливістю є також розташування поруч з Чорнобильською зоною відчуження та прикордонне положення (з Республікою Білорусь) [2].

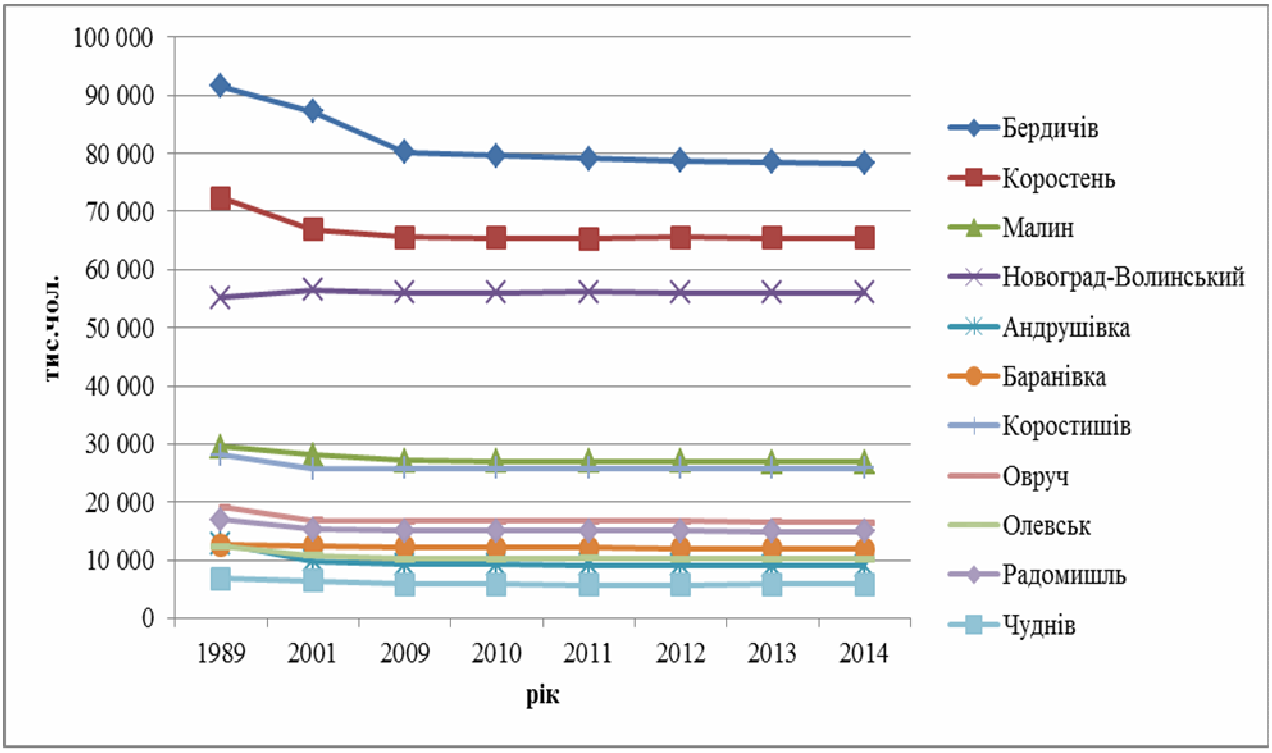

Рис. 1. Динаміка чисельності населення міст Житомирської області у 1989-2014 роках

До третього типу віднесено два міста, в яких чисельність населення, хоч і не високими темпами, але зростає – Чуднів та Коростишів. У Чуднові така ситуація зумовлена отриманням статусу міста в 2012 році за рахунок приєднання навколишніх сіл та штучного збільшення чисельності населення міста. Що стосується міста Коростишів, то зростання чисельності населення пов’язане із міграційним приростом, перевагами географічного положення.

Коростишів знаходиться в зоні впливу Київської агломерації, на трасі Київ-Львів-Чоп, є центром автомобільного та залізничного транспорту, що також впливає на динаміку чисельності населення міста.

До четвертого типу включено лише одне місто з нестабільною динамікою чисельності населення – Новоград-Волинський, чисельність населення якого змінюється стрибкоподібно, періодично зростаючи та спадаючи. Це пов'язано, з одного боку, із периферійним положенням у регіоні, з іншого – як і для інших периферійних міських поселень історичної Волині, для нього характерний міграційний відтік населення.

Отже, за результатами аналізу динаміки чисельності міського населення в Житомирській області у пострадянський період виділено чотири типи населених пунктів за обсягами природного приросту/скорочення населення та динамікою чисельності населення (табл. 1).

Таблиця 1

Групування міст Житомирської області за змінами чисельності населення у 1989-2014 роках

Динаміка	**Приріст/скорочення населення (2014/1989)**			
	від +5% до -5%	**від -5% до -10%**	**від -10% до -20%**	**понад -20%**
Стабільне скорочення чисельності населення	Баранівка		Радомишль	Андрушівка
Нестабільне скороченням чисельності населення		Житомир Коростень Малин	Овруч Олевськ Бердичів	
Із переходом від скорочення до зростання чисельності населення		Коростишів	Чуднів	
Із нестійкою динамікою чисельності населення	Новоград-Волинський			

Список використаних джерел: *1. Головне управління статистики у Житомирській області. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.zt.ukrstat.gov.ua/ 2. Кострица М.Ю. Географія Житомирської області. – Ж.: "Житомирський вісник", 1993. – С. 198.*

УДК 911.3

ТУРИЗМ ЯК СФЕРА ПОСЛУГ В РІВНЕНСЬКІЙ ОБЛАСТІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Р.М. Малярчук
raya1990000@mail.ru
НАН України, інститут географії, м. Київ, Україна

Становлення та розвиток туризму в регіоні має більший соціальний ефект, ніж будь-який інший вид діяльності, пов'язаний з наданням послуг. Туризм спрямований на задоволення таких важливих потреб людини як відпочинок та оздоровлення. Так, споживаючи туристичні послуги, людина покращує у першу чергу свої фізичний і психічний стани.

Крім того, у рамках такого загального позитивного ефекту на розвиток суспільства, який створює туристичний продукт, розвиток інфраструктури туризму сприяє зміцненню економіки держави за рахунок створення нових робочих місць і розвитку супутніх галузей економіки [1].

Рівненська область володіє достатнім обсягом природних, рекреаційних, трудових та історико-культурних ресурсів для успішного формування і розвитку туристичної діяльності. Так, регіон має один із найбільших в Україні показник залісненості території (40%), що сприяє становленню видових форм туризму.

Із основних типів підприємств туристичної сфери на території Рівненщини знаходяться 78 туристичних фірм, 22 підприємства готельного господарства і 23 санаторно-курортних (оздоровчих) закладів [2].

У 2009 –2013 роках обсяг наданих туристичних послуг зріс на 30 %. При цьому лише 2 % населення області скористались послугами туроператорів, що свідчить про низьке насичення ринку організованими туристичними послугами.

Постійно зростає кількість туристів в одному з пріоритетних напрямів туризму Рівненщини – сільському туризмі. Ефективна та інноваційна практика кредитування власників агросадиб, запроваджена в 2008 році, забезпечила щорічне зростання кількості садиб, а відповідно і кількості туристів у середньому на 10 %. Протягом останніх п'яти років спостерігається тенденція постійного та планомірного розвитку готельної сфери Рівненської області. Так, при відносно сталій кількості готельних закладів, місткість та коефіцієнт завантаження готелів за вказаний період зросли на 10 %, що свідчить про зростання ефективності використання наявного готельного фонду.

У 2013 році закладами розміщення туристів було обслуговано 126 тис. осіб. У 2010 році в області розпочато реалізацію проекту «Волинь туристична», в основі якого – формування цілісної туристичної пропозиції на території історичної Волині (Рівненська, Волинська, Тернопільська, Житомирська, Хмельницька області). Проведено масштабну роботу з ослідження, вивчення та пошуку підходів до впровадження зазначеного проекту за участю науковців, фахівців туристичної галузі, громадськості.

© Малярчук Р.М., 2016

Між п’ятьма областями, території яких історично належать до меж «Великої Волині», укладені угоди про співпрацю щодо спільної реалізації проекту. Розроблена концепція бренду «Волинь туристична», здійснюються заходи з розроблення та розміщення зовнішньої реклами, дорожніх рекламних конструкцій. Забезпечується діяльність та наповнення порталу «Волинь туристична». Розпочато роботу над створенням етнопарку «Волинський майдан» [3].

Однак, незважаючи на загальні позитивні зрушення, у туристичній галузі залишається цілий комплекс проблем, що у значній мірі перешкоджають гармонійному розвитку туристичних підприємств у Рівненській області. У першу чергу проблеми стосуються рівня розвитку об’єктів і мережі інфраструктури туризму в області, що значно поступають світовим стандартам якості і відповідності. Оскільки рівень використання природно-рекреаційного потенціалу регіону у значній мірі залежить від ефективності функціонування суб’єктів ринку, то, у даному випадку, можна говорити про втрати, зумовлені даною проблемою у вигляді недоотриманих доходів, а рівень використання ресурсів з метою туризму не можна вважати достатнім.

Не менш важливою перешкодою на шляху до інтенсифікації розвитку туризму в регіоні слугують суперечності і мінливість нормативно-правової бази, яка покликана регулювати основні процеси в галузі. Натомість, велика кількість правових документів, часті зміни в законодавстві та його непослідовність не дають можливості туристичним підприємствам впевнено та відкрито провадити свою діяльність. У свою чергу, тінізація суб’єктів підприємництва даної галузі залишається все ще значною, а їх внесок у розбудову місцевої економіки – незначним.

Крім того, податкова політика, яку практикують і провадять органи виконавчої влади як на державному, так і на регіональному рівнях, спрямована не на сприяння розвитку бізнесу, а на максимальне вилучення коштів у туристичних підприємств. Враховуючи той факт, що основною метою діяльності підприємства є отримання прибутку, у такий спосіб останні суттєво позбавляються базової мотивації своєї діяльності, що знову ж таки пригнічує розвиток туризму, зумовлює його тінізацію.

Складна економічна ситуація останніх двох років у країні і в світі значно послабила і так невеликий рівень життя населення, його платоспроможність. Як наслідок, споживачі стають все більш вибагливішими до якості обслуговування та цін на туристичні продукти. Невідповідність цінової політики підприємств стандартам якості їх послуг і вимогам попиту на ринку, значно скоротила чисельність подорожуючих із менш платоспроможних верств суспільства та вплинуло на переорієнтацію решти споживачів на користь закордонних турів [4].

Враховуючи зазначене, ще однією досить вагомою перешкодою у розвитку туристичної сфери як окремої галузі економіки стає низький рівень професійної підготовки кадрів.

Як правило навчання працівників у сфері туризму носить спонтанний характер, що взагалі не повинно таким бути по своїй суті. Крім того, знання

іноземних мов працівниками перебуває на вкрай низькому рівні, що лише посилює дисфункцію в організації ведення туристичного бізнесу. Усі вказані тенденції роблять ринок пропозиції туристичних послуг слабко диференційованим, а суб'єктів підприємництва - недостатньо мотивованими до розширення сфери своєї діяльності.

Ситуація, що склалася на туристичному ринку Рівненщини, потребує пошуку доцільних засобів до вирішення існуючих проблем. У рамках загального позитивного нарощування обсягів попиту розвиток пропозиції повинен відбуватися шляхом покращення якісно-цінових критеріїв.

У відповідності до «Стратегії розвитку Рівненської області на період до 2020 року» передбачається розвивати туризм за двома напрямами [5]. Перший із них передбачає утримання туристів у регіоні шляхом відпочинкового туризму на базі природного потенціалу регіону, другий - традиційна гостинність населення регіону, особливо у сільській місцевості, що забезпечує можливість поєднання розміщення туристів із вивченням сільських звичаїв та традицій безпосередньо в селах.

Зелений сільський туризм – є одним з найперспективніших в своїй сфері і подальший його розвиток є основною формування туристичної інфраструктури Рівненщини.

Реальний стан туристичної сектору економіки в регіоні значною мірою будуть визначатись станом готельного господарства. Реалізація Стратегії сприятиме розвитку готельної сфери в місті та області, як однієї з основних складових туристичної індустрії; підвищить зацікавленість внутрішніх та іноземних інвесторів до готельної галузі; підвищить та наблизить рівень обслуговування і якість надання послуг до загальноприйнятих світових стандартів.

Отже, туристичний потенціал Рівненської області розвивається, проте уповільненими темпами, що зумовлено, насамперед, загальним розвитком інфраструктури регіону та недоліками законодавчого регулювання туристично-готельної галузі.

Список використаних джерел: *1. Балабанов И.Т. Экономика туризма: учеб. пособие / И.Т. Балабанов, А.И. Балабанов. – М.: Финансы и статистика, 2000. – 176 с. 2. Статистичний щорічник Рівненської області за 2013 рік / за ред. Ю.В. Морозова; відповідальний за випуск Г. О. Стецюк. – Рівне: Головне управління статистики в Рівненській області, 2013. – 955 с. 3. Головне управління статистики України. – Режим доступу: http://www.rv.ukrstat.gov.ua/ 4. Коніщева Н.І. Методичні підходи до оцінки соціальних, економічних та екологічних наслідків розвитку туризму: туристичного-краєзнавчі дослідження / Н.І. Коніщева, Н.О. Кушірович. - [випуск 2]. - К.: Кармаліта, 1999. – 356 с. 5. Стратегія економічного та соціального розвитку Рівненської області на період до 2020 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rv.gov.ua/sitenew/data/upload/files/ekon/str.pdf.*

УДК 911.3:314.02

СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНИЙ АНАЛІЗ ДИНАМІКИ ЧИСЕЛЬНОСТІ МІСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

Л.В. Мельник, О.О. Кривець, С.П. Батиченко
lysil@ukr.net, like_mila@ukr.net, batychenko_sveta@ukr.net
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, України

Міста у кожній області історично формувалися як центри територій, які стали їх ядрами та сконцентрували у собі такі функції: управління і торгівлі, культури та освіти, промислового виробництва, обслуговування населення та інші. Міста є вузлами інфраструктури несільськогосподарського виробництва. Разом із регіональним центром малі та середні міста становлять систему, що забезпечує обмін ресурсів та життєдіяльність регіону. В науковій літературі є ряд визначень поняття «місто». О. Топчієв з економіко-географічної позиції дає наступне визначення «місто» – просторове суспільне утворення, що є осередком масового розселення людей і зосередження їх суспільно-корисності діяльності в будь яких формах, крім одержання первинних продуктів сільського господарства як єдиного заняття населення. Ознаками міського способу життя є вищий благоустрій поселень (наявність централізованого водо- і теплопостачання, впорядкованих вулиць, зон відпочинку та інше), міське управління, вищий рівень забезпеченості населення об’єктами соціальної інфраструктури, наявність міського житлового фонду, багатоповерховість забудови та інше. Станом на 1 січня 2015 року в Україна нараховувалося 460 міст. Найбільше їх у східних областях Україні, а найменше – у північних та південних областях. За період з 1991–2015 роки кількість міського населення України зменшилася на 5,4 млн. осіб, тобто на 15%. З 1993 року для чисельності міського населення країни характерно тенденція скорочення, в середньому за рік міське населення скорочувалося на 320 тис. осіб.

В регіональному розподілі максимальні показники скорочення чисельності міського населення характерні для Донецької (940,4 тис. осіб), Луганській (558,8 тис. осіб), Дніпропетровській (526,7 тис. осіб), Харківській (323,9 тис. осіб) та Запорізькій областей (240,3 тис. осіб). Лише в 4-х регіонах країни з 1991 – 2015 роки характерно зростання чисельності міського населення: Київська (5,4 тис. осіб), Волинська (5,7 тис. осіб), Рівненська області (7,3 тис. осіб) та м. Київ (244,6 тис. осіб). Разом з тим питома вага міського населення у загальній чисельності населення за період з 1990 – 2015 роки зросла від 67,54% до 69,12%. У регіональному розрізі найвища частка міського населення характерна для індустріальних регіонів країни: Донецької (90,65 %), Луганської (86,85%), Дніпропетровської (83,62%) та Харківської областей (80,57%). А найменша – для аграрних регіонів Західної України: Закарпатської (37,1%), Чернівецької (42,89 %), Івано-Франківської (43,59%), Тернопільської (44,47%) та Рівненської областей (47,73%).

© Мельник Л.В., Кривець О.О., Батиченко С.П., 2016

З 1991–1999 роки в Україні спостерігалося скорочення показника народжуваності міського населення з 11,9‰ у 1991 р. до 7,1‰ у 1999 р. Наступний період з 2000–2009 роки характеризується зростанням показника народжуваності серед міського населення з 7,2 до 10,8‰ відповідно. У період з 2010–2015 роки показник народжуваності міського населення характеризується незначними коливаннями, і у 2015 році на рівні 10,4‰. Найнижчі показники народжуваності міського населення у 2015 році характерні для Сумської, Чернігівської, Запорізької, полтавської та Харківської областей (8,9-9,1‰), а найвищі – Закарпатська, Рівненська, Волинська області та м. Київ (12,8-12,0‰). За досліджуваний період коефіцієнт народжуваності зріс більше як на 12% лише в м. Києві. У 2008 – 2009 та 2014 роках в Одеській області коефіцієнт народжуваності був на рівні 1991 року.

Одним з найважливіших показників відтворення населення є показник фертильності, який за період з 1991 – 2015 роки скоротився з 1,8 до 1,5. За досліджуваний період показник фертильності міського населення зріс з 1,4 на 1,5. у 1991 році в 9 регіонах країни даний показник складав більше 2,0. У 2015 році найвищий показник фертильності міського населення характерний для Рівненської, Закарпатської та Волинської областей (1,9-1,7), а найнижчий – для Сумської, Харківської та Чернігівської областей (1,3).

Демографічною проблемою для країни є досить високий показник смертності населення загалом та смертності міського населення зокрема. За період з 1991–2015 роки коефіцієнт смертності міського населення України зріс більше як на 20%. При чому у 2005 році зафіксовано максимальний коефіцієнт смертності міського населення за досліджуваний період. Починаючи з 2007 року даний показник поступово скорочується і у 2015 році був на рівні 13,2‰. Найвищі показники смертності міського населення у 2015 році характерні для Дніпропетровської, Херсонської, Кіровоградської та Запорізької областей (15,9-15,0‰), а найнижчі – для Рівненської, Тернопільської, Івано-Франківської областей та м. Києва (10,0-10,5‰).

У 1991 р. в міських поселеннях найвища смертність була в Донецькій і Харківській (12,4%), а найнижча – в Рівненській (7,9‰)

З 1991–2000 роки в Україні спостерігалося поступове природне скорочення міського населення з 1,1‰ до -6,6‰ відповідно. Починаючи з 2002 року в країні ситуація з природним (приростом) скороченням міського населення поступово покращується, але коефіцієнт природного скорочення залишається від’ємним і складає -2,8‰. Складана демографічна ситуація у 2015 році склалася в Запорізькій, Харківській, Кіровоградській, Сумській, Дніпропетровській та Полтавській областях, де коефіцієнт природного скорочення міського населення був найвищим від -5,9 до -5,5‰. Для Рівненської, Волинської, Закарпатської областей та м. Києва у 2015 році характерний природний приріст міського населення від 0,8 до1,9‰.

Трендова модель прогнозних значень чисельності міського населення на наступні 5-ть років характеризує в подальшому незначне скорочення чисельності населення, можна говорити про відносно стійку динаміку показника в наступні 5-ть років.

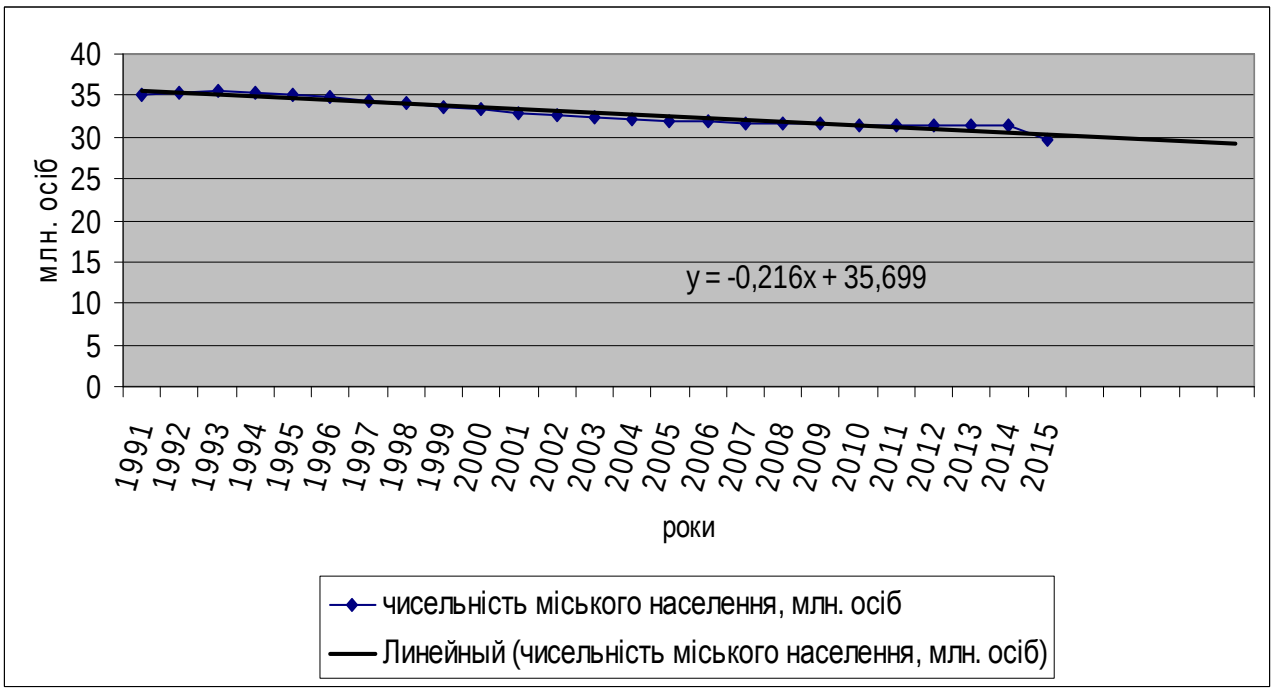

Рис. 1. Динаміка чисельності міського населення України з 1991 – 2015 роки та її прогнозні значення на 2016 – 2020 роки

Отже, можна зробити наступні висновки, чисельність міського населення України зростає в столиці та в містах-супутниках Києва. Зростання чисельності міського населення характерне для ряду західних регіонів країни, що пов'язано з міграцією сільського населення. Катастрофічна ситуація з чисельністю міського населення склалася в межах індустріальних регіонів східної України.

Список використаних джерел: *1. Мезенцев К.В., Підгрушний Г.П., Мезенцева Н.І. Регіональний розвиток в Україні: суспільно-просторова нерівність і поляризація: Монографія. – К.: ДП «Прінт Сервіс», 2014. – 132 с. 2. Населення України: демографічні складові людського розвитку / за ред. О.М. Гладуна. – Умань: Видавець «Сочінський», 2015. – 180 с. 3. Населення України. Народжуваність в Україні у контексті суспільно-трансформаційних процесів. – К.: АДЕФ-Україна 2008. – 288 с. 4. Салій І.М. Урбанізація в Україні: соціальний та управлінський аспект: Наукове видання. – К.: «Наукова думка», 2005. – 304 с. 5. Статистичний бюлетень «Чисельність наявного населення на 1 січня 2015 року» // Державний комітет статистики України. – К.: «Констультант», 2015. – 111 с. 6. Топчієв О.Г. Суспільно-географічні дослідження: методологія, методи, методики: Навч. посібник. – Одеса: Астропринт, 2005. – 632 с. 7. Офіційний сайт Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ukrstat.gov.ua/*

УДК 911.373

СІЛЬСЬКІ РЕГІОНИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ПЕРЕТВОРЕНЬ В СИСТЕМІ ГОСПОДАРЮВАННЯ

В.П. Нагірна
vnagirnyy40@mail.ua
Інститут географії НАН України, м. Київ, Україна

Сільські регіони України і розвиток аграрного виробництва – це потенційно великий ринок продовольчої продукції, відновлення українських традицій раціонального землегосподарювання, підвищення добробуту людей, зростання іміджу держави як аграрно-технологічної країни. Саме у сільських регіонах, в аграрній сфері має стимулюватися українське економічне зростання, створення великої кількості нових робочих місць, освоєння європейських стандартів, що дасть можливість залучати іноземні інвестиції, ширше виходити на світовий ринок продовольства. Незважаючи на складну соціально-економічну ситуацію, безробіття у сільській місцевості, засилля агрохолдингів, відсутність державної підтримки фермерства, виробництво сільськогосподарської продукції зросло у 2014 році на 14 %, ця галузь забезпечує 37 % загального експорту України [1]. Нині сільські регіони України займають понад 80 % території України. Тут проживає 31 % населення [2], сільськогосподарською діяльністю охоплено 17,5 % мешканців [3]. Частка сільського господарства становить понад 16 % ВВП країни.

Маючи потужний природно-ресурсний потенціал, зокрема великі масиви родючих чорноземів, зростаючий попит на продовольство в Україні та світі, багатовікові землеробські традиції населення, сільські регіони у переважній більшості є депресивними, спостерігається хронічне демографічне виснаження й постаріння населення, відплив молоді у міста й за кордон. Чисельність сільських жителів в Україні з 1913 р. по 2013 рік скоротилося на 14,5 млн. осіб або на 45 %. За роки незалежності (з 1991 по 2015 рр.) чисельність сільського населення скоротилася з 16,8 млн. до 13,3 млн осіб або на 20,8 %. Україна продовжує втрачати швидкими темпами село як економічний і демографічний базис країни, важливий елемент територіальної структури господарства і розселення населення. Знижується продуктивність праці у сільському господарстві, зменшується рівень рентабельності виробництва продукції в сільськогосподарських підприємствах і в господарствах населення, включаючи рослинництво і особливо тваринництво. Відбувається руйнація сільських екосистем, посилюється деградація земельних ресурсів, зменшується родючість ґрунтів.

Якість багатьох видів вітчизняної сільськогосподарської продукції не відповідає світовим стандартам і зокрема вимогам САПЄС (Спільна аграрна політика Європейського Союзу) через недосконале технічне оснащення

© Нагірна В.П., 2016

сільськогосподарських підприємств, відсутність нових технологій виробництва і зберігання сільськогосподарської продукції, нерозвинену мережу збуту, відсутність національної системи інспектування і сертифікації продукції, адаптованої до європейських та міжнародних норм.

Недостатнім є інвестування аграрного сектору, низький рівень промислової переробки сільськогосподарської продукції, модернізації виробництва, відсутні багато обслуговуючих ланок, що могли б сприяти підвищенню конкурентоспроможності аграрної галузі, експортному спрямуванню продукції, істотному збільшенню робочих місць у сільських регіонах, доходів населення. Незахищеними нині є виробники і споживачі аграрної продукції.

Повільно відбувається імплементація Угоди про асоціацію Європейського Союзу з Україною і відповідно впровадження стандартів ЄС у сфері сільськогосподарського виробництва та розвитку сільських територій. В країні не створено сучасних лабораторій для сертифікації української продукції. Малий і середній бізнес не має підтримки з боку держави, не може вийти на європейський ринок, у той час як для олігархічних структур створено всі умови для зовнішньоекономічної діяльності.

В таких умовах сільське господарство не відіграє важливої суспільної ролі у розвитку сільських регіонів. Політика у сфері сільського господарства і розвитку АПК у переважній більшості випадків не узгоджується з розвитком сільських територій. Зміни в системі господарювання, формування нових виробничих структур, зокрема високотоварних виробництв, так званих агрохолдингів, не спрямовані на розвиток сільської місцевості, де відбувається їхня діяльність. Село не отримує фінансових ресурсів для розвитку і підтримання соціальної інфраструктури (доріг, дитячих садків, медичних закладів), впровадження новітніх технологій у виробництво, охорону природи, підвищення родючості ґрунтів. Основна діяльність агрохолдингів пов’язана з виробництвом високоліквідної експортоорієнтованої продукції і спрямована на отримання максимальних прибутків. Крім того, агрохолдинги не сприяють збільшенню зайнятості сільського населення, в той час як в європейських країнах це одна з головних проблем розвитку сільських регіонів, важливий напрям реформування аграрного сектору, підвищення його багатофункціональності.

З посиленням ролі агрохолдингів не зменшується значення індивідуального сектора. Це господарства населення і фермерські господарства, які виробляють понад 60 % продукції сільського господарства. Їх виробництво зорієнтоване на самозабезпечення і наповнення внутрішнього ринку такими продуктами, як картопля, плоди й овочі, баштанні й круп’яні культури. Однак через низький рівень виробництва, відсутність дотування фермерів, нестабільність їх доходів, проблеми з експортом продукції індивідуальні господарства не спроможні виділяти кошти для розвитку сільських регіонів. В Україні не накопичений аграрний капітал для збільшення вкладів у розвиток переробної промисловості, сприяння технічному прогресу у сільському господарстві і стабілізації ринків агропромислової продукції, а також у розвиток сільських регіонів і підвищення якості життя населення.

Основою розвитку сільського господарства і добробуту сільських мешканців повинно бути виробництво конкурентоспроможної продукції, впровадження європейських стандартів і норм, забезпечення рівних умов доступу всіх виробників до зовнішніх ринків. Державні заходи щодо розвитку сільських регіонів і сільськогосподарського виробництва, покращення умов життєдіяльності сільського населення мають передбачати такі основні напрями:

✓ вдосконалення законодавчих і правових норм діяльності аграрного сектору економіки з позицій розвитку сільських регіонів;

✓ узгодження виробничої діяльності у сфері сільського господарства і розвитку сільської місцевості;

✓ підвищення конкурентоспроможності аграрного сектору, збільшення експорту продовольчої продукції і ролі в ньому фермерів з метою стимулювання зайнятості населення у сільських регіонах;

✓ формування системи державної підтримки розвитку фермерства, малого й середнього бізнесу в сільських регіонах;

✓ диверсифікація сільської економіки, розвиток переробних галузей, маркетингу та логістики з метою збільшення кількості робочих місць в сільській місцевості;

✓ розвиток соціальної сфери, підвищення мотивації до праці на землі, збільшення доходів і рівня життя сільського населення;

✓ збереження, охорона і поліпшення навколишнього середовища, створення привабливих місць для проживання у сільських регіонах.

Список використаних джерел: *1. Саливон С. Рейтинги экспорта товаров из Украины [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://hubs.ua/economy/rejtingi-eksporta-tovarov-iz-ukrainy-snizhenie-v-es-na-4-mlrd-infografika-63936.html Дата публікації: 24.02.2016. 2. Україна в цифрах. 2015. Статистичний збірник. К.: Держ. служба статистики України. – 2016. – 239 с. 3. 17,5 % занятого населения работает в сельском хозяйстве [Електронний ресурс] Agroportal.ua, новости. – Режим доступу: http://agroportal.ua/news/ukraina/175-zanyatogo-naseleniya-ukrainy-rabotaet-v-selskom-khozyaistve Дата публікації: 20.07.2016.*

УДК [911.3:33]:314.15(477.64)

СУЧАСНІ МІГРАЦІЙНІ ПОТОКИ ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСТІ ТА ЇХ ВПЛИВ НА РОЗСЕЛЕНСЬКИЙ ПОТЕНЦІАЛ РЕГІОНУ

К.Г. Неліпа
nelipka@mail.ua
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна

Міграція є складним соціально-демографічним процесом, який тісно пов’язаний з розселенням населення. Цей процес виступає індикатором напруженості та стійкості соціально-економічної, екологічної, військово-політичної ситуації в регіоні, визначає привабливість окремих населених пунктів та регіонів для проживання населення. Як зазначає В. Джаман, міграції

© Неліпа К.Г., 2016

мають важливе значення у розселенні, в динаміці кількісних та якісних показників населення, у розвитку регіонів, які мають як сприятливі, так і ускладнені стартові передумови, в урбанізації, в рості чи скороченні міських і сільських населених пунктів [2].

Переваги географічного положення в цілому зумовлюють привабливість Запорізької області для проживання внутрішньо переміщених осіб з Донбасу та АР Крим, але водночас через політичну нестабільність в регіоні, близькість до території АТО спостерігається відтік постійного населення області до інших регіонів України. Проте різні населені пункти регіону характеризуються різними міграційними трендами.

За період 2010-2015 рр. сальдо міграцій в Запорізькій області мало від'ємне значення: -1171 особа [3]. Серед областей України Запорізька область у І півріччі 2016 року мала четверту позицію (-379 осіб) за негативним показником міграційного приросту після Донецької, Луганської та Рівненської областей [1].

В містах обласного значення спостерігається різновекторна динаміка міграційних потоків у 2010-2015 рр. (рис. 1) [3]. Так, у містах Мелітополь та Бердянськ протягом зазначеного періоду спостерігалась позитивна динаміка сальдо міграцій, але величина міграційного приросту поступово скорочувалася і на початку 2016 року набула від'ємного значення. В місті Запоріжжя за весь досліджуваний період (окрім 2012 року) спостерігаються максимальні від'ємні показники міграційного приросту в межах регіону. Така тенденція пов'язана з вартістю проживання у великому місті, економічними та екологічними ризиками. У 2012 році у містах Запоріжжя, Мелітополь та Токмак були найвищі значення сальдо міграцій, це пов'язано з тимчасовим періодом економічної стабілізації та введенням соціальних програм на придбання житла (квартир) для молодих сімей на вигідних умовах.

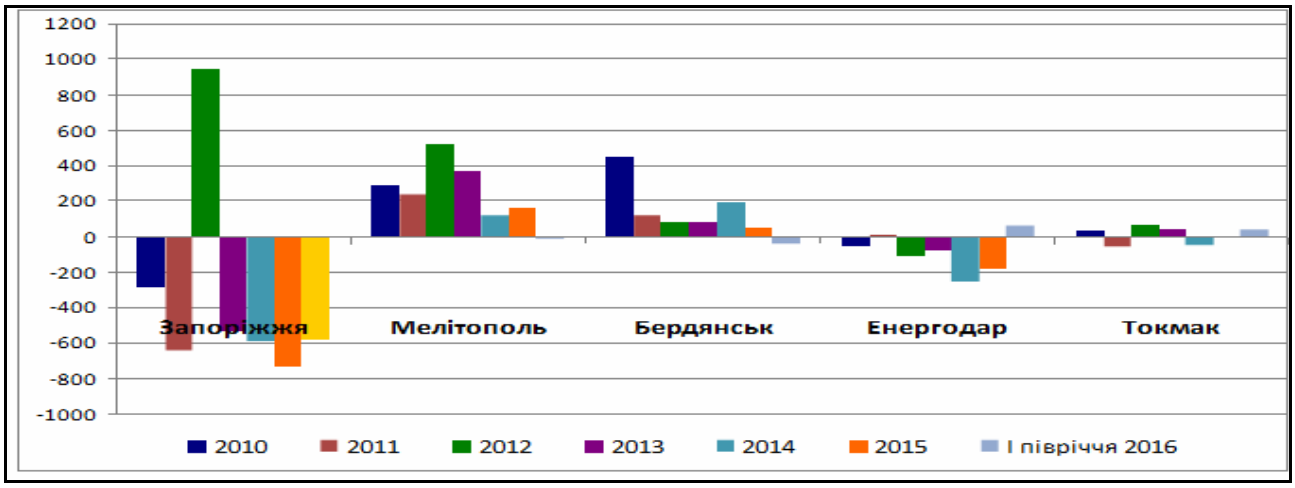

Рис. 1. Динаміка міграційного приросту населення в містах обласного значення Запорізької області у 2010-2016 рр. (складено за матеріалами [3])

На відміну від Запоріжжя Запорізький район за весь досліджуваний період вирізняється найкращими міграційними показниками в області. Також позитивні показники сальдо міграції спостерігалися у Вільнянському та

Михайлівському районах. З 2013 року в Мелітопольському районі також простежується позитивна динаміка міграційного приросту.

Якщо порівнювати міграційні потоки міст обласного підпорядкування разом з їхніми однойменними районами за досліджуваний період, то найвищі значення міграційного приросту характерні для м. Мелітополь та Мелітопольського району (1395 осіб); далі у порядку зменшення: м. Бердянськ з Бердянським районом (1044 особи), м. Запоріжжя з Запорізьким районом (437 осіб), м. Енергодар з Кам'янсько-Дніпровським районом (-564 особи) та м. Токмак з Токмацьким районом (-732 особи) [3].

У 2010-2015 рр. від'ємне сальдо міграцій спостерігалося в 9 районах Запорізької області (45%), зокрема, у Веселівському, Гуляйпільському, Більмацькому (до 2016 року – Куйбишевському), Новомиколаївському, Пологівському, Приазовському, Розівському, Токмацькому, Чернігівському районах. Більшість з них знаходиться поблизу Донецької області, але за даними 2014 року (коли розпочалася антитерористична операція на Донбасі) в жодному з цих районів показники міграційного приросту не досягли своїх найбільших від'ємних значень. Проте у м. Енергодар, Великобілозерському, Оріхівському, Приазовському та Токмацькому районах навпаки: значення у 2014 році досягли від'ємного максимуму за останні шість років.

2013 рік став певною мірою переламним щодо співвідношення міграцій в міських та сільських поселеннях Запорізької області (рис. 2). Якщо до 2013 року активне міграційне скорочення населення було характерним для сільських населених пунктів, то починаючи з 2013 року ситуація змінилася діаметрально: обсяги зростання міграційного скорочення в містах (-837 осіб) перевищили відповідні значення у сільській місцевості (-239 осіб) [3]. Така ситуація пов'язана з погіршенням соціально-економічного становища в країні в цілому, міграцією населення до більших міст інших регіонів та виїздом за кордон.

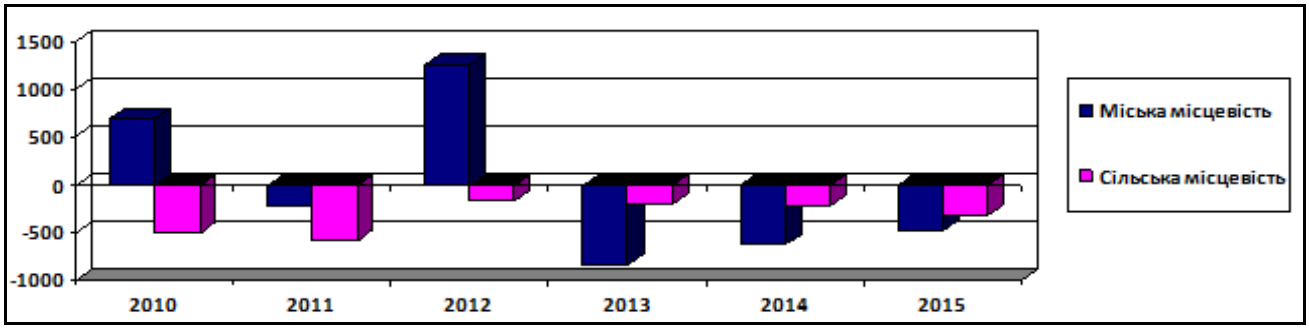

Рис. 2. Міграційний приріст населення Запорізької області (2010-2015 рр.)
(складено за матеріалами [3])

Оскільки Запорізька область є індустріальним регіоном, то важливою причиною від'ємного сальдо міграції в містах є зменшення кількості робочих місць на металургійних та машинобудівних підприємствах регіону внаслідок банкрутства, закриття, а також переходу державних підприємств до приватної форми власності. Загрозливим наслідком міграційного відпливу населення є зменшення густоти населення в регіоні, що безпосередньо призводить до трансформації системи розселення.

Висновки. В ході дослідження було виявлено, що:

1) в Запорізькій області як індустріальному регіоні протягом останніх років спостерігається від'ємне сальдо міграції населення, що пов'язано, перш за все, з економічною і політичною нестабільністю в країні і регіоні та територіальною близькістю до тимчасово окупованих територій Донбасу та АР Крим;

2) майже в половині районів Запорізької області протягом 2010-2015 рр. спостерігається міграційний відтік населення, що негативно впливає як на систему розселення, так і на соціально-демографічний потенціал території;

3) починаючи з 2013 року в містах регіону простежується від'ємний міграційний приріст населення, що за обсягами перевищують стабільно негативні показники сільської місцевості;

4) найвища міграційна атрактивність в регіоні характерна для міст Мелітополь і Бердянськ, Запорізького, Мелітопольського, Бердянського, Вільнянського та Михайлівського районів.

Список використаних джерел: *1. Державна служба статистики України. Міграційний рух населення у січні-липні 2016 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua. 2. Джаман В.О. Регіональні системи розселення: демографічні аспекти. – Чернівці: Рута, 2003. – 392 с. 3. Офіційний сайт Головного управління статистики у Запорізькій області. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.zp.ukrstat.gov.ua*

УДК 911.3

ЗАЙНЯТІСТЬ НАСЕЛЕННЯ ЯК АТРИБУТ УРБАНІЗАЦІЇ

Н.В. Омельченко
natali_omelchenko@i.ua
Херсонський державний університет, м. Херсон, Україна

Україну слід віднести до четвертого типу країн згідно моделі диференціальної урбанізації, що характеризується непослідовністю проходження стадій внаслідок специфіки впливу політичних, соціально-економічних та демографічних чинників [4]. У вузькому сенсі (в плані зростання частки міського населення) урбанізація в Україні триває, оскільки населення сільської місцевості зменшується швидше, ніж міське населення. Проте більш ніж 80% українських міст втрачають населення. Зазначені демографічні зміни на території України могли б бути ще більше вираженими, якби мобільність населення нічим не стримувалась. Проте дедалі більша кількість людей, а нерідко і сімей, переїжджають туди, де відкриваються кращі соціально-економічні можливості. І тут, як і раніше, домінує напрям село-місто.

Характеризуючи «місто» як тип поселення, якому притаманні певні властивості, ми акцентуємо увагу на тому, що у ньому жителі зайняті, як правило, не у сільському господарстві, тобто мають переважно міський характер зайнятості. Відповідно до Закону України «Про зайнятість

© Омельченко Н.В., 2016

населення», прийнятого Верховною Радою України у 2013 р., до зайнятого населення належать особи, «які працюють за наймом на умовах трудового договору (контракту) або на інших умовах, передбачених законодавством, особи, які забезпечують себе роботою самостійно (у тому числі члени особистих селянських господарств), проходять військову чи альтернативну (невійськову) службу, на законних підставах працюють за кордоном та які мають доходи від такої зайнятості, а також особи, що навчаються за денною формою у … навчальних закладах та поєднують навчання з роботою» [1].

Саме міський характер зайнятості, а не тільки збільшення населення міст, є справжнім атрибутом урбаністичного розвитку. Зі зростанням міста зростає кількість його функцій і, відповідно робіт, які може виконувати населення і дана диверсифікація змінює, точніше набагато ускладнює, структуру зайнятості. У містах в різних сферах і за різними напрямами спрацьовує принцип мультиплікатора, коли розвиток одного сектора економіки призводить до наступних і постійно зростаючих потреб у розвитку інших секторів. У містах формується не тільки «індустріальна», «обслуговуюча», «адміністративна» зайнятість, в них формується міський спосіб життя населення, який включає і «міське» дозвілля, відпочинок, побут тощо.

Міський характер зайнятості, перш за все, передбачає велику частку працюючих в індустріальній сфері та сфері послуг, які, на сьогоднішній день, займають левову частку у структурі господарств багатьох розвинених країн. За даними Державної служби статистики України, станом на 2014 р. питома вага населення, що зайняте у сільському, лісовому та рибному господарстві, складає близько 17%, у промисловості – 16%, все інше населення зайняте на будівництві та в інших сферах економічної діяльності згідно КВЕД-2010 [2].

В трансформаційному плані за два останні десятиріччя економіка України повільно рухалася у напрямку від економіки, побудованої в основному на потужній і в основному важкій і нерідко первинній промисловості, до економіки, зорієнтованої на сектор послуг, причому найбільшим був ріст фінансового сектору. Значно збільшилась кількість підгалузей сфери послуг: роздрібна торгівля, торгівля нерухомістю, інформаційні та комунікаційні технології. Але і в цій сфері розвиток був нерівномірним в регіональному розрізі. Промисловість (основу якої становлять великі промислові підприємства міст) залишається дуже важливою на Півдні та Сході, тоді як у західних і центральних областях України більш інтенсивно розвивається мале підприємництво, яке потребує паралельного розвитку сфери послуг, отже панування сільського господарства у структурі зайнятості населення багатьох територій слабшає. Частка фінансового сектору у загальнодержавній валовій доданій вартості зросла за два останні десятиріччя майже вдвічі, але його частка на ринку праці залишається невеликою та не зможе замінити робочі місця в традиційних галузях [6].

Отже, сучасна структура зайнятості в країні, на перший погляд, наближається за характером до структури зайнятості розвинених країн, адже спрямована на розвиток третинного сектору економіки. Однак, тенденція до зростання третинного сектора економіки в Україні має свою специфіку і не

може бути кваліфікована як прогресивна. Пояснюється це тим, що в більшості регіонів країни частка третинного сектора збільшується переважно внаслідок зростання питомої ваги тих видів діяльності, що пов'язані зі сферою обміну (торгівлею, операціями з нерухомістю тощо). В той же час ті види діяльності, які забезпечують ефективне функціонування виробництва та продукування інновацій (ринкова інфраструктура, науково-дослідна та проектно-конструкторська діяльність, надання підприємницьких послуг – консалтинг, інжиніринг, маркетинг, інформаційно-комунікаційна сфера тощо) в більшості регіонів все ще залишаються слаборозвинутими [3].

Відповідно і урбанізація, яка у розвинених країнах носить постіндустріальний характер і охоплює зараз і сільські території, в Україні продовжує мати яскраво виражені риси «втечі з села», яка супроводжується повільною адаптацією колишніх сільських мешканців до міського життя, їх традиційними (відмінних від сучасних вимог) уявленнями про працю, вільний і зайнятий час, можливості і прагнення, сімейний достаток і відповідальність.

Аналізуючи динаміку зайнятості населення, наприклад, Херсонської області у період з 2000-2014 рр., бачимо досить несприятливу тенденцію її зменшення, що має місце і в багатьох інших регіонах України (рис. 1). Така тенденція пояснюється і доволі високим рівнем безробіття, який складав у 2014 р. майже 10%, й інтенсивним зниженням чисельності населення.

Станом на 2014 р., 29,2 % зайнятих припадає на сільське господарство, 9,9 % - на промисловість, решта населення Херсонщини працює у сфері послуг. Відзначимо, що 21,1 % у структурі зайнятості припадає на оптову та роздрібну торгівлю, ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів [5].

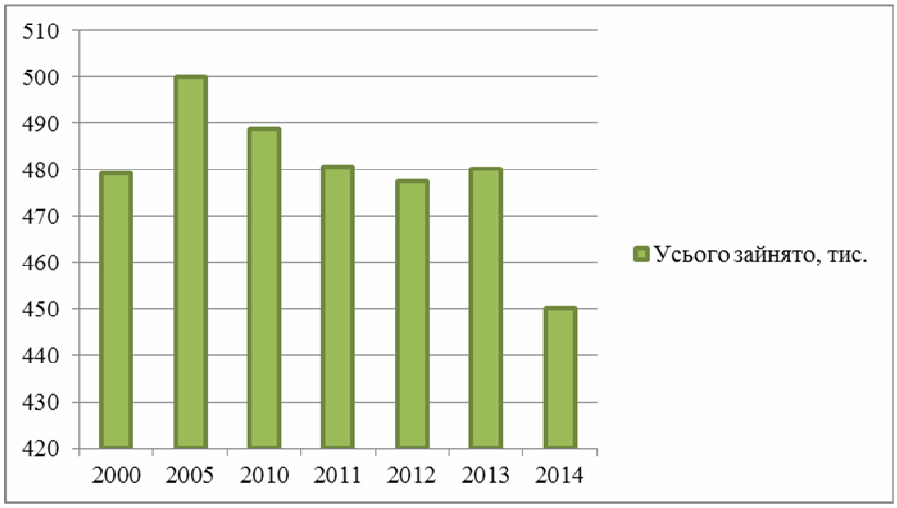

Рис. 1. Зайнятість населення Херсонської області, тис. осіб, 2000 – 2014 рр.
(побудовано за даними [5])

Якщо апелювати тільки до структури зайнятості населення, то рівень урбанізованості Херсонщини мав би бути не 61,2% (яким він є за часткою міського населення у 2014 р.), а десь на відсотків 10 більшим, адже працюючі у сільському господарстві люди мають виключатися з числа тих, чий спосіб життя можна назвати повністю міським. Хоча діюча нормативна база, як відомо, не виключає повністю сільське населення з числа жителів міст. Проте

урбанізованість – як результат урбанізації того чи іншого регіону – є набагато складнішою категорією, яка має бути оцінена за цілим переліком різних показників, в яких зайнятість посідає лише одне з місць. Водночас це її місце є дуже важливим, адже характер зайнятості значною мірою формує умови життя людей. Що у кінцевому підсумку формує міську якість життя населення.

Список використаних джерел: *1. Закон України «Про зайнятість населення» / Закони України / Верховна Рада України; Закон від 05.07.2012 № 5067-VI, ст. 4. 2. Статистичний збірник «Україна у цифрах 2014» / Держ. служба статистики України; [за ред. І.М. Жук]. – К.: Держстат України, 2015. – С. 163. 3. Мезенцев К.В. Регіональний розвиток в Україні: суспільно-просторова нерівність і поляризація: Монографія/ К.В. Мезенцев, Підгрушний Г.П., Мезенцева Н.І. – К.: ДП «Прінт Сервіс», 2014. – С.18-19. 4. Мезенцев К. Тестування моделі диференціальної урбанізації в Україні / К. Мезенцев, О. Гаврилюк // Економічна та соціальна географія: науковий збірник. – Київ, 2015. – Вип. 73. – С. 15-26. 5. Статистичний щорічник Херсонської області за 2014 рік: стат. зб. / Держкомстат України, Гол. упр. стат. у Херсон. обл.; за ред. В.А. Вознюка; відп. за вип. Т.В. Лебедєва. – Херсон: Гол. упр. стат. у Херсон. обл., 2015. – 499 с. 6. Урбанізаційні процеси в Україні 1989-2013. Звіт світового банку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://mistosite.org.ua/uk/articles/urban%D1%96zacz%D1%96jn%D1%96-procesy-v-ukrayin%D1%96-zv%D1%96t-sv%D1%96tovogo-banku (14.09.2016).*

УДК 911.3

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ СИСТЕМИ ОХОРОНИ ЗДОРОВ’Я ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Т.Г. Погребський
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

Складні соціально-економічні та політичні перетворення що відбуваються в Україні на протязі останніх років істотним чином позначилися на діяльності системи охорони здоров’я, а також на регіональних органах управління нею. Більшість негараздів системи охорони здоров’я Волинської області на даному етапі соціально-економічного розвитку зумовлені проблемами загальнонаціонального масштабу. На нашу думку головними проблемами системи охорони здоров’я України є:

1. Нестача ресурсного забезпечення, зокрема низька частка витрат на охорону здоров’я відносно валового внутрішнього продукту України, яка в останні роки коливається у межах 3-4%, що є нижчим від середньосвітових витрат на медико-санітарну допомогу майже у 3 рази [3].

2. Недоліки механізмів державного фінансування. Загальний обсяг фінансування системи охорони здоров’я з державного та місцевого бюджетів щорічно збільшується. Проте, це збільшення бюджетного фінансування в основному пов’язане з необхідністю підвищення заробітної плати медичних працівників. Високою є частка недержавної та неформальної складових фінансування. Спостерігається дублювання фінансування з бюджетів різних

© Погребський Т.Г., 2016

рівнів. Формування кошторису медичних закладів відбувається залежно від потужності медичного закладу (чисельності ліжок і медичного персоналу), а не від реальних потреб населення в медичній допомозі, що призводить до екстенсивного розвитку галузі [1].

3. Недосконалість структурно-організаційної моделі. В Україні, окрім системи охорони здоров'я, що підпорядковується Міністерству охорони здоров'я України, існує низка паралельних медичних служб, систем, міністерств та відомств, на фінансування яких витрачається близько половини видатків на охорону здоров'я з державного бюджету.

4. Нераціональне використання наявних ресурсів. Дублювання медичних послуг на різних рівнях надання медичної допомоги. Регіональна диспропорція медичного забезпечення. Низька доступність до якісних послуг з охорони здоров'я. Висока вартість ліків, неконтрольована система ціноутворення на лікарські засоби та відсутність державного забезпечення ліками. Наслідком вищезазначеного є те, що більша половина населення України не в змозі придбати необхідні ліки з причини їх високої вартості.

5. Низька якість кадрового забезпечення. За даними офіційної статистики Міністерства охорони здоров'я України, рівень забезпеченості лікарями по Україні, на перший погляд, досить високий − 43,2 на 10 тис. населення, що перевищує середньоєвропейський показник (33 на 10 тис. населення). Проте середньоєвропейський показник вказує забезпеченість лікарями-практиками, тоді як в Україні цей показник включає також організаторів охорони здоров'я, методистів, санітарних лікарів та вчених, і лише 27,0 на 10 тис. – власне забезпеченість лікарями, які безпосередньо надають медичну допомогу населенню, що значно менше за середньоєвропейський показник [5].

6. Недосконалість законодавства, що регламентує діяльність системи охорони здоров'я. Неузгодженість нормативно-правової бази, що визначає та регулює механізми фінансування системи охорони здоров'я, зокрема відсутні законодавчо закріплені поняття «медична допомога» та «медичне обслуговування». Це потрібно для встановлення базового пакету медичної допомоги, надання якого держава гарантує всім своїм громадянам безоплатно, тобто за рахунок державних та місцевих бюджетів. Відсутність законодавчого забезпечення захисту прав пацієнтів та медичних працівників України [4].

Крім загальнонаціональних, існує й ряд невирішених суто регіональних проблем, які потребують втручання представників місцевої влади:

1. Укомплектування медичними кадрами закладів охорони здоров'я, які надають медичну допомогу сільському населенню, зокрема амбулаторій сімейної медицини, ФАПів.
2. Дооснащення сільських лікарських амбулаторій та ФАПів необхідним обладнанням та інструментарієм згідно з табелем оснащення.
3. Забезпечення установ охорони здоров'я області сучасним санітарним автотранспортом, відповідно обладнаним медичною апаратурою, особливо в сільській місцевості.
4. Покращення матеріально-технічної бази закладів охорони здоров'я, що надають медичну допомогу дітям і матерям.

5. Подальше реформування мережі дільничних лікарень, які найчастіше надають не тільки медичну, а й медико-соціальну допомогу.

6. Оптимізація роботи ФАПів: в області нараховується близько 800 ФАПів, з них понад 30 обслуговує населені пункти з населенням менше 100 жителів і 5 – менше 60 жителів.

7. Інформатизація системи охорони здоров'я області, що дозволить створити єдиний медичний інформаційний простір з організацією персоніфікованого медичного обліку.

Зазначені тенденції та невирішені проблеми висувають вимоги не лише щодо підвищення доступності, якості та ефективності медичної допомоги шляхом розбудови і вдосконалення діяльності галузі, але й вимагають вирішення широкого спектру соціально-економічних проблем, всебічного посилення профілактичних засад в охороні здоров'я, формування здорового способу життя, покращення якості життя населення. Вирішення цих завдань є сьогодні надзвичайно актуальним для України в цілому та Волинської області зокрема. У зв'язку з цим виникає потреба деталізації медико-демографічних досліджень на регіональному рівні з позицій суспільної географії.

Список використаних джерел: *1. Лехан В.М. Стратегія розвитку системи охорони здоров'я: український вимір / В.М. Лехан, Г.О. Слабкий, М.В. Шевченко – К.: Четверта хвиля, 2009. – 353 с. 2. Нємець Л.М. Медична галузь Харківської області: територіальні особливості, проблеми та шляхи вдосконалення (суспільно-географічні аспекти): [монографія] / Л.М. Нємець, Г.А. Баркова, К.А. Нємець – К.: Четверта хвиля, 2009. – 224 с. 3. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http: //www.ukrstat.gov.ua 4. Погребський Т.Г. Суспільно-географічні особливості системи охорони здоров'я Волинської області / Т.Г. Погребський // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна: зб. наук. праць. – Х.: Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, 2013. – Сер. «Геологія – Географія – Екологія» – Вип. № 1084. – С. 167-171. 5. Професійна спілка працівників охорони здоров'я України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://medprof.org.ua*

УДК 911.3

ОСОБЛИВОСТІ РОЗМІЩЕННЯ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ ГОТЕЛЮ «НАЦІОНАЛЬ»

[1]В.І. Редін, [2]В.А. Редіна, [1]В.Г. Лаптєв

[1]Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Україна

[2]КЗ «Харківська обласна станція юних туристів», м. Харків, Україна

Туризм – це динамічне, зорієнтоване на споживача явище, найбільша індустрія світу. Така точка зору цілком виправдана, якщо взяти до уваги всі складові туризму: подорожі, проживання, харчування, відпочинок та дозвілля. Між цими складовими існує тісний взаємозв'язок. Так, наприклад, туристи не стануть гостями готелю до того часу, поки вони не доїдуть до цього готелю. Після розміщення у готелі вони почнуть відвідувати кафе, ресторани,

© Редін В.І., Редіна В.А., Лаптєв В.Г., 2016

а потім розважатися в музеях, на атракціонах і т.д. Таким чином, кожна складова туризму залежить від іншої.

Згідно з концепцією розвитку туризму в Харківській області до 2020 року готельне господарство є однією із складових туристичної індустрії. На території Харківського регіону діють 43 готелів, 2212 номерів [1]. Готелі класифікуються за місцем розташування, по цінових пропозиціях, типу послуг, що надаються, а саме: центральні, курортні, при аеропортах, казіно, на автотрасах [4]. Відповідно до зазначеної класифікації, готель «Національ» у Харкові відноситься до центрального типу, бо розташований у центрі мегаполісу, поруч адміністративні споруди міста: облдержадміністрація, обласна рада, Держпром; зони відпочинку: сад імені Шевченка, Центральний парк культури та відпочинку; поряд станція метро «Наукова», до аеропорту 14 км, до залізничного вокзалу 8 км.

Готель «Національ» діє на ринку готельних послуг у Харківському регіоні більше 40 років і має позитивний імідж серед туристів та гостей міста. «Національ» – це поєднання сучасного сервісу і сталих традицій, якісне обслуговування і зручна інфраструктура, затишні номери і висококласний ресторан, комфортний під’їзд на міському транспорті та зручна парковка.

Другий метод класифікації готелів – за обсягом сервісу, що надається гостям: повносервісні, економічні, готелі довготривалого проживання. Готелі з повним діапазоном обслуговування (повносервісні) пропонують широкий асортимент послуг, зручностей і комфорту, крім проживання, ресторани, бари, кафе, конференц-зали тощо.

«Національ» пропонує повний комплекс високоякісних готельних послуг. Для гостей готелю працює просторий ресторан з європейською та національною кухнею, затишне кафе, можна скористатися послугами пральні та хімчистки, перукарні, майстерні ремонту одягу, послугами гідів-перекладачів. На території готелю є доступ до мережі Internet (Wi-Fi), цілодобово працює пункт обміну валют. Конференц-сервіс представлений конференц-залою (місткістю 100 осіб), а також кімнатою для переговорів, розрахованою на 10 чоловік. До послуг ділових людей повний набір мультимедійної техніки та Wi-Fi. Під час проведення зустрічей та презентацій є можливість організувати фуршет.

Гостям Харкова пропонуються різні кімнати для проживання: від одномісного стандартного номера вартістю 500 гривень за добу до люксів підвищеної комфортності площею 56 м² вартістю 1250 гривень за добу. Слід відзначити, що у «Націоналі» працює ресторан, який складається з великої зали на 150 осіб (площа 420 м²) та зали «Квіткової» на 25 осіб (площа 40 м²). Організація банкетів, фуршетів, просто сніданків або обідів – усі ці послуги надає ресторан «Національ». Чудова атмосфера, вишукані страви європейської та домашньої кухні, високий рівень обслуговування, доброзичливий персонал назавжди залишать приємні враження після відвідування ресторану.

За організаційно-правовим статусом готель «Національ» є товариством з обмеженою відповідальністю. ТОВ «Національ» очолює директор, якому підпорядковані керівники структурних підрозділів: служби прийому та

розміщення (старший адміністратор, адміністратори, портьє); служби обслуговування гостей (менеджер, швейцари, консьєржі, водії); господарські служби (старша покоївка, покоївки); інженерної служби (інженер, електрик, слюсар, сантехнік); служби безпеки (начальник охорони, охоронці); відділу закупівель (експедитори, товарознавці); служби харчування (офіціанти, бармени, кухарі, касири); кадрової служби (інспектор з кадрів); бухгалтерської служби (економіст, бухгалтер).

Стосовно структури номерного фонду ТОВ «Національ», то вона поділена таким чином: – стандарт одномісний – 38%; – стандарт двомісний – 36%; – напівлюкс – 10%; - напівлюкс підвищеної комфортності – 6%; – люкс – 8%; – люкс підвищеної комфортності – 2%.

Основні показники діяльності ТОВ «Національ» за 2013-2015 роки наведені в таблиці 1.

Таблиця 1

Показники діяльності готелю «Національ» за 2013-2015 рр.

Показники	**2013**	**2014**	**2015**
Одноразова місткість, місць	162	162	162
Кількість ліжко-діб в експлуатації	57267	57259	57230
Кількість ліжко-діб наданих	40500	23565	33199
Завантаження номерного фонду, %	70,7	41,2	57.9
Середня ціна готельного номера, грн.	755	813	877

Аналізуючи наведені показники слід відзначити, що у 2014 році спостерігається різке зменшення завантаження номерного фонду готелю, що пояснюється, на наш погляд, подіями на Донбасі, прифронтовим положенням Харківської області. Підвищення середньої ціни готельного номера можна пояснити зростанням вартості комунальних послуг у регіоні.

Заслуговує на увагу аналіз доходів ТОВ «Національ» за 2013-2015 роки (таблиця 2).

Таблиця 2

Доходи ТОВ «Національ» за 2013-2015 рр.

Показники	**2013 рік**		**2014рік**		**2015 рік**	
	тис. грн.	**%**	**тис. грн.**	**%**	**тис. грн.**	**%**
Загальна сума доходів, в т.ч.:	34330,0	100	23461,7	100	29322,7	100
- доходи від надання послуг розміщення	21870,0	64	14546,0	62	20493,0	69,9
- доходи від підприємств ресторанного господарства	8960,0	26	5815,9	24,79	6832,5	23,3
- доходи від інших додаткових послуг	3499,8	10	3099,8	13,21	1997,2	6,8

Як видно із даних таблиці, найбільшим джерелом доходів ТОВ «Національ» залишається діяльність готелю. Але, незважаючи на зазначені

проблеми, готельний бізнес займає належне місце в соціально-економічному розвитку Харківського регіону, бо дає місця роботи для харків'ян, здійснює відрахування податків до бюджету міста, виконує певну культурно-пізнавальну функцію у просторі Слобожанщини.

Список використаних джерел: *1. Рішення XX сесії Харківської обласної ради VI скликання «Про затвердження Концепції розвитку туризму в Харківській області до 2020 року». 2. Стратегія соціально-економічного розвитку Харківської області на період до 2015 року. – Х.: ВД «ІНЖЕК», 2008. – 352 с. 3. Харківська область у 2014 році (Статистичний щорічник). За ред. М.Л. Чмихола – Х.: Головне управління статистики у Харківській області, 2015. 4. Джон Р. Уоркер. Введение в гостеприимство. – Москва, 2002. – 595 с.*

УДК 911.3.30 (477.51)

ТЕРИТОРІАЛЬНА КОНЦЕНТРАЦІЯ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

О.В. Рябоконь
Lena-Konotop@mail.ru
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, м. Ніжин, Україна

Актуальність дослідження. Загальновідомо, що вищий рівень освіченості населення є запорукою вищого рівня соціально-економічного потенціалу території. Але на превеликий жаль нині освітня система України потерпає від постійних перетрубацій та реформ, які ніби то повинні підвищувати ефективність функціонування закладів освіти, а насправді спричинюють суттєве скорочення всіх типів навчальних закладів. В першу чергу це стосується загальної освіти, як найпершої ланки на шляху освоєння людиною необхідних для життя знань. Постійне скорочення кількості дітей, низький соціально-економічний розвиток регіонів також мають значний вплив на належне функціонування системи освіти. В сукупності ці фактори зумовлюють просторові диспропорції у розміщенні загальноосвітніх навчальних закладів Чернігівської області.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Нині дослідженнями сфери освіти займаються науковці з різних галузей науки, а саме: географії, педагогіки, соціології та економіки. Досліджувати освіту з географічної точки зору почали відносно недавно, а саме з 60-х років XX ст. Основні положення дослідження освіти з точки зору географії ґрунтуються на принципах теорії суспільної географії , що висвітлені у роботах таких відомих науковців: О.Любіцевої (4), О.Корнус, Л.Нємець (3). Особливої уваги заслуговують роботи Т.Мельничук (5), Н.Флінти(6), що стосуються територіальної організації освітнього комплексу, зокрема загальноосвітніх навчальних закладів.

Основна мета статті - визначити рівень забезпеченості загальноосвітніми навчальними закладами адміністративні райони Чернігівської області на основі розрахунків індексу територіальної концентрації та локалізації начальних закладів.

© Рябоконь О.В., 2016

Виклад основного матеріалу. На початок 2015/2016 н.р. в Чернігівській області функціонувало 578 загальноосвітніх навчальних заклади (І ступеня– 23, ІІ ступеня – 202, ІІІ ступеня – 344 та 9 шкіл-інтернатів) в яких здобувало освіту 90,5 тис. учнів. Освітні послуги надавало 12,6 тис. вчителів. На превеликий жаль до цього часу кількість шкіл постійно скорочувалась, про що свідчать показники за 2001\02 н.р. На початок 2001/02 н.р. в області функціонувало 837 загальноосвітніх навчальних заклади, серед них: І ступенів – 114, ІІ ступенів – 304, ІІІ ступенів – 409, та 10 шкіл інтернатів. Кількість учнів за даний навчальний рік становила 164,1 тис.ос., а кількість працюючих вчителів – 17,7 тис. Як ми можемо побачити кількість навчальних закладів скоротилась на 259 шкіл, кількість учнів на 73,6 тис.учнів, а кількість вчителів на 5,1 тис. ос. (таблиця 1).

Таблиця 1

Загальноосвітні навчальні заклади Чернігівської області в містах обласного значення та районах[1]

Чернігівська область	**2001\02**	**2005/06**	**2009/10**	**2010/11**	**2015/16**
	Кількість закладів				
	837	**772**	**686**	**671**	**578**
м.Чернігів	45	49	42	41	38
м.Ніжин	18	20	20	19	19
м.Прилуки	16	14	14	14	14
райони					
Бахмацький	34	34	34	34	32
Бобровицький	33	33	31	31	23
Борзнянський	40	39	34	34	28
Варвинський	16	15	15	15	15
Городнянський	38	33	31	29	24
Ічнянський	38	33	29	29	25
Козелецький	57	55	45	44	37
Коропський	34	31	26	25	21
Корюківський	30	25	23	22	20
Куликівський	17	17	15	15	14
Менський	34	32	30	29	21
Ніжинський	36	32	29	29	22
Н.-Сіверський	45	37	33	33	25
Носівський	30	28	25	25	19
Прилуцький	48	37	34	34	32
Ріпкинський	43	36	28	23	16
Семенівський	28	24	19	19	17
Сосницький	29	28	22	22	21
Срібнянський	19	17	15	15	13
Талалаївський	21	19	15	15	13
Чернігівський	58	57	53	52	50
Щорський	30	27	24	23	19

[1]Складено за матеріалами головного управління статистики в Чернігівській області [1].

Причинами такого скорочення в першу чергу стало зменшення загальної кількості дітей шкільного віку. В наслідок нерівномірного зменшення чисельності дитячого населення по адміністративних районах Чернігівської області в кожному з них кількість навчальних закладів також скорочується нерівномірно. Це призводить до нерівномірної територіальної концентрації та локалізації навчальних закладів по території області у розрізі її регіонів. Також це має негативний вплив на територіальну структуру загальноосвітніх навчальних закладів. На територіальну концентрацію загальноосвітніх навчальних закладів Чернігівської області впливає ряд факторів, а саме: низькі показники народжуваності, високі показники смертності, вікова структура низькі показники соціально-економічного розвитку, кількість навчальних закладів та площа району в якому вони знаходяться.

Таблиця 2

Індекс концентрації та локалізації загальноосвітніх навчальних закладів Чернігівської області[1]

Чернігівська область	Індекс концентрації ЗНЗ (Ітк)	Індекс локалізації ЗНЗ (Іл)	Чернігівська область	Індекс концентрації ЗНЗ (Ітк)	Індекс локалізації ЗНЗ (Іл)
	1	1		1	1
м.Чернігів	26,54	0,23	м.Чернігів	26,54	0,23
м.Ніжин	20,76	0,47	м.Ніжин	20,76	0,47
м.Прилуки	18,39	0,44	м.Прилуки	18,39	0,44
Райони			**Райони**		
Бахмацький	1,18	1,28	Ніжинський	0,80	1,44
Бобровицький	0,89	1,24	Н.-Сіверський	0,76	3,38
Борзнянський	0,96	1,59	Носівський	0,91	1,16
Варвинський	1,40	1,66	Прилуцький	0,98	1,62
Городнянський	0,84	1,52	Ріпкинський	0,41	1,05
Ічнянський	0,87	1,43	Семенівський	0,63	1,71
Козелецький	0,76	1,45	Сосницький	1,26	1,58
Коропський	0,88	1,62	Срібнянський	1,23	1,24
Корюківський	0,77	1,33	Талалаївський	1,13	2,06
Куликівський	0,81	1,48	Чернігівський	1,08	6,88
Менський	0,84	1,04	Щорський	0,81	0,65

Для визначення територіальної концентрації загальноосвітніх навчальних закладів Чернігівської області було обраховано індекс територіальної концентрації навчальних закладів (Ітк) у розрізі адміністративних районів за формулою: $I_{Тк} = \frac{p * S}{P * s}$, [3] де, I_{TK} – індекс територіальної концентрації, p – кількість закладів освіти у районі; P – кількість закладів освіти в області; s – площа території району; S – площа території області. I_{TK} показує концентрацію загальноосвітніх навчальних закладів на певній території.

[1]Складено за матеріалами головного управління статистики в Чернігівській області [1].

Його значення менше одиниці свідчить про низьку концентрацію досліджуваного показника у певному адміністративному районі, якщо показник вище одиниці – можемо говорити про оптимальне розташування закладів обслуговування [3] (таблиця 2).

Після проведеного дослідження можна зробити такий висновок, що лише у п'яти районів з двадцяти двох в Чернігівській області розташування загальноосвітніх навчальних закладів є оптимальним, про що свідчить показник індексу територіальної концентрації більше одиниці. В усіх інших районах даний показник менше одиниці. Найбільшу концентрацію ЗНЗ мають Варвинський (1,40), Сосницький (1,26) та Срібнянський (1,23) райони, в той час як у Ріпкинському (0,41) та Семенівському (0,63) районах вона найменша. Ще одним важливим показником забезпеченості населення освітніми закладами є індекс їх локалізації. На даний показник значний вплив має загальна кількість та розміщення населення. Обчисливши індекс локалізації загальноосвітніх навчальних закладів, можемо з'ясувати відмінність у рівні розвитку середньої освіти в районах області та містах обласного підпорядкування.

Індекс локалізації ЗНЗ обчислюємо за формулою: $Iл = \frac{p * N}{P * n}$, [2] де, *Іл* – індекс локалізації; *p* – кількість ЗНЗ у районі; *P* – кількість ЗНЗ в області; *n* – чисельність населення району; *N* – чисельність населення області. Рівень розвитку середньої освіти можна вважати високим, коли *Іл* є більшим одиниці.

Проаналізувавши отримані дані, можна зробити висновок, що майже в усіх районах Чернігівщини показник індексу локалізації вищий за одиницю. Найвищі показники розвитку середньої освіти в таких районах як Н.-Сіверський, Талалаївський та Чернігівський, найнижчий показник розвитку середньої освіти у Щорському районі.

Висновок. Розрахунок територіальної концентрації та індексу локалізації загальноосвітніх навчальних закладів дав можливість виявити адміністративні райони області з недостатнім забезпеченням даними закладами. Саме на такі райони області в першу чергу потрібно звернути увагу, та вжити необхідних заходів для того, щоб забезпечити населення достатньою кількістю загальноосвітніми навчальними закладами, які являються найголовнішою ланкою на шляху отримання людиною знань.

Список використаних джерел: *1. Головне управління статистики в Чернігівській області. Статистичний щорічник «Чернігівщина – 2015». За редакцією Ашихміної Діни Іванівни – 2015. – 480 с. 2. Заячук О.Г. Територіальна організація загальноосвітніх навчальних закладів Чернівецької області / О.Г. Заячук // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. РОЗДІЛ ІІІ. Соціальна географія. 8. – 2009. С. 123-127. 3. Корнус О. Сучасна територіальна організація закладів дошкільної освіти у Сумській області / О. Корнус, Л. Нємець // Часопис соціал.-екон. географії. – 2008. – № 4 (1). С. 156-160. 4. Любіцева О.О. Територіальна організація соціальної інфраструктури сільського адміністративного району / О.О. Любіцева // Вісн. Київ. ун-ту. Серія: Хім.-біол. науки та науки про Землю. – 1991. – Вип. 2. – С. 47-50. 5. Мельниченко Т.Ю. Освітній комплекс України: сучасний стан і напрямки удосконалення територіальної організації : автореф. дис.... канд. геогр. наук. спец. 11.00.02 «Економічна і соціальна географія» / Т.Ю. Мельниченко. – К., 2005. – 20 с. 6. Флінта Н. Територіальна організація культурно-освітнього комплексу регіону / Н. Флінта // Наук. вісн. Чернів. ун-ту: зб. наук. пр. – Вип. 199: Географія. – Чернівці : Рута, 2004. – С. 175-182.*

УДК 314.7+911.3 (476)

ГЕОГРАФИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ВНУТРЕННЕЙ МИГРАЦИИ ГОРОДСКОГО И СЕЛЬСКОГО НАСЕЛЕНИЯ БЕЛАРУСИ В НАЧАЛЕ XXI В.

А.А. Сидорович
brestsid@gmail.com
Учреждение образования «Брестский государственный университет имени А.С. Пушкина», г. Брест, Республика Беларусь

Миграционные процессы оказывают влияние на расселение и динамику численности населения, его половозрастную и образовательную структуру, что обуславливает актуальность геодемографических исследований миграции. Цель данной работы − выявить географические особенности внутриреспубликанских миграционных процессов в Беларуси в разрезе городского и сельского населения в начале XXI в.

По отношению к государственной границе миграция подразделяется на международную (внешнюю) и внутриреспубликанскую (внутреннюю). На внутренние перемещения приходится около 93 % всего миграционного оборота в Беларуси. Внутриреспубликанская миграция в свою очередь делится на межобластную и внутриобластную, на каждую из которых приходится практически равное число мигрантов с некоторым перевесом внутриобластных перемещений (около 53 %) (рис. 1).

В пределах страны основные потоки направлены в г. Минск, в пределах областей – в областные центры [1]. Из 42 межобластных потоков 10 самых крупных связывают г. Минск с областными регионами, в результате чего на столицу приходится около 1/3 всех межобластных перемещений. При этом со всеми областными регионами у столицы складывается положительное миграционное сальдо, которое в 2009−2015 гг. обеспечивало рост ее людности в среднем на 14,5 тыс. чел. в год. Наибольшие же объемы миграционных потоков характерны для внутриобластных перемещений. Удельный вес данного вида миграции по областям варьирует от 42 % в Минской до 74 % в Витебской.

Значительные различия в масштабах и географической структуре внутренней миграции проявляются в разрезе городской и сельской местности. Для городских жителей преобладающим направлением является межобластная миграция (55,4 % от миграционного оборота), для сельских – внутриобластная (68,3 %). В целом в структуре миграций городских жителей удельный вес межобластных перемещений в 1,6−2,0 раз больше, чем в структуре сельских жителей. Однако анализ коэффициента интенсивности миграционных выбытий по отдельным областям показывает, что частота межобластных выбытий из сельской местности составляет 7−10 ‰, что на 1 ‰ больше, чем из городской, а в Минской области (20 ‰) разность достигает 7 ‰.

© Сидорович А.А., 2016

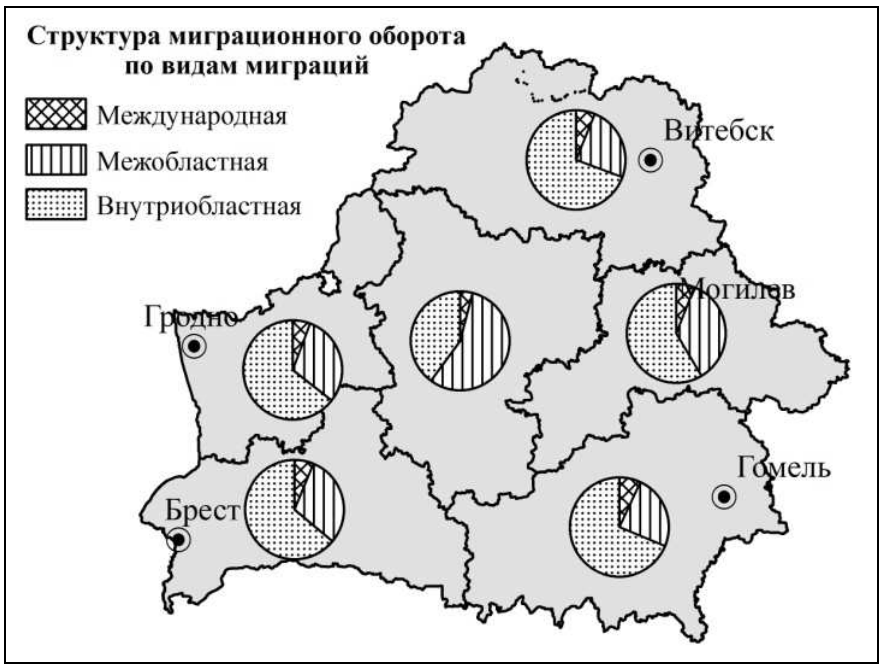

Рис. 1. Структура миграционного оборота населения по областям Беларуси за 2009−2015 гг. [сост. по 2]

Данные таблицы 1 свидетельствуют, что в целом в Беларуси доминирует миграционный поток «город→город» (40,2 % миграционного оборота), который превалирует также на мезогеографическом уровне. Исключением являются Брестская и Минская области, в которых благодаря более высокому демографическому потенциалу сельского населения преобладает миграция в направлении «село→город» с удельным весом 38,6 % и 46,2 % от миграционного оборота соответственно. В других областях направление «село→город» составляет около 1/3 всех перемещений. Обратный поток («город→село»), как правило, почти в 2 раза меньше, а в Минской области – в 3,6 раз. В общей структуре миграционного оборота доля потока «город→село» не превышает 20 %. Миграционное направление «село→село» обеспечивает всего 5−7 % от общего числа мигрантов, в Минской области − 10 %, что обусловлено миграционной привлекательностью прилегающих к г. Минску пригородных территорий.

Таблица 1

Пространственное распределение миграционных потоков между городской и сельской местностью, % в 2009−2015 гг. [рассчит. по 2]

Регион	**Направления миграции**			
	город→город	**город→село**	**село→город**	**село→село**
Беларусь	40,2	20,4	33,5	5,9
Брестская	36,5	19,1	38,6	5,8
Витебская	42,4	18,4	32,6	6,6
Гомельская	40,7	17,3	36,2	5,8
Гродненская	40,7	16,6	37,4	5,3
г. Минск	51,5	48,5	-	-
Минская	31,0	12,9	46,2	9,9
Могилевская	43,9	15,5	34,4	6,2

После получения независимости в Беларуси произошло снижение территориальной мобильности населения. В первую очередь это проявляется в уменьшении числа лиц, переехавших на постоянное место жительства из других областей. Так, по данным переписи 1989 г., 32,9 % жителей сельских населенных пунктов проживали в них не с рождения, а по данным переписи 2009 г. – 38,2 %. Это связано с более высокими темпами сокращения численности лиц, проживающих в сельской местности с рождения. За 1989−2009 гг. численность последней категории населения, среди которого преобладают лица старших возрастных групп, уменьшилась на 36 %, а число лиц, прибывших из других населенных пунктов – на 20 %. За данный период численность лиц, проживающих в городских поселениях не с рождения, сократилась на 26 % (с 3,79 млн. до 2,79 млн. чел.), а их удельный вес снизился с 57,0 % до 39,5 %. При этом общая численность лиц, проживающих в городских поселениях с самого рождения, выросла на 43 % (с 2,86 млн. до 4,10 млн.).

Высокие темпы урбанизации во 2-ой половине XX ст. отразились на структуре основных возрастных групп населения в зависимости от непрерывности проживания в месте постоянного жительства. В сельских поселениях около 2/3 населения в возрасте старше трудоспособного возраста проживает в соответствующей местности с момента рождения, в городских − 1/3. При этом доля городских жителей, непрерывно проживающих в данном населенном пункте, увеличилась за 1989−2009 гг. с 43,0 % до 58,1 %, в сельской местности – с 56,1 % до 61,6 %. Такой рост обусловлен уменьшением численности и доли лиц, родившихся до середины XX ст., для которых характерна наименьшая территориальная мобильность.

Выводы. В структуре внутренней миграции одинаковая роль принадлежит межобластным и внутриобластным перемещениям. К реципиентам межобластной миграции относится г. Минск, внутриобластной – областные центры. Для городских жителей преобладающими являются межобластные перемещения, для сельских – внутриобластные. По числу мигрантов поток «город→город» в 7 раз превышает поток «село→село».

Список использованных источников: *1. Сидорович А. А. Региональные тенденции механического движения населения Беларуси / А. А. Сидорович // Веснік Брэсцкага ўніверсітэта. Серыя 5. Хімія. Біялогія. Навукі аб зямлі. – 2014. – № 2. – С. 123-132. 2. Статистический ежегодник Республики Беларусь: стат. сб. / Нац. стат. ком. Респ. Беларусь; редкол.: И.В. Медведева [и др.]. – Минск, 2016. – 519 с.*

УДК 338.33

ЩОДО СТРУКТУРНОЇ ПЕРЕБУДОВИ ЕКОНОМІКИ СТАРОПРОМИСЛОВИХ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ НА ЗАСАДАХ «ПОСТІНДУСТРІАЛЬНОГО СИНТЕЗУ»

О.Ю. Снігова
snigova@mail.ru
ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України», м. Київ, Україна

Підписання Угоди про асоціацію з Європейським Союзом, яка припускає сприяння модернізації та реструктуризації окремих галузей промисловості України з особливим акцентом на співробітництві в базових для старопромислових регіонів галузях (добувній та металургійній), відкриває нові можливості щодо створення умов для трансформації старопромислових регіонів України. Це вимагає встановлення на підставі оцінки стану фізичного, природного та людського капіталу характеристик сучасної моделі економічного розвитку цих регіонів та визначення характеристик моделі, на розбудову якої необхідно спрямовувати зусилля в процесі структурної трансформації, встановлення особливостей і можливостей трансформації потенціалу старопромислових регіонів, що відповідають обраній моделі розвитку.

При оцінюванні стану фізичного, природного та людського капіталу старопромислових регіонів України (Дніпропетровської, Донецької, Запорізької та Луганської областей) виявлено, що їх сучасний економічний розвиток здійснюється за «індустріальною моделлю», основними характеристиками якої є: інерційний розвиток базових галузей; джерела конкурентних переваг формуються на індустріальних засадах (природні та трудові ресурси, географія розташування, споживчий сегмент, інфраструктура); екстенсивне зростання. Неефективність компенсується дешевими енергоресурсами, невисокими екологічними вимогами, дешевою робочою силою. Збереження ознак індустріальної економіки відбувається практично без будь-яких суттєвих регіональних відмінностей.

Спроби структурної перебудови економіки старопромислових регіонів України здійснювалися на засадах моделі реіндустріалізації. Основні положення структурної політики стосувалися більшою мірою модернізації базових галузей промисловості цих регіонів, покращенню екологічного становища та вирішення соціальних проблем шляхом збереження зайнятості на промислових підприємствах традиційних галузей. Це лише загострювало структурні протиріччя. Тож, залишається низький рівень диверсифікації економіки старопромислових регіонів, з переважанням монопрофільності (добувної промисловості) у малих містах; по областях в цілому переважають металургійна та добувна промисловість, а основу промисловості регіонів складають металургійний, машинобудівний, хімічний та енергетичний

© Снігова О.Ю., 2016

комплекси. Відновлювальні процеси основних засобів по всіх старопромислових регіонах є незадовільними: відстежуються загальне «старіння» та прогресуючий знос основних засобів. Серед інвестиційних пріоритетів старопромислових регіонів переважають галузі, що входять до групи середньонизькотехнологічних та низькотехнологічних. До інвестиційних пріоритетів старопромислових регіонів не входять напрями економічної діяльності, які б забезпечували диверсифікацію економічної діяльності областей. Сфера послуг у старопромислових регіонах розвивається переважно за рахунок: діяльності транспорту та зв'язку; операцій з нерухомим майном, інжинірингу, надання послуг підприємцям. Недостатньо розвиваються: будівництво; діяльність готелів, ресторанів, туристична діяльність; фінансова діяльність; надання соціальних послуг, хоча наявний природно-ресурсний потенціал для розвитку цих видів економічної діяльності. Переробний сектор промисловості відчуває недостатність інвестиційних ресурсів за рахунок переважання співвідношення ризик/дохідність у сировинному секторі економіки над переробним. Експлуатація природного капіталу залишається вагомою рушійною силою розвитку економіки цих регіонів.

В умовах євроінтеграції зростає тиск на старопромислові регіони для структурних перетворень, але збільшується також і спротив цим структурним перетворенням. Проте існує значний європейський досвід щодо подолання спротиву структурним перетворенням у старопромислових регіонах, можливість застосування якого для України, ймовірно, буде мати досить високу результативність. Європейський досвід свідчить про дві можливі моделі подолання структурних диспропорцій, характерних для старопромислових регіонів. Перша – це ***«модель економіки послуг»***, яка із всіх європейських країн притаманна лише **Великобританії.** Ключовим результатом реструктуризації у Великобританії стала зміна економічної структури старопромислових регіонів у бік виробничого сектору та зростання частки сфери послуг. В структурі промислового виробництва старопромислових регіонів істотно знизилась частка видобутку корисних копалин, зросла частка хімічної промисловості та машинобудування, основу розвитку яких становили високі технології. У структурі зайнятості старопромислових регіонів Великобританії також сталися зміни, характерні для постіндустріалізму - розширення сфери використання висококваліфікованої праці (за рахунок зростання наукомісткості промислової продукції, наукових досліджень, ділових послуг) і жіночої праці (за рахунок зростання сфери охорони здоров'я, освіти, індустрії туризму і відпочинку), і значне звуження ніші низько кваліфікованої праці. Проте тенденції зміни суті і характеристик людського капіталу, властиві постіндустріалізму, не знайшли належного відображення в умовах життєдіяльності вивільнених працівниках старопромислових регіонів Великобританії.

В той же час, структурна модернізація старопромисловихрегіонів **Німеччини** пішла по іншій моделі –***«моделі постіндустріального синтезу».*** Скорочення зайнятості в промисловому секторі не досягло такого значного рівня як у Великобританії. У реструктуризації економіки старопромислових регіонів пріоритет віддавався зміцненню промислової діяльності на

модернізованій технічній базі і формуванню середовища, що сприяє створенню і використанню нових технологій у виробничому процесі на засадах масштабного впровадження постіндустріальних характеристик розвитку суспільства. Особливої уваги приділено переорієнтації промислової діяльності на нові, перспективні індустрії. Особливий розвиток отримали напрями вдосконалення екологічних технологій і мікроелектроніка. Такий підхід не викликав потужного соціального опору реформам, оскільки сприяв набагато повнішому застосуванню людського капіталу, що вивільняється в ході реструктуризації. Результатом перетворень у старопромислових регіонах Німеччини стала нова, постіндустріальна основа їх розвитку, що дозволяє говорити про неоіндустріалізацію. Вона має наступні основні характеристики: перетворення вирішення конкретної проблеми (у випадку Німеччини - екологічні проблеми) на конкурентну перевагу регіону; високий рівень попиту на розробку нових технологій; висока частка досліджень і наукових розробок в структурі економіки регіону; зростання кваліфікованих фахівців, зайнятих в промисловій сфері старопромислових регіонів.

При здійсненні структурної перебудови старопромислових регіонів в Україні доцільно орієнтуватися на модель «постіндустріального синтезу». Це вимагає: офіційного закріплення на державному та регіональному рівнях намірів щодо диверсифікації економічної діяльності старопромислових регіонів (внесення змін щодо закріплення диверсифікаційних напрямів старопромислових регіонів в Державній стратегії регіонального розвитку до 2020 року, а також в Стратегіях економічного та соціального розвитку старопромислових регіонів); забезпечення розвитку «базових» галузей старопромислових регіонів на неоіндустріальній основі; акценту на створенні умов щодо формування в старопромислових регіонах постіндустріальних конкурентних переваг: поліпшення ділового клімату та ділової активності (підвищення передбачуваності державних рішень щодо економічного розвитку, удосконалення дозвільної системи та системи державного нагляду за малим та середнім бізнесом; вдосконалення регуляторних процедур у сферах ліцензування, стандартизації, сертифікації; підвищення довіри до державних та, місцевих органів влади; дотримання прав власності).

УДК 911.3

ПРОСТРАНСТВЕННЫЕ ОСОБЕННОСТИ РАССЕЛЕНИЯ НАСЕЛЕНИЯ В УСЛОВИЯХ НЕОЛИБЕРАЛЬНОЙ УРБАНИЗАЦИИ. Белгородская область РФ[1]

Н.В. Чугунова, Т.А. Полякова, Н.В. Лихневская
Chugunova@bsu.edu.ru
Белгородский государственный национальный исследовательский університет, г. Белгород, Российская Федерация

В системах расселения России за постсоветский период произошли радикальные изменения, вызванные общемировыми закономерностями развития процессов урбанизации, кардинальными переменами в формации общества, демографическим кризисом. Взаимовлияние названных факторов (и ряда других) привели к формированию агломераций и зон социально-демографического опустынивания сельской периферии регионов, вызывая последующую трансформацию широкого спектра условий жизни населения.

Россия вовлекается в глобальные процессы урбанизации с позитивными и неизбежными негативными последствиями: коммуникационное и локационное сжатия [4], поляризация пространства, сокращение внутрироссийской ойкумены и возникающими абсолютными потерями - депопуляцией, забрасыванием поселений и земель во многих регионах России.

Глубинным процессам, меняющим облик сельской местности России, посвящены работы известных российских ученых [1, 3], в которых раскрываются острые проблемы, происходящие за пределами больших городов.

Обзор западной литературы показал, что урбанизация, как глобальный социально-экономический процесс, приводит в движение социальную и территориальную мобильность населения, а «глобальное общество потрясает основы традиционного образа жизни, где бы мы ни находились, изменяет наш образ жизни» [2. С. 35]. По мнению Д. Хэлда с соавторами, глобализация «приводит к тому, что изменения в одной части планеты могут иметь далеко идущие последствия для судеб отдельных людей или сообществ на другом конце земного шара» [6. С. 16], что часто становится причиной неустойчивого развития населенных пунктов.

Критическому анализу неолиберальной политики посвящены работы Д. Харви, в которых утверждалось, что многие «неолиберальные» города создают условия для обострения противоречий, роста неравенства, не позволяют повышать благосостояние других социальных групп [5]. В городах России появились первые элементы джентрификации центров городов и сегрегации пригородов не только столицы, но и региональных центров.

[1]Исследование подготовлено в рамках поддержанного РГНФ научного проекта № 15-13-31001

© Чугунова Н.В., Полякова Т.А., Лихневская Н.В., 2016

Проведенный в данной работе интегральный анализ пространственных особенностей развития процессов урбанизации в системах городского и сельского расселения муниципальных образований Белгородской области в условиях неолиберальной экономики, дали возможность авторам получить результаты исследования, которые можно представить в виде изложенных ниже положений.

1. Движущими силами изменений расселения Белгородской области наряду с приведенными в начале статьи факторами являются демографические, социально-экономические, исторические и приграничное положение Белгородской области с государством Украина. В результате, в конце XX, начале XXI вв. в регионе трансформировались демографическая ситуация и локализация населения в системах городского и сельского расселения, усиленные влиянием процессов глобализации, ростом экономической нестабильности в мире и стране.

2. Характерными особенностями и специфическими чертами проявления глобальных процессов урбанизации в Белгородской области был их поздний, но стремительный характер, совпавший с индустриализацией области, освоением Курской магнитной аномалии, формированием специализации региона на черной металлургии. В результате проекции универсальных черт урбанизации на территорию Белгородской области население концентрируется в крупных городах и агломерациях - двух зонах урбанизированных территорий - вокруг городских округов Белгород, Старый Оскол, Губкин [7]. Глобализация, информационная проницаемость пространства, проникновение западных стандартов уровня и качества жизни в глубинные сельские МО и системная безработица стали движущими силами социально-демографического опустынивания сельской местности Белгородской области.

3. Депопуляция на периферии и концентрация населения в социально-экономическом центре области привели к территориальному перераспределению населения, изменению индекса локализации населения (ИЛН), подтвердившего стратификацию районов на утрачивающие и собирающие население, концентрацию населения вокруг трех городов области. Все более значительную роль играют конкурентные (агломерационные) преимущества крупного города, возможности участия населения в маятниковой миграции для работы, учебы и проведения досуга. Значительные демографический, экистический, экономический потенциалы центра (г. Белгород) и его «противовеса» (г. Стрый Оскол) свидетельствуют об общем тренде «сжатия» в пространственном развитии области на территориях с конкурентными преимуществами.

4. Наши экспедиционные обследования МО, анкетный опрос жителей в рамках проекта РГНФ (2015-2016 гг.) позволяют прогнозировать с большой долей вероятности дальнейшее внутритерриториальное перераспределение населения области, падение степени устойчивости многими населенными пунктами периферии и полупериферии с вытекающими социальными,

демографическими, экономическими и экологическими последствиями. Складывающаяся экистическая, демографическая (и социальная) ситуация типична для большинства МО сельской местности не только Белгородской области, но и многих субъектов РФ.

5. Неоднородность пространственного размещения населения характерна не только для сельского, но и городского расселения и его систем - агломераций. Разрушительные процессы неолиберальной политики отражаются на развитии центра агломерации – городе Белгород, ухудшении качества жизни, спекулятивном девелопменте, быстром росте цен на жилье и его недоступности для значительного числа жителей. Основной причиной складывающейся ситуации стала неолиберальная урбанизация с массовой приватизацией жилья и вытеснением других форм жилищных отношений – арендного жилья, кооперативного строительства. Усугубляют ситуацию «точечное строительство» во внутридворовом пространстве, в скверах, парках, джентрифицирующийся центр города Белгород становится недоступным бывшим его жителям.

Таким образом, в эволюции систем расселения региона, ее пространственной конфигурации основополагающую роль стали играть процессы глобализации и неолиберальной урбанизации. Растущая концентрация населения в немногочисленных урбанизированных центрах и ареалах и депопуляция окраинных МО сохранятся в связи с объективными циклическими процессами развития урбанизации.

Список использованных источников: *1. Алексеев А.И. Сельское расселение: концепции и реальность // Вопросы географии № 132 / Современное село: пути развития. – М.: Мысль, 1988. – С. 144-182. 2. Гидденс Э. Ускользающий мир: как глобализация меняет нашу жизнь / Пер. с англ. М.Л. Коробочкина. – М.: Весь мир, 2004. – 116 с. 3. Нефедова Т.Г. Десять актуальных вопросов о сельской России. Ответы географа. М: ЛЕНАНД, 2013. – 456 с. 4. Трейвиш А.И. О пустеющем пространстве России. Сжатие социального геопространства: между реальностью и утопией // Проблемы географической реальности. IX сократические чтения / Сб. докл. под ред. В.А. Шупера. – М., 2012. – С. 166-190. 5. Харви Д. Неолиберальная урбанизация» (Харви, 25.05.2007) Проект "Русские дебаты" Института общественного проектирования (http://www.redflora.org/2012/07/blog-post_06.html. 6. Хелд Д., Гольдблатт Д., Макгрю Э., Перратон Д. Глобальные трансформации: Политика, экономика, культура / Пер. с англ. В. В. Сапова и др. М.: Пракси. - 2004. - 576 с. 7. Chugunova N.V., Polyakova T.A., Likhnevskaya N.V. The development of the urban settlement system in Belgorod oblast. J Geography and Natural Resources. – 2013. – V. 34. – N 1. – P. 55-60, G English.*

УДК 911.3

РОЗВИТОК УРБАНІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНІ

В.В. Яворська , К.В. Винокурова
yavorskaya@onu.edu.ua
Одеський національний університет імені І.І.Мечникова, м. Одеса,Україна

Однією з найбільш характерних особливостей розвитку сучасного суспільства є швидке зростання міст, безперервний темп збільшення чисельності їх жителів, збільшення ролі міст у житті суспільства. Перетворення сільської місцевості в міську, а також міграція сільського населення в міста. На початку третього тисячоліття у містах проживає п’ять з половиною мільярдів з семи мільярдів людей і більшість громадян світу народжується городянами. Тому проблема урбанізації стає дуже актуальною.

Процес урбанізації в Україні значно сповільнив свої темпи у другій половині XX ст., а в його кінці ці темпи стабілізувалися. На початку XXI ст., під впливом соціально-економічних умов (зниження рівня і якості життя) людей, безробіття, міграції, погіршення демографічних показників та ін.) в регіонах України почалися процеси дезурбанізації. Вони ще не відбились на деяких показниках урбанізованості (частка міських жителів залишається стабільною у державі, а в окремих регіонах вона навіть збільшується), але вже проявляються у багатьох аспектах. На стадії дезурбанізації зростають тільки найбільші міста, бо в них найбільше відбуваються соціально-економічні зміни. Поступово насичуючись виробничою і соціальною (в т.ч. і ринковою) інфраструктурою, ці населені пункти стають сприятливими для розміщення складних виробництв, розвитку сфери послуг та управлінської діяльності.

В умовах соціально-економічної кризи такі міста стають центрами прогресивних змін у структурі господарства, а їх мешканці – носіями нових суспільних відносин. Дезурбанізаційні процеси проявляються також і у посиленні зайнятості міських жителів сільськогосподарською діяльністю, деякому послабленні впливу міст на природне довкілля внаслідок зменшення потужностей чи зупинення багатьох підприємств, припиненні територіального зростання міст.

Загальний рівень урбанізації регіонів України та його динаміка показані у таблиці 1. Підкреслимо значні регіональні відмінності.

На сьогодні найкращі умови для подальшого зростання мають найбільші міські поселення. Саме в них відбуваються найбільші соціально-економічні зміни. Абсолютна ж більшість середніх та малих міст виявились неспроможними втримати існуючу кількість населення. Винятком є суто аграрні регіони, де сільське населення активно мігрує до міст.

На сьогодня переважають регіони в яких частка міського населення коливається в межах від 50,1% до 70,0%, і стабільною лишається частка *урбанізованих регіонів*, в яких міське населення перевищує 70,1%.

© Яворська В.В., Винокурова К.В., 2016

Таблиця 1

Динаміка урбанізації регіонів України (%)[1]

Області	**1939**	**1959**	**1970**	**1979**	**1989**	**2001**	**2013**
АРК(+Севастополь)	52	65	68	73	70	69	68
Вінницька	12	17	25	35	44	46	48
Волинська	16	26	32	40	49	50	52
Дніпропетровська	53	70	76	80	83	83	83
Донецька	78	86	87	89	90	90	92
Житомирська	21	26	35	44	53	56	57
Закарпатська	–	29	30	38	41	37	37
Запорізька	39	57	66	71	76	76	77
Івано-Франківська	23	23	31	36	42	42	44
Київська	12	26	36	45	54	58	61
Кіровоградська	19	31	44	52	60	60	61
Луганська	66	79	83	85	86	86	87
Львівська	32	39	47	53	59	59	62
Миколаївська	27	39	53	60	66	66	68
Одеська	38	47	56	62	66	66	67
Полтавська	20	30	40	50	57	59	61
Рівненська	13	17	28	36	45	47	48
Сумська	19	32	44	53	62	65	67
Тернопільська	14	17	23	31	41	43	44
Харківська	53	62	70	75	79	79	80
Херсонська	22	40	54	58	61	60	61
Хмельницька	12	19	27	36	47	51	53
Черкаська	14	23	37	44	53	54	57
Чернівецька	20	26	35	38	42	41	42
Чернігівська	16	23	35	44	53	58	61

Найбільший рівень урбанізації характерний для індустріально-промислових регіонів України, лідером серед них є Донецький регіон, де частка міського населення становить 92% від загальної чисельності населення регіону. А найменша частка міського населення на 2013 рік відмічається в Закарпатській області і становить 37%. Таблиця 1 дає наочне уявлення про динаміку урбанізаційних процесів в регіонах України на дві дати 1939 рік та 2013 рік.

На сьогодні найкращі умови для подальшого зростання мають найбільші міські поселення. Саме в них відбуваються найбільші соціально-економічні зміни. Абсолютна ж більшість середніх та малих міст виявились неспроможними втримати існуючу кількість населення. Винятком є суто аграрні регіони, де сільське населення активно мігрує до міст.

У регіональному розрізі виявляються наступні тенденції: зростання населення міст відбувається найбільше на заході та в центрі країни, а також на півдні та, особливо, в Криму. Причини – продовження індустріалізації та розвиток сфери послуг і міграція з сільської місцевості (на заході України та Поділлі), розвиток курортного господарства та сприятливі кліматичні умови (на півдні). Так, з 2001 по 2013 рік найбільші темпи приросту населення

[1]Складено авторами за даними Державної служби статистики України

спостерігались у Києві, Львові, Вінниці, Хмельницькому, Рівному, Черкасах, Чернівцях, Івано-Франківську . Індустріальні міста сходу, особливо Донбасу, навпаки, інтенсивно втрачають населення, оскільки промислові підприємства закриваються і населення втрачає можливість працевлаштування у таких містах. Ситуація посилюється і важким екологічним станом у таких містах, навіть економічно привабливих.

Список використаних джерел: *1. Статистичний збірник: Регіони України. Частина I / за ред. О.Г. Осауленко. – К.: Державна служба статистики України, 2014. – 310 с. 2. Статистичний збірник: Регіони України. Частина II / за ред. О.Г. Осауленко. – К.: Державна служба статистики України, 2014. – 801 с. 3. Статистичний щорічник України за 2001 рік. – К.: Техніка, 2002. – 598 с. 4. Україна в контексті «Порядку денного на XXI століття». – К.: Нора-Прінт, 1998. – 80 с. 5. Урбанизация и демографические процессы / под ред. Б.С. Хорева, Г.П. Киселевой. – М.: Финансы и статистика, 1982. – 231 с. 6. Яворська В.В. Геодемографічні процеси і геодемографічні райони Українського Причорномор'я. Методологічні і методичні проблеми: [монографія] / Вікторія Володимирівна Яворська. – Одеса: Астропринт, 2007. – 208 с.*

UDC 911.3

CAVES AS A TOURIST OBJECT FOR EUROPEAN REGION

O. Danilyuk, I. Sumatokhina
Oles Honchar Dnipropetrovsk National University, Dnipro, Ukraine

Geographic studies of cave complexes increase their popularity among scientists every year. This is related to several factors. Factors are insufficient knowledge of the caves, emergence of new open previously unknown to science caves on the global maps, and research of the characteristics of known entities. This especially connected with prospects for tourist use of cavities of various origins. It is well-known that the caves used as sightseeing points and locations for extreme tourism. Wide varieties of cave formations in Europe, their explicit visual characteristics, affinity for other visited natural complexes minimize the possibility of evaluation of their tourist attraction among tourists. That is why it offered to assess interest and tourist attraction of cave objects through the volume of data created and requested in Internet. Question of caves studying as natural systems was researched in works of V. Dublianskiy, G. Maksimovich, H. Trimmel, K. Lukyanenko, A. Klimchuk, V. Andreychuk and others. A. Kolotuha, M. Shvartsenbah, V, Popchykovskiy, T. Krapyvnykova dedicated their works to tourism and health subjects around the cave entities. Tourist attraction and methods of tourist attractiveness assessment studied by E. Ushakov, A. Morkovkina, A. Oleksanrova and others.

Purpose of the work is to study volume and thematic focus of social media content on the Internet about the caves considered as attractive touristic points and locations as well as actual and potential points of user interest. Research of tourist interest and attraction based on information created and shared by Internet users carried out by means of content analysis method. The author adapted content

© Danilyuk O., Sumatokhina I., 2016

analysis to work with the data that can be extracted from the network systematically as a whole and from specific information and social services in particular. For the most complete, accurate and fair assessment of the interest to cave complexes author composed selection of 85 caves in Europe, listed in list of International Speleological Union ISCA (International Show Cave Association). This selection extended with 6 caves from Ukraine (3 longest and 3 deepest according to Ukrainian Speleological Association). Thus, the total sample is 91 cave. Author researched through representative Internet resources with the content of various kinds: text (Twitter, Instagram), photographic (Flickr, Panoramio), requested (Google Trends – Google Search) for number of units of information called caves in original language and English. [1] The results for each of content sources indexed in relation to the maximum rate in the sample. Summed data formed the basis for five levels of tourist interest in the caves of Europe, which reflect overall attractiveness of these tourist locations at this stage of their involvement in the tourism industry.

It was revealed that the largest concentration of caves known to potential tourists is Central Europe (Czech Republic, Slovakia and Hungary). Also it is known European areas of karst spreading. Although the caves from this area don't have high indicators of interest, their concentration is higher than in other regions of Europe. Speleotourism in this region is a quite promising because there is an Object of Natural Heritage called "Aggteleki Nemzeti Park Igazgatóság" in Hungary and Slovakia, which contains cave complexes as key elements of protection [2].

Table 1

Indices of tourist interest in the caves of Europe

Level of interest	**Mean amount for indexes of social, informational and visual interest**
High	More than 0,7
Above average	0,51-0,70
Average	0,31-0,5
Below average	0,11-0,3
Low	Up to 0,1

Analysis of the general geographical patterns of caves popularity distribution among Internet users revealed that most indicators demonstrated by the countries of southern Europe with a significant volume of tourist flow: Italy (Pastena, Castellane), Spain (Altamira St. Joseph Ner'ya), Greece (Perama). Also Slovenian cave Postojna (Fig. 1) is among the leaders.

The absolute leader in popularity identified Spanish cave of Altamira, part of the cognominal object of cultural UNESCO heritage.

Ukrainian caves do not show high rates of mentioning, but they have outstanding morphometric characteristics, which certainly can be used to promote Speleotourism in Ukraine.

The map of Europe can be clearly divided into two regions with significant popularization of cave tourism – Southern Europe and the triangle Hungary-Slovakia-Czech Republic. Both regions distinguished by the number of attractive objects and their popularization (as evidenced by users' interest). Speleotourism in Ukraine

suffers from insufficient development of recreational infrastructure facilities and lack of information about capital investments in cave formations, while Scandinavian caverns are hard-to-reach because of terrain orography and environmental conditions on the peninsula.

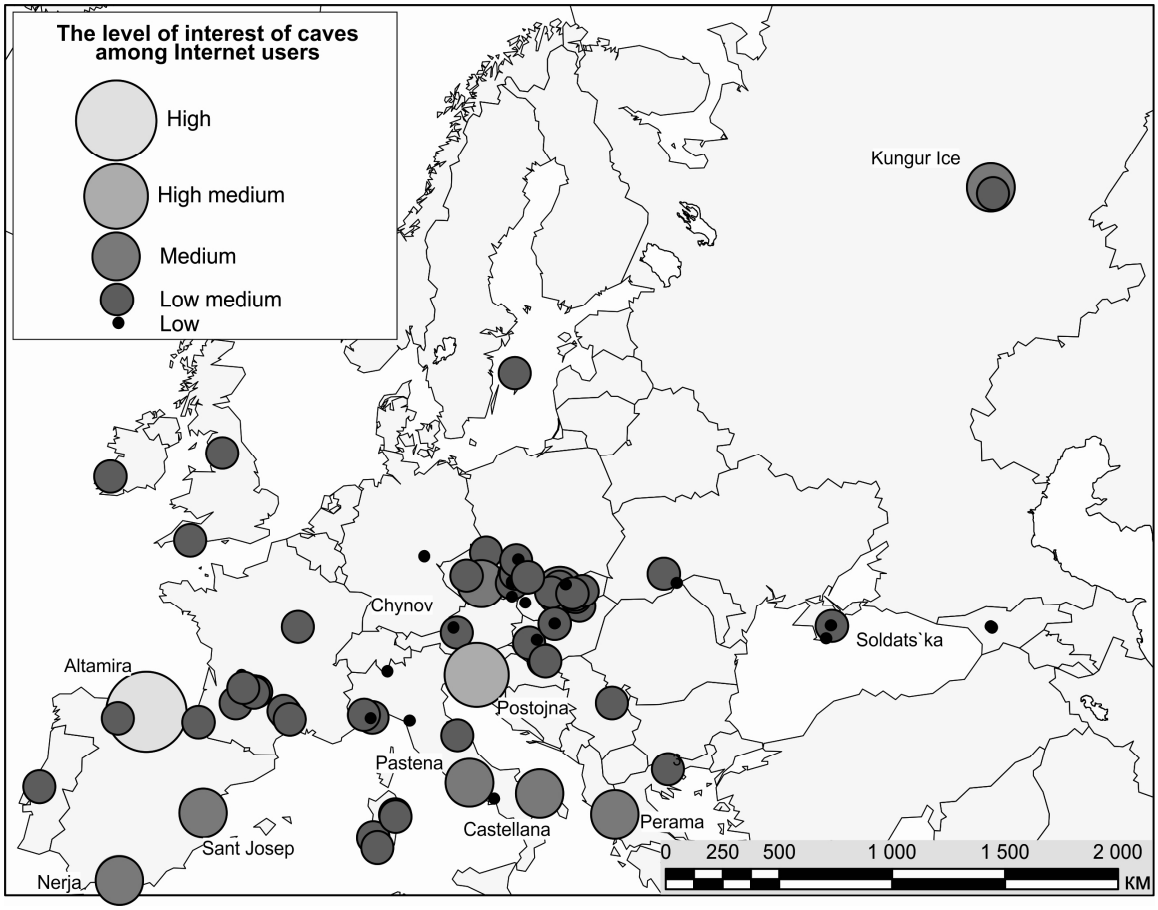

Fig. 1. Interest of Internet users in cave complexes in Europe (in 1.10.2016r).

Conclusion: investigations lead to the conclusion that the caves today are one of the most popular and promising natural tourist sites in the European Region. In addition, author researched the amount of the thematic focus of social media content. Investigated that experience of studying the content from the Internet, social media, information about individual natural and cultural sites - especially in geographical terms, allows to get understanding about tourist interest to that sites. Besides that, monitoring of reviews, images emotionally related to caves (or other attractions) is a tool for the formulation of objectives and measures to improve advertising and tourist attractiveness of some sites in particular and regional tourism development strategies in general.

References: *1. Google Trends [online source] – Access to resource: https://www.google.com.ua/trends/. 2. Aggteleki Nemzeti Park Igazgatóság [online source] – Access to resource: http://anp.nemzetipark.gov.hu/.*

УДК 911.3

СЄВЄРОДОНЕЦЬКО-ЛИСИЧАНСЬКА АГЛОМЕРАЦІЯ: МЕЖІ, СКЛАД, СТРУКТУРА

[1]Н.В. Гусєва, [2]О.М. Задєсєнцев
gusewa-nv@yandex.ua, super.zadesentsev2012@yandex.ua
[1]Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Україна
[2]Державний заклад «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», Україна

Головними центрами сучасного суспільного життя є міські агломерації, які виступають як локальні системи розселення вищого рівня, що відзначаються зближенням і навіть територіальним зрощуванням поселень, які мають стійкі й інтенсивні зв'язки поміж собою [7]. Виробничі, трудові, культурні та науково-освітні зв'язки міських агломерацій забезпечують досить високий рівень розвитку продуктивних сил і сприяють формуванню якісно нових умов розвитку інноваційної економіки, а, головне, більш високі темпи накопичення всіх видів капіталу, зосереджених в агломераціях [15]. Створення агломерацій стає ключовим інструментом розвитку країни та її територій, забезпечує високу якість життя населення, створює комфортне середовище для розвитку бізнесу і підвищує конкурентоспроможність країни як єдиного цілого [5].

Міська агломерація представляє собою компактне територіальне угрупування міських і сільських поселень, об'єднаних в складну локальну систему різноманітними інтенсивними зв'язками – трудовими, виробничими, комунально-господарчими, культурно-побутовими, рекреаційними, природоохоронними, а також спільним використанням різноманітних ресурсів даного ареалу [16]. Угрупування поселень може бути як системним, так і безсистемним. Формування агломерації розуміється саме як цілеспрямований процес перетворення скупчення населених пунктів в систему населених пунктів, яка має впорядковану ієрархічну структуру [8] (рис. 1-2).

Головними критеріями виділення агломерацій є:

- виникає на основі великого міста (або декількох компактно розташованих міст), як правило з населенням не менше 100 тис. осіб, та створює значну зону урбанізації, поглинаючи суміжні населені пункти;
- відрізняється найвищим ступенем територіальної концентрації різноманітних виробництв, в першу чергу промисловості, інфраструктурних об'єктів, наукових і навчальних установ, а також високою щільністю населення;
- здійснює вирішальний перетворюючий вплив на навколишню територію, видозмінюючи її економічну структуру та соціальні аспекти життя населення;
- демонструє високий ступінь комплексності господарства та територіальну інтеграцію її елементів [1].

© Гусєва Н.В., Задєсєнцев О.Н., 2016

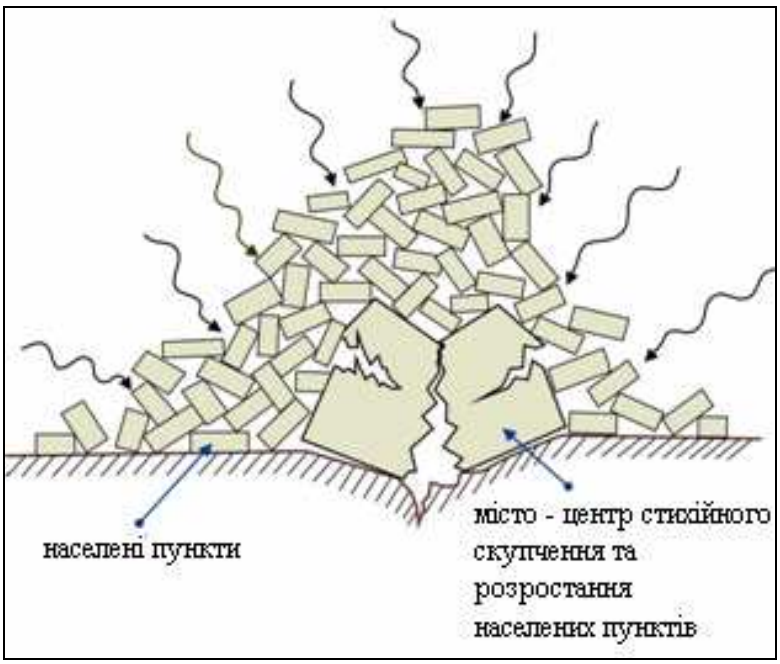

Рис. 1. Схема ефекту некерованого стихійного розвитку скупчення населених пунктів (процесу «коагуляції» населених пунктів) [8]

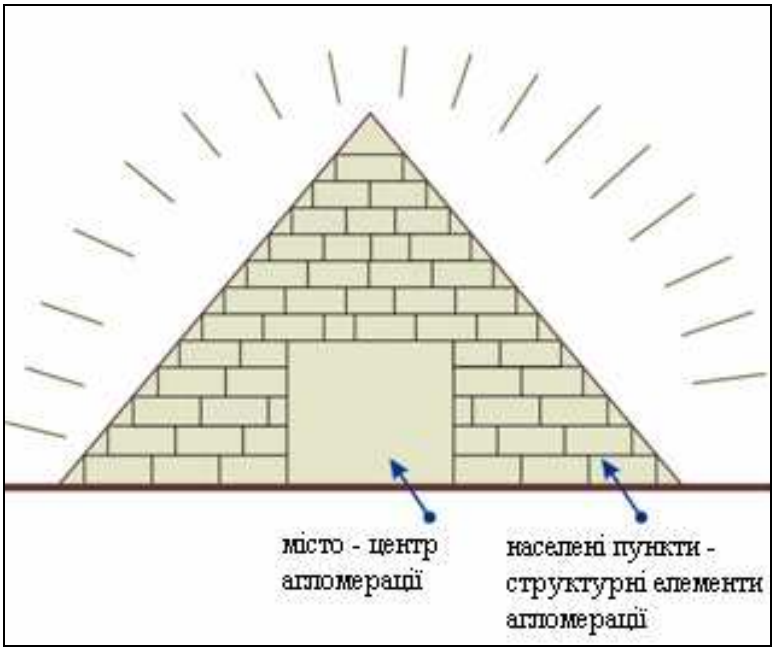

Рис. 2. Схема агломераційного ефекту розвитку (процесу «кристалізації» населених пунктів) [8]

Серед інших критеріїв виділення агломерацій як окремих форм територіальної організації суспільства можна назвати такі:

- наявність високоурбанізованої зони агломерування, яка має підвищену здатність до засвоєння та адаптації агломераційного ефекту;
- формування високих абсолютних показників розвитку господарства;
- переважний розвиток модульних наукомістких вузькоспеціалізованих виробництв;
- розвиток специфічного агломераційного ефекту території [4];

- інтенсивні та масові трудові, навчальні, побутові, культурні і рекреаційні поїздки (маятникові міграції);

- 1,5-годинна доступність міст-ядер агломерації транспортними коридорами (залізницями, автодорогами, річковими і морськими шляхами);

- наявність транспортної, комунальної, промислової інфраструктури, що спільно використовується (при цьому комунальна інфраструктура міст-ядер агломерації, як правило, значно виходить за їхні межі);

- наявність регулярних приміських електропоїздів, автобусів, теплоходів;

- находження підлеглих поселень в межах своїх адміністративних районів, окрім найбільш близько розташованих;

- спільність аеропорту, залізничного вузла-терміналу;

- щільне розселення вздовж транспортних коридорів [9];

- висока щільність міського населення (1000 осіб на км^2) і безперервність забудови;

- питома вага несільськогосподарських працівників;

- частка працюючих поза місцем проживання;

- кількість міських поселень-супутників та інтенсивність їх зв'язків з містом-центром;

- число телефонних розмов з містом-центром;

- наявність інтенсивних виробничих зв'язків та зв'язків за соціально-побутовою і технічною інфраструктурою (єдині інженерні системи водопостачання, енергозбереження, каналізації, транспорту і т.д.) [3, 5].

О. В. Гладкий виділив 4 групи фундаментальних властивостей агломерацій: територіально-розселенські, виробничо-економічні, соціально-економічні та природно-екологічні, а також закономірності і принципи формування й розвитку агломерацій [4].

Нині в Україні виділяють 19 великих міських агломерацій, в яких проживає близько 36 % населення [3]. В світлі останніх подій на сході України особливого значення для країни та передусім для Луганської області набула Сєвєродонецько-Лисичанська агломерація.

Сєвєродонецько-Лисичанська агломерація розташована на сході України, в західній частині Луганської області, вздовж середньої течії річки Сіверський Донець. Вона складається з міст-ядер і приміської зони – зони тяжіння. В якості ядер виступають міста Сєвєродонецьк, Лисичанськ та Рубіжне (тому можна зустріти іншу назву агломерації – «Троєград»), що свідчить про поліцентричний тип агломерації. *Приміська зона тяжіння* формується навколо центральних ядер і визначається розширенням їх територіальних меж, зростанням рівня урбанізації та концентрації різних видів людської діяльності, об'єднанням агломерованих поселень у єдину цілісну складну систему на основі вертикальних зв'язків. Приміську зону Сєвєродонецько-Лисичанської агломерації формують:

1) населенні пункти, що підпорядковуються Сєвєродонецькій міськраді: с. Воєводівка, с-ща Лісна Дача, Павлоград і Синецький, Борівська селищна рада (смт. Борівське, села Борове і Осколонівка), Сиротинська селищна рада (смт. Сиротине, Воронове та Метьолкіне) [14];

2) населенні пункти, що підпорядковуються Лисичанській міськраді: міста Новодружеськ і Привілля [12];

3) населені пункти північної та східної частин Попаснянського району: міста Гірське і Золоте (до жовтня 2014 р. входили до складу Первомайської міськради), смт. Вовчоярівка, Малорязанцеве, Білогорівка, Мирна Долина, с-ща Тополівка, Лисичанський, села Рай-Олександрівка, Троїцьке, Устинівка, Шипилівка та інші;

4) населені пункти західної частини Новоайдарського району: села Смолянинове, Новоохтирка, Олександрівка, Пурдівка;

5) населені пункти південної та східної частин Кремінського району: м. Кремінна, с-ща Стара Краснянка і Житлівка, села Нова Астрахань, Варварівка, Червонопопівка та інші.

Межі Сєвєродонецько-Лисичанської агломерації визначені з урахуванням 1,5-годинної доступності населених пунктів до центрів агломерації. В результаті, до складу досліджуваної агломерації увійшли населені пункти, відстань яких від Сєвєродонецька, Лисичанська та Рубіжного не перевищує 55 км. Цю відстань обрано на підставі того, що вона є максимально можливою: якщо населений пункт зв'язаний з центрами агломерації дорогою загальнодержавного значення, на якій середня швидкість пасажирського автотранспорту становить 35 км/год., 1,5-годинна доступність – це розміщення на відстані до 55 км [7].

Згідно схеми планувальної структури і зон розвитку агломераційних процесів (рис. 3) [8], серед населених пунктів, що входять до складу Сєвєродонецько-Лисичанської агломерації, окрім центрів (ядер) агломерації можна виділити такі елементи:

- *міста-супутники*, якими є населені пункти, розташовані в зоні маятникових міграцій, які мають розвинену мережу установ і виробничих підприємств, що забезпечують трудову зайнятість населення прилеглих поселень [8]. Такими містами є Новодружеськ, Привілля, Гірське, Золоте. У зв'язку з тим, що ці міста спеціалізуються в основному на вугільній промисловості, являючись старопромисловими та монофункціональними, вони все більше набувають ознак депресивності та переходять з групи «міст-супутників» до групи «міст-сателітів». У складі Сєвєродонецько-Лисичанської агломерації найбільше до міст-супутників наближається Кремінна;

- *міста-сателіти* – населені пункти, розташовані в зоні маятникових міграцій, які не забезпечені місцями трудової зайнятості населення та по суті є спальними мікрорайонами центрів агломерації [8]. До даної групи населених пунктів можна віднести всі селища міського типу, що входять до складу Сєвєродонецько-Лисичанської агломерації, особливо ті, що адміністративно підпорядковані Сєвєродонецькій міськраді (Борівське, Сиротине, Воронове, Метьолкіне та інші).

Міст-контрмагнитів, тобто населених пунктів, розташованих у зоні тяжіння центрів агломерації, зіставних з ними за чисельністю населення і привабливістю за умовами життя населення, в складі Сєвєродонецько-Лисичанської агломерації немає. Таким містом донедавна можна було б з

певною мірою умовності вважати Первомайськ, але зараз він знаходиться на неконтрольованій Україною території. Порівняно близько до Сєвєродонецька, Лисичанська і Рубіжного розташовані міста Старобільськ, Сватове і Попасна, проте це малі міста районного підпорядкування, не зіставні з центрами Сєвєродонецько-Лисичанської агломерації ні за економічними, ні за соціальними показниками.

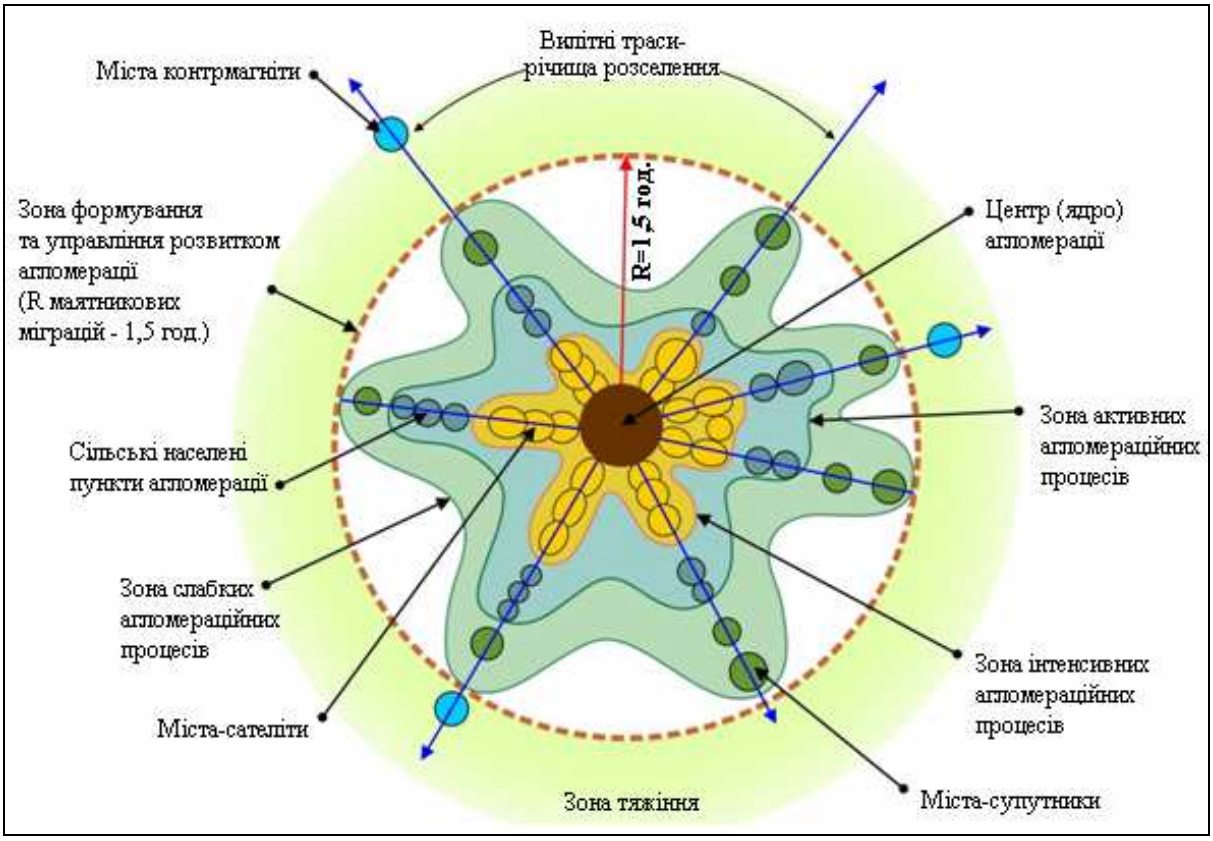

Рис. 3. Схема планувальної структури і зон розвитку агломераційних процесів [8]

Площа Сєвєродонецько-Лисичанської агломерації складає 872 км^2 (розраховано за топографічними та google-картами), з них 357,4 км^2 знаходиться під населеними пунктами (розраховано як сума площ всіх населених пунктів агломерації, взятих з облікових карток населених пунктів офіційного порталу Верховної ради України), у т.ч. 187,36 км^2 – під містами обласного підпорядкування: Лисичанськом, Рубіжним та Сєвєродонецьком [10].

Отже, Сєвєродонецько-Лисичанська агломерація має складну структуру та включає близько 40 населених пунктів, у т.ч. 8 міст та 8 селищ міського типу. На сьогоднішній день агломерація стає найважливішим центром суспільного життя Луганської області. Незважаючи на несприятливе геополітичне положення, військові події на Донбасі дали певний поштовх для її розвитку. Так, у Сєвєродонецьку з 2014 р. розташована Луганська обласна державна (військово-цивільна) адміністрація та ряд інших обласних закладів. У населені пункти Сєвєродонецько-Лисичанської агломерації протягом останніх двох років пересилилися десятки тисяч людей з окупованих територій Луганської області, було перенесено низка виробництв і соціальних закладів тощо.

Список використаних джерел: *1. Алаев Э.Б. Социально-экономическая география: Понятийно-терминологический словарь / Э.Б. Алаев. – М.: Мысль, 1983. – 350 с. 2. Алфьоров М.А. Урбанізаційні процеси в Україні в 1945-1991 рр: Монографія / М.А. Алфьоров. – Донецьк: Донецьке відділення НТШ ім. Шевченка, ТОВ «Східний видавничий дім» 2012. – 552 с. 3. Біда О.Ю. Проблемні аспекти формування міських агломерацій / О. Ю. Біда // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Економічні науки. – 2015. – Вип. 14. – Част. 1.– С. 115-117. 4. Гладкий О.В. Агломераційні форми територіальної організації суспільства [Електронний ресурс] / О.В. Гладкий // Проблеми суспільної географії: Зб. наук. пр. – К.: Інститут географії НАН України, 2010. – Вип. 1. – С. 58-62. – Режим доступу: http://dspace.nbuv.gov.ua/xmlui/handle/123456789/71261. 5. Зінченко Т.Є. Концептуальні основи формування міських агломерацій [Електронний ресурс] / Т.Є. Зінченко // Електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка». – № 6. – 2012. 6. Костюк І. Методичні питання суспільно-географічного дослідження міських агломерацій [Електронний ресурс] / І. Костюк, Р. Лозинський // Науковий вісник Чернівецького університету. – 2011. – Вип. 587-588. Географія. – С. 146-151. – Режим доступу : http://collectedpapers.com.ua/wp-content/uploads/2013/09/027_146_151_Kostuk_Lozinski.pdf. 7. Лозинський Р. Сучасні межі Львівської міської агломерації [Електронний ресурс] / Р. Лозинський, І. Костюк // Економічна та соціальна географія: Наукові записки. – 2011. – № 2.– С. 55-60. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NZTNPUg_2011_2_11. 8. Мусабаев Т.Т. Теоретические и методологические основы формирования агломерации [Електронний ресурс] / Т.Т. Мусабаев, А.Ш. Чиканаев // Материалы Международной научно-практической конференции «Реконфигурация системы расселения в постсоветском пространстве: роль агломераций» (г. Алматы, 6-8 мая 2015 г.). – Алматы, 2015. – С. 34-42. – Режим доступу : http://www.nationalplan.kz/files/kniga2.pdf. 9. Нестеренко Г.Б. Оптимізація економічних відносин міста та приміської зони [Електронний ресурс] / Г.Б. Нестеренко, С.О. Малахова, Р.М. Ступень // Вісник Харківського національного аграрного університету ім. В.В. Докучаєва. Сер. : Економічні науки. – 2014. – № 5. – С. 134-141. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vkhnau_ekon_2014_5_23. 10. Офіційний портал Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.rada.gov.ua/; 11. Офіційний сайт Головного управління статистики у Луганській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.lg.ukrstat.gov.ua/; 11. Офіційний сайт Головного управління статистики у Луганській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.lg.ukrstat.gov.ua/. 12. Офіційний сайт Лисичанської міськради [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://lis.gov.ua/; 13. Офіційний сайт Рубіжанської міськради [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://rmr.gov.ua/; 14. Офіційний сайт Сєвєродонецької міськради [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.sed-rada.gov.ua/. 15. Осипов В.М. Конкурентоспроможність міських агломерацій: світові тренди та перспективи формування в Україні [Електронний ресурс] / В.М. Осипов, М.С. Кукош // Економічні інновації. – 2014. – Вип. № 57. – С. 283-296. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecinn_2014_57_30. 16. Пивоваров Ю.Л. Основы геоурбанистики / Ю.Л. Пивоваров. – М.: ВЛАДОС, 1999. – 232 с.*

УДК 911.3

ДО ПИТАННЯ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ТОРГОВЕЛЬНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ НАСЕЛЕННЯ СІЛЬСЬКОГО АДМІНІСТРАТИВНОГО РАЙОНУ (НА ПРИКЛАДІ ПЕРВОМАЙСЬКОГО РАЙОНУ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ)

[1] К.А. Нємець, [1]Л.В. Ключко, П.О. Кобилін[1], [2]В.М. Татаренков
kobilin333@gmail.com, pervomay48@ukr.net
[1]Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Україна
[2]Первомайська районна рада Харківської області, Україна

Роздрібна торгівля та ресторанне господарство, що формують системи торговельного обслуговування населення, виступають одними з важливих складових соціальної інфраструктури будь-якої території, оскільки вони здійснюють доведення товарів від виробника до споживача, забезпечують споживання продуктів харчування, готових страв, продовольчу безпеку держави в цілому. Погіршення соціально-економічного розвитку в державі за останній час, зниження рівня доходів громадян спричиняють скорочення закладів торгівлі, ресторанного господарства, що особливо характерно для сільської місцевості. На прикладі Первомайського району Харківської області проаналізуємо особливості розвитку торговельного обслуговування населення сільського району.

Первомайський район знаходиться на півдні центральної частини Харківської області. Станом на 1.01.2016 р. Чльність населення району складала 15,9 тис. осіб [3]. Центром району є м. Первомайський, місто обласного підпорядкування, яке розглядається окремо в аспекті торговельного обслуговування населення. У місті проживає 30,5 тис. осіб [3]. В районі нараховується 58 населених пунктів. Враховуючи те, що на території району відсутні інші міста та селища міського типу, частка сільського населення складає 100%, тобто район є типовим сільським.

Важливим параметром, що характеризує розвиток торгівлі, є роздрібний товарооборот. За 2015 р. обсяг роздрібного товарообороту підприємств торгівлі м. Первомайського склав 249 млн. грн. (11 місце серед районів та міст обласного підпорядкування Харківської області), а Первомайського району – 3,8 млн. грн. (посідає останнє місце) [4]. На території Первомайського району (без урахування м. Первомайського) сконцентровано 58 магазинів, з них 28 продовольчих, 5 непродовольчих, 25 змішаних; 7 кіосків (4 продовольчих, 1 непродовольчий, 2 змішаних), 6 кафе, 3 бари, 12 їдалень [6].

Найбільша кількість закладів торгівлі, ресторанного господарства знаходиться у м. Первомайському (3 супермаркети, 223 магазини, 6 ринків, 1 торговельний центр, 34 кіоски, 19 кафе, 6 барів, 7 їдалень, 2 піцерії) [6] (рис. 1). Для міста характерна відносно висока забезпеченість населення

© Нємець К.А., Ключко Л.В., Кобилін П.О., Татаренков В.М., 2016

закладами торгівлі, ресторанного господарства. Можна стверджувати, що місто обслуговує також і мешканців району. Також суттєво виділяються Єфремівська, Красненська сільські ради за забезпеченістю закладами. Таку ситуацію можна пояснити наявністю газоконденсатного родовища Єфремівське та проходженням автомобільної дороги Р-51 Мерефа – Лозова – Павлоград, залізниці, що також з'єднує ці населені пункти. Це є передумовами більш високого рівня соціально-економічного розвитку сільських територій, внаслідок чого зростає купівельна спроможність населення, що, у свою чергу, спонукає до розвитку торговельної мережі. На наш погляд, територіальна близькість транспортних магістралей обумовили наявність відносно великої кількості закладів у інших населених пунктах району (наприклад, с. Берека (7 закладів), Ржавчик (6), Біляївка (7), Троїцьке (7) [6]. Навколо центрів сільських рад працюють сільськогосподарські підприємства, які в певній мірі стимулюють розвиток торгової мережі, на багатьох підприємствах функціонують їдальні. Їдальні також концентруються у школах. Якщо у населеному пункті є кафе або бар, то це свідчить про значну чисельність населення цього населеного пункту та значний рівень соціально-економічного розвитку. Найменш забезпечені закладами найбільш віддалені від районного центру сільські ради (Дмитрівська, Киселівська, Картамиська).

У Первомайському районі налічується 27 населених пунктів, у яких відсутні стаціонарні заклади роздрібної торгівлі (як правило, населені пункти, в яких проживає менше 100 осіб), та 42 села, у яких відсутні заклади ресторанного господарства (до 200 осіб) [6]. За даними управління економіки Первомайської районної державної адміністрації стаціонарна торговельна мережа відсутня на території Верхньобишкинської сільської ради, у якій проживає близько 200 осіб, що є достатнім для відкриття стаціонарного торговельного об'єкту [6].

На території району функціонує 15 автолавок, які здійснюють заїзди в усі населені пункти району. Особливої уваги приділяється Картамиській сільській раді при обслуговуванні автолавками, яка є найбільш віддаленою від районного центру (здійснюють діяльність 4 автолавки) [6].

Для визначення динаміки розвитку роздрібної торгівлі та ресторанного господарства Первомайського району нами було застосовано методику компонентного аналізу вектору розвитку, яка була розроблена фахівцями кафедри соціально-економічної географії і регіонознавства Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Даний метод дозволяє дослідити динаміку кожного дослідженого параметру. Динаміка показника протягом певного проміжку часу (за 2 роки) у кількісному вигляді має певні тенденції до скорочення або залишається без змін чи зростає. Ця зміна відображається часовою похідною: при скорочені показника присвоюється часова похідна «-1», якщо не змінюється – «0», при зростанні – «1». Нами досліджувався період за 2007-2013 рр., тому було сформовано 6 проміжків часу, і, відповідно, кожний параметр включав 6 часових похідних. За досліджуваний період розраховано суму кодів часових похідних за кожним параметром та за кожний проміжок часу (наприклад, 2007-2008 рр.) [2].

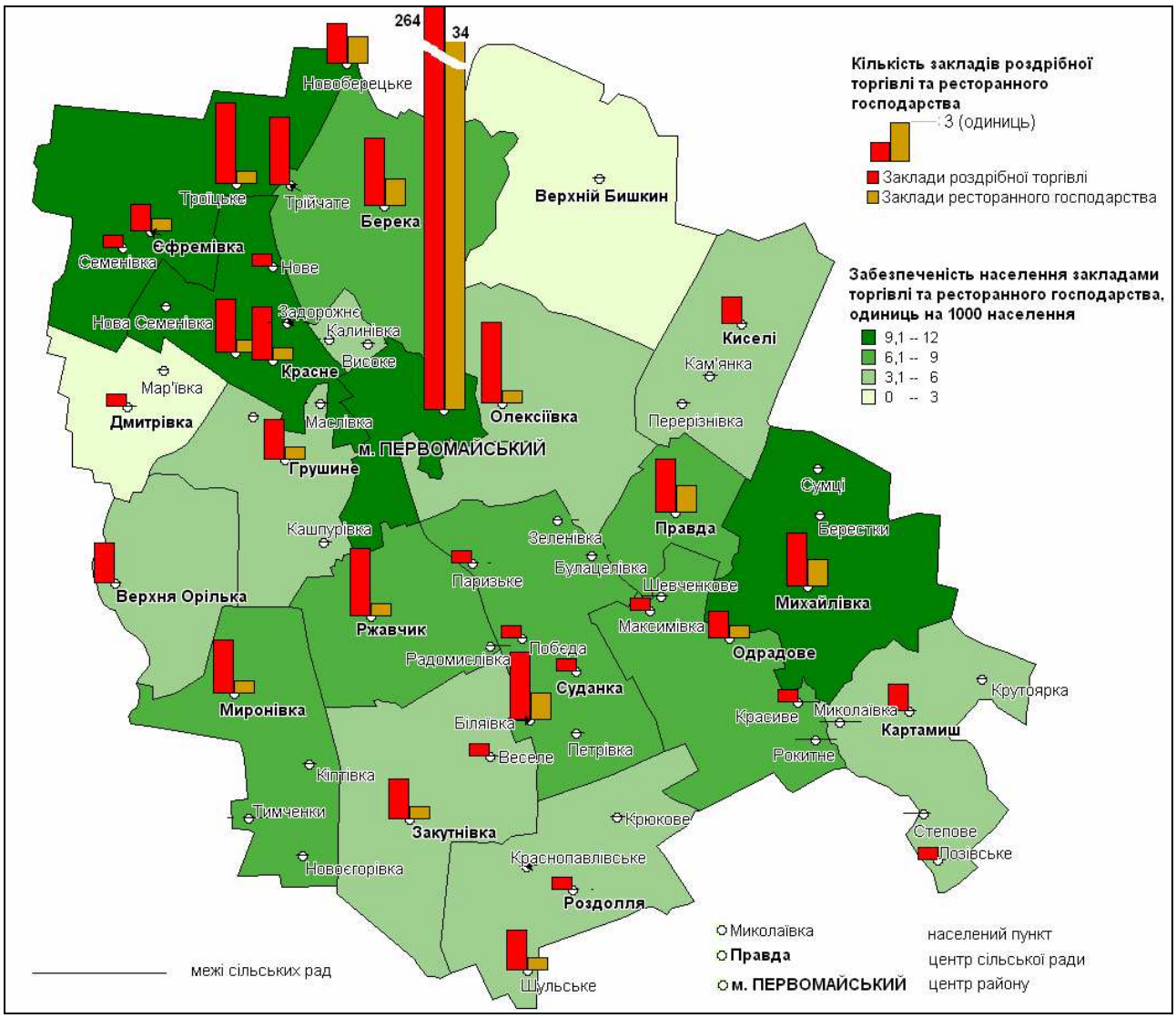

Рис. 1. Рівень розвитку торговельного обслуговування населення Первомайського району Харківської області (складено за даними [3-6])

За 2007-2013 рр. зростали роздрібний товарооборот підприємств торгової мережі, ресторанного господарства, кількість продовольчих магазинів з універсальним асортиментом товарів як в абсолютному вимірі (фізична кількість), так і у відносному (на площу території, чисельність населення). Серед загальних соціально-економічних параметрів позитивну динаміку мали міграційні показники (сальдо міграції, кількість вибулих, прибулих). Протягом досліджуваного періоду переважно без змін залишилися такі параметри як: кількість непродовольчих магазинів з універсальним асортиментом товарів, об’єктів поза магазинами, аптечних пунктів, аптечних кіосків, об’єктів ресторанного господарства, зокрема барів, ресторанів, їдалень. Серед загальних соціально-економічних параметрів без змін була питома вага сільського населення. Але скорочувалися кількість об’єктів роздрібної торгівлі, магазинів, у т.ч. продовольчих магазинів, спеціалізованих продовольчих магазинів, непродовольчих магазинів, у т.ч. спеціалізованих непродовольчих магазинів, напівстаціонарних об’єктів роздрібної торгівлі, АЗС, кількості місць для відвідувачів в об’єктах ресторанного господарства, кафе. Зменшувалася їх

абсолютна кількість, на душу населення, на площу території, що свідчить про погіршення забезпеченості населення закладами торгівлі, ресторанного господарства та їх територіальної доступності. При цьому скорочується чисельність населення району (за 2007-2015 рр. на 1945 осіб) [3,5]. Все це гальмує розвиток торговельного обслуговування населення у районі. Тому органам місцевої державної виконавчої влади, місцевого самоврядування необхідно звернути увагу на ці показники при подальшому плануванні інфраструктури торговельного обслуговування населення.

Таким чином, Первомайський район є типовим сільським районом, у м. Первомайському – районному центрі концентрація закладів торгівлі, ресторанного господарства удвічі переважає усю кількість торгових об'єктів району. Мешканці району користуються послугами торгівлі, ресторанного господарства у районному центрі. На розміщення закладів впливає проходження по території району транспортних магістралей. Найбільш віддалені від районного центру населені пункти найгірше забезпечені закладами торговельного обслуговування населення. Майже половина населених пунктів району не мають стаціонарної торговельної мережі. Проведений компонентний аналіз виявив погіршення забезпеченості населення деякими закладами торгівлі, ресторанного господарства та їх територіальної доступності протягом 2007-2013 рр. Для вирішення питань оптимізації торговельного обслуговування населення, розвитку інфраструктури необхідні подальші дослідження територіальних особливостей галузі, зокрема більш детальне вивчення потреб, можливостей їх задоволення. Вимагає окремого вивчення демографічні особливості, що в сукупності дозволять коригувати перспективні плани соціально-економічного розвитку району.

Список використаних джерел: *1. Голиков А.П. Харьковская область. Региональное развитие: состояние и перспективы: монография / А.П. Голиков, Н.А. Казакова, М.В. Шуба. – Х.: Издательство ХНУ им. В.Н. Каразина, 2012. – 223 с. 2. Нємець К. Компонентний аналіз вектору розвитку соціогеосистем / К. Нємець, В. Грушка // Часопис соціально-економічної географії: міжрегіональний зб. наук. праць. – Х.: Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, 2014. – Вип. 16 (1). – С. 7-15. 3. Офіційний сайт Головного управління статистики у Харківській області http://kh.ukrstat.gov.ua/ 4. Статистичний щорічник «Роздрібна торгівля Харківської області у 2014 році» / [під ред. О.В. Фінаншиної]. – Х.: Б.в., 2015. – 100 с. 5. Харківська область у 2015 році: статистичний щорічник / [під ред. О.Г. Мамонтової]. – Х.: Б.в., 2015. – 561 с. 6. Офіційний сайт Первомайської районної державної адміністрації. – Режим доступу: http://pervomaisk-rda.kh.gov.ua/*

СЕКЦІЯ 4.
ПРИРОДНО-РЕСУРСНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ТА РЕГІОНАЛЬНА ЕКОЛОГІЧНА ПОЛІТИКА

УДК 911.3

РІЧКА ЛОПАНЬ – «ОБЛИЧЧЯ» РІЧКОВОЇ СИСТЕМИ ДОНУ

О.С. Андрущенко, Т.П. Лобойко
petrovna150651991@mail.ru
Козачолопанський навчально-виховний комплекс
«Загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів – дошкільний заклад»,
смт. Козача Лопань, Харківська область, Україна

Вода – першоджерело життя. Те, без чого неможливе життя. Вода – це древній універсальний символ чистоти, родючості і джерело самого життя. В усіх відомих легендах про походження світу життя почалося з первородних вод. Книга Буття, описуючи створення світу, використовує дуже древній образ – оживляючі проникання «духу божого» до світових вод.

Вода є всюди. Життя на нашій планеті «замішане» на воді. Недарма вчені вважають, що колискою життя на Землі були мілководні лагуни, навіть якщо саме життя зародилося не на Землі, а було занесено на неї з міжпланетного простору у вигляді спор одноклітинних організмів. Відомо, що кров людини і тварин за своїм складом дуже близька до океанічної води. Саме тому я вважаю, що тема збереження води, джерел, малих річок, які дають нам можливість не відчувати дефіциту у потребі питної води, є актуальною зараз, як ніколи.

«Малі річки забезпечують умови життя Дніпра і Сіверського Донця. Вони їх капіляри. Людей завжди приваблювали ріки, всі їх поселення розташовувалися вздовж берегів. Річки – це частина нашої духовної культури, вони і в піснях, літературі, мистецтві», – Рибальченко Ростислав Кирилович, «Ростислав Рибальченко і його сільський світ» [1].

Наше селище Козача Лопаннь розташоване у річковій долині річки Лопань, яка входить до річкової системи Дону. Вона відноситься до типу рівнинних малих річок і має найменшу висоту падіння – 0,89м/км (перевищення витоку над гирлом), тому швидкість її течії повільна – 0,2 – 0,3м/с, в деяких місцях до 0,8 м/с. Правий берег в межах селища вищий і крутіший, лівий пологіший, взагалі береги річки низькі. Русло річки звивисте, його ширина на деяких ділянках від 1м – до 20м. Зрідка русло поділяється на рукави, утворюючи острови. Глибина річки в межах селища від 0,5м до 1м.

Заплава місцями заболочена, де під час повені відкладаються дрібні глинисті частинки алювію, дрібнозернисті піски та супіски. Так як висота повеней змінюється від року до року, то найбільш високі ділянки заплави затоплюються рідко.

© Андрущенко О.С., Лобойко Т.П., 2016

Річка Лопань має снігове живлення. В період повені її русло швидко наповнюється водою і річка виходить з берегів, затоплюючи заплаву. Найвищий рівень води в річці спостерігається в кінці березня. Взимку і посушливого літа помітну роль у живленні річки відіграють дощові та ґрунтові води. В травні річка міліє, а влітку де-не-де пересихає до дна. З настанням від'ємних температур повітря, на річці починається процес льодоутворення. В кінці листопада, на початку грудня річка замерзає. Скресання Лопані відбувається в другій половині березня. На протязі року стік води в річці нерівномірний. Близько 70% річного стоку припадає на весняний період (березень – травень), 10-20% на літо, осінь (червень – листопад) і 10-15% – на зимовий період (грудень – лютий) [3].

Вода річки використовується для господарських побутових потреб, відпочинку, ловлі риби. На берегах річки ростуть верби, лози, які закріплюють береги річки, дають притулок водоплаваючим птахам: качкам, куликам, озерним чайкам. Крім них в заплаві річки селяться зозуля, болотна сова, соловей, берегова ластівка. Здобич пташок – мухи, комарі, яких вони ловлять у польоті. Із найбільших прибережних рослин річки – рогіз, комиш, осока, жовтець, калюжниця, польовий хвощ. На поверхні води зустрічаються ряска, лютик плаваючий. Стрілолист звичайний, частуха подорожникова, живуть як у воді річки так і на сущі. Підводний спосіб життя ведуть рдест гребенчатий, водяний папоротник, сальвінія. Дно річки покривають зарості водоростей (кладовера, спирогера). Серед бентосних організмів ще є молюски, п'явки, ракоподібні, жуки, німфи літаючих комах – деякі види рівнокрилих і разнокрилих бабок. Зарості прибережних рослин – улюблене місце гризунів. Високо над водою, серед густої болотної рослинності, подібно птаху влаштовують свої гнізда миші, на березі водяться польові мищі. Серед безхвостих земноводних найбільш поширені жаби: озерна і ставкова; хвостаті земноводні: тритон звичайний і гребінчастий, вуж, черепаха. У воді живуть: карась, карп, в'юни, краснопірка, щука, окунь, річковий рак, що свідчить про незначне забруднення водойми [4].

Якість води річки Лопань формується під впливом ряду факторів – скидів стічних вод, забруднених мінеральними й органічними добривами, пестицидами і сполуками важких металів, забруднених атмосферних опадів тощо. Стан річки суттєво не змінився за останні 10 років. Спостерігається незначне погіршення за рахунок зростання вмісту нітритів, фенолів. Уміст амонію сольового, нафтопродуктів, хрому, цинку змінився незначно. Великий негативний вплив на екологічний стан річки здійснює скид поверхневого стоку з територій населених пунктів, сільськогосподарських угідь, підприємств, установ та організацій різної форми власності. На певних ділянках заплави річки на території селища Козача Лопань виявлені такі фактори негативного впливу:

- ✓ регулярне або періодичне сінокосіння на заплавних луках;
- ✓ наявність ґрунтової дороги вздовж притерасного пониження заплави;
- ✓ випасання великої рогатої худоби;
- ✓ розорювання заплави під городи;

- ✓ наявність поблизу долини житлових будівель;
- ✓ прямі стоки від житлових будівель та вулиць у населеному пункті;
- ✓ створення сміттєзвалищ в долині річки;
- ✓ заростання гідромеліоративних каналів[2].

Основні напрями діяльності та головні завдання, спрямовані на поліпшення екологічного стану річки Лопань:

- ✓ Організувати участь учнів у позакласних заходах з метою виховання екологічної свідомості.
- ✓ Створити екологічні пости «Голубий патруль».
- ✓ Розробити екологічні проекти, бюлетені.
- ✓ Висвітлити в районній газеті «Вісті Дергачівщини» та шкільній «Козацький вогник» основні проблеми і природоохоронні заходи по збереженню річки.
- ✓ Поставити вздовж річки водоохоронні знаки: «Не сміти!», «Не сип добрива!», «Будь біля річки людиною!».
- ✓ Проводити спільно з громадськістю збори, конференції, круглі столи на тему «Погана вода - погане життя» щодо формування громадської думки з метою виконання профілактичних заходів на річках.
- ✓ Привести в належний санітарно-екологічний стан берегової зони річки: розчищення від захаращення сміттям, поваленими деревами (гілками), винищення надлишкової рослинності.
- ✓ Привести в належний санітарно-екологічний стан та благоустрій джерел.
- ✓ Створити навчальні фільми «Проблеми малих річок», «Вода – це життя».
- ✓ Приймати участь у проведенні рейдів по виявленню сміттєзвалищ в заплаві річки разом з працівниками ЖКХ Козачолопанської селищної ради.
- ✓ Клопотати перед депутатами селищної ради про заохочування жителів селища, які приймають активну участь у очищенні виявлених сміттєзвалищ.
- ✓ Розповсюджувати серед громадськості досвіду щодо впровадження водозберігаючих технологій.

Політологи стверджують, що у XX столітті велися війни за нафту, XXI – загрожує війнами за воду. Сьогодні увесь світ економить воду. Дуже боляче інколи бачити, що природні джерела питної води, криниці, береги малих річок занедбуються та забруднюються. Сьогодні знайти чисту воду є проблемою, оскільки люди, внаслідок своєї діяльності, призводять до того, що забруднення доходять до ґрунтових вод, озер, річок. Нам треба пам’ятати народну мудрість: «Гарна вода, гарне життя. Погана вода, погане життя. Нема води, нема життя».

Список використаних джерел: 1. Ростислав Рыбальченко. Ростислав Рыбальченко и его сельский мир. – Х.: Курсор, 2014. – 66 с. 2. Програма збереження малих річок Харківської області до 2016 року (повідомлення для засобів масової інформації) / [Державне управління охорони навколишнього природного середовища в Харківській області]. – Х.: Проект рішення Харківської обласної ради, 2012. – 49 с. 3. Рідний край: [Навчальний посібник з народознавства / За ред. І.Ф. Прокопенка]. – Х.:Основа, 1993. – 582 с. 4. Саппа Н.Н. Харьковщина заповедная: Путеводитель. – Х.: Прапор, 1987. – 118 с.

УДК 911.796.(477.72)

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЕКОЛОГІЧНОГО ТУРИЗМУ НА ХЕРСОНЩИНІ

Л.М. Богадьорова
bohadorova.viktoriia@mail.ru
Херсонський державний університет, м. Херсон, Україна

Екологічний туризм є інтегруючим напрямком рекреаційної діяльності, що спрямований на гармонізацію відносин між туристами, та природним середовищем, що реалізується через екологізацію всіх видів туристської діяльності, охорону природи, екологічну освіту та виховання [1]. Даний вид туризму є конкурентоспроможним напрямом для Херсонщини. Він передбачає використання в туристичних цілях буферних зон заказників, заповідників, пам’яток природи та культури.

Херсонська область володіє широким потенціалом екотуристичних можливостей. Зокрема, в області розташовано 79 об’єктів природно-заповідного фонду, але для розвитку екотуризму на Херсонщині, використовуються переважно біосферні заповідники «Асканія-Нова» ім. Ф.Е. Фальц-Фейна і Чорноморський, НПП «Азово-Сиваський» [4]. Інші природно-заповідні об’єкти, нажаль використовуються менше, так як відомі лише вузькому колу спеціалістів. Тому дані об’єкти потрібно популяризувати.

На Херсонщині екотуризм можна розвивати за трьома основними напрямками: науковий, пізнавальний та рекреаційний [2].

Науковий туризм – це експедиції вчених, літні практики студентів, будь-які подорожі, що включають у себе збір наукової інформації про маловідомі райони та об’єкти Херсонщини. Цей напрям туризму сприятиме розширенню наукових інтересів та освітніх зв’язків на регіональному та міжнародному рівнях. Пізнавальний екотуризм, надає можливість працювати дитячим екологічним центрам. Діти разом із керівниками проводять пішохідні екскурсії екологічними стежками.

Рекреаційний екотуризм – це відпочинок на природі, хоча тут також може бути реалізована і пізнавальна мета. Так, можливими формами рекреаційного туризму можна вважати: відпочинок в наметових таборах, походи і прогулянки, пікніки, а також рибалку. Все це здійснюється згідно із принципами стійкого розвитку.

Екотуризм поділяють на два основні класи: класичний в межах природоохоронних територій і в умовах «дикої», непорушеної або малозміненої природи, цьому сприяє розробка екологічних стежок, які активно використовуються туристами; екотуризм поза межами природоохоронних територій на просторі окультуреного або культурного ландшафту, найчастіше сільського, як приклад використання сільських садиб.

© Богадьорова Л.М., 2016

Загальним правилом екотуризму, що відрізняє його від «традиційного» туризму, є наявність досить суворих правил поведінки, значно жорсткіших, ніж на звичайних туристичних маршрутах. Така раціональна організація екотуризму, передусім екскурсій, у межах природоохоронних територій здійснюється через облаштування екологічних стежок і туристичних маршрутів.

Серед чинників, що стримують розвиток екотуризму Херсонщини за наявного потужного екотуристичного потенціалу, переважають економічні і організаційні. До економічних стримуючих чинників відносяться: відсутність необхідного початкового капіталу для фінансування робіт із створення науково-природознавчих центрів, з розробки комплексу питань формування цільових програм екологічного туризму; незначні інвестиції у туристичну інфраструктуру та зокрема на впровадження екологічних програм, що позначається на стані готельного, транспортного обслуговування, рівні надання послуг; відсутність засобів з менеджменту та маркетингу екотуризму для залучення потенційних туристів для відвідування принаймні тих територій, що вже мають у своєму розпорядженні певну інфраструктуру для прийому, розміщення та обслуговування гостей [3].

Але, щоб забезпечити існування повноцінного конкурентно спроможного екологічного туризму треба ретельно вивчити та вирішити ряд дуже важливих питань пов’язаних не тільки з економічною стороною а й законодавчою, комунальною, освітньо-виховною та ін. аспектами нашого життя в цілому. Як на державному рівні так і на рівнях районних адміністрацій.

На основі проведеного аналізу літературних джерел та картографічних досліджень екологічного туризму, пропонуємо рекомендації щодо перспективного розвитку екотуризму на території Херсонської області:

Найефективніший та найдешевший спосіб досягнути такого результату – це створення екологічних стежок:

- екологічні стежки по ПЗФ Херсонської області в залежності від транспортного забезпечення або пішохідний варіант (біосферні заповідники Асканія - Нова та Причорномоорський, Національний парк «Олешківські Піски», Нижньодніпровський Національний парк, Азово-Сиваський природний національний парк, ландшафтний заказник «Саги», заказник «Бакайські острови», заповідник «Цюрюпинський бор», острівні нерестовища риб на Дніпрі та ін.);
- екологічні стежки на народні промисли (с. Геройське – родовище кам’яної солі, через яке був прокладений Чумацький Шлях);
- екологічні стежки з відвідуванням VI Всеукраїнського благодійного фестивалю народної творчості «Купальські зорі»;
- екологічні стежки по орнітологічному заказнику «Ягорлицький», перспективним напрямком є ботанічний заказник – «Джарилгацький»;
- екологічні стежки до унікального пам’ятника садово-паркової культури у с. Садовому (яливцеві та дубові алеї колишньої економії Фальц-Фейнів);

Актуальність організації таких мереж на сьогодні полягає не тільки в їх потенційному економічному та природоохоронному зиску, а в тому, що вони є

чи не єдиним дієвим механізмом забезпечення середовищевідтворюючих та урбокомпенсаційних потреб міських мешканців та найбільш доступною масовою формою екологічної освіти. На такій формі організації можна заробляти кошти на обладнання стежок, підтримку оточуючого середовища, чистоти.

Список використаних джерел: *1. Бурова О.Б. Особливості розвитку сільського зеленого туризму в Херсонській області України / О.Б. Бурова // Економіка підприємства. – Випуск 34. – К.: Крок, 2013. – С. 256-261. 2. Дмитрук О.Ю. Екологічний туризм як дидактична основа раціонального природокористування та геоекологічної освіти / О.Ю. Дмитрук, Ю.В. Щур // Регіональні екологічні проблеми: 36. наук, праць. – К., 2002. – С. 45-50. 3. Предместніков О. Перспективи розвитку екологічного туризму на Херсонщині / О. Предместніков // Туризм сільський зелений. – 2013. - № 4. – С. 14-15. 4. Русева К.И. Причорномор'я як ресурс екотуризму / К.И. Русева, Р.И. Русев // Екологічний туризм на півдні України: досвід, можливості, перспективи. – 2006. - № 1. – С. 16-19.*

УДК 332.12

СТРАТЕГІЧНЕ УПРАВЛІННЯ ЕКОЛОГІЧНИМИ РИЗИКАМИ І ЗАГРОЗАМИ В РЕГІОНАХ

І.О. Ілляшенко
inna.illyashenko@gmail.com
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна

Ризики в екологічній і природно-техногенній сферах набувають стратегічного характеру у зв'язку з глобальними змінами середовища проживання, розвитком техносфери і зростанням масштабів стихійних лих.

Екологічний стан території в значній мірі впливає і на економіку регіону. За даними Міністерства екології та природних ресурсів України, середньорічні втрати ВВП внаслідок погіршення стану довкілля становлять 10–15%, а за оцінками Міжнародного інституту менеджменту навколишнього середовища (Швейцарія), рівень екологічного збитку в Україні складає не менше, ніж 15–20% ВНП, і є одним з найвищих у світі. Слід зазначити, що екологічна криза в Україні постає аж ніяк не випадковим явищем, ізольованим від стану загального економічного розвитку, а навпаки, як закономірність і сутнісний атрибут системної, глибокої кризи.

Сьогодні основним джерелом небезпеки для всього існуючого на планеті Земля стала створена людиною техносфера. Аварії і катастрофи, які в ній відбуваються, призводять не тільки до людських жертв, але і до знищення навколишнього середовища, природних ресурсів, їх незворотної деградації, що, у свою чергу, спричиняє генетичні зміни в людському організмі.

Існуюча тенденція підвищення ризиків для існування людини змушує змінювати традиційні для нашої країни методи при вирішенні проблем безпечної життєдіяльності суспільства. Світовий досвід визнає найбільш

© Ілляшенко І.О., 2016

ефективним ризик-орієнтований підхід до управління екологічною, техногенною та природною безпекою, який ґрунтується на досягненні певного рівня безпеки, балансу вигод і витрат в межах окремого об'єкта, території і держави в цілому. В Україні поки що слабо розвинуті нормативно-правові, організаційно-адміністративні, економічні та інженерно-технічні методи управління екологічними, техногенними і природними ризиками, що не дозволяє сьогодні забезпечити рівень ризику для життєдіяльності населення, прийнятий в економічно розвинених країнах.

Реалізація сучасної і більш досконалої моделі захисту населення і територій від загроз екологічного, техногенного і природного характеру в Україні потребує, в першу чергу, формування такого напряму державної політики, як управління техногенними і природними ризиками, модернізації превентивної діяльності і відповідного реформування єдиної державної системи цивільного захисту населення і територій.

Метою стратегічного управління є зменшення кількості та мінімізація соціально-економічних наслідків надзвичайних ситуацій техногенного і природного характеру в регіонах України шляхом запровадження сучасних методів регулювання техногенної та природної безпеки на основі ризик-орієнтованого підходу і забезпечення гарантованого прийнятного рівня безпеки населення, територій, соціальних, техногенних і природних об`єктів.

Основними завданнями стратегічного управління ризиками є:

- реалізація сучасної і більш досконалої моделі захисту населення і територій від загроз техногенного і природного характеру;
- досягнення у державі рівня екологічної, техногенної та природної безпеки, прийнятого в економічно розвинених країнах;
- забезпечення нормативних рівнів ризиків екологічних, техногенних та природних надзвичайних ситуацій;
- посилення превентивного характеру загальнодержавного управління і перехід його на якісно вищий рівень.

Стратегічне управління ризиками стало однією з головних технологій забезпечення екологічної, техногенної і природної безпеки в економічно розвинених країнах. Сучасна наука розглядає управління ризиками як спосіб досягнення балансу між інноваціями з одного боку та негативними явищами з іншого боку. Стратегічне управління ризиками – це необхідна умова ефективного управління сучасними складними системами типу «людина – технічна система – середовище».

Одним з основних принципів у сфері захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій екологічного, техногенного і природного характеру в Україні проголошено принцип безумовного надання переваги раціональній та превентивній безпеці. Посилення превентивного характеру управління техногенною та природною безпекою України шляхом запровадження управління ризиками розглядається як розширення і активізація сфери «випередження» загальнодержавного управління і перехід його на якісно вищий рівень.

Стратегічне управління ризиками має здійснюватися на основі наступних принципів:

- принцип прийнятності ризику, який полягає у визначенні і досягненні у державі соціально, економічно, технічно і політично обґрунтованих нормативних значень ризиків для населення, навколишнього природного середовища та об’єктів економіки;
- принцип превентивності, передбачає максимально можливе і завчасне виявлення небезпечних значень параметрів стану чи процесу та ініціюючих подій, які створюють загрозу виникнення надзвичайних ситуацій, та вжиття конкретних заходів, спрямованих на нейтралізацію цієї загрози та/або пом’якшення її наслідків;
- принцип мінімізації ризику, згідно з яким ризик надзвичайної ситуації необхідно знижувати настільки, наскільки це можливо, добиватися досягнення розумного компромісу між рівнем безпеки і розміром витрат на її забезпечення;
- принцип повноти, відповідно до якого ризик для життєдіяльності людини чи функціонування будь-якого об’єкта є інтегральною величиною, яка має визначатися з урахуванням всіх загроз виникнення надзвичайних ситуацій та врахування людського чинника;
- принцип адресності, який полягає в тому, що ризиком повинен управляти той, хто його створює;
- принцип вибору доцільного значення ризику, відповідно до якого суб’єкт управління ризиком забезпечує в межах від мінімального до гранично припустимого таке значення ризику, яке він вважає доцільним, виходячи з наявних у нього економічних, технічних та матеріальних ресурсів та існуючих соціальних і політичних умов; суб`єкт господарювання, вибираючи доцільне значення ризику, гарантує певний рівень безпеки для населення та сплату страхових виплат, якщо аварія сталася;
- принцип обов`язковості інформування, полягає в тому, що кожний суб`єкт управління ризиком зобов`язаний регулярно надавати органам державної влади та місцевого самоврядування реальні значення ризиків.

Збалансоване вирішення соціально-економічних завдань, проблем цивільного захисту населення, збереження сприятливого стану довкілля і природно-ресурсного потенціалу держави можливе лише за умов застосування науково обґрунтованих кількісних оцінок ризиків виникнення надзвичайних ситуацій екологічного, техногенного і природного характеру та прогнозування динаміки їх розвитку.

УДК 511.4/477/

НОВА ГЕОМОРФОСИСТЕМНА ОСНОВА ДЛЯ РЕГІОНАЛЬНИХ РОБІТ

[1]О.О. Комлєв, [1]О.С. Довніч, [2]С.В. Жилкін
morpha2007@ukr.net, morfo75@ukr.net
[1]Київський національний університет імені тараса Шевченка, м. Київ, Україна
[2]Інститут географії НАНУ, м. Київ, Україна

Нині системне (комплексне) планування розвитку територій (регіонів) чи експертна оцінка наслідків реалізації окремих проектів повинні *обов'язково* враховувати структуру і динамічний стан всієї їх природної системи та окремих її елементів (компонентів), вміти прогнозувати наслідки для неї антропогенних і техногенних впливів, викликаних ними. Досі *рельєф* вважався важливим найбільш стійким компонентом природних ландшафтів. Використання в геоморфології системної методології і *морфодинамічного* методу *вивчення* рельєфу дозволило розглядати його як *геоморфосистему*, яка *зосереджує*, *організовує* і *направляє* в реальному часі потоки речовини і енергії на *експонованій* земній поверхні. Разом з тим, прямі і побічні глибини проникнення людської діяльності в літосферу збільшуються постійно. Тут нерідко спостерігаються, інколи несподівані, траєкторії руху речовинно-енергетичних потоків, що мають техногенне походження, але які добре виявляються при використанні побудованих на геоморфосистемній основі прогностичних моделях, в яких системно інтегровані експоновані і поховані форми рельєфу. Концептуальною основою їх є *морфохронодинамічна* концепція геоморфології.

Морфохронодинамічна концепція спирається на фундаментальне уявлення про *історико-динамічний* характер «геоморфосистеми» на нашій планеті, яка бере свій початок з архею. Досліджені загальні умови і конкретні причини її появи, особливості еволюції, планетарне значення [1-4, 7-9]. Встановлено, що геоморфосистема постійно формує свій «простір-час» – *геоморфолітосферу*, яка є одночасно її результат, процес, минуле, нинішнє, майбутнє. Було встановлено: *ускладнення* структури геоморфолітосфери з кожним наступним циклом еволюції геоморфосистеми; прогресивне *скорочення* тривалості циклів і одночасно *збільшення* перепадів висот поверхонь в окремі етапи; *зростання* в системі накопиченої потенційної енергії і відсотку в її енергетиці екзогенних (космічних) джерел; *системні* відношення її експонованих і похованих форм рельєфу і значення їх просторово-часових конфігурацій в структурних ланках на формування співвідношення і інтенсивність *внутрішніх* системних функцій (ініціальної, транзитної, термінальної); *постійно* відновлення контрастної земної поверхні (на початку морфоциклів) через взаємодію геоморфосистеми і інших геосистем у складі інтегральних планетарних мегасистем; *геоморфолітогенез* – як внутрішній *зміст* історико-динамічної геоморфосистеми, який здійснюється завдяки механізмам взаємодії диференційованих поверхневих переміщень пухких відкладів (морфолітопотік,

© Комлєв О.О., Довніч О.С., Жилкін С.В., 2016

низхідний літопотік), які викликають постійні зміни тиску на глибші шари і висхідний літопотік; *захисну* планетарну роль геоморфосистеми. Для функціонування морфохронодинамічної концепції нами розроблений і її власний понятійно-термінологічний апарат [3, 4, 6].

Морфохронодинамічний метод був використаний нами в практиці регіональних геоморфологічних досліджень *басейнових історико-динамічних геоморфосистем* геоморфологічної формації цокольних (денудаційних) рівнин території Українського щита. Нині, ця територія інтенсивно освоєна людиною: тут сформовані різні типи *природно-господарських територіальних систем*. Були досліджені прямий і побічний їх вплив на навколишнє природне середовище і роль у цьому її геоморфорфосистеми [3]. Був використаний при цьому чіткий дослідницький алгоритм, який полягає у послідовності: від «статики» до «динаміки» геоморфосистем, і, далі, різних видів прогнозування, важливих для оцінювання функціонування на територіях тих чи інших природно-господарських геосистем.

Статику басейнових історико-динамічних геоморфосистем характеризуєть їх: *склад* (морфолітогоризонти, сформовані впродовж окремих циклів морфогенезу), *будова* (вертикальна: взаємне розташування морфолітогоризонтів і характер пластики їх обмежувальних поверхонь; горизонтальна: склад, складність, позиційність, метрика морфолітокомплексів), *структура* (об'ємно-площинних і лінійно-точкових елементів). Кількісні і якісні характеристики, аналіз позиційності, метрики, планової, об'ємної , внутрішньої і зовнішньої форми, характер сусідства, меж, вираження похованих форм і морфолітогоризонтів на поверхні, виявляють просторово-часові закономірності їх будови і формування. Це дозволило: дослідити *функціональну* (сучасну і давню), *історичну* та *еволюційну* динаміку басейнових історико-динамічних геоморфосистем; виявити етапи і циклічність їх розвитку на рівні макро- і мезоциклів у зв'язку з тектонічними ритмами, а мікроциклів з їх саморозвитком через механізми гіпергенної ізостазії; встановити прогресивний характер їх еволюції та її особливості; встановити вплив на них планетарних (сила Коріоліса), регіональних і локальних (тектонічних) чинників; виявити їх місце в просторово-часовій організації морфолітодинамічного потоку геоморфолітосфері в підсистемах «підняття-западина» автоколивальної мегасистеми «земна поверхня-літосфера-астеносфера Гутенберга» на прикладі Українського щита і поєднаних з ним платформних і геосинклінальних западин упродовж останнього крупного мегациклу (мезозою-кайнозою).

Нині, морфохронодинамічні дослідження «рельєфу» (геоморфосистем) нами ведуться і в інших регіонах України, зокрема на її лівобережній частині в межах Чернігівської, Сумської, Потавської, Харківської, Луганської і Донецької областей. В структурно-тектонічному відношенні – це території Воронезької антеклізи, Дніпровсько-Донецьку западини, Донецького кряжу.

Нова геоморфосистемна основа, в якій використані принципи і підходи морфохронодинамічної концепції геоморфології, відкриває великі можливості для проведення і різних видів регіональних робіт. Вона стає концептуальною основою так званого *наскрізного* прогнозування [3,5,7].

Наскрізне прогнозування має складові елементи – *ретроспективне*,

актуальне і *перспективне* прогнозування, які спрямовані в минуле, нинішнє, майбутнє *історико-динамічної* геоморфосистеми: структура і динаміка її безпосередньо визначали в минулому і визначають нині поведінку в геоморфолітосфері матеріально-енергетичних потоків природного і техногенного походження. Ці види прогнозування можуть бути використані при проведенні на територіях прогнозно-пошукових робіт на різні корінні і осадові корисні копалини, реалізації проектів будівництва і експлуатації об'єктів промислового, транспортного, міського, цивільного, водогосподарського значення, для здійснення природоохоронних заходів, екологічних експертиз і прогнозів. Нова геоморфосистема основа дозволяє виявляти так звані «морфолітотунелі», «морфолітобар'єри», «морфолітопастки», які визначають процеси переміщення і накопичення в геоморфолітосфері техногенних забруднень, утворених від різних видів виробництв.

Список використаних джерел: *1. Комлєв О.О. Про основні поняття і проблеми палеогеоморфології // Укр. геогр. журн. – 1997. - № 3. – С. 59-63. 2. Комлєв О.О. Про зміст сучасної концепції геоморфології // Укр. географ. журн. – 2002. - № 2. – С. 10-16. 3. Комлєв О.О. Історико-динамічні басейнові геоморфосистеми геоморфологічних формацій Українського щита. Автореф. дис. д-ра географ. наук. К. – 2005. - 37 с. 4. Комлєв О.О. Сучасний напрямок розвитку геоморфологічної теорії // Фізична географія та геоморфологія. - № 51. – 2006. – С. 63-67. 5. Комлєв О.О. Морфохронодинамічний аналіз історико-динамічної морфосистеми Білокоровицької структури і її оцінка щодо перспектив на розсипи бурштину Український бурштин. Збірник наукових праць. К., 2008. – С. 101-106. 6. Комлєв О.О. Нова теоретична основа регіонального палеогеоморфологічного аналізу // Фізична географія та геоморфологія. - № 56. – 2009. – С.63-67. 7. Комлєв О.О. Новий метод вивчення динаміки платформенних геоструктур території України // Фізична географія та геоморфологія. - № 60. – 2010. – С.18-23. 8. Комлєв О.О. Значення палеогеоморфології для розвитку теорії геоморфології і загальної теорії Землі // Географічна наука і практика: виклики епохи: мат-ли міжн. наук. конф. присвяченої 130-річчю географії у Львівському університеті. Видавничий центр імені Івана Франка, 2013. – Том 2. – С. 207-211.*

УДК 504.4.062.2: 504.45

КОНСТРУКТИВНО-ГЕОГРАФІЧНИЙ ПІДХІД ПРИ ВИБОРІ ПУНКТІВ ДЛЯ ВСТАНОВЛЕННЯ ЕКОЛОГІЧНИХ НОРМАТИВІВ ЯКОСТІ ПОВЕРХНЕВИХ ВОД

Г.В. Коробкова
korobkova.ann@gmail.com
Науково-дослідна установа «Український науково-дослідний інститут екологічних проблем», м. Харків, Україна

Система екологічного нормування повинна забезпечити нормативну основу досягнення балансу між рівнями шкідливого впливу на довкілля і його спроможностями на відновлення [1, 2]. При розробці екологічних нормативів необхідно застосовувати конструктивно-географічний підхід, який враховує ландшафтно-екологічну складову, географічне розташування, динаміку

© Коробкова Г.В., 2016

формування і функціонування природних систем, їх типологічне різноманіття та одночасно індивідуальну унікальність, стійкість до природних та антропогенних впливів тощо. До цього часу в Україні не створена цілісна методика встановлення та використання кількісних значень екологічних нормативів якості поверхневих вод. Нами запропонований та випробуваний підхід до встановлення екологічного нормативу [3].

В межах виконаної роботи нами поставлена та вирішена задача вибору типових місць першочергового встановлення екологічних нормативів якості поверхневих вод.

Для відбору пунктів встановлення екологічних нормативів використані наступні критерії:

1. *Ландшафтна репрезентативність* (пункт відбору має знаходитись у місцях, де представлені характерні природно-територіальні комплекси (ПТК) для даного ландшафту).

2. *Ландшафтна зональність* (пункти відбору мають знаходитись в різних фізико-географічних зонах).

3. Гідрологічна репрезентативність (відсутність безпосереднього впливу приток, зарегульованих ділянок та урбанізованих територій).

4. *Природоохоронна репрезентативність* (вибір пунктів відбору має враховувати наявні екологічні проблеми, зокрема 4 категорія якості вод[4]).

Для вирішення поставленої задачі обрані 2 пункти на річці Сіверський Донець у Харківській області: пункт №1 – вище м. Зміїв, с.Черемушне та пункт №2 – вище м. Ізюм.

Пункт №1 – вище м. Зміїв, с.Черемушне (803 км від гирла). Водозбірна площа пункту на правобережжя формується у Золочівсько-Чугуївському та Лиманськo-Вовчанському фізико-географічних районах, лівобережжя – у Лиманськo-Вовчанському фізико-географічному районі Харківської схилово-височинної області Східноукраїнського краю Лісостепової зони [5,6].

На *правому березі* просторову структуру ландшафту річкової долини представляють здебільшого:

- рівнини лесові, розчленовані ярами та балками, із западинами на алювії неогенових терас, з чорноземами типовими середньо гумусними, вилуженими, звичайними середньогумусними потужними, із сільськогосподарськими угіддями на місці широколистяних дубових лісів, лучних і різнотравно-типчаково-ковилових степів;

- рівнини дрібногорбисти, на молодих четвертинних піщано-мулових відкладах, з чорноземами супіщаними, дерново-підзолистими й розинутими піщаними ґрунтами, іноді з пісками слабо задернованими, із сільсько-господарськими угіддями, вигонами, сосновими і сосново-дубовими лісами; рівнини лесові, розчленовані ярами та балками, із западинами на алювії стародавньочетвертинних терас, з чорноземами звичайними середньо-гумусними, вилуженими, із сільськогосподарськими угіддями на місці широко-листяних дубових лісів, лучних і різнотравно-типчаково-ковилових степів;

- рівнини лесові, відносно вирівняні, розчленованими ярами та балками на нижньо-середньоміоценовій основі, з чорноземами типовими, звичайними й реградованими, іноді із сірими і темно-сірими опідзоленими ґрунтами з

сільсько-господарськими угіддями на місці лучних і різнотарвно-типчаково-ковилових степів, іноді на місці широколистяних дубових лісів.

На *лівому березі* здебільшого представлені:

- рівнини лесові, плоскі, з западинами на алювії молодих четвертинних терас, з чорноземами типовими, залишковослабосолонцюватими, з чорноземами типовими середньогумусними і звичайними середньогумусними із сільськогосподарськими угіддями на місці лучних і різнотравно-типчаково-ковилових степів;

- рівнини лесові, розчленовані ярами та балками, із западинами на алювії стародавньочетвертинних терас, з чорноземами звичайними середньогумусними, вилуженими, із сільськогосподарськими угіддями на місці широколистяних дубових лісів, лучних і різнотравно-типчаково-ковилових степів; рівнини дрібногорбисті, на молодих четвертинних піщано-мулових відкладах, з чорноземами супіщаними, дерново-підзолистими й розинутими піщаними ґрунтами, іноді з пісками слабо задернованими, із сільсько-господарськими угіддями, вигонами, сосновими і сосново-дубовими лісами;

- рівнини лесові, розчленовані ярами та балками, із западинами на алювії неогенових терас, з чорноземами типовими середньо гумусними, вилуженими, звичайними середньогумусними потужними, із сільськогосподарськими угіддями на місці широколистяних дубових лісів, лучних і різнотравно-типчаково-ковилових степів.

- заплава річки представлена рівнинами плоскими і слабо хвилястими піщано-глинистими на голоценовому піщано-муловому алювії заплави з лучно-чорноземними солонцюватиим, іноді, болотяними ґрунтами і торф’янниками зі злаково-різнотравною, болотно-різнотравною рослинністю під косовицями [7].

Пункт №2 – вище м. Ізюм (610 км від гирла). Водозбірна площа правобережжя формується у Барвінківсько-Новодонецькому фізико-географічному районі Західнодонецької схилові-височинної області Донецького краю. Лівобрежжя – у Балаклійсько-Руженському фізико-географічному районі Старобільської схилові-височинної області Задонецько-Донського краю Північно-степової підзони Степової зони [5,6].

На *правому березі* ландшафтна просторова структура долини річки представлена рівнинами лесовими, розчленовані ярами та балками на верхньоміоценовій основі, з чорноземами звичайними із сільсько-господарськими угіддями на місці різнотарвно-типчаково-ковилових степів.

Для *лівобережжя характерні* здебільшого:

- рівнини дрібногорбисті, на молодих четвертинних піщано-мулових відкладах, з чорноземами супіщаними, дерново-підзолистими й розвинутими піщаними ґрунтами, іноді з пісками слабо задернованими, із сільсько-господарськими угіддями, вигонами, сосновими і сосново-дубовими лісами,

- рівнини лесові, розчленовані ярами та балками, із западинами на алювії неогенових терас, з чорноземами типовими середньо гумусними, вилуженими, звичайними середньогумусними потужними, із сільськогосподарськими угіддями на місці широколистяних дубових лісів, лучних і різнотравно-типчаково-ковилових степів.

- заплава представлена рівнинами плоскими і слабо хвилястими піщано-

глинистими на голоценовому піщано-муловому алювії заплави з лучно-чорноземними солонцюватиим, іноді, болотяними ґрунтами і торф'янниками зі злаково-різнотравною, болотно-різнотравною рослинністю під косовицями [7].

Якість поверхневих вод обраних пунктів віднесена до 4 категорії III класу якості води – «задовільні» за станом та «забруднені» за ступенем чистоти (забрудненості) за середніми показниками [8].

Таким чином, з використанням конструктивно-географічного підходу обрані пункти, що є екологічно і ландшафтно репрезентативними та дійсно потребують встановлення екологічних нормативів якості поверхневих вод.

Список використаних джерел: *1. Васенко О.Г., Коробкова Г.В. Загальні принципи визначення екологічних нормативів якості поверхневих вод // Екологічна безпека: проблеми і шляхи вирішення: VII Міжнар. наук.-практ. конф.: Зб.наук.ст. У 2-х т. Т.1 УкрНДІЕП. – Х.: Райдер, 2011, 332 с.– С. 228-233. 2. Концепція екологічного нормування. – К.: Мінекобезпеки України, 1997. – 20 с. 3. Васенко О.Г., Коробкова Г.В., Рибалова О.В. Визначення екологічних нормативів якості поверхневих вод з урахуванням прогнозних моделей та регіональних особливостей // East Europian Scientific Journal. – 2016. - № 8(12). Vol. 3. – С. 5-13. 4. Методика екологічної оцінки якості поверхневих вод за відповідними категоріями (проект)/ А.В. Гриценко, О.Г. Васенко, Г.А. Верніченко та ін. – Х.: УкрНДІЕП. – 2012. – 37 с. 5. Максименко Н.В., Квартенко Р.О. , Різник К.Ю. Оновлене фізико-географічне районування Харківської області // Вісник ХНУ імені В.Н. Каразіна. Серія «Екологія» – Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, – 2016. – Вип. 14. – С. 20-32. 6. Маринич О.М. Удосконалена схема фізико-географічного районування України/ О.М. Маринич, Г.О. Пархоменко, О.М. Петренко, П.Г. Шищенко // Укр. геогр. журнал. – 2003. - № 2. – С. 16-2. 7. Екологічний атлас Харківської області / Є.Л. Макаровський, О.В. Соловйов, Г.Д. Коваленко [та ін.] – 2-ге вид., перероб. – Х.: ПФ«Ектив Стар», 2005.– 80 с. 8. Коробкова Г.В. Сучасний екологічний стан басейну річки Сіверський Донець в межах Харківської області / Коробкова Г.В. // Вісник ХНУ імені В.Н. Каразіна. Серія «Екологія» – Харків: ХНУ ім. В.Н.Каразіна, – 2016. – Вип. 14 – С. 66-70.*

УДК 551.582.2 (477.52)

СУЧАСНІ КЛІМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЛІВОБЕРЕЖНОГО ПОЛІССЯ УКРАЇНИ

Д.В. Линок, А.О. Корнус
darina_linok@ukr.net
Сумський педагогічний університет імені А.С. Макаренка, м. Суми, Україна

Для оцінки сучасних кліматичних особливостей Лівобережного Полісся України було використано дані про температуру і кількість опадів, отримані на сертифікованих згідно вимог WMO метеорологічних станціях, які розміщені у м. Семенівка, м. Ніжин і м. Чернігів (на території Чернігівського Полісся) та у м. Дружба Сумської області (на території Новгород-Сіверського Полісся). Також були використані дані метеостанції Конотоп, яка знаходиться у безпосередній близькості до південної межі Лівобережного Полісся.

Основним завданням нашого дослідження було визначення сучасних особливостей річного ходу температур і опадів на території дослідження

© Линок Д.В., Корнус А.О., 2016

протягом 2005-2015 рр. та їх порівняння з відповідними значеннями за багаторічний період [1]. За результатами зіставлення метеорологічних даних обох періодів спостережень, за даними усіх названих вище 5 метеостанцій, скрізь на території Лівобережного Полісся відзначаємо помітне підвищення середньорічної та середньомісячних температур повітря більшості місяців року, яке, одна, територіально проявляється дещо по різному.

При дослідженні річного ходу температур на метеостанції Дружба, виявлено, що зростання середньорічних показників відбувається в основному за рахунок зимового сезону. Особливо теплішим став грудень, у якому температура порівняно з кліматичною нормою зросла на 3,5°С. Натомість у осінні місяці – вересні та жовтні зростання становило менше ніж 0,5°С.

Схожа тенденція прослідковується і на інших метеостанціях. Наприклад, у Конотопі найбільше, у порівнянні із багаторічною нормою, зросла температура грудня, а приріст температур становить 3°С. Температурні показники весняного періоду також підвищилися, найбільше зростання спостерігається у квітні і травні, проте є дещо меншим, ніж для зимових місяців (на 1,7°С). Менше перевищення багаторічної норми помітне у літні місяці, – на 0,8°С. Найменше підвищення – лише на 0,3°С зафіксоване в осінній період, а саме у вересні та жовтні.

Річний хід температури повітря на метеостанції Ніжин так само проявляє тенденцію до зростання показників у порівнянні із багаторічним періодом. Максимальне підвищення так само помітне у зимовий період, і також у грудні – майже на 3°С. Підвищилися й температури весняного періоду, найбільш помітне зростання у березні – на 2,2°С. У літні місяці спостерігається незначне підвищення показників, середньомісячна температура перевищує багаторічну норму лише на 0,4°С. Мінімальне ж зростання фіксується в осінній період, зокрема у жовтні (на 0,2°С), а у вересні місяці – відповідає багаторічній нормі +14,1°С.

Зростання середньорічної температури переважно за рахунок зимового сезону спостерігається й на м/с Семенівка: найбільший приріст спостерігається у грудні і становить 2,8°С. Менші підвищення характерні для весняних місяців, від 1,8°С у березні до 1,1°С у травні. Лише злегка (на 0,5°С) багаторічну норму перевищують середньомісячні температури літнього сезону. Найменше підвищення термічного фону зафіксоване у вересні і становить лише 0,1°С.

На м/с Чернігів температурні показники кожного місяця також перевищили кліматичну норму. Як і на попередніх метеостанціях, найбільше зростання температури відбулося у зимовий період. Однак, прослідковується деяка відмінність – найбільше потеплішав не грудень, а січень, середньомісячна температура якого зросла на 2,7°С. Серед весняних місяців найбільше підвищення помітне у березні – на 2,4°С. Впродовж літного періоду теж можна побачити зростання температур, яке однак є не таким значним у порівнянні з іншими сезонами року (від 0,6°С у червні до 0,8°С у серпні). Ще менше відхилення від багаторічних норм спостерігається в осінній період, а саме у вересні і жовтні, де зростання температур не перевищує 0,5°С.

Другом етапом нашого дослідження було з'ясування сучасних особливостей річного ходу атмосферних опадів і встановлення їх відхилення від кліматичної норми. За результатами досліджень можемо говорити про зменшення річної кількості опадів в цілому на території Лівобережного Полісся.

На м/с Дружба кількість опадів зменшилася в усі місяці від 0,8 мм/місяць у квітні до 21,1 мм/місяць у серпні. За зимовий сезон їх кількість скоротилася на 6,7 мм, за весняний –на 11,9 мм, за осінній – на 25,2 мм. Найбільше зменшення опадів відбулося за літній сезон – на 37,8 мм.

Аналогічні закономірності змін річного ходу опадів, хоча й з певними особливостями, спостерігаються і на метеостанції Конотоп, де у порівнянні із багаторічним періодом спостережень кількість опадів зменшилася на 32,6 мм. У зимовий період спостерігається навіть збільшення показників – на 21 мм. Але за літній сезон кількість опадів зменшується уже на 35 мм. Певне зменшення помітне за весняний і осінній періоди – на 6,4 мм та 14,6 мм відповідно.

Мінімальне зменшення річної кількості відбулося на м/с Ніжин, де скорочення не досягає і 10 мм/рік, а за зимовий період спостерігається збільшення середньомісячної кількості опадів, на 8,4 мм. Менше зростання показника відзначається за весняний період, на 4,5 мм. Натомість, більше скорочення кількості опадів помітне у літній (на 18,5 мм) та осінній (3,5 мм) сезони.

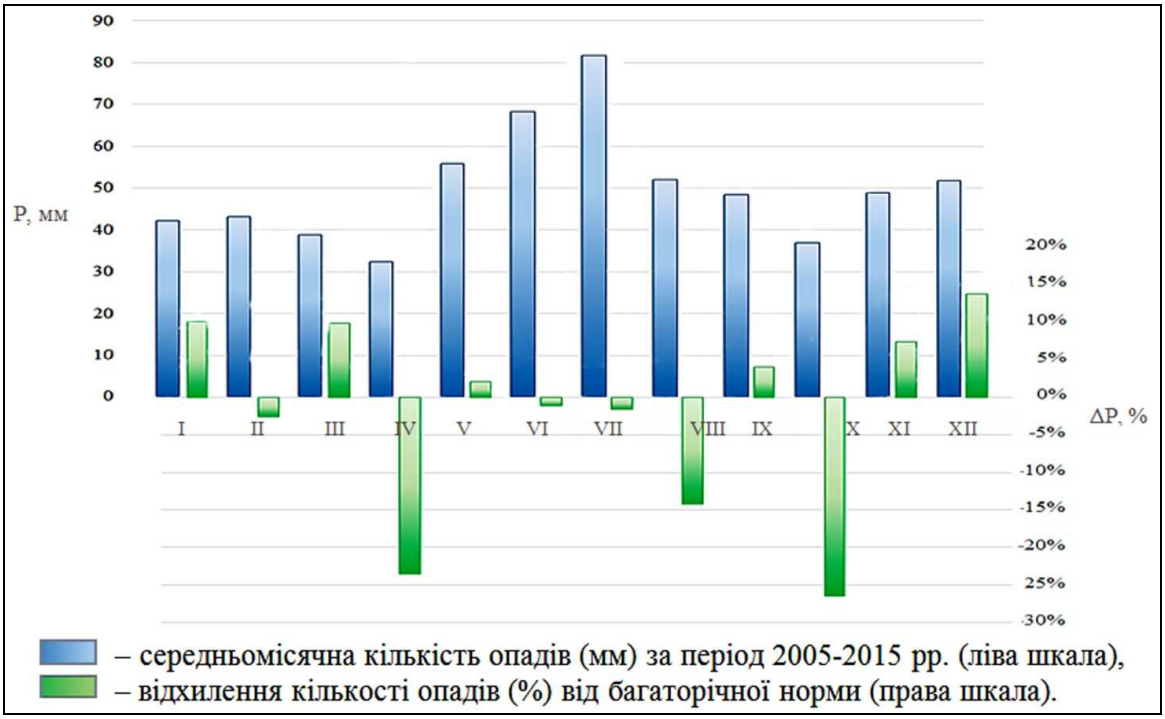

Рис. 1. Середня кількість опадів за місяць, розрахована за 2005-2015 рр. та її відхилення від багаторічної норми (по метеостанції Чернігів)

Дещо вирізняється від зафіксованих на інших метеостанціях порівняльна динаміка річного ходу опадів за різні періоди спостережень на метеостанції Семенівка. Тут також прослідковується скорочення річної кількості опадів, яке становить 25,5 мм; незначне їх підвищення характерне для зимового періоду,

яке не досягає й 1 мм. Помітніше збільшується кількість опадів за весняний період, в середньому на 5 мм. Однак, вже у літні місяці спостерігається сильне зменшення, яке сягає 35,8 мм. Протягом осіннього періоду показник знову дещо перевищує багаторічну норму опадів – на 4,7 мм.

За даними м/с Чернігів так само спостерігається збільшення кількості опадів за зимовий період у порівнянні із зимовими місяцями за 1930-1989 рр., яке становить 10,4 мм. В інші місяці помітне зниження їх кількості: продовж весняного та осіннього сезону, кількість опадів зменшується порівняно з багаторічною нормою майже на 5 мм. Найбільше зменшення показників зафіксовано у літній період, – на 19,4 мм (рис. 1), перш за все, за рахунок серпня.

Загалом при зіставленні кліматичних показників за два різні періоди (1930-1989 рр. і 2005-2015 рр.) вдалося визначити сучасні кліматичні особливості Лівобережного Полісся України. Встановлено, що середньорічні температури повітря у порівнянні із багаторічною нормою підвищилися від +6°С...+7°С до +7,5°С на північному-сході, а на південному-заході території – до +8,5°С. Щодо опадів, то у порівнянні із багаторічною нормою спостерігається зворотна тенденція, яка полягає у зменшенні їх кількості в цілому від 600 мм/рік до 550-500 мм/рік, причому найменша їх кількість випадає на крайньому північному-сході території.

Список використаних джерел: *1. Научно-прикладной справочник по климату СССР. Многолетние данные. Ч. 1-6 / Укр. респ. упр. по гидрометеорологии Вып. 10: Украинская ССР Кн. 2. – Березина Л. С. (ред.) – Л. : Гидрометиздат, 1990. – 682 с.*

УДК 379.851

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ ПЕЧЕР УКРАЇНИ ЯК РЕСУРСУ РОЗВИТКУ СПЕЛЕОТУРИЗМУ

К.А. Молодєєва, Н.В. Добровольська
kvita.molodeeva@mail.ru, natalie-d@mail.ru
Харківський торговельно-економічний інститут
Київського національного торговельно-економічного університету, Україна

В умовах політичної нестабільності України та економічної кризи майже в усіх галузях господарства країни важливим завданням для науковців постає пошук нових перспективних напрямів розвитку сфери нематеріального виробництва, до якої належить туристична діяльність. Незважаючи на значні туристичні природно-антропогенні ресурси, якими володіє Україна, на сьогодні вітчизняна туристична галузь не є конкурентоспроможною не лише на міжнародному ринку, а й в окремих регіонах країни. Саме тому актуальним є популяризація окремих видів туризму, зокрема спелеотуризму, серед потенційних споживачів.

© Молодєєва К.А., Добровольська Н.В., 2016

Спелеотуризм – це вид туристичної діяльності, що пов'язаний з відвідуванням печер та має різні цілі: спортивні, пізнавальні, паломницькі, для лікувальні тощо. Спелеотуризм в наш час сприймається стереотипно, тобто як проходження маршрутів у печерах витривалими та підготовленими до цього туристами, або як організовані екскурсії. Проте, підземний туризм, як його ще називають, давно має різні види турів (лікувальні, рекреаційно-профілактичні, паломницькі, екстремальні, пізнавальні і навіть подієві) та популярність в усьому світі. Серед відомих печер, таких як Мамонтова печера (США), Шкоцянські печери (Словенія), Мармурові печери (Чилі), печери Юкатана (Мексика) є безліч інших, які використовуються з лікувально-профілактичними цілями, для дайвінгу, як історичні пам'ятки тощо.

Україна також багата на ресурси для спелеотуризму, однак, на жаль, вони не є популярними на міжнародному рівні, хоча деякі вітчизняні печери не поступаються світовим за протяжністю маршрутів та славляться своїми лікувально-оздоровчими властивостями. У Тернопільській області знаходиться найбільший в світі район карстових печер, довжина ходів яких досягає 250 кілометрів. Печери Тернопільської області відомі своїми природними лікувальними властивостями та проведенням у них терапевтичних дій. Ще у 80-х роках минулого століття у печерах проводилися дослідження лікувального впливу підземної атмосфери на стан здоров'я людини та діяла підземна лабораторія. Отримані експериментальні дані свідчать про лікувальні властивості мікроклімату печер і доцільність створення алергологічних стаціонарів для лікування хворих хронічними бронхітами, пневмонією, бронхіальною астмою. Отже, в Україні є унікальні можливості для повноцінного розвитку як спелеотуризму, так і спелеотерапії. Спелеотерапія завоювала серце медицини ще в давнину. Вона використовувалася як для лікування, так і для омолодження та профілактики захворювань. Печери сприятливо діяли на хворі легені та шкіру. Початком розвитку в Україні спелеотерапії вважається 1966 р., коли на базі Солотвинських соляних шахт була організована алергологічна лікарня. Профіль цієї оздоровниці — лікування хворих на бронхіальну астму інфекційно-алергічної форми за спеціально розробленою методикою. Спелеотерапевтичне відділення лікарні складається з комплексу гірських виробок для розташування 250 хворих, які знаходяться на глибині 300 м від поверхні. Нині в Солотвино функціонують 2 шахти: №8 і № 9 [1].

На сьогодні спелеотуризм набуває популярності як особлива форма екотуризму. В Україні діють спелеоклуби у Києві, Сімферополі, Львові, Тернополі та ряді інших міст. Діяльність цих клубів спрямована на популяризацію печер серед широких верств українських туристів, передусім учнівської і студентської молоді.

Туристично облаштованою є Кришталева печера, яку почали досліджувати ще поляки в 1908 році. Вона знаходиться на досить високому масиві, але доступна для туристі в будь-яку пору року, адже є сухою і не потребує спецодягу. Печера Млинки — найпопулярніший спелеотуристичний об'єкт Тернопільскої області. Екскурсійним маршрутом її лабіринту щороку проходять

численні спортивно-туристичні змагання з орієнтування під землею та спелеозйомки, навчально-тренувальні заняття спелеотуристів.

Звичайно, найбільшою популярністю серед печер України користуються печери Кримського півострову, хоч на сьогодні можливість потрапити до них нашими туристами обмежена. Визнаними туристичними об'єктами, що мають облаштовану належним чином туристичну інфраструктуру та організований екскурсійний супровід, є печери Мармурова, Червона, Еміне-Баїр-Хосар.

Щороку Червону печеру відвідують тисячі спелеотуристів. Печери Мармурова й Еміне-Баїр-Хосар знаходяться поруч на верхньому плато Чатир-Дагу в межах Кримського державного заповідника. Вони обладнані для цілорічного туристичного відвідування членами Сімферопольського центру спелеотуризму. Екскурсії в Мармуровій печері проходять трьома маршрутами – «Галерея казок», «До перлинних озер» і «Тигровий хід» [2].

Для шанувальників екстремального спелеотуризму за окрему плату проводиться тур у заповідну частину Мармурової печери — Нижню галерею. За оцінкою найвідоміших спелеологів-експертів, Мармурова печера входить у п'ятірку найгарніших печер планети.

На плато Чатир-Даг було обладнано центр активного відпочинку, що передбачає не лише спелеоекспедиції у підземний світ Мармурової й Еміне-Баїр-Хосар, а й гірськолижний і екологічний туризм, що дозволяє привабити більше туристів. Інфраструктуру рекреаційного центру формують нічліжні будиночки. На вершину заповідного плато Чатир-Даг прокладено зручний під'їзд для приватного й екскурсійного автотранспорту. Працівниками центру туристам пропонуються походи в необладнані печери (Тисячеголова, Холодна), екскурсія в Тисову ущелину, сходження на величні вершини Чатир-Дагу — Еклізі-Бурун й Ангар-Бурун [3].

Поряд з природними печерами, неабиякою популярністю користуються штучні печери, викуті у скельній товщі працею людських рук. Сюди відносяться славнозвісні об'єкти національного паломництва – печери Києво-Печерської та Почаївської лавр, комплекси давньоруських монастирів Подільського Придністров'я та гірського Криму, Страдчанська печера та печерний монастир в селі Розгірче на Львівщині тощо[4].

Отже, завдяки своїм особливостям геологічної будови Україна має значну кількість природних та штучних печер, активне пізнання яких спричинило розвиток спелеотуризму у Тернопільській, Хмельницькій областях та Криму. Проте існує декілька важливих проблем, що перешкоджають розвитку даного виду туризму та виходу його на міжнародний рівень. Серед них потрібно відзначити відсутність туристичного обладнання значної кількості печер на відповідному рівні. Покращення інфраструктури дозволить розвивати лікувальний, профілактичний, екскурсійний та спортивний напрями даного туризму. Також великою проблемою є пошкодження цілісності ходів та мікроклімату печер через застарілість спелеологічного обладнання та недостатню державну фінансову підтримку. В свою чергу, незацікавленість державних органів у підтримці задовільного стану печер спричиняє відтік потенційних туристів та зниження популярності спелеотуризму. Таким чином,

перейняття світового досвіду використання та обладнання печер як ресурсу розвитку спелеотуризму є першочерговою задачею в плануванні розвитку спелеотуризму в Україні, що в перспективі може створити додаткові можливості для збільшення кількості місцевих туристів та залучення іноземних.

Список використаних джерел: *1. Дублянський В.Н. Спелеотуризм. – К.: Здоров'я, 1973. 2. Радзієвський В.О. Подорож у підземну казку: Путівник по карстових печерах Тернопільщини. – Л.: Каменяр, 1984. – 56 с. 3. Курортні ресурси України. – К.: Укопрофоздоровниця, 2002. 4. Маценко Г.О. Книга рекордів України. Природа навколо нас. – Тернопіль: Навчальна книга «Богдан», 2000. – 80 с.*

УДК 631.42/.47(477.42)

ГЕОЕКОЛОГІЧНА ОЦІНКА СТАНУ ҐРУНТОВОГО ПОКРИВУ ТОВ «АГРО-ПРОМ-СЕРВІС» В КАМ`ЯНО-БРІДСЬКО-ЖИТОМИРСЬКОМУ ГЕОЕКОЛОГІЧНОМУ МІКРОРАЙОНІ

І.К. Нестерчук, Л.М. Довбиш
nester_geoek@ukr.net, Dov.L.L@bk.ru
Житомирський національний агроекологічний університет,
м. Житомир, Україна

Проблеми ефективного та раціонального використання земельних ресурсів стоять перед сільськогосподарським виробництвом не одну сотню років, однак останнім часом в Україні ці питання набувають неабиякої гостроти. Актуальність геоекологічного природокористування на сучасному суспільно-економічному етапі розвитку в Україні пов'язується з переходом до ринкових відносин, оскільки підвищення ефективності використання землі як фактора виробництва зумовлено природою ринкових відносин.

Метою досліджень було здійснити геоекологічну оцінку існуючої структури агроландшафтів ТОВ «Агро-Пром-Сервіс» в Кам'яно-Брідсько-Житомирському геоекологічному мікрорайоні (рис. 1).

Як видно з наведеної експлікації, домінуюче місце в складі земельних угідь займають орні землі і порівняно незначне місце займають природні кормові угіддя. Найбільшим неоціненним багатством ґрунту є його гумус. Саме завдяки гумусу ґрунти набувають родючості, оструктуреності. Через зниження запасів гумусу в усіх регіонах мають місце процеси дегуміфікації (рис. 2).

Дані рисунку показують, що порівнюючи з 1984 роком вміст агрохімічних показників ґрунту у 2010 році значно змінився.

В умовах зростання антропогенного навантаження на агроекосистеми, з отриманням достатньої кількості якісної сільськогосподарської продукції виникають проблеми пов'язані з негативним впливом різних забруднювачів. Важкі метали можуть бути віднесені до одних з найнебезпечніших полютантів, де особливість їх дії зумовлена постійною присутністю у навколишньому середовищі.

© Нестерук І.К., Довбиш Л.М., 2016

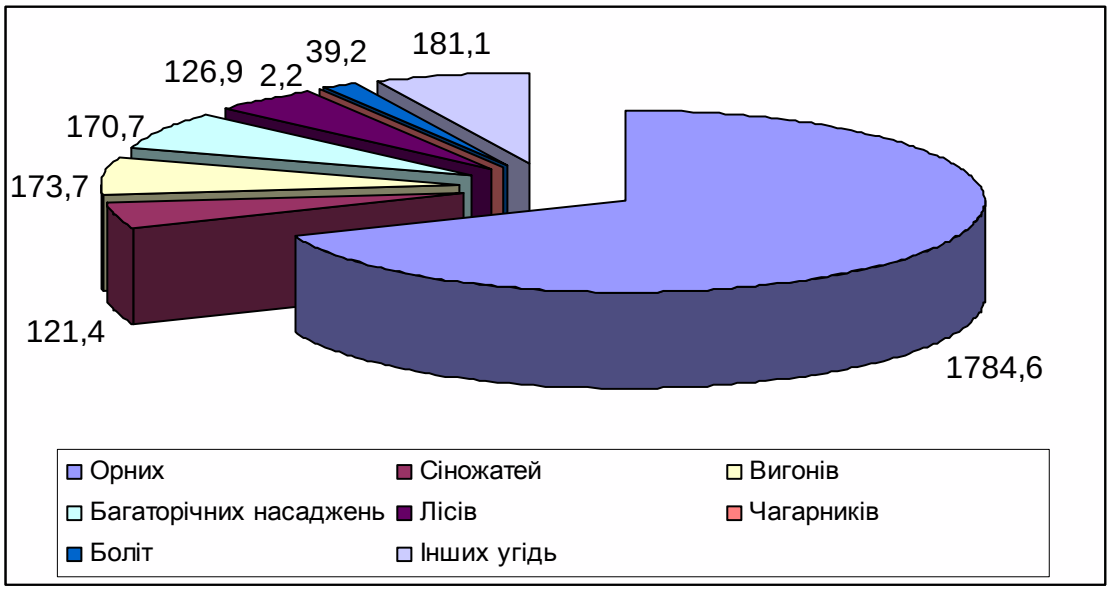

Рис. 1. Структура земельних угідь

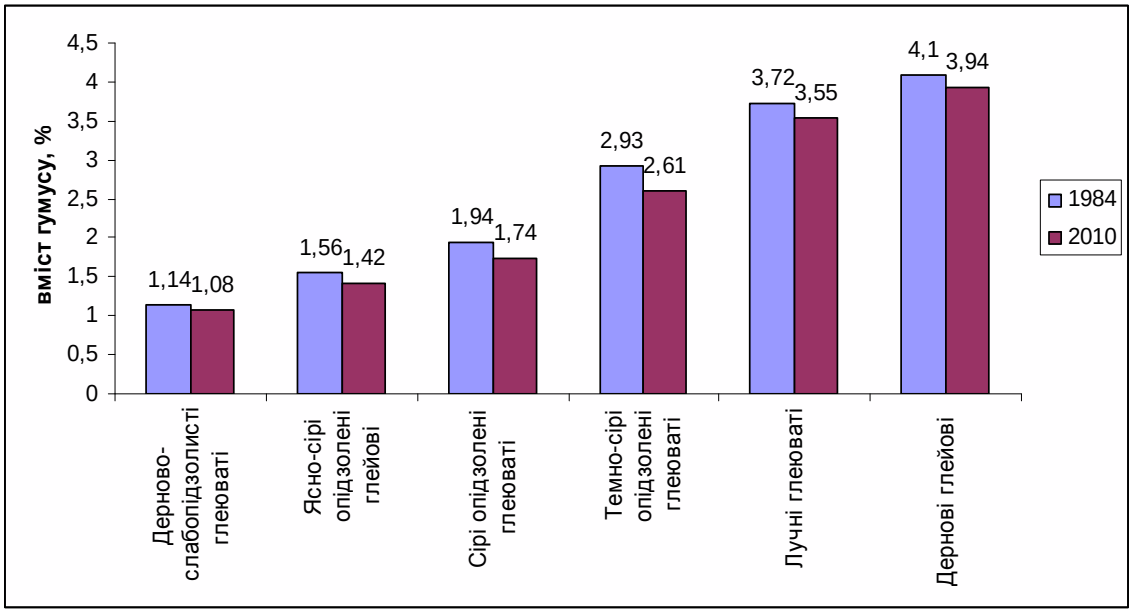

Рис. 2. Зміна вмісту гумусу у ґрунтах господарства

Це пов’язано з тим, що з однієї сторони підвищений вміст в продуктах урожаю важких металів шкідливий для людини і тварин, і багато в чому може визначати придатність або непридатність продуктів рослинництва як джерела харчування чи кормів, а з іншої – забруднення ґрунту важкими металами може на довгі роки зробити його непридатним для виробництва доброякісної продукції. Інтенсивна індустріалізація призвела до виникнення в Україні проблеми техногенного забруднення ґрунтів важкими металами, включаючи також і регіон Полісся [1-6].

Разом із мінеральними добривами можуть потрапляти до ґрунту важкі метали. Концентрація рухомих форм важких металів у грунтах господарства варіювала в значних межах. Найвищий коефіцієнт варіації спостерігався для

кадмію – 55,2%, а найменший був у кобальта – 21,7%. Коефіцієнти варіації інших важких металів знаходились на рівні 24 – 35%.

Геоекологічну характеристику рівнинної частини території України, а саме Житомирської області починаємо з приналежності території регіону до виділених геоекологічних регіонів, районів, мікрорайонів (рис. 3) [7].

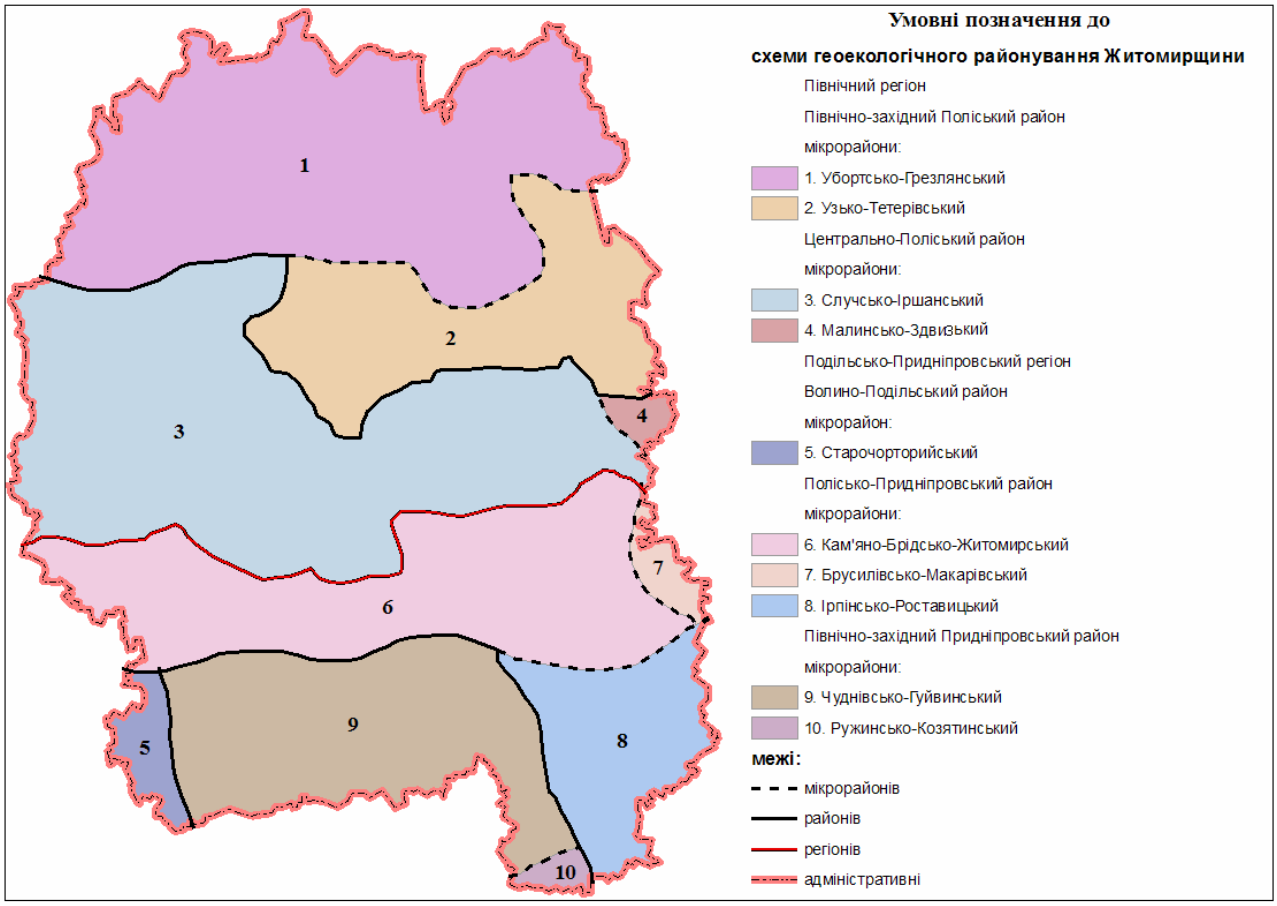

Рис. 3. Схема геоекологічного районування Житомирщини

Кам'яно-Брідсько-Житомирський геоекологічний мікрорайон, охоплює Баранівський, Житомирський, Черняхівський, Коростишівський адміністративні райони області, тобто перехідну смугу між поліськими та лісостеповими ландшафтами. Рівень геоекологічного потенціалу тяжіє до високого. Природний потенціал має підвищені показники, це зумовлене незначним впливом несприятливих природних процесів. Хоча величина техногенного наваттаження в межах мікрорайону належить до нижче середнього, однак високим є хімічне забруднення, в покомпонентній структурі якого є найвищим з-поміж мікрорайонів показник забруднення атмосферного повітря. У структурі соціально-економічного освоєння найвищими з-поміж мікрорайонів є показник концентрації виробництва – 62% та густоти населення – 34%. Відповідно це вимагає розв'язання відповідних стратегічних завдань щодо оптимізації природокористування у вище зазначеному геоекологічному мікрорайоні на теренах ТОВ «Агро-Пром-Сервіс».

Список використаних джерел: *1. Агрокліматичний довідник Житомирської області. – К.: Держсільгоспвидав УРСР, 1959. – 92 с. 2. Анучин В.А. Основы природопользования:*

теоретический аспект / В.А. Анучин. – М.: Мысль, 1978. – 293 с. - Библиогр.: с. 269-289. 3. Барановський В.А. Екологічна географія і екологічна картографія / В.А. Барановський; Нац. акад. наук України. Рада по вивченню продуктивних сил України; [за ред. С.І. Дорогунцова]. – К.: Фітосоціоцентр, 2001. – 250 с. 3. Безпека регіонів України і стратегія її гарантування. В. 2. Т.1 Природно-техногенна (екологічна) безпека / за ред. Данилишина. – К.: Наук. думка, 2008. – 389 с. – (Проект "Наукова книга"). 4. Галич М.А. Агроекологічні основи використання земельних ресурсів Житомирщини / М.А. Галич, В.П. Стрельченко; Держ. агроекол. ун-т. — Житомир: Волинь, 2004. – 184 с.: табл. 5. Кострица М.Ю. Географія Житомирської області: посібник для вчителів і учнів / М.Ю. Кострица; Житомир. обл. ін-т удосконалення вчителів [та ін.]. – Житомир: ВКО Газета "Житомир. Вісник", 1993. – 198, [1] с. 6. Маринич О.М. Фізична географія України: підручник / Олександр Мефодійович Маринич, Петро Григорович Шищенко. – К.: Знання, 2005. – 512 с.: карт. 7. Нестерчук І.К. Геоекологічний підхід до проблеми природокористування: теоретичні аспекти та методика / І.К. Нестерчук // Фізична географія та геоморфологія. – К., 2007. – Вип. 52. – С. 51-66.

УДК 911.5(477.84)

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК РОЗВИТКУ ПЕРСПЕКТИВНИХ РЕКРЕАЦІЙНИХ ТЕРИТОРІЙ З ФОРМУВАННЯМ РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОМЕРЕЖІ (НА МАТЕРІАЛАХ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ)

С.Р. Новицька
ekosvit76@ukr.net
Тернопільський національний педагогічний університет імені В. Гнатюка, м. Тернопіль, Україна

Одними із важливих елементів узгодженого регіонального розвитку виступають дві взаємозалежні і взаємопов'язані сфери – рекреація і природозаповідання. Тому доцільно перспективний розвиток рекреаційних територій узгоджувати з особливостями територіальної організації регіональної екомережі, з метою досягнення гармонійного (пропорційного, збалансованого) розвитку території, збереження природних і соціальних функцій ландшафтів.

На досягнення збалансованого розвитку, забезпечення комфортних природних умов життєдіяльності спрямована «Загальнодержавна програма формування національної екологічної мережі України на 2000-2015 роки» [1] і розроблені на її основі місцеві програми формування регіональних екологічних мереж. Програмами передбачено впорядкування природокористування і природозаповідання, розбудову цілеспрямованих форм організації території, оптимізацію ландшафтно-екологічної структури господарювання і життєдіяльності.

В екомережі Тернопільської області виділяють національні та регіональні елементи екомережі. Формування регіональної екомережі спрямоване на вирішення проблеми узгодженого розвитку території, створення екологічно безпечного середовища життєдіяльності людей, що є надзвичайно важливим в рекреаційному природокористуванні. Практично всі структурні елементи

© Новицька С.Р., 2016

регіональної екомережі є сприятливими для рекреаційного використання. Але на особливу увагу заслуговують регіональні ландшафтні парки (РЛП) з перспективою формування національних природних парків (НПП). Регіональні елементи екологічної мережі представлені: Малополіським РЛП в межах південної частини фізико-географічної області Малого Полісся; Горинським РЛП в басейні р. Горинь та р. Жирак; Залізцівсько-Вертелківським РЛП в долині верхньої течії р.Серет; РЛП «Збаразькі Товтри» в межах центральної частини Товтрової гряди; РЛП «Загребелля» на північно-західній околиці м. Тернополя; РЛП «Княжий ліс» в околиці м.Теребовля на межиріччі Серету і Гнізни; РЛП «Середньосеретський» в долині середньої течії р. Серет; РЛП «Скала-Подільське Надзбруччя» в мальовничій околиці смт. Скали-Подільської; РЛП «Бережанське Опілля» в мальовничому куточку Бережанщини.

За рахунок створення двох НПП «Кременецькі гори» та «Дністровський каньйон», а також РЛП «Залізцівсько-Вертелківського», «Мало поліського», «Збаразькі Товтри», «Княжий ліс», «Бережанське Опілля», «Середньосеретського», «Скала-Подільське Надзбруччя», «Почаївського», «Горянського») збільшиться частка рекреаційних територій в межах Тернопільської області. Також перспективні РЛП дозволять вирішити проблему дефіциту ефективних форм використання рекреаційних ресурсів, яка існує для жителів м. Тернополя, а також задовільнити потреби в рекреаційних територіях жителів міських і сільських поселень.

Домінування в регіональній екологічній мережі НПП і РЛП пояснюється тим, що їх створення сприятиме розвитку рекреаційної сфери, а також НПП і окремі РЛП виступають зв’язуючими її елементами з сусідніми регіонами. Так, наприклад, НПП «Дністровський каньйон» і РЛП «Скала-Подільське Надзбруччя» пов’язують регіональну екомережу з південними районами Хмельницької, північними районами Чернівецької, і північно-східними районами Івано-Франківської областей. Малополіський РЛП стане основою Малополіського природного ядра екомережі, в межах екокоридору національного рангу «Кременецького», і сприятиме обміну генетичною інформацією між розрізненими локально розташованими природними біоценозами, а також виступить шляхами міграції біоти між Гологоро–Вороняко-Кременецьким кряжем і Товтровою грядою, а також Малим Поліссям через Галицько-Слобожанський екокоридор національного рангу. Почаївський РЛП стане складовою Почаївського природного ядра екомережі, яке продовжить екологічний коридор «Кременецький», що сприятиме обміну генетичною інформацією, а також виступить шляхами міграції біоти між Гологоро–Вороняко-Кременецьким кряжем, Товтровою грядою і долиною Дністра через «Серетський» екокоридор. РЛП «Бережанське Опілля» стане складовою Голицько – Підвисоцького природного ядра екологічної мережі, територією якого проходитиме екокоридор регіонального значення «Опільський», що виступить шляхами міграції біоти між Гологоро – Кременецькою грядою і долиною Дністра, РЛП «Княжий ліс» стане складовою Теребовлянського природного ядра екомережі, територією якого проходитиме екокоридор регіонального значення «Серетський». РЛП «Середньосеретський» стане складовою Яблунівського природного ядра місцевого рангу, через який

проходитиме «Серетський» екокоридор. РЛП «Залізцівсько-Вертелківський» стане ядром екомережі, територією якого проходитиме екологічний коридор регіонального значення «Серетський», що сприятиме міграції біоти між Товтровою грядою і долиною Дністра. РЛП «Збаразькі Товтри» стане складовою Залужанського природного ядра екомережі, територією якого проходитиме екокоридор регіонального значення «Товаровий», що виступить шляхами міграції біоти між Гологоро–Вороняко–Кременецьким кряжем і долиною Дністра і його лівими допливами, а також з природним заповідником «Медобори», РЛП «Горянський» стане складовою Лановецького природного ядра екомережі місцевого значення, через яке проходитиме екокоридор місцевого рангу.

Природні ядра репрезентують всі ландшафти Тернопільщини. РЛП і НПП, що формують структурні елементи регіональної екомережі, широко використовуватимуться в туристсько-рекреаційних цілях. Одним із важливих завдань формування регіональної екомережі є розширення та впорядкування туристсько-рекреаційних систем регіону. Співставляючи схеми ландшафтно-рекреаційного районування території зі схемою екомережі Тернопільської області [5], можна зробити висновки, що 80 % ландшафтно-рекреаційних комплексів співпадає з основними структурними елементами екомережі і є складовими або природного ядра, або частиною екокоридора, що легко пояснюється поліфункціональністю екологічної мережі, яка, окрім природоохоронної, виконує ще й рекреаційну функцію. Перспектива формування РЛП і НПП вимагає зміни акцентів господарювання в напрямку розвитку туристсько-рекреаційної інфраструктури, зміни традиційної агропромислової спеціалізації на рекреаційну, виділення місць для кемпінгів, мотелів, будівництво чи оновлення під'їзних шляхів. Організація парків є передумовою переходу від екстенсивного рекреаційного природокористування до інтенсивного, яке передбачає раціональне природокористування, охорону та відновлення природно-територіальних комплексів.

Створення мережі природних національних і регіональних ландшафтних парків, як елементів екомережі, а також органів управління ними, сприятиме формуванню цілеспрямованого розвитку рекреаційної інфраструктури і належного використання природних рекреаційних ресурсів, їх організація забезпечить відчутний соціально-економічний ефект з мінімальними збитками для природи. Альтернативний підхід до вирішення проблеми раціонального рекреаційного природокористування – це залучення в даний вид користування все більшої кількості земель.

Список використаних джерел: *1. Закон України «Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000-2015 роки» // http://www.menr.gov.ua. 2. Закон України від 24 червня 2004 року «Про екологічну мережу України» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2004, N 45, т. 502). 3. Національна доповідь про стан формування національної екологічної мережі України на 2006-2010 рр. – Херсон: Грінь Д.С., 2012 р. – 200 с. 4. Царик Л. Природні рекреаційні ресурси: методи оцінки та аналізу (на прикладі Тернопільської області) / Л. Царик, Г. Чернюк – Тернопіль: Підручники і посібники, 2001. – 188 с. 5. Царик П.Л. Регіональна екомережа: географічні аспекти формування розвитку (на матеріалах Тернопільської області) / П.Л. Царик. – Тернопіль: Видавн. відділ ТНПУ, 2005. – 172 с.*

УДК 504.062;332.1

ЭКОЛОГО-ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ЭФФЕКТИВНОСТЬ ПРИРОДОПОЛЬЗОВАНИЯ КАК ОСНОВА СТРАТЕГИИ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ РЕГИОНА

А.А. Пакина, М.К. Каржаурова
allapa@yandex.ru
Московский государственный университет имени М.В. Ломоносова, г. Москва, Российская Федерация

Разработка и обоснование подходов к оценке эффективности природопользования является сегодня одной из наиболее актуальных задач развития не только теории, но и практики природопользования. Многочисленные работы российских и зарубежных специалистов в этой сфере подтверждают необходимость комплексной оценки природопользования с учетом экологических, экономических и социальных результатов [1-2, 6]. Аналогичный подход характерен и для практических рекомендаций: концепция «зеленой» экономики, предложенная ведущими экспертами ООН для практической реализации принципов устойчивого развития, близка по сути концепции рационального природопользования.

Программа ООН по охране окружающей среды (UNEP) предлагает следующее определение: «зеленая экономика» – такая экономика, которая приводит к улучшению благосостояния человека и социальной справедливости, значительно уменьшая экологические риски и недостаток экологических благ» [5]. Основные направления концепции определены как: эффективное использование ресурсов; снижение углеродоемкости; социальная ориентированность. Другими словами, рациональное, а, значит, и эффективное природопользование (ПП), равно как и переход к «зелёной» экономике (ЗЭ), состоит в обеспечении экономического роста при одновременном снижении экологических рисков и повышении качества жизни. Достижение вышеперечисленных целей напрямую связано с повышением энергоэффективности экономики: в результате сокращается потребление ископаемого топлива, а значит, снижается углеродо- и, в целом, ресурсоемкость, и достигается положительный социальный эффект от улучшения экологической обстановки и увеличения занятости населения.

Возможности повышения эффективности природопользования (ПП) за счет сокращения энергоемкости мы оценили на примере Костанайской области Казахстана. Область является энергодефицитной: внутреннее производство обеспечивает около 35% общей потребности в электроэнергии, недостаток же покрывается за счет поставок из Павлодарской области. При этом существующие мощности работают, преимущественно, на мазуте, что значительно ухудшает экологическую обстановку.

© Пакина А.А., Каржаурова М.К., 2016

В связи с этим поиск дополнительных возможностей обеспечения региональной экономики экологически приемлемыми источниками энергии является важнейшим условием оптимизации природопользования. Оценка природного потенциала возобновляемых источников энергии (ВИЭ) показала, что регион обладает высоким ветровым потенціалом (средняя скорость ветра на территории области составляет от 4 до 5 м/с, а максимальная может достигать 40 м/с в районе г. Аркалык), а также значительными ресурсами солнечной энергии (среднегодовая суммарная радиация на территории Костанайской области составляет 3.55 кВт×ч/м² в сутки, а максимальная суммарная радиация достигает 6.83 кВт×ч/м² в сутки). Полученные данные позволяют сделать вывод о перспективах использования ВИЭ для выработки энергии.

В то же время большое значение для принятия решения имеет анализ сложившейся структуры природопользования. Анализ территориальной структуры ПП по космическим снимкам показал, что преобладающим видом является сельскохозяйственное ПП: с/х угодья занимают около 95.2% площади земельного фонда. В связи с этим особую актуальность приобретает сфера утилизации отходов с/х производства – как с экологической, так и с экономической точек зрения. Использование потенциала ветровой и солнечной энергетики ограничено в силу территориальной разобщенности потребителей энергии и может быть привязано, скорее, к конкретным производственным комплексам [4].

Анализ природных условий и специфики природопользования в регионе исследования позволил предварительно оценить потенциал ветровой и солнечной энергетики, а также ресурсов биомассы, и выявить основные виды ВИЭ для различных районов области (табл. 1).

Таблица 1

Приоритетные виды ВИЭ в районах области

ВИЭ	**Районы**
Переработка отходов растениеводства	Алтынсаринский, Камыстинский, Карабалыкский, Карасуский, Мендыкаринский, Сарыкольский, Узункольский, Федоровский
Переработка отходов животноводства (БГС)	Амангельдинский, Аулиекольский, Денисовский, Джангельдинский, Житикаринский, Костанайский, Наурзумский, Тарановский
Ветровая энергетика	г. Рудный, г. Аркалык

Для Костанайской области развитие низкоуглеродной энергетики за счет утилизации с/х отходов весьма перспективно. Учитывая средние нормы производства отходов животноводства, на территории области образуется около 8,2 млн.т калорийной биомассы в год. Такое количество органического вещества представляет собой альтернативный источник энергии, использование которого приведет к повышению энергоэффективности сельскохозяйственного сектора экономики и снижению природоёмкости ВРП, поскольку в этом случае энергия будет вырабатываться без дополнительного извлечения из среды ископаемого топлива.

Примером эффективного с эколого-экономической точки зрения решения проблемы переработки отходов животноводства являются биогазовые станции (БГС). Сегодня в регионе уже имеется опыт использования таких установок: единственная в Казахстане БГС, принадлежащая с/х предприятию ТОО «Караман-К», полностью покрывает потребности самого предприятия, работая на 40% мощности. В перспективе планируется обеспечение энергией соседних поселков и продажа части электроэнергии энергетическим компаниям. В целом же, при стандартных объемах выхода биогаза от переработки отходов животноводства около 0,3 $м^3$ на 1 тыс. т, имеющийся в области потенциал позволит получить 2,46 млн. $м^3$ биогаза или 16,7 млн. кВт×ч электроэнергии в год. Т.о., отходы животноводства представляют собой ценный ресурс, который в условиях конкретного региона может компенсировать недостаток энергии без увеличения нагрузки на среду.

Рассмотренный подход полностью соответствует идее повышения эффективности природопользования, поскольку сочетает достижение экономического, экологического и социального эффектов, что наглядно проявляется в снижении энергоемкости ВРП. В 2014 г. общий объем ВРП Костанайской области составил 1 459 835,9 млн. тенге (или 364,9 млн. руб.) при потреблении 5 053,6 млн. кВт×ч электроэнергии [3]. Переход к возобновляемым источникам энергии влечет за собой качественные изменения энергопотребления: несмотря на то, что общее количество потребляемой энергии не меняется, снижается зависимость экономики от ископаемого топлива. Получение энергии на БГС позволит, в первую очередь, покрыть потребности сельскохозяйственной отрасли, в связи с чем количество энергии, необходимой для производства всего ВРП (при сохранении его объема) сократится и составит 4902 млн. кВт×ч. В результате энергоемкость ВРП за счет традиционных источников энергии снизится на 5,7%, что будет способствовать достижению положительного экономического эффекта, улучшению экологической обстановки и повышению уровня жизни населения.

Список использованных источников: *1. Безруких П.П. Энергоэффективность и охрана окружающей среды: актуальные задачи. – Бюллетень Института устойчивого развития Общественной палаты РФ. 2012, № 61. – С. 39-49. 2. Зворыкин К.В. Географическая концепция природопользования // Вестник Московского ун-та, Серия 5. География. 1993. №3. С. 3-15. 3. Социально-экономическое развитие Республики Казахстан [Электронный ресурс www.stat.gov.kz] – Комитет по статистике Министерства национальной экономики Республики Казахстан, 2015. 4. Пакина А.А., Турлыбекова Б.Т. Эколого-экономические аспекты перехода к ветровой энергетике: пример Рудненской ТЭЦ (Республика Казахстан) // Экология урбанизированных территорий. 2013. - № 4. – С. 42-46. 5. Green Economy Report [Электронный ресурс www.unep.org] – Программа ООН по окружающей среде (UNEP), 2010. 6. Tukker, A., Bulavskaya, T., Giljum, S., de Koning, A., Lutter, S., Simas, M., Stadler, K., Wood, R. 2014. The Global Resource Footprint of Nations. Carbon, water, land and materials embodied in trade and final consumption calculated with EXIOBASE 2.1. Leiden/Delft/Vienna/Trondheim. – P. 8-12.*

УДК 556.3:628.1

СТРАТЕГІЯ ВИКОРИСТАННЯ ПІДЗЕМНИХ ВОДНИХ РЕСУРСІВ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

В.М. Прибилова
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Україна

Однією з найважливіших проблем для кожної держави є проблема забезпечення населення якісною питною водою. Об'єми використання води на порядки більші, ніж інших добувних ресурсів. Багато регіонів світу потерпає від нестачі води, що зумовлено шаленим розвитком світової економіки, зростанням чисельності населення, техногенним навантаженням, що накладає екологічне обмеження її використання. Для населення України проблема питної води вкрай важлива, оскільки водні ресурси – один з головних чинників розвитку й розміщення продуктивних сил, вони визначають рівень життя і здоров'я населення. Тому і постає питання розробки стратегії використання ресурсів питних підземних вод для України в цілому і Харківської області зокрема.

Водні ресурси на території України розподілені вкрай нерівномірно, тому і різні адміністративно-територіальні одиниці забезпечені водою як надмірно так і недостатньо. Відповідно до стандартів ООН, Україна за сумарними запасами власних поверхневих і підземних водних ресурсів належить до малозабезпечених держав (загальний обсяг внутрішніх відновлювальних ресурсів – 1122 м^3/рік). По забезпеченості водними ресурсами Україна займає останнє місце серед європейських держав. Прогнозні ресурси підземних вод в Україні становлять близько 22,5 км^3/ рік (61689,2 тис. м^3/добу), з яких на долю Харківської області припадає 4109,8 тис. м^3/добу – що відповідає 6 місцю серед областей України. Середня забезпеченість прогнозними ресурсами підземних вод одного мешканця Харківської області становить 1,29 м^3/добу, експлуатаційними запасами – 0,33 м^3/добу, що відповідає 10 місцю серед областей України. Найбільші прогнозні ресурси в Балакліївському (663,6 тис. м^3/добу), Харківському (561,6 тис. м^3/добу), Валківському (294,1 тис. м^3/добу), Вовчанському (185,3 тис. м^3/добу) районах, найменші – в Барвенківському (49,5 тис. м^3/добу), Борівському (39,8 тис. м^3/добу) та Шевченківському (26,2 тис. м^3/добу) районах.

У межах Харківського регіону головними водоносними горизонтами, які використовують для централізованого водопостачання, є палеогеновий (як правило, бучацько-канівський, рідше межигірсько-обухівський), водоносний горизонт мергельно-крейдяної товщі верхньої крейди та сеноман-нижньокрейдяний водоносний горизонт. На півдні області придатними для водопостачання є горизонти, які залягають в тріасових відкладах. Прогнозні ресурси підземних вод бучакcько-канівського водоносного горизонту

© Прибилова В.М., 2016

складають – 645,3 тис. м^3/добу, межигірсько-обухівського – 655,2 тис. м^3/добу, мергельно-крейдяної товщі верхньої крейди – 1889,6 тис. м^3/добу, сеноман-нижньокрейдяного водоносного горизонту – 382,4 тис. м^3/добу

Підземні води розвідані в області на 28 родовищах з 50 водозаборами. Всього по Україні 435 родовищ з 989 водозаборами. За абсолютними показниками Харківська область належить до областей з найбільшою кількістю розвіданих експлуатаційних запасів підземних вод. Кількість затверджених експлуатаційних запасів становить 1047,87 тис. м^3/добу. Запаси підземних вод затверджені лише в 15 районах області з 27.Усього в області нараховується понад 3,1 тис. свердловин. Використання підземних вод для водопостачання Харківської області становить 2,4 % від загальної подачі води по області.

У 2013 році із 160,04 тис. м^3/добу прогнозних ресурсів підземних вод було використано 160,03 тис. м^3/добу (близько 100%), з них 107,81 тис. м^3/добу (67%) – на господарсько-питне водопостачання, 29,41 тис. м^3/добу (19%) – на виробничо-технічне постачання, 11,07 тис. м^3/добу (7%) – на сільсько-господарські потреби і 11,63 тис. м^3/добу (7%) – на зрошення земель.

Із загальної кількості прогнозних ресурсів підземних вод у 2013 році 4109,8 тис. м^3/добу не використано по Харківській області – 3949,76 тис. м^3/добу. Із загальної кількості експлуатаційних запасів питних підземних вод 1047,9 тис. м^3/добу не використано 997,3 тис. м^3/добу. Невикористання прогнозних та експлуатаційних ресурсів по області перевищує 90%. Показники видобуту та невикористаних прогнозних та експлуатаційних ресурсів свідчать про наявність значного резерву для використання захищених водоносних горизонтів підземних вод на противагу уразливим і забрудненим поверхневим водам.

Оцінка прогнозних ресурсів підземних вод, що є основою експлуатаційних запасів підземних вод, виконана ще у 1974-1980 роках за принципами і положеннями, що нині істотно змінилися або втратили актуальність через неповне врахування (у зв’язку з недостатнім вивченням) джерел формування експлуатаційних ресурсів підземних вод, різний рівень вірогідності показників гідрогеологічних параметрів, обґрунтування меж їх застосування, умовність прийнятих схем прогнозних водозаборів, недостатнє врахування екологічних питань, вивчення якості підземних вод питного призначення тощо. Також по багатьох родовищах минули строки, на які були затверджені експлуатаційні запаси підземних вод як по території загалом, так і на окремих родовищах та їх ділянках. Тому необхідно зробити переоцінку прогнозних ресурсів підземних вод Харківської області. Роботи з оцінювання прогнозних ресурсів підземних вод мають включати дослідження щодо змін якості, захищеності (уразливості) та ресурсного потенціалу підземних вод.

Метою стратегії в питанні водних ресурсів підземних вод повинно стати визначення й обґрунтування шляхів розширення використання підземних вод для забезпечення населення Харківської області якісною питною водою з метою повного або часткового переходу господарсько-питного водопостачання на більш надійно захищені від забруднення підземні водні джерела.

Основними принципами стратегії повинні стати: *комплексність* – органічне поєднання загальнодержавних, регіональних і місцевих інтересів при вирішенні питань водопостачання; *ефективність* – прийняття рішення щодо здійснення водопостачання населення підземними водами на підставі техніко-економічного обґрунтування їх раціонального видобутку; *сталість систем забезпечення питного водопостачання* – моніторинг стану підземних вод, переоцінка прогнозних ресурсів питних підземних вод, обґрунтування оптимізації водозабірних споруд на діючих водозаборах, проведення пошукових та розвідувальних робіт для розширення обсягів питного водопостачання тощо; *пріоритетність* – забезпечення населення питною водою високої якості, що проживає на територіях з порушеною екологічною рівновагою, де виникла або може виникнути загроза здоров'ю людей у наслідок споживання неякісної питної води; *реалістичність* – відповідність обсягів виконання заходів щодо розширення питного водопостачання населення з підземних джерел реальним можливостям фінансування.

На сьогоднішній день високо якісна підземна вода в Харківській області, яка має один з найбільших прогнозних ресурсів в Україні (6 місце серед регіонів України), використовується лише на 4% від загальних ресурсів. Водопостачання підземними водами займає лише 2,4% від загальної подачі води, на поверхневі води припадає 97,6%. В порівнянні з підземними водами поверхневі води потребують значних економічних витрат на приведення їх до нормативної якості (доочищення та знезараження). Тому необхідно збільшення проценту використання підземних вод в області в порівнянні з поверхневими. Це допоможе заощади значні кошти, а головне забезпечити населення якісною питною водою згідно національного проекту « Якісна вода ».

Список використаних джерел: *1. Грачев И.А. Современные методы контроля качества и безопасности воды / И.А. Грачев, И.В. Антонович // Технологии очистки воды «ТЕХНОВОД-2011»: матер.VI междунар. науч.-практ. конф., Чебоксары, 20-23 сент. 2011. – Новочеркаськ: Лик, 2011. – С. 181-186. 2. Грищенко С.В. Територіальні закономірності техн-генного забруднення навколишнього середовища в Україні / С.В. Грищенко, І.М. Нагорний, Р.С. Свестун // Вестник гигиены и эпидемиологии. – 2009. – Т. 13, № 2. – С. 243-248. 3. Качество питьевой воды и инновационные методы контроля: проблемно-аналитический обзор: [питьевое водоснабжение] / Д.М. Соколов, И.В. Кашинцев, М.С. Соколов и др. // Водоснабжение и санитарная техника. – 2010. – № 8. – С. 15-27. 4. Стратегія використання ресурсів питних підземних вод для водопостачання: у 2т. / за ред. Е.А. Ставицького, Г.І. Рудька, Є.О. Яковлєва. – Чернівці: Букрек, 2011. – Т. 1. – 348 с. 5. Стратегія використання ресурсів питних підземних вод для водопостачання: у 2т. / за ред. Е.А. Ставицького, Г.І. Рудька, Є.О. Яковлєва. – Чернівці: Букрек, 2011. – Т. 2. – 500 с. 6. Яковлев В. В. Первоочередные шаги по обеспечению населения г. Харькова питьевой водой повышенного качества на базе отдельного использования артезианских вод / В.В. Яковлев // Науковий вісник. – 2012. – № 6. – С. 244-248.*

УДК 504.75.05

К ВОПРОСУ О ВОЗДЕЙСТВИИ АВТОМОБИЛЬНОГО ТРАНСПОРТА НА ОКРУЖАЮЩУЮ СРЕДУ ГОРОДА БЕЛГОРОДА

Н.В. Сазонова
NSazonova@bsu.edu.ru
Белгородский государственный национальный исследовательский университет», г. Белгород, Российская Федерация

Одной из наиболее острых проблем, связанных с загрязнением окружающей среды г. Белгорода, как и других городов России, является автомобильный транспорт – крупнейший источник загрязнения атмосферы города – его доля составляет около 80%. Влияние транспорта на экологическую ситуацию города обуславливается не только загрязнением атмосферного воздуха выхлопными газами, но также загрязнением водного бассейна (стоки с автомобильных моек, стоянок, гаражей, АЗС и др.) и почвы (отходы, загрязненные нефтепродуктами, сажевые частицы шин от истирания на дорогах и др.). Наиболее актуальной проблемой загрязнения окружающей среды автотранспортом являются выбросы в атмосферный воздух. Удельный вес выбросов автотранспорта в общем выбросе в атмосферу и объемы выбросов автотранспорта представлены на рис. 1.

Контроль за загрязнением атмосферного воздуха в области осуществляется областным Центром по мониторингу загрязнения атмосферы Старооскольской комплексной лабораторией мониторинга окружающей среды на 8 стационарных постах в гг. Белгороде, Губкине, Старом Осколе. По данным контроля в г. Белгороде за последние пять лет, имеется тенденция к снижению уровня загрязнения атмосферы пылью, серы диоксидом, аммиаком и серной кислотой, повышению концентраций азота диоксида, азота оксида, формальдегида и водорода хлористого; отмечается стабилизация содержания фенола и окиси углерода. В 2014 году среднегодовая концентрация формальдегида превысила допустимые нормы и составила 1,33 ПДКсс, отмечались превышения максимально разовых концентраций пыли до 1,2 ПДК и углерода оксида до 1,4 ПДК.

В целом, положение дел с состоянием воздушного бассейна в области не следует расценивать как благополучное. Проводимые технологические, санитарно-технические, планировочные мероприятия в настоящее время не позволяют существенно снизить уровни загрязнения атмосферы в основных городах области, исключить прирост валовых выбросов от стационарных источников в связи с активизацией основной деятельности промышленных предприятий. Объем выбросов загрязняющих веществ в атмосферный воздух от автомобильного транспорта превышает таковой от всех других источников, особенно в крупных городах. Данное обстоятельство отрицательно сказывается на здоровье городского населения [3].

© Сазонова Н.В., 2016

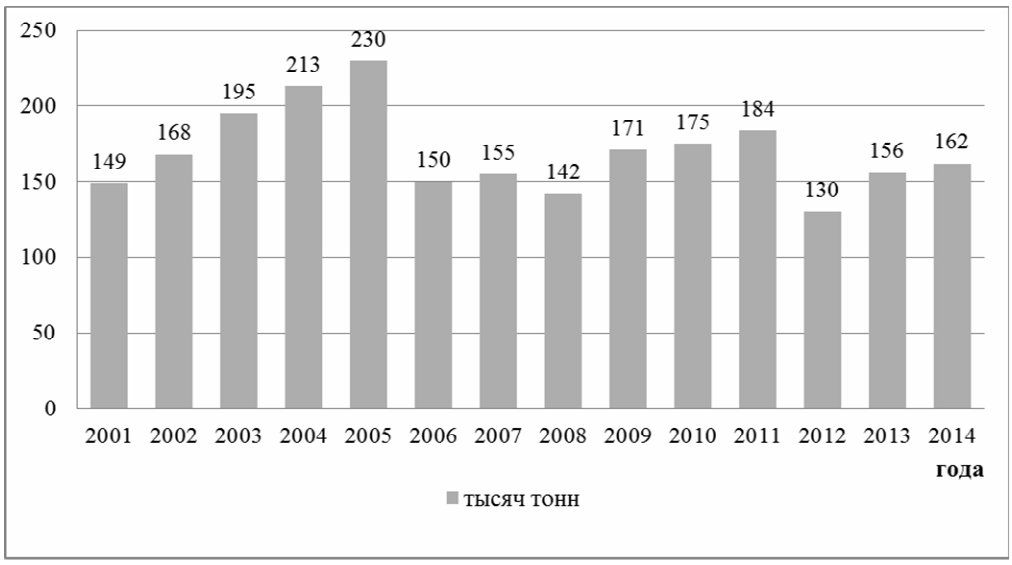

Рис. 1. Динамика выбросов загрязняющих атмосферу веществ от автомобильного транспорта (тысяч тонн)

Для Белгородской области экологические проблемы автомобильного транспорта стали особенно актуальными в последнее время. В 2014 г. автомобильный парк Белгородской области составил 568,2 тыс. машин, в том числе 8,4 тыс. автобусов, 70,9 тыс. грузовых и 488,9 тыс. легковых автомобилей (рис. 2) [1,2].

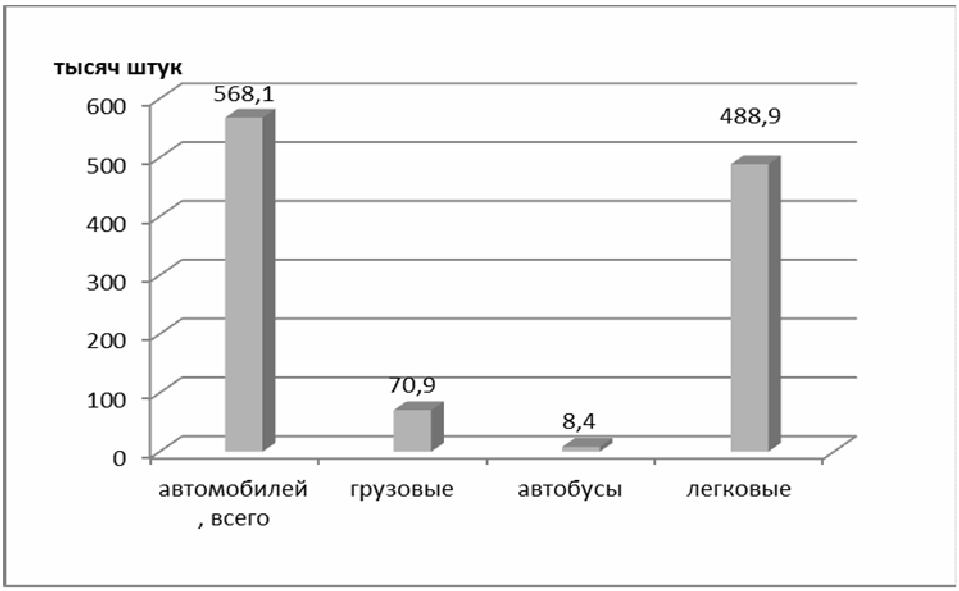

Рис. 2. Наличие подвижного состава автомобильного транспорта Белгородской области в 2014 г. (тыс. штук)

Загрязнение воздуха представляет серьезную угрозу здоровью населения, способствует снижению качества жизни. Воздействие токсичных веществ, загрязняющих воздух, вызывает такие заболевания как: рак, лейкемия, астма, эндокринные заболевания, респираторные заболевания, различные виды аллергии, сердечно-сосудистые заболевания, болезни печени, болезни желчного пузыря, болезни органов чувств.

Через выхлопные трубы автомобилей в атмосферу выбрасывается более двухсот химических веществ. Самое токсичное воздействие на живые организмы оказывают соединения тяжелых металлов, среди них наиболее опасен свинец, накапливающийся в радиусе 100-200 м от дороги. Транспортный комплекс – крупнейший источник загрязнения атмосферы города – его доля составляет около 80% [3]. Известно, что в отработанных газах автомобилей присутствует около 200 видов вредных компонентов, 94,1% из которых – высокотоксичные, канцерогенные вещества, и сейчас уровень загрязнения атмосферы в городе определяется как высокий по концентрации наиболее токсичного бенз(а)пирена, выделяемого автотранспортными средствами. В городах Белгородской области, среди наиболее распространенных выбросов в атмосферу веществ от автомобильного транспорта, преобладают выбросы оксидов углерода, азота, азота и углеводороды (табл. 1).

Таблица 1

Выбросы наиболее загрязняющих атмосферу веществ автомобильным транспортом в 2014 году (тыс. тонн)

	Всего	Из них: загрязняющих веществ						
		диоксид серы	оксиды азота	ЛОС	оксид углерода	сажа	аммиак	метан
Белгородская область, в том числе	161,6	0,9	18,1	16,6	124,6	0,3	0,4	0,7
г. Алексеевка	5,4	0,03	0,5	0,6	4,3	0,01	0,01	0,02
г. Белгород	31,0	0,2	2,8	3,2	24,6	0,06	0,06	0,1
г.Старый Оскол	18,0	0,09	1,6	1,9	14,3	0,03	0,04	0,1
г. Губкин	6,0	0,03	0,5	0,6	4,8	0,01	0,01	0,03
г. Шебекино	5,7	0,03	0,5	0,6	4,6	0,01	0,01	0,03

С целью минимизации негативного воздействия на окружающую среду выбросов автотранспорта, осуществляется ремонт, регулировка, техническое обслуживание систем и агрегатов, влияющих на выброс вредных веществ, организован контроль за содержанием загрязняющих веществ в выхлопных газах.

В заключение необходимо отметить, что одной из актуальных задач в решении эколого-транспортных проблем является сохранение и развитие системы защиты окружающей среды, соблюдение международных стандартов качественных характеристик топлива и норм выброса токсичных веществ.

Список использованных источников: *1. Белгородская область в цифрах 2015: Крат. стат. сб./ Белгородстат. – 2015. – 278 с. 2. Сазонова Н.В. Современные проблемы развития автомобильного транспорта Белгородской области в условиях геоэкономической и политической нестабильности / Муниципальные образования современных регионов: проблемы исследования, развития и управления в условиях геоэкономической и политической нестабильности: материалы Первой международной научно-практической конференции. 14-15 апреля 2016. Воронежский государственный университет / под общ. ред. проф. Н.В. Яковенко. – Воронеж: Издательско-полиграфический центр «Научная книга», 2016. – С. 167-171. 3. Состояние транспортного комплекса Белгородской области в 2014г.: Стат. сб. / Белгородстат., 2015.*

УДК [332.33:502/504](477.61)

ПРИРОДНІ ТА ІСТОРИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ В ЛУГАНСЬКІЙ ОБЛАСТІ ТА ПОВ□ЯЗАНІ З НИМ ЕКОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ

Д.С. Сопов
sopov_lnau@rambler.ru
Луганський національний аграрний університет, м. Харків, Україна

Основою розвитку господарства будь-якої території є природні ресурси, і, насамперед, земельні, які разом із освоєнням інших видів природних ресурсів із часом призводять до збільшення антропогенного тиску на природне середовище.

Природні ресурси Луганщині історично зумовили розвиток господарства у двох напрямках: сільське господарство та вугільна промисловість. В обох випадках землі зазнавали найбільшого тиску через фізичне скорочення площ земельного фонду, погіршення фізико-хімічних властивостей ґрунтів, а наслідками ставали втрати врожаю, погіршення санітарно-гігієнічних умов проживання населення тощо. Тобто, виникла ціла низка екологічних проблем, які для Луганської області в сучасних умовах набули особливої актуальності.

Метою статті ставилося аналіз історії землекористування на Луганщині та виявлення причин і наслідків зубожіння земельного фонду – основи соціально-економічного розвитку регіону.

Традиційне господарське освоєння території сучасної Луганської області ще з початку УІІ ст. почалося з сільського господарства, в основному – рільництва, що було пов’язано зі сприятливими природними умовами та багатими природними ресурсами – помірним кліматом, родючими землями, великими площами лісів, приурочених до річкових долин і великих балок.

Через невелику кількість поселенців у першій половині XVIII ст. оброблялася лише невелика частина земель. Із подальшим заселенням і освоєнням території посівні площі стали розширюватися. Селяни покидали відпрацьовані землі, переходячи на нові, цілинні. Поступово орні землі просувалися на схили річкових долин і великих балок, розорювалися перелогові землі; були поширені степові пали та пожежі. Неврегульований випас худоби призводив до порушення дернового покриву, «непридатні» землі перетворювалися на кам’янисті та щебенисті й остаточно виводилися з господарського вжитку.

За даними Генерального межування (1789–1804 рр.) розораність території ще не перевищувала 1–2% [9]. Після реформи 1861 р. відбулося різке збільшення орних земель і до кінця XIX ст. досягло 31–45% [5], що призвело до підсилення деградаційних процесів, зокрема, ерозійних, що засвідчують нечисленні архівні матеріали. Найочевиднішим наслідком ерозійних процесів

© Сопов Д.С., 2016

було утворення ярів, негативне значення яких уже в XIX ст. почали усвідомлювати науковці. Так, характеризуючи землі Лисичанської волості Бахмутського повіту, І. Леваківський (1871 р.) відзначав: «ярів багато, вони займають площу до 40 десятин на площі маєтку в 648 десятин, не враховуючи балок…» [4] (переклад наш – Д.С.).

Як мало помітний, площинний змив зі схилових земель, поширених у краї, спочатку не привертав уваги дослідників, тому дані про інтенсивність площинного змиву на території сучасної Луганської області за минулі сторіччя відсутні, але сучасні дослідження свідчать про поступовий і неухильний характер цього процесу. Наразі лише від площинної ерозії на Луганщині потерпає 63,6% сільськогосподарських угідь.

Розчленованість території, що дедалі зростала, та збільшення площ, непридатних до сільськогосподарського використання земель викликали зменшення оранки. Шкода, заподіювана ярами, стала такою значною, що вони виявилися однією з причин неврожаїв. Зокрема, причиною неврожаю 1891 р., що охопив двадцять одну з найкращих хліборобських губерній Російської імперії, переконливо вважали дренуючу й руйнівну діяльність ярів [7].

Таким чином, стихійне використання земель призводило до деградації ґрунтів, особливо з другої половини XIX ст.

Після реформи 1861 р. в нашому краї почався швидкий розвиток промисловості, чому сприяла наявність величезних природних багатств, які на той час не лише були розвідані, а вже розроблялися. У 1792 р. в районі сучасного Лисичанська були виявлені поклади кам’яного вугілля.

Із відкриттям родовищ кам’яного вугілля південна частина Луганщини стала формуватися як промисловий регіон, що наклало певний відбиток на структуру земельних угідь. Площа порушених земель, непридатних для сільськогосподарського використання, збільшувалася ще й за рахунок як підземних виробок, так і наземних розкривних робіт.

В умовах Донбасу, де цілинні степи були приурочені до вододілів із пасмово-гривисто-улоговинним рельєфом, розорювалися й улоговини, і схили, що посилювало ерозійні процеси. В.І. Талієв [7] зауважував, що більшість відслонених схилів зі змитими ґрунтами трапляються поблизу населених пунктів, що явно свідчить про антропогенне походження ерозії. Такої ж думки і Є.М. Лавренко, який пов’язував наявність великих площ кам’янистих пустирів із безгосподарською діяльністю людини [3].

Про причини прискореної ерозії свідчить І.Ф. Леваківський: «1890 року, восени, було проведено борозну в напрямі схилу; до осені 1890 р. з цієї борозни утворився рів близько 40 саж. завдовжки, дві чверті завглибшки і стільки ж завширшки» [4] (переклад наш – Д.С.). Ішлося про село Нагольно-Тарасівку, розташоване в центральній частині Донецького кряжа.

Оцінку території Донбасу в ерозійному аспекті підтверджують дослідження Е.Е. Керна, який виділяв Катеринославську губернію, а особливо – Бахмутський повіт, як сильно заяружені. У багатьох повітах, писав він, «площа під діяльними ярами складала від 5 до 30% загальної площі повітів» [2] (переклад наш – Д.С.).

Аналізуючи ситуацію зі станом земель на той час, М.А. Розов [6] зауважував, що на Донецькому кряжі сформувався весь комплекс надзвичайно сприятливих для яружної ерозії умов та причин. Найбільш заяруженими, на його думку, був Луганський округ: «…височина, що урізноманітнює рельєф, посилена розораність, безлісість, очевидно, також і яскраво виражений континентальний клімат – все це сприяло яро утворенню» (переклад наш – Д.С.).

Про те, яких розмірів набула в Донбасі ерозія взагалі та яружна ерозія, зокрема, свідчать матеріали «Доповіді про укріплення ярів у минулому, теперішньому й майбутньому» лісовода В. Райха завідувачу Луганського піщано-яружного району Донецького губземвідділу у 1918 р.: «…кожному надто добре відомо, яку незручність орачеві являють ростучі яри. Зокрема, в нашому повіті (Слов'яносербському. – Д.С.) вони є просто-таки бичем для будь-якого селянина, тому що абсолютно неможливо знайти жодної дороги в повіті, яку б не прорізав той чи інший яр. За даними обстеження я можу сказати, що в нашому повіті знаходяться близько 3 тис. ярів, які відбирають в орача разом із балками мало не десяту частку всієї землі, тобто близько 34 тис. десятин» [1] (переклад наш. – Д.С.).

Не можна стверджувати, що жодних спроб поліпшити ситуацію не робилося, але вони мали локальний характер. Усі спроби призупинити дію ерозії лісомеліоративними засобами без поєднання їх з агротехнічними заходами не давали належного ефекту. Головне завдання – комплексне урегулювання стоку й захист ґрунтів на всій території водозборів, що піддаються ерозії, – залишалося нерозв'язаним.

Між тим промисловий видобуток кам'яного вугілля набував темпів, і якщо впродовж перших десятиріч тут видобувалося 500 тис. пудів вугілля щомісячно, то за півтора століття видобуток вугілля збільшився більш ніж у двісті тисяч разів. І на сьогодні в Луганській області загальна кількість шахт становить понад 300. До них ще слід додати близько 30 збагачувальних фабрик, оскільки останні відіграють таку само роль у скороченні земельного фонду, яке вже досягло понад 4,1% від площі вугільного реґіону. Контур впливу гірничих робіт охоплює територію площею понад 1300 км^2. Площа шахтних полів перевищує 8 тис. км^2, що становить 31% від площі вугільного реґіону [8].

Попри переважаючий розвиток гірничовидобувної промисловості на Правобережжі Луганщини, сільськогосподарське виробництво тут продовжує відігравати значну роль у деградації земельного фонду. Родючі чорноземи, приурочені до Головного Донецького вододілу, інтенсивно експлуатуються, що разом із негативними природними процесами викликає їх досить швидке зубожіння. Землі зазнають великого насильницького сільськогосподарського навантаження. Внаслідок сукупної дії різноманітних антропогенних факторів на Правобережжі більшою ставала перетвореність природного середовища, а відтак і тепер більшою є й екологічна напруга на земельні ресурси.

Опрацьовані літературні, архівні та фондові матеріали свідчать про те, що проблеми катастрофічного стану сільськогосподарських земель не тільки не зникли, а з часом поглиблювалися.

Структура землекористування набрала насильницьких рис, використання земель у краї стало нераціональним та неефективним і потребує напрацювання нових концептуальних принципів і системного підходу до формування оптимальної структури природокористування взагалі й землекористування зокрема. Ця проблема стає ще більш нагальною та актуальною у зв'язку з тимчасовою російською окупацією практично половини території області. Наслідки ворожої наруги для природного середовища, не кажучи вже про соціально-економічні втрати, наразі складно оцінити, але очевидною стане необхідність реструктуризації як земельного фонду, так і всієї системи землекористування.

Список використаних джерел: *1. Державний архів Луганської області. – Ф. Р-733, оп. 1, спр. 1. 2. Керн Э.Э. Овраги, их закрепление, облесение и запруживание / Э.Э. Керн. – М. – Л.: Госиздат, 1928. – 198 с. 3. Лавренко Е.М. Леса Донецкого кряжа / Е.М. Лавренко // Почвоведение. – 1926. – № 3-4. – С. 20-25. 4. Леваковский И.Ф. О причинах различия в форме склонов речных долин (Днепра и Дона) / И.Ф. Леваковский // Труды общества испытателей природы при Харьковском университете. – Т. 3. – Х., 1871. – С. 32-35. 5. Пірко В. Заселення Донеччини у XVI–XVIII ст. – Донецьк, 2003. – С. 25-26. 6. Розов Н.А. Овраги Украины. Материалы по овражно-песчаному вопросу Украины / Н.А. Розов. – К., 1927. – 61 с. 7. Талиев В.И. Растительность крайнего юго-восточного пункта Екатеринославской губернии / В.И. Талиев // Труды общества испытателей природы при Харьковском университете. – Т. XXX. – Х., 1896. – С. 15-26. 8.Фондові матеріали Державного регіонального геологорозвідувального підприємства „Схід-ДРГП". 9. Яната О. До проблем соціалістичної реконструкції сільського господарства Донбасу / Олександр Яната // Шляхи соціалістичної реконструкції сільського господарства. – 1932. – № 7. – С. 30-37.*

УДК 556.314

НАБЛЮДЕНИЕ ЗА ИЗМЕНЕНИЕМ ХИМИЧЕСКОГО СОСТАВА ПОДЗЕМНЫХ ВОД НА ТЕРРИТОРИИ ХАРЬКОВСКОЙ АГЛОМЕРАЦИИ

[1]И.И. Тищенко, [2]О.В. Гаврилюк
[1]Харьковский национальный университет имени В.Н. Каразина, Украина
[2]Харьковский национальный университет городского хозяйства имени А.Н. Бекетова, Украина

По данным Министерство охраны окружающей природной среды, экологическая ситуация в Харькове характеризуется как стабильно напряженная [1]. Подземные воды являются составной частью геологической среды и выступают одним их индикаторов ее состояния [2].

Изучение подземных вод города Харькова проводилось на протяжении длительного времени сотрудниками кафедры гидрогеологии ХНУ, Харьковской геолого-разведочной экспедиции и другими организациями. Сеть режимных наблюдений включала в себя более 50 водопунктов, среди которых родники, колодцы и скважины. В ходе многолетних наблюдений получен огромный фактический материал (более 1000 проб воды), который систематизирован и проанализирован авторами работы.

© Тищенко И.И., Гаврилюк О.В., 2016

Особый интерес представляют подземные воды четвертичных, неогеновых, палеогеновых и верхнемеловых отложений, являющиеся альтернативными источниками водоснабжения для городского населения.

Согласно проведенным исследованиям подземные воды этих отложений имеют различную степень естественной защищенности. К незащищенным подземным водам можно отнести грунтовые воды, к условно защищенным – подземные воды отложений неогенового плато и плиоценовых террас, а также воды палеоценовых, бучакских и верхнемеловых отложений в пределах долин рек, к защищенным – подземные воды канево-бучакских и верхнемеловых отложений вне долин рек [3, 4].

В ходе исследования микрокомпонентного состава подземных вод было установлено, что содержание алюминия, лития, марганца, железа, кадмия, цинка, фтора, бора и других элементов часто сравнимо с предельно-допустимой концентрацией (ПДК) для питьевых вод и колеблется в широких пределах. Так содержание алюминия при ПДК 0,5 мг/дм^3 достигает 0,47 мг/дм^3, лития (ПДК 0,03 мг/дм^3) – 0,033 мг/дм^3, свинца (ПДК 0,01 мг/дм^3) – 0,04 мг/дм^3, марганца (ПДК 0,1 мг/дм^3) – 0,2 мг/дм^3, кадмия (ПДК 0,0018 мг/дм^3) – 0,0025 мг/дм^3 , хрома (ПДК 0,01 мг/дм^3) – 0,06 мг/дм^3 [4, 5]. Колебание микрокомпонентного состава подземных вод носит относительно небольшую сезонную изменчивость. Наименее подвержены сезонному изменению значения минерализации, pH и содержание основных ионов. Колебания концентрации железа, марганца и алюминия в течение года значительны. Для марганца наименьшее содержание отмечается в зимний и ранневесенний периоды, для железа и алюминия, наоборот – в зимний период. Закономерностей в изменении концентраций по сезонам года для других микрокоэлементов не выявлено.

Загрязняющими компонентами в незащищенных подземных водах чаще всего выступают NO^{3-}, NH^{4+}, Al, Fe, Mn, Cd, B, содержание которых колеблется в широких пределах. Для подземных вод условно защищенных и защищенных водоносных горизонтов и комплексов наиболее характерны повышенные содержания Fe, Mn, Li, F.

Отмеченные сезонные закономерности изменений микрокомпонентного состава характеризуют только статистические совокупности, а значит должны рассматриваться в качестве предварительных данных. Полученные результаты не дают полного представления о реальном влиянии микроэлементов на состояние окружающей среды. В комплексе с этими исследованиями необходимо изучать формы нахождения и поступления элементов в подземные воды, их взаимодействия с другими компонентами подземной гидросферы, а также учитывать влияние геологических и гидрогеологических условий местности. Следовательно, изучение подземных водах должно быть составной частью общей программы по охране природной среды в целом и решаться комплексно.

Список использованных источников: *1. Доповідь про стан навколишнього природного середовища в Харківській області в 2011 р. – Х.: ДУОНПС Держ. Управління охорони навколишнього середовища в Харківській області., 2012. – 264 с. 2. Шварц А.А. Экологическая гидрогеология / А.В. Шварц. – СПб.: СПбГУ, 1996. – 34 с. 3. Гольдберг В.М.*

Гидрогеологические основы охраны подземных вод / В.М. Гольдберг. – М.: Недра. – 1984 , том 1. – 410 с. 4. Яковлев В.В. Состояние грунтовых вод на примере Харьковской области и меры по улучшению питьевых качеств колодезных вод / В.В. Яковлев. – Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна: № 882: Серія: Геологія. Географія. Екологія. Вип. 31, 2009. – С. 216-222. 5. Державні санітарні правила і норми «Вода питна. Гігієнічні вимоги до якості води централізова- ного господарсько-питного водопостачання». Київ. 1997.

УДК 556.114.6: 546.296 (477.6)

РАДОНОВЫЕ ВОДЫ – ДОПОЛНИТЕЛЬНЫЙ ИСТОЧНИК РАЗВИТИЯ ГЕОЛОГО-ПРОМЫШЛЕННЫХ РАЙОНОВ СЕВЕРО-ВОСТОЧНОГО ДОНБАССА

И.В. Удалов, А.В. Кононенко
igorudalov8@gmail.com; kononenko_alina01@ukr.net
Харьковский национальный университет имени В.Н. Каразина,
г. Харьков, Украина

Анализ литературных источников показывает, что наличие ^{222}Rn в подземных водах для территории Украины не является новостью, и широко используется в санаторно-курортном лечении. Реструктуризация шахт Донбасса позволила рассматривать эту проблему в двух ракурсах. Замечено, что в связи с закрытием шахт и сопровождающим его региональным подъемом уровней подземных вод существует 2 аспекта обнаружения радоновых вод: положительный и отрицательный. Отрицательным аспектом является опасность радиационного загрязнения питьевых подземных вод – ^{226}Ra и ^{222}Rn. Согласно обследованию водопунктов района исследований были выявлены воды с содержанием ^{222}Rn от 67 до 702 эмана (240–2528 Бк/дм^3). Высокие содержания ^{222}Rn в подземных водах установлены в районе шахт «Луганской», «Максимовской» и «Пролетарской» [1].

В соответствии с принятой классификацией радоновые воды («Минеральные лечебные воды СССР», 1991 г.) делятся на 4 группы:

1) очень слаборадоновые воды – 50–200 эман (185–750 Бк/дм^3);
2) слаборадоновые – 200–400 эман (750–1500 Бк/дм^3);
3) воды средней концентрации – 400–2000 эман (1500–7500 Бк/дм^3);
4) высокорадоновые воды – более 2000 эман (более 7500 Бк/дм^3).

Отмечено, что концентрации ^{222}Rn в некоторых опробованных источниках позволяют отнести подземные воды района исследований к группе очень слаборадоновых вод (водозаборный колодец шахты «Луганской»), слаборадоновых вод (родники на северной окраине шахты «Луганской») и среднерадоновым водам (родник на шахте «Максимовской», и родник на шахте «Луганской»).

Согласно норм радиационной безопасности Украины [2] установлено, что предельные концентрации ^{222}Rn в воде хозяйственно-питьевого назначения

© Удалов И.В., Кононенко А.В.., 2016

не должны превышать 100 Бк/дм^3. Часть родников и водозаборный колодец шахты «Луганской» активно используются местными жителями в питьевых целях, в связи с хорошими физическими свойствами воды. Однако, по содержанию ^{222}Rn, наиболее опасного альфа-излучающего радионуклида, в этих источниках установлено превышение ПДК в 6–25 раз.

Другим, но уже положительным аспектом обнаружения радоновых вод является возможность их использования в бальнеологических целях. Известно, что радоновые воды – одно из самых эффективных средств при лечении многих заболеваний. Результаты многолетних клинических наблюдений и специальных исследований показали, что радонотерапия является физиологическим раздражителем и оказывает регулирующее влияние на нейрогормональные процессы, восстановление внутриклеточного метаболизма, нормализует секреторные, ферментивные и трофические процессы, способствует развитию различных защитных и компенсаторных механизмов, определяющих эффективность курортной терапии. Достаточно отметить, что стимуляция адаптационно-защитного синдрома не прекращается с окончанием лечения, а сохраняется многие месяцы и даже годы [3].

На постсоветском пространстве наиболее известными радоновыми курортами являются: Пятигорск, Цхалтубо, Белокуриха, Увильды (Свердловская обл.). Кроме того, целый ряд холодных минеральных источников Забайкалья, Тувы используют холодные и подогретые (до 37 ^{0}С) радоновые воды с концентрацией ^{222}Rn менее 200 эман, т.е. очень слаборадоновые воды (чаще всего 50–120 эман). Отмечено, что в некоторых случаях дополнительный бальнеологический эффект обеспечивается повышенным содержанием CO_2 в воде. В ряде стран Евросоюза и Америки приняты нижние границы концентраций ^{222}Rn в воде, рекомендуемой для применения в лечебных целях (табл 1):

Таблица 1

Концентрации ^{222}Rn в воде, используемой в лечебных целях

Страна	**Использование в питьевых целях**	**Для ванных процедур**
Австрия	1000 эман (3700 Бк/дм^3)	100 эман (370 Бк/дм^3)
Болгария	–	100 эман (370 Бк/дм^3)
Польша	–	10–20 эман (37–74 Бк/дм^3)
Германия	2900 эман (10800 Бк/дм^3)	180 эман (675 Бк/дм^3)
Италия	–	15 эман (50 Бк/дм^3)
США	1000 эман (3700 Бк/дм^3)	100 эман (370 Бк/дм^3)
Франция	–	100 эман (370 Бк/дм^3)
Чехия	–	360 эман (1330 Бк/дм^3)

Таким образом, нижней приемлемой концентрацией ^{222}Rn в воде, является концентрация в 100 эман (370 Бк/дм^3) для большинства стран, где организуются водолечебницы радоновых вод. Указано, что для Стахановского района возможна организация санаториев и водолечебниц радоновых вод на базе естественных выходов подземных вод в районе шахт «Максимовская» и

«Луганская». Естественные ресурсы радоновых вод на исследуемой территории оцениваются от 100 до 400 м^3/сут, что вполне достаточно для функционирования крупной водолечебницы. Имеющиеся инфраструктура позволяет провести комплекс подготовительных работ и строительство в короткие сроки.

Список использованных источников: *1. Бабаев М.В. Особенности радиационной ситуации при закрытии угольных шахт (шахта «Пролетарская» ГХК Луганскуголь) / М.В. Бабаев, Б.Я. Пятко, И.В. Удалов. – ННЦ ХФТИ, 2003. 2. Нормы радиационной безопасности Украины НРБУ-97/Д-2000. – Киев, 2000 г. 3. Коваленко Г.Д. Радиоэкология Украины / Г.Д. Коваленко, К.Г. Рудя. – К.: КНУ, 2001г. – 167 с.*

УДК 911.3

ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ АЛЬТЕРНАТИВНИХ ДЖЕРЕЛ ЕНЕРГІЇ НА ЗАКАРПАТТІ

Є.М. Цвелих
dellamontag@ukr.net
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна

Сучасні політико-економічні реалії поставили перед господарством України велику кількість завдань, вирішення яких потребує нових підходів та нестандартних вирішень. Фактична війна з Росією – колишнім монополістом на українському ринку паливно-енергетичних ресурсів (ПЕР) – призвела до різкого зменшення споживання газу як у промисловості, так і в житлово-комунальному секторі. Скажімо, станом на передвоєнний 2013 рік, у структурі споживання ПЕР в Закарпатській області переважав газ – 64%, на електроенергію припадало 21%, на вугілля – 10%, залишок – на дрова. При чому, в містах (Ужгород, Мукачево, Хуст, Берегово, Чоп) використовували газ на 75-88%, в Іршавському районі – 88, Виноградівському – 82, Свалявському – 74%, найменше – у Великоборезнянському (9%). Не використовувався газ лише у Рахівському районі: тут пріоритет віддавали привозному вугіллю та місцевим дровам [3].

У нових реаліях Закарпатська область змушена була поступово відмовлятися від використання газу, хоча через Срібну Землю (така історична назва Закарпаття) проходить 4 магістральних газопроводи. Тому перед керівництвом області, бізнесом, житлово-комунальним господарством постало питання диверсифікації джерел ПЕР і поступовий перехід на інші види палива та енергетики. Наслідком цього стало рішення Закарпатської ОДА від 06.03.2015 р. № 1221 про введення в дію «Стратегії заміщення природного газу у котельнях закладів бюджетної сфери Закарпатської області на альтернативні види палива та електроенергію на 2015-2020 роки», де було розглянуто стан проблеми та шляхи її вирішення [1]. Зокрема, було зазначено, що у зв’язку з значним скороченням споживання газу в області стало за необхідним

© Цвелих Є.М., 2016

активізація впровадження проектів із заміни, модернізації та реконструкції енергообладнання, застосування сучасних енерготехнологій, застосування теплової санації будівель, і, щонайголовніше, використання альтернативних природному газу джерел енергії. Також актуальним є розвиток нетрадиційної та відновлювальної енергетики, оскільки область має технічно-досяжний енергетичний потенціал відновлювальних джерел енергії (ВДЕ) – 3,3 млн. т умовного палива (у.п.) при споживанні 1,3 млн. т у. п.

За даними Інституту відновлювальної енергетики, в Україні, що має значний дефіцит енергоносіїв, рівень використання альтернативних джерел енергії в енергетичному балансі країни становить лише 3%. В той же час наша країна, як і Закарпаття, мають величезні можливості для значного збільшення частки альтернативних джерел енергії (табл. 1).

Таблиця 1

Технічно-досяжний енергетичний потенціал відновлювальних джерел енергії Закарпаття та України [1]

ВДЕ	Технічно-досяжний енергетичний потенціал Закарпаття		Технічно-досяжний енергетичний потенціал України, млн. т у. п
	млн. т у. п	%	
Мала гідроенергетика	1.1	34	3,0
Геотермальна енергія	0,85	26	12,0
Енергія біомаси	0,71	22	20,0
Енергія вітру	0,3	9	15,0
Енергія довкілля	0,16	5	14,0
Енергія сонця	0,13	4	6,0

Нині ж у структурі ВДЕ області 60% припадає на малу гідроенергетику та геотермальну енергію, 22 – на енергію біомаси, 9 – вітру, 5 – довкілля, 4 – Сонця.

Однак, несподівано (для автора), «Статегією» пріоритетним завданням (ледь не панацеєю) було визначено переведення споживачів на альтернативні види палива з відходів обробки деревини (паливні брикети, гранули, тріски та пелети), очевидно виходячи з того, що за запасами цінних порід деревини (дубові, букові та хвойні), які оцінюються майже у 152 млн. м^3, область посідає перше місце в Україні, а також, на думку розробників, впровадження проектів з виробництва енергії сонця, вітру та будівництво мініГЕС є високозатратним.

В області вже налічується понад 50 підприємств, що виготовляють та реалізують деревні гранули, брикети: у м. Ужгороді (8), м. Мукачеві та Мукачівському районі (7), м. Хусті та Хустському районі (2), Берегівському (2), Іршавському (2), Міжгірському (1), Перечинському (5), Рахівському (3), Свалявському (3), Тячівському (2) та Ужгородському (3) районах. На сьогодні ці підприємства працюють із відходами місцевої сировини, а готову продукцію, в основному, реалізують за кордоном, зокрема в Німеччину та Італію. Розробники вважають, що перевагою виробництва твердого біопалива є очищення довкілля від стружки та відходів деревообробки, доступність сировини, її економна вартість для підприємств та установ, також те, що це

безвідходне біопаливо з великою тепловіддачею й автономністю від зовнішнього опалення, а золи від пелетів лишається 0,3-0,6 %, тоді як від дрів – до 40%. Теплотворна здатність пелет складає до 4,5 кВт/год., що в 1,5 рази більше, ніж у деревини, тепловіддача – 4400 Ккал, як і при спалюванні 1 т кам'яного вугілля.

Однак, на думку автора, який багато років слідкує «з середини» за лісорозробками у Рахівському районі, то мусимо заперечити розробникам, що така програма енергозбереження відкриває шлях до:

- неконтрольованій вирубці лісів, особливо смерекових (відомо, що смерека кондиційна до 70-80-річного віку, після того вона стає небезпечною для довкілля – а це головний аргумент місцевих ділків);
- розквіту корупції у лісозаготівках;
- і як наслідок, перетворенню багатогектарних площ лісів у «марсіанський ландшафт» (тут далеко ходити від Ясіні не треба).

І найголовніше – ліс не є відновним джерелом. До того ж, знаючи ситуацію, можна припустити, що розробники Програми зовсім не знають менталітету та традицій при лісозаготівлях: враження таке, що місцеві жителі живуть одним днем.

Більш реальним, вважаємо два інші напрямки: розвиток будівництва мініГЕС та сонячних електростанцій. Нині власне виробництво електроенергії зосереджено на Теребле-Ріцькій та ще 6 мініГЕС, загальною потужністю 35,4 МВт, та трьох сонячних станціях загальною потужністю 18 МВт [2].

Одним із пріоритетних та важливих напрямків розвитку області є розвиток малої гідроенергетики. Споживання електроенергії Закарпатської області складає біля 2 000 млн. кВт.год, із них виробництво електроенергії власними ГЕС до 160 млн. кВт.год, що становить 6–8% від загального споживання. В той же час гідроенергетичні ресурси Закарпаття є найбільшими в Україні на одиницю площі водозабору. Із 42 млрд. кВт/год потенційної гідроенергії річкового стоку України на долю Закарпаття припадає 10,2 млрд. кВт/год, тобто чверть. З них 4,5 млрд. кВт/год технічно доцільний гідропотенціал для виробництва електроенергії.

Отже, зниження споживання природного газу на підприємствах та у житлово-комунальному секторі Закарпатської області передбачається за рахунок, перш за все, збільшення виробництва палива та електроенергії за рахунок деревопереробних підприємств, зорієнтованих на виробництво пелет, та побудови малих ГЕС. Також серед пріоритетів – виробництво біопалива та використання сонячної енергетики.

Список використаних джерел: *1. Про Стратегію заміщення природного газу у котельнях закладів бюджетної сфери Закарпатської області на альтернативні види палива та електроенергію на 2015-2020 роки. Рішення Закарпатської обласної ради від 06.03.2015 р. № 1221. 2. Програма комплексного використання водних ресурсів Закарпатської області: рішення Закарпатської обласної Ради № 161від 25 лютого 2011 р. – Режим доступу: http://zakarpat-rada.gov.ua/docs/rishennya/6/3_sesion/rish_161.pdf – Назва з екрану. 3. Цвелих Є.М. Трансформація енергетичної системи Закарпатської області в умовах енергозалежності / Є.М. Цвелих // Економічна та соціальна географія. – 2014. – № 2(70). – С. 196-205.*

УДК 911.3

ЗАБЕЗПЕЧЕНІСТЬ ЗЕЛЕНИМИ ЗОНАМИ МІСТА ХАРКОВА

А.В. Мазурова
a.v.mazurova@ukr.net
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, м. Харків, Україна

Актуальність. У звіті Національного суспільства охорони пам'ятників Англії доведено, що зелені зони на території міста значно покращують здоров'я його населення. Звіт, опублікований в журналі «Співтовариства, здоров'я та епідеміології» показав, що це особливо стосується тих, хто страждає від душевних хвороб та нервового напруження, що доволі характерно для жителів великих міст та мегаполісів [1]. Для міста Харкова, другого за чисельністю населення міста України, потужного індустріального та наукового центру, є дуже важливим наявність доступних та доглянутих зелених зон.

Метою дослідження є аналіз забезпеченості населення міста Харкова зеленими зонами.

Основна частина. Загалом зелені зони міста, як частина міської інфраструктури виконують ряд важливих функцій. Зокрема, вони сприяють зниженню соціальної напруги у місті, покращенню здоров’я населення, популяризації активного дозвілля серед молоді та усіх інших верств населення тощо. До зелених зон загального користування відносяться парки, сади житлових районів, сквери, бульвари та лісопарки (лугопарки, гідропарки).

Виділяють декілька різних типів парків за метою їх використання. Парки можуть використовуються для відпочинку, для занять спортом тощо. За масштабами вони бувають міськими, районними, мікрорайонними. Сквери – це зелені насадження на площі або вулиці, які відіграють архітектурно-декоративну роль та використовуються для короткочасного відпочинку. Бульваром називають озеленену смугу вздовж транспортної магістралі, по якій передбачено пішохідний рух. Лісопарки – це насадження загального користування, які розташовані, як правило, за межами міської забудови. Вони, крім лісогосподарських задач, виконують і архітектурно-художні, санітарно-гігієнічні, культурно-просвітницькі та подібні функції.

Аналіз існуючого стану територій, зайнятих зеленими зонами та зеленими насадженнями міста Харкова свідчить про високу ступінь забезпеченості населення цими ресурсами. Зелені насадження Харкова займають площу 15,4 тис. га. Показник озелененості міста становить 50,4 % при нормі 45 %. Проте, з них, всього 1855 га становлять зелені насадження загального вжитку. На одного мешканця міста припадає 15 м² зелених насаджень при нормі 13 м² [2, 3].

Серед загальної структури рекреаційних територій у місті парки культури і відпочинку займають 24 % з загальної структури; міські та районні парки, сади житлових районів – 13%; сквери – 25 %; набережні і бульвари – 14 %;

© Мазурова А.В., 2016

гідропарки і лугопарки – 24 %, крім того в місті існують значні території зайняті міськими лісами і лісопарками (рис. 1).

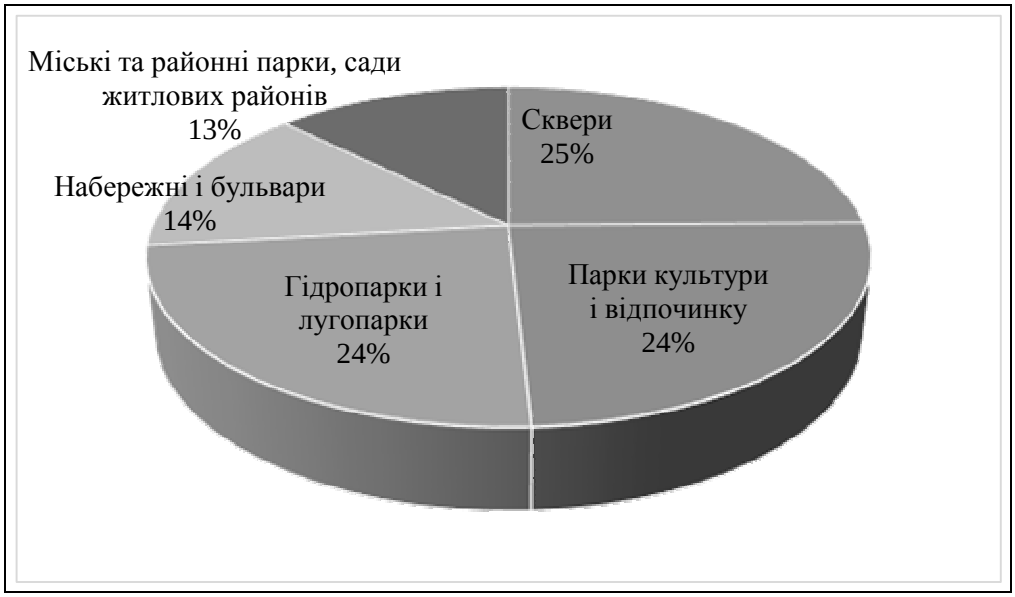

Рис. 1. Структура рекреаційних територій міста Харкова на 1 січня 2015 р. (побудовано автором за даними [2])

Найбільші площі, зайняті зеленими насадженнями, розташовані уздовж західної і північної границь міста, удаючись «клинами» по балках глибоко в забудовані квартали. Недостатня кількість зелених насаджень на північному сході, сході і південному сході міста, де переважно розташовані промислові зони. Це негативно позначається на санітарно-екологічному стані Індустріального, Немишлянського та Слобідського районів.

Проводячи картографічний аналіз зеленої зони Харкова, визначено, що основна маса зелених насаджень зосереджена на периферії міста, на півночі та заході (рис. 2). Це свідчить, що, не зважаючи на високий показник озеленення, в дійсності, більша частина міста недостатньо забезпечена зеленими насадженнями малого типу.

Аналіз розподілу адміністративно-територіальних районів міста Харкова за обсягами площ зайнятих зеленими зонами та зеленими насадженнями показав, що найбільш забезпеченими є Новобаварський та Основ'янський райони (більше 1 га/тис. осіб) міста через невелику кількість жителів у першому випадку та велику площу зелених зон у другому випадку (рис. 2).

Середня ступінь забезпеченості зеленими зонами характерна для Холодногірського та Шевченківського району (0,5-1 га/тис. осіб). Натомість, Шевченківський район є лідируючим за абсолютною площею зелених зон та насаджень, яка становить 147,5 га. Саме у межах Шевченківського району розташовані найпопулярніші серед населення міста зелені зони – центральний парк ім. О.М. Горького, міський сад ім. Т.Г. Шевченка.

Найменша кількість зелених зон та насаджень на тисячу осіб (менше 0,5 га/тис. осіб) характерна для промислово розвинутих районів міста – Київського, Московського, Індустріального, Немишлянського та Слобідського районів.

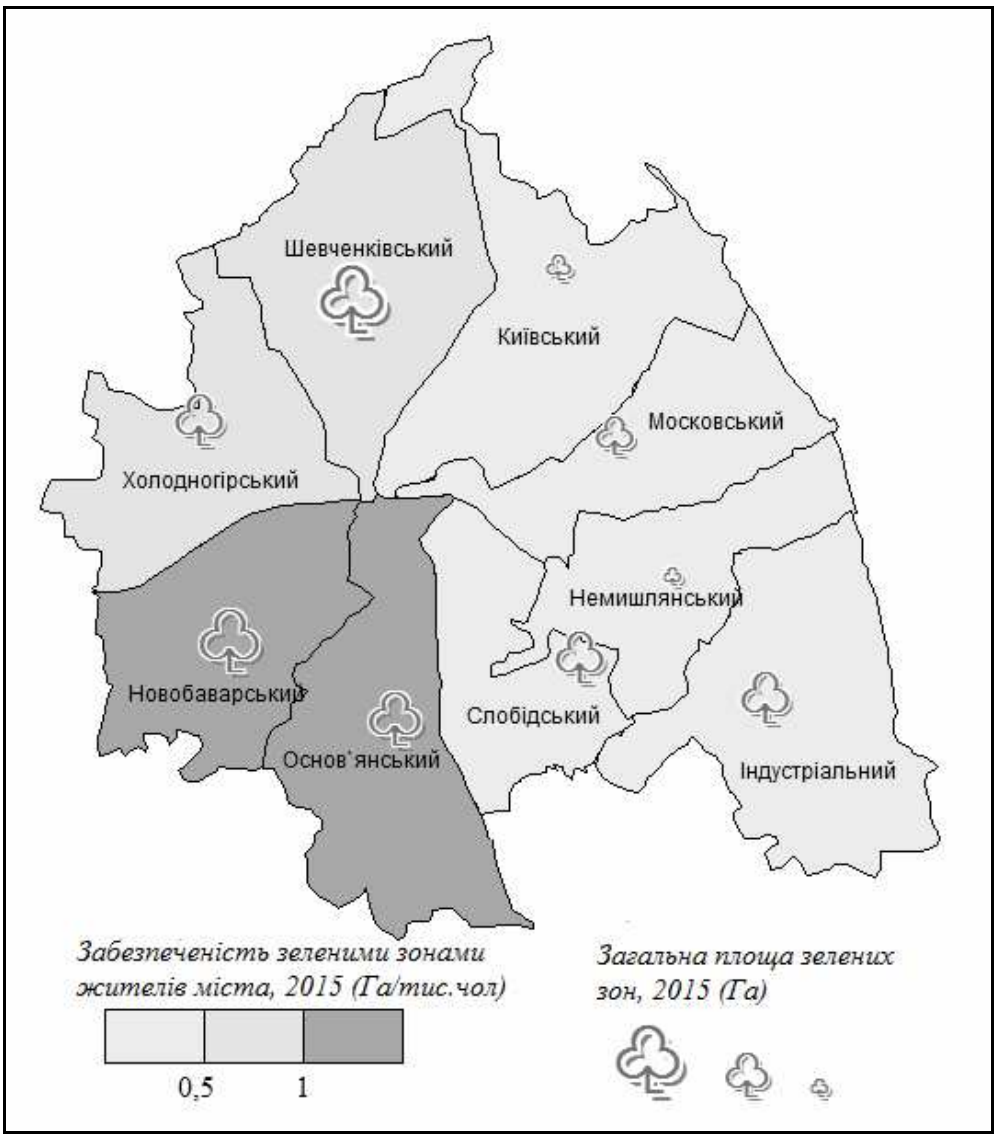

Рис. 2. Забезпеченість адміністративно-територіальних районів міста Харкова зеленими зонами, 2015 (побудовано автором за даними [2])

Висновки. Місто Харків є забезпеченим зеленими зонами та насадженнями. Зокрема, показник частки площі зелених зон до загальної території перевищує норму та показник площі зелених зон на людину також більше норми. Проте треба зазначити, що зелені зони розташовані нерівномірно по території міста. Найвищій ступінь розвитку зелених зон у місті характерний для півдня та південного заходу міської території (Новобаварський, Основ`янський райони). Таке територіальне розташування пов'язуємо з наявність незайнятих під промислові підприємства та житлову забудову ділянками, які є придатними для зелених зон та зелених насаджень.

Значний обсяг зелених зон міста дійсно позитивно впливає на людину та соціум в цілому, проте треба звернути увагу саме на стан вказаних зелених зон, доступність для жителів міста та їх інфраструктуру.

Список використаних джерел: *1. Порівняльний аналіз озеленення великих міст України та Європи // Вісник ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2014. - № 1140. Серія «Екологія». – Вип. 11. – С. 42-49. 2. Проект Стратегії розвитку міста Харкова до 2020 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://strategy.kharkiv.ua*

СЕКЦІЯ 5.
ОСВІТА ДЛЯ ОПТИМАЛЬНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ

УДК 911.3:796.5(477)

ТЕХНОГЕННИЙ ТУРИЗМ – ВИД АКТИВНОГО ВІДПОЧИНКУ, ЩО ПОЄДНУЄ НАВЧАННЯ З ЖИТТЯМ

І.І. Мєщанін
Sobstwenost_76@mail.ru
Криворізька ЗОШ № 73, м. Кривий Ріг, Україна

Рекреаційно-туристична діяльність є, безперечно, найменш шкідливою альтернативою господарського використання довкілля. Усвідомлення існування такого впливу співпало в часі з великомасштабним природоохоронним рухом, який розглядає процес рекреаційно-туристичного освоєння певної території в такий спосіб і в такому масштабі, які дозволяють підтримувати збереження довкілля у незмінному вигляді [1]. Наше місто гостро потребує покращення екологічної ситуації, а для цього необхідні кошти, тому ми пропонуємотехногенний туризм, як один із заходів, що вплине на сучасний стан речей. Також існує хибне враження , що людина може своєю діяльністю тільки погіршити стан природи, але ж вона розумна істота, тому пом’якшити екологічну ситуацію їй під силу. Ринкова економіка вчить нас добре рахувати гроші, і заробляти їх у всіх можливих, а іноді, на перший погляд, і неможливих ситуаціях. Тому ми пропонуємо розглянути техногенний туризм як одну із статей доходів у місцевий бюджет. Традиційний масовий туризм не зовсім відповідає вимогам природоохоронного руху. Пошук більш оптимальних шляхів розвитку туризму і дружнього ставлення до природного середовища призвели до появи таких понять, як «природний», «сільський», «пригодницький», «науковий», «освітній», «культурний», «аграрний», «екологічний» туризм. Усі ці терміни об’єднуються під гаслом альтернативного туризму [5]. Ми пропонуємо розглянути ще один його вид – техногенний туризм в контексті екологічного туризму.Техногенний туризм не пов’язаний з масовим, для нього характерні малі туристичні потоки,дисперсність та орієнтація на не урбанізовані території.

Техногенним туризмом слід вважати туризм, що розвивається на порушених природних ландшафтах (кар’єрах, відвалах, шламосховищах, деградованих землях), які відвідуються з метою споглядання ландшафтів та милування ними, а також дослідження та вивчення природних процесів: відродження ґрунту та його утворення, процеси фізичного і хімічного вивітрювання, зміни баричного ступеня, а також дає можливість реально оцінити масштаби діяльності людини та впливу на природу, прослідкувати відновлення природної рівноваги.

© Мєщанін І.І., 2016

Техногенний туризм – це вид активного організованого відпочинку в межах антропогенно змінених територій, де поряд із науково-пізнавальними, культурно-виховними і спортивно-оздоровчими функціями, увага акцентується на зв'язки між природним та соціальним середовищем, на наслідках антропогенного тиску, набуваються навички гармонійних стосунків між людиною та природою, формується ресурсозберігаючий стереотип поведінки на рівні особистості. [7].

Люди, що люблять техногенний туризм – люди із особливими інтересами. Як правило, вони добре інформовані, незалежно мислячі, цікавляться пізнанням природи, усвідомлюють необхідність її збереження, шукають і прагнуть нового досвіду, самореалізації. Такі туристи не зважають на труднощі, не вимагають розкішних готелів та обслуговування, а насолоджуються красою природи і новими знаннями [4].

Часто сучасний вигляд деградованих земель вражає в повному розумінні, і такі перетворення можливі лише при великому бажанні людей . Я маю на у вазі клумби ромашок на території шахти, на Тернівських відвалах мешкають дикі косулі та вепри, а в цьому році були помічені і вовки. Це яскраві свідчення появи компромісу між природою та діяльністю людини, який можна використати у розвитку техногенного туризму. Разом з тим туристиможуть реально прислужитися справі збереження природи. Досить поширеним серед свідомих і досвідчених туристів є поєднання мандрівки із збиранням корисної інформації для організаторів маршруту (про пожежі, вирубані ділянки , загиблі молоді насадження, порушення відновлювальних процесів, тощо) з прибиранням території. У техногенному туризмі можна виділити підгрупу пригодницького техногенного туризму , маю на увазі спуск до шахти, кар'єру, такі заходи складають перспективний сегмент національного туризму. Детальний аналіз особливостей альтернативного туризму, і середнього техногенного, дає змогу добре зрозуміти, як можна поєднувати сучасне захоплення туризмом із природоохоронною діяльністю та створенням джерел прибутків для природоохоронної діяльності в межах нашого міста. [6]

З досвіду роботи ми впевнені, інтерес дітей до навчання – велика рушійна сила, яка відкриває розум і серце дитини для сприятливого впливу науки. Завдяки зацікавленості дитяча думка послідовно проникає в суть явища чи предмета, наполегливо відшукуєз в'язки, і, переборюючи перешкоди, досягає радісного осяяння, коли невідоме відкривається в усій логічній цілісності й красі. Істина здобута ціною праці й творчих зусиль, поєднана з особистим життєвим досвідом, істина у свідомості школяра перетворюється у власне переконання.

У наш час географічне краєзнавство стає більш динамічною наукою. Значення краєзнавчої складової ми вбачаємо в умінні відображати різні взаємопов'язані елементи дійсності рідного краю, унікальність природи, систему розселення етнічних груп, які склалися історично, особливості розвитку господарства і духовної культури. Таким чином, у рідному краї взаємодіють не лише природа і господарство, а й самі люди, які освоюють природу. Для міста Кривий Ріг особливо характерний прояв взаємодії людини і

природи, який виявляється у створенні ландшафтів техногенного походження , що кардинально відрізняються від природних.

Уже майже сто років проводять гірничодобувні роботи у нашому місті, тому за цей період природа встигла відновити певні території, які на сьогодні є природним середовищем для життя диких тварин та рослин, місцем, де можна спостерігати унікальні природні процеси, а також на цих об'єктах добре видно історію розвитку галузі промисловості, удосконалення технологій. Техногенні ландшафти є також змістовним об'єктом для проведення навчальних екскурсій, які допомагають реалізувати складові пізнавального інтересу. Завданнями краєзнавчого принципу навчання є системне встановлення зв'язків будь-якого шкільного курсу географії з тими знаннями, що здобувають учні в результаті безпосереднього дослідження краю. Маючи уявлення про природу і її закономірності, а також про населення і господарство рідного краю, легше зрозуміти географію інших районів країни або зарубіжжя. Так, нескладно пояснити учням 6 класу при вивченні теми «Рельєф», що являють собою високі рівнини-плоскогір'я, коли звернути увагу дітей на те, що вони схожі на відвали пустої породи ГЗК нашого міста, з незначним уточненням, що природні плоскогір'я значно більших розмірів.

Значення краєзнавчої складової в навчанні географії полягає і в тому, що при вивченні своєї місцевості ми формуємо в учнів чіткі уявлення про об'єкти , явища і процеси, які у свою чергу стають основою для формування понять, недоступних для безпосереднього спостереження. Ми вважаємо, що завдяки краєзнавству в географії розв'язується важлива педагогічна проблема – поєднання навчання з життям. Коли ми з дітьми були на рекультивованому відвалі, то могли спостерігати верхове болото, процеси органічного вивітрювання та ґрунтоутворення, незначні прояви карсту, усі види рекультивації ,які вивчаються у темі «Ґрунти» з географії України у 8 класі та інше.В процесі роботи ми впевнилися, що ці ж знання і спостереження можна перенести на вивчення загальних особливостей клімату та природних зон України.

Ми переконані, що краєзнавчий принцип у навчанні сприяє самостійному засвоєнню учнями навчального матеріалу, набуттю умінь дослідницького характеру, готує учня до практичної діяльності, розширює кругозір, що в свою чергу сприяє формуванню екологічної культури прийдешніх поколінь, нової формації господарників.

Список використаних джерел: *1. Тютюнник Ю.Г. К методологии антропогенного ландшафтоведения // Геогр. и природ.ресурсы. – 1989. – № 4. – С. 130-135. 2. Шищенко П.Г. Прикладная физическая география. – К.: Вища шк., 1988. – 192 с. 3. Панов І. Екологічний туризм // Краєзнавство. Географія. Туризм. – 1998. – № 11(64) 4. Попович С. Витоки вітчизняного туризму // Краєзнавство. Географія. Туризм. – 1999. - № 35(136-137). 5. Смаль В.В., Смаль І.В. Світовий досвід розвитку екологічного туризму // Український географічний журнал. – 2003. - № 4. 6. Казаков В.Л. Антропогенні ландшафти Кривбасу // Різноманіття ландшафтних комплексів України та шляхи їх раціонального використання і збереження: методологічні і прикладні аспекти. Зб. наук. праць наук. конф. – Київ, 2000. – С. 41-46. 7. Сучасний стан та якість навколишнього середовища окремих регіонів : Матеріали Міжнародної наукової конференції молодих вчених (Одеса, 1-3 червня 2016 р.).*

УДК 911.3

СТРУКТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ОСВІТНЬОГО КОМПЛЕКСУ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

Т.В. Нич
tatyana2510@ukr.net
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна

Одним із важливих показників якості життя населення Хмельницької області є рівень розвитку освіти. Освітній комплекс Хмельницької області об'єднує: дошкільну освіту, загальну середню освіту, позашкільну освіту, професійно-технічну освіту, вищу освіту, післядипломну освіту, аспірантуру, докторантуру, самоосвіту, освіту впродовж життя .

Дошкільні навчальні заклади (ДНЗ) представлені: яслами, яслами – садками, дитячими садками, яслами-садками сімейного, комбінованого, компенсуючого типу (спеціальні та санаторні), навчально-виховними комплексами тощо. Всього на кінець 2015 року в області налічувалось 784 дошкільних навчальних закладів, з них: 34 ДНЗ сільської місцевості призупинені у зв'язку з демографічною ситуацією. В області функціонує 124 навчально-виховних комплекси (об'єднання) «дошкільний навчальний заклад-загальноосвітній навчальний заклад». Найбільше НВК функціонує у Славутському (30), Ізяславському (20), Деражнянському (17) районах. Рівень охоплення дітей віком від 3 до 6 (7) років дошкільною освітою становить 64,0%. Залишається актуальним питання задоволення освітніх потреб дітей з вадами фізичного та розумового розвитку. Для таких дітей в області функціонують 4 дошкільні навчальні заклади компенсуючого типу, 88 закладів комбінованого типу.

До загальноосвітніх навчальних закладів (ЗНЗ) належать школи, ліцеї, гімназії, колегіуми, навчально-виховні комплекси (об'єднання), санаторні школи всіх ступенів, а також спеціальні школи (школи-інтернати) та школи соціальної реабілітації. В Хмельницькій області 783 загальноосвітніх навчальних закладів, в яких навчається 128,3 тис. учнів. ЗНЗ розміщені нерівномірно по території області. Майже 5% їх знаходиться в м. Хмельницькому. За їх кількістю можна виділити 5 груп районів: 1) до 30 (Віньковецький, Деражнянський, Летичівський, Новоушицький); 2) 31-40 (Білогірський, Теофіпольський, Ярмолинецький); 3) 41-50 (Старокостянтинівський, Шепетівський, Волочиський, Городоцький, Дунаєвецький, Ізяславський, Старосинявський, Хмельницький, Чемеровецький); 4) 51-60 (Славутський, Красилівський); 5) понад 60 (Кам'янець-Подільський). Понад 20% учнів навчається у ЗНЗ м. Хмельницького. Кількість учнів у ЗНЗ у всіх районах області зменшується, що є наслідком погіршення демографічної ситуації. В останні роки в області з'явилися денні ЗНЗ нового типу: гімназії – 30 (14,4 тис. учнів); ліцеї –

© Нич Т.В., 2016

31 (16,2 тис. учнів); колегіуми – 13 (5,9 тис. учнів); навчально-виховні комплекси – 60 (5,9 тис. учнів) . В перспективі доцільно реорганізувати шкільну мережу, збільшивши кількість середніх і скоротивши кількість початкових шкіл. З метою забезпечення рівного доступу до якісної середньої освіти, допрофесійної підготовки та у зв'язку з реформуванням сільських шкіл в області активно здійснюється робота щодо створення освітніх округів.

В 2014-2015 н.р. в області функціонував 51 освітній округ, до яких входять 189 загальноосвітніх навчальних закладів, де охоплено 7121 учнів, із яких 2064 учня підвозяться. Найбільша кількість освітніх округів діє у районах: Білогірському – 4, Дунаєвецькому – 3, Красилівському – 3, Кам'янець-Подільському – 4, Славутському – 4, Старосинявському – 3, Шепетівському – 3. В області склалася певна система роботи з обдарованими дітьми, функціонувало 30 гімназій, 31 ліцей, 13 колегіумів, 16 спеціалізованих шкіл. Мережа позашкільних навчальних закладів області становить 73 заклади. До них належать палаци, будинки, станції, клуби й центри дитячої творчості, дитячо-юнацькі спортивні школи, студії, бібліотеки, оздоровчі та інші заклади. Позашкільні заклади за специфікою організації роботи поділяють на комплексні (палаци, будинки школярів, дитячі парки) і профільні, які забезпечують розвиток нахилів, інтересів дитини, задоволення її потреб у певній сфері діяльності (дитячі бібліотеки, театри, спортивні школи, станції юних натуралістів). Загальний показник охоплення дітей по області гуртковою робою становить 72,2%.

Мережу професійно-технічних навчальних закладів складають 32 професійно-технічних навчальних закладів. В 6 районах області відсутня підготовка кваліфікованих робітників (Білогірський, Кам'янець-Подільський, без м. Кам'янець-Подільський, Славутський, без міст Славути і Нетішина, Старосинявський, Чемеровецький райони) . Залишається гострою проблема закріплення випускників на робочому місці. Серед причин, які спонукають випускників залишити перше робоче місце за отриманою професією, відсутність соціальних гарантій, належних умов праці та оплати, незабезпеченість житлом (особливо для випускників з числа соціально незахищених категорій).

В області функціонує науково-методичний центр професійно-технічної освіти та підвищення кваліфікації інженерно-педагогічних кадрів. Він впроваджує інноваційні форми курсового підвищення кваліфікації інженерно-педагогічних працівників професійно-технічних навчальних закладів, здійснює навчально-методичне та консультативне забезпечення закладів профтехосвіти області, координацію діяльності обласних фахових секцій інженерно-педагогічних працівників професійно-технічних навчальних закладів, організацію роботи з обдарованою молоддю.впровадження інноваційних форм курсового підвищення кваліфікації інженерно-педагогічних працівників професійно-технічних навчальних закладів, навчально-методичне та консультативне забезпечення закладів профтехосвіти області, координацію діяльності обласних фахових секцій інженерно-педагогічних працівників професійно-технічних навчальних закладів, організацію роботи з обдарованою

молоддю. Перспективним є організація і проведення майстер-класів з окремих видів господарської діяльності, особливо з метою підвищення життєздатності сіл і малих міст. Необхідно ширше організовувати профорієнтаційне консультування для сільської молоді, яка допоможе їй обрати відповідну кар'єру та ефективно шукати роботу.

Мережу вищих навчальних закладів (далі ВНЗ) області формують 28 закладів усіх рівнів акредитації та форм власності, у тому числі 6 університетів, 2 академії, 3 інститути, 11 коледжів, 3 технікуми та 3 училища, підпорядковані різним міністерствам України . Відповідно до статусу ВНЗ установлено 4 рівні акредитації: I – технікуми, училища; II – коледжі та інші прирівняні до них заклади; III і IV – академії, університети, інститути. В області 10 закладів I-II рівні акредитації, де навчається 5,2 тис. студентів. ВНЗ I–II рівнів акредитації здійснюють підготовку фахівців переважно за освітньо-кваліфікаційним рівнем – молодший спеціаліст, а коледжі також бакалаврів.

В області 9 ВНЗ III – IV рівнів акредитації, в яких навчається 28,2 тис. студентів. Серед вузів області виділяються: університети (Хмельницький економічний, Хмельницький національний, Хмельницький університет управління та права); академії (Національна академія Державної прикордонної служби Украйни імені Богдана Хмельницького, Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія)м. Хмельницького; Кам'янець-Подільський державний український університет, Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, Подільський державний аграрно-технічний університет у Кам'янець-Подільському та факультет прикладної математики та комп'ютерних технологій Хмельницького національного університету . Вони здійснюють підготовку з 29 напрямів. Основною формою підготовки наукових і науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації є аспірантура і докторантура. В області 6 закладів мають аспірантуру, в яких навчається 390 осіб (1,3% в Україні). 4 заклади мають докторантуру (1,5 % в Україні). В області навчається 26 докторантів.

УДК 911.3

ЗАВДАННЯ ГЕОГРАФІЧНОЇ ОСВІТИ У ФОРМУВАННІ ЗНАНЬ ПРО ОПТИМІЗАЦІЮ ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА РЕГІОНУ

Л.Б. Поліщук, А.А. Мороз, Р.В. Кравченко
l.polischuk@physgeo.com, moroz_anuta1@mail.ru, r.kravchenko@physgeo.com
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, м. Харків, Україна

Через освіту здійснюється підготовка майбутніх керівників, політиків, промисловців, інженерів, архітекторів, аграріїв та інших спеціалістів. Головне завдання географічної освіти полягає в тому, щоб забезпечити формування

© Поліщук Л.Б., Мороз А.А., Кравченко Р.В., 2016

світоглядного розуміння про довкілля та корисне керівництво при вирішенні проблем регіонального розвитку, навчити бачити зв'язки між глобальними, регіональними та місцевими процесами і явищами [4].

Будь-який регіон як географічний об'єкт обмежений в просторовому відношенні та має відповідні параметри своїх характеристик: природну (ландшафтну) та соціально-економічну, яка певним чином відображається у різноманітті антропогенних ландшафтів. Межі антропогенних ландшафтів пов'язані з певним видом господарювання, вони поступово відображаються в природному ландшафті, доповнюючи його диференціацію. Важливою складовою у зв'язках людини та природи виступає виробнича діяльність, за допомогою якої природа виступає як джерело ресурсів, що складає основу матеріального виробництва і одночасно виступає як середовище існування.

Аналіз Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти України та шкільних програм показав, що особливості перетворення природних ландшафтів відображені в шкільній географічної освіті недостатньо, відсутнє поняття про антропогенні ландшафти, їх класифікацію за різними ознаками. Інформація про антропогенні ландшафти має значення для наочного використання в процесі отримання знань про них, забезпечить залучення учнів до практичної діяльності, надасть змогу сформувати просторове уявлення, а також усвідомлено орієнтуватися в соціально-економічних, суспільно-політичних та екологічних питаннях регіонів різного рангу. Нижче, на прикладі Харківської області, наведені інформаційні матеріали та розробки для ознайомлення з антропогенними ландшафтами. Для Харківської області характерною рисою є висока швидкість перетворення природних ландшафтів, що пов'язано із значним розвитком сільського господарства, урбанізації та індустріалізації. У відповідності до класифікації в Харківської області в межах межирічних, долинних та балково-долинних природних ландшафтів [3] розміщені наступні антропогенні ландшафти: сільськогосподарські, селитебні, промислові, транспортні, аквальні, лісові та інші антропогенні комплекси [1, 2].

Сільськогосподарські антропогенні ландшафти Харківської області характеризується високою різноманітністю і представлені польовими, садовими, лукопасовищними видами. Східна частина Харківської області, до якої належать Борівський, Великобурлуцький, Дворічанський, Куп'янський та Шевченківський райони характеризується значно вищим відсотком сільськогосподарських угідь (81,1%) порівняно із західною частиною області (75,1%). Для прикладу польові ландшафти можуть бути представлені в місцях розташування орних земель (рілля, перелоги, багаторічні насадження, городи). Наприклад, польові ландшафти Зачепілівського району; садовий ландшафт Дергачівського району.

Лісові антропогенні ландшафти представлені первинно-виробничими натуралізованими та лісокультурними ландшафтами в місцях розміщення полезахисних лісових смуг з лісовідновленням та захисним лісорозведенням. Лісовий ландшафт як приклад можуть представляти лісокультурні насадження Дергачівського району, який має високий природно-ресурсний потенціал.

Аквальні антропогенні ландшафти включають водосховища, болота та ставки улоговинні, лощинні, заплавні, а також водозахисні споруди від затоплення, різноманітні берегоукріплювальні та гідротехнічі споруди. Серед прикладів аквальний ландшафт можуть представляти Трав'янське, Печенізьке, Краснопавлівське,Червонооскільське водосховища. Прикладом аквальних антропогенних ландшафтів виступає також канал Дніпро-Донбас. Вони відіграють важливу роль у водогосподарській системі міста Харкова та Харківської області.

Транспортні антропогенні ландшафти Харківської області представляють: шляхи автомобільні, залізничні, авіаційні, магістралі газопроводів та ЛЕП. Транспортний ландшафт як приклад можуть представляти: Міжнародний аеропорт «Харків», Харківський кільцевий автомобільний шлях - автомобільна траса в Харкові і Харківській області. Довжина шляху – 82,7 км, ширина на різних ділянках становить від 9 до 18 м.

Селитебний ландшафт Харківської області представлений ландшафтами населених пунктів з будівлями, кварталами, вулицями, дорогами, садами, парками культури та відпочинку, скверами, набережними, бульварами, лісопарками, гаями, гідропарками, лугопарками, зеленими зонами та ін. Прикладами можуть слугувати міста, райони, селища: м. Чугуїв, Олексіївський район м. Харкова, с. Водяне та будь-які інші.

Промислові ландшафти включають в себе кар'єрно-відвальні і рекультивовані, які виникли завдяки розвиненій в Харківській області сировинній базі, що складається з паливно-енергетичних корисних копалин, а також з сировини для виробництва будівельних матеріалів, групи гірничо-хімічних корисних копалин, питних, технічних і мінеральних підземних вод, а також сировини кольорових металів. Утворюються великі обсягів відходів, активізуються небезпечні екзогенні геологічні процеси, порушуються гідрогеологічні умови, вимагає проведення рекультивації.

Промислові міські ландшафти поширені там, де зосереджені промислові підприємства. Промисловий ландшафт як приклад може представляти найбільший енергогенеруючим об'єктом Харківської області - Зміївська теплова електрична станція, яка розташована поблизу м. Харкова в економічно розвиненому регіоні України. Прикладом для вивчення промислових антропогенних ландшафтів може слугувати «Шебелінкагаз-видобування».

Інші антропогенні комплекси представлені перш за все об'єктами в зонах рекреації Харківської області, а також в межах деяких об'єктів природно-заповідного фонду [5]. Прикладом є: Ботанічна пам'ятка природи місцевого значення «Сад ім. Т.Г.Шевченка, Національний природний парк «Гомільшанські ліси», Національний природний парк «Слобожанський». Крім того, до інших антропогенних комплексів відносяться: кургани, ями, культові об'єкти, земляні оборонні вали, кладовища. Прикладами є: Сіверське городище (с. Мілове Балаклійський р-н), Кургани стародавні с. Петрівське (Балаклійський р-н), Кургани стародавні с. Васюкове, Софіївка, Степове, Уплатне (Близнюківський р-н), Городища (V–III ст. до н.е.) с. Баранове, Гришкове, Ков'яги, Коломак, Сніжків (Валківський р-н).

Запропонований напрямок роботи з учнями дає можливість на уроках географії та в режимі екскурсій забезпечити формування умінь та навичок в процесі наочного ознайомлення з антропогенними ландшафтами і є запорукою суспільної активності майбутніх громадян та дозволить більш ґрунтовно й ефективно засвоювати знання, зменшити розрив між теоретичними знаннями учнів та готовністю до їх використання на практиці.

Список використаних джерел: *1. Мильков Ф.Н. Человек и ландшафты / Ф.Н. Мильков. – М.: Мысль, 1973 – 224 с. 2. Мильков Ф.Н. Рукотворные ландшафты / Ф.Н. Мильков. – М.: Мысль, 1978. – 86 с. 3. Поліщук Л.Б. Ландшафти. Харківська область: шкільно-краєзнавчий атлас / Л.Б. Поліщук, В.Г. Карпов. – К.: ГУГКК при Кабінеті міністрів України, 1993. – С. 19. 4. Поліщук Л.Б. Освітньо-виховне значення природничих наук у формуванні природоохоронно-екологічного світогляду учнів / Л.Б. Поліщук, Ю.С. Симоненко. Географія та екологія: наука і освіта: матеріали IУ Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Умань, 26-27 квітня 2012 р. /[відп. Ред. О.В. Тімець]. – Умань: Видавець «Сочінський», 2012. – С. 146-147. 5. Поліщук Л.Б., Попов В.С., Бурдун Ю.К., Карасьов О.О., Янченко А.І. Інтерактивна карта: Охорона природи Харківської області. Проблеми безперервної географічної освіти і картографії: Збірник наукових праць. – Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2015. – Вип. 21. – С. 18-21.*

УДК 911.3

РОЛЬ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ У ФОРМУВАННІ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ

І.А. Скриль
КЗ «Харківська обласна станція юних туристів» Харківської обласної ради, м. Харків, Україна

Проблема творчого розвитку особистості в сучасному світі є надзвичайно важливою. Кожна цивілізована країна дбає про творчий потенціал суспільства загалом і кожної людини зокрема, оскільки потребує діяльних, обдарованих, інтелектуально розвинених громадян. Мета сучасної системи освіти – формування в учнів вмінь самостійно здобувати потрібну інформацію, виокремлювати проблеми, шукати шляхи їх розв’язання. Пошукова активність є своєрідним внутрішнім генератором, який робить людину творчою. Тому розвиток здатності до пошуку, який допомагає людині досягти потенційних можливостей у відносинах зі світом та іншими людьми, і є головним завданням освітньо-виховних інститутів та суспільства в цілому [1].

Великі можливості для творчої самореалізації школярів відкриває позашкільна освіта як одна із складових частин системи безперервної освіти, спрямована на розвиток здібностей, обдарувань дітей, задоволення їхніх інтересів, потреб у професійному самовизначенні. Знання, здобуті в школі, треба енергійно підкріплювати науково-практичною роботою. Залучення учнів до процесу наукового дослідження сприяє формуванню самодостатньої компетентної особистості. Дослідницька робота змінює світогляд дитини, самооцінку, має значний вплив на формування життєвих цінностей.

© Скриль І.А., 2016

Українська педагогіка за останні десятиріччя в особі вчених О. Сухомлинської, І. Беха, Т. Сущенко, Г. Пустовіта, В. Рибалки, В. Вербицького, С. Сисоєвої та багатьох інших зробила вагомий внесок у наукове обґрунтування теоретико-методологічних основ позашкільної освіти і виховання, відпрацювання найближчих перспектив розвитку особистості в різних соціальних й освітньо-виховних інститутах, де позашкільні навчальні заклади мають стати центрами мотиваційного розвитку особистості, її самореалізації і професійного самовизначення [2].

Серед ефективних форм науково-дослідної діяльності, що сприяють розвитку творчого потенціалу учнів, Мала академія наук (МАН) спрямовує зусилля на розвиток творчих здібностей школярів, залучає їх до активної дослідницької роботи. Мала академія наук України є творчим об'єднанням учнівської молоді, яка забезпечує її інтелектуальний і духовний розвиток, підготовку до активної діяльності в галузі науки та сприяє самовизначенню в майбутній професії. МАН забезпечує реалізацію таких основних стратегій роботи з учнями, як стратегія «дослідницького навчання» (головною метою якого є активізувати навчання, надати йому дослідницького характеру), стратегія «проб лематизації» (передбачається орієнтація на постановку перед школярами проблем різного характеру), стратегія «індивідуалізації» (створення умов для повноцінного прояву й розвитку специфічних особистісних функцій суб'єктів освітнього процесу). Педагогічний процес у МАН мас свої особливості, які відрізняють його від навчання в школі. Насамперед, це форми проведення занять — очно-заочні школи, лекторії з відповідних галузей науки, профільні гуртки, семінарські заняття з проблемних питань, індивідуальна науково-дослідна робота. Навчальні програми гуртків, секцій, лекторіїв охоплюють такі галузі знань і практичної діяльності, які виходять за межі шкільної програми, враховуючи індивідуальні інтереси та творчі можливості конкретних дітей.

Харківське територіальне відділення МАН відкрите у 1995 році з ініціативи Управління освіти Харківської обласної державної адміністрації на базі Харківського обласного Палацу дитячої та юнацької творчості та Харківської обласної станції юних туристів. Президентом Харківського територіального відділення МАН України є ректор Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, професор В.С. Бакіров.

На базі Комунального закладу «Харківська обласна станція юних туристів» Харківської обласної ради працюють такі відділення МАН: науки про землю, історії, філософії та суспільствознавства. Аналіз робіт, які представлені кожного року на обласний етап конкурсу свідчить, що більшість учнів можуть проводити ґрунтовні дослідження: працювати з літературними джерелами, вибирати методи дослідження, визначати й вирішувати конкретні завдання відповідно до поставленої мети, робити аргументовані висновки. За цим простежується планомірна, щорічна робота учителів, організаторів, керівників науково-дослідницьких робіт учнів, наукових консультантів з вищих навчальних закладів. Завдання конкурсу: стимулювати наступні творчі кроки особистості.

Одним з наймасовіших, найпопулярніших серед учнів є відділення «Науки про землю». Щорічно на обласний етап конкурсу по цьому відділенню подається

до 80 робіт учнів, які стали переможцями районних етапів конкурсу МАН. Треба зазначити, що до 2012 року дане відділення включало тільки 2 секції: географічне краєзнавство та геологію. У 2012 році виокремилася секція кліматології та метеорології, у 2013 – гідрології. Таким чином, на даному етапі відділення «Науки про землю» складається з 4 секцій: географія та ландшафтознавство; геологія, геохімія і мінералогія; кліматологія та метеорологія; гідрологія. Наймасовішою секцією даного напряму є «Географія та ландшафтознавство». Три інші секції менш чисельні, хоча не менш цікаві. Це пояснюється тим, що геологія, кліматологія, гідрологія як окремі предмети не вивчаються в школі. Крім того, робота в цих секціях передбачає проведення польового етапу досліджень та застосування спеціальних методів дослідження.

Багато років Комунальний заклад «Харківська обласна станція юних туристів» співпрацює з викладачами, науковцями факультету геології, географії, рекреації і туризму Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Науковці окреслюють коло проблемних питань для досліджень, проводять консультації для юних пошуковців, очолюють журі обласного етапу конкурсу-захисту МАН.

На базі Комунального закладу «Харківська обласна станція юних туристів» вже 15 років працює обласна школа юних географів, яка допомагає, особливо учням з сільської місцевості, у підготовці до написання контрольних робіт з базової дисципліни – географії. Таким чином, за роки співпраці створена система безперервної освіти: загальноосвітній навчальний заклад – позашкільний навчальний заклад – вищий навчальний заклад. Головним показником досягнень юних дослідників Харківського територіального відділення МАН є щорічний Всеукраїнський конкурс-захист науково-дослідницьких робіт учнів-членів Малої академії наук України. За останні 5 років юні дослідники Харківського регіону є кращими серед команд регіонів України.

Високий рівень підготовки з базових дисциплін дозволяє дійсним членам МАН успішно продовжувати освіту в вищих навчальних закладах України, базовим для них став Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна.

Багаторічний досвід роботи Комунального закладу «Харківська обласна станція юних туристів» у відділеннях Малої академії наук разом із загальноосвітніми закладами, позашкільними закладами, вищими навчальними закладами показує, що у регіоні створена та успішно діє різнорівнева і водночас цілісна освітньо-виховна система, яка забезпечує соціалізацію особистості, стимулює її творчий потенціал, створює умови для гармонійного розвитку, задовольняє потреби учнівської молоді в позашкільній освіті, допомагає професійному визначенню і націлює на необхідність безперервного професійного зростання в подальшій самореалізації.

Список використаних джерел: *1. Калошин В. Пошукова активність – основа творчості // Обдарована дитина. – 2001. - №3. – С. 2-5. 2. Ковбасенко Л. Мала академія наук України як пріоритетна форма позашкільної освіти // Обдарована дитина. – 2001. - № 3. – С. 30-34. 3. Книга методиста: Довідково-методичне видання / Упорядники Г. Литвиненко, О. Вернидуб. – Харків: Торсінг плюс, 2006. – 672 с. 4. Положення про Малу академію наук учнівської молоді // Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України. – 2006. - № 8-9. – 64 с.*

УДК 359.09

НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНИЙ АСПЕКТ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ У ВИКЛАДАННІ ТУРИСТИЧНИХ ТА ЛОГІСТИЧНИХ ДИСЦИПЛІН В КОНТЕКСТІ ОПТИМАЛЬНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ

І.Г. Смирнов
Smyrnov_ig.@ukr.net
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна

Реалізацію національно-патріотичного та виховного аспектів розглянемо на прикладі викладання туристичних та логістичних дисциплін, зокрема, логістики туризму. У складі цього курсу звертається особлива увага до використання тих туристичних ресурсів, що слугують основою для розвитку військового, військово-патріотичного, мілітарі та інших видів туризму. Відповідні туристичні ресурси у багатьох випадках пов’язані з логістичними особливостями подій військової історії – світової та української. Так, з подіями І Світової війни, сторіччя якої відзначається власне зараз, пов'язаний розвиток відповідних видів туризму, зокрема, це стосується ностальгійного (сентиментального) туризму, військово-музейного тощо. Тут можна послатися на польський досвід, який базується на використанні у туризмі цвинтарів з часів І Світової війни, зокрема, після битв під Танненбергом та Лодзю у 1914-1915 рр. Ці битви відбувалися між німецькими, австрійськими арміями та російською, після чого і залишилися цвинтарі, де поховані загиблі солдати.

Нині ці цвинтарі знаходяться на території Польщі, стараннями місцевих влад вони відновлені, приведені до ладу, отримали інформаційне забезпечення, зокрема, у вигляді комплекту карток (Лодзька битва) та використовуються для приваблення туристів – як польських, так і іноземних (особливо з Німеччини). Логістичний складник цих битв полягав у кращій організації логістично-транспортного забезпечення з боку німецьких та австрійських військ (зокрема, використанні залізниць), в результаті чого росіяни програли ці битви і отримали величезні людські втрати. Оскільки іменних медальйонів у них не було, то їх ховали у великих братських могилах, на яких робили написи типу «500 невідомих російських вояків» тощо. Натомість, у німецькому та австрійському війську кожний солдат і офіцер мав іменний медальйон, тому на їхніх могилах вказане прізвище, ім’я, військове звання тощо. Цим цвинтарям, які зосереджені, зокрема навколо міста Лодзь, вже виповнилося біля 100 років, але стараннями польської влади та відповідних амбасад у Польщі вони відновлені та нині користуються великою увагою туристів. У той же час, Верденська битва, яка відбулася на Західному фронті І Світової війни між німцями та французами у 1916 р., показала логістичну перевагу останніх, які вперше масово застосували автомобільний транспорт для пересування та забезпечення військ. Французи виграли цю битву, але втрати були великі з обох боків. Відповідний музей

© Смирнов І.Г., 2016

у м. Верден (Франція) відображає цю подію і користується значною популярністю у туристів, що приїжджають сюди з багатьох країн Європи та світу. У цій битві, що тривала з лютого до грудня 1916 р., загинуло понад 300 тис. французьких та німецьких вояків, тому вона увійшла в історію під назвою «Верденська м'ясорубка». Біля м. Вердена існує військовий цвинтар, а також осуарій Дуамон де знаходяться відповідні поховання. У травні 2016 р. тут був урочисто відкритий меморіал в присутності канцлера Німеччини А. Меркель та президента Франції Ф. Олланда, які підкреслили, що нині м. Верден став символом миру та франко-німецької дружби і притягує багатьох туристів.

Військові події І Світової війни не оминули і Україну, яка тоді була поділена між Російською (схід) та Австро-Угорською (захід) імперіями. У 1916 р. у м. Стрий був створений Легіон українських січових стрільців (УСС), який відзначився у битвах на горах Маківка та Лисоня. Зокрема, на останній у серпні-вересні 1916 р. відбулися запеклі бої Легіону УСС з переважаючими силами російської армії. Найкривавіший бій відбувся 2 вересня, коли перемогу було здобуто ціною втрати більш як половини особового складу українського легіону: 81 вояк убитий, 293 – поранені, 285 – потрапили у полон. Такою ціною Легіон УСС зупинив наступ російського агресора на Бережани і його бойову операцію «Брусилівський прорив». Вшанування століття подвигу Січових стрільців відбулося цього року у новому, значно ширшому масштабі, основними складниками якого стали: проведений вперше Мілітарний фестиваль українського стрілецтва, у межах якого у с. Посухів, що біля підніжжя Лисоні, з'їхалося близько 5 тис. учасників і гостей; з Тернополя до Посухова прибув спеціальний «Потяг українських звитяг»; відбулося освячення стрілецького цвинтаря, де спочивають учасники того столітнього бою, та перепоховання останків Січових стрільців, а також урочисте сходження учасників заходу на г. Лисоню алеєю, обсадженою червоною калиною. Ще у 1994 р. на вершині Лисоні був встановлений Хрест скорботи і слави, а на мармурових плитах – викарбувані імена полеглих героїв. Поруч з Хрестом збудовано капличку, яку до століття бою реконструювали та розписали новими іконами, на яких зображено як Січових стрільців, так і новітніх героїв, які уже в наш час віддали своє життя за Україну. У заходах з вшанування століття бою на г. Лисоні взяли участь сивочолі ветерани УПА, 91-річна дочка Січового стрільця Надія Ярема, хлопці і дівчата з патріотичних молодіжних організацій, відомі громадські діячі, туристи та прочани з усієї Галичини та України. На гостей чекали різноманітні заходи, серед яких: реконструкція пам'ятного бою, урочисте погашення спеціальної марки та поштового конверта, виставка світлин і художніх творів, концерт гуртів та мистецьких колективів. Очільники Тернопільщини відзначили нагородами усіх, хто долучився до створення пам'ятного меморіального комплексу, – художників, артистів, будівельників, волонтерів.

З подіями І Світової війни пов'язане і виникнення гасла «Слава Україні!», що потрапило до українського лексикону в 1920-х рр. минулого століття, як стверджує український історик, голова Українського інституту національної пам'яті В. В'ятрович. Так, з історичних джерел відомо, що заклик «Слава

Україні!» виник у кінному полку «Чорних запорожців». Це була збройна формація армії УНР, яка, виборюючи незалежність, діяла упродовж 1918-1920 рр. на теренах України. Щоправда, тоді вислів звучав дещо інакше: «Слава Україні!» – «Козакам слава!». Кажуть, так віталося козацтво за часів ІІ Гетьманату Павла Скоропадського. У відповідь промовляли «Гетьману слава!», а з відповіддю «Героям слава!» це було традиційне привітання кубанського козацтва, яке розглядалося як частина України. Адже у 1918-1920 рр. існували спроби включення Кубанської народної республіки до складу УНР. Також подібним чином вітали один одного повстанці Холодного Яру. Так, 24 вересня 1920 р. у Медведівці на Черкащині, де колись спалахнула Коліївщина, відбулася нарада холодноярських отаманів, у якій взяли участь командири Степової дивізії та ватажки збройних формувань з інших регіонів. На ній криворізького отамана Степового-Блакитного (Кость Пестушко) було обрано Головним отаманом усіх повстанських загонів Холодного Яру і околиць. Власне Степова дивізія, яка налічувала від 12 до 18 тис. бійців, і поширила вітання «Слава Україні!» – «Україні слава!». А найгучніше воно зазвучало з появою ОУН. Гасло «Слава Україні!» – «Героям слава!» стало символом УПА. Промовляли його пошепки, криючись від ворога, під страхом смерті, оскільки совєти за нього катували, вбивали. Але нескорені патріоти готові були терпіти всі муки і, віддаючи життя, на останньому видиху все одно проказували: «Слава Україні!»

ІІ Світова війна перевагу логістики показує на прикладі операції з висадки військ союзників у Франції 1944 р. Ця операція відома під назвою «Overlord» і є ілюстрацією ретельної логістичної підготовки цієї операції з боку союзницьких військ, що забезпечило її успіх та мінімальні людські втрати. Як результат, терміни ІІ Світової війни були істотно скорочені. У 2014 р. відзначалося 70-річчя операції «Overlord», на якому були присутні не тільки керівництво країн ЄС, але й численні туристи, до послуг яких були підготовлені екскурсії під гаслом «Шляхи звитяги», відповідні музейні експозиції тощо.

Список використаних джерел: *1. Смирнов І.Г. Маркетинг у туризмі: навч. посіб. / І.Г. Смирнов. – К.: КНУ імені Тараса Шевченка, 2016. – 251 с. 2. Смирнов І.Г. Логістика у туризмі: навч. посіб. / І.Г. Смирнов. – К.: Знання, 2009. – 444 с. 3. Стадницький Ю.І. Просторова організація систем послуг. Словник-довідник / Ю.І. Стадницький, М.П. Мальська. – К.: ЦУЛ, 2013. – 270 с.*

УДК 908 (478.9)

ОЦЕНКА СОСТОЯНИЯ ЛОКАЛЬНОГО КРАЕВЕДЕНИЯ В ПРИДНЕСТРОВЬЕ

В.Г. Фоменко
fomenkovol@mail.ru
Приднестровский государственный университет им. Т.Г. Шевченко
г. Тирасполь, Приднестровье, Молдова

Сегодня приднестровское краеведение переживает возрождение. Общим подходом в определении императива краеведения стала детерминация его функций и методов. Помимо научной, образовательной, воспитательной функции, краеведение выполняет функцию мифотворчества, формируя образ изучаемого объекта. Как отмечал Д. С. Лихачев: «Краеведение – научная дисциплина, облагораживающая предмет своего изучения единственно своим изучением» [2]. Это ярко проявляется в последние годы в Приднестровье, где возросло значение туристического краеведения.

Интерес к географии и истории родного края в Приднестровье усиливается, а объекты изучения становятся более многочисленными и разнообразными. Приднестровское краеведение, как научное направление изучения родного края, все больше «опускается» с уровня района, города, поселка и села на уровень предприятия, микрорайона, улицы, усадьбы, отдельных зданий, парков, природных ландшафтов и урочищ. В научный оборот все больше включается множество локальных фактов, формирующих образ места. Это предполагает анализ географических, исторических, хозяйственных, демографических и этнографических особенностей изучаемого объекта. Базой для изучения любых объектов является его географическое описание – местоположение, особенности территории и конфигурация.

Различные стороны краеведческого исследования Приднестровья затрагивались в трудах инженера Франца де Волана (одного из основателей Тирасполя), Павла Сумарокова в Путешествии по всему Крыму и Бессарабии в 1799 году; в многочисленных трудах Скальковского А.А. по истории Северного Причерноморья, Гульдман В.К. Подольская губерния, статистическое описание, 1889; в этнографических работах академика Берга Л.С. Среди авторов советского периода выделяются работы, посвященные демографии и этнографии края Зеленчук В.С., Кабузан В.М., Табак В.И., Анцупова И.А.

Современные краеведческие исследования ведутся по нескольким направлениям: изучение административных районов в монографиях Бурла М.П., Кривенко А.В., Фоменко В.Г. [1]; топонимики населенных пунктов в работах Кишлярука В.М.; история приднестровских городов и микрорайонов

© Фоменко В.Г., 2016

в работах Лобанова Е.А., Полушина В., Марецкого С.К., Кривенко А.В., Фоменко В.Г. [3]; история сельских населенных пунктов в статьях Фоменко В.Г.; исторические очерки крупнейших промышленных предприятий региона (KVINT, Тиротекс, Молдавский металлургический завод, Молдавская ГРЭС) в основном написанные непосредственно их руководителями.

Элементы географического краеведения присутствуют в школьной географии на разных этапах обучения. Они широко отражены в типовой программе для общеобразовательных организаций. Различные аспекты краеведения включены в программы Республиканских олимпиад школьников по географии, в тематику Исследовательского общества учащихся и задания Юношеской заочной школы по географии.

Фундаментальными краеведческими исследованиями охвачено более ⅓ населенных пунктов Приднестровья. В краеведческие исследования вовлечены не только ученые, музейные работники, архивисты, служащие городских, поселковых и сельских администраций, но и учителя, студенты и школьники. В результате в оборот было введено множество новых архивных, исторических, научных и иных источников, составлены краеведческие паспорта населенных пунктов.

Хрестоматийный план краеведческого изучения сельского населенного пункта включает: характеристику особенностей географического положения; топонимику; оценку природных условий и ресурсов; комплексные характеристики населения и хозяйства; изучение архитектурно-планировочных черт населенного пункта; оценку проблем и перспектив развития.

Реперными точками этого плана для приднестровских сельских населенных пунктов являются: исторический очерк людности и этнического состава, характеристика отраслей специализации экономики села, анализ истории церкви, культурных и иных достопримечательностей, перспектив развития.

При осуществлении краеведческого исследования следует придерживаться таких принципов, как:

1) научность, предполагающая четкое теоретическое обоснование выделяемых объектов, явлений, процессов окружающей действительности и их характеристику на основе апробированных научных методик;

2) систематичность и последовательность, предусматривающие длительное, регулярное изучение края, без чего нельзя делать выводы, обобщения, устанавливать закономерности, характерные для данной территории;

3) комплексность, направленная на всестороннее изучение природы и всех сторон жизни края (истории, населения, экономики, культуры) во взаимосвязи и взаимообусловленности;

4) плановость, предусматривающий изучение природы, населения и хозяйства края, а в соответствии с научно обоснованным планом, который связан с жизнью, задачами хозяйственного и культурного развития края и воспитанием всесторонне развитой личности;

5) региональность, базирующаяся на учете конкретных особенностей края (природных, экономических, исторических);

6) массовость, предполагающий активное участие народных масс в изучении и пропаганде знаний о крае, так как его всестороннее и комплексное изучение без этого невозможно;

7) историзм, предусматривающий изучение природы, населения и хозяйства края с исторических позиций. Необходимо рассматривать окружающий мир в тесной связи с прошлым и с учетом перспектив изменения и развития.

Список использованных источников: *1. Бурла М.П., Фоменко В.Г., Кривенко А.В. и др. Бендеры: география города. – Тирасполь: Полиграфист, 2010. –176 с. 2. Лихачев Д.С. Краеведение как наука и как вид деятельности // Русская культура. – М.: Искусство, 2000. – С. 159-173. 3. Марецкий С.К. Тирасполь (историко-географический очерк). – Кишинёв: Государственной учебно-педагогической издательство МССР «Школа Советикэ», 1958. – 104 с.*

УДК 911.3

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

В.В. Яворська, А.О. Нос
yavorskaya@onu.edu.ua
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова, м. Одеса, Україна

У сьогоденні вища освіта є важливою умовою формування якості життя людини, фундаментом людського розвитку та прогресу суспільства. Вона виступає творцем інтелектуального, виробничого та духовного потенціалу суспільства. Саме тому освітній рівень громадян України є одним з найважливіших рушіїв майбутнього нашої держави. Вплив економічних та соціальних географічних факторів та закономірностей на організацію вищої освіти України є безумовним, тому можна легко його прослідкувати.

Структура вищої освіти України несе в собі певні національні особливості, зумовлені процесами становлення системи освіти у країні в цілому, але вона побудована у певній відповідності до структури освіти розвинених країн світу.

Ринок вищих навчальних закладів представлений навчальними закладами III–IV рівнів акредитації (університети, академії, інститути) та закладами I–II рівнів акредитації (коледжі, технікуми, училища), які здійснюють підготовку фахівців за освітньо-кваліфікаційними рівнями молодший спеціаліст, бакалавр, магістр.

Важливим компонентом планування розвитку ринку вищої освіти є демографічний фактор, так як саме він формує кількість абітурієнтів навчальних закладів. У зв’язку з демографічним спадом 90-х років минулого сторіччя у наступні роки кількість випускників шкіл буде поступово

© Яворська В.В., Нос А.О., 2016

зменшуватись, тому прогноз кількості абітурієнтів вищих навчальних закладів не є оптимістичним.

Нині ринок вищої освіти України користується широким попитом серед українських та іноземних студентів. В цілому, попит на вищу освіту є досить стабільним і не залежить від економічних циклів, що ще раз вказує на те, що зменшення кількості абітурієнтів є результатом демографічної ситуації в країні. Станом на 1 січня 2013 року в українських вишах навчаються 60,3 тисячі іноземних студентів. Також, за останніми даними ЮНЕСКО (за 2010 рік) близько 35 тисяч українських студентів отримали вищу освіту закордоном [1].

Важливу роль у формуванні професійних кадрів відіграє статево-вікова структура студентства. Статистичні дані свідчать про те, що протягом тривалого часу у загальній чисельності населення спостерігається постійне переважання кількості жінок. Ця особливість є характерною для більшості вікових груп. На сьогодні чисельність жінок серед студентів ВНЗ України становить більше 1,5 млн. осіб, тобто 53,8%. У віковій структурі переважає частка студентів від 18 до 23 років (58,5%).

Також спостерігаємо, що залежно від вікової групи студенти обирають різну форму навчання. Студенти у вікових групах від 14 до 18 років і від 18 до 23 обирають переважно денну форму навчання. Натомість, у вікових групах від 23 до 28 років і від 28 до 35 років обирають переважно заочну форму навчання [2].

У ВНЗ України сьогодні навчається 35599 іноземних студентів з більш ніж 20 країн світу, серед яких найбільша частка припадає на студентів з Китаю (5031 студент), Йорданії (2203 студенти), Індії (2180 студентів) та Ірану (1787 студентів). Порівняно з минулими роками чисельність іноземних студентів збільшилась більше ніж на 3000 осіб.

За останні 10 років чисельність студентів на 10 тис. населення зросла з 392 на 599 осіб. Це сталося завдяки поступовому нарощуванню обсягів державного замовлення, запровадженню багатоканального фінансування вищої освіти, у тому числі розширення навчання на комерційній основі, створення вищих навчальних закладів недержавної форми власності та збільшення кількості відокремлених підрозділів (філій університетів), постійного оновлення спеціальностей і програм підготовки фахівців [3].

На сьогоднішній день вища школа України готує фахівців за 76 напрямами та 584 спеціальностями гуманітарного, технічного та природничого напрямків науки, що дозволяє задовольнити потреби всіх галузей національного господарства країни.

Потреба у вищій освіті та оволодінні передовими технологіями зростає скрізь у світі з експоненціальною швидкістю. ЮНЕСКО наводить такі показники про кількість людей на планеті, що залучені до вищої освіти: 1970 рік – 28 млн. осіб, 1991 рік – 65 млн. осіб, 2000 рік – 79 млн. осіб, 2015 рік – 91 млн. осіб [4]. Фахівці ЮНЕСКО також звертають увагу на те, що найбільше зростання кількості студентів відбувається нині і триватиме в майбутньому в країнах, що розвиваються.

Хоча студентство зростає в абсолютній пропорції, відносний доступ до вищої освіти падає. Крім того, з ряду причин, насамперед демографічного характеру (відносне старіння населення), у деяких країнах Європи зростає абсолютний вік студентства. До цього додається своєрідне «розтягування» здобуття освіти певного рівня за рахунок збільшення обсягу навчального матеріалу, намагання швидше зробити кар'єру, організувати сімейне життя тощо. Наслідком цих процесів є зменшення кількості людино-місць у традиційних навчальних закладах. Така тенденція спостерігається в усьому світі, притаманна вона і Україні.

За сучасними статистичними даними на 1 січня 2013 року в Українських ВУЗах навчалося 2,2 млн. студентів, з яких 345,2 тис. навчаються у ВНЗ I-II рівнів акредитації та 1824,9 тис. у ВНЗ III-IV рівнів акредитації [2].

Загальна кількість ВНЗ України налічує 803 заклади, що є одним з найбільших показників в Європі. Співвідношення ВНЗ I-II до ВНЗ III-IV рівнів акредитації становить відповідно 59% до 41%. У ВНЗ III-IV рівнів більшість становлять університети (55%).

Університетський сектор вищої освіти динамічно розвивається. До його складу на загальнодержавному рівні входять 196 університетів, зокрема 147 університетів державної, 43 – приватної та 6 комунальної власності. Найбільш потужними є університети державної форми власності, середній контингент студентів яких становить 11 тис. осіб. Приватні університети мають середній контингент студентів удвічі менший, а комунальні – у п'ять разів порівняно з державними.

В Україні намітилася стійка тенденція до скорочення ВНЗ I-II рівнів акредитації, що відбулося через отримання частиною з них вищого рівня акредитації, у результаті цього кількість ВНЗ III-IV рівнів акредитації протягом останніх 10 років стабільно зростали та станом на початок 2009 р. складали 352 установи, а на 2013 – 334, тобто скоротились на 19 одиниць.

В ряді регіонів вектор політичного та соціально-економічного розвитку не в повній мірі спрямований на вирішення проблем вищої освіти, її випереджальний розвиток, що свідчить про недосконалий менеджмент вищими навчальними закладами, регіональними системами на загальнодержавному та регіональному рівнях. Нерівномірний географічний розподіл мережі ВНЗ є причиною великої розбіжності потенціалу регіональних систем, що сприяє міжрегіональним потокам громадян за освітнім фактором [5].

Нерівномірність дислокації, непропорційне представництво вищих навчальних закладів у регіонах в загальній конфігурації мережі не в повній мірі забезпечує рівні права громадян на здобуття вищої освіти. Розглядаючи ці проблеми під кутом впливу демографічної ситуації та міжрегіональних міграційних потоків громадян за освітнім фактором, слід очікувати можливе скорочення контингенту навчальних закладів певних регіонів. Цей процес визначив наявність розподілу регіональних систем вищої освіти на дві групи: донори та реципієнти. Так, м. Київ, Харківська, Львівська, Одеська, Дніпропетровська області є реципієнтами, а інші – донорами, які в силу певних обставин сприяють комплектуванню контингенту студентів ВНЗ регіонів-

реципієнтів. Відтак, ВНЗ регіонів-донорів, втрачаючи споживачів освітніх послуг серед жителів регіону, можуть стати малочисельними та неефективними вищими навчальними закладами.

У питаннях мережі ВНЗ є низка проблем. Зокрема вищі навчальні заклади державної форми власності підпорядковані 27 міністерствам, комітетам, відомствам.

Подрібнення та автономізація мережі за підпорядкуванням призводить до дублювання підготовки, виникають труднощі у формуванні та розміщенні державного замовлення, здійсненні контролю за якістю освіти, знижується ефективність управління на регіональному рівні, обмежує можливості громадян продовжувати навчання за програмами більш високого рівня, виникають значні витрати на утримання ВНЗ тощо.

В сучасних умовах реформування освіти в Україні значне місце відводиться модернізації післядипломної освіти, зокрема педагогічної, яка за визначенням ЮНЕСКО є «короною освіти» і дає можливість кожному фахівцю постійно поновлювати та поглиблювати загальні фахові знання та вміння. Змінюється стратегія роботи системи післядипломної освіти: навчальні заклади цієї системи поставлені перед необхідністю працювати не стільки на функціонування системи освіти, скільки на її розвиток, що передбачає зміну ретрансляційних завдань на дослідницькі, на виявлення освітніх потреб, вивчення специфіки освітніх процесів в системі післядипломної освіти, участь в розробці регіональних програм розвитку тощо [6].

В Україні поступово зміцнюється тенденція збільшення кількості студентів, які навчаються в державних вишах за рахунок фізичних та юридичних осіб. Головною причиною цього є низький рівень доходів населення та неспроможність держави адекватно відреагувати на зростання в суспільстві диспропорції між освітніми потребами та фінансовими потенціал

Запобігти розвитку несприятливих тенденцій можна лише реальною зміною пріоритетів державної політики – стосовно освіти загалом і її базових ступенів зокрема. Якщо протягом наступних років не вдасться від принципу «залишкового» фінансування національної освіти, то Україна може втратити наявний потенціал і надовго опинитися на узбіччі розвитку світової спільноти.

Список використаних джерел: *1. Бабак В.П. Проблема вдосконалення переліку напрямів підготовки спеціальностей та світова практика формування програм вищої освіти/ В.П. Бабак // Вища школа. – Київ, 2004. - № 5-6. – С. 74-79. 2. Статистичний бюлетень. Основні показники діяльності вищих навчальних закладів на початок 2013/2014 навчального року. – Держкомстат, 2014. – 212 с. 3. Табачник Д.О. Стан та перспективи розвитку освіти в Україні у контексті євроінтеграції / Д.О Табачник // Вища школа. – Київ, 2004. - № 4. – С. 3-21. 4. Приорітети розвитку вищої освіти в Україні в руслі загальноєвропейських тенденцій // Стратегічна панорама, 2004. № 3 – с. 165-168. 5. Шевченко О. Г. Вступ до Болонського процесу – шлях до диплому європейського стандарту / О. Г. Шевченко // Авіатор. – Київ: НАУ, 2003. - № 15. – С. 1-10. 6. Пуховська Л.О. Формування освітнього простору: історія, проблеми, перспективи / Л. О. Пуховська // Післядипломна освіта в Україні. – Київ, 2004. - № 1. – С. 45-49.*

Наукове видання

«РЕГІОН – 2016: СТРАТЕГІЯ ОПТИМАЛЬНОГО РОЗВИТКУ»

МАТЕРІАЛИ МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ

(м. Харків, 10 – 11 листопада 2016 р.)

Збірник наукових праць

Українською, російською, англійською мовами

Відповідальний за випуск: ***Ю.І. Кандиба***

Комп'ютерне верстання: ***Н.В. Добровольська***

Підписано до друку 24.10.2016 р. Формат 60х84/16.
Папір офсетний. Друк ризографічний.
Ум. друк. арк. 19,1. Обл.-вид. арк. 22,2.
Наклад 130 пр. Ціна договірна.

61022, Харків, майдан Свободи, 4
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Надруковано з готового оригінал-макету у друкарні ФОП Петров В.В.
Єдиний державний реєстр юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців.
Запис за № 24800000000106167 від 08.01.2009 р.
61144, м. Харків, вул. Гв. Широнінців, 79-В, к. 137,
тел. (057) 778-60-34, e-mail: bookfabrik@rambler.ru